BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
23 A
34 M

4

IV

14-4-a-13

α
V I
33

12 23 A 34
B

FRANCISCI PATRICII SENENSIS DE INSTITVTIONE REIPVB. Libri Nouem multò quàm antea emendatiores, vnà cum argumentis in ſingulos omnium librorum titulos & authorum locis ex quibus exempla petita ſunt, in margine adſcriptis.

PER IO. NICODONVM *Sammaxentinum.*

ADIECTVS EST ETIAM RERVM ET VERBORVM Index locupletiſſimus.

PARISIIS,
Apud Ioannem Hulpeau, in monte D. Hilarij, ſub ſcuto Burgundiæ.
1578.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Donato à Capuccini di Roma dal P. Paolo

Extraict du priuilege.

PAR lettres patentes du Roy noſtre ſire, il eſt permis à Iean Hulpeau, Libraire d'imprimer & vendre vn liure intitulé, *Patricius De republica & de Regno*. Et deffenſes ſont faictes à tous Libraires, Imprimeurs & autres des terres & ſeigneuries dudict Seigneur, d'imprimer ou vendre leſdictz liures, nouuellement corrigés, ſur les vieux exemplaires & augmentés d'argumentz ſur chacun tiltre & alegations dautheurs cottés en marge par. M. Iehan Nicodon. ſans l'adueu dudict iuſques à ſix ans paſſez & expirez, à compter du iour de l'impreſſion, ſur certaines peines & amende applicable audict Seigneur, confiſcation & perdition de leurs liures, deſpens, dommage, & intereſts dudict cōme plus à plein eſt contenu & exprimé eſdictes lettres de priuilege, dōnees à Paris, le vingtneufieſme Iāuier, l'an mil cinq cēs ſeptāte huict.

Signees par le Conſeil,

LE COMTE

Et ſeellees de cire iaulne.

G. CHESSEO CLARISSIMO DOCTISSIMOQVE VIRO, ET DIGNISSImo Regis Procuratori apud Pictones

I. NICODONVS

S. P. D.

PERMVLTA *ſapienter & compendioſè à veteribus de bene beatéque viuendi ratione prodita ſunt, Cheſſee illuſtriſſime, ſi tamen ſingula ſuo quæque merito expendemus, illud* λάθε βιώσας, *vix ac ne vix quidem tanti eſſe conſtabit, quanti apud nonnullos fuiſſe legimus. Equidem quiſquis optimum eſſe duxit vitam ſilentio tranſigere, eámque ſic inſtituere ac moderari, vt non modò clam cæteris noſtrum agamus negotium, ſed & iiſdem pariter inſciis tacitè huius lucis vſura fruamur, non video quanam ex parte hominum generi conſuluiſſe aut quid magnum ſuaſiſſe potuerit, cum homines hominum cauſa geniti ſint: Eòque magis mirer Myſonem illum in numerum veniſſe græcorum*

ſapientum cuius tanta fuit inſipientia & ſtoliditas, vt ſolitudinem magni cuiuſdam beneficij loco poneret, incredibilem ex ea voluptatem capiens, quam nimirum exultatione riſúque proderet. At verò ei perſuaſum fuit animi tranquillitatem in grauiſſimum diſcrimen adduci, mentiſque ſeueritatem ſtudiis ſcientiæ & cognitionis peroppoitunam periclitari, ſi cum vllo ex mortalibus conſuetudo haberetur: ex ea ſiquidem plurimas ſingulis propè horis odioſas offenſiones concitari. Non accipio excuſationem minus videlicet: iuſtam ac idoneam, ſed iam hoc ſciſcitari placet quódnam humanæ ſocietatis principium, quæue primaria eius conſtituendæ cauſa extiterit. Nonne vi rationis natura hominem conciliat homini? Sed id poſtulo, non vt qui precariò quippiam impetrare volunt, ſed vt ſolent Mathematici, quibus ſua poſtulata nunquam denegantur. Hoc igitur primum ſit iactum diſputationis noſtræ fundamentum, & naturam ipſam conueniamus, percontaturi an quaſdam leges ſanxerit, in quibus explicentur cauſæ ob quas vitæ ſocietatem deſerere, nihilque conferre in eam ſtudij, nihil opis, nihil facultatum impunè liceat, Certè aures noſtræ obſurdeſcunt niſi ea quæ iamdiu ab ea monemur audimus. Se omnium parentem eſſe clamat quæ nunquam patiatur, neque vnquam probet vllum inter ſuauiſſimos ſibique chariſſimos natos diuortium: ſe quoque mutationis expertem diſſimiles

humanis leges condidiſſe, perpetuas videlicet ac æternas, quas abrogare, quibusve derogare ſit nefas ac piaculum: ſe omnes homines eadem cum materia tum forma fabricatam eſſe, ac eos item, quãuis ob materiæ diſtractionem plures numerentur, genere tamen & ſpecie ita coniungi, vt ex tam multis ſit vnus homo duntaxat, adeo vt qui vitam elegerit vel huius Myſonis quem modò nominaui, Apemanthi, Timonis, aliorúmve inſuper qui ciuium frequentiam & conuentum fugientes diuertere maluerunt in ſolitudinem vbi perpetuo otio indulgentes deſiderent: is equidem, quanuis ſibi vni ſtudere, ſuiſque nec alienis rebus inſeruire ſe putet, tamen à ſe ipſo deficiat: cum præſertim omnia ſtent mutuis auxiliis, & nemo penes ſe vnum expleta cumulatáque habeat ea omnia, quæ vſui ſubſidio, ac emolumento eſſe cognouerit: Etenim tametſi natura quibuſdam ſuas opes vniuerſas prodegiſſe & eos omni ex parte beatiſſimos effeciſſe videatur, illis tamen omnia non conceſſit. vt ſi ſuperiores cauſæ parui ponderis eſſent, vim tamen ipſius neceſſitatis experirẽtur, ſuæque defectionis acerbiſſimas pœnas luerent, cum leuiſſimi transfugæ rerum ad victum & cultum pertinentium inopia languentes abſque vlla laboris intercapedine miſerabili exitio conficerentur. At verò ſuppliciorum metu abſterreri à maleficiis valde indecorum eſt, multóque decentius fuerit, ſi nos egregia virtutu forma & ſpecie capti ad mu-

neris officiiq; noſtri partes, id eſt ad præclaras laudabileſque actiones inuitemur. Democritus pœnā inter numina retulit, alij Nemeſin & Adraſtiā ſcelerum vltrices deas introduxerūt: ſed eas colere ac venerari eorū eſt qui datos à natura igniculos quibus ad virtutem accendimur extingui omnino paſſi ſunt, eo quòd ſæpius ac diutius blādientes vitiorum illecebras & praua cupiditatum lenocinia ſequerentur. Parendum eſt vltrò naturæ duci optimæ ac diligenter excolendæ communes illæ notitiæ nobis inſitæ, à quibus vt ex fonte riuuli pariter & fluuij manant, & ex ſemine ſeges enaſcitur & matureſcit, ſic omnes honeſtatis partes adoleſcunt: quæ ſuis tandem vſæ progreſſionibus ad extremum illud perueniunt in quo perfectionis laus omnis conſiſtit. Sed quia exiſtimant naturæ legibus non repugnari, ſi quando graui noxa oppreſſi ab hominum conſortio ſeiungimur, cum ab eadem ſit generi animantium omni tributum, vt declinet ea quæ nocitura videantur, opus eſt intelligant, cauendas quidem offenſiones, damna, & incommoda, non autem ex mortalium cœtu exiliendum: quæ præterea nobis aduerſæ res accidunt, eas rerum vtilium compenſatione leniēdas, nec ſemper incommoda nec vbique aduerſarios obeſſe, cum virtus per iniuriam clarior illuſtriórque fiat. Ex his manifeſtum eſt, non eſſe, vt illi voluerunt in latebris deliteſcendum, ſed prodeundum in lucem reipub. ciuiumque conſpectum, eo cōſilio

vt communes vtilitates in medium afferamus, teſtatum relicturi tum coæuis tum poſteris, quàm bene fuerimus erga conciues ac ſocios animati. Iam verò & cum aliis manu conſerendum, qui vitæ quidem communitatem non improbant, ſed videri volunt æquiores quàm miſanthropi, cùm de vita occultè agenda præceptum interpretantur, publicam non eſſe ſuſtinendam perſonam, ac potius priuatam eligendam, ſi alterutrius optio daretur. Imperia & magiſtratus deſpiciunt, quod in eorum vita qui reipub. præſunt multa patent quæ fortuna feriat: ſi quid etiam aduerſi publica negocia tractantibus accidit, hi grauiſſimè omnium cadere ſoleant: ac ne id reuocemus in dubiū, exemplorum copia nos refellere nituntur. Sed rogo, liceátne obſcura ſorte contentis ita cum fortuna paciſci, vt proſpero eius flatu ſemper vtantur, & illis ad voluntatem omnia fluant. Equidem vbicunque prudentia defuerit, rerum viciſſitudo variique caſus extimeſcendi ſunt, cúmque magiſtratus hanc præ cæteris virtutem profiteantur, eò facilius fortunæ tela & ictus eludere poterunt. Nec illud omittendum fuerit, opus eſſe vt magiſtratuum prudentia inſolentioris plebis temeritatem coerceat. Quod ſi iam populi mores expendamus, quis Euripus tantas fluctuum agitationes, quantas multitudo vulgi perturbationes & æſtus habet? ea neque conſilio neque ratione ducitur, ſed impetu ſemper in deteriorem partem ſe præci-

pitat. Proinde ſtatuendum eſt ei belluæ præficiendum eſſe, qui ferocitatis eius compeſcendæ facultatem habeat, ſuccurrat ſaluti fortuniſque communibus, omnes ſeditionum vias intercludat, denique opem ferat patriæ, quoties illius ſtatum labefactari conuelliq́ue animaduerterit. Leue eſt quod iſti ciuilium munerum contemptores excipiunt, ſe videlicet non tantum difficultates & moleſtias cauere, ſed etiam gloriam & honores deſpicere. Illud enim maximè conſiderandum fuit quàm fructuoſi & neceſſarij humano generi exiſtant, qui clauum reipub. tenent. Vt alia exempla omittã, ſuperioribus annis (ornatiſſime Cheſſee) tuus magiſtratus reipub. Pictauenſi atque adeo vniuerſæ Pictonum prouinciæ multum profuit, cum plebis armatæ & in factiones diuiſæ motus tua virtute ſedati ſunt, audaciſſimorum ciuium & patriæ peſtem molientium vires debilitatæ, cum eis victoriam & quietem peperiſti, qui cauſæ æquitate ipſóque iure ſuperiores eſſent. Quæ omnia cùm animo & cogitatione luſtrarem, me quoque iampridem in tuam clientelam acceperis, nullus viſus eſt magis idoneus cuius patrocinio commendarentur hæ noſtræ lucubrationes in rempub. Patricij, quam quidem tu ſolus opere ipſo ad noſtram vtilitatem exprimis, multò melius quàm innumeri illi quorum res geſtæ in his libris accumulãtur. Tui præterea hîc meminiſſe confert quia dum tuo exemplo perſpicuum facis ſolitariæ

vitam probantibus, prudentiæ ac iuſtitiæ præſidio fultos magiſtratus fœliciſſimos eſſe, fœliciſſima item eas eſſe ciuitates in quibus dominantur· ſtudioſa iuuentus eò magis incitabitur ad hoſce euoluendos de rectâ rerum publicarum administratione libros, nec eorum improbabit induſtriam, qui ſe in hoc argumenti genere exercuerunt, quo quidem ſinguli ad omnia boni ciuis officia inſtruimur. Bene vale, Lutetiæ è muſæo Becodiano ſeptimo Kal. Feb. 1578.

INDEX TITVLORVM
Primi Libri.

Proœmium ad Sixtū quartū Pontificē Maximū.

Tituli libri primi.

Præſtantior ne ſit reſp. An vnius principis imperium. tit. j.

Platonis, Xenophontis, *Ariſtotelis*, & Ciceronis *libri de ciuili ſocietate quibus rebus inter ſe differunt. tit. ij.*

Ciuilis ſocietatis ratio & inuentum. tit. iij.

Quot reip. ſtatus ſint, & quis ſingulorū finis eſſe videatur. tit. iiij.

Optimā remp. eā eſſe in qua leges dominātur.

De legum virtute quæquidem magiſtratibus ſemper præeſſe debent.

De legum inuentione.

De legumlatoribus. tit. v.

De æqualitate ciuium inter ſe.

De his rebus quæ concordiam pariunt. tit. vj.

Quid cum agricolis, & ruſticis agendum ſit in repub. tit. vij.

Opifices, & mercatores quomodo accipiendi ſint in repub.

De ſuffragiis reddendis. (*tit. viij.*

De ædificandi ratione, contra ocioſos, & deſides

De eius inuentoribus.

De mundi ſpectaculis. tit. ix.

De pictura, ſculptura, & cælatura, & de earū inuentoribus, & qui in ſingulis profecerint. ti x.

AD SENATVM POPVLVMQVE SENENSEM FRANCISCI Patricij Senenſis, Pontificis Caietani EPISTOLA.

DIVTVRNAE Peregrinationis meæ honeſta cauſa efficit vt deſiderium optatæ patriæ longè tolerabilius perferam. Nam ſi qua alia ratione tandiu abſuiſſem, certè ſenio, atque mœrore iampridem confectus eſſem. Sed pontificij Caietani, cui per religionem chriſtianam prȩſum, munere impeditus, æquiore animo patria conſuetudine, & ſuauiſſimis conciuium meorum ſermonibus huc vſque carui. Eblãditur tamen mihi non parua ex parte amœnitas Caietanæ vrbis, & ciuium in me indulgentia, qui non vt peregrinum, & aduenam, ſed vt indigenam ac conciuem me omni officio, omnique pietate complectuntur: additur etiam mirifica quædam regionis vbertas, & admiranda cœli ſalubritas, quæ homines ad multam vſque ætatem ſanos incoluméſque

alit. Proinde minus admirandum eſt Scipionem Africanum 1. ſolitum fuiſſe dicere ſe repueraſcere, cum ad Caietam vnà cum Laelio amico ſuo conchas legeret, & vmbilicos. Nunc autem negocijs quibuſdam neceſſarijs expeditis, effectiſque pro tempore rebus alijs quibus vrgebar, ſpero me aliquando in patriam profecturum, tum vt eius deſiderio me tandem expleam, tum vt ciuium vernacula feſtiuitate fruar. Interea tamen dum abſum, partium mearum eſſe duxi, libros quos nuper de Inſtitutione reip. abſolui, ad illuſtrem ſenatum clarumque populum Senenſem mittere, vt aliqua ex parte conciues mei me reducem in patriam cernere poſſint. Nihil enim eſſe poteſt quod magis homines indicet quàm ſermo 2. Senſum enim mẽtis aperit, & animum ipſum exprimit, qui & diuinus eſt, & maxima, atque optima hominis pars eſſe perhibetur. Hinc illud Socratis cum tacenti adoleſcenti ait. 3. Loquere vt te videã, cũ non ex corporis facie, ſed ex animi habitu hominẽ intuendũ eſſe cẽſeret. Nec adeo arrogãs ſum, vt pręcepta ciuilis ſapiẽtię viris Senẽſib9 me tradere poſſe exiſtimẽ, cũ hoc mihi omnino perſuaſerim nihil de hu-

1. lib. 2. de oratore.

2. Sermo index animi.

3. Eraſmus lib. 3. apophthegm.

mana ſocietate præcipi poſſe, quod veſtris inſtitutis, ac legibus non omni ex parte perfectum abſolutúmque ſit. Recenſebo tamen vetera nonnulla quæ auditu fortaſſe non erunt iniucunda. Et ſi lautam ſupellectilem veſtram non illuſtrabunt, oſtendent prorſus priſca conſuetudine inſtituta veſtra comprobata eſſe, & ſapientię fontibus hauſta. Gratũ enim viatoribus eſſe ſolet; eorũ veſtigia terere qui rectè ambularũt: & optimi gubernatoris eſt ea arte curſum dirigere, qua facile plurimi in portũ delati ſunt. Vnum tamen patrio iure impetrare cupio, vt vindices librorum meorum eſſe velitis. Scio enim obtrectatores mihi nõ defuturos, & præſertim cum cernam ſingulos quoſque ſcriptores præclariſſimarum artium ab illis ad vnum vſque laceratos eſſe, & Homerũ imprimis, qui poetarum parens fuit, & omnium diſciplinarum dux, is æmulos complures habuit, & zoilum 4. præcipuè Macedonem, qui vt ingenium ſuum diuino poetę præferret auſus eſt in Iliadem, Odyſſeãque ſcribere, cognomenque inde verberatoris homerici affectauit. Qui igitur inuidiæ morſibus carere potero niſi vos adiutores, ac vindices impetraro? Sed ſi forte vi

4. Suidas Ælianus lib. 11. var. hiſt. et Gyrald in inſti. poet. dial. 2.

tio mihi detur, & præſertim ab ocioſis, at
q; oſcitantibus qui in alienis libris inge-
nioſi videri volũt, illis inuidẽt quibꝰ eſſe
pares animo deſperant, quod pleràque à
Græcis ſcriptoribus tranſtulerim, & cõ-
plura etiam ex Latinis acceperim, inq́ue
vſum meũ conuerterim: his reſpõdendũ
eſſe cenſeo, me parũ admodũ fidei rebus
meis facturum fuiſſe, ſi ſolum auctorita-
te mea viterer, & pręſertim in ciuili in-
ſtitutione quæ exemplis potius eſt per-
ſuadenda, quã argumentis extorquenda.
Eſt & pręterea hęc conſuetudo omnium
ſcriptorum, vt aliena ſuis miſceant, tum
vt certiora ſcribant, tum vt gratius iucũ-
diúſque legantur. Atqui vt Flauius Albi-
nus, ait, Fructus quidem legendi eſt ęmu-
lari, quę in alijs probes: & quę maximè
inter aliorum dicta mireris, in aliquem
vſum tuum oportuna deriuatione con-
uertere. Aphranius quoque togatarum
poëta cum reſponſum afferret, his qui
eum inſimulabant, quod plura ſumpſiſ-
ſet à Menandro, Fateor (inquit) accepi
non modo ab illo: ſed vt quiſque habuit
quod conueniret mihi, & à latino etiam
quodcũque me non poſſe facere melius
5.cap.1. credidi. Pręcepit etiam Quintilianus,
lib.6. quod & Macrobius 5. recenſere nititur,

Apes nobis imitandas eſſe, quę diutius vagantur, vt flores carpant. Deinde quicquid attulerint diſponunt, fauiſque ſuis inferunt, ſuccumque varium proprij oris ſpiritu in dulciſſimum illum nulli ſimilē mellis ſaporem conuertunt. Hoc etiam ſentire videtur Cicero cum ait. Nos quidē ea tuemur quę dicta ſunt ab his quos probamus, eiſq; noſtrū iudiciū, noſtrūq; ſcribendi ordinem adiungimus. Neque hoc nouum, neque inuſitatum videri pōt cum cernamus omnes auctores cū Gręcos, tum Latinos, manifeſtè aliena in rem ſuam cōuertere. Multa Plato à Pythagora, cōplura Ariſtoteles à Platone, pleraq; Theophraſtus ab Ariſtotele accepit, quę quidē ex eorū libris facilè cerni poſſunt Omitto Chryſippum 6. qui tantā licentia aliena accepit, vt cum Euripidis Medeā quaſi totam arripuiſſet, per riſum diſcipuli Medęam Chryſippi non Euripidis tragœdiam illam appellabant. Ab Homero 7. autem non modo poetę omnes decurrunt, vt flumina omnia ab oceano defluunt, verum ſcriptores etiam aliarū rerum. Nam & Strabo Cretenſis totus Homericus eſt, & Dio, & Philoſtratus, & innumerabiles alij. Latini etiā à Gręcis, & à noſtris magna cum libertate accepe-

6. Laert. in Chryſippo.

7. Plut. de Homero.

runt. Et Cicero in primis qui à Platone & Demoſthene magna ex parte decurrit: & virtutes omnium Græcorum quos probauit in latinum eloquiũ tranſtulit. Sic Quintilianus à Cicerone manat, & omnes qui poſt eum latinè, & eleganter dicere conati ſunt. Vergilium etiam non puduit milia verſuum ab Homero transferre, & affectus omnes imitari. Sic etiam ab Heſiodo, Apollonio, Theocritóque plurima accepit. Sumpſit quoque pleráque á Latinis. Et cum nonnullos minima ex parte probaret, rogareturque cur eos legeret, & excerperet. Reſpondebat ſe margaritas ex fœno legere. Grati tamen animi eſſe duco eorum nomina profiteri, quos imitamur, & à quibus accipimus. Nam ingenui pudoris eſt (vt ait Plinius) fateri per quos profecerimus, & hæc quaſi merces authoris iure optimo penſitanda eſt, ne fures eſſe videamur. Ad hanc ſententiam Cicero loqui videtur cum ad Brutum ait, tu quidem à Næuio vel ſumpſiſti multa, ſi fateris, vel, ſi negas, ſurripuiſti. Nos quoque docuit Thales Mileſius. Nam cum ſenex admodum admirandam quandam rationem de ſole commentus eſſet, eandem Mandritum philoſo-

philoſophũ Prienenſem edocuit, quaquidem noua inuentione ille delectatus, cum prius gratias egiſſet, optare iuſſit quam mercedem pro tanto documento rependi vellet: cui Thales, Satis, inquit mihi fuerit mercedis, ô Mandrite, ſi id quod à me didiciſti, cũ proferre volueris tibi non aſciueris, ſed eius rei me potius quàm alium repertorem prædicaueris. Non igitur id mihi vitio dandum erit quod antiquis omnibus conceſſum fuit, & inter eorum laudes connumeratum, & præſertim cum doctiores eſſent, & minus alienæ opis indigerent. Ab eiuſmodi igitur reprehenſoribus, & dignitate, & auctoritate veſtra me tueamini opus eſt, viri Senenſes, & doctrina, ac ſapientia defendatis. Nihil enim aliud cauſæ eſſe puto cur ſummos viros, magnóſque principes, ac populos in ſuis libris ſcriptores implorẽt, niſi quod maleuoli, & obtrectatores lõgè magis obloqui, atq; oblatrare formidãt in eos quos talib⁹ defenſoribus munitos eſſe cernũt.

AD SIXTVM PONTIFICEM MAXIMVM FRANCISCI PAtricij Senenſis Pontificis Caietani de inſtitutione reip. Præfatio.

INSTITVENTI mihi Sixte Pontifex maxime, lucubrationes quaſdam meas de ciuili ſocietate literis mandare, modeſta ſanè cogitatio occurrebat, quæ induſtriam meam non parua ex parte remitteret: pleroſque enim fore verebar, qui me petulantiæ, ac leuitatis accuſarent, vt qui ea attingere auderem, quæ ſummo ingenio exquiſitáque doctrina Philoſophi, atque oratores, omni ſtudio, omníque diligentia tractauerunt, & pręſertim noſtris temporibus, cum minor doctiſſimorum hominũ numerus ſit, minórque librorum copia, quàm priſcis illis ſeculis, quibus diſciplinæ omnes bonarum artium, vbique gentium florebant, & ſingulæ quæque nobiliſſimarum vrbium bibliothecis multis voluminum milibus refertis abundabant: quibus reſpondere poſſem, par eſſe omnibus omnia experiri, multúmque ocij à rebus ſuis illis dari, qui alienæ modum ſtatuãt induſtrię. Labor enim hic meus non illiberalis, ſi paucis proderit, nemini tamen obeſſe poterit. Poſſum etiam mitius, modeſtiúſque agere, & pręſertim cum his qui ęquiores erunt, neque inuidia laborabunt, me hoc conſilio munus ſcribendi de inſtitutione

reip. accepiſſe. quod antiqua ſatis eſſe viderentur,& aliis gentibus,pręcepta,ea quę à ſummis illis viris ſcripta ſunt.Non enim perpetua ſemper eſſe poſſunt, nec omnibus honeſta videri omnia, quę de ciuili vita pręſcribuntur. Mutantur quidem hominum mores,& iudicia ſępenumerò in varias partes diſtrahũtur.Proinde minus admirandum eſt Ariſtotelem à ſolo euentu honeſtum definiuiſſe. Cum ait,id eſſe honeſtum,ex quo aliquis ſplēdor,aut honor ad eum manauerit,qui aliquid geſſerit. Et Cicero id honeſtum eſſe dixit, quod multitudinis rumores laudant. Ciuilis enim illa laus popularem auram captat: idcirco vix diutius ſtabilis eſſe poteſt, aut omnibus pariter placere. Neque verum eſt quod ſibi plerique perſuadent, nihil rectum eſſe niſi quod ſuis moribus conuenit, nihilque turpe, niſi quod ab illis abhorret. Nam libera ſunt hominum iudicia, & quiſque ad ea ſtudia incenditur, quę patria conſuetudine laudãtur. Muſices laus in omni Græcia quàm maxima habebatur, nec quiſquam ſatis egregius,ſatiſque eruditus, videri poterat, qui eiuſmodi diſciplinę expers eſſet.Quocirca inter excellentes Epaminundę Thebani virtutes cũ

commodè ad numerum ſaltaſſe referũt, & ſcienter admodum ad citharam ceciniſſe. Et Themiſtocles cum in epulis oblatam ſibi de more lyram recuſaſſet, habitus eſt indoctior, vt refert Cicero. Romani verò hanc laudem in ſuis imperatoribus minimè deſiderauerunt, quamquidem tanti Socrates apud Platonem facit, vt mutationem quoque muſices periculoſam reip. arbitretur, perinde ac ſi ciuium fortuna ex fidibus penderet. Licuit Athenienſibus eodem patre natam ſororem vxorem ducere. Quod & multi alij, & in primis Cimon Milciadis filius effecit, qui Elpenicem germanam ſororē duxit. At id apud Romanos nõ modo nephas, verum execrabile omnino fuiſſet. Virgines Spartanę ante nuptias luctabantur in palæſtra. Viduę autem mercede conductę in ſcenam prodibant. Quis igitur Romanis temporibus, aut noſtris etiam hoc ferret? Contra verò quędam noſtris hominibus pulchra vidẽtur, quę ab aliis improbantur: Vxorem in conuiuium ducere laudi eſt, apud Gręcos verò nephas. Tenent primum locum ędium noſtrę fœminę, & in celebritate hominum verſantur: illorum autem in penetralibus ſedent, neminique ad eas aditus

eſt, & rarò admodum prodeunt. Hæc & ſimilia multa inueniuntur, quibus docemur non omnino alienum eſſe ciuilia præcepta noſtro tempore præſcribere, & ex diuerſis veterum voluminibus quæ optima ſunt delibare, & noſtris quoque moribus quæcunque vtilia videbuntur admiſcere. Atqui ſi impar diuinis illis ingeniis omnino ero, nõ pudebit eorum veſtigia venerari, & cum Perſio dicere. Ad ſacra vatum carmen adfero noſtrum. Et ſi ex primis ſubſelliis ſpectare non potero, honeſtè in tertiis quartiſque ſedebo. Licet enim de eiſdem rebus complures ſcriptores legere, nec præcipuis illis ſolum contenti eſſe debemus. Vera nanque eſt ſententia Plinij, qui cuidam, quod minus probata volumina lectitaret, reſpondit, nullum ſe librum tam malum inuenire qui non aliqua ex parte prodeſſet. Multi Græcorum de ciuili ſocietate ſcripſerunt, & in primis Pythagoras Samius, à quo Crotoniatæ, omneſque ferè Italiæ populi præcepta reip. acceperunt. Summa laude extulerunt veteres duos Pythagorę diſcipulos Zaleucũ qui leges Locrenſium ſcripſit, & Charõdã cuius inſtitutis vſi ſunt Cappadoces. Fuerunt etiam Pythagorici Parmenides

& Zeno qui Elęam Lucanię vrbem communé patriam ciuilibus pręceptis optimè inſtituerunt. Tarentini quoque Pythagorica præcepta tenuerunt, & Architam ęgregium ciuem quaſi præceptorem popularis diſciplinæ diutius obſeruauerunt. Hippaſus Lacon patriam rempub. ſcripſit quinque voluminibus. Eudoxus Gnidius ciuibus ſuis leges & ciuilia præcepta tradidit, ſicut & Prothagoras Abderites Tyriis, Phaleas Carthaginéſibus, Ephorus Cretenſibus, Hippodamus Mileſius de optimo etiã ſtatu reip. ſcripſit. Sic etiã Heraclytus Epheſius, Æſchines etiam Mileſius inter ſcriptores habitus eſt. Zeno Citiæus Stoicorum princeps de ciuili ſocietate libros edidit. Eius auditor Chryſippus ea licẽtia de Rep. ſcripſit, qua pleraque alia. Nam & matrum & filiarum congreſſum permiſit, & alia multa quæ ſermonem reformidant. Complures etiam alij ciuilis ſocietatis præcepta literis commendarunt, quos conſultò prætereo, ne nimius in re minus neceſſaria eſſe videar. Sed Plato, & Ariſtoteles ſicut omnibus aliis in rebus, ſic in ciuili inſtitutione cæteros omnes antecellunt, quorum quidem libri non modò legendi ſunt, verumetiam ediſcendi. Peregre-

gius quoque habendus eſt in alio quaſi
ciuili genere ſcribendi Xenophon Sc-
craticus, qui pædiam Cyri ſcripſit, quam
tanti fecit Scipio Africanus, vt eam ſe
lectitando contriuiſſe gloriaretur. Multa
ſcitè ac ſapienter dicit, & quę omni ex
parte vrbana pręcepta adiuuant. Tenuit
cum eo ſimilitudinem quandam quaſi
ęmulus Oneſicritus, Diogenis diſcipu-
lus. Nam ſicut ille Cyri pędiam, ſic hic
Alexandri tyrocinia proſecutus eſt. Me-
ruit & laudem ſuam in eodem ſcribendi
genere Euphranitus Olympius. Nã An-
tigonum regem inſtituit, & regni pręce-
pta ad eum ſcripſit. Ex noſtris autem ſo-
lus (vt arbitror) Cicero emicuit, qui ſex
illos ſuos eloquẽtiſſimos libros ſcripſit,
cum gubernacula reipub. teneret, vt ipſe
ait. Hi cum multis aliis periere, quorum
quidem deſiderium me impulit, vt tenta-
rem quid meditari poſſem de ciuili ſo-
cietate. Partem illam de ſomnio Scipio-
nis omnino intactam relinquens, quę
diuina quadam ſapientia ab eo ſcripta,
naufragium ſupernatauit. Quod ſi Ari-
ſtoteles ęquum eſſe putauit rurſus de re-
pub. ſcribere, cum Platonis (apud quem
duodeuiginti annos operam dederat)
libri in manibus eſſent: & ſi Theophra-

ſtus eodem exemplo cogitationes ſuas de eadem re literis mandauit, cum Ariſtotelis pręceptoris ciuiles libri magna gloria legerentur, cur erubeſcendum mihi erit ſi quid ſcripſero, cum Ciceronis volumina interierint, nec latini alij inueniantur qui de ciuili ſocietate ſcripſerint? Sed ſi patrocinium cauſę meę ſuſceperis pater clementiſſime, magna me moleſtia liberabis. Nam cum ſis omniũ Philoſophorum, ac Theologorum noſtri temporis maximus, poſſiſque cum omni antiquitate certare, facile omnes tuo iudicio contenti, conticeſcent: vel ſi qui obſtrepent, licebit mihi dicere, quod dixiſſe Antimachum clarum poetam referunt, qui cum in magna populi cõcione libros ſuos legeret, & cum auditores omnes pręter Platonem reliquiſſent, Legam inquit nihilominus, Plato enim mihi vnus inſtar eſt omnium. Nõ equidem ingenium tuum minoris facio, quam Antimachus Platonis ingenium faciebat. Idcirco tu mihi ſis inſtar omnium. Et ſi hęc mea probaueris edantur iube, ſin ſecus donentur marito Veneris. Vereor tamen ſummopere ne huius voluminis lectio importuna nimis numini tuo eſſe videatur. Diuina enim mens tua magni s

conſiliis cogitationibuſque occupata, quibus pene vniuerſum terrarum orbem gubernat, indigna eſt his interpellationibus vexari: ſed fretus facilitate tua, qua regibus principibuſque omnibus pręſtas, oro, atque obſecro paululum quippiam ocij à ſummis negociis tuis eripias, & his noſtris meditationibus lectitandis impartias, vt partem actionum tuarum muſę illę, quę te ab ineunte ętate ſemper aluerunt, iure ſuo ſibi vendicare videantur.

INDEX OMNIVM TITVLORVM TOTIVS OPERIS DE Republica, iuxta ordinem quo in ſingulis nouem libris diſponuntur.

Tituli primi libri.

Præſtantiór ne ſit res publica, An vnius principis imperium. 1.a

Platonis, Xenophontis, Ariſtotelis, & Ciceronis libri de ciuili ſocietate in quibus differũt. f. 5.a

Ciuilis ſocietatis ratio, & inuentum. 7.a

Quot rerum pub. ſtatus ſint, & quis ſingularum finis. 11. a

Optimam rẽpu. eſſe in qua leges dominantur, & de legum virtute, quaquidẽ magiſtratibus præeſſe debent, & de legumlatoribus. 15.b

De æqualitate ciuium inter ſe, & de his rebus quæ concordiam pariunt. 21.a

Quid cũ agricolis & ruſticis agẽdũ ſit ĩrep. 25.a

Opifices, & mercatores quomodo accipiendi ſunt in repu. 29.b

De ædificandi ratione, quam architecturam dicimus, & de eius inuentoribus. 36.a

De pictura, ſculptura, & Celatura, & de earũ inuẽtoribus, & qui in illis profecerũt. 39.b

Tituli libri ſecundi.

Proœmium ad Sixtum quartum Pontificem Maximum. 47.a

De literarum ratione, & vtilitate, earumque inuentoribus & ſeorſum de grammatica. 48.b

Mathematicen ciuili viro neceſſariam eſſe, & ſeorſum de Arithmetica, Geometria, Muſica, & Aſtronomia, & de earũ inuẽtoribus 51.b

De medicina, & eius inuentoribus 59.a

De eloquentia, & eius inuentoribus 60.b

De dialectica, & eius inuentoribus 64.b

De poetis, & eorum virtutibus, & qui legẽdi quique ex theatris exigendi ſint 66.a

De philoſophia, & eius inuẽtoribus, ac ſectis, & qui in ſingulis plurimum profecerunt 76.b

De corporis exercitatione, & de ludis Gymnicis, Circenſibus, Gladiatoriis, Scenicis, & pugilum certaminibus, & de lupercalibus 86.b

Tituli libri tertij.

Proœmium ad Sixtum quartum Pontificem Maximum. 95.b

De ordine magiſtratuum, & de officio priuatorũ in eos qui magiſtratum gerunt, & eorum rurſus in priuatos, & de virtutibus illorum qui reip. præſunt 96.b

Diſtribuendam eſſe vrbem ad eligẽdos magiſtratus, & quòd tutius ciues quàm peregrini imperant 102.a

Senatores quid obſeruare debeant, & de eligendis magiſtratibus, de ambitu cõprimẽdo. 104.a

De diuinis magiſtratibus, & nihil in repu. agendum niſi propiciato deo, & de pontifice & eius nomine 108.*b*

De ſummo magiſtratu quem Conſulatum Ro*mani appellarunt, cui duo praeeſſe debent vnus domi, alter militiae* 110.*a*

De magiſtratibus qui iuridicundo praeeſſe debent, & de litibus, de vadimoniis iuſtitiique temporibus, de cauſis defendendis 112.*b*

De cenſoribus, & eorum duplici munere, quid ſit mos, quid ſit conſuetudo, quid ſit cenſere, quid ſint capite cenſi, quid ſint proletarij 116.*a*

De iudicio capitali more Romano, *de* Triumuiris *capitalibus, & Queſtoribus* 118.*b*

De Queſtoribus, ærarij ratione, viris monetalibus, nummis 121.*a*

De excubiis vigiliiſque exercendis, & de praefectis vigilum 124.*a*

De praefectis annonae, & quid per annonae nomen ſignificatur 127.*a*

De ædilibus qui ædibus ſacris praeſunt, viis publicis, aquarū ductibus, pontibus & cloacis. 128.*b*

Tituli libri quarti.

Procemium libri quarti ad Sixtum quartum Pontificem Maximum 130.*b*

Modum priuatis agris praeſcribendum eſſe 132.*a*

De ſimilitudine rei familiaris, & reipublicae, de officio patrisfam. de ſeruitiis, & eorū vſu. 133.*b*

De connubio maritali, & veram amicitiam inter

coniuges eſſe 137.a
De officio mariti 146. a
De officio vxoris, de virginitate, ac pudicit .155.b
De officio parentum in alendis educandíſque liberis 167.a

Tituli libri quinti.

Procœmiũ ad Sixtũ quartũ Pontif. *Max.* 187.b
De officio optimi ciuis, & de inſtitutione ciuilis vitæ quæ ad tranquillitatem ducit: de vrbanitate & aſtutia: qui ſunt habendi ciues: de patria germana & patria iuris 189.a
De ciuili viro, concordia ciuium, animi ratione, ciuilibus virtutibus, ortitudine & iuſtitia & earum comitibus. 191.a
De vtilitate ciuili, artium vtilitate. 196.b
De beneficentia, de liberalitate 199.b
De vanitate & mendacio, iureiurando, modeſtia ſermonis, oportunitate ſilentij, adulatione 201.b
De recto conſilio & iracundia: diſſimulandam aliquando eſſe ſapientiam & de virtute cuiuſque ætatis 204.b
De ſpatio humanæ vitæ 208.a
De modeſtia vitæ & ſecunda menſa. 212.a
De vtilitate rei ruſticæ, de conuiuijs 217.a
Sumptus omnes comprimendos eſſe, de impenſis funerum, ſepulchrorum modus 221.b

Tituli libri ſexti.

Prœmium libri ſexti ad Sixtum quartum Pon-

tificem maximum 228.b

Diuiſio ciuitatis, & ordo ciuilis & quid ſit nobilitas 230.a

Regionis agrorumque diuiſio 242.a

De priuatis patrimonijs 43.a

De officio ciuium in peregrinos & qui ciuitate donandi, quique exigendi ſint 247.b

Quæ vitanda, quæ ve obſeruanda ſint, ne ciuitatis ſtatus euertatur: & virtutem ſolã rempu. augere 349.b

Periculoſas omnium inſtitutionum mutationes. & delectum inter ciues ſuo tempore eſſe habendum, & ſuper eis publicè eſſe decernendum 264.b

Pulchris nominibus ciues eſſe appellandos, & de nominibus, prænominibus, cognominibus, & agnominibus 267.a

Tituli libri ſeptimi.

Proœmium ad Sixtum quartum pontificem maximum 274.a

De ſitu vrbis, & regionis, de loci opportunitate de eligẽdo ſolo, agróque qui ea omnia ſuppetat quæ ad viuendum ſpectant, & animalia omnia ac plantas cum plagis regionibuſque cœli conuenire 275.a

Italiam regionum omnium tẽperatiſſimã. 279.a

De ventis & eorũ regionib⁹ ac nominibus. 280.b

De vbertate ſoli eligenda 282.b

De ſylua 284.a

De materia lapidea ad vſum ædificandi 293.b
De calce et quib⁹ lapidib⁹ optimè coquitur. 294.a
De arenarum generibus ibid.b
De laterculis 295.a
De aqua & diuerſis eius virtutibus 295.a
De balneis & medicis aquis 299.b
De optimo vrbis ſitu 302.b

Tituli libri octaui.

Procemiũ ad Sixtũ quartũ Pontif. Max. 308.b
Architectum optimum adhibendum eſſe cũ vrbs ſtatuitur 309.b
Loci genium antiqui antequam vrbem conderẽt propiciare cõſueuerũt: quid ſit genius, quid penates, quid dij patrij, quid dij Samothraces 311.a
De facie ac forma vrbis, de pomœrio ſiue agro effato 313.a
De munimentis loci & de mœnibus 316.a
De turribus & earum forma 317.b
De pinnis turrium & murorum 319.a
Anfractus & præcipitia optimè munire vrbes: de foſſa, de aggere, de munimento contra ictum arietis 320.a
De portis vrbis 321.a
Sit ne ſtatuenda arx in vrbe liberæ ciuitatis 323.a
Viarum ratio, & de porticibus 326.a
De priuatis ædibus 327.b
De communibus ac publicis ædificiis 328.b
De foro 329.b

De theatris 330.b
De bibliotheca 331.b
De ædibus ſacris 333.a

Tituli libri noni.

Proœmium ad Sixtum quartum Pontificem maximum 335.b
De belli ratione & conſilio, & periculoſum in rep. eſſe ſe belli auctorē polliceri. Sitne decernēdū bellū propagandi imperij gratia: moderandā eſſe cupiditatem vincendi 337.a
De conſulibus imperatoribúſve in bello deligēdis, quibus virtutibus atque artibus abundare debent, de eorum officio, de officio militū, præcepta frugalitatis & prudentiæ. Imperatores ingenij magis quàm virium munera præſtare oportere 345.a
De officio alterius conſulis qui militiæ vrbanæ præeſt, præcepta calliditatis & cuſtodiæ, de clementia imperatorum in ſubiectos 356.a
Scribendæ militiæ ratio, de ætate, forma, & indole tyronū & de ludicris armorum certaminibus 361.b
Qua ætate militiæ præficiendi ſunt milites 369.a
De præmijs ac muneribus militaribus 371.b

FINIS.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS CAIETANI, LIBER PRIMVS DE inſtitutione reip.

Titulus primus.

Præſtantior ne ſit Reſpu. An vnius principis Imperium.

CElebеrrimos authores primum nominat, qui opinionibus diſsidentes vtramuis propoſitæ quæſtionis partem aſſeruerunt, ſeſe protinus inde accingens ad expiicandas aliquot rationes antiquioris videlicet originis, & imitationis naturæ, quibus principis vnius Imperiũ videtur magnopere commendari. Eas tamen poſtquã aliis rationũ momentis quibus reſpu. nititur veluti caſtra caſtris oppoſuit, vnius principatũ alterius generis dominationi poſtponit: & reipu. diuturnitatẽ ac prudẽtiã quæ maior eſt in multis quam in vno, antiquitate originis & imitatione naturæ tutiorem & præſtantiorem eſſe ſcribit. ARG.

VETVS admodum & promulgata diſceptatio eſt inter præclaros philoſophiæ ſcriptores, Quid prȩſtantius ſit, quidque ad bene beatéque viuendum aptius: an ab optimo principe gubernari, eíque iuſtè imperanti parere. An in libera ciuitate optimis legibus ac moribus conſtituta degere. Et pla. video vtriuſque ſentẽtiȩ adſtipulatores complures eſſe, qui dum vnam tutãtur partem, alteram diruere conantur: ancipitéſque nos reddunt, (cum ingenij laudem quærunt) quid magis optandum à mortalibus eſſe videatur. Nam Xenophõ ſocraticus, cui muſȩ atticȩ propter ſermonis ſuauitatem cognomentũ fuit, quamuis Athenis natus eſſet, & in Lyceo à Socrate inſtitutus, tamen à Platone condiſcipulo ſuo, quem philoſophiæ quaſi numen veteres eſſe voluerunt, & à pleríſque aliis eius familiæ omni ex parte deſciuit. Pluris enim Cyri iunioris Perſarum regis amicitiam fecit, quàm patriȩ inſtituta, ac diſciplinæ præcepta. In libris námque illis in quibus res præclarè domi militiæque geſtas à Cyro ſuperiore refert,

bene etiam inſtitutæ reip. iuſti principatum præferre videtur. Et certè ſi principia humanæ ſocietatis cōſiderare volumus, & hiſtoriarū monumēta reuoluere: inueniemus gētiū imperia, penes reges, 1 & principes extitiſſe. Vni ſiquidē viro iuſtè ac legitimè imperāti parere æquius eſſe videtur, quam compluribus ac penè infinitis, & vt plerúmque accidit, imperitis rerum gerendarum. Fit enim neſcio quomodo, vt quos ſingulos, veluti operarios ac baiulos contempſerimus, eos deinde coniunctos vix vereri poſſimus. Firmant etiam hanc ſententiam Homeri teſtimonio, qui in ſecunda rhapſodiâ ait non 2 poſſe rem bene geri multorum imperiis. Accedit præterea imitatio naturæ, vt quemadmodum Deum vnum conditorē rerum omnium, ac motorem cernimus, cuius imperio omnia reguntur: ſic nobis æquum eſſe videatur dicto vnius excellentiſſimi principis audire, atque obſequi. Diei præſidem vnicum ſolem eſſe cernimus, noctis autem lunā, quā quidē inter ſydera & ſtellas regnare aſpicim⁹, & maiori lumine maiora aſtra obſcuriora reddere. Sed vt ad minora deſcendam, nónne bruta animalia nonnulla ſunt, quæ imperio vnius obtempe-

1 Ariſto teles 1. poli. cap. 1. Cic. 3. de leg. & 2. offic. Saluſt. proœm. Catil cō-iur. Iuſt. lib. 1.

2 Iliad.

cant? munera imperata non detrectant, & tāquam ſub imperatore pugnant. Regem ſuum apes habere quis ambigit? qui populum nutu & arbitrio regat, & ſedulas apes ad munera obeunda, fauóſque componendos reddat. Hæc cogitatio principiò fortaſſe vagis ac diſperſis hominibus, ferarum more perſuaſit, vt ab agreſti vita diſcederēt, & vnum in locum congregarētur, principémque ſibi præficerent fortitudine, prudentia, atque eloquentia præcellentem, cuius arbitria pro legibus obſeruarent. Sed vt omnia in peius deſcendunt, & potentia homines ſuperbos, ac petulantes reddit, qui initio mites, ac faciles imperio videbantur 3 iniqui admodum, ac crudeles euaſerunt: populúſque tyrannorum ſæuitiam iam pertęſus, de libertate aliquādo cogitauit, & qualem potuit remp. ciuilemque ſocietatem conſtituit, Sícque quaſi regem perpetuò loquentem leges ſanciuit, magiſtratus ordinauit, qui prius parendo imperare diſcerent. Nec admirandum cēſco quod populi, reges, & principes exegerint, ſibíque conſuluerint, Cum rarò admodum accidit, principem eo animo regnare, quo imperium accepit. Ex tanta ac penè infinita Cæſarum ſerie, qui omnes imperio deteriores

3 *Vide Ariſt. cap. 10. lib. 5. polit.*

facti ſunt, Veſpaſianus 4 ſolus omnium ante ſe principũ, in melius mutatus eſt, vt Cornelius Tacitus refert. Vnde non inſcitè Mimus ille ſcurra Claudij Neronis dicere ſolebat. Bonorum principum facies in vnius annuli pala facile perſcribi poſſe. Vt facetè admodum Flauius Syracuſanus 5 meminit, qui etiam ait Diocletianum dicere ſolitum. Nihil difficilius eſſe quam bene imperare. Initia principatus faciliora ſunt, quo ad populi fauorem ſibi cõcilient. Sed poſtquam potiti rerũ ſunt, ſæuicia, ac libidine omnia peſſundant. Nullus Dei metus, nulla religio eos coërcet, & tamdiu inſaniunt, donec à populis opprimantur.

Vera igitur mihi videtur illa peregregij illius ſatyri ſententia, 6 Ad generum Cereris ſine cæde & vulnere pauci Deſcendunt reges, & ſicca morte tyranni. Quæ quidem mens nõ caret minore auctoritate. Thales enim Mileſius qui primus omnium ſapiens appellatus eſt, interrogat⁹ à familiari quodã ſuo, quidnã in omni vita difficillimũ vidiſſet, Tyrannũ 7 inquit ſenẽ. Nec medi⁹ fidi⁹ iniuria. Nulla enim imperia difficilius exercentur, quàm in homines. Vt etiam apud Xenophonta. 8 Nullum ſiquidem aliud

4 *li. 4. ex diſpoſitione Iuſti Lipſij & 20. ex vulgari & antiqua.*

5 *Flauius Vopiſcus in Aureliano & Brunonius lib. 5. cap. 3.*

6 *Iuuenalis Sat. 10.*

7. *Bruſonius lib. 6. ca. 21*

8. *Lib. 1 ped.*

animal in paſtorem ſuum ſeditioſum eſt vt parere nolit, fructúſve abneget, præter hominem, qui infenſus ſemper in eos qui ſibi præeſſe, aut imperare quærunt inſidias meditatur, nouiſque rebus ſtudet. Facilius Athenienſes Regem Cecropa, 9. quamuis Ægyptius eſſet tulerunt. quam Pyſiſtratum loci indigenam: Ille námque mitiore ingenio fuit, & æquo penè iure cum ciuibus viuebat, Leges, ac iudicia ad ſeruandam ciuilem ſocietatem conſtituebat. Cuiuſquidem tempore Attica regio ſummopere aucta eſt, nõ modo agricultura, verum mercatura & nauigatione. Quocirca ab eius nomine Cecropia appellata eſt. Atqui nullam aliam ob cauſam à poëtis fictum eſſe arbitror, quòd tum iudiciũ 10 Neptuni, & Mineruæ agitatum ſit, niſi quod excolendis agris, plantandis oliuis, inſerendiſque arboribus, ſtuduerit, & mercaturæ, ac rei nauticæ. Piſiſtratus autẽ qui fuerit, Solon ad Athenienſes literis edocuit. Cum inquit, nequaquam à Deo acceptum eſſe, quod per eorum vecordiam dira imperia tolerarent, pignoráque dediſſent, vt duram ſeruitutem paterentur, quibus verbis populum in Tyranni cædem, viſus eſt adhortari. Non tamen hoc conſilio hæc dixi, vt Reſpublicas omnes iu-

9 Vide Iuſt. li. 2 Herodotũ lib. 1. Plutarchum in Solone.

10 Ariſtophanis interpres in nubibus narrat contentionẽ ortam inter Neptunũ et Mineruã vtrius foret attica regio, ſed Deũ à Dea victum fuiſſe.

ſtas, ſiniſtros autem omnes principes aſſerere velim. Exurgunt námque alij factioſi ciues libidine, & auaricia ducti, qui ſtatum optimorum ciuium peſſundent, vt nullo ſanguine ſatiari poſſint. Et hic exitus eſt fere omnium rerum publicarum vt viuant, creſcant, incoluméſque ſint, quandiu à ſeipſis manus abſtineant. Principes etiam legimus ſecundo populi rumore, in omni vita imperaſſe. Et Cyrum imprimis Perſarum regem, ſi vera ſint 1 quæ de eo à Xenophôte ſcribũtur. Et Antoninum ſtoicum Philoſophum quem propter vitæ innocentiam ac ſanctitatem omnibus Romanis principibus prætulerũt, cum quibus ſi ageretur, nihil de Republica cogitãdum eſſet. Quid enim ſuauius, aut magis optandum mortalibus eſſe poſſet, quam ſub optimo rege aut principe priuatam vitam agere ſine iniuria, aut populorum ambitione? Sed quia non immortales, aut immutabiles natura principes dedit, & eorum poſteri, quam ab aſſentatoribus delicatè admodũ educati ſint, deteriores plerumque euadunt: tutiorem vitam arbitrandam eſſe cenſeo bene moratæ reip. quam cuiuſque principis. Illa ſiquidem diuturna ac pene immortalis eſt, hic par-

1 Ci. li. 2 de oratore negat eum ſeruiiſſe hiſtoriæ veritati: ſed id egiſſe vt abſolutum inſtitueret ducem.

uo temporis curriculo, ſenio, ac morte conficitur. Præſtare etiam videtur reſpu. quia in principe non poſſunt ſingula abſoluta ac perfecta eſſe. Nihil enim, vt ait, oratorū maximus Cicero: 13 In ſimplici genere natura omni ex parte expolitum reddit. Quodquidem exemplo probauit Zeuſis, cum ſimulacrum Helenæ pingeret, Ex diuerſis námque puellis perfectā imaginem delineauit: Alium ſiquidem iuſticia, alium fortitudo, alium liberalitas, aut facilitas commendatum efficit. Vnus autem qui virtutes omnes cōplectatur, vel nunquam vt arbitror inuentus eſt. Sed cum in rep. complures ſint, vnuſquiſque partem aliquam virtutis, ac prudentiæ habet. Quocirca in vnum collati ciues quaſi vnum hominem præſtāt qui multiplici ingenio, ac memoria pollet, oculis pluribus cernit, operatur manibus multis, & pedibus penè infinitis nititur. Et vt Philoſophorum acutiſſimus Ariſtoteles, ait. Alij quidem aliud, cuncti autem cuncta decernunt. His rationibus adductus, aliquid pro ingenij mei imbecillitate de rep. ſcribere conſtitui: Et inſtituta quædam noſtrorum temporum veteribus admiſcere. Neque induſtriæ meæ, me vlla ex parte pœnitet. Natus ſi-

13. lib. 2 de inuentione.

quidem, atque educatus ſum in libera ciuitate optimis moribus, ac legibus cõſtituta, quæ ſi non ſecundum, ſaltem tertium locum inter reſpublicas noſtri temporis omnium iudicio habere cernitur. Cui ſi qua ex parte prodeſſe poſſem, & iuniores ad meliorem, vt aiunt, frugem redigere, id mihi iucundiſſimum eſſet. Sin ſecus expergiſcentur fortaſſis aliqui, qui acumine ingenij, & doctrina maxime præſtabunt. Et opus eiuſmodi congreſſi ſecundo magis vẽto nauigabunt, rémque hanc hebetiore aſcia dolatam, lima ac pumice expolitiorem nitidiorémque reddent.

Titulus Secundus.

PLATONIS, XENOPHONTIS, ARISTOTELIS, ET CICERONIS LIBRI DE CIUILI ſOCIETATE IN QUIBUS DIFFERUNT.

Græcos authores primum deinde ex Latinis vnũ ciceronẽ celebrat cuius ingenium in deſcribendo reipu. ſtatu pluris facit quam Platonis Xenophontis & Ariſtotelis. Tandem cur ſcripſerit hos libros & in his ſcribendis quid præcipue ſpectarit, docet. ARG.

1. Talem eſſe Platonis rẽpub. ſcribit Plutarchus de fortu. Alexād. & in vita Catonis & Polyb. lib. 6. & ipſemet Plato lib. 5. de repub. & in fine 9. et deniq; in prima parte Timæi.

INSTITVTA ciuitatis ſcriptu rus 1 Plato non Athenienſium remp. in qua natus erat deſcripſit. Neque ciuilem aliquam ſocietatem quæ ſuo tempore eſſet, vel aliquando extitiſſet. Sed nouam, ac commenticiam finxit. Difficile námque ei factu videbatur ciuibus illis iuſtitiam perſuadere, qui ad eam ipſam colendam à teneris (vt aiunt) vnguiculis non fuiſſent inſtituti. Hanc rationem cum ſibi etiam perſuaſiſſet Xenophon, & ciuilem Perſarum ſocietatem ſub rege Cyro laudare vellet: Aſſeruit pueros apud Perſas, ita iuſtitiam diſcere oportere, vt apud alias gentes literas, & ſtudia bonarũ artiũ diſcũt. Fecit nempè Plato, vt bonus architectꝰ qui demoliri mauult malè ędificatas, maléq; materiatas ædes, eáſq; ſolo adæquare, quã inſtaurare, atque emẽdare. Cuius etiam exemplũ imitatus Ariſtoteles, in pleríſque Ciuilem diſciplinam inſtituit, Et præcepta bene moratæ ciuitatis tradidit: partim noua, ac ſua, partim è ſuperioribus eruta, partim autem rerump. vſu comprobata. Noſter autem Cicero qui in rep. vixit (quæ totius orbis terrarũ imperium tenuit) ſatis eſſe iudicauit, ſi in libris ſuis quos de repu. ſcripſit, præ-

cepta atque inſtituta maiorũ referret, & ea precipuè quibus imperium domi militięque propagatum eſſet. Nec mediuſfidius iniuria. Nulla enim exempla virtutis in ea ciuitate deerant, in qua quaſi theatrũ omniũ præclariſſimarũ actionũ cernebatur. Cuius leges nõ, vt aliarũ vrbium vnis tantum mœnibus arcebãtur: Verum diffuſæ per vniuerſum orbem ciuilem diſciplinam omnibus mortalibus præſcribebant, quarumquidem noſtro quoque tempore fragmenta illa quæ ſuperſunt, ciuilem normam adeo in ſe cõtinẽt, vt nihil eis deeſſe videatur. Si quid autẽ de meretur mãca potius, & inchoata ciuilis ſapientia relinquatur. Et profecto ſi Iureconſultorum volumina integra extarẽt,[4] nec adeo fracta, & mutilata, eſſent, lucem nobis præberent clariſſimam, ac perſpicuam, non modo ad hanc ciuilem ſocietatem conſeruãdam, verum ad moralem ſapientiam, & ad vſum maximarum rerum. Sed ad Ciceronem redeo, qui ſapienter admodum mihi egiſſe videtur, cum maiorum inſtituta recenſuit, eaque pene ſatis eſſe diiudicauit, quando ex illis talia incremẽta perſpiceret, quæ ſatis vtique fuerant ad conſtituendũ imperiũ omniũ gẽtium. Et ſi qua maiora, aut ſeueriora occurrerẽt,

4 *Vide præfat. Inſtitut. Iuſtin.*

ea quoniam minus perſuaderi imperitæ multitudini poſſunt, potiùs à ſapiētibus cogitāda, ac meditanda ſunt quàm præcipienda. Quotus enim quiſque in populo eſt, qui præcepta ſapientiæ diſcere, atque eis auſcultare valeat? Non enim cum ſapientibus, qui ſibiipſis omnia quæ ad vſum vitæ pertinent, optimè præſcribere callent, ſed cum populo, ac multitudine res noſtra agitur, quæquidem facilius ad temeritatem, ac furorem concitatur, quàm ad prudentiam, ac modeſtiam redigitur. Concedendum præterea eſt aliquid conſuetudini, quæquidem diuturnitate temporis efficit, vt nonnulla tolleranda eſſe videantur quæ contra ius boni & æqui omnino eſſe cernuntur. Eiuſmodi autem diuini oratoris, Philoſophi peregregij, & ſenatoris excellētiſſimi libri de rep. 5 ſi extarēt, liberarēt me ab hoc munere, quod præter vires meas, prætérque ingenij, ac doctrinæ facultatem ſuſcepi. Animaduerto ſiquidem me obnoxium futuris obtrectatoribus, atq; inuidis, & præcipuè his qui odio, atque deſidia oſcitantes aliena carpere malūt, quàm ſua aliquando edere. Quos ego in omni vita tanti feci, vt ne verbū vnquam vllum contra illos dixerim. Opus igitur

5. Pet. Ramus prælect. in Somni. Scip. ait ſe audiuiſſe hos libros ſub ſigno clauſtriſque à certis hominibus retineri.

meum proſequar Deo optimo maximo beneuolēte, & ea narrabo quæ mihi pertinere videbuntur ad inſtitutionem ciuilis ſocietatis. In quibus ſi operæ precium fecero, id mihi erit quàm iucundiſſimum: ſin ſecus, induſtriæ meæ neutiquam pœnitebit. Malo enim aliquid agendo maiorem à me doctrinam, ac ſapientiam deſiderari, quàm nihil agendo prudentior doctiorque iudicari. Gymnoſophiſtarū 6 quidem ratio ſemper mihi cordi fuit, eámque laudandam, ac comprobandam cenſeo: quia ſuis diſcipulis acrius ocij quàm negocij rationē exigendam eſſe arbitrantur.

6. Vide Guid. Bitur. Alexan. ab Alex. lib. 5. cap. 21. Apul. 1. Florid.

Titulus tertius.

CIVILIS SOCIETATIS RATIO ET INVENTVM.

ARG. *Societatem ciuilem naturæ ac neceſsitatis impulſu tum expectatione multarum commoditatum conſtitutam eſſe tradit. Eius autem gradus ab imo ad ſummum eodem ordine leguntur apud Cic. lib. 1. offi. cap. Gradus autem ſunt plures. & 5. de fini. & 1. de legib. & apud Ariſtot. cap. 1. & 2. li. 1. polit.*

CIVILEM ſocietatẽ quã ciuitatem appellamus (vrbis enim nomẽ ædificijs tantũ ac mœnibus cõtinetur) hominũ inuẽtũ eſſe vtilitatis gratia duce natura nequaquam mihi ambigendum eſſe videtur. Eſt enim homo ſociale animal lõgè magis quàm apes, formicę, grues, & eiuſmodi genera quę gregatim aluntur, gregatimque ſe tuentur. Prima ſocietas eſt, vt in omnibus animalibus, ſic longè in hominibus, qui rationis participes ſunt, maris & fœminę generationis gratia, quæ niſi ſimul fieri nõ poteſt, & alter ab altero præſcribente natura vix diuellitur. Pignora ſiquidem natorum mutuum amorem adeo conciliant, vt in commune ſemper ſtudeant. Et liberis pari admodũ indulgentia, ac ſibi ipſis incumbãt. Non enim hominibus accidit quod reliquis pene animantibus, quarum ſolę fœminę curam alendorum filiorum ſuſcipiunt, Et paruo quidem tempore dum materna ope indigent. Videmus enim aues pullos ſuos educare quamdiu implumes ſunt, atque inuolucres, ſed vt primum cernunt eos alis vti ſenſim è nidis abducunt,

& circumuolantes antecedũt, quoad firmiore nixu regãtur, quod cum primum cernunt; libero cælo filios permittunt. Neque eorum deinde curam aliquã habent, aut aliquãdo internoſcunt. Sed maré rurſus quæritãt nouæque proli indulgent. Homo autem cum cernit liberos ſuos, tanta indulgentia afficitur, vt nihil magis ſtudeat quàm victum eis parare, & patrimonia adeo ampla, vt perpetuò nihil eis poſteriſque deeſſe poſſit. Hinc ortum eſt ſeminarium ciuitatum quod cum vir & fœmina domum fecerint, creſcente filiorum, & nepotum numero domus alias addere opus fuit, cum vna eos non caperet. Et ſic pagos erigere, & ſocietatẽ ex pluribus domibus cõſtituere. Cum ſenſim deinde cernerẽt quantæ vtilitatis eſſet humana ſocietas, quamque facilius victum ſimul complures quàm ſinguli compararent, tutiuſque ab incurſu ferarum degerent: pagos pagis adiungere, & familias familiis adiicere cœperunt, & de communi vtilitate cogitare. Hinc munimenta tutioris vitæ gratia inuenta ſunt. Nam locis editis foſſam ducere, & vallo circundare non dubitauerunt. Et ſic vrbes, atque oppida inchoauerunt. Quo-

2. Tit. de verb. sig. circa Varro, ait, vrbem dici quod aratro præfinita eſſet. Et Pomponius iurecõſultus. 2 peregregius vrbẽ dictam aſſerit, quod vrbare aratro definire ſit. Vrbum optimũ 3 vetuſtiſſimorum verborum indagatorem præterea dixiſſe ait, curuaturam aratri appellari, quod in vrbe condenda adhiberetur. Oppidũ 4 etiam dici Varro teſtis eſt, quod munitur opis cauſa, ſic etiam mœnia quod vrbem muniant appellata ſunt, & murus à munitione. Quibus ex rebus conſtat primã rationem eorum qui ciuilem ſocietatem inſtituerunt fuiſſe, vt tutè degerent, & à vi atque impetu munirentur. Tranquillitas námque vitæ dux illis extitit ad innumerabiles commoditates excogitandas. Credẽdum ſiquidem eſt ſermonem humanum, quoquidem homo cæteris animantibus præſtat, ante ciuilem ſocietatem neutiquam diſtinctum fuiſſe. Vocem ſiquidem communem habemus cũ reliquis mortalibus, quæ gaudium, aut triſticiam impřimis demonſtrat, vel cupiditatem nonnũquam, aut metum. Sed propriis vocabulis res diſcernere, & cogitationes noſtras atque affectus claro ſermone præfinire, iuſtum ab iniuſto, vtile ab inutili ſeparare, id certè non niſi ciuile

3 Periphraſis Varronis.

4 Oppidũ mœnia & murus vnde ex lib. Varr. de lingua lat.

ciuile inuẽtum eſſe potuit, quodquidem vel ex hoc liquido cerni poteſt quod nõ modo ſingulę prouinciæ, ſed ſingulæ pœnè ciuitates ſuum ſermonis genus habere videntur. In quo quidem ab aliis etiã finitimis differunt. Studia præterea virtutum, & bonarum artiũ diſciplinæ, certè non à ſoliuagis hominibus, & ab his qui ferarum more in ſiluis degebãt. Sed à ciuili viro qui in cœtu hominum verſaretur, multa audiret, multa diſſereret, refelleret nonnullos, refelleretur etiam à plærìſque inuentæ excultǽque ſunt. In ciuitatibus námq; bene moratis præmia expoſita ſunt his qui virtute aliqua excellunt, & gloria, & honore honeſtãtur. Honos enim, vt ait Cicero 5 alit artes, omnéſque incendimur ad ſtudia gloria. 5 Tuſc. 1.
Et Plato 6 ζήτει ἀρετὴ ἑαυτῇ δόξαι ἐγκαταλιπεῖν. Opificia præterea, & miniſteria 6. De re pub. 10.
minimarum etiam artium inciuitatibus, vel inuenta, vel ex agreſti vita accepta longè in dies meliora reddita ſunt. Et denique ne ſingula percurram, quicquid egregium ſtudio vel opera ſua mortales habent in vita humana, id omne aut à ciuitatibus fluxit, aut in illis cultum nitorémque accepit. Homo præterea qui in communi ſocietate educatus eſt, quam

differt ab eo qui inagreſti tugurio, aut in montana ſolitudine, aut ſilua viuit? Hic enim cum feris, ac brutis animalibus ad ſęuitiã natus eſſe videtur. Ille autẽ cũ hominibus ad iuſtitiam, & humanitatẽ. Verũ nãque eſt quod 7 Ariſtoteles ait. Beluã nõ hominẽ eſſe eũ, qui ciuilem ſocietatẽ fugit, & ciuitatis pars aliqua eſſe recuſat: impius omnino, vt ſit neceſſe eſt, & rapinę potius inhumanitatique ſtudeat quã iuſtitię, aut alicui virtuti. Fugit ſiquidem congreſſum hominũ, ne cõpellatur legibus, ac iudicijs parere, & legitimè imperanti obtẽperare: quaquidẽ re nihil pernicioſius eſſe poteſt, nihilque magis ab humana natura alienum. Ciuiliũ nanque bonorum maximum eſt iuſtitia, quæquidem fundamenta humanæ ſocietatis iacit, & ſine qua nulla ciuilis congregatio eſſe poteſt. Huic igitur incumbat vnuſquiſque ciuis opus eſt. Nam ſine ea truculentę ferę potius quam hominis nomine dignus eſſet: Vt enim idem Philoſoph⁹ aſſerit, 8 Optimũ omniũ animalium homo eſt qui perfectè viuit. Sic peſſimum omniumque deterrimum qui à lege iudiciiſque ſecernitur. Perſarum, leges, vt Xenophõ 9 ſcribit imprimis ad iuſticiæ cultum inſtituunt. Et ita ab ipſa

7. c. tp. 2. lib. 2. ſub finẽ.

8. lib. 1. poli. cap. 2. ſub finem.

9 li. 1. de inſtit. Cyri.

pueritia ciues erudiunt, vt nihil inhoneſtum, nihil turpe, aut iniuſtum appetant, quęquidem perſuaſio omnium optima mihi eſſe videtur. Et ſi quo pacto fieri poſſet, vt omnes hac doctrina inſtituerētur, magna parte laboris noſtri liberati eſſemus. Nam ſi ciues optimè animati, æqui bonique ſtudio addicti ad remp. accederent, ſuperuacua præcepta eſſent, quib⁹ humana ſocietas inſtituitur. Vnuſquiſq; enim ſibi pręſcriberet quid facto opus eſſet, & ſimul cōiūcti nulla cupiditate, aut alia omni perturbatione affecti optimè conſulerent. Nec aliū ambitio, aliū auaritia, alium ſimultas, alium inuidia, adeo raperet, vt à veri ratione diſtraheretur, & priuatam vtilitatem, aut inſanam voluntatem potius quàm commodum publicum, aut veram rationem ſequeretur. Sed quoniam non cum perfectis hominibus viuitur, ſed cū hisquos & laudamus, & admiramur ſi ſimulachrum aliquod virtutis præ ſe ferunt, adhibenda ſunt præcepta, & inſtituta quibus ad honeſtè viuendum, ſi non vltro vt par eſſet homines inducantur, ſaltem bonorum exemplo, & legum formidine ad meliorem (vt aiunt) frugem

inſtituantur, Atqui vtinam hæc præcepta ne contemptui plæríſque potentioribus ſint, qui omnia per vim potius quā per virtutē in rep. agere ſtudent, de quibus ſentire videtur Anacharſis. 10 Nā cū audiuiſſet Solonem legibus ſcribendis apud Athenienſes incumbere, impēſam eius operam, ac diligentiam irriſit, aſſerens leges illas aranearum telis ſimiles eſſe futuras, quæ minora volatilia compræhenderent, ſcinderentur autem à maioribus, quam ſentētiam deinde crebris ſermonibus vſurpabat Solō, 11. nec iniuria. Nam in magnis ſæpenumerò ciuitatibus, & in quibus etiam ſtudia bonarum artium vigent, complures videmus, qui turpius degunt quam ſi in ſiluis, ac montanis regionibus educati eſſent, quibus profectò id accidit quod Indis, qui ad ſolem orientem naſcuntur, & noctis colore corpus inficiūt. Sed iam tempus eſt, vt ad præcepta deſcendamus, & ſingulatim ſingula ſuo ordine tractemus, & imprimis diſſeramꝰ qui ſtatus ſint rerump. Et quem ex omnibus probabiliorem eſſe ducamus, vt omnibus clarū ſit quorſum huius ciuilis diſciplinæ ſpectent præcepta, & à quibus carceribus decurramus ad metas. Ne qua tamen in verbis con-

10 *Plu. in vita Solonis hoc tradit.*

11. *Apud Diogenē laertium. libr. 1. cap. 3.*

trouerſia ſit, aperiendum imprimis arbitror, quid ſit Ciuitas, quídq; etiam reſp. Ciuitatem appellandam eſſe cenſeo, collectam hominum multitudinem ad iure viuendum. Numerum ideo addidi, quia pauci, nec bene, nec tutè, nec commodè viuere poſſent. Inſtitutionem autem eorum qui in ciuitatibus degunt remp. appellabo. Et ciuem indigenam loci ingenuis parentibus oriundum, vel eum qui à magiſtratibus vel legibus ciuitate donatus ſit. Volo enim eum participem publici muneris eſſe poſſe, aliter nec ciuem quidem habendum cẽſeo, nec placet per affinitatem ciuem vocari, nec per vicinitatem, vt aliquando fieri ſolet. Et ſi domum vel fundum peregrinus quiſpiam mercatus fuerit, Inquilini potiùs quàm ciuis locum tenere debet, donec ciuitate donetur. Sed de hoc loco ſuo dicemus, Nunc autem ad id quod inſtat.

Hæc ſunt ex Ariſto. cap. 2 lib. 1. & cap. 1. lib 3. polit.

Titulus Quartus.

QVOT RERVMP. STATVS SINT ET QVIS SINGVLORUM FINIS.

Res ciuitatis aut vnius aut multorum dominatu tenentur: Vtrúmque membrum rurſus eſt capax diuiſionis: genera igitur potius quam formas inter ſe commiſit cap. 1. huius lib. Nunc verò præſtantioris generis formæ in diſquiſitionem, veniunt & Ariſtocratiæ 1. Optimatum conſtitutio tẽperatæ gubernationi palma decernitur.

STatum rerump. ſiquidem de rege & tyranno nihil dicere conſtituimus, triplicem principaliter ponimus. Vna námque popularis eſt. Altera in qua optimates agũt. Tertia quæ in paucos diffunditur. Popularis reſp. eſt in qua res agitur ad imperium multitudinis, cuius nutu leges deſcribuntur, & magiſtratus omnes eligũtur. Et quod pluribus videtur, id commune omnium eſſe iudicatur. Hanc apud Herodotũ laudat 1. Othanes cum de inſtituenda Perſarum rep. agi-
1. *Lib.* 3. tur, eamque etiam à nomine admiratione dignam cenſet. Dicitur enim ἰσονομίη quaſi iuris æqualitas. quando in repu. in qua multitudo dominatur, æquo inter omnes iure omnia dimetienda ſint. Iubétque, vt in ea magiſtratus ſorte ducantur, qui geſtorum omnium rationem reddant, vúltque vt omnia conſilia in com-

mune referãtur. Huius finis eſt libertas. Nihil magis cupit popularis multitudo, quam poteſtatem viuendi habere, vt velit, quam quidem libertatẽ Cicero 2. eſſe affirmat. Florentinus 3. autẽ iureconſultus libertatẽ eſſe dixit naturalem facultatem eius, quod cuique facere libet, niſi quod vi, aut iure prohibetur. In ea autem in qua optimates agunt ſoli, qui in ciuitate cum virtute degunt, quique optimi ſunt, remp. adminiſtrant, nec multitudinis fauor, neque diuitiæ, aut nobilitatis gloria opitulatur, ſed ſola honeſtas illos ad magiſtratus, ac dignitatem prouehit. Hanc in eadem Perſarum diſceptatione apud Herodotum miris effert laudibus Megabizus, remque omnem optimis viris permittẽdam ſtatuit, à quibus nihil vnquã formidãdum ſit, & ex optimis hominibꝰ, optima cõſilia manare conſentaneũ eſt. Huic ſententię hærere videtur Dion in libris ſuis, qui de regno inſcribuntur, vbi oſtendit longe maiora geri paucorum conſilio, quam multitudine, aut viribus fortiſſimorum iuuenum, quod etiam Homeri ſententia comprobatur, cum Agamemnonem inducit aſſerentem longe facilius ſe poſſe rem troianam euertere, ſi decem

2. *lib. 1. off. cap. Omnino fortis. & in parad.*

3 *In l. libertas ff. de ſtatu hominũ.*

4 *Ili. 2. & quem locum Cic. etiã citat 2. parte dialog. de Senect.*

Neſtores, aut Vlyſſes 4 in cõſilio habe- ret, quam ſi totidem Aiaces, & Achilles fortiter dimicantes. Horum igitur qui à virtute cenſentur, quique optimates appellantur, finis eſt virtus, ad quamquidem omnia dirigunt, quam animi habitum Cicero 5 eſſe voluit naturæ modo, ac rationi conſentaneum, hanc à viro dici idem auctor eſt, quod ex omnibus animantibus ſoli viro congruere videatur. Tertia in qua pauci dominantur, quoniã pauciores diuites pauperibus ſunt, paululum quippiam à Tyrannide differt. A cenſu enim, & diuitiis magiſtratus eliguntur. Et ſola opulentia dominatur, neque libertatem ſibi, aut virtutis finem præſcribit, ſed ſolas diuitias, quas Cicero belli ſubſidia, & pacis ornamenta eſſe affirmat. Sed malè cum diuitibus res agitur, cum nullus locus virtuti eſt, & plebs humiliter famulatur. Horum imperium periculoſum eſſe Periander 7 docuit. Cum eminentiores ſpicas metendò ſegetẽ adæquauit, Et Thraſybulo per internuncium conſulenti tali exemplo reſpõſum dedit Neque me fallit alia etiam genera rerump. deſcribi ſolere. Sed hæc tria auctore Socrate, & nõnullis aliis Philoſophis cenſentur. Acci-

4 *Iliad. 2. quem locum Cic. etiam citat. parte dialo. de ſeneɛt.*

5 *Virtus quid ex Cic. 2. de In. & 2. Tuſc.*

6 *Ariſtot. lib. 1 Eth. & pol. & Plat. 4. de rep. & 3. de de legibus.*

7. *Alexãder ab Alexa. lib. 2. cap. 32.*

dit nonnunquam, vt in aliquibus ciuitatibus ſoli opifices, & agrorum cultores dominentur, qui quoniam multitudine præſtant, nobiliores peſſundant, & virtute affectos, boníſque artibus eruditos ludibrio contemptuíque habent. Fieri per fortunam poteſt vt eiuſmodi ciuitas tuto aliquandiu, ac quietè ſe habeat, ſed inclinante fortuna facile cernitur quàm difficile ſit cum eiuſmodi hominibus bene agere, qui enim in agris, aut officinis aluũtur, omni rerum experientia carent, ſubmiſſóque animo regunt, nec doctrina, aut genere, aut magnarum rerum experientia adiuuantur: & dum nobiliores formidant temere omnia, aut crudeliter *8 Plinius*
agunt. Plebs namque òmnis, aut humi- *ſecundus*
liter ſeruit, aut cum magna crudelitate *cap. 21.*
imperat. Eſt etiam contra, vt nonnullas *Volater.*
ciuiles ſocietates ſoli nobiliores regant, *lib. 14.*
quorumquidem imperium neutiquam *Alex. ab*
comprobandum cenſeo. Aduerſantur e- *Alex.*
nim plærunque plebi, nec ſocietaté in- *libr. 1.*
feriorem æquo animo perpeti poſſunt, *cap. 9.*
vt de nobili Claudiorũ familia 8 legimus *& lib. 6.*
Ex qua pene omnes aduerſus plebem *cap. 10.*
adeo violentos, ac cõtumaces fuiſſe cõ- *Suetoni'*
ſtat, vt ne capitis quidem quiſquam reus *in Tybe-*
ad populum mutata veſte prouocare, aut *rio.*

veniam gratiamque deprecari voluerit. Atqui Appius Claudius regillianus cum decemuir eſſet legibus ſcribundis, & virginem ingenuam per vim libidinis gratia in ſeruitutẽ conaretur aſſerere, cauſam plebi dedit rurſus a patribus diſcedendi. Nec minorem violentiam in plebem oſtendit Claudia eiuſdẽ gentis fœmina, quæ cum in conferta multitudine vix carpẽto deuehi poſſet, palam exclamauit, vtinã reuiuiſceret Claudius pulcher, iterumque claſſem amitteret, quo minor turba mihi obuiam daretur. Et quanquam nobiles viri animo excellentiores ſunt, tamen proniores ad bella eſſe cernuntur, quęquamuis imperia aliquando augeãt, plerunque tamen vrbes funditus euertunt. Lacedęmonij, vt Dionyſius 10. Halycarnaſeus ſcribit, aduerſa in Leuctris pugna, in qua mille, & ſeptingentos ciues amiſerunt, nunquam amplius ex calamitate ciuitatem eximere potuerunt. Thebani quoque, & Atheniẽſes ex infelici euentu pugnæ apud Cheroneam non modo principatu Græcię à Macedonibus, ſed patria etiam libertate priuati ſunt. Iniquum præterea eſſe videtur, vt cum ciuitas ex ſolis nobi-

10. Li. 2 paulò pòſt principium vbi hæc iiſdem ferme verbis leguntur.

libus extare nequeat, ſed longe maior ſit reliqua multitudo, ſoli nobiles imperent, reliqui autem omnes famulentur. Alimenta nanque naturalia agricultura nobis ſuppetit. Mercatura autē reliqua neceſſaria. Quo fit, vt nec ſine cultoribus agrorum, nec ſine mercatoribus ciuilis ſocietas eſſe poſſit. Non igitur à publicis muneribus auocandi ſunt, quorum vſus reipub. neceſſarius eſſe cernitur. Sed his muneribus honeſtandi quę facile per ſeſe gerere poſſunt, vel collegis adiuuandi à quibus eorum greſſus adeo regantur, vt nihil incommodi ciuitas capiat, & tenuiores à maioribus non videantur omni ex parte deſtituti. Quotieſcūque Romana plebs à patribus ſeceſſit, nō ſine periculo magno ſemper renouata extitit. Fuit Marco Agrippę ſummæ laudi eiuſmodi conciliatio, & fabella ſua docuit Senatum, & populum vnum corpus eſſe, quodquidem diſcordia rumpitur, concordia autem in dies magis, magiſque augetur, effecitque vt tribuni ex pelbe crearentur, qui libertatem publicam à ſuperbia nobilitatis tuerētur. Mediocres certè qui neque abiecti ſunt, neque opulentia nobilitatis

Valerius Max. ca. 875. non M. Agr. nominat, ſed Valerium. Idē porro ca. 419. Menenium ſcribit authorem fuiſſe cōciliandæ plebis patribus.

nimis exultant, longè modeſtius præſunt. Sed ſi alterutrum neceſſarium eſt, vt vel ſola nobilitas, vel ſola plebs imperet, longè tutius arbitror cum nobilitate quàm cum plebe agere. Rarò enim turpiter, aut indecore agit, qui maiorum ſuorum laudem ſecum periclitari cernit. At ille qui per ſeſe ignotus eſt, & maiores ſuos longè obſcuriores habet, paruam admodum iacturam ſibi aliquando facere videtur, ſi deliquerit. Sunt præterea ingenitæ nõnullæ virtutes 12 nobilioribus, vel eas aſſequuntur perſuaſione maiorum. Brutos legimus libertatis ſtudio, præter Patricios omnes flagraſſe. Exemplum credo poſteros ſecutos Bruti illius, qui & violatæ libertatis pariter, ac pudicitiæ vltor fuit. Sic etiam Decij pater 13 filius, & nepos qui ignobiles erãt pro patria ſe deuouerũt, & perpetuæ nobilitatis gloriam aſſecuti ſunt. Quæquidẽ perſuaſio reddit poſteros promptiores, alacrioréſque ad bene de patria merendum. Non deſunt tamen exempla ruſticorum, ac ignotorum hominum, qui fortiter pro patria dimicarũt. Nam alios ab aratro accerſitos, alios à grege, vel alieno armẽto auocatos legimus, qui ma-

12. Generis nobilitate homines in virtutis ſtudio diligentius retineri ſolent.

13 *Plin. ſecũd. cap. 26. & 27. Plutarch. cap. 37. parallel. Valer. max. li. 5*

gnas populo Romano victorias pepererunt. Ego autem in eorum numero ſum, qui optimam rempub. eſſe dicam, quæ ex omni genere hominum cõmixta ſit. Multis in repub. poteſtatem faciendam eſſe 14 Solonis ratio præcipit, potiuſquã paucis. licet optimi ſint, & virtute præditi. Quocirca admittendam multitudinem eſſe cenſet, ad repetendas rationes rerum geſtarum, cum in bello, tum in pace. Sic etiam ad ſuffragia electionéſque magiſtratuum, & ad complura alia, in quibus maiora concilia ineunda ſunt. Idem accidere ait, in ciuili ſocietate, quod in Muſica, Pictura, & Poëtica. In quibus artibus nõ modo docti, ſed etiam indocti, probabile nonnunquam iudiciũ afferant. Nec iniuria, Nemo enim inueniri poteſt etiam ex ſapientiæ profeſſoribus, qui ſe ſcire omnia profiteatur. Et ille propius ad ſapientiam accedit, qui plura dignoſcit, pauciorâque ignorat. Aliqui enim aliquid per naturam vel experientiam ſciunt, quod plæróſque latere poteſt. Quocirca cõiuncti plures pauciora ignorabũt. Nec Lycurgi 15. inſtituta improbanda ſunt, quæ rẽp. Lacedęmoniorum ex parua admodum, ad impe-

14. *Plut. in eius vita.*

15. *Plut. in eius vita.*

rium, ac dignitatem prouexerunt. Ille munera ciuitatis inter omnes pene partitus eſt, & paucorum potentiæ popularem ſtatum coniunxit, optimúmque effecit temperamentum. Et ex pluribus voluit conſtare remp. quo melior, firmiórque eſſet. Tempora tamen, & diuerſi hominum mores diuerſæque regiones alia, atque alia inſtituta præſcribunt. Iccirco longiore ordine quam remp. magis probandam cenſeam, deinceps tractabo.

Titulus Quintus.

OPTIMAM REMP. ESSE IN QVA LEGES DOMINANTVR & de legum virtute quæ quidem magiſtratibus præeſſe debent, & de Legumlatoribus.

ARG. *Docet omnium regẽdorum ciuium rationem ad iuris amuſſim & perpendiculum reuocandam eſſe: quales itẽ leges condendæ, quæ quibus regionibus & tẽporibus conueniant, & quomodo promulgandæ. Vbi denique multarum gentium leges enumerauit, Romanas tandẽ quæ ciuili & pontificio iure continentur, in mediũ adducit: eáſque ſolas nobis ſequendas proponit.*

OPtimam remp. appellabo in qua non ſinguli, aut plures ad nutum voluntatis imperant. Sed eam in qua lex tantũ dominatur. 1. Æqualitas námque inter ciues ſocietatem ciuilem ſtabilem reddit, quæ tunc vel maximè viget cum æquo iure omnia cenſentur. Fit enim plerúmque vt affectus iudicia hominum perturbent. Et alium amor, alium odium, alium ſpes, alium metus alium ambitio, aut auaricia compellit ea iudicareque quæ non modo iniuſta, verum etiam contra mentem eius ſunt qui iudicat. Videmus nempè ſæpenumero iudicem, affectu quodam concitatum ea decernere quæ paruo demum interuallo libenter commutaret. Quodquidem exemplo declarauit Philippus Macedo 2. Alexandri pater, qui cum Machetæ cauſam quam negligentius audiuerat perperam iudicaſſet, exclamarétque Macheta, & ſe prouocare diceret. Iratus admodum rex ait, ad quem prouocas? At ille, Ad teipſum (inquit) cum attentius me audieris. Tunc iudicium Philippus diſtulit. Et paulopòſt cum ad ſe rediiſſet, diligentiúſque rem cogitaſſet, ſententiam mutauit. Et Machetæ iura neutiquam

1. Græcè vno verbo dicitur ἰσονομία cum arbitrium noſtrum legibus accommodæ munus, cũ omnib⁹ vna ſemper atque eadẽ facie loquuntur. Cic. 2. off.

2 Plutar. in apophth. reg. & imper.

per deſidiam ſuam peſſundari paſſus eſt. Lex autem nullo affectu mouetur, non iraſcitur, non odit, nulla ambitione ducitur, diligit pariter omnes, paritérque omnibus indulget, quæ dum dominatur nunquam permittit aliquem per ambitionem ſurgere, qui populum ducat, turbulentáſque factiones agat. Sed optimi ciuium remp. gubernant, multitudóque vniuerſa poteſtatem habet collecta in vnum, vbi de rep. ſit agendum, dimiſſi autem ſinguli rem ſuam agunt. Legem quamuis viri prudentes, & conſulti quidem condere debent, tamen promulgandam eſſe dico, vt Romani conſueuere. Rogatio 3. enim apud populũ Romanũ trinundino promulgabatur, antequam ſanciretur, vt vndeuiginti dierum ſpacio (tot enim inter trinas nundinas dies intercedunt) optimè deliberare poſſent, vtrum futura lex reip. conduceret, eius deinde, cum populus acceperit, obſeruãtiam, magiſtratus curare debent, quæ lõge facilior eſt cum plebs vniuerſa ſciuerit, quàm ſi à paucis clãculum ſcribatur. Nam populi conſenſus firmiores leges efficit, & promptiores ad parendum potentes reddit. Facilius enim tueri poſſumus, quod à pluribus cuſtoditur, & multitu-

3 Cic. Philipp. 1. ad Pontif. & pro domo ſua Anton. Garro in tit. de orig. iur.

titudinis auctoritas non eſt parui momenti. Legem Pomponius iurecōſultus communem reip. ſponſionem appellat, ductus duntaxat hac ratione. Veteres legiſlatores à diis ſe leges accipere gloriabantur, vt maiorem auctoritatem in populo haberent. Menas Ægyptiorum rex 4 primus omnium eis leges tulit, quarum quidem auctorem Mercurium finxit. Minos vero in Creta Iouem Saturni filium numen legum ſuarum fecit. Lycurgus autem Apollinem zamolxis qui Gethis leges dedit, deam ſibi prætulit veſtam, quę præſens numen apud illas nationes habetur. Apud Romanos Numa 5 Pompilius ſanctionibus ſuis Egeriam Nympham præfecit, quò facilius eas populus acciperet. Parui namque momenti eſſet optimas leges ſcribere, niſi in earū obſeruantiam multitudo conueniret, ex ſenatuſcōſulto, 6 quo maior legibus auctoritas eſſet, Spurius Poſthumius Albus, Aulus Manlius, & Publius Sulpitius Camertinus legati Athenas miſſi ſunt, qui inclytas leges Solonis deferrent, qui anno tertio poſtquam receſſerunt, leges ſcriptas retulerunt quæ populo Romano gratiſſimæ extiterunt. Ariſtoteles legem eſſe ait communem ciuitatis con-

4 Hæc fere ad verbū ex Diodori Siculi lib. 2. cap. 5.

5 Plutar. in vita eius.

6 Liu. lib. 3. ab vrb. cond. Diod. lib. 12. Cic. pro Flaco.

ſenſum, qui ſcriptis mandat quo modo vnumquodque agendum, aut non agendum ſit. Præcipit enim recta, (vt ait Cicero) 7. praua autem depellit. Eius námque virtus eſt, vt Modeſtinus refert, imperare, vetare, punire, permittere. Et imprimis videndum eſt, vt ea reip. accommodetur, non autem reſpu. legi. Proinde falſum 8. eſt quod à quibuſdam dicitur, Leges omnes omnibus ciuitatibus conuenire. Lycurgi 9. legem eſſe ſcimus qua præcipit fœminas in palæſtra etiam nudari: diúque id apud Lacedæmonios obſeruatum eſt. Perſuaſerunt ſiquidem ſibi ſobolem longè magis robuſtam futuram ſi ex vtroque parente luctatore naſceretur. Nec admirandum eſt: Studebant námque omnes venationi, ac rei militari. Et reliqua omnia ſtudia neglectui contemptuíque habebant. Quinetiam furta rerum eſculentarum iuuenibus ſuis permittebant, & lege quidem (vt Xenophon 10. ait) quò paratiores alacrioréſque eſſent ad prædam. Fuit etiã lex apud Ægyptios, vt qui rem furto amiſiſſet, quarta eius parte multaretur, quæ furi (qui principi ſacerdotum nomẽ ſuum profeſſus fuiſſet) dabatur, cuius rei teſtis eſt Diodorus 11. Talia quidem

7 *Phili*. 11

8 *Ariſtot. cap*. 2. *lib*. 4.

9. *Plut. in Lycur*.

10 *lib*. 4. *de Cyri exped*.

11. *lib*. 2. *rerum antiq*.

apud Romanos qui omni virtutum gene re excellebant, ludibrio habita ſunt. Seueritas námque illis non minus in re militari, & in caſtris, quàm intra mœnia, & in rebus vrbanis grata extitit. Videndũ igitur erit, quo in populo, quáve in vrbe leges perſcribendæ ſint, ſi reip. optimè conſultũ eſſe velimus: tempora præterea efficiunt, propter eorum viciſſitudinem, vt non omnes leges perpetuò ſtabiles ſint. Sed eis quandóque derogandum, quandóque autem abrogandum ſit. Non licuit per leges veteres libertinos tribubus Romanis aduocare. Sed cũ peſtilentia, & bello aliquando populus Romanus exhauſtus eſſet, legibus abrogatum eſt, Libertinísque in tribubus accepti ſunt: laudémque haud minimam tulit Fabius Rullianus, 12, cui maximo ob virtutem cognomentum fuit, quod cum cenſor eſſet, eos deſcribendos eſſe cenſuit. Mutatio etiam plerumque morum, mutationem legum exigere videtur. Nulla fuit quondam prouocatio à magiſtratibus. Sed cum per licentiam nonnulla perperam iudicarentur, legem de prouocatione à magiſtratibus ad populum Lucius 13 Valerius tulit, quæquidem res tam grata fuit populo Romano,

12. Liuius lib. 9. dec. 1. & Plutarch. in Fab. Max. & in vita Cn. Pompeij. Volaterranus lib. 16.

13. Plin. ſecundus cap. 15.

vt publicolæ nomen meruit. Et cum de-
inde diem obiiſſet, publico ſumptu ſe-
pultus eſt, Matronis etiam in annum lu-
ctu indicto. Præſint oportet magiſtrati-
bus leges, & ſic legitimè imperabunt, po
pulúmque dicto audientem habebunt.
Iure enim, ac ſcitè dicitur magiſtratum
eſſe legem loquentem, legem autem mu
tum magiſtratum. Magiſtratum verò
qui gerunt in his poteſtatem habere de-
14 *Euſe-* bent, in quibus leges expreſſè cauere nō
bius lib. poſſunt. Difficile enim factu eſt genera-
10. *præ-* li legum ſermone quæcunque animad-
pa. euāg. uerſione indigent complecti. Plurimum
Ioſeph. prodeſſe ciuibus ſuis legumlatores ne-
lib. 2. *cō-* mo ambigit. Quos tantifecit optimus
tra Ap- Philoſophorū Socrates, vt eos reſp. bea-
pionem tas facere arbitraretur, quorum nomina
Stra. lib. in omni æuo nunquam obliterari pote-
16. *Geo-* rūt. Moſes 14 quod apud Hebræos prim⁹
gra. omnium legem ſcripſerit, nónne in ſum
15 *Pau* ma veneratione ſemper extitit? Phoro-
ſanias neus 15. Inachi filius, qui Argis leges ſta
in Corin. tuit, Et Mercurius Trimegiſtus 16 qui &
16 *Ælia.* Ægyptiis, Draco, 17. & deinde Solō qui
lib. 14. Athenienſibus, Minos autem qui Cre-
va. hiſt. tenſibus, & Lycurgus qui Lacædemoniis
17. *Sui-* ſanctiones ſuas ediderunt, quantam ſibi
das. gloriam vendicarunt, quamque optimè

meriti de ſuis ciuitatibus eſſe dicuntur? Horum ſcripta Romani adeo venerati ſunt, vt decẽ viros ex ſenatuſconſulto 18 conſtituerint, qui leges à Græcis ciuitatibus peterent, quas in decem æreis tabulis vel (vt Liuius ait) in æs inciſas, pro roſtríſque editas, populum docuerunt, & duas ipſi addiderunt, nequid perfecto operi deeſſet. Cicero in libris ſuis de oratore 19. ad quintum fratrem, Craſſum loquentem facit. Et duodecim has tabulas diuinis pene laudibus efferentem, cum ait. Fremant omnes licet (dicam quid ſentio) Bibliothecas me hercule omnium Philoſophorum, vnus mihi videtur duodecim tabularum libellus, ſi quis legum fontes, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate ſuperare. Has tamen leges Romani Iureconſulti tanto meliores reddiderũt, vt ad cumulum perfectæ laudis nihil deeſſe videatur. Proinde ſublatus mihi videtur temporibus noſtris labor ferendarum legum, ſatis nobis ſupérque erit, ſi Pontificum, & Romani iuris optimi imitatores erimus. Nihil enim illis deeſt quod ad ciuilem ſocietatem conſeruandam pertinere poſſit. Ex illis namque dignitas omnis expetitur, cum omnis

18. lib. 3. decad. 1.

19. lib. 1. de orat.

induſtria, omníſque honeſtus labor, honoribus, præmiis, ſplẽdore, gloria, decoratur. Vicia autem hominum, ac fraudes
20. Ci. 3. off. 20 damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur. Legem tamen ſi qui ſcripturi ſunt, naturã, vt imitentur oportet, quæquidem ſolos homines rationis participes ex omnibus animalibus fecit. Ratio eſt quę oſtendit quę agenda, quæve fugienda, eadem habitu mentis confirmata prudentia in nobis efficit, quæ ſeminarium morum, & legum eſt, & fundamenta iacit omnium præclariſſimarum actionum. Hæc docet hominem ad iuſtitiam eſſe natum. Nam 21. cũ
21. Ariſtot. lib. 1. polit. genus ſuum amet ac cõgregabilis ſit, ac ſociabilis præter reliqua animantia, & nulla ſocietas ſine iuſtitia firma, aut ſtabilis eſſe poſſit, ad illam vel imprimis natus homo cernitur, cui præcipuè indulget. Primum iuſtitię munus eſt pietas erga deum, cuiuſquidem virtutis nullum aliud animal præter hominem particeps eſſe cernitur. Solus homo Deum cognoſcit, cúmque, vt auctorem mundi effectorémque rerum omnium reueretur, & colit, à quoquidem ſe participem rationis factum eſſe dignoſcit. In quo cũ iuſtitiã ſummam eſſe cernat, iuſtitiæ ſe imitato-

rem, vt oſtendat oportet, ſi ſui ſimilem eſſe vult, & à natura ſua neutiquam aberrare. Præbuit Deus humanæ naturę ſeminarium virtutum, vel igniculos quoſdam (vt aiunt qui 22. ſi adoleuerint, nec à malis moribus deprauati fuerint, perfectam in nobis naturam pariunt, quæ quidem virtus eſt quę nos beatos efficit. Et, vt Stoici affirmant, 23. ſola ſatis eſt ad benè beatéque viuendum. Naturam igitur imitatur in legibus ſuis legumlator, quę virtutis, & honeſtæ vtilitatis rationem habet, vt æquum, aut bonum ſpectet, & vtilitati omniũ ciuium, ſi fieri poteſt, vel complurium ſaltem cõſulat. Videat imprimis, 24. vt leges ſuæ emẽdatrices ſint vitiorum, commendatricéſque virtutũ, adeò, vt ab illis viuendi diſciplina ducatur. Cuius rei materiam vberem Philoſophia præſtabit, vt Cicero in libris quos de legibus ſcribit manifeſtè docet. Sit lex omnis ad ſalutem ciuium, 25. cõſeruationem humanæ ſocietatis, incolumitatẽ ciuitatis, vitámque ſingulorum quietam, ac beatã, quæ perſuaſio efficit, vt populi æquo animo ſcita illa accipiãt, quæ etiam aliqua ex parte libertati ſingulorum obeſſe videntur. Defendat, ac tueatur bonos. Malos autem ſuppli-

22. *Cic. 3 Tuſcul.*

23 *Cic. 5. Tuſcul.*

24. *quod præcipit Cic. 1. de legib.*

25. *Vt eſt apud Cic. lib. 2. de leg.*

cio afficiat, Ea tamen ratione, vt malit ciues emẽdare, quàm interimere, regionis legumlator rationem habeat Nam 26. diuerſæ regiones diuerſas exigunt leges. Homines conſideret, & eorum mores, ac viciniam ipſam, cum qua ſtudendũ eſt, vt amicè viuatur. Fides namq, viciniarum maximum vrbis refugium eſt. Solonis leges quod mitiores eſſent longè gratiores Athenienſibus extitere, quã Draconis, qui leuia etiã errata capitali pœna animaduertenda cenſuit Vnde Solon eas omnes, propter nimiam aſperitatẽ, aboleuit, præter illas quę de cæde erant, ęquum eſſe ſtatuens interempti hominis facinus morte vindicare. Sed Draco vnam fere omnibus mortem pœnam iudicabat. Quocirca Demades 27 orator dicere ſolebat Draconem non atramento, ſed ſanguine leges ſuas ſcripſiſſe. Seueræ Lycurgi leges apud Lacedęmonios videri poſſunt, habẽt tamen pœnitentiæ & confeſſionis criminum rationem, & vitæ ciuium plurimum indulgent. Boni quidem ciues virtutis ſtudio à prauis actionibus declinant, Mali autem plerúnque pœnarum formidine abſtinent. Et leuioribus pœnis affecti ad meliorem vitam rediguntur.

26 *Ariſtoteles cap. 1. lib. 4. polit.*

27. *Cœlius lib. 10. cap. 6.*

Titulus Sextus.

DE ÆQVALITATE CIVIVM INTER SE, ET DE HIS REbus quæ concordiam pariunt.

Explicat primùm quibus maximè rebus æqualitas iuris quæ ciuium concordiam parit, cernitur: tum ab otio ad legitima queque ſtudia ciues traducendos eſſe monet. hinc omnibus bene merentibus honores decernens perpetuam magiſtratuum poteſtatem tollit nec plures magiſtratus eodem tempore ab vno geri concedit. Horum igitur præmiorum & ſimilium expectatione bonos ſuſtentat: malóſque contra ſuppliciorum metu frangit & debilitat. ARG.

AEqualitas inter ciues concordiam parit. Sine qua infirma, nec ſtabilis omnino, ciuilis ſocietas eſſe cernitur, Nullæ enim vires ſatis eſſe poſſunt, nullum præſidium Nullæ opes, Nullaque vectigalia his ciuitatibus, quę inteſtino bello laborãt. Rurſus autem nec parua, nec parum diuturna ciuitas erit, quę ciuium concordia munita eſt. Elaborandum igitur imprimis erit, vt æquali iure inter ſe

ciues viuant. Et ne alij perpetuò imperent, alij autem perpetuo famulentur. Inſtabilis enim omnis ſocietas eſt, in qua non omnes pari iure cenſentur. Imprimis námque videndum eſt, ne alij in iudiciis à pluribus defendantur, Alij verò à pleríſque expugnentur. Parit etiam diſcordiam maximam, vbi eorum qui in pari crimine deprӕhenſi ſunt, alij grauiter plectuntur, alij autem intacti omnino relinquuntur. Quinetiam cogitandum ne maior pœna quam culpa ſit (vt ait Cicero) 1. quaquidem in re Stoicorum ſententia 2. minimè probanda mihi eſſe videtur, qui peccata omnia paria eſſe voluerunt. Longè enim durius animaduertendum eſſe arbitror in eum gubernatorem, qui nauim onuſtam auro, & argento euertit, quàm in eum qui arena, aut figulari creta oneratam amiſit, quamuis ſuum vtérque officium neglexerit. Ea enim quӕ pluris ſunt, maiorem diligentiam exigere videntur. Quӕ Stoici dicant, vera exiſtimanda ſunt, ſi res inter ſapientes viros ageretur, apud quos in leui etiam culpa admiſiſſet, ac ſi longius profugiſſet. Sed alia ratio nos ducit in ſocietate ciuili. In qua res eſt cũ multitudine, & non cum paucis, qui ſibi

1. lib. 1. ca. omnis autem & animaduerſio, in fine tract. de fortit.

2. quam exprimit Cic. paradox. cuius eſt tit. Peccata eſſe ӕqualia.

& aliis legem præſcribere poſſunt. Erit igitur ſtudendum, vt iuſti inter ſe ciues ſint: & ad virtutem omnia dirigant, contentíque rebus ſuis, non appetant aliena. Ocioſis in rep. nullus ſit locus, per deſidiam ſiquidem, ac ſocordiã omnia perperam agunt. Vnde verum eſt illud Marci Catonis 3. oraculum. Nihil agendo, homines male agere diſcunt. Induſtriæ bonorum ciuium ſemper inuident, quibus cum ſimiles eſſe nequeant, ſimultate & odio eorum ſtatum labefactare conantur. Excludendi igitur ſunt à publicis functionibus, quia nec dignè imperare poſſunt, & parere, atque obſequi detrectant, quibus ex rebus õmnis ciuilis ſocietas continetur. Præclari quãdoquidem ciuis eſt optimè imperare, cum præeſt, & modeſtè parere cum ſubeſt. Magna quidem ratio in ordinandis magiſtratibus habenda erit, ſi æqualitatem conſeruare volumus. Præclarè Ariſtoteles 4. remp. eſſe ait inſtitutionem ciuitatis circa magiſtratus honoréſque publicos, quemadmodum debeant impartiri. Per vices ciues imperent oportet. Sic etiam per vices pareant, ſi libertatis ſtudioſi eſſe cupimus. Nulla námque perſuaſio in ciuili ſocietate præſtã-

3. apud Colum. lib. 12. & Bruſ. li. 4

4. cap. 1 lib. 4.

tior eſſe poteſt, quàm libertatis, ad quã animus omnium ciuium dirigendus eſt, quod quidem facile factu erit, ſi plerique omnes ſperabunt, ſe aliquando magiſtratu potituros. Honori ſiquidem quiſque ſtudet, quem cum videbit ſibi præreptum, ſpeque ſe eſſe fraudatum, nunquam animo quieſcet. Et vel negligentior in repub. erit, vel male omnino animatus. Hinc ſeditiones inter ciues oriuntur. Hinc ſimultates & inuidię, quęquidem res ſtatum publicum infirmiorem reddunt. Proinde non modo dignitatis, ſed muneris quoque in deligendis magiſtratibus ratio habenda eſt. Præfinitum tempus magiſtratus habere debet. Nã perpetuo imperare 5 in libera ciuitate odioſum eſt. Parendo enim, vt imperare diſcat optimus ciuis expedit, & dum imperat optimum eſt, vt meminerit non diu poſt fore, vt pareat. Hoc propoſitum præſtabit, vt faciliora imperia illius ſint, qui nõ ſe regẽ, aut tyrannũ eſſe ſẽtiet. Sed publico munere ad diem fungi. Et plures ciues muneribus honeſtabũtur. Plures magiſtratus ab vno eodẽ tẽpore geri iniquum videtur. Tũ quod ab vno melius vnũ opus perficitur quã cõplura. Tum quod inui-

5 Hoc diſertis verbis expreſſit Æmilius Mamercus apud Liu. lib. 3 cum Dictaturam vniusdiei ſpatio geſtam ſe depoſuiſſe dicit, vt planum faciat quàm ſibi diuturna imperia non placeant.

diam, vel maxime facit apud alios, qui eodē munere ſe dignos eſſe arbitrantur. Et quāquam hoc permiſſum apud Carthaginiēſes 6 erat, & noſtro etiam tempore in nonnullis ciuitatibus vſurpatur: Alienum tamen à ciuili ſocietate eſt, & ad inuidiam promptiſſimum. Bene igitur Lacedæmonij ex Lycurgi legibus edixerunt nemini licere plures magiſtratus gerere. Cuius ſententiæ adſtipulator eſt Socrates, & Ariſtoteles ab eius iudicio non aberrat, ſed eius auctoritatem confirmat. Optimum puto ad æqualitatem ciuium ſeruandam inter ſe, ſi omnes ſenſerint ſe participes eſſe publicorum munerum. Non laudandum cenſeo quod in pleriſque ciuitatibus noſtro tempore vſurpari ſolet. Et à nonnullis doctiſſimis viris argumēto etiam defendi, vt familiæ complures perpetuo ab omni publica functione excludantur. Id vtile eſſe adeo affirmāt, quod longè magis diligentes ad cuſtodiam reliqui fiunt. Cum intelligant intra mœnia eſſe quos formidare debeant. Qua in re imprimis peccatur, & iniuſti ſumus erga conciues noſtros qui cum onera nobiſcum ferant, à muneribus omnino excluduntur. Deinde ciues illos

6 Hoc ex Ariſt. in polit. in lib. 2. c. 9 accurate & elegāter tractat Bodinus lib. 4. cap. 4. de repub.

ignauos reddimus, cum perpetuæ ſeruituti addicti ſint, vixque eis liceat de republ. cogitare, nec bene animati eſſe poſſunt, aut de republ. promereri, qui pœnam ſemper formidant, & præmia nunquam expectant. Sint igitur inter ſe ciues munerum participes, ſperentque ſe aliquando magiſtratibus fungi poſſe, ſi per eorum virtutem, & populi ſuffragia licebit, & ſic nemo formidabit ſe ſuſpectum eſſe conciuibus, aut opinabitur precario ſe degere in libera ciuitate, Et alia ex parte nemo inſultabit in eum, quem immunem, ac ſuſpectum reliquis ciuibus arbitrabitur. Optimus paterfamilias ingenuos omnes, quaſi participes in familia habet. Sed alium ætate, alium virtute, alium autem ſexu præfert. Sic optimis ciuibus in repub. accidit, ſi virtutis, ætatis, ſexus, atque ordinis rationem habeant. Et ſic libertati omnes ſtudebunt, nec alius putabit ſe à communi bono eiectum, alius ſe hęredem publici patrimonij teſtaměto inſtitutum. Duo numina imprimis venerãda in rep. Democritus aſſeruit, ſine quibus in ciuili ſocietate nihil bene, aut iuſtè agitur. Prę mium ſcilicet ac pœnam 7 Optimi nanque ciues, & bene de

7. *Vide Alex. ab Alex. cap. 26. lib. 6. de pœna & beneficio in deorum numerum relatis.*

rep. meriti, muneribus honoribuſqve honeſtandi ſunt. Deterrimi autem omni fœditatis exemplo afficiendi, quocirca qui deliquerunt multandi ſunt. Parcendum eſt tamen eorum poſteris. Fieri enim poteſt, vt optimis parentibus orti peſſimi ſint. Et ex deterrimis nonnunquam optimi. Iunius 8 Brutus vindex Romanę libertatis qui Tarquinium (cui à moribus ſuperbo nomen fuit) exegit: quanta pietate in patriam fuit, quantáque indulgétia in ciues? Is quamuis libertatis auctor fuerit, & violatæ pudicitiæ vltor: filios tamen adeo habuit degeneres, vt cum aquiliis, ac vitelliis coniuratos ad recipiendum rurſus in vrbem tyrannos inuenerit: Et virgis cæſos ſecuri percuti iuſſerit. Titus Gracchus 9 pater ſummæ probitatis vir extitit, & de repu. déque hominum genere optimè meritus. Hic tamen filios habuit Tyberium & Caium Cracchos, qui turbulentiſſimi, & ſeditioſiſſimi extiterunt, & alter in capitolio ob reip. ſalutem à Scipione Naſica oppreſſus eſt. Alter ad voluntariam mortem compulſus. Claudius 10 pulcher qui claſſem apud Siciliam per contemptum religionis perdidit, quique viatorem ſuum

8. Plin. ſec. ca. 10 et Sabel. lib. 3. c. 3.

9. Plin. ſecundus cap. 64. Plut. in vita Cracch. Liu. lib. 59.

10 Sabel. lib. 9. Enead. 4. & Val. Max. lib. 3. ca. 5

diſcrimine publico illudẽs dictatorem dixit, Filium quidem habuit miræ probitatis, & qui ſibi ipſi potius quã paréti ſimilis haberetur. Ideo vidẽdum erit ne facinus vnius multos perdat néue pœnas luant nati natorum & qui naſcentur ab illis, vt ait Ennius. Æquius nanque eſt ſontem abſoluere longéue magis tolerandum, quàm innocentem condemnare. Ad fœlicitatem ſe dirigere debet animus cuiuſque, & cum quieſcere vult nemini ludibrio habendus erit. Eleganter
11. *lib.* 1. *de orat.* 11 Cicero ait, perbeatos ſibi videri eos, qui in optima rep. cum honoribus, & genere dignitatum florerent, cum vitę curſum tenere potuerunt, vt vel in negocio ſine periculo, vel in ocio cum dignitate eſſe poſſent. Non igitur poſteri extrahẽdi ſunt parentum culpa perpetuò à rep. ne omnino fœlicitatem deſperent, cum videãt nullam veniam ſperandam eſſe, nulláque virtute ſeſe redimere poſſe. Fit enim ſæpenumero, vt eorum animi ad res nouãdas promptiſſimi ſint. Et deſperatio aliquando in virtutem cõuertitur. Facile enim qui periclitantur, Maronis doctiſſimi poëtarum ſentẽtiam vſurpãt.
12. *lib.* 2. *Æneid.* 12 Vna ſalus victis nullam ſperare ſalutem. Hęc igitur vitanda ſunt, vt tutius in

rep.

rep. viuatur. vtque omnes pariter libertatis, ac pacis ſtudioſi ſint, & publicæ vtilitati incumbant. Nulla enim ſocietas ſanctior eſt quàm bene inſtitutæ ciuitatis, in qua æquo iure ſine diſcordia, ac ſeditione viuitur. Et omnibus honeſtè viuẽtibus, beatis, ac fœlicibus eſſe licet. Iam tẽpus eſt, vt de magiſtratibus deligendis diſſeramus. Et primò videndum eſt, ſi ex omni populo deſignandos eſſe cẽſemus, vel ſi aliquam partẽ excludere volumus, aliquã autem pręferre. Et quid cum agricolis, & ruſticis agendum ſit, quorũ labore naturalia alimẽta vniuerſę multitudini comparantur.

Titulus ſeptimus.

QVID CVM AGRICOLIS ET RVST. AGENDVM SIT IN REP.

ARG. *Laudat in agro colendo poſitũ laborem, quia nõ caret exemplo viuere ſummæ authoritatis & corp⁹ mortale robuſtũ, & vegetũ reddit & inſinuitur ad eas res parandas quæ pertinent ad victum & ad cultum. Cum verò munera ſint, aut vrbana aut ruſtica præclarè dicit ſi coloni ab illis abſtinentes, hæc tantum geſſerint.*

MArcvs Terentius Varro, qui inclytos libros de agricultura ſcripſit, iniquo animo, ſe ferre oſtēdit, quod ciues Romani temporibus ſuis rebus vrbanis potius quā agreſtibus inſeruirent, quódque falce & aratro relictis, fabellis indulgerent. & in Circis potius, ac ſpectaculis verſarentur, quàm in agris, ac vinetis. Quinimmo ea admirentur quæ ad effœminandos homines quaſi virus quoddam ſpargerent, ea autem quę ciuitatem alunt, non modo negligerent, verumetiam contemptui haberent. Quæquidem ſententia declarat id verum eſſe
1. li. 1. off. quod à Cicerone 1 ſcribitur. Omnium rerum ex quibus aliquid exquiritur, nihil agricultura melius eſſe, nihil vberius, nihil dulci9, nihil homine libero dignius. Et profecto niſi nos ipſos nimium amamus, nobiſque ipſis eblādiri volumus, & molliciem quandam muliebrem ſequi, Agricultura ſola eſt cui, & ingenium excellentes viri & manus admouere debeant: tum propter neceſſitatem, cum ſine ea neutiquam viuere poſſumus, tum etiam quod quæſtum nobis honeſtiſſimum, & ſine fallacia, ac mendacio præbet. Quæquidem res tanti fuit apud vetuſtiſſimos, vt complures doctiſſimi

viri non ſolum de ea breues commentarios, ſed plurimos libros confertos omni diſciplinarum genere ſcripſerunt. De qua primus omnium apud Latinos ſcripſit Marcus Cato Cenſorius, & poſt eum Sarſenæ duo, 2 pater ac filius, deinde Tremelius Scropha longè maiore eloquentia quam ſuperiores. Tum Marcus Terentius Varro, Celſus Cornelius, Iulius Atticus, Iulius Græcinus, Lucius Moderatus Columella. Et alij complures, qui nunquam opus ſcribendæ agricolationis ſuſcepiſſent, niſi ſe facturos operæprecium cernerent, & rem digniſſimam poſteris commendaturos. Atqui tanto ſtudio flagrarunt huius diſciplinæ Romani ciues, 3 vt Magonis Carthaginenſis, quem ruſticationis parentem Columella appellat, octo & viginti illa memorabilia volumina ex ſenatuſconſulto in latinum ſermonem conuerti iuſſerint. Nec puduit Romanos non modo ad minimos magiſtratus, ſed ad ſummum etiam ab agris ruſticos accerſere, & Quintum Cincinatum 4 dictatorem dicere & ab aratro deuocare, qui ſextodecimo die victis hoſtibus triumphauit, dictaturámque cum depoſuit

2 *Varro lib. 2 c. 4. rei ruſtic. & Plin. c. 23. lib. 17. horū meminerunt.*

3 *Plin. in lib. 18. c. 3. & Colum. lib. 1 Volaterrān. lib. anthrop.*

4 *Plin. ſecun. c. 17. Cic. in Cat.*

ad agrum rediit, quaſi ad inchoatum opus perficiendum, proceres ciuitatis in agris morabantur, ex quibus cum ſenatus cogeretur, patres à viatoribus euocabantur. Conuentus præterea Nundinarum Lucius Columella propterea vſurpatos eſſe oſtendit, vt illis diebus tantummodo res vrbanæ agerentur, reliquis autem ruſticæ. M. etiam Varro libro ſecundo de re ruſtica, idem teſtatur his verbis. Nonis modò diebus 5 antiqui vrbanas res vſurpabant, reliquis ſeptem, vt rura colerēt, quod inſtitutum dum ſeruarunt, vtrunque ſunt conſecuti, vt & cultura agros fœcundiſſimos haberent, & ipſi valitudine firmiores eſſent. Ex hoc poſſumus colligere etiam nundinas dictas quaſi nouendinas, quod nono quoque die agerentur. Ad agrum rediit Fabricius victo Pyrrho, & ex Italiæ finibus pulſo. Ad agrum etiam M. Curius 6 Dentatus victis Sabinis redijt, quemquidem non minore induſtria coluerunt, quàm fortiter armis pugnauerant. Et certe robuſti magis, & longè melioris valitudinis iuuenes in agris fiunt quám in vrbana vmbra, in qua ſomno, & libidinibus indulgentes imbecilles fiunt, malæque va

5 *Alex. ab Alex. cap. 11. lib. 3.*

6. *Plin. ſec. ca. 33*

litudinis. Non igitur admirandum eſt, ſi in agris obduratos iuuenes Romani extulerunt, cum imperium orbis terrarum non ignauia, & deſidia, ſed robore, & fortitudine quæſierint, nec per leges apud Romanos licuit auitū agrum alienare, 7 niſi prius pararetur non minoris prouentus Quinctiam fundum male colere cenſorium 8 iudicabatur. Et vt Cato refert 9 cum virum bonum colonūque dixiſſent, ampliſſimè laudaſſe exiſtimabantur. Nos autem agriculturam quaſi ſordidum quæſtum fugimus, & agricolas ludibrio habemus, eoſque tanquam ſeruos, aut ad perpetuum laborem addictos contemnimus, pluriſque mercium, ac pigmētorum inſtitores, vel cocos, aut fartores facimus, quàm optimū quemque agricolam, cuius induſtriam tunc omnes alios opifices vincere dicimus, cū populus famelicus opem, 10 alimoniamque implorat, & ieiunus admodum ſequit, & timere neſcit, vt præclare Lucanus aſſerit, ſed ſi Platonē auſcultare velimus, eiuſque diſciplinam aliqua ex parte ſequi, inueniemus ciuitates ab initio vtilitatis gratia conſtitutas. Nam cum nemo ſibi ſatis eſſet, nec quiſpiam inueniretur tātæ induſtriæ, tantęque ſo-

7 *De non alienando auito fūdo ſcribit Ariſtot. legē fuiſſe apud Locrēſes ca. 5. lib. 2. polit.*

8 *Alex. ab Alex. cap. 11, lib. 3. ex Pl. ca. 6. lib. 18.*

9 *de re ruſtica. c. 1.*

10 *Carēdo magis quā fruēdo vſum commoditatē rerū ſentimus.*

lertiæ, vt neceſſaria omnia ſolus ſibi cõparare poſſet, ſocietas hominum adinuenta eſt, vt dando, accipiendo, commutando, communicando, alter alteri quod ſatis eſſet, ſuppeteret. Et cum homo tribus imprimis indigeat alimento, domo, ac veſte, congregatione adiutus ea quæ per ſe minus habere poſſet, facile ab alio accipit. Alimenta nobis ſo. la agricultura præbet, ædificiũ adiuuat, & veſtimentum pene ſuppetit. Nam paſcendo pecori ſolus agricola incumbit, quæ res tanti fuit apud veteres, vt interrogatus Cato, 11 quid nam agendo celeriter quiſpiam locupletari poſſet, qui bene paſceret (inquit) Rurſus quid deinde faciendo? Si ſatis bene paſceret. Quæquidem reſponſio oſtendit mediocrem etiam domini diligentiam in paſcendo pecore alios fructus ſuperare. Quinimo nulla ars, nulláque hominum induſtria efficit beatum hominem, quàm agricultura. Quodquidem delphico oraculo comprobatum fuiſſe doctiſſimi veteres perhibent. Aglaus 12 enim Pſophidius, ſenex agricola, qui in anguſtiſſimo Arcadiæ angulo paruum prædium annuis tamen victibus abundè ſufficiens colebat, ex quo nunquam egreſſus

11. *Legitur apud Plin. cap. 5 lib. 18. & apud Cic. 2. off.*

12. *Valer. Max. ca. 1. lib. 7. & Plin. lib. 7. ca. 46.*

nihilque vlterius cupiens vitam placidè finiuit ab Apolline fœliciſſimus eſt iudicatus. Et Homerus 13 vti in clypeo Achillis præclaras hominum artes inſigniret, agriculturam expreſſit. Nam aratores, ac meſſores poſuit, & eos qui vindemiā exercebant. Nec aliud cauſæ fuiſſe puto, quod Euboici Heſiodū in carminis certamine prætulerint Homero (ſi verum eſt epigramma quod in tripode ſcriptū fuiſſe referunt) niſi quod argumentum rei ruſticæ, & Agricolarum magis probauerint, quàm bellatorum, ac rei bellicæ. Illud enim mortalibus vitam, ac fœlicitatem pollicetur, hoc autem mortem, ac miſeriam. Vtrum tamen inter ſe certauerint Homerus, & Heſiodus obſcurum eſt. De eorum nanque temporibus 14 veteres varia ſcripſerunt. Nam aliter Socrates, Aliter Philorchus ſentit. Et complures dicūt Homerū poſt Troiā captam Anno centeſimo ſeptuageſimo ſecundo humanis rebus exceſſiſſe, cēteſimo ſexageſimo ante Romam cōditam inter quem, & Heſiodū (qui olympiade prima obijt) anni circiter centum & triginta octo interfuerunt. His argumentis, & rationibus dicere poſſumus

13 Plut. in fine lib. de Homero ait Vulcanū huius clypei falſum fuiſſe & auro inſculpſiſſe varias rerū innumerabiliū imagines.

14 De amborū ætate aliȷ ſentiunt contemporaneos et conſobrinos fuiſſe vt Suidas Aliȷ Home-

ad ciuilem ſocietatem ſeruãdam neceſſariam imprimis eſſe agriculturã. Quocirca ſi iuſti eſſe volumus, & ciuitatem conſeruare, non excludendum à publicis muneribus agricolam eſſe iudicabimus. ſed taliter agendum, vt ciuitas bene regatur, & agricultura neutiquam negligatur. Vera ſiquidem eſt Magonis Carthaginenſis ſententia, in qua docet villas ruſticis parandas eſſe, & in agris eos habitare oportere, cum ait. Qui agrũ parauit, vrbanam domum vendat, ne malit vrbanum potius quam ruſticum larem colere. 15. Nam cui magis cordi fuerit ciuile domicilium habere, ruſtico prędio neutiquam opus eſt. Erit igitur hoc pacto agendum, vt cum in vrbem diuerterint ex agris neceſſitatis gratia, grato animo à ciuibus ſuſcipiantur, adeò vt intelligant ſeſe ad communẽ patriam acceſſiſſe, & ad eam, quam ſuis fructibus alunt. Laudanda eſt eorum induſtria, vt liberius ad agros redeant. Non tamen vrbano munere alliciendi ſunt, Agriculturam nanque deſtituerẽt & rem vrbanam peſſimè agerent. Fiunt ſiquidem acciti in remp. ſeditioſi, ac turbulenti, & diuites fieri quam primum cupiunt, ſtatumque optimorum

rũ Heſiodo poſteriorem faciunt vt L. Accius poëta et Epho. hiſtoriæ ſcriptor. Alij aũt verius iudicantes priorem eundem faciunt vt Gelli⁹ lib. 3. cap 12. & Valerius Paterculus. Cic. de ſenectute.

15 *Colume. lib. 11. cap. 1. concedit ruſticis vt ad*

ciuium peſſundant. Proinde vt vtiles admodum in prędijs colendis arbitror, ſic in tractãdis rebus vrbanis deterrimi, munera exerceant ruſtica, & magiſtratus illos quibus in agris opus eſt: ciuem ſiquidem eis preficere inhumanum omnino eſſet, &ab omni vrbanitate alienũ. In deligenda militia belli tempore, cũ agricolationẽ minus exercere poſſunt, non alienum puto ſtrenuos, ac fortes quoſque ipſorum deſcribere. Sunt enim robuſtiores propter aſſiduos labores, & fide, ac diligentia peregrinum militem antecedunt. Atque ſtipendia illis impertiri in bello, cum quibus optimè in pace agitur, animi gratiſſimi eſſe cernitur. Et illos ad promerendũ in pace promptiores alacrioreſque reddimus, quib⁹ in bello conſulimus, & eorum operam nõ negligimus. Hęc ideo de ruſticis dixi, quoniam ab agreſti vita diſceſſimus, & ocio; atque vmbra gaudemus. Plane enim cognoſco cõſuetudini aliquid cõcedendum eſſe. Difficile admodum eſſet nos omni ex parte ab ignauię ſtudijs homines deuocare. Sed vtinam melior eſſet vrbana vita (quam omnes ſequimur) quam ruſtica illa priſca, quam remis veliſque (vt dicitur) fugimus. Sit

vrbem neceßitatis tantum gratia ſe conferãt

16. Plinius cap. 5. lib. 18. ſcribit eiuſmodi milites valde ſtrenuos atque fortes eſſe.

igitur contentus agricola noſter ruſticis muneribus, raróque ſe in vrbem conferat Ruſticus enim ambulator (vt Cato ait) odio digniſſimus eſt. Nunc de opificibus aliquid dicendum cenſeo. Et qui accipiendi in vrbem ſint, quique exigẽdi. Et ſi ad vrbanos magiſtratus admittendi ſunt, deinceps dicam.

Titulus Octauus.

OPIFICES ET MERCATORES QVOMODO ACCIPIendi ſunt in rep.

Opifices & mercatores ex ſuorum munerum varia qualitate diſtinguit, tum qui reip. vtiles qui contrà, qui ad honores admittendi, qui repellendi, docet.

1 *Xenonophon lib.1. pæd. & Alex. ab Alex. lib 5. cap 21. & Gui. Bitur.*

OCij magis quàm negocij rationem exigere debent, qui reip. prſunt. Et optimi etiam patreſfamilias ab his quibus imperant: quodquidem, & doctiſſimi veteres cenſuerunt, & Gymnoſophiſtę1. nudi illi ſapientes qui in India degebant, nihil magis odio proſequendum arbitrabantur, quam ſegniciem, ac torporem animi. Quocirca antequam

epularētur, adoleſcentes ad menſam deuocabant, ab eiſque rationem exigebāt quid officij, quid ve negocij per die peregiſſent, & illis ſolis eſculenta apponebant, quorum induſtriam comprobabant. Illos autem ex cœnaculo extrudebant, qui per ignauiam, & inertiam nihil egiſſent, & cibum officio negocio ve, vt lucrarentur, imperabant Hanc igitur imprimis operam ſuſcipiant, qui reipu. præſunt, vt iuuenes, vel ſtudijs bonarū artium indulgeant. Cura enim diſciplinarum pręcipua omnibus eſſe debet, in omni libera ciuitate. Nam beatas fieri reſpu. (Plato ait) quæ a ſapientibus, & doctis viris regerētur, vel ſi minus, quādo non omnes doctiſſimi euadere poſſumus, Mercatura, Nautica, alię ve artes, ciuili ſocietati vtiles exerceantur. Pro ſe laborare quiſque debet, vt vſui ſit ſibi, familięque ſuę, & aliis conciuibus. Exēplum ſiquidem formicarū, & apum omnes ſequi debent, & quaſi in communi laborare, vt omnia quæ neceſſaria ſunt humano vſui ſuppeditentur. Inter ſeueriſſimas Draconis leges, illa etiam fuit, vt ocij damnati capite punirentur. Quęquidē quamuis durior eſſe videtur, & ab humanitate aliena, tamen ratione neuti

Polyb. lib. 12. hiſtoria.

2 *lib.* 1. *rerũ antiq.* quam caret. Scribit etiam Diodorus 2 legem fuiſſe apud Aegyptios, qua ſinguli cogebantur nomina ſua apud præſides profiteri, & qua arte quo ve lucro viuerent oſtendere. Et ſi qui mentirentur, aut iniuſto quæſtu viuerent, capite damnabantur. Nec mediuſſidius iniuria. Ocioſi enim, & ignaui iuuenes venenum ciuitatis ſunt. Proni ad libidinem fiunt, bonis inuident, aliena appetunt, & denique ſeditioſi, & turbulenti euadunt, adeo, vt peſſimè cum illis agatur. Ideo neque admittendi ad munera publica (vt ſuperius dixi) ſunt, ſed ad frugalitatem redigendi, vel ſi hoc minus fieri poteſt multandi ſunt bonis, vel extorres agendi. Fit etiam ſæpenumero, vt eiecti patria, cum peregrinantur, & a parentum delicijs abſunt, egendo, diſcant quærere, & parta non modo luxu prodigere, verum omni parſimonia conſeruare. Hæc diligenter conſideranda ſunt. Nam nihil per ocium marceſcere debet, aut vitam noſtram oſcitando cõterere. Optimè Marcus Cato 3 in libris de moribus ſcripſit vitam humanam eſſe, vt ferrum, quod ſi exerceas conteritur, & cum ſplendore quidem, ſin minus exerceas, rubigo interficit, ſic ho-

3 *Apud Ciceronẽ in Catone maiore eſt eiuſ modi cõparatio.*

mines exercendo, honeſte conteruntur, ſi non exercentur, inertia, atque torpedo plus detrimenti affert, quàm induſtria. Pulchrè admodum idem Cato in oratione quam Numantiæ apud equites habuit Cogitate animis veſtris milites (ait) ſi quidem per laborem rectè feceritis, labor cito recedit, benefactum remanet. Si quid autem per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit, nequiter autem factum perpetuo manebit. Quæquidem ſententię declarant nihil deterius eſſe ocio, nihilque laudabilius induſtria. Fouēdi igitur erūt mercatores, & opifices omnes, qui labore, & induſtria victum quæritant, & ciuitates longe magis abundantes reddunt his rebus quæ vſui eſſe poſſunt. Sed quoniā factu vtile eſt vrbem condere in huiuſmodi ſolo, in quo omnia ſuppetant, quę ad ciuilem vſum neceſſaria ſunt. Et alia ex parte ſingulę quæque regiones quaſi peculiari quodam fructu abundant, neceſſario mercatores eſſe opinor, qui quæ nobis ſuperſunt deuehant, & permutādo, ac vendendo ea aduehāt quæ neceſſaria ſunt. Conſuetudo tamen Gallorum 4 (qui Belgę appellātur) in hoc mihi probanda eſſe videtur, quod minime *4 Cæſar. de bell. gall. li. 4*

ad ſe mercatores venire patiantur qui ea importẽt, quæ ad effœminãdos animos pertinent. Fit enim tẽporibus noſtris, vt irritamenta veneris, & libidinum illecebræ ab extremis vſque oceani partibus vndique apportẽtur. Eiuſmodi nauigationem neutiquam neceſſariã, minus laudandã eſſe cenſeo: ſed eam dũtaxat, quæ ſuperflua cum his commutat, quæ nobis vſui eſſe poſſunt. Hoc mercaturæ genus Cicero vituperandum eſſe non exiſtimat, ſi copioſe agatur. Multis etiam ſi ſine vanitate impertierit, dũmodo finẽ aliquando quæſtui componat, & ex alto in portũ. ex ipſo autem portu in agros, & poſſeſſiones ſe cõferat, & ſapienter quidem. Fortuna enim illa ſemper apta ſtudentibus, nimis optanda eſt, vt glorianti mercatori, quod In omnes oras maritimas nauigia dimiſiſſet, dixiſſe fertur Lacon. Finis 6. perſcribẽdus eſt lucro, propter varios fortunæ caſus. Ne paruo tẽporis momento id mercator amittat, quod in omni vita ſua perlucratus eſt, cogaturque decoquere. Quodquidem ſine ignominia, ac probro nequaquam accidere poteſt, etiam ſi id ſine culpa aliqua fieret. Hoc Cicero in ſecunda philippica Antonio obiicit his verbis. Te

Vide apud Plut. in Lacon. apopht.

nes ne memoria prętextatum te decoxiſſe, patris (inquies) iſta culpa eſt, etenim eſt pietatis plena defenſio: Illud tamen audacię tuę quod ſediſti in quatuordecim ordinibus. Cum eſſet lege Roſcia decoctoribus certus locus conſtitutus, quamuis qui fortunæ vitio nō ſuo decoxiſſent. Eiuſmodi ignominia, vt careāt mercatores, auiditati finem imponāt. Ne pauperiē in ſenectute cum irriſione etiam pati cogātur. Ab his magnis mercatoribus ementes, vt rurſus alijs vendāt vituperandos cenſet Socrates. Niſi adeo imbecilles, & inualidi ſint, vt aliud viuendi genus minime exercere poſſint. Opifices autem neceſſarios eſſe in omni ciuitate quis ignorat? quamuis nihil ingenuum habere poſſe officinā Cicero 7 refert. Sed qui parant ea, quę vſui nobis ſunt, & ſine quibus minus commodè viuitur, non modo tolerandi ſunt, ſed inter honeſtos ciues cenſendi. Flatores, fuſores, ſtatuarij, cælatores, excuſſores, figuli, vitrarij, lutores, lanarij, veſtiarij, coriarij textores, fabri tignarij, lapidarij, ſemētarij, ferrarij, que, & alij cōplures id genus partim admittēdi ſūt; quodquę vtilia ſūt parēt partī ꝙ vrbem diuerſis ornamētis illuſtriorē reddāt. Vellere ſuo 8. Se

7 lib. 1. off. ſub finem cap. Iam de artificijs

8. De hoc vellere Plinius li 6. Vopiſcus in Aureliano & Marcellinus lib. hiſt. 23.

res laudantur, Tyros 9. & Memphis tenuitate telarũ. Quocirca nõ contemnẽdos opifices eſſe ducimus, qui opere, & artificio alijs præſtant, eos nanque vtiles admodum fuiſſe ciuibus ſuis aliquãdo legimus. Demetrius 8. cui ob crebras victorias expugnatori cognomẽtũ fuit, Rhodum accedebat, ab ea parte muri in qua notiſſima illa Protogenis caunij tabula collocata erat. Et cum iam incẽdium vrbi pararetur, certior ab oppidanis factus eius rei, ne præclari artificis incendio monumenta deleret, Vrbi, & ciuibus pepercit. Olympij Iouis ſtatua diutius Phidiæ nomẽ ſeruauit, Capitolino autem Mẽtoris. Tales opifices ciuitates illę, quę protulerunt, inter ſuas laudes recte connumerare poſſunt. Solonis 11. lex præcipue laudatur, qua quidẽ ſanciuit filium nequaquã parenti neceſſaria vitæ ſubſidia debere, à quo nullam artem accepiſſet. Et ſic omnes fere ciues hac ſanctione ad miniſteria adeo pellexit, vt vrbem omnibus artificijs abundantiſſimam paruo tempore effecerit. Vtilitas homines coegit, vt in ſuperioribus diximus, vt vrbes condere, & ciuitates conſtituere, quo tutius, beatiuſque degerent. Vtrũque enim facilius conſeque-

9 *Sabell. lib.* 8. *cap.* 7.
8 *Plini⁹ lib.* 35. *cap.* 10. *& plut. in Demet.*
10. *Plin. lib.* 12. *&* 22.
11. *Cœli⁹ lib.* 11. *cap.* 17.

conſequetur, ſi opificum ſolertia aduenticijs inſtitoribus minus egebunt, & ſibijpſis omnia ſuppeditabunt, quę in pace, ac bello vſui eſſe poterunt. Pleriſque viſum eſt, & doctiſſimis quidem viris, mercatores, & opifices ad reip. munera non eſſe admittēdos. 12. Cicero opifices omnes in ſordido quęſtu verſari arbitratur, non ſolum illos qui illiberali mercede victum quęritant: vt ſunt mercenarij quorum opera, non quorum induſtria emitur, verū reliquos omnes. Nihilque ingenui officinā habere aſſerit & ſordidos etiam mercatores putat, qui emunt à vectoribus quod ſtatim minutatim (vt aiunt) vēdant. Quinetiā magnam mercaturam, quę multis etiam ſine vanitate impertiatur, non laudat, ſed aſſerit eam non admodum eſſe vituperandam. Titus Liuius in primo punico bello refert, Quæſt. Claudium Tribunum plebis aduerſus ſenatum vno patrum adiuuante Caio Flaminio legem tuliſſe, ne quis ſenator, qui ve ſenatoris pater fuiſſet, maritimā nauem, quę pluſquam trecentarū amphorarū eſſet, haberet. Addiditque prętereą Liuius id ſatis habitū eſſe ad fructus ex agris vectādos, quādo quęſtus oīs patribus indecorus viſus fue-

12. Loco iā citato

rit. Quibus ex verbis aſſequimur veteribus Romanis nõ placuiſſe, vt qui reip. prçeſſent mercaturæ etiam indulgerent. Socrates autem mercatores, & opifices publicis honoribus nehoneſtãdos quidẽ eſſe ſatis manifeſtè oſtendit. Et Ariſtoteles 13. mercatorum, opificumque vitã ignauam, virtutique aduerſam putat, Et proinde eiuſmodi viros ad magiſtratus non eſſe admittendos. Horum auctoritates tanti faciendas cenſeo, vt durum admodum mihi eſſe videatur, contra eorum prçcepta aliqua ex parte conari, Et nonnullas etiam ciuitates video eiuſmodi quæſtuarios exegiſſe. Lacedçmonij.14 vt ciues ſuos ab omni quçſtu abducerent, & ad agriculturam, venationem, remque militarem impellerent, aurum, & argentum tanquam peſtem ciuium ex eorũ ciuitate eiecerunt. Et ferream quandam pecuniam grauioris ponderis inſtituerunt, vt ab omni commercio vicinorũm extruderentur, & aduentibùs omnibus carerent. Thebãni 15. quoque legem ſanciuerunt, nemini licere ad honores reip. admitti, niſi prius annos decem ab omni quæſtu, & mercatura abſtinuiſſet. Et pro comperto arbitrari poſſumus, ſi de optima

13. cap. 9 lib. 7. polit.

14. Plutar. in Lacon. apophtheg. et in vita Lycur.

15. Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 6. eadem exempla pete ex Sal. de Rep. ordi. Contar. lib. 2. de Repub. Ven. Herod. lib. 2. Plat. lib. 2.

rep. conſideramus, de ea quæ ad fœlicitatem omni ex parte ducat, Lucro intentos homines non admittendos eſſe. Male enim de virtutibus merentur qui pecuniæ intenti, lucelli potiuſquam honeſtatis rationem habere volunt. Aurum Crates 16. Thebanus Philoſophus cum abijceret, interroganti reſpondiſſe fertur, neminem poſſe etiam opibus, & virtuti ſimul indulgere. Et aurum adeo contempſit Ariſtippus 17. Cyrenaicus, vt cum pecunia onuſtum ſeruum tardius incedentem, itineris comitem haberet, Effunde (inquit) pecuniam puer, quo celerius ambules. Momnius autem Syracuſanus cum menſarius eſſet inſaniam ſimulauit pecuniam abijciens, quoad à domino reſpiceretur, dimitteretur que à menſa, à qua quidem fugiens confeſtim ſe ad Diogenem contulit: maluitque lucro, quam ſapientia carere. Gratias fortunæ peringentes egit Zeno, 18. Cum ex Phœnice mercatus purpuram ad Pyræum naufragium fecisset, & ad Cratem Philoſophum ſe contulit, apud quem annos viginti in diſciplina deſedit, cum annos ante triginta natus eſſet. At cũ ſe cerneret ex mercatore philoſophum præclarum euaſiſſe,

& 8. de Repub. & prima parte Tim.

16. Laert. & Suid. Philoſtr. in vita Apollonij & Dio. les eadem quæ Patritius de eo commerat ſed aliter Ælianus lib. 3. var. hiſt.

17. Suidas

18. Laert. lib. 7. cap. 1.

Tunc ſecundis ventis nauigaui (inquit) quando naufragium feci. Atqui verum eſſe illud opinor, quod à pleriſque Philoſophorum dicitur. Tantum cuique fœlicitatis eſſe, quantum virtutis, & ſapiétiæ. Et vtinam tales omnes eſſemus, qui Stoicorum ſententiam facile nobis perſuadere poſſemus. Solam virtutem ſatis eſſe ad bene, beatéque viuẽdũ: pauculis quidem præceptis opus eſſet ſi id nobis verè eſſet perſuaſum, Sed quãdo optima vitæ præcepta partim vtilitas, partim voluptas, partim mala conſuetudo nobis eripit, mitius agendum eſſe cenſeo, & pleraque toleranda quæ nonnunquam minus digna eſſe videntur. Proinde modeſtè mercaturam agentes, & qui non fœnus faciant quod proximum homici-
19, *Cice. id refert li. 2. off.* dio M. Cato 19. eſſe declarauit, cum interroganti, quid fœnerari ſibi videretur eſſe, quid hominem (inquit) occidere? Quique non mentiantur, nec deiurio, mendacioque alios decipiant, reip. muneribus honeſtandos cenſeo. Opifices autem honeſtioris quæſtus, non operarios, ac baiulos, voluptatum, aut libidinum miniſtros, ſed alios qui ciuitatem rebus neceſſarijs augent, vel ſpeciem vrbis decorant, neutiquam ex-

cludendos iudico. Sed taliter cum his agendum, vt cognoſcant induſtriam ſuam non eſſe pœnitendam. Et ſi illis locus inter primarios non ſit, inter reliquos honeſtè eſſe poſſint. Iuſtum nanque eſſe videtur, & ad concordiam inter ciues ſeruandam maximè accommodatum, ſi hi ſine quibus ciuitas vix eſſe poteſt, quique participes onerum ſint, honorum etiam participes aliqua ex parte reddantur. Sordidi verò quæſtus opifices, & voluptatum miniſtri, quique gulæ, ac veneris irritamenta parant, non modo non admittendi in remp. ſunt, ſed ciuitate extrudendi. Suis nanque ganeis, ac popinis, plurimis obſunt, proſunt autem nemini. Marcus Varro in libris 20. quos de rebus humanis ſcripſit, cum cupedinarios, & macellarios odio à maioribus eſſe habitos oſtenderet (inquit) Numerius Cupes eques Romanus, & Macellus ciuis itidem Romanus ſingulari latrocinio multa loca habuerunt infeſta, his in exilium actis, bona publicata ſunt. Aedes vero vbi habitabant dirutæ, & ab altero macellum, ab altero vero forum Cupedinis appellatum eſt. Quæquidem nomina à latronibus locis indita declarant quan- 20. *li*. 1.

ti fecerint, quantoque odio maiores noſtri eiuſmodi artifices proſecuti ſint. Leues etiam artes qui exercent, & ex quibus nihil conſequi poſſunt, neglectui, contemptuique habendi ſunt, quod quidem vel vno exemplo Alexãder 21. Macedo declarauit. Nam cum à quibuſdã admirantibus adduceretur, vt quendam conſpiceret, qui ciceris grana ex longo ſpacio in acum præforatam ſine fruſtratione curſim insereret, hominem irriſit, & eum ciceris modio donari iuſſit, quo quidem pręmio induſtriæ leuitatem ſignificauit. Tales igitur homines ludibrio potius habendi ſunt, quàm aliquo munere honeſtãdi. Sed in ſuffragijs reddendis, honeſtatis, & virtutis Prima ratio eſt habenda, Secunda vero liberalium diſciplinarum, quæ fructum in ciuitate habent vberrimum, Tertia autẽ nobilitatis. Nam quorũ maiores illuſtri aliqua gloria floruerunt, non ſunt filij, poſterique negligendi, niſi eorum ignauia maiorum ſuorum laudes obſcuriores reddant. Quarta deinde ſit ratio eorum qui mercatura, artificio, & induſtria ciuibus proſunt, & vrbem opulentiorem, nitidioremque reddunt.

21 *Quint. lib. 2. Inſt.*

Titulus nonus.

DE ÆDIFICANDI RATIONE QVAM ARCHITECTVRAM dicimus, & de eius Inuentoribus.

ARG. *Architecturam ab vtilitate & ornatu commẽdat, idque magna exemplorum copia illuſtrat in medium adducens & celeberrimos artifices & ab authoribus decantata eorundem admiranda opera.*

AEdificandi rationem, quam longè clarius Architecturam appellamus, non modo in pace ad vrbium ornamentum, atque vtilitatem neceſſariam eſſe duco. verum in bello ad repugnandum oppugnandumque. Quęquidem ſi vrbi ſtatuendæ principio adhibetur, non ſpeciem longe præſtãtiorem efficiet, verum opportunam magis aptamque reddet. Et ab hoſtium incurſu, oppugnationeque tutiorem. Sed quia Architectus non modo manu 1. & experientia, verumetiam doctrina, & bonarum artium ſtudijs indiget, non vtique exploratum eſt, inter opifices ne, an magis inter diſcipli-

1. Plato in Ciuili vel de regno Architectū ab opifice diſtinguit: neque patitur eum vti manuum miniſterio ſed vtentibus præſidere

narum profeſſores cēſendus ſit.M.tamē Vitruuius in libris ſuis excellentiſſimis, quos de Architectura ad Octauiū Cæſarem ſcripſit,hanc doctrinam ex ratiocinatione ſolertiæ, ac rationi ſubijcit, quod pluribus diſciplinis,varijſque eruditionibus indigeat, ſine quibus,neque perfecta,neque abſoluta eſſe poteſt. Fabricam autem eſſe vult meditationem quandam longo vſu continuatam,atque tritam, quæ manibus perſiciatur, & materia cuiuſque generis opus ſit ad formationis propoſitum. Quocirca Architectum ſine literis omni auctoritate carere aſſerit,tametſi exercitatione pręſtaret, ſi ſolum modo literis abundaret, manu autem careret,verba nō rem,eum aſſecutum putat. Quod quidem iudicio non iniuria inter opifices collocare cū poterimus,quamuis etiam inter reliquarum doctrinarum profeſſores non immerito eſſe poſſet. Et præcipuè ſi Platoni auſcultare volumus, qui diſciplinæ

2 *in Gorgia.* ſpecies tres aſſerit. 2 Vnam quæ in actione conſiſtat. Alteram quæ ex operis affectu conſtet. Tertiam quæ ſpeculationi ſtudeat. Secunda illa architecturam complectitur, quippe quæ opus ſuum quam primum conſummatū oſtē-

dit. Huius artis ſiue diſciplinę inuentorē Ægyptij Vulcanū 3. fuiſſe perhibent, qui Mercurij ſucceſſor fuit in regno. Is Aſtronomię peritiſſimus fuit, & aſtra ignea eſſe cenſuit, omnia ex igne creari, ędificia tamen eius arte conſtructa fuiſſe neutiquam legimus. Sed artificinas, aurifodinas ferrariaſque ab eo inuentas multi aſſerunt. Forcipem ex ære, & arma bellica, & agreſtia ab eo prius inuēta Græci volunt. Dicuntque eum in re militari plurimum valuiſſe, & quod vulnus in pede accepiſſet, claudus factus eſt. Alij Dædalum 4. Architecturæ inuentorem faciunt, qui in Creta regnante Minoe Labyrinthum miro gyrorum ordine ędificauit ad eius ſimilitudinem, quem diu antè Myris, nonnullis Myro appellatus Ægyptiorum rex pro ſepulchro ſibi opulentiſſimo cōſtruxit. Quod etiam Labyrinthi nomine nuncupauit, cuiuſquidem aditus ingredientibus facilis erat, exitus autem perdifficilis, niſi beneficio ducis, itineris peritiſſimi. Plinius in ſeptimo libro naturalis hiſtoriæ 5 Dædalum materiariæ fabricæ inuentorem fuiſſe refert, & in ea ſerram, aſciam, perpendiculum, terebrum ac glutinum, primùm inueniſſe teſtatur. Cura-

3. Diodorus Siculus enumerans inuenta Vulcani lib. 5. cap. 15. ea tantū illi attribuit quæ igne fabricantur

4 Diod. lib. 4. cap. 13. Myris in ſuper apud eundem lib. 1. rer. antiq. mentio fit.

5. cap. 56.

bunt igitur qui reip. præſunt, ne deſint architecti: ſacra quidem, vel publica ædificia, vbi malæ dimenſionis errata oſtendunt, argumento peregrinis eſſe poſſunt, principes reip. neque elegantes eſſe, priuatæ vero ædes malè materiatæ, malè ve diſtinctæ, & liminibus ineptè illuſtratę indecoræ ſunt, & ad habitandum minus accommodatæ. Speciem idcirco vrbis, & ædium, domorumque vtilitatem reſpiciet Architectus in pace, & ocio. Belli vero tempore 6. machinis, tormentis, lapidumque baliſtis adeo vtilis erit, vt magno honore, publiciſque functionibus afficiendus ſit. Vrbes nonnullas obſidione liberatas vnius Architecti ſolertia legimus, nonnullas autem diutius defenſas. Scimus Syracuſas opulentiſſimam Siciliæ vrbem ab exercitu Romanorum Marcello conſule triennio fuiſſe obſeſſam, antequam expugnaretur, virtute, & ſolertia Archimedis 7. huius artis peritiſſimi, qui diuerſis machinis, tormentiſque tandiu eam defendit, donec inopia rei frumentariæ, & fame deficiente populo, expugnata, euerſaque extitit. Ipſe autem Architectus, cum vrbs diriperetur, iamque hoſtes inuaſiſ-

6 Vtroque tempore & pacis & belli architectus reip. eſt vtilis.

7. Plutarchus in Marcello.

ſent, menſuris machinarum intentus, à milite quodam, cum ſuperbum reſponſum reddidiſſet, interemptus eſt. Cuius obitum Marcellus iniquo animo tulit, funúſque eius lachrymis, & exequiarum pompa proſecutus eſt. Vtilitatem etiam non mediocrem Athenienſibus attulit Philo architectus, qui eis armamentarium fecit, quem Cicero 8. dicendi quoque peritiſſimum fuiſſe ait, nec patrono vlla in parte indiguiſſe, cum diſertiſſimè populo rationem operis ſui reddidit. Sic etiam Dinocrates Macedo 9. perutilis fuit Alexandro regi, & patriæ ſuæ, in qua iuuenes pleróſque erudiuit, artíſque ſuæ veluti diuturnum ſeminarium reliquit. Nec minus ciuibus ſuis profuit, minorémve laudem meruit Cteſiphon Gnoſius 10. qui ædem Epheſiæ Dianæ mirabili artificio ædificauit. Nónne etiam ſumma laude afficiendi ſunt Architecti, quorum opera vrbes illuſtrare videntur? Videmus námque ſingulas pene vrbes pręclarum aliquod opus Architecturæ præferre, & inter laudes ſuas connumerare, non ſine magna omnium gentium admiratione. In omni terrarum orbe ſeptem ſpectacula quondam laudantur. Quorum pri-

8 lib.1.de oratore Valerius Max.lib. 8.cap.13. Volater. lib. 18. Anthrop. & Plin. lib.7.cap 37.

9. Pontanus lib.5. cap.1. de prudentia.

10. Plin. lib.7.cap 37. & Strab. lib.14.

11 *Cæli⁹* mum in Aegypto habebatur Thebæ 11.
lib.23. vrbs magnitudine, mœnibus, ædifici-
cap.6.to- iſque admiratione digniſſima, quippe
tius The- quæ cẽtum haberet portas mirabili quo
banæ vr- dã artificio diſtinctas. Muri deinde Ba-
bis loco bylonis, quos Semiramis cocto latere, &
eius tan- bitumine condidit, ad menſuram in cir-
tũ hortos cuitu ſtadiorum trecentorum octoginta
penſiles quinque, & altitudo inter turres cubito-
nominat. rum quinquagenûm, latitudo verò pedũ
triginta erat: ſecũdum ſpectaculum prę-
buerũt non modo propter amplitudinẽ
ingentem, verum propter fabricæ excel-
lentiam, menſorumque præſtantiam.
Tertium in Caria habebatur ſepulchrũ
maximum ſculpturis, atque opere excel-
lentiſſimum, quod Artemiſia Mauſoli
regis vxor viro ſuo, quem præter omnes
humanos amores adamauit, conſtituit.
Eius monumẽti præſtãtiam egregijs vo-
luminibus complexi ſunt Satyrus, & Py-
thius veteres Architecti, nec immeritò.
Singulis: nanque eius frontibus ſingul
artifices certatim ſculpſerũt partes
quas miro artificio ornarũt, Leocha-
res, 12 Bryaxis, Scopas, & Praxiteles,
12. *Plin.* quorum quidem artes, & ingenij magni
lib.34. tudo opus perpetuæ famæ commenda-
36 & 37. runt. Pyramides in Aegypto turres adeo

excelſæ, vt alto faſtigio opera omnia manu facta excedant, vmbrarúmque menſuram egrediantur, quartum inter res ſpectandas, & admiratione dignas locum tenuerunt: hæ tres erant numero, & à Memphi, vt Diodorus 13 aſſerit, centum & viginti ſtadiis diſtabant, quarum maxima quatuor fuit laterum, quorum quódque ab inferiore parte iugera ſeptem complebat, altitudo verò ſex iugera excedebat. Erat autem Pyrannidum fabrica ex lapide duriſſimo, aduecto longo itinere ex Arabia, quodquidem opus ideò admirabilius fuit, quod in ſolo arenoſo erectum ſit, nullúmque veſtigium cæſi lapidis agnoſcatur. Quintum 14. verò ſpectaculum, fuit nobiliſſimus ille in Rhodo Iouis, vt Strabo Geographus ait, vt verò Gregorius Nazianzenus Apollonius, Coloſſus altitudinis ſeptuaginta cubitorum, quem Chares Lydius Lyſippi diſcipulus fecit. Capitolium Romæ cuius temporibus noſtris vix fundamentorum veſtigia videntur, ſextum orbis terrarum ſpectaculum habitum eſt, fabrica, lapide, atque omni ſtructura excellentiſſimum. Septimum in Cyzico Hadriani ſepulchrum 15. habuit, cum Cyzicon antiquorum

13. cap. 2. lib. 1. rerum antiq.

14. Plin. lib. 34. cap. 7. huius quoque Charetis meminit ſed eius Coloſſum Solis nominat.

15. Procopius deſcribit huius ſepulchri molē lib. 1. faſt.

laudem cum propter delubrum Dyndimene matris Deûm ab Argonautis ædificatum, tum propter aliorum operum dignitatem, de qua Ouidius, Hinc Propontiacis hęrentem Cyzicon oris Cyzicon Hermonię nobile gentis opus. Infinitum eſſet reliqua numerare, quæ cum admiratione hominum, laudem Architecturæ in omnibus pęne vrbibus teſtantur. Et idcirco, vt diximus, accipiendi ſunt in ciuitate. Et non modo non contemnendi, verum gratia, & honore afficiendi.

Titulus decimus.

DE PICTVRA, SCVLPTVRA, ET CAELATVRA, ET DE EArum inuentoribus, & qui in illis profecerunt.

Picturæ laus ducitur ab eius conuenientia cum poësi tum à dignitate ac præſtantia operum quæ apud antiquos admirationis plena fuiſſe hiſtoriis proditum eſt, non ſine magna laude artificum.

PIctura eruditionem maximam præ ſe fert, & commercium cum poëtica, & oratoribus habet. Sextus Empericus ex Simonidis poëtæ ſententia picturam dixit eſſe tacentem poëſim, 1. poëſim autem loquentem picturam, & certè magni ingenij eſt, & diuinam prope cognitionem attingit varias animalium rerúmque ſpecies ſic mente concipere, vt penicillo, & variis coloribus adeò exprimantur, quaſi nihil in illis præter ſpiritum deſit. Et certe cùm optimam picturam cernimus, id dicere poſſumus, quod Valerius Martialis de catella picta cecinit. Ipſam denique pone cum tabella, aut vtranque putabis eſſe veram, aut vtrámque putabis eſſe pictam. Legimus bouem ad aſpectum pictæ bouis mugiiſſe, & pictis vuis nonnullos fuiſſe deceptos, auéſque ad pictam ſpeciem ſui generis excitatas. Pictura quoque non modo gratiam habet, & delectationem mirificam præbet, verum præteritarum rerum memoriam ſeruat, & hiſtoriam rerum geſtarum ante oculos noſtros perpetuo præfert. Quinetiam legendo picturas, in quibus præclara facinora exprimuntur, excitamur ad ſtudium,

1. Hæc ratio qua poëſis & pictura ſibi inuicem reſpondent notatur à Plutarcho ex quodam viro ſapiente in fine lib. de Homero.

laudis, & ad magna negocia obeũda, veluti ſi alicuius hiſtoriæ monumenta voluerimus. Locum igitur habeant in rep. pictores, & honeſtum quidem vt ſtudio gloriæ incendãtur, & ad parem laudem adoleſcentulos inuitent. Non puduit Fabium, 3. patricium illum Romanum optimo genere ortiundum, qui maiorum ſuorum nobilitatem ab Hercule vſque recenſebat, pictura exerceri, & ab ea cognomentum accipere. Nec diu pòſt pœnituit Marcum Antoninum doctiſſimum, ac ſanctiſſimum imperatorem operam picturæ dare ſub Diogene 4. præceptore, quanquam illuſtrioribus diſciplinis indulgebat, & magiſtris quibúſque eruditiſſimis vtebatur. Legimus etiam Platonem picturæ ſtudioſiſſimum fuiſſe, & Cicero in ea oculos eruditos ſe habere aſſerit. Quocirca non erit verendum, ne manus adoleſcentulorũm coloribus inquinentur, cùm proxima doctrinæ accedat pictura. Hinc fundamentũ præbet ars illa, σφραγιδο- quam Græci appellant, nos autem ſignãdi nuncupare poſſumus, vnde & ſigna dicuntur, & per diminutionem ſigilla. Hanc artem Ariſtoteles 5. ſummopere laudat, vúltque vt pueri eam ediſcant, quando

3 *Cic. in Bruto.*

4. *Hic fuit athenieñſis & Pantheũ Agrippæ decorauit.*

5. *cap. 3. lib. 8. Politic. Plato 3. de rep. & de leg.*

quando aliis pleriſque artibus neceſſaria ſit, non modo ſculpturæ, & cælaturæ, quæ ſine ea nullo modo eſſe poſſunt, verum compluribus, & præcipuè Architecturæ de qua ſuperiùs diximus. Primi pictores quorum opera apud veteres gratiam aliquam meruerunt, Polygnotus, & Aglaophō 6. fuerunt, qui ſimplici duntaxat colore vſi ſunt, & ſui ſtudioſos cōplures habuerunt, propter ſimplicitatem illam, quæ fundamenta artis ſola imitatione naturæ iacit. Fuerant tamen alij ante eos. Et Canachus 7. imprimis, cuius ſigna rigidiora extitiſſe, quam vt imitarentur veritatem (Cicero ait.) Dura etiam Calamidis 9. fuiſſe ait, ſed tamen meliora quam Canachi: Myronis propius ad veritatē accedebant. In Protogene Actione, Nicomacho, & Apelle iam perfecta omnia videri idem adſtipulator eſt. Nihil enim ſimul, & inuentum, & perfectum eſſe docet. At vero Zeuſis, & circa eius tempora Parrhaſius, cuius ſermonem aliquando cum Socrate fuiſſe apud 10. Xenophontem legimus, plurimum huic arti addiderunt. Nam Zeuſis luminum, vmbrarumque rationem inueniſſe dicitur. Parrhaſius autem lineas examinaſſe ſubtilius tra-

6 Plin. lib. 35. cap. 9. & Cic. 3. de or. & Ariſt. 8. Pol & Æl. de var.

7. Plin. lib. 34. cap. 8. & lib. 36. cap. 5.

8 E cuius Bruto hæc fere omnia ſunt ad verbū deſumpta.

9. Plin. lib. 34. cap. 8.

10. lib. 1. Memorab.

ditur, & geometricam quandam rationem picturæ 11. addidiſſe. Suam quoque laudem meruit Ariſtides Thebanus, 12. cuius tabulam vnam talentis centum mercatus dicitur rex Attalus. Cęſar quoque dictator eiuſdem pictoris tabulas duas octoginta talentis emit. Philippus Macedo, & eius filius Alexander quandoquidem pictura delectati ſunt, artem hanc ſummopere extulerunt: quorum temporibus præcipue floruit, & diuerſis virtutibus laudabatur. Nam Apelles decorum optimè ſeruauit, & ſuæ cuique perſonæ modum dedit, ne aut nimium offenderet, aut parum defraudaret, qua in re alios quoque pictores peccare dicebat, qui non ſentirent, quid eſſet ſatis. Eius prudentia maximè apparuit, cum Antigoni imaginem pinxit, quam latere tantum altero oſtendit, vt amiſſi oculi deformitas lateret. Nec minor prudentia habenda fuit Timanthis 13. Cychnij in ea tabula, qua Coloten vicit, nam cum in immolanda Iphigenia triſtem Calchanta feciſſet, triſtiorem Vlyſſem, & mœſtum admodum Menelaum conceptis animo affectibus obuoluendum caput Agamemnonis eſſe dixit, vt videntibus cogitandum relinqueret

11. Plin. *lib.* 35. *cap.* 10.
12. *Plin. lib.* 35. *cap.* 11.
13. *Idem lib.* 35. *cap.* 9.
14. *Suidas.*
15. *Vola terranus, libr.* 21. *Anthro.*
16. *Vola terranus lib.* 13. *cap.* 3. *Anthrop.*
17. *An-*

ſummum illum luctum, quem penicillo non poſſet imitari. Protogenem vero cura commendabat, ratio autem Pamphilum, 14. ſicut facilitas Melontium, 15. Antiphilus 16. per id ferme tēporis concipiendis viſionibus laudē meruit, vt diligētia, & decore Policletus, 17 cui plerique palmam, vnum tantum defuiſſe volunt, quod pondere quodam careret in pingendis numinibus. Et vt humanæ formæ aliquid ſupra veritatem adderet, ita aliquid de auctoritate deorum demeret, atqui læues duntaxat genas pingere nitebatur, grauiorem autem ætatem conſilio fingebat. Huic cōtrarius quamuis ſculptor fuit Phidias, 18 nam longe melius Deos quam homines expreſſit, is magnā aſſecutus eſt gloriam ex Iouis olympij ſimulachro, quod ex ebore puriſſimo fecit, quo, confeſſione omnium, nihil in eo genere fortius inueniri potuit. Lyſippus 19. tamen, & Praxiteles eius artis artifices peregregij propius ad veritatē acceſſerunt, quod præcipue oſtendit Praxiteles in Coo veneris imagine, cuius pulchritudinem nullus artifex imitari vnquam potuit. Nec Callicrates 20. etiā in hac arte paruam laudem meruit, adiutus non modo

relianus de var. hiſt. & Plin. lib. 34. cap. 8

18. Valerius lib. 3. cap. 7. plura etiā Quintil. lib. 12. Cic. in Bruto & Tuſcul. 1 Ariſtot. de mūdo Thucyd. lib. 2.

19. Plin. lib. 34. cap. 7. & 8. Fulgo. lib. 8. cap 11. vbi de Praxitele mētio fit.

20. Plin. lib. 36. cap. 8.

diſciplina, ſed acri oculorum acie. Sculpſit námque ex ebore tam parui corporis formicas, vt earum àrtus, vix inuenire potuerunt, qui diſtinctè cernerét. Scribit Laërtius Diogenes Socratem Philoſophum 21. hac arte delectatum làpides ſculpſiſſe, opúſque eius gratias, quæ Athenis in arce erant. Hæc ſculpturæ ars quæ à pictura deſcēdit, ab eius commercio nuſquam ſegregatur, magnam laudem meruit, & quaſi præmium attulit viris, optimè de repu. meritis, & aliis qui in ſtudiis literarum præcellentes extiterunt. Nam apud Athenienſes Harmodius, & Ariſtogiton, 22. quod Tyrannum interemerunt, primi omnium ſtatuam meruerunt. Eodem anno quo Brutus Romanos reges exegit, Spurium paſſiū 23. regnum affectātem eius pater interemit, cui à populo Romano primum ærea ſtatua decreta fuit. Gorgias 24. quoque Leontinus orator inſignis Auream ſtatuam, quā ex doctrinæ ſuæ mercede lucratus fuerat, ſibi erigi voluit. Et Accius 25. poëta in camęnarum æde, maxima forma ſtatuam ſibi poni voluit, cum ipſe eſſet puſillus. Quinetiam fortibus viris id laudis fuit, præmium equeſtri, vel pedeſtri imagine ab impe-

21. Plin. etiam ex eius operibus vnū memorat nempe Pigrum lib. 25. cap. 11. Illud tamen Pauſanias Polygnoto tribuit.

22. Plin. lib. 34. c. 4. & Ariſtot. cap. 10. lib. 5. politicor. hāc tamē hiſtoriā Herodotus aliter narrat lib. 1.

23. Val. lib. 6. c. 3.

24. Cic. lib. 2. de oratore. 25. Plin. lib. 34.

ratoribus, vel populo, donari, vbi quippiam pręclarum egiſſent. Quæ clariſſimorum virorum ſtatuæ, iuuenũ animos erigunt, & ad parem laudem cõſequendam excitant, vt de Iulio Cæſare 26. legimus, qui quæſtor in Hiſpaniam miſſus, cum Gades veniſſet, animaduerſa in Herculis templo magni Alexandri imagine, ingemuit, & quaſi pertęſus ignauiã ſuam, quod nihil adhuc memoria dignum egiſſet in ea ætate, qua ille magnã orbis terrarum partem ſubegiſſet, miſſionem à ſenatu poſtulauit, & eiuſmodi memoriæ gloria excitatus, paruo tempore, geſta, ac laudem Alexandri Macedonis ſuperauit. Et Cato 27. cẽſorius vix æquo animo ſtatua caruiſſe videtur, cum interroganti cur inter multos imaginem non haberet? Reſpondit, malo equidem bonos viros ambigere, quare id nõ meruerim, quam, quod grauius eſt, muſſitare cur impetrauerim. Quocirca etiã huiuſmodi artifices chari admodum habẽdi ſunt ab his qui reip. præſunt, atqui eorum opera vrbes adeo ornant, vt nonnunquam victis vrbibus à victoribus ad memoriæ laudem transferantur. Lucullus ex Apollonia Ponti vrbe Apollinis Coloſſum 28. triginta cubitorum alti-

26 Plut. in ci⁹ vita ſcribit animum eius excitatũ fuiſſe non inſpectione imaginis Alexandri, ſed lectione hiſtoriæ rerũ ab illo geſtarũ.

27. *Plut, in Rom. apoph. & Plin. ſecũd. lib. de vir. illuſtr. ca.* 47.

28. *Sabellicus lib. 6. Enn. 8.*

tudinis Romam deuexit, & in capitolio, magno totius populi plauſu erigi iuſſit. Gratum etiam populo Romano extitit quod Claudius Cæſar Iouis ſtatuam 29. in campo Martio dicauit, &

29 Idem loco citato.

Tarentini Iouis ſtatuam cubitorum quadraginta à Lyſippo factam, inter ornamenta vrbis ſuæ primaria connumerarunt, & ſummopere admirati ſunt, quod tali libramento facta eſſet; vt manum mobilem haberet, quæ tamen nulla procellarum vi auelleretur. Horum artificia quo magis laudantur, eo magis adoleſcentes ad ſua ſtudia incitant. Sed ignauia temporum, & diuitiarum admiratio eiuſmodi artes minores efficit, quas aliquando principum ſtudia erigere poterunt, & præcipuè cum pace, & ocio fruentur. Cicero 30. ſcribit

30. In Bruto.

primis illis temporibus Romanos picturis minus fuiſſe delectatos, & idcircò paucos habuiſſe pictores, ac ſculptores. Sed creſcente imperio, poſt orientales, & poſt expugnationes Græcarum vrbium, inter triumphales pompas, ſtatuas, & omnium generum ſigna, ac picturas victores Romam aduexerunt, & prouinciarum præſides, aliíque qui cum imperio erant, cum liberiores ad

rapinam per ſuperbiam, ambitionem, & auariciam facti eſſent, eiuſmodi præclara opera rapere non dubitarunt, quod & in Verrem Cicero 31 ipſe teſtari videtur, & Satyrorũ excellentiſſimus 32. non ſine dolore, & ſtomacho refert his verſibus.

Non idem gemitus olim, nec vulnus erat par
Damnorum ſociis florẽtibus, & modo victis:
Plena dom⁹ tũc omnis, et ingẽs ſtabat aceruus
Nummorũ, ſpartana chlamys Conchylia Coa
Et cum Parrhaſij tabulis, ſigniſque Myronis
Phidiacum viuebat ebur, necnon Polycleti
Multus vbique labor, raræ ſine Mẽtore mẽſæ.
Inde Dolobella eſt, atque hinc Antonius, inde
Sacrilegus Verres referebant nauibus altis
Occulta ſpolia, & plures de pace triumphos.

Quocirca ex omnibus pene vrbibus quicquid præclarum ex eiuſmodi artibus inuentum eſt, Romam pertulerunt. Multa ſigna ex Ægypto deuecta ſunt, & præcipuè ex præclara Thebarum vrbe, quæ priſcis ſæculis condita Ambitioſum nomen habuit, à magno portarum numero, quæ tãtæ præſtãtiæ extitit, vt prouincia Thebarum nomine nũcupata fuit. Ea quidẽ ante Imperiũ Romanũ direpta fuit. Nam principio Imperij Carthaginiẽſium, improuiſo Pœnorum

31. *In Verrinis cum alia multa flagitia tum hoc vnũ crimẽ obiicit, quod ſimulacra deorum ſuſtulerit & ornamẽta tẽplorum.*

32 *Satyra* 8.

exercitu oppreſſa extitit. Et deinde cum magna ex parte reſtaurata eſſet rex Perſarum Cambiſes 33 eam inuaſit, opeſque inuadendas diripuit, nec ſimulachris, ac templis deorū pepercit. Longè vero poſt Romanorum prouincia extitit, cui primus omnium poſt mortem Cleopatræ, & Antonij præfuit Cornelius 34 Gallus, Cæſare Octauio res Romanas tenente, poëta ille peregregius, cuius non ſine obſcuriore quodam fletu meminit Virgilius in extrema Bucolicorum parte. Is in ea prouincia optimè ſe geſſit, vt Strabo refert, nā & Heroum vrbem, quæ defecerat in poteſtatem Cæſaris redegit. Et ortam in thebaide ſeditionem propter imperata tributa, optimè compoſuit. Inuidiam tamen ſuperare nequiuit: cum namque nonnulli nobiliores qui poëtæ foroliuienſi vix dum ciuitate donato prouinciam creditam iniquo animo ferebant, Octauio inſimularunt, quod Thebas exhauſiſſet, interceptis ſignis, ac ſtatuis compluribus. Proinde Imperatoris iuſſu populatæ prouinciæ accerſitus eſt, vt factorum rationes redderet, inuidiam tamen nobiliorum timuit, & præcipuè cum accepiſſet eiuſmodi curam

33 *Herodot. lib. 1. & 2.*

34 *De quo Diō in Augusto.*

ab Octauio ęmulis illis ſuis traditam eſſe, ideo in deſperationem verſus cum eiuſmodi indignitatem minus ferre poſſet ſtricto enſi incubuit, & hunc Galli finem fuiſſe Ammianus Marcellinus refert, vbi de geſtis Iuliani Cæſaris ſcribit, & Euſebius 35 eius mortis memoriam facit, qua tamen vi occiderit tacet. Grammatici qui in Virgilium ſcribunt, ſine conſilio, ſine alia ducti autoritate, vel quod Virgilij taciturnitatem in his quæ contra Octauium dici poſſent ſequi velint, dicunt Gallum amicum primò Octauij fuiſſe, poſtea vero cum veniſſet in ſuſpicionem quod contra eum coniuraret interemptum. Suetonius 36 vero Trãquillus Octauium dicit Gallo (quem ad Ægypti præfecturam prouexerat) domo, prouinciiſque ſuis interdixiſſe, ob eius ingratum, ac maliuolum animum. Sed cum accepiſſet deinde eum accuſatorum damnationibus, & ſenatuſconſultis ad necem compulſum, pietatem pro ſe tantopere indignantium laudauit, obitum vero poëtæ illachrymauit, vicemquę ſuam conqueſtus eſt, quod ſibi ſoli non liceret amicis quatenus vellet iraſci. Huius præclari poëtæ memoria me ab inſtitu-

35. Vt Seruius in enarratione 10. Eclogæ.

36 In vita Augusti.

to diſtraxit, fecítque longiorem, ſed ad propoſitum redeo Pictura, Sculptura, ac Cęlatura, artes ſunt peregregiæ & ad diſciplinam literarũ 37 proximè accedunt, adeò vt nulla ex parte ciuili viro pœnitendæ eſſe videantur.

37. Ariſt. pueris eſſe addiſcendam cẽſet ca. 3. lib. 8. ſed c. vlt. lib. 7. vetat nequid laſciuiæ ac turpitudinis pictura repræſẽtet.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS Caietani Libri Primi de Inſtitutione Reipub.

FINIS.

TITVLI LIBRI SECVNDI.

Procemium ad Sixtum Pontificem Maximum.
De literarum ratione,& vtilitate.
De literarum inuentoribus.
De grammatice. Titulus primus.
Mathematicen ciuili viro neceſſariam eſſe
De Arithmetica.
De Geometria.
De Muſice.
De Aſtronomia.
De earum ratione, & inuentoribus. Titulus ſecundus.
De Medicina, & eius inuentoribus. Titulus tertius.
De eloquentia, & de eius virtute, & vtilitate,& inuẽtoribus. Titulus quartus.
De Dialectice, & eius inuentoribus. Titulus quintus.
De poëtis, & eorũ virtutibus, & qui legẽdi, quíque ex theatris exigẽdi ſunt.
De tragœdia.
De comœdia.
De latinis fabulis.
De heroicis poëtis.
De ſatyricis poëtis.
De elegis poëtis.

De lyricis poetis. Titulus Sextus.
De philoſophia, & eius inuentoribus, & qui in ſingulis plurimum profecerunt. Titulus ſeptimus.
De corporis exercitatione.
De ludis gymnicis.
De ludis circenſibus.
De ludis gladiatoriis.
De ludis Scœnicis.
De pugilum certaminibus.
De ludis lupercalibus. Titulus octauus.

AD SIXTVM QVARTVM PONTIFICEM MAXIMVM.

Procemium.

LIBRI SECVNDI PROOEMIVM.

AEGYPTII Reges 1 *longè maiorem gloriam diſciplinarum bonarum artium eſſe dixerunt, quàm rei bellicæ. Proinde omnes ſtudiis ſapiẽtiæ mira quadam diligentia incumbebant, nec quiſpiam ſe ſatis dignè imperare arbitrabatur, qui non præter cæteros in aliqua doctrina excelleret, et operam ſuam aliis compluribus nauaret. Hoc ſtudio incitatus Ptolomæus illuſtrem illam bibliothecam* 2 *Alexandriæ comparauit, vt ſapientiæ ſeminarium in poſteris propagaret, & ciuibus, ac peregrinis prodeſſet. Muſis præterea, & Apollini ludos dicauit, & poëtis & oratoribus in certaminibus veluti athletis, magna præmia, ſũmóſque honores cõſtituit, vt diligentius literis inſudarent. Fuit ſanè apud Ægyptios antiqua valde eruditio: eorum nanque ſacerdotes,* 3 *qui cum regibus verſabantur, primi mortalium in Mathematicis clariſſimi habiti ſunt, ad eos quoque ex omni terrarum orbe diſcipuli confluxerũt, vt doctiores euaderẽt, nec quiſpiam ſatis eruditus videbatur, qui Ægy-*

1 Diodor. lib. 1. rerum antiquarũ.

2 Gal. in 3. Epid. & 1. de Natura hum. Anlus Gell. lib. 6. ca. vlt. Sabell. Enn. 6. lib. 7.

3 Ariſt. li. 1. Phyſ. cap. 1.

4 lib. 1. rerũ antiquat. *ptiacæ diſciplinæ expers eſſet, ad quam perdiſcendam, vt* Diodorus Siculus 4 *refert,* Orpheus, *Muſeus, Melampos, Dædalus,* Homerus, *Lycurgus, Solon, Pythagoras,* Plato, Eudoxus, Democritus, Euripides, *& complures alij acceſſerũt, qui diſciplinas omnes omnium gentium illuſtrarunt. Gratiæ igitur peringentes habendæ ſunt* Deo *ter optimo maximo Sixte Pontifex Maxime, qui vires ſuas noſtro tempore inter mortales permiſit, imperiumque religionis Chriſtianæ credidit. Nunc plane cernimus Platonicam illam fœlicitatem,*

5 Polyb. lib. 12. hiſt. *qui* 5 *ait tunc beatas fore reſpubl. cum à ſapientibus, & doctiſsimis viris regerentur: nunc omnes qui in ſtudiis bonarum artium ocium contriuerunt ſperare poſſunt ſeſe laborum ſuorum quamprimum præmia habituros, docti enim doctos amabunt, ſi erunt, docti, vt eſt in Græco prouerbio. Ego hos libros meos ante pontificatum tuum ad vmbilicum vſque deductos plane deſtitueram, vt qui nequaquam me facturum operæprecium dignoſcerem, propter temporum infœlicitatem: nunc autem ſpe tui numinis erectus effectos è veſtigio confeci, & tuo nomini dedicaui. Atqui ſi eos probaueris, omnino decreui quicquid ætatis mihi ſupereſt id eſſe in rebus perquam gratiſsimis tibi ſcribendis conſumere. Sin ſecus egeris, perpetuum ſilentium mihi indicere deſtinaui, vt ingenuum*

meum vnà cum corpore ſeneſcat, & obſcura obliuione occidat. Sed ad inſtitutum noſtrum redeamus, & de liberalibus diſciplinis ſuo ordine diſſeramus.

Finis proœmij Secundi Libri.

Incipit Liber Secundus. De Inſtitutione Reip.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS CAIETANI,

LIBER SECVNDVS DE Inſtitutione Reipub.

Titulus Primus.

DE LITERARVM VTILITATE, ET EARVM INVENtoribus, & ſeorſum de Grammatice.

Quoniam omnes artes literarum cuſtodiæ fideli commiſſæ ſunt prius, quàm vllum ſermonem inſtituat de aliquo artis genere, literarum inuentionem & earundem vtilitatem paucis hoc primo capite deſcribit.

1. Socrates apud Platonẽ in fine Phædri. Apuleius lib. 11. Aſini literas ignorabiles vocat.

LITERAS imprimis ab omnibus ſi fieri poteſt ediſcendas eſſe cenſeo: nec illis aſſentior qui eas ingenij, memoriæque peſtem eſſe affirmant, 1 quamuis adſtipulatorem habeant Platonem, qui literarum vſum memoriæ obeſſe aſſerit, quando illa quę ſcriptis repoſuimus veluti cuſtodire deſinimus.

ſinimus. Sicut illa quæ in ſcriniis optimis etiam clauibus aſſeruantur, neglecti nobis ſunt. Atqui inter hominum inuenta, haud ſcio, an aliud præclarius dici, aut excogitari poſſit, quare admirationis videtur eſſe, pauculis admodum notis, infinitas hominum voces, innumerabilia verba, innumerabiléſque ſententias complecti. Mortales omnes doctrinæ 2 eſſent, mortalia hominum geſta, niſi literarum monumentis ſeruarentur, quæ tanti extiterunt, vt earum inuentum plerique, & populi, & excellentiſſimi viri ſibi vendicent. Neque enim Plinio 3 viro doctiſſimo aſſentiri poſſum, qui eas æternas arbitratur, ſed præclariſſimi alicuius ingenij inuentum fuiſſe opinor, quod diuerſis deinde notis ab aliis, atque aliis gentibus vſurpatum ſit. Earum primi inuentores, vt Platoni, 4 & ex noſtris Cornelio Tacito, 5 nonnulliſque aliis placet Ægyptij fuiſſe perhibentur, qui animalium figuris literarum loco vtebantur, veluti cum tempus ſcripturi eſſent ſerpentem in circulum reuolutum caudam ſibi deuorantem pingebāt. Et lubricam anguillam, vbi inuidiam ſignificare vellent: vbi verò naturę

2. Cic. pro Syl. & pro Archia.

3 lib. 7. c. 56.

4. loco iā citato.

5. lib. 12.

vocabulum vulturem pingebant, quia mares nullos inter illas alites inueniri naturali ratione oſtendunt. Cum autem regem ſcribere vellent, Apem mella conficientem pingebant, oſtendentes moderatori, ac regi cum tranquillitate, ac iucunditate aculeos naſci debere. Harum literarum auctorem Mercurium Nili filium præferunt. Arcades 6 tamen, & omnes fere Græci Cadmum 7 Agenoris filium literarum inuentorem fuiſſe aiunt qui ex Phœnicibus in Bœotiam delatus, Græcos quoſdam docuit, qua ex re Phœnices literas dictas eſſe credũt, quamuis Lydij ductum id nomen arbitrantur à Phœnice eiuſdem Agenoris filio, à quo eas primum repertas aſſerunt. Alij tamen Linum 8 Chalcidenſem ex Phœnice literas ad Græcos tuliſſe volunt, & eum Herculem docuiſſe, quidam Cecropem Athenienſium regem. Alij Palamedem Argiuum tempore Troiani belli ſexdecim literarum formas, mox Simonidem cæteras reperiſſe aiunt. Phœnices à Iudæis primò literas accepiſſe plurimi affirmant, Quarum apud Iudæos auctor fuit Moſes, qui Chaldæos, ac Syrios ſecutus eſt, qui earum omnem originem

6. Liuius lib. 1. dec. 1. Dionyſius lib. 1 rerũ antiq.

7. Herodot. lib. 5.

8. Cic. in Bruto & Euſeb. li. 10. præparat. Euange.

in Abraham referunt, Nicoſtratam cognomento Carmentam Latini literarum authorem habent, quæ cum 9 Euandro filio ex Arcadia in Italiam nauigauit, & cum vaticinandi perita eſſet, reſponſa petentibus carminibus dabat, & futuros canebat euentus, quemquidem vſum literarum à Græcis mutuata Latinis tradidit, quas Euander filius primus didicit, & complures Italos docuit. Quocirca Tacitus Cornelius, & alij nonnulli Euandrum Latinarum literarum inuentorem eſſe dicunt. Sunt etiam qui dicant Pelaſgos (quæ regio Bœotia quondam vocabatur) primos omnium in Latium literas intuliſſe. Hetruſcis autem primus dedit Demaratus Corinthius Tarquinij Priſci pater. Quorſum hæc tam longa literarum ab incunabulis, vt dicitur commemoratio? vt intelligamus eas tãti fuiſſe apud præclaras quaſque nationes, vt earum inuentores diuinis penè honoribus honeſtati fuerint. Eas igitur nõ modo ediſcẽdas eſſe cenſeo, ſed vix arbitrari poſſum in libera ciuitate quemquam ſine literis ingenui ciuis nomen mereri: Qui enim ſine literis non ſolum liberales diſciplinas, ſed minimas quaſq; artes ediſcere,

9 *Cornel. Tacit. li. Auguſt. hiſt. 11. et Liuius li. 1. dec. 1.*

aut tueri poſſumus? Nec mercatura ipſa, aut agricultura, ſine eis ſatis tuta eſſet. Hæ namque memoriam rerum conſeruant, poſteritatem inſtituunt, præterita futuris connectunt, & ratiocinationem totius vitæ noſtræ perpetuò agunt. Idcirco optimum quidem factu, eis pueros imbuere, priuſquàm aliis literis incumbant, ſi eos viros aliquando euadere volumus, aut in ciuium numero cenſeri. Erit igitur officium optimi cuiuſque patrisfamilias, ſumma diligentia curare, vt filios, ſaltem his primis literis, eruditos habeat. Prouerbium nanque Græcum eſt hominem ſine literis ſimilem eſſe infructuoſæ arbori. Dimittat deinde eos ad quaſcunque artes videbuntur aptiores. 10. Longè facilius, longéque commodius eas exercebunt. Sed poſtquam à nobis ventum eſt, vt de primis (vt aiunt) elementis ſermonem fecerimus, non erit alienum de ſingulis bonarum artium ſtudiis diſſerere. Nam ſi de optima repub. ſcribere volumus, partium noſtrarum etiam erit, dicere quibus diſciplinis erudiri volumus ciuem noſtrum, quem partem ciuitatis noſtræ facimus. Curabunt, qui reip. præſunt, &

10. Vide exemplũ Apollonij Molonis lib. 1 de orat. apud Cic.

publica quidem mercede, vt ſingulæ quæque doctrinæ optimos præceptores habeant, qui publicè inſtituant. Non enim priuati omnes poſſunt victum filiis ſuppetere, & mercedem præceptoribus penſitare. Egregij ſint grãmaticæ profeſſores, & non modo literis, ſed moribus probatiſſimi. Periculoſum nanque eſt (vt in prouerbio dicitur) Ouem lupo committere, 11 & eum quem præceptorem pueris adhibueris, corruptorem experiri. Vicia ſiquidem, quibus ea ætate pueri inquinantur, perpetuò remanent, vel cum magna difficultate tolluntur. Tradidit Diogenes Babylonius 12 Leonidẽ 13 Alexandri Macedonis præceptorẽ, eum viciis quibuſdam imbuiſſe, quæ maximum etiam regẽ ab illa puerili inſtitutione proſecuta ſunt. Eorum ſermo purus, ac nitidus ſit, & ab omni barbarie alienus: iacit enim grammatice fundamenta omnium diſciplinarum. Proinde videndum eſt, vt ſolida ſit, ſi alias artes ediſcere volueris: quandoquidem incõcinnæ, & rudes admodum reliquæ doctrinæ videntur, quæ infantes ſunt, & barbaro eloquio hærentes. Grammaticẽ Romani tãti fecerũt, vt in triuiis eam ex ſenatuſconſulto publica mercede doceri

11. *Prouerbiũ à Terentio vſurpatũ in Eunucho. & à Cic 3. Philip.*

12. *Qui etiam è Seleucia dicitur.*

13 *in vita Alex. Plutar.*

edixerint, quocirca triuialis ſcientia diutius nuncupata eſt. Hanc artem primò inuentam eſſe à Memphite Ægypti oppido, cum Oſiris rex Imperium teneret, multi ſunt auctores. Sed deinde à Græcis adeò exculta, vt ad ſummum vſque peruenerint, à quibuſquidem Latini noſtri hauſtam, grauiorem, nitidiorémque reddiderunt, & relictis quibuſdam quaſi ſuperuacaneis rebus, quod ſatis eſt, nobis tradidere.

Titulus ſecundus.

MATHEMATICEN CIVILI VIRO NECESSARIAM ESSE, & ſeorſum de Arithmetica, Geometria, Muſica, & Aſtronomia, & de earum inuentoribus.

ARG. *Longa exemplorum ſerie, tum enumeratione multarum commoditatum quas hominum cœtus percipit ex quatuor artibus Mathematicis, oſtendit præclarè actum iri cum illis rebuſp. in quibus ipſarum ſtudia vigebunt.*

PYTHAGORAS Italicæ Philoſophiæ Princeps, quem Plato pene in omnibus imitatur, à quo etiam diſciplinam reip. Crotoniatæ 1 didicerunt, ciuili viro quadripertitam Mathematices ſcientiam neceſſariam eſſe putat. Fruſtráque opinatur quemquam philoſophari, 2 qui eam non modo primoribus labris (vt dicitur) attigerit, verũ omnino exhauſerit. Cēſet enim ſapientiam carũ rerũ eſſe, quę ſunt quæque ſubſtātiam immutabilem habēt veram, ratamque cognitionem: eſſe autem ea ſolum putat, quæ cum immutabilis ſubſtantiæ eſſent, neque intentione creſcerent, neque detractione minuerētur. neue accidentibus vllis variarētur. Sed propria vi, propriáque natura ſemper niterētur, veluti ſunt qualitates, quātitates, formę, magnitudines, paruitates, æqualitates, habitudines, actus, diſpoſitiones, cæteráque eiuſmodi, quæ corpori coaugmentantur. Intelligibilia nanque omnia eſſe dicimus, videri autē corporea talia per ſeſe ſpectacula ſemper eodem modo inueniũtur. Iuncta verò corpori variantur, quippe quæ omnia ſuapte natura incorporea ſunt, vigéntque

1. Pythagoram apud Crotoniatas celebrem ſcholā habuiſſe, teſtatur Laert. li. 8. in vita Philolai.

2 Eadem eſt Xenocratis ſētentia apud Laert. lib. 4.

immutabilis ſubſtantiæ ratione, ſed corporis contagione mutantur. Eſſentia 3 omnis bifariam diuiditur: vna ſiquidem continuata eſt, quæ magnitudo dicitur, vt arbor, lapis, & reliqua huiuſmodi corpora, quæ nullis diſtributa finibus, ſuis partibus continuantur. Altera autem diſcreta à ſe, & partibus circumſcripta, ſed in vnum quaſi redacta concilium, cui multitudini nomen eſt, vt plebs, populus, concio, aceruus, & alia eius generis, quæ partes propriis extremitatibus terminantur, finibuſque inuicem diſcernuntur. Hæc contrariam pene inter ſe habēt proprietatem, nam multitudo à finita, & ea quidem minima quantitate, vtpote ab vnitate, quæ minima eſt, initium ſumens nullum incrementi finem nanciſcitur, creſcit enim per numeros in infinitum. Magnitudo verò finitam ſuæ menſurę recipiens quantitatem, infinitum decremētum accipere poteſt, ſecundæ ſiquidem magnitudinis nullus inuenitur termin⁹. Rurſus multitudo ipſa, aut per ſe eſt, vt duo, tria, quatuor, & denique numerus omnis, qui per ſeſe exiſtēs nullo indiget, aut ad aliud quippiam refertur, vt duplum, triplum, dimidium, ſeſquitertium,

3. Eſſentiæ diſtinctio ex varia quātitatis ratione.

quę quia ad aliud referuntur, per ſe eſſe non poſſunt. Horum alterum Arithmetice, alterum Muſice ſpeculatur. Sed magnitudo quoque bipertitò intelligitur: altera nanque motu omni per ſe caret, vt terra, huius ſciētia Geometriam profitetur. Altera verò nunquam conquieſcit, mobilíque ratione vertitur, vt Sphæra mundi, orbéſque cęleſtes, qui rata ſemper, & infinita celeritate rotantur, huius quidem notitia Aſtronomia eſt. Neceſſaria igitur erit ciuili viro, quem ſapientem eſſe volumus, huius quadripertitæ ſcientiæ cognitio. Arithmeticen, & Geometriam teneris ætatibus ediſcendam M. Fabius Quintilianus 4 aſſerit: earum nanque cognitio animum agitat, ingenium acuit, celeritatem percipiendi tradit. Numerorum quidem cognitio ſingulis penè artibus neceſſaria eſt: aut enim numerandum eſt digitis, aut ſcribendi numeri ſunt, ſuppūtandęque rationes ad vſum ratiocinandi, qui quotidie penè ſingulis vſu venit, ſine qua rudes omnino homines eſſe videntur, & inurbani Sic etiam dimēſionis diſciplina artes ſingulas adiuuat. Vix enim quippiam agere poſſumus ſine menſura. Et turpe admodum

4.lib.1. inſt.orat. & Diod. Sic.lib.2. cap.2. & Alex.lib. 2.cap.25

videbitur, in ſingulis quibuſque dimenſionibus hærere virum, qui in cœtu hominum, negociationibuſque verſatur. Hebetis nanque ingenij eſt, vel manifeſtæ omnino negligentiæ ea ignorare, quæ ſingulis quibuſque horis neceſſaria ſunt. Harum inuentorem primum Thaletem Mileſium 5 fuiſſe dicunt, paulò ante Pythagoram Samium, qui eas omni cultu abſolutas reddidit. Mamertinum tamē Steſichori fratrem initia, & elementa Geometriæ primum inueniſſe nonnulli Græcorum referunt, quæ deinde ſecutus Pythagoras abſoluit. Sed Ægyptij 6 longè ante alios Geometriæ inuentionē gloriantur, vt Phœnices Arithmetices, & aſtronomiæ. Sine his igitur duabus ſcientiis, vt ſupradicta ratione patet, neque aſtronomiam, neque Muſicam ediſcere poſſumus, & architecturam omnino ignoramus. Aſtrologiam publicam eſſe in omni rep. pluribus rationibus, & exemplis comprobare poſſumus, cum propter agriculturam (quæ magnam rationem ab ea accipit.) Nam ſideribus ſuis vertendam eſſe terram docet Maro, & Heſiodus arandi, ſerendíque tempora ſiderum ratione ſignificat, veluti cum ait. 7.

5 *Laerti. Athenæ. lib.* 10. *c.* 3.

6 *Diod. Sic. lib.* 1. *& Strab. lib.* 17.

Pleiados eſt ſubigenda ſeges Atlantidos ortu, 7. *In lib.*
Hac autem ſeſe ſtella condente ſerenum eſt. *inſcripto*
Opem &
Lucius verò Columella ſingulos quoſ- *dies.*
que dies aſtronomica ratione obſeruari
præcipit(tum propter rei ruſticæ vtilita- 8. *Sabell.*
tem, tum propter pericula quam pluri- *lib.* 10.
ma quæ moniti à peritis eius diſciplinæ; *cap.* 8.
cauere poſſumus. Anaximander 8. Mile- *ex Plin.*
ſius Lacedæmonijs prædixit, vt ciuita- *lib.* 2.
tem, ac tecta cuſtodirent, inſtare enim *cap.* 79.
terræ motum hac diſciplina præuidit, 9. *Sora-*
quod quidem effectum eſt, & magna *nus Cous*
pars eius vrbis, montiſque Taygeti con- *in eius vi*
cidit. Sic Hippocrates 9 venientem ab Il- *ta & Pli*
lyricis peſtilētiā prædixit, diſcipuloſque *nius lib.*
circum vrbes Græciæ dimiſit, vt ægro- 7. *cap.*
tantibus adeſſent, quo beneficio omnis 37.
Græcia honores illi, quos Herculi, de- 10. *Plu-*
creuit. Pericles 10 Athenienſium impe- *tarchus in*
rator, exercitum ſuum ſolis defectione *Pericle.*
perterritum, iam iamque hoſti, veluti *Diod.*
propitiore numine adiuto, trophæum *Sic. lib.*
concedentem liberauit, reddita ratio- 1. &
ne, id ſideris natura fieri, non ira dei, *Plin. lib.*
aut prodigio aliquo accidere. Qua diſ 2. *cap.* 12
ciplina niſi caruiſſet Nicias, 11. nun-
quam pulcherrimum exercitū in Sicilia

amiſiſſet, ſimili motu confuſum, quæ plaga Athenienſibus non mediocris extitit, ſed principium multorum malorum. Atqui ne idem accideret exercitui Romano, cui Lucius Paulus imperabat, Sulpitius Gallus, 12. multò ante de lunæ defectione diſſeruit, ne veluti prodigio diuinitus facto militum animi deficerent. Huius artis inuentores Aſſyrij primò fuiſſe dicuntur. Hi propter planiciem, magnitudinemque regionum, quas incolebant, cum cœlum omni ex parte patens, atque apertum intuerentur, traiectiones, motumque ſtellarum obſeruauerunt, quibus notatis, memoriæ prodiderunt quid cuique ſignaretur, qua in natione Chalybes, qui deindegẽtis vocabulo appellati ſunt Chaldęi, diuturna obſeruatione, ſiderum ſcientiam quandam effecerunt, qua futura prædicerent, & ea populos monerent, quæ cauere poſſent. Quamquidem artem etiam Ægyptij diuturnitate tẽporis conſecuti ſunt, à quibus deinde edocens Pythagoras, Aſtronomiam auxit, & pleraque inuenit Nam (vt Parmenides ait) Ipſe omnium primus Heſperum, & Luciferum idem ſidus eſſe docuit. Eam igitur ciuili viro non eſſe negligendam,

12. *Plut. in Æmil. & Plin. loco iam commemorato.*

ſuperioribus argumentis facile iudicare poſſumus. In hac diſciplina, & in cæteris mathematicis plurimum claruit apud Romanos Publius Nigidius, 13. cui figulo cognomentum adhæſit, propter pulchrum eius ſcientiæ commentum. Nam cum diſputaretur cur gemini diuerſa haberent fata, cum & geniti, & orti ijſdem ſideribus eſſent, & ipſe artis ſuę partes tueretur, negaretque id fieri poſſe, propter celerem cæleſtium orbium motum, id hoc pacto oſtendit. Figuli rotam magna vi concitauit, & eadem, duas atramenti guttas liquauit, & deſiſtẽte motu, lõgo interuallo in extremitatibus rotę guttę inuentę ſunt: quomodo igitur (inquit) opinantur, cum tam celeri vertigine cœlum rapiatur, poſſe, & gigni, & oriri geminos eodem ſidere, cum figuli rota paruo concitata curſu excuſſas guttas eodem momẽto tam diuerſis locis oſtẽdat? Hoc quidem inuentum tam gratum audientibus fuit, vt diſputationis palmã & perpetuum cognomẽtum auctori ſuo dederit. Quid de Muſica dicemus quam neceſſariam eſſe ciuibus Socrates aſſerit? Et ad eius numerum pleraque in repub. conſtituit, mutationemque harmoniæ deterrimam eſſe dicit, & ciuitati peri-

13. Auguſt. lib. 1. de ciuitate Dei Xiphil. & Suet. in Auguſto.

14. *Cæl. lib. 17. cap. 6.* culoſam admodum. Quocirca eam in ſenectute didicit,14. ne huius eruditionis expers eſſet. Et Themiſtocles cum in epulis recuſaret lyram, habitus fuit indoctior. Hanc Lycurgus 15. adeo probauit, vt eam à natura hominibus traditam ad tolerandum facilius labores aſſereret. Et tibias in re militari conſtituit, quibus progreſſui, receſſuique canerent, & animos militum adeo incitarent, vt ignauiſſimi etiã eiuſmodi cõcentu concitati, fortiſſimi aliquando euaſerint, patriǫque victoriam pepererint veluti in bello contra Meſſenios, in quoquidem iam ſuccumbebant in acie Lacedǫmonij, quod animaduertens Tirthǫus 16. Tibicen peregregius, mutatis tibiǫ modulis adeo militum animos in pugnam concitauit, acrioreſque reddidit, vt Meſſenios iam pene victores Lacedǫmonijs ſubiecerit. Cretenſes 17. etiam impetum in hoſtes facturi Lyræ modulis incitabantur. Argiui 18. autẽ tibiæ, ſicut Latini tubarum clangore, & Galli cornuum ſtrepitu. Huius magna vis ad animos in quæcunque affectum commouendos Pythagoram enim accepimus concitatos iuuenes ad vim pudicæ domui afferendam, mutatis in

15 *Plutar. in eius vita.*

16. *Suidas, & Pauſanias in Meſſeniis.*

17. *Alexand. lib. 3. cap. 2.*

18. *Alexand. ab Alexand. lib 4. cap. 7.*

ſpondęum Tibię modulis, compreſſiſſe. Eius quoque diſcipulus Empedocles 19. Agrigentinus furibũdum adoleſcentem (qui eius hoſpitem damnati patris accuſatorem gladio adoriretur) cantu reuocauit, & placatum manſuetumque reddidit. Et Caius 20. Gracchus ſæpe populum Romanum in voluntatem ſuam pellexit, cum concionanti ſibi ſeruus aſſiſteret, qui fiſtulæ modulis, affectus orationis, longe præcellentes redderet. Complures ſcriptores Græci, Inter quos Dio 21. Pruſenſis, aſſerunt Timotheum 22. muſicum illum excellentiſſimum, cum ſe Alexandro regi oſtentare aliquando vellet, peritè adeo, & muſicè modulatum, vt regem nihil tale per id tempus cogitantem, quaſi numine aliquo percitum ad arma compelleret, victorięque occaſionẽ pręberet. Sed hæc viri virtutes excitat, non tamen ignauos, atque effœminatos fortes efficit. Nam (vt idem Dio ait) Sardanapalum ad tripudium, muliebremque ſaltationem, non ad arma excitaſſet, cui ſi Mars olympius, vel Minerua ipſa in bello præcinuiſſet, nunquam animi vires addidiſſet, vel à turpi fuga reuocaſſet, quocirca Ari-

19. Hoc etiam refert. Lud. Viues de initijs ſectis & laudib. philoſoph.

20. Cice. lib. 2. de orat. & Cæli⁹ lib. 9. cap. 7. antiq. lect.

21. Suidas hui⁹ meminit, & librorum quos conſcripſit.

22. Sabel lib. 10. cap. 8. ex Plutarcht. Alexandro.

23.*lib.*8. *poli.ca.*5 ſtoteles 23. ciuili viro hanc tribuit. Sed ambigere fatetur vtilitatis ne magis gratia, an delectationis id efficiat. Ego autem eã admittendam cenſeo in libera ciuitate, ſi nihil etiam aliud quàm delectationem præſe fert. Non enim in negocio ſemper eſſe poſſumus, & eiuſmodi oblectatio in ocio honeſtiſſima eſt. Nam (vt eleganter Cicero ait) Liberi hominis officium eſt, aliquando nihil agere, & animum à diuturna cura reuocare, quodquidem imprimis efficit Muſice, quæ muneri nobis à natura optima omnium parente tradita eſſe videtur, vt laborum, & ærumnarum aliquando obliuiſcamur. Pythagorici, 24. cum vellent diuinas curas ſomno reiterare, quibuſdam cantilenis muſica ratione ad in inuentis vtebantur, quo ſomnus leuiterirre peret. Sed maſcula debet eſſe non effœminata, vt animi vires adiuuet, potiuſquã frangat, atque eneruet. Veteres ea vſi ſunt in conuiuijs ad deorum laudem, & virorum fortium commendationem, quorum nonnullos legimus donatos à ſenatu, vt Tibicine vti poſſent in præmium virtutis, veluti: Lucullum veterem poſt Nauticam victoriam, qui ab amicorum cœna, Tibicine

24. *Alexand. ab Alexã. li. 2. cap. 25.*

bicine leuius præcinente, ad proprias ędes remeabat. Muſicam tamen lõgè pluris faciebant Græci, quàm Romani, etiam principes ciuitatis non modo canendi, ſed & commodè ſaltandi periti erant. Efferunt Epaminundam 25. miris laudibus, & præclarè eum ad Citharam ceciniſſe dicunt, in qua præceptorem habuit Dionyſium Citharœdum 26 temporibus ſuis præſtãtiſſimum, & ab Olympidoro carmina ad Tibiam cantare didicit. Saltare verò ad numerum à Calliphrone. In philoſophia autem Lyſiam Tarentinum Pythagoricum doctorem habuit, à quo non modò, vt diſcipulos omnes ſuperaret, ſed ad parem vſque laudem extitit edoctus. Muſicen Plato triplicem fecit, vnam voce ſola conſtare ait, vt in cantu humano cernimus, alteram verò voce ſimul & manu, vt cũ neruorum pulſibus, oris modulatione concinimus. Tertiam ſolis manibus perfici ait, vt cum ſilente organo vocis Citharam percutimus. Veteres Citharistæ vtriuſque manus fungebantur officio. Dextera enim plectro vtebatur, & foris canere dicebatur, ſiniſtro autem digito chordas carpebat, & intus dicebatur canere. Vnde illud Virgilij.

25. Plutarchus in Cimone & Alexand. lib. 2. cap. 25.

26. Proclus in Epaminunda & Pauſanias in Boe.

Atque eadem digitis iam pectine pulſat eburno.

27. vide Cic. in ſom. Scip.

Hanc Pythagoras 27. diſciplinam nõ hominũ inuentũ eſſe putat, ſed opificis mundi, qui orbes cœleſtes harmoniam quandã interuallis, ac motionibus ciere fecerit, ex qua humana muſica manauit, cui ſententiæ poëtæ accedentes cœleſtẽ muſicam ſub fabularum tegmento oſtẽderunt. cum nouem Muſas 28. facerent, & vnã concinnentiam eſſe voluerunt, & omnium primam Vraniam appellarunt, ſecundam Polymniam, quam ad Saturni globum canere dicunt, tertiam ad Iouis ſphęrã, quæ Euterpe dicitur, deinde ſuo ordine Erato ad Martem. Melpomene ad ſolem, Terpſichore ad Venerẽ. Calliope ad Mercurium, Clio ad lunam concinit, Thaliam terræ aſſignant, ludentemque eam inter flores, & herbas relinquunt. Harum moderatorem, & quaſi ducem Apollinem faciunt. Eſt enim ſol dux, & quaſi princeps orbium. Quocirca cum moderator, effectorque reliquorum luminum ſit, mens mundi, & cœli corã nonnullis poëtarum nũcupatur. Cantum Iouis inuentum Heraclides 29. Ponticus fuiſſe aſſerit, quẽ primum edocuerit Amphionem 30. eius, & Anthiopes filium, à quo deinde Linus

28 Allegoria quid per Muſas innuerint antiqui.

29. Apud Laertiũ lib. 5.

Eubœus doctus fuiſſe dicitur, quem 30. *Quæ*
Apollinis, & muſæ filium fuiſſe perhi- *ſequūtur*
bent. Hunc lyræ inuentorem nonnulli *ad finem*
Græcorum aſſerunt, cum quo etiam An- *vſque ca-*
tires Anthedonius præclarè cecinit, & *pitis om-*
eodem fere tempore Pierus Macedo & *nia fer*
Philamon Delphus Thamiræ pater; *me ad ver*
eum poëtæcum muſis certantem indu- *bum de*
cunt, & idcirco aciem oculorum ami- *ſumpta*
ſiſſe dicunt. Claruit in muſica eadem fe- *ſunt ex*
re tēpeſtate Demodocus Corcyreus, qui *Plut. cō-*
excidium Troiæ cecinit. Claruit & Phe- *ment de*
mius Ithacenſis, qui reditum Græcorum *Muſica.*
ſcripſit. Terpander primus lyræ regulas
compoſuit. Clonas autē Tibiæ. Hyganis
primus omnium Tibia vſus dicitur apud
Græcos; is Marſiam filium docuit, qui
diſcipulum habuit Olympum, A quo
Olympio Myſiæ monti nomen fuit. Sunt
qui aſſerant Apollinem Citharam, &
Tibiam inueniſſe, vnde eius ſimula-
chrum Deli oſtendebatur, quodqui-
dem in dextera arcum, in ſiniſtra autem
gratias treis habebat, quarum vna Ci- 31. *&*
tharam, altera Tibias, media autem *Euſebius*
ore fiſtulam tenebat. Macrobius ta- *ſ lib. 2. de*
men Muſicæ inuentorem Pythagoram *præp.*
fuiſſe vult, Plinius verò 13. Amphionem *euang.*

& Zethum, Laſus verò Hermioneus Carbini filius (quem Periandri loco vnum è ſeptem ſapientibus Græcię quidá numerant) primus librum de Muſica ſcripſiſſe dicitur. Tubarum inuentores Tyrrheni 32. fuiſſe à quibuſdam dicuntur, & Phrygij tibiarum. Latini complures aſſerunt Apollinem Citharam ſolum inueniſſe, Mercurium lyram, Phanium verò fiſtulam. Sed nihil ad rem noſtram facit, hæc tam antiqua, & varia propter diuerſos ſcriptores recenſere. Satis nobis ſit exemplo, rationéque docuiſſe Muſicam ciuili viro vtilem eſſe, & non modo animum oblectare, verum ingenium fouere, & promptiores, alacrioreſque viros reddere, non ſolum ad rem militarem, verum ad ſumma quæque negocia obeunda. Quinetiam a Pæone, & nonnullis alijs medicis ægrotos pene deſperatæ ſalutis, muſicæ oblectamentis curatos fuiſſe legimus, & inſanos quoſdam mentis cōpotes fuiſſe factos. Idcirco in eius commemoratione fuimus longiores.

32. Plinius lib. 6. cap 56.

33. lib. 1. Iliad.

Titulus Tertius.

DE MEDICINA, ET EIVS INVENTORIBVS.

Cùm vnuſquiſque ipſo ſenſu percipiat quantopere medicina ſit neceſſaria: in eo probando non immoratur, vt mox de eius præſtantia & dignitate verba faciat adductis in medium qui eam inuenerunt, auxerunt, ſuiſque numeris abſolutam reddiderunt. *ARG.*

SI corporum noſtrorum, & tranquillitatis vitæ (quæ ſine ſecunda valitudine vix eſſe poteſt) 1. rationem habere volumus, fatebimur medicinam excellentiſſimam mortalibus neceſſariam. Námque (vt Cornelius Celſus, 2. qui libros elegantiſſimos huius diſciplinę ſcripſit, refert) alimenta ſanis corporibus agricultura, ſanitatem autem ægris medicina promittit. Deo optimo maximo gratias habere debemus, qui vitam nobis elargitus ſit, medico deinde, qui eã nobis conſeruat, diuturniorémque facit. Idcirco non eſt admirandum quod excellentiſſimus poëtarum medicum virum pluribus aliis dignitate præfert, cũ

1. Qualem in Poſsidonio fuiſſe refert Cic. 1. Tuſcul.
2. Initio ſui operis.

ait, Ilia dos λ. ἰατρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων. id eſt medicus vir multis æquiualens alijs, Pro multis enim vnus laborat, & vitam, bonamque valitudinem duo munera ingentiſſima ſe nobis præſeruaturum pollicetur. Quocirca inter ciuiles diſciplinas hanc vel præcipuam eſſe ſtatuo, tum propter vtilitatem, tum etiam quod ſecreta naturæ diligentiſſimè ſcrutatur. Hanc omnium diſciplinarũ antiquiſſimam eſſe doctiſſimi Græcorum auctores perhibẽt. Eius nanque inuentor (vt aiunt) extitit Apis 3. Phoronei, & Pithonis filius, qui & Ægyptiorum rex fuit. Et ob hoc ſaluberrimum inuentum in numen relatus eſt, & Oſiris nuncupatus eſt, quod eorum lingua oculatum 4. ſignificat, propter mirificam eius prudentiam, ingenijque magnitudinem. Et quamuis Ægyptii eum Apollinem crederent, & vaticinãdi peritiſſimum, 5 fatum tamen ſuum ignorauit. Nam Ochus crudeliſſimus Perſarum rex cui Macheræ Achadæ nomen fuit, eum obtruncauit. Et quod immaniſſimum putandum eſt, amicis ſuis in menſa epulandum poſuit. Hunc ſecut⁹ dicitur Æſculapi⁹ qui primus omniũ de medecina ſcripſit., hic filios habuit

3. Plini. lib. 7.

4 Plutar. lib. de Iſi de & Oſiride multiocculum interpretatur, itẽ que Diod. Sic cap. 2 lib. 1. rerum antiq.

5 Plutar. loco iam citato: hinc liquet Oſirim non eſſe Apim.

Machaonem, & Podalyrium, qui in bello troiano ducem Agamemnonē ſecuti non mediocrem opem commilitonibus ſuis attulerunt. Hos Homerus vulneribus, ferro, & medicamentis mederi ſolitos refert. Chiron & Pæon heroum medici fuiſſe dicuntur, nihil tamen in ea arte ſcriptum reliquerunt. Multi ex ſapiētiæ profeſſoribus huius diſciplinæ peritiſſimi extiterunt. Et imprimis Pythagoras Samius, 6. Empedocles Agrigētinus, Democritus Abderites eius diſcipulus, Hippocrates Cous artem hanc à ſapientia ſeparauit, abſolutámq; reddidit. Poſt hunc Diocles Cariſtius claruit, deinde Praxagoras, & Chryſippus quos ſecuti ſunt Herophilus, qui venarum̄ pulſus in muſicos pedes diſcreuit. Et Eraſiſtratus Ariſtotelis filia genitus, qui ob ſanatum Antiochum 7. à Ptolemæo eius filio donatus eſt talentis centum. Fuit & Serapion medicus peregregius quem ſecuti ſunt Apollonius Glaucidas, & Heralcides Tarentinus, innumerabiléſque alij in hac diſciplina claruerunt vſque ad tempora Galeni, Niconis Geometræ, & Architecti filij, qui complusbus voluminibus artem hanc locupletiſſimam reddidit. Medicinam ve-

6. Qui de planta rum facul tatibus ſcripſiſſe dicitur à Plin. lib. 25. cap. 2

7. De Theombroto eadem refert Plin. lib. 7. cap. 37.

8. *Plut. in Hom.* teres trifariam diuiſerunt, 8. vt vna pars eſſet quæ victu, altera quæ medicamentis, Tertia quæ manu mederetur. Huic parti plurimum profuerunt inuenta Al-
9. *Diog. Laer. li.* 8 cimæonis 9. Crotoniatis phyſici Pythagoræ auditoris, qui ſingulis humani corporis membris, atque articulis reſectis, intimis omnium vitalium partium ſcrutatis, Primus cadauerum lacerationem (quã Græci Anatomiam appellant) excogitauit. Fuit verò Alcmæõ acerrimo ingenio, ſummáque doctrina, & de animo ſuam etiam protulit ſententiam, quemquidem ex ſolis, reliquorumque ſiderum natura conſtare voluit. Quippe qui ſeipſum moueat, & á ſe etiam, vt lumina alia mouentur. Sed ad hoc phyſice potius, quã animi natura ediſcenda fuit. Curabũt igitur qui reip. præſunt vt ſumma diligentia medicina ediſcatur, medicúmque honoribus afficient: tum propter excellentiam diſciplinæ, tum propter vtilitatem, quando vt dixi mortalibus vitam, ac ſalutem pollicetur.

Titulus Quartus.

DE ELOQVENTIA, ET EIVS INVENTORIBVS.

Ꝣmendatur eloquẽtia à ſuis viribus & effectu, Sparſim verò interiecta ſunt aliquot præclariſsimorum authorum ſuffragia, tum exempla memoratu digna, quibus patet in omni bene inſtituta ciuitate diligenter eſſe retinendam hanc facultatem.

SI medicina corporis in optima rep. neceſſaria eſt ob varia genera ægrotionum, quæ quotidie mortalibus acdũt, vt integris validíſque corporibus ene degere poſſumus, quanto magis ceſſaria erit animi medicina, ſine qua c corpora ipſa bene valere poſſunt, t officio ſuo rectè fungi, quamuis omum animalium infirmiſſimum ſit hoo. Eſt enim pluribus morbis obnoxius, 1. *Odyſſ. 7. & 21.* propter varia eſcarum genera, quibus ſcitur, vt ait Homerus, tamen animi orbi non pauciores ſunt quam corpo-, & quibus longè magis vexamur, 2. & 2. *Plut. ea de re libellus.* iore diſcrimine periclitamur. Qui orbus iracundiæ eſſe videtur, qua cum oramus, parum admodum ab inſa-, & furioſis ſecernimur. Qui morbus ritiæ, quoquidem perciti non patriæ, n parentibus, non liberis, non nobis s grati eſſe poſſumus? Quid metus, d formido, quid ignauia, ac ſocordia

in nobis efficit? Quid lætitia geſtiens, innumerabiléſque aliæ animi perturbationes? quibus cum tenemur, non modo animo, ſed corpore etiam laboramus. Animi medicina imprimis eloquentia eſt quæ Philoſophiæ rationibus ad vitia nimium elatos comprimit, deiectóſque erigit, & ignauos fortes efficit. Vera eſt enim illa Euripidis 3. ſententia, qua dicitur. Omnia conficit oratio, quæ etiam hoſtile ferrum neutiquā efficere valeat. Quæ enim alia vis, quàm eloquentiæ, poteſt furentem populum comprimere? aut motu perculſum excitare? Quod vt exprimeret diuinus pœta Maro Oratorem numine furentem, aut populum, maritimæ tempeſtati comparauit, his verſibus.

3. *quam Plutarc. citat in Pyrrho.*

4. *lib. 1. Æneid.*

Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt
Seditio, ſæuitque animis ignobile vulgus.
Iámque faces, & ſaxa volant, furor arma miniſtrat.
Tum pietate grauem, ac meritis, ſi forte virum quem
Conſpexere, ſilent, arrectiſque auribus aſtant,
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora poſtquam,

Proſpiciens genitor, cœlóque inuectus aperto
Flectit equos, curráque volans dat lora ſe-
cundo.

Eloquentiam veteres rerum domi-
am eſſe dicebant: Et eam Ennius 5. fle- *5. Cicer. lib. 2. de orat.*
animam appellauit; quod animum
quamcamque partem vellet, rape-
t, nec in pace, & ocio ſolum vtilis ha-
etur, ſed in bello, atque tumultu vires
ias omnes antecellit. Quodquidem ve-
m eſſe aſſeruit Pyrrhus Epyrotarum
x, nam cum bellum in Italia gereret,
mitem quaſi gerendorum, ac ſocium
neam Theſſalum oratorem, Demoſt-
níſque diſcipulum accepit, eiúſque
era impenſè admodum vtebatur,
m ad ciuitates quas vi, & armis ſubi-
re non poterat, eum oratorem mitte-
t, quas magna ex parte in ſententiam
m adducebat adeò vt ſæpenumero
rhus 6. diceret, plures à Cynea vr- *6. Plut. in Pyrrho.*
eloquentia in poteſtatem ſuam re-
ctas, quam à ſe armis eſſe ſuperatas.
i rectè iudicare volumus ex omni-
diſciplinis, nulla magis congruit ci-
ati, quā oratoria: verſatur námque in
lici cauſarum genere, quorum pri-
m ſuaſionem, & diſſuaſionē continet,

quod totum ciuile eſt. Quæcũque enim in rep. deliberantur ſuaſione, aut diſſuaſione indigent, vt veritas eruatur. Quocirca orator. i. vir bonus dicendi peritus (vt Cato 7. definit) ſuadebit quæ vſui eſſe videbuntur, ne populus falſa opinione dilabatur, & ea comprobet, quæ paulò pòſt aut mutare cogatur, aut pœnitẽtia ductus iniquo animo ferat. Et eſt ſecũdum 8. genus, quod demonſtratiuum appellant, quod in laude, vel vituperatione verſatur. Hoc commune eſt aliis duobus generibus, & reip. neceſſarium. Accidit enim in ſenatu ſæpenumerò, vt laudandi ſint homines, laudandi mores, laudandæ leges, nonnunquam autem contrà, vt vituperandi arma ab oratore ſumenda ſint, vt aliquid diſſuadere poſſimus, ne quid deliberetur, quod reip. deinde pœnitendum ſit. Tertium autem genus eſt, quod in iudiciis verſatur, id in accuſationem, & defenſionẽ diſtribuitur. Nónne neceſſarium erit in ea repu. in qua præmium, & pœnam, quaſi pro munerib⁹ ponimus (vt Democritus ait) quámque iuſtiſſimam eſſe volumus, improbos accuſare, & innocentes defendere? Et denique oratione efficere, vt ius ſuum vnicuique tribuatur: ſiue res apud

7. Cic. lib. 1. de inuen. & Fab. in proœ. li. 1.

8. Diſtributio cauſarum eadem reperitur apud omnes Rhetor. ſcriptores, Cic. Fab. &c.

opulum, ſiue apud iudices agatur? Harum cauſarum patroni ſemper apud veteres eloquentiſſimi oratores extiterunt. Teſtes ſunt Demoſthenis, Æſchinis, & Lyſiæ orationes apud Græcos, apud nos autem Ciceronis. Ex quibuſquidem cernimus eiuſmodi cauſas omnes ab eo fuiſſe tanta eloquentia tractatas, vt nihil præclarius dici, aut excogitari poſſit. Sed malus iſtis temporibus noſtris error pleráſque vrbes inuaſit, in quibus causidici dicendi ignari, vel potius rabulæ (vt priſci 9. appellabant) cauſas agant, quos nullum operæpræcium audire eſſe cenſeo. Hi quæſtus gratia garriũt, & idcirco lites producunt, & pene diuturnas faciunt, quæ res in ciuitatibus pernicioſa eſt, parit diſcordiam ciuium, ſimultates, & odia. Quocirca optimè à Romanis hac in re conſultum fuit lege Cynthia, 10. qua cauebatur ne quis ob cauſam orandam pecuniam, donum ve acciperet. Sed apud Venetos quorum reſp. iuſtitia, imperio, opulentia, & ciuium ſplendore, non modo in omni Italia, verum in vniuerſo terrarum orbe præclariſſima habetur, doctiſſimi quique in arte dicendi ex omni nobilitate cauſas dicunt. ex quibus diutina exercitatione id

9. *Cic.* 2. *de Orat. & in orat.*

10. *Bud.* 5. *de aſſ. & annot poſt. in pãd. Alex. ab Alex. ca.* 10. *lib.* 6. *ex Cic.* 2. *de orat. & Corn. Tacit. lib.* 11.

aſſequũtur, vt diſertiſſimi in eorum rep. quamplurimi euadant. Dabimus igitur operam vt in rep. noſtra, multi (ſi fieri poteſt) iuuenes his humanitatis ſtudiis incumbant. Et præcipuè hi, qui ingenio præſtant, & exercitationi per naturam apti ſunt. Naturã quidem doctrina, & exercitatio oratorem perficiũt, Sed præmia orantibus cauſas, non omni ex parte auferenda cenſeo. Idcircò optimè arbitror Appium Claudium legem Cynthiam temperaſſe (cum inquit.) Quoniam eloquentiam non contingere gratuitò conſtat, & ſtudia præmiis ſublatis pereunt, modum preciis accipiendis pro oranda cauſa ad dena ſextertia adhibemus, egreſſos autem repetundarum teneri placet. Primi huius artis ſcriptores poſt illos, quorum pœtę meminęrũt, fuerunt Corax, 11. & Tiſias Siculi, qui præcepta ſua paucis quibuſdam documentis diſtinxerunt. Poſt eos fuit Gorgias Leontinus Empedoclis diſcipulus, & Traſimachus Chalcędonius, & Prodicus Chius, & Abderites Prothagoras, tum Hippias Seleneus, & Alcidanus Eleates, quem Plato propter dicendi præſtantiam Palamedem appellat. Orationem ſolutam primus omnium Phe-

11. Fab. lib. 3.

ecydes Sirus 12. vel (vt Quintilianus it) Antiphon ſcripſit. Multum oratoriæ contulit Iſocrates Gorgiæ diſcipulus, cuius frequentiam cum cerneret Ariſtoteles, 13. qui iuuenis Philoſophiam diſceret, eámque ab eloquentia ſeparaet, mutato conſilio vtrámque coniunit. Et mediusfidius non iniuria. Eloquentia námque ſine ſapientia parum rodeſt. Inanis ſiquidem ſonus verboum ſine ſententiarum pondere, irridendus omnino eſſe videtur. Philoſohia autem ſine verborum ornatu, & umine orationis manca, & debilis eit, affectus omnes frigidiores habebit. Quocirca qui oratores euadere volunt, trámque diſciplinam optimè callee debent, & Ciceronem imitari, qui as in omnibus pene libris coniunit, & vnus omnium fere Græcorum irtutes, in ſe contulit. Nam vim Denoſthenis, copiam Platonis, iucũditaem Iſocratis (vt Quintilianus refert) omplexus eſt, & temporibus ſuis in iuiciis regnare dicebatur, apud poſteros utem conſecutus eſt, vt eius nomẽ non nius oratoris, ſed totius eloquentiæ abeatur. Verum id in Cicerone eſſe ernitur, quod quaſi vaticinari videtur:

12. *Apuleius in Flor. & Plin. lib. 7.*

13. *Cic. in Orat.*

Poëtarum more Siluius Italicus cum de Tullio eius patre loqueretur . quem contra Hannibalem fortiter militantem inducit his verſibus punicorum libro octauo.

Tullius aeratas raptabat in agmina turmas.
Regia progenies, & Tulli ſanguine ab alto,
Indole proh quanta iuuenis, quantúmque daturus
Auſoniae populis ventura in ſecula ciuem
Ille ſuper Gangem, ſuper exauditus & Indos,
Implebit terras voce, & furialia bella
Fulmine compeſcet linguae, nec deinde relinquet
Par decus eloquio cuiquam ſperare nepotum.

Eo námque eloquentiae prouectus eſt, quo nemo vnquam ſe venturum impetrare poteſt. Eius igitur imitationem antè oculos nobis proponamus, & eos plurimum in dicendo conſecutos eſſe arbitremur, qui à Ciceronis eloquentia minus aberrant. Prima enim ſequentem (vt ipſe ait) 14. honeſtum eſt, in ſecundis, tertiiſque conſiſtere.

14. *In, Orat.*

Titulus Quintus.

DE DIALECTICE ET EIVS INVENTORIBVS.

Duo ſtatuit præcipuè laudibus huiuſce artis capita: nempè quod cæteris artibus omnibus neceſſaria ſit & ingenium acuat. Poſtmodum de inuentoribus & cultoribus eius nonnulla adiiciuntur.

DIalecticen quam ſuperiori comitem nonnulli Philoſophorum faciunt, Ariſtoteles 1. verò æquilancem, non negligendam ciuili viro opinor, tum quod iter ad alias quaſcunque diſciplinas adoleſcentibus aperire videtur, tum quod ingenium acuit, & ad veritatem cernendam maximas vires habere cernitur. Nam cum duo ſint orationis genera, alterum perpetuum, cui oratoria præeſt, alterum conciſum, cui dialectice, vtrunque neceſſarium eſt, vnum probare, alterum perſuadere volenti: Tametſi prius illud magis ciuile eſſe videatur, quando ſuadendo, aut diſſuadẽdo molliori quadam via animos in voluntatem ſuam alliciat, hoc verò ſecundum magis extorquere videtur, quod probare nititur, & quibuſdã cõciſis orationibus nos in ſententiam ſuam rapit, cogítq; ea fateri verbis, quæ nonnunquã animo nequaquam aſſentiri poſſumus. Has tamẽ diſciplinas Zeno 2. adeò coniũxit, vt hãc compreſſæ

1. lib. 1. Rhet. ad Theo. ſtatim in ipſo limine ac veſtibulo.

2. Fab. li. 2. cap. 21 ex Cic. Orat. ad Brutum & 2. de finib.

in pugnum manus, illam verò explicitę, ac planę ſimilem eſſe diceret. Vtcunque tamen ſit, Rhetoricē ſine Dialecticę imbellem, Dialecticen autē ſine Rhetorice rudem omnino & quaſi elinguem eſſe arbitror. Indulgeant igitur huic iuuenes, quò melius definire, ac diuidere valeāt, & ſua acrius probare, aliena verò fortius infringere poſſint, vtque ad alias diſciplinas parati magis accedant. Huius inuentores ſunt qui dicant fuiſſe etiā Ægyptios, 3 à quibus Parmenides inſtitutus eam deinde ad Græcos tranſtulit. Ariſtoteles tamen, & nonnulli alij peripatetici eiuſdem inuētorem Zenonē 4. Eleatem fuiſſe affirmant. Et planè cernimus eundem in ea diſciplina fuiſſe acertimum, & pleráque inueniſſe, quibus acumen ingenij indicauit. Is quidem magnitudinem animi ſui, & indulgentiam in patriam hoc vno exemplo oſtendit, quoquidem Ariſtogitoni non inferior ab vniuerſa Græcia iudicatus eſt. Tyrannus crudeliſſimus Clearchus nomine eius patriam, prouinciámque omnem inuaſerat, quamquidem non modo ſæuitia, verum libidine, & auaricia omni fœditatis exemplo peſſundabat. Zeno 5. autem vt ciues ſuos à ſeruitutis iugo libe-

3. Diodo. cap. 6. li. 1. rerum antiq. græcos ipſos ab hac gēte artes in quibus excelluerunt mutuatos eſſe ſcribit.

4. Laert. li. 8. & 9.

5. Non conſentiūt Valeri Max. li.

raret, Tyrannum inuadere conatus eſt, verum minus ſuccedente fortuna, cum à ſociis deſtitueretur comprehenſus eſt, tormentíſque coactus, vt cõiuratos proderet. Is tyranni amicos conſpirationis ſocios fuiſſe aſſeruit, quos confeſtim mã cipatos tyrãnus interimi iuſſit. Sed cum vlterius etiam ſcitari vellet, ſimulauit eſſe aliquid, quod in aurem principis loqui vellet, quamquidem mordicus auulſam in conſpectu tyranni expuit. Et ſic eum amicis deſtitutũ, & auricula inhoneſtum reddidit. Et ciuibus vniuerſis adeò infeſtum, vt paulopòſt lapidibus obrueretur. Aſtu igitur & prudentia aſſecutus eſt quod viribus minus conſequi potuerat. *3. Tit. de patie. & Di. Laer.*

Titulus Sextus.

DE POETIS, ET EORVM VIRTVTIBVS, ET QVI LEgendi, quique ex theatris exigendi ſint.

Longa diſputatione contendit poetas eſſe vel maxime propter fabulas, quarum cauſa nonnulli eos vituperant, ſtudioſe legendos: tum

varia poematum genera à quibus inuenta & exculta ſint recenſet. Quoniam tamen moribus aliquod vitium metuit ab impudentia theatri, omninò ab agendis fabulis deterret.

1. lib. 2. de repub.

POëtæ, ſi Platoni 1. auſcultare volumus, exigendi potiùs quam admittendi in remp. erunt. Aſſerit námque eorũ fabulas, quas maiores appellat, quarum penè auctores ſunt Homerus, Heſiodus, inutiles admodum eſſe iuuenibus. Et præcipuè cum de diis, aut prauè ſentiant, aut minus dignè fabulentur. Ego autem hanc cauſam indignam omnino eſſe puto, vt ex ea ciuitate doctiſſimi poetæ excludántur, ad quam minimi etiam artifices admittuntur. Atque ſi nulla alia ratio me moueret, cur bonos poetas omni laude dignos eſſe ducerẽ, quamuis ſuppetant cõplures, hæc 2. ſola mihi eſſe digniſſima videtur, qua ſtultiſſimas gentium de diis opiniones, vánaſque, ac fatuas ſuperſtitiones fabularum ludibrio cõtempſerunt. Quos enim nouerant mortales fuiſſe flagitiis, ac ſceleribus inquinatos, non poterãt Deos fateri, quamuis plures auctores haberent, contra quos ſentire periculoſum admodum arbitrabãtur. Fabulatum igitur in-

2. Fabularũ cauſa poëtæ legendi potius quàm negligendi.

uolucris ea, quæ minus apertè dicere poterant, concinnebant. Non enim latebat poetas Iouem Cretẽſium regem Deum optimum maximum non fuiſſe, ſed hominem mortalem, impium in parentes, atque omni turpitudinis ſcelere affectũ, qui nec ſorori Iunoni, nec filiæ Veneri peperciſſet, Phrygiúmque Ganymedem 3. ſtupri cauſa raptum ad pocula admiſiſſet. *3. Hom. Iliad. 20* Hunc igitur Deum doctiſſimi poetarum iudicaſſent, hunc etiam immortalem, cuius ſepulchrum in Creta 4. verſibus etiam decoraſſent? *4. Cel. lib. 10. cap. 3. ant. lect.* & præcipuè cũ dignoſcerent eiuſmodi eſſe aſſentatorum voces, qui principibus ſuis temerè blandiũtur, quò eorum gratia abuti poſſent, prædicebant quidem eos inter numina referendos, deóſque futuros, cum à mortalibus diſceſſiſſent. Quid ſibi aliud vult Ægyptiorum fabula, qua dicunt Oſirim ſolis Deũ factum eſſe, præſtantiſſimúmque prouinciæ propitiandũ eſſe, cum ſcirent eum mortalem genitum Phoronei, & Pythonis filium, & ab Ocho Perſarum rege, ſiue Typhone fratre impio (vt Diodorus Siculus 5. ſcribit) crudeliter interemptum, ſociíſque ſex & viginti epulandum appoſitum in menſa, quo eos pari ſcelere deuinctos fidos *5. cap. 2. lib. 1. rerum antiq. & Pluta. in Iſid. & Oſiride.*

haberet in regno. Diodorus tamen non eum abſumptum, ſed abſconditum refert, & ab Iſide vxore deinde inuĕtum, ſepulchróque nobili cum pigmentis, atque odoribus conditum. Tiphone etiam, & cædis ſociis ad vnum vſque interemptis. Poetæ huic opinioni ideo alludebant, vt regis memoriam optimè de omni hominum genere meriti diutius ſeruarent, vtque coniugi eius Iſidi quæ mœrore, & vlulatu angebatur cõſolationem aliquãdo afferrent. Nónne eiuſmodi opiniones falſos populos plerunque

6. *Sabell. li.* 8. 7 *Enead.* 1.

tenuerũt? Scimus Æneã 6. in Numicium cecidiſſe, & nuſquã amplius apparuiſſe, quippè qui vndis ſubmerſus in maria deuectus eſſet. Fabula tamen in eius exercitu orta eſt, qua pleríque omnes ſibi perſuaſerunt eum deuolaſſe in cœlum, indigetémque Deum eſſe factũ. Scimus

7. *Plut. in eius vita.*

Romulum 7. Romanæ vrbis conditorem, cum iam ſenio eſſet confectus à ſenatoribus (quibus propter moroſitatem iam odio erat) fuiſſe diſcerptum, locúmque fabulæ inditum eſſe, ne à populo lapidibus obrueretur, eum in numen Romanæ vrbis fuiſſe relatum, & altellum, ſeu quirinum ſe velle appellari, téplo, ara, aliiſque diuinis honoribus ho-

neſtari. Indignum poetis videbatur illos fateri Deos, quos mortales extitiſſe animaduerterent. Proinde cum apertè non poſſent vanas ſuperſtitiones, & deliramenta imperitę multitudinis tollere, illorum vitam carminibus ita ornabant, vt mortales oſtenderent, & cum hominibus taliter verſatos, vt nihil humani à ſe alienum putarent. Idcirco aliquando eos fortes bellatores inducũt, & mortalibus multis in rebus adeſſe faciunt, aliquando eos turpes, atque effœminatos. Herculem quem aëris gloriam nunc interpretantur, nunc cœlum vertice ſuſtinere faciunt, nunc Amazonas vincere, nunc Anthæo congredi, aut Nemæum leonem lacerare, aliquando eum colum trahentem, imperatáque penſa ab Omphale 8. Lydiæ regina, quæ calathos, fœmineóſque cultus cum ſagittis, claua, leoníſque tegmine commutauiſſet. Aliquando verò ira, propter amiſſum puſionem, 9. turpiter eiulantem inducunt. Hi ſunt hominum mores, hi mortalium affectus, qui animos noſtros huc, atque illuc rapiunt. Cum maiora rebus humanis cogitabat, ſiderumque rationem contemplabatur Hercules, tunc caput inter ſidera condere videbatur.

8. *Ouid. in Epiſt. Deian.*

9. *Hylas vide Theoc. Idy. 13*

Cum fortiter cum hominibus, aut cum beluis pugnabat, tunc fortiſſimus iudicabatur. Cum verò libidinibus intentus, vix compos mentis erat, & imperio vnius mulierculæ parebat, tunc à ſe diſcedere dicebatur. Age, num eum mortalem oſtendunt poetæ, cum vlcerum dolore percitum rogum conſcendiſſe 10. aſſerunt? Et Philoctetæ mortis ſuæ auctori arcum, & ſagittas hæreditario munere reliquiſſe? Hos igitur non Deos opinati ſunt Poetæ. Vt eorum labores (quos præſtantes eſſe putabant) aliqua inſigni gloria decorarent, nomen ipſorum ſideribus tradebant. Solem 11 AEgyptij primum eorum regem fuiſſe aſſerunt, cuius nomen poſt eius obitum aſtro adhæſit propter regis claritatem. Sic & Mercurium 12. qui mortalibus vtilitates plurimas cõtulit, verba in ordinem redegit, ſacra, & cerimonias inſtituit, harmonias complures inuenit, verborum interpretationes Græcos edocuit. vnde hermes quaſi interpres dicitur, in ſtellam conuerſum eſſe fabulantur. Eiuſmodi igitur hominibus cœlum poetæ compleuerũt, vt quos mortales caducóſque viderent, nomine ſaltem diuino celebrarent, & ex magnis (vt dicitur) maiora facerent. Nã

10. *Sabellicus lib. 6. Enn. 1.*

11. *Aliter Plut. interpretatur loco toties iam commemorato.*

12. *Diod. Sic. cap. 2. lib. 1. rer. anti.*

poëma (vt Poſidonius 13. ait) dictio numeroſa eſt, optimè iuncta operoſæ orationis ſpeciem excedés. Poeſis autem diuinarum, humanarúmque rerum cõmutationem complectitur. Poeticam Strabo geographus deſcribit primam Philoſophiam habitam eſſe, quæ ad viuendi rationem perducat, mores, affectionéſque doceat, & res gerendas cum iucunditate præcipiat. Poëtas etiam ſolos ſapientes, & Theologos vetuſtiſſimi appellarunt, quod diuinarum inſtitutionum rationem numeris complecterentur. Iouem non putabant eſſe Deum, ſed ætheris poteſtatem. Audi Euripidis verſus tranſlatos à Cicerone de natura deorum libro ſecundo. Vides ſublimè fuſum immoderatum æthera? qui terram tenero circuniectu amplectitur, hunc ſummum habeto diuum, hunc perhibeto Iouem, Iunonem aërem inter mare, & cœlum interiectum, quæ ſoror, & coniunx Iouis, propter ætheris ſimilitudinem dicebatur, & propter ſummam coniunctionem, qua quaſi vxor Iouis videretur, præ eius mollicie, aërem autem puriorem, Palladem nominarunt, Iouíſque filiam eſſe dixerunt, & quia non corrumpitur, virginem, & quod ſublimio-

13. *Apud Diog. Laertli.* 7

ra tenet, ex vertice Iouis dicitur nata. Trigeminam verò propter ver, æſtatem, & hyemem. Glaucopim, non quod oculos habeat cæſios, ſed quod aër glauci ſit aſpectus. Romani Solem Ianum appellabant, & ideo geminum pingebãt, quaſi vtriuſque Ianuæ cœleſtis potentem, quod oriens diem aperit, occidens autem claudit. Ideóque eius ſimulachrum fingebatur manu dextera trecentorum ſexaginta quinque numerum tenens, ad demonſtrandam anni dimẽſionem, quæ ex ſolis ambitu cernitur. At verò Deum non modo non poetæ, ſed ne Philoſophi quidem cognouerunt ante aduentum ſaluatoris noſtri Chriſti, qui vnicus Dei filius patrem hominibus cognoſcendum dedit, verámque religionem inſtituit, qua caligo tenebrarum deleta eſt, & omnis falſa opinio. Non igitur exigendi erunt poetæ magiſquam Philoſophi é ciuitate, quod Deum ignorauerint, cum in pari cæcitate, atque errore, etiam Philoſophi fuerint. Dicet fortaſſe aliquis nonnullos Philoſophorum extitiſſe, qui vnum Deum aſſererent, erunt etiam poetæ qui idem teſtantur, & Orpheus 14. imprimis, quem ex Libethra Thraciæ vrbe quidam fuiſſe aſſerunt,

14. *Aug. Eug. in Perenni Philoſophia poetæ huius & Philoſophorum teſtimonia citat fidei noſtræ conſona.*

Oeagro patre, matre autẽ Calliope, Pierio monte educatum, quem quidem ſeculis vndecim ante troianum bellũ fuiſſe dicunt. Is Deum vnum eſſe voluit, à quo omnia orirentur. Eius magiſter Linus Deum, naturæ nomine, effœminauit quàm effectricem rerum omnium, & ſeminarium animalium, plãtarúmque diſſeruit. Et ſolis, lunæ, ſiderúmque moderatricem effecit. Vergilius 15. noſter Deũ nonnunquam ſpiritum, nonnunquã mentem appellat, nonnunquam etiam proprio nomine fatetur, veluti cum dicit Deum ire per omnes terras, tractúſque maris, cœlúmque profundum. Ouidius 16. autem, quamquam materiam illam confuſam ab Heſiodo mutuatus eſt, tamen non idem potentiam tradidit, vt Heſiodus, ſed Deum fabricatorẽ mundi, rerũ omnium opificem, diſpenſatorémque illius confuſionis manifeſtè facit. Ex poetarum mente Cicero 17. pluribus locis, & Quintilianus libro ſexto de inſtitutione oratoria, Deum dicit eſſe ſpiritum omnibus partibus immixtum. Dixerint de Deo quod potuerunt poetæ, cum veritas eó tẽpore mortales penè omnes lateret, edixerunt tamen aliquid, quodquidẽ haud ſcio an lõgè minus ſit, quàm

15. lib. 4. Georg. & 6. Æneid.

16. lib. 1. faſt. & Metamorph.

17. In lib. de nat. Deo.

id quòd Philoſophorum aliqui teſtãtur. Quamquam Plato longè præclarius, quã reliqui de diuinitate philoſophatus eſt. Tenendi igitur in ciuitate erunt poëtę, & honore, ac laude decorandi, qui commendatiſſimi omnibus eſſe debent cum eorum raritatem (nihil enim rarius in omni hominum æuo, optimo poëta inueniri poteſt) tum propter ingenij magnitudinem, diuinámque naturã. Nam (vt Cicero 18 ait) ſe à ſummis hominibus, eruditiſſimíſque accepiſſe, ſic verũ eſſe ſtatuo. Cæterarum rerum ſtudia, doctrina, præceptis, & arte conſtant. Poëta autem natura valet, mẽtis viribus excitatur, & diuino quodam ſpiritu inflatur. Quocirca ab Ennio ſancti poëtæ appellantur, quod diuino quodam munere, nobis commendati eſſe debeant. Et Plato 19 ipſe inter quatuor diuinos furores, quos ponit vaticinium, myſterium, & amorem, poëſim inſerit, vt oſtendat poëtas aliquid præter naturæ vires diuini agere. Diſputauit igitur more ſuo Plato. Nihil enim (vt in omnibus operibus ſuis videri poteſt) affirmabat, maluitque fabularum actores, quã poëtas exigere, ne idem ſibi accideret, quod Cadmo, 20 & Theſeo, 21. qui ex vrbibus

18 pro Archia poëta.

19 in Phædro & in Dial. qui inſcribitur Io vel de furore poëtico.

20 Herod. lib. 7

21. Plut. in ei⁹ vita

ſuis, quas ædificauerunt eiecti ſunt. Legimus nanque Platonem 22 poetam fuiſſe, & Dthyrambos primo, carmenque amatorium compoſuiſſe, mox etiam tragœdiam ſcripſiſſe. Quod etiam Iſocrates 23 eius doctor, quem ſententiarum ſuarum auctorem facit, hymnos, & apologias poëtico more edidit Non exulabunt ab optima ciuitate poëtę, cum vtiles admodum eſſe cernantur. Quid enim grammatice, ſine poëtarum pertractatione, eruditionis haberet? Verborum elegantia, linguæ proprietas, ſuaues tranſlationes, verborum, ſententiarumque licentia, quæ orationes quaſi ſtellis quibuſdam ornant, nonne à ſolis poëtis inuenta, & ſuis locis collocata, ac diſtincta ſunt? Fabularum inuentio partim ad vtilitatem, partim autem ad delectationem neutiquam repudianda eſt. Docendi ſunt pueri, & quæ vix alioqui cogitare poſſent, fabularum illecebris accipiunt, & facile in memoriam redigunt, earumque ſenſu ad virtutem 24 longè magis diriguntur. Herculem, cum primum adoleuiſſet, exiſſe in ſolitudinem aiunt, eique apparuiſſe fœminas duas, 25 alteram forma præcellentem margaritis, ac gemmis decoratã;

22 *Diog. Laer. lib.* 3.

23. *Suidas.*

24 *Plut. in* Homero.

25 *Ex* Prodico *xenophõ lib. 2. memor. & Cic. lib. 1 off.*

fulgentē purpura, & ſuauiſſimis vnguētis delibutā, quæ multis quidem blandiciis eum comitē poſceret, eíque omnia voluptatum genera in omni eius vita pollicebatur, altera autem matronali habitu, ſine cultu, ac nitore, demiſſo etiam vultu, ſi ſe comitem ſequi volebat, affirmabat multos illum labores ſubiturum, ſed poſtremò non mortalem eum futurum, vt illa, ſed immortalem pollicebatur. Harum vnam Hercules cognouit, quæ per blandicias, & ludos, nos ad mortem deduceret: alteram autem virtutem, quæ per labores, & pericula nos mortales efficeret, quam ſecutus Hercules, voluptate neglecta immortalem meruit laudem. Eiuſmodi fabulæ adoleſcentes inſtituunt, & promptiores ad optandam laudem reddūt. Proinde Græci (vt Strabo ait) liberos in poëtica erudiebant, non nudę voluptatis cauſa, ſed caſtæ vtique moderationis gratia. Nec omnino inutiles ſunt maiores illæ fabulæ Homeri, & Heſiodi, cum per allegoriam exponuntur, vt cum dicimus gigantes, 26 qui cōtra Deum bellum geſſiſſe dicūtur, homines fuiſſe impios, & contra numina oblatrātes, quos Deus fulmine ictos contriuerit. Non ta-

26. Hæc allegoria eſt Ciceronis in Catone Maiore.

men fabularum vſque adeò patrociniũ ſuſcipere volo, vt omnes laude afficere velim. Nã tragœdia penè omnis extrudenda eſt ab optima ciuitate, Quamquidem Solō Theſpiis 27 doceri prohibuit, vt inutilem & eam falſiloquentiam appellauit. Lacedæmonij quoque libros Æſchyli poëtę Spartę vrbe aſportari iuſſerunt, tanquã inutiles, & editos potius ad hominum mores corrumpendos, quã ad aliquam bonarum artium diſciplinã. Nec immeritò explodenda eſt ex omni ciuili ſpectaculo tragœdia. Habet enim in ſe violentiam quandam nimiam miſtam deſperationi, quæ facilè ex ſtultis inſanos reddat, & leues in furorem compellat, & pręcipuè cum audiunt verba illa inhumana, & turgida, 28. eius natos ſuis mandet malis: & falſas plerunque ſententias perſuadet, vt oderint dum metuant, quem ſermonem ſolitus erat iactare C. Cæſar cognomento Caligula. Eiuſmodi fabulas in theatris recitari, inutile omnino eſſe arbitror. Sed eruditionis gratia à doctis viris neutiquam neglẽctui habendas cẽſeo. Tragœdias primus in lucẽ protulit 29 Aeſchylus ſublimis, & grandis ſed rudis adeò, & incompoſitus, vt eius fabulas nõ

27. apud Suidam Theſpis comici nõ Theſpis legitur vt hic pro perſonæ locus ſignificetur.

28 De *his vocibus Tyrannicis* Seneca *lib. 2. de Beneficiis & lib. 1. de Ira.*

29. Fab. lib. 10.

niſi per alios emendatas in certamen deferri à poſterioribus poëtis Athenienſes permiſerunt. Sophocles tamen, & Euripides plurimum nitoris habẽt cum grauitate ſententiarum, verborum pondere, & auctoritate perſonarum, quos imitati ſunt Latini duo Pacuuius Brunduſius, qui Ennij poëtæ ex filia nepos fuit, Romæque primò vitam tutatus eſt, ex picturæ (quam exercuit) mercede, mox doctior factus ædilibus fabulas vendidit. Et Accius Romanus ciuis, libertinis tamen parentibus natus, horum libri, cum pleriſque aliis doctiſſimorum virorum periere, deſiderıumque perpetuum nobis reliquerunt, cum neminem illis adhuc ſimilem habeamus. Comœdiam (quam in Sicilia 30 primum adinuentam dicunt) in ſpectaculis etiam recitari non placet. Corrumpit nanque hominum mores, eóſque effœminatos reddit, & ad libidinem, luxuriámque compellit. Atqui Maſſilienſes 31 quondam ſeueritatis cuſtodes, nullum aditum & in vrbem permiſerunt. Comœdiarũ nanque argumenta, magna ex parte adulteria, & ſtupra cõtinent, quocirca ſpectandi cõſuetudo, mutandi etiam licentiã facit. Nam

30 *vt Ariſt. ab Epicharmo ſiculo*

31 *Cæli⁹ lib. 16. cap.8.*

(vt

(vt apud Ciceronem in libris de rep. dicit Scipio) Nunquam comœdiæ, niſi conſuetudo vitæ pateretur, probare ſua in theatris flagitia potuiſſent. Sed, ſi verè iudicare volumus, eiuſmodi fabulæ oculos, aureſque grauiſſimorum virorum formidant, quodquidem vel vno exemplo oſtenditur. Agebatur fabula, in qua publicè meretrix quædam proſtabat, quæ cum iam veſtem deduceret, Catonémque animaduerteret in theatrum deſcendere, à geſtu ſtatim ſe continuit, 32 cumque omnes admirarentur, ait, Seuerus Cato in ſpectaculum venit, quaquidem voce oſtendit, longè pluris eſſe vnius grauiſſimi viri aſpectũ, quàm totius populi plauſum. Earum fabularum actores, & omnes qui ludicram artem exercebant, hoc eſt hiſtrionicam, & ſcenicam Romani veteres odio habuerunt, 33 vnde lege cauebatur, vt qui ludicrã exerceret, in primis quatuordecim ordinibus ne ſederet. Et apud Ciceronem idem Scipio idẽ teſtatur his verbis. Cum artẽ ludicram, Scenicamque totam in probro ducerent, genus id hominum non modo honore ciuium reliquorũ carere, ſed etiã tribu amoueri notatione cẽſoria voluerũt. Exigatur igitur

32 *Plut. in vita Cat.*

33 *Vide Gell. lib. 11. cap. 2.*

à theatris comœdia, & eam ſi volunt, docti, atque eruditi viri in ſuis penetralibus legant. Et verba potius, quàm ſententias ſcrutentur. Habet ſiquidem plurimum elegantiarum, eiuſque ſermo eſt purus, & nitidus, & quotidiano ſermoni accommodatus. Nihil Menandro defuit. 34 Eubolis Cratinus, & Ariſtophanes ſplendorem habent, & gratiam. Latini etiam ſuam laudem habuerunt. Nam Celio 35 palmam tradidit Comicorum Publius Nigidius Figulus. Et Varro ait, muſas Plautino ſermone locuturas, ſi Latinè loqui vellent. Et Terentius elegantiſſimus eſt, nitidus, latinus, & purus, cuius ſermone Cicero 36 vtendum eſſe ait. Non tamen placet populum his intentum eſſe, nam inter probra quæ Athenienſibus obiiciuntur, hoc 37 vel imprimis eſt, quod hi longè maiorem pecuniam in palliatis ſuis fabulis recitandis, quam in maximis bellis gerendis impenderent. Habuerunt etiam Latini fabulas: 38 nã togatæ, quæ à ſcenicis dicuntur, nomen à veſtimento habent, & argumento Latino ſunt, ſic prætextatę, à dignitate perſonarum, & Latina hiſtoria, Attellanæ à ciuitate Campaniæ vbi primum actæ ſunt, Riconicæ

34. Pauſ.

35. Cæcilio legendum eſſe puto nuſquã enim inter poëtas Ceciliũ vllũ relatum lego, neque mentionẽ eius fecit P. Crinitus. de poet. Lat. neq; Io. textor.

36. Tuſc. 3.

37. Cæl. lib. 8. ca. 9. antiq. lect.

38. Alex. ab Alex. cap. 19. lib. 6.

actorum nomen ſeruant. Tabernariæ humanitatem argumenti, ac ſtyli præ ſe ferunt, Mimi mutationem habent vilium rerum, viliumque perſonarum. Eiuſmodi fabulas in ſpectaculis ſuis, vt primum Romani edere cœperunt, negligentius bella, & res grauiores geſſerunt, Græcis illecebris, ac blandiciis inquinati. Quocirca non inſcitè à Satyro illo peregregio dicitur.

Non poſſum ferre Quirites
Græcam vrbem, quamuis quota portio fæcis Achææ? 39 Satyr. 8.
Iampridē in tyberim Syrus defluxit Orontes,
Et lingua, & mores & cū tibicine chordas
Obliquas, necnon gentil a tympana ſecum
Vexit, & ad circum iuſſas proſtare puellas.

Tragœdię comœdiæque leuitatem ex earum nomine coniectare poſſumus. Altera enim ab hirco dicitur qui aſpectu primo non turpis, diſcedens deinde peſſimè olet. Altera autem à villa 40 vel quod ſerò in ciuitatem recepta ſit, vel quod ruſtico potius quam vrbano aſpectu ſit digna. Heroicos poëtas non modo legendos, verum ediſcendos eſſe arbitror Et ſi quando ocioſæ ciuitati ludos, Theatralesve ferias permittere volumus, quod vel rarò,

40. Polyd. virg. *Varr. teſtimoniū citans.*

vel poſt magnam aliquam victoriam indulgendum cenſeo, ex his deligendi ſunt qui recitentur. Habent enim grauitatem verborum cum elegantia, & ſplendore, & eloquentia, varietatem ſententiarum & pondere adiuuant. Homerus nanque, & Vergilius tantam ſibi laudem vendicarunt, vt ne ſpem poſteris reliquerint, non modo ad parem laudem adæquandam, verum ad imitationem, ac ſimilitudinem obtinendam. Hi imagines fortiſſimorum virorum ad intuendum, atque imitādum nobis reliquerunt, quibus prōptiores reddimur ad omne genus virtutis, ac laudis. Ab his laudari quantifaciendum ſit, Magnus Alexāder docuit, [41] qui quamuis ſcriptores plurimos rerum ſuarū haberet, tamē cū in Sigęum ad Achillis ſepulchrum acceſſiſſet, fortunatum eum exclamauit, quod virtutis ſuæ Homerum præconem habuiſſet, eiuſque libros adeò in deliciis habuit, vt dormiēs ſub puluino ſemper teneret. Et cum aliquando Darij opibus [42] potitus ſcriniū auro, gemmis, margaritiſque ornatū inueniſſet, amicis diuerſis eius vſus monſtrātibus ait, immò librorū Homeri cuſtodiæ detur, precioſiſſimumque huma-

41. *Plut. in vita Alex.*

42. *Plut. loco iā citato ex Plin. lib. 7. cap. 29 et Sabell. l. 7. ca. 5*

ni animi opus, ditiſſimo etiam opere ſeruetur. Ex hoc poëtarum genere Satyra habēda eſt. Quæ (vt Quintilianus refert) tota eſt Latina. 43. Nam veteres comici Græci, in ſectandis vitiis præcipuā libertatem habuerūt. Quodquidem teſtatur Flaccus Horatius, qui locum præcipuū inter Satyros habet, his verſibus. 44.

Eupolis, atque Cratinus, Ariſtophanéſque poëtæ
Atque alij, quorum comœdia priſca virorum eſt.
Si quis erat dignus deſcribi, quod malus aut fur,
Quod mœchus foret, aut ſicarius, aut alioqui
Famoſus, multa cum libertate notabant.

43. *Varrotamē in Satyras ſuas Mēppeas dixit quia Mēppū græcū in illis imitatus ſit Gell. cap.* 18. *lib.* 2.

Ab his vult Latinos Satyræ principiū habuiſſe. Quocirca addidit.

44. *Satyra* 4. *lib.* 1. *Serm.*

Hinc omnis pendet Lucillius hoſce ſecutus
Mutatis tātum numeris pedibuſque facetus,
Emunctæ naris, durus componere verſus.

Sed, M. Terentius Varro poëta clariſſimus, & Philoſophus omnium Latinorum eruditiſſimus, aliud Satyræ genus, diuerſo etiam carmine à C. Lucilio 45 ſcripſit, ex quo quidem magnam gloriam meruit. Et certe vtiles admodum ſunt Satyri, inſectantur ſiquidem vitia, virtutem laudant, & ado-

45. *Fab. lib.* 10.

leſcentes ad ſpeciem melioris vitæ dirigunt. Sed nimia verborum licentia, ſiue loquendi libertas, qua frequentius indignatione quadam perciti, vtuntur, eos minus commendatos efficit. Atqui ſi pauca ex eorum libris abraderentur, ſanctiſſimi poëtarum iure optimo appellari poſſent. Elegia ſuauitatis plurimum habet, & gratiæ. Et ſtylum familiarem adiuuat, iucundioremque efficit, in qua Callimachus primam laudem apud Græcos meruit, adeò vt eius patria Cyrene, quam Lacedæmonij condiderunt eius nomine illuſtrata ſit. Sicut Meuania à Propertio, qui de laude huiuſmodi carminis cum Tibullo, atque Ouidio certat. Lyrici poëtæ in Myſticis canticis, numinumque laudibus, vel imprimis admittendi ſunt, quorum præſtantiſſimus habetur Pindarus, quamuis Corinna 46 Myrtidis diſciplina cum in certaminibus quinquies viciſſe dicatur. Et Sappho Erexia quæ longè antiquior fuit, quam Sappho Mythilena, à qua plectrum primo inuentum fuiſſe dicitur. Laudem non paruam meruit, hæc cum Steſichoro certauit, & deinde cum Alceo, qui propter carminis ſuauitatem ab Apolline aureo plectro donatus

46. Ælianus de varia historia lib. 3.

dicitur, vel potius, quod tyrannos non modo armis, ſed carmine inſectatus ſit. Hanc autem Mythilenam Strabo geographus præfert, nullamque ei fœminam ſimilem, 47. aut vlla ex parte in poetica conferendam eſſe ait. In hoc genere Flaccus Horatius omnes latinos vicit. Egit tamen quicquid per ætatem potuit Catullus Veronenſis. Satis ſuperque de poetis ſcripſimus, ſed ſermonis ſuauitas, & dulcis eorum memoriame longiorem fecit, quinetiam iniquum mihi videbatur, eos quoad poſſem non tueri, cum quibus ab ineunte ætate magna cũ delectatione verſatus ſim, poemataque ſcripſerim quatuor voluminibus diſtincta, quorum auctorem à ciuitate, quam inſtituit, extrudi vix æquo animo ferre poteram, & præcipuè cũ mihi cordi eſſet, fœlicis (ſi poſſem) reip. præcepta tradere. Nunc ad philoſophos venio, quorum doctrina vberrima eſt, & ab optimis quibusque ciuibus omni ſtudio capeſſenda.

47. *Et Antipater Sidonius illam idcirco appellat decimam muſam.*

ſapientem eſſe, mortalem autem neminem, quando ſapientiæ obiectum veritas ſit, quæ in ſolo deo eſſe cernitur, homines autem veriſimilia ſequantur. Hæc diſciplina quamuis diuinarum, humanarumque rerum ſcientiam 2. profiteatur, tamen in ea parte ciuibus magis prodeſt, in qua morum, ac vitæ rationem pollicetur, Prodeſt plurimum etiam pars illa, quam Græci φύσικην Nos autem naturalem hiſtoriam appellamus, quanquam vna illarum, ſine altera manca omnino, & inchoata potius, quam abſoluta dici poteſt. Huius partis, quæ de moribus, & vita eſt, inuentorem Socratem 3. Sophroniſci filium fuiſſe aſſerunt, qui parum ſibi videri ait, naturæ ſecreta ſpeculari, & vitæ noſtræ rationem negligere. Quid enim nobis prodeſt abdita quædam naturæ rimari, & ſidera, ac ſtellas animo metiri, ſi nos ipſos ignoramus, & ratioñe, quæ appetitum noſtrũ regere debet, quaque à mutis animalibus diſcernimur, negligimus? Quid turpius, aut fœdius eſſe poteſt, quam videre hominem doctiſſimum libidine inflammatum, furentem ira, omnia tabide appetentem, inexplebili cupidita-

2. *Cic. lib. 2. off.*

3. *Idẽ 5. queſt. Tuſcu. et Laert. lib. 3.*

te incenſum, adeo, vt quo magis adſunt, magis egere videatur. Certè eiuſmodi viro id accidit, quod Thaleti philoſopho 4. (qui vnus è ſeptem ſapientibus fuit) vſu venit. Is aliquando noctis tempore domum egreſſus, ſidera inter eundum comtemplabatur, & in ſubiectum ſcrobem cecidit, exclamauitque. Anus autem quædam, voce excitata, cum ad feneſtram acceſſiſſet, rogauit quid nam acturus prolapſus eſſet, & ille, vt cœleſtia intueretur, reſpondit, ridens anus inquit. Quæ ante oculos tibi ſunt non cernis, & cœleſtia quæris. Delphicum 5. illud oraculum, quod præfixum foribus templi fuiſſe dicunt, quicunque rectè ſapere vult ſibi præficere debet, γνῶθι σεαυτόν hoc eſt noſce teipſum, ſeipſum ignorat, qui virtute animi vti neſcit, metu frangitur, lętitia geſtit, cupiditate incēditur, libidinibus torretur. Contra quæ mala, phīa nos armat, & non modo radices, ſed minutiſſimas quaſque fibras perturbationum euellit. Huic operam dabit optimus quiſque ciuis, qui nō modo ſibi, ſuiſque, ſed patrię prodeſſe cupit. Hæc ex ſocratico ſermone, qui anceps erat, quādo nihil affirmate nihilque aſſerere conſueuit, propter

4. Diogenes Laer. lib. 1.

5. Diogenes Laert lib. iam citato Thaleti tribuit hoc reſponſum Plato illud celebrat in Charmide.

varias diſcipulorum interpretationes, in decem diuerſas philoſophorum ſectas, diuiſa eſt, quarum ſingula ſuos ſtipulatores habet complures, & opiniones diuerſas. Harum prima academia eſt, quæ vetus 6. dicitur, cuius princeps Plato extitit, nam mediam erexit Archeſilaus ob diſputationis contrarietatem, nouam deinde Lacydes. Secundam Cyrenaycam dicunt cuius princeps Ariſtippus 7 Cyrenaicus fuit. Tertiã Eliacen 8. cui pręfuit Phædon Elienſis. Quartam Megaricen, quæ principem habuit Euclidem 9. Megarenſem. Quintam Cynicam quam inſtituit Antiſthenes Atheniẽſis. Sextam Eretricen, quam docuit Menedemus Eretrenſis Septimam Dialecticen, cuius auctor Clitomachus 9. Chalcedonienſis fuit, Octauam ſtatuit Ariſtoteles Stagyrites, quę Peripatetica (quóniam deambulando docebat) dicitur. Nonam à porticu in quo Zeno Cittiæus docebat, Stoicam appellãt. Decima verò quæ patrociniũ voluptatis accepit, Epicurea ab auctore nomẽ habet. Harũ præſtantiſſimæ ſunt Academia, & Peripatetica quibus omnĩ ſtudio indulgendũ cenſeo. Quanquã Stoici multa dicũt, quæ verã philoſophiã redolere mihi videntur,

6 De hac triplici academia Cic. in lib. quæſt. acad.

7 Cic. 3. Tuſc.

8. Laert. Vnde etiam ſequentia deſumpta ſunt.

9. A Dionyſio. Carthaginienſi appellatos dialecticos ſcribit Laert. lib. 2.

ſolum ſapientem beatum eſſe, virtutem ſolam ſatis eſſe, ad bene, beatéque viuẽdũ. Bene viuere nihil aliud eſſe, quam naturæ congruere. Quod Zeno in libro
10. Vt de natura hominis, 10. docet eſſe ſecun-
refert La dum virtutem, quam nobis natura ipſa
ert lib. 7. oſtendit, & pleræquę huiuſmodi, quę diligenter conſiderata, animum noſtrũ erigũt ad toleranda ęquo animo humana omnia. Hæc dabit arma, quę ci[illegible] noſtrum fortẽ in rebus bellicis præ[illegible] bunt, qui nec pericula adire, nec mortẽ pro patria oppetere dubitabit. Hinc fortes Decij Africani, Pauli, Marcellique extiterunt, & alij omnes, qui pro rep. fortiter pugnarunt. Hinc orta eſt
11. Pau- vox illa Leonidę 11. qui apud Thermo-
ſanias in pylas pugnans, cum paucis ſuis contra
Laconi- infinitam Perſarum multitudinem, vi-
cis. ctor occubuit, quanque ſuo ſanguine in lapidibus cum moreretur, Poëta ille eũ ſcripſiſſe ait.

Dic hoſpes Spartæ nos te hic vidiſſe iacentes.
12. Cic. *Dum ſanctis patriæ legibus obſequitur.*
lib. 1 off. Strabo autem ait hos verſus in colũ-
cap. 1. na cõmunis ſepulchri inſcriptos fuiſſe.
Tracta- Philoſophia nos edocet iuſtitiam eſſe,
tus de iu- quæ 12. humanam continet ſocietatem,
ſtitia. ſine qua nec ciuitas eſſe poteſt, nec do-

mus rectè gubernatur. Ea nobis ſuadet vt iure noſtro vtamur, neminem iniuria afficiamus, viuamus contenti rebus noſtris, ab alienis autem non modo manus, ſed & oculos abſtinẽtes habeamus. Vniuerſæ philoſophiæ principia duo 13. celebrantur, vnum Ionicum, alterum verò Italicum. Ionicæ philoſophiæ auctorem Thaletem faciunt, Italicæ autem Pythagoram Samium, qui Pherecydis Syrij primo, deinde Hermodamantis auditor fuit, peragrauit magnam orbis terrarũ partẽ diſcendi gratia. Et Ægyptios, Chaldęoſque ſacerdotes audiuit, & Perſas illos, qui Magi patrio verbo dicuntur, propter ſapientię ſtudium, ſumma familiaritate complexus eſt, deinde cũ regiones plures luſtraſſet relicta Samo, quam Polycrates tyrannus inuaſerat, in Italiam traiecit, Crotonenque incoluit, in qua diutius philoſophiam docuit, & relicto Thelauge filio ſucceſſore obijt, Thelauges diſcipulorum omniũ Xenophontem Colophonium habuit, Parmenidis Eleatis pręceptorem, cuius diſcipuli fuerunt Empedocles Agrigentinus, & zeno Eleates. Leucippus zenonis ſucceſſor fuit, Et Democritũ Abderitanum docuit, cuius diſcipuli im-

13. *Diogenes Laert. initio lib.* 1. *&* 8. *ex quo authore decerptus eſt philoſophorum catalogus & quæcũque de ijs in hoc contextu dicuntur.*

primis duo præclari extiterunt Nauſiphanes, & Naucides Epicuri Athenienſis præceptores, ad quem vſque philoſophia Italica propagata eſt. Nam Epicurus nouis quibuſdam præceptis philoſophatus, ab omni familia deſciuit, voluptatemque tutatus eſt, in qua ſummũ bonũ eſſe ſtatuit. Alterum philoſophiæ gen⁹ Ionicũ ideo appellatum eſt, quod Thales Mileto oriundus ſit, quod oppidum Ionis eſt Xuti filij. Thales ſacerdotes Ægyptios prçceptores habuit, ipſe autem docuit Anaximandrum Mileſiũ, qui primus horologia inueniſſe 14. dicitur cui⁹ diſcipul⁹ Anaximenes Mileſius fuit, quẽ audiuit Anaxagoras Clazomenius, qui Archelaum Mileſium inſtituit, cuius ſucceſſor fuit Socrates, qui multos auditores habuit. Nam ex eius ludo veluti ex equo troiano multi philoſophiæ principes exierunt, & imprimis Plato, Antiſthenes, & Ariſtippus Cyrenaicus, qui Aretam filiam docuit; quæ Ariſtippum iuniorem filium & diſcipulum habuit, quem deinde Theodorus audiuit, qui ob impietatem Atheus cognominatus eſt, Huic ſucceſſit Antipater, qui Epimenidem Cyrenaicum erudiuit. Eius diſcipulus

14. Scioterica intellige nõ ea quib. horæ diei ſono tintinnabulorum diſtinguũtur quorum author. fuit Sabianus ſummus Pontifex apud Volaterran. lib. 22. Anthropo. de horologijs vide Plinium lib. 7. cap. 60.

Parabates Ægeſiam illum docuit, qui πεισιθάνατος appellatus eſt, quod mortem pluribus perſuaſit. Poſtremò Cyrenaicę ſectę fuit Anniceris lybs qui Platonem liberauit à ſeruitute. Antiſthenes Athenienſis qui Cynicus appellatus eſt vel à Gymnaſio Cynoſarche, vel ἀπὸ τῦς κυνὸς hoc eſt à cane, quia mordacior in cauillando erat. Dio genem Synopeum ſucceſſoré habuit, cuius auditor Crates Thebanus fuit, & Zeno Citticus, à quo Stoici dicti ſunt quonia in porticu docebat, quæ ςόα Græcè dicitur, Cuius auditor Cleãtes Caſſius fuit cui ſucceſſit Chryſippus Solenſis Stoicorũ poſtrem⁹. Stoici, & Cynici parũ admodũ differunt niſi quod verborum licentia in Cynicis eſt longè maior. Plato Academicus appellatus eſt, à ſuburbano Gymnaſio Athenarum, quæ Academia vocabatur. Is primo Ariſtocrates dicebatur, ſed à latitudine pectoris Plato cognominatus eſt. Huic ſucceſſit Speuſippus, Speuſippo zenocrates, zenocrati Palæmon, Palæmoni Crantor, Crantori Crates Athenienſis, qui Archeſilaum docuit, Mediæ Academiæ principem: Cui ſucceſſit Lacydes quem audiuit, Euan

der Phoceus doctor Damonis, à quo eruditus Mochium Euandrum Athenienſem ſucceſſorem habuit. Is docuit Hegeſinium Carneadis præceptorem, qui Clytomachum diſcipulũ habuit, à quo edoctus Arniadas vltimus Academicorum fuit. Ariſtoteles nanque ſectam peri pateticam in ſtituit, in qua ſucceſſorem reliquit Tyrtamum Ereſium, quem propter elocutionis ſuauitatem Euphraſtum primò, deinde Eheophraſtum appellauit. Longum eſſet ſingularum ſectarum ſucceſſiones percenſere, Atqui verẽdum puto, ne aut ambitioſus eſſe videar, aut moroſior, quod aedixerim quę tædio ac ſenio lectores afficiãt. Sed tãta eſt philoſophię excellẽtia, vt minus indecorum eſſe videatur, ſingulos quoſque, qui in ea profecerint, numerare. Huius cognitio nõ modo priuatis ciuib᷒, ſed regibus, ducibus principibuſque iucundiſſima extitit, & in magnis rebus gerendis plurimum profuit. Philippus Macedo 15. cũ accepiſſet genitum ſibi filium Alexandrum, ad Ariſtotelem ſcripſit, Se dijs gratias habere, non proinde quod filius ſibi natus eſſet, quam quod eum naſci contigit Ariſtotelis tempore, à quo quidem ſperabat eum talem doctum iri, vt ſe

15. Eu'ʒ?ſius lib. 2. cap. 5.

ſe dignus euaderet, & ſucceſſione re-
rum ſuarum. Atqui cum primum fari cœ-
pit, nutu Ariſtotelis eum nutriri iuſſit,
cui deinde cum adoleuiſſet in diſcipli-
nam tradidit. Et deinde cum propter ad
uerſam valetudinem eum in caſtra ſe- *16. Q.*
qui nequiret, Calliſtheni 16. diſcipulo *Curtius*
obeundas vices tradidit, vt regi adeſſet, *de geſtis*
eumque philoſophiæ ſtudijs adiuuaret. *Alexan-*
Pericles, qui tot præclaras res geſſit *dri &*
apud Athenienſes, magiſtrum habuit *Diog.*
Anaxagoram Claſomenium, cuius præ- *Laertius*
cepto fertur frequentiſſime vſus, non *lib. 5.*
modo in rebus vrbanis, verum etiam
bellicis, in quibus cum eſſet intentus,
audiretque Anaxagoram diuturnæ vitę
tædio, per inediam mortem ſibi conſci- *17. Plut.*
re, ad eum confeſtim aduolauit, & ſup- *in Peri*
plex precibus, lachrymiſque orauit, vt *cle.*
ſi non ſibi, ſaltem Pericli viuere vellet,
quem conſiliorum ſocium in rep. opta-
ret. Erudiuit etiam Plato Dionem Syra-
cuſanum. 18. Et Dionyſius 19. tyrannus
homo ad ſęuitiam, immanitatemque *18. Plut.*
natus, adeo Platonicam diſciplinam de- *in Dione*
ſiderauit, vt ei in Siciliã nauigãti obuius *19. Plut.*
motata naui, & magno principũ comi- *in Apo-*
tatu progrederetur, philoſophũque be- *phil.g.*
nigno hoſpicio exciperet, à quo multa

ſiquidem didiciſſe, vel ex hoc teſtatus eſ
ſe videtur. Nam cum eiectus eſſet e tyrã-
nide, rogareturque a quibusdam quid
ſibi Plato, & philoſophia profuiſſet, ſa-
pienter reſpondit, vt ęquo animo, facile
20. *Suidas.* que perferret huiuſmodi fortunę muta-
bilitatem. Quinetiam Aphricanus Pane-
tium 20. Philoſophum audiuit, & Poly-
bium domi, militię que comitem multis
21. *Alex. lib. 1. cap 27.* honoribus affecit. Poſſidonij quoq; ædes
ingreſſurus Cneus Pompeius 21. confecto
bello Mithridatico, fores de more a licto
re percuti vetuit, ne lectitanti philoſo-
pho importunus accederet, & ſic ſapien-
tię ianuę faſces ſubmiſit is, qui tot reges,
22. *Suidas Suetonius* & populos orientales, occidentaleſque
ſubegerat. Iulius Cęſar in omni literarũ
genere eruditiſſimus fuit, & doctiſſimos
Athenodorũ, quoſque viros præmijs, & honore affe-
cit. Cuius exemplo Octauius Auguſtus
Apollodorum philoſophiæ pręceptorem habuit Apol-
lodorum 22. virum ætatis ſuę doctiſſi-
Strabo lib. 13. nominat mum Plutarchus 23. vero Cheronenſis
Traianum Cæſarem eruditiorem red-
didit, & dicta principum memoratu
32. *Caſpinianus.* digna magna eruditione, atq; eleganria
ad eumſcripſit, cum quo Traiano Cæ-
ſare coniunctiſſimè vixit Dio Pruſenſis,
adeo, vt ſæpe cum eo in eodem curru

veheretur, & ad eum nonnulli putant libros ſuos de regno ſcripſiſſe, quanquã nuſquam Traianum nominatim appellat. M. autem Antonius, 24. qui ſanctitate vitæ omnes Romanos principes antecellit, Stoicæ philoſophiæ in omni eius vita deditus fuit, quam collectis vndique optimis præceptoribus ita edidicit, vt nemini cederet, & ſummis etiam philoſophis adæquaretur. Hoc igitur concludendum cenſeo, pauciores principes dignos omni laude ſine philoſophia extitiſſe, quàm cum ea ignobiles; quam tanti feciſſe pleroſque populos, ac nationes video, vt apud ſeſe hanc natam eſſe ſeu inuentam contendant, eiuſque inuentores indigenas ſuos aſſerant, & diuinis honoribus proſequantur. Nam Galli (qui Celtæ dicuntur) Dryidas, 25. quos vernaculo verbo appellant, Philoſophię inuentores eſſe aſſerunt. Hi nemora incolentes non modo contemplatione, ſed vita philoſophantur, & de virtute, deque immortali deo multa, ac religioſe diſſeruerunt, mortemque nihil aliud eſſe opinabantur, niſi migrationem quãdam ad meliorem, magiſque diuturnam vitam, qua perſuaſione inducti intrepide, ac fortiter pugnabant, ignauiam om-

24. Id. 3.

25. Diogene Laert. init. lib. 1 de Druidis vide Arrimian. lib. 13 & Caeſar. Comm. 6. & Plin. lib. 16. cap. vlt.

nino, ac ſtultum eum putātes, qui mortem timeret, cum iamiam vita adeſſet longè præſtantior. Hanc opinionem eorum iudicio populi ſecuti ſunt, & in bello intrepidi admodum extiterunt, quinetiā inuenti ſunt, qui pecuniā mutuo acciperent in poſteriore deinde vita reddituri. India 26. quę omni barbaria vaſtior habetur, hoc etiam inuento gloriatur. Gymno ſophiſtas nanque ſuos habet, hoc eſt nudos ſapientes, qui intemperiem cœli obdurato corpore, ſine veſte tectis pudibundis perferebant, & præcepta fortitudinis perferentes nihil ęque odio habebant, quam ocium, & ignauiam, virtutem autem ſummum dicebant eſſe bonum, & ſiderum ſcientiam adeo colebant, vt futuros euentus plerumque prædicerent, nono quoque anno concilium populorū maximum conuocabant, & influxus cœleſtes ſuo ordine nunciabant. Si qui autem in his quę prædixerant aberrabant, aliorū imprimis cōuitio, maledictoque multabātur, & reliquā omnem vitam in ſilētio degebāt. Hi ſe quaſi philoſophię inuentores aſſerūt, repetuntque initium doctrinę à Libero patre, quē non modo bellicis in rebus fuiſſe aiunt illuſtrem,

26. Idem loco iam commemorato & Cic. 5 Tuſcul.

ſed indagatorẽ eximium rerum occultarum. Is nanque bello Indiã ſubegit, 27. pręter Gãgaridas, quos propter elephãtorũ multitudinẽ neq; ipſe, neq; Hercules, neque Alexander Macedo ſuperare potuit. Cõdidit plures vrbes in India, docuitque religionis cultũ, multaque alia egit, ex quibus diuinos honores meruit, Gymnoſophiſtarum. pene clariſſimus fuit Calanus Indus, 28. qui cum apud Perſas magnum Alexandrũ vidiſſet, aluique profluuio teneretur, egregiũ putauit, ante oculos præſtantiſſimi regis, & in conſpectu victoris exercitus obire, proinde Pyram ſibi erigi iuſſit, eamque conſcendit. Macedonas orauit, vt diem illum lętitiæ cum rege ſuo celebrarent, quem paucis poſt diebus Babylone viſurum ſe dixit. His dictis, igne admoto ſine vllo corporis motu expirauit, & Philoſophiæ ſuæ inſtituto ſe hoſtiam deo vouit. Alius etiam Indus Philoſophus Zarmonochaga 29. nomine, Octauio Auguſto Cæſare idem Athenis fecit, vt tunc moreretur, cum præſtantiſſimus omniũ mortalium cerneret, ne indignꝰ quippiam aliquid in poſterũ intueretur. Præſtantes habeantur Gymnoſophiſtæ ad reſpondendum ex tempore, eorum

27 *Diod. Sic. lib. 1. rerum antiq.*

28. *Ex plutarcho in vita Alexandri.*

29 *Strabo lib. 15.*

nonnulli aliquando ad Alexandrum captiui ducebantur, quorum natu maiorem interrogauit 30. quidnam agendo beniuolentiam inire poſſet? At illi, ſi nemini formidandum te tradis. Rurſus alium rogauit vitam ne, an mortem fortiorem opinaretur, vitam ille dixit, quæ tot aduerſa, & calamitoſa proferat. Deinde ad alium dixit, quo ad viuendum hominem eſſe cenſeret? Donec mortem vita potiorem ducat, his, ac multis alijs ſcitè ab eis auditis, Alexander eos dimitti iuſſit, & multis muneribus affectos, laudauit eorum ingenium non mediocriter. Aegyptij, qui omnium mortalium ſe antiquiſſimos eſſe aſſerunt, 31. Philoſophiæ inuentum in ſuos conferunt. Et non modo mathematicas diſciplinas, verũ alias omnes artes à ſuis inchoatas volunt. Dicunt nanque Memphim puellam regiam forma præſtantiſſimam, quæ vrbi Memphi nomen dedit, amatam à Nilo fuiſſe, qui conuerſus in taurum, eius complexu vſus eſt, genuitque filium, qui reliquos omnes virtute anteiret, Aegyptiuſque nominatus eſt à quo propter eius conſtantiam, vni-

30. Quæſtiones propoſitæ gymnoſophiſtis ab Alexādro apud Plut. in ei⁹ vita.

31. Diodorus Siculus lib. 2. rerum antiq. cap. 10.

uerſa prouincia nomen accepit. Hunc multa inueniſſe aſſerunt, quæ vtilia admodum extiterunt, & principia quædam naturalia tradidiſſe. Huius fratrem dicunt fuiſſe vulcanum, quem Philoſophiæ inuentorem extitiſſe prædicant, & longe doctiorem Aegyptio fratre. Hunc ignem inueniſſe 32. hoc pacto Volunt, quod arborem ingétem fulmine ictam per hyemem cerneret, reique nouitate commotum propius acceſſiſſe, caloreque delectatum, confotumque, iam deficienti igni nutrimenta addidiſſe, itaque ad hunc modum ſeruato igne, alios homines ad eius inuenti communionem inuitauit. Quæquidem res adeo hominibus grata extitit, vt deinceps eum inſtar numinis Aegyptii venerati fuerint, is aſtra ignea eſſe & ex igne omnia creari voluit. Quinetiam leges complures tulit. Et imprimis de pudicitia, ad comprimendam mulierum libidinem, quæ in Aegypto pene omnibus corpus ſuum vulgabant. Forcipem quoque ex ære primus inuenit, quod primum fluxiſſe ex ignis ardore animaduertit, quo monitu Cretifodinas effodit, & ferrariam fabricam in-

32. *Diod. Sic. cap. 2. lib. 1. rerum antiq.*

ſtituit. & agreſtia, ac bellica arma primus cudit. Thebani Linum Mercurij & Vraniæ filium philoſophiæ inuentorem præferunt. Is de mundi creatione, & ſolis, lunæque curſu, & de animalibus, ac plantis, & deum (quem naturæ nomine appellat) omnium conditorem fuiſſe aſſeruit. Getæ, qui Thraciam incolunt, Zamolſim philoſophiam inueniſſe credunt, qui Pythagoræ ſeruus fuit, & ab eo cœleſtia didicit. Mox Ægyptios ſacerdotes audiuit, & de animi immortalitate ſic ſenſit, vt aſſereret neminem, qui eius præcepta ſequeretur, diem obiturum, ſed perpetuis bonis fruiturum, quinetiam ſubterraneam ſpecum effodit, quoquidem loci cum ſuis quibuſdam vitam in contemplatione diuinarum rerum degebat, & poſt quartum annum, cum egrederetur, Getis (qui eum mirificè deſiderabant) ſe oſtẽdit, multaque prædixit, quibus meruit diuinis honoribus honeſtari. Phœnices Ochum eam reperiſſe volunt, qui ſiderum peritiſſimus fuit. Et naturam paruę Cynoſuræ, & nonnullorum ſiderum deſcripſit. Libyci verò Atlantem, qui de mundi machina, cœlique natura acutiſſime diſſeruit, adeo, vt poetæ

fingant eum cœlum humeris ſuſtinere, cui laboranti Herculem ideo ſucceſſiſſe fabulantur, quod ab eo doctus Hercules, poſt eius obitum in Philoſophia ſucceſſit. Scythæ autem Anacharſim Gnuri filium philoſophiæ principem referunt, qui Scythicas leges verſibus ſcripſit, & de virtute, ac tenuitate victus. Is Crœſi tempore fuit, & Anchoram primus, rotamque 33. figulorum inueniſſe dicitur. Claruit etiam in philoſophia apud Scythicas Abaris, ad quem Phalaris tyrannus literas dedit quibus gratulabatur, quod ex hyperboreis diſcedens Pythagoræ philoſophi, Sthecichoriq; poetæ familiaritate vſus eſſet, ac multorum Græcorum doctrinam, ad eam quam primo tenebat addidiſſet, & eum inuitabat, vt ad ſe veniret. Fuit enim Phalaris vir eloquentiſſimus, & doctiſſimos quoſque ſui temporis omni ſtudio proſecutus eſt. Abaris autem ad eum ſcripſit, nullum ſibi commercium eſſe cum tyranno crudeliſſimo, eiuſque hoſpicium abdicauit, Scripſit enim Abaris Scythica oracula, & Apollinis ad hyperboreos acceſſum, quocirca à fabuloſa antiquitate dicitur ſagittam ab Apolline

33. Strabo lib. 7. Geographiæ Plini. lib. 7. Laert. li. 1. Diodorus tamẽ lib. 5. inuẽtũ hoc tribuit Talao Dædali ſororis filio Abaris autem meminit Herod. in melpom.

dono accepiſſe, cum qua è Græcia ad hyperboreos deuolaſſet. Perſæ qui cum Aegyptijs de vetuſtate certant, Magos ſuos Philoſophiæ præfecerunt, qui duo principia poſuerunt bonum, & malum, Numen bonum cœli, malum verò inferorum Deum arbitrantes. Zoroaſter ab illis philoſophiæ præficitur, quem Aſtronomiæ inuentorem, & magicarum artium fuiſſe volunt. Huic ſucceſſit Othanes 34. in philoſophia, & deinde diſciplinam ſuſcepit Aſtrampſichus. Chaldæi ſe omnium antiquiſſimos philoſophos prædicant, & ſapientiæ principem Prometheum referunt, qui Aſtronomiæ fuit peritiſſimus, & de natura rerum, hominumque genitura ſcripſit, & de tonitruo, ac fulminis ratione. Græci de philoſophis ſuis quam plurima, ac pene infinita volumina referunt, quorum longũ eſſet varias, multipliceſque opiniones referre. Sed pene ab omnibus in hác ſententiam ventum eſt, vt ſeptem (quos ſapientes appellant) inuēta philoſophiæ plurima dederint, & præcepta ſapientiæ, quibus innumerabiles pene philoſophi in omni Græcia vſi fuerunt. Horum primum referunt Thaletem 35. Mileſium

34. De Othane Herodot. de Aſtrampſycho Suidas.

35. Hiſtoriam ſeptem ſapientum tradunt Laertius & Suidas.

fuiſſe, quem Callimachus inuentorem minoris vrſæ, cum ad Phœnices nauigaret, fuiſſe dicit. Cherylus autem poeta dicit hunc primum de immortalitate animi diſſeruiſſe, & de natura rerum ſcripſiſſe. Secundum Solonem Salaminium fuiſſe tradunt, qui leges Athenienſibus dedit, quique Homeri verſus reſarciuit, vt ſenſus conuenirent. Tertium Chilonem Lacedæmonium, qui rogatus ab AEſopo quidnam Deus ageret? Reſpondit eum humilia extollere, & excelſa humiliora reddere. Eius eſt illa ſententia, Sponſioni non deeſſe iacturam. Et ad Periandrum ſcripſit. Fœlicem eum Tyrannum eſſe, cui cum ſua domo, ac ſanguine mori contigerit. Quartum cenſent Pittacum Mythilenæum, qui Phrinonem Athenienſium ducem in ſingulari certamine interemit. Et cum ei Mythilenenſes ob hoc facinus imperium dediſſent, decem annos tenuit, quoad eos ad optimam rempub. redegit, deinde imperio ſe abdicauit. Quintum Biantem Prienæum, hic oblatum ſibi tripodem, in quo ſcriptum erat ſapienti detur, Apollini dicauit, quo iudicio reliquis ſapientibus prælatus eſt, ab eo Alyates Lydorum rex victus

fuit. Sextum Cleobulum Lindium, hic dicebat audiendi magis, quam loquendi homines ſtudioſos eſſe debere. Septimū Periandrum Corinthiūm, hic Tyrannidem exercuit, & rogatus ab amicis cur eam non deponeret, ait, quia vltro deponere, & vi cedere æquè periculoſum eſt, violentus tamen fuit. Nam quadraginta annos Tyrannidem, quam in magiſtratu inuaſerat, exercuit. Et Meliam vxorem ictu calcis interemit.

Hæc de philoſophia ſatis dicta ſufficiant.

Titulus Octauus.

DE CORPORIS EXERCITATIONE, DE LVDIS GYMNICIS circenſibus, gladiatoriis, ſcenicis, de pugilum certaminibus, & lupercalibus.

Vires adoleſcentum periclitandas eſſe cenſet. iuxta diſciplinam à Iulio Cæſare inſtitutam quā ex Suetonio in illius vita hic repetit, cæteras omnes corporis certationes explodens. Quoniā verò certamina eiuſmodi abſque præmio frigerent, in præmio victori decernendo delectum eſſe habendum monet.

ANimum imprimis formandum diſciplinis bonarum artium Ciuili viro diximus. Præſtantia enim animi non ſolum corpus adiuuat, verum promptiſſimum reddit ad maximos quóſque labores. Nullum ſiquidem corpus ſatis robuſtum, ac validum eſſe poteſt, vbi animus languet. Frequenter in bello cernimus, nonnullos parui, aut gracilioris corporis, forti animo pugnare, proceriores autem ignauos. Proinde pręſtat animum virtute, & ſapientia adiuuare, ſi corporis robur optamus. Ars ſiquidem Ludicra (vt ait Cicero 1. in præclariſſimis libris ſuis de oratore ad quintum fratrē) gladiatori, & militi prodeſt aliquid. Sed animus acer, & præſens, idem acutus, & verſutus, inuictos viros efficit, nō difficilius tamen arte coniuncta. Sed quia non omnes ingenio valemus, & per deſidiam plerique literas negligunt, dimittendi ſunt ad eas artes, quibus à natura ipſa aptiores eſſe noſcuntur. Exemplo Apollinij Alabandenſis 2. magni illius doctoris, quem tantopere Græci laudarunt, qui diſcipulos ſuos ad eas artes dimittebat ad quas magis à natura deditos eſſe cernebat. Corporum exercitationem neceſſariam eſſe Plato,

1. lib. 1. de orat.

2. Cic. lib. 1. de orat.

3. *lib*. 3. *de repub*. 4. *lib*. 8. *poli*. *ca*. 4 3. & Ariſtoteles, 4. & reliqui omnes, qui de repub. ſcripſerunt affirmant. Ignauia námque corpus hebetat, & effœminatos homines reddit, Induſtria autem firmat, & alacriores, firmioréſque facit. Lacedæmonii 5. pueros ruri alebant, vt laboribus conſueſcerent, ſub dio pernoctarent, frigore, & æſtu, puluere, curſu, venatione, luctatione, iaciendo, proſiliendóque obdurarent. Nudis etiam corporibus, & perunctis certabant. Vnde eorum palęſtra Gymnaſtica dicta eſt, quod nudi luctarentur. Tantúmque valuit apud eos exercitatio, vt quamuis pauci admodum eſſent, vniuerſam penè Græciam ſubegerint, cum reliqui ferè omnes Græci deſidiæ, voluptatíque indulgerent. At poſtquam cognouerunt alij exercitatione, & induſtria Lacedæmones in bello factos eſſe meliores, laboribus conſueſcere cœperunt, adeóque profecerunt, vt paruo tempore, victi victores ſuperarent. Athenienſes quidem, qui imperio Lacedæmoniorum diu paruerant, eis deinde imperarunt, & præcipuè poſtquam didicerunt iuuenes in palæſtra potiùs, quam in theatro exerceri. Tria enim Gymnaſia ex publico conſtituerunt, Academiam 6. Plato, Ly-

5. *Sabell*. *lib*. 1. *En nead*. 2.

6. *Diog*. *Laert*. *lib*. 3.

ceum Ariſtoteles 7. & Cynoſargen, 8. Antiſthenes, in quibus lõgè prius Athletæ, certare, quam Philoſophi diſputare conſueuerunt. Præmia igitur in certaminibus exponi placet victoribus, victiſque, quo promptiores, alacrioréſque reddantur. Exemplo AEneæ, de quo Virgilius AEneidos. V. ſic ait. 7. *Idem lib.* 8. 8. *Idem lib.* 6.

Et geminum pugnæ proponit honorem,
Victori velatum auro, vittíſque iuuencum,
Enſem, atque inſignem galeam ſolatia victo.

Eiuſmodi præmia longè magis laudo, quàm platonica illa, quæ potius ad libidinem explẽdam, quam ad virtutem afferendam mihi expoſita eſſe videntur. 9. Viris námque fortibus, ſummis bellatoribus ſuauitiones puerorũ, puellarumque proponere, nihil aliud mihi videtur, quam fortitudinem eneruare, & virtutẽ omnem cõtemptui, ludibrióque habere. Exerceantur pueri, vt laboribus conſueſcant, non autem ad efferatam quandam immanitatem: vt enim induſtria, & ingenuus labor corpus firmat, aptiúſque ad labores efficit, ſic nimia illa exercitatio, continuúſque labor frangit, & ad immaturam ſenectutẽ præcipitat. Ariſtoteles 10. teſtis eſt eiuſmodi labo- 9. *Dialo.* 5. *de Repub.* 10. *li.* 8. *polit. cap.* 4.

ribus corporum incrementa impediri, & membra diſtorqueri. Celſus ait, nos autem frequenter cernimus laborioſos homines varioſos fieri. Et de Caio Ma-
11. Plut. in eius vita. rio 11. ruſticano illo imperatore legimus, qui ad ſecandas varices, ſine gemitu crura medico præbuit, vt priſtinæ valitudini redderetur. Pueros mãgonibus, aut laniſtis alendos tradere neutiquam mihi ingenui animi eſſe videtur. Sed e-
12. Suet. in eius vita. xemplo Iulij Cæſaris 12. vtendum cenſeo; qui Tyrones neque in ludo, neque per Laniſtas, ſed in domibus per equites Romanos, atque per ſenatores armorum peritos erudiri iubebat. Luctatione, curſu, pilæ iactu, eos exercere placet, & nando, proſiliendo, dimicãdóque ſpeciem veræ pugnæ ſimulare vtile eſſe cenſeo. Silius Italicus Romanus, poeta peregregius, qui conſul fuit quo tempore ſibi Nero mortem cõſciuit, quique proconſul Aſiæ magnam laudem meruit, in libris ſuis de ſecundo bello punico, cum de Scipionis indole loqueretur, ingenuos labores his verſibus complexus eſt. lib. viij.

Ipſe inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat, vibrare ſudem, tranſmittere ſaltu
Murales foſſas, vndoſum frangere nando

Indutus

Indutus thoraca vadum, ſpectacula tanta
Ante acies, virtutis erant, ſæpe alite planta
Ilia perfoſſum, & campi per aperta volantem
Ipſe pedes præuertit equum, ſæpe arduus idem
Caſtrorum ſpatium & ſaxo tranſmiſit & haſta

Qui igitur aſſueſcunt eiuſmodi laboribus, alacriores in bellum accedunt & corpore, & animo firmiores fiunt. Epaminundas 13. thebanus imperator excellentiſſimus diligentem operam paleſtræ dedit, non tam magnitudini viriũ ſeruiens, quam velocitati. Illam enim Athletarum vſum adiuuare, hanc autem ad belli exiſtimabat vtilitatem pertinere. Itaque exercebatur plurimum currendo, atque luctando. Plato 14. etiam philoſophorũ maximus apud Ariſtonem Argiuum paleſtritam ſe exercuit, à quo, & Plato peregregio corporis habitu appellatus dicitur, cum prius Ariſtocles aui nomine vocaretur. Romani, qui iudicio omniũ, virtute & gloria mortales omnes olim anteibant, non tã voluptatis gratia, quã vtilitatis multiplices ludos, & ſpectacula cõſtituerunt. Ludorum tamen originem & nominis rationẽ ſunt qui altius repetant, velíntque ludos à Lydis 15. dici. Eſt enim Lydia Aſiæ regio, quæ primo Mæonia dicebatur in qua cum olim Lydus,

13. *Probus in Epaminunda.*

14 *Diog. Laert. lib. 3.*

15. *Cæl. lib. 20. cap. 14 antiq. lect.*

Tyrrhenúſque fratres regnarẽt, Tyrrhe-
16. Str. lib. 5. nus 16. fratre relicto in Italiam venit cũ ingenti Mçonum multitudine, inquirendæ nouæ ſedis gratià, deſedítque apud Tyberim, cóque loci ſpectaculum præbuit, ad quodquidem vicinorum complures occurrerunt, [illegible]uitatémque rei
17. cap. 6 lib. 1. admirati, exéplum deinde imitati ſunt, & eiuſmodi ſpectacula à Lydis ludos ap
18. De ludis Rom. qui mox aliquot dinumerantur ſcripſerũt Siſinius pellarunt. M. tamen Varro hãc opinionem nequaquam ſequitur, ſed ludos à luſu dictos putat, quod iuuenes per dies feſtos populum luſionibus oblectarent. M. autem Quintilianus Ludum dici putat, quia longe à luſu abſit, Luſum verò plerique à luendo dici volunt. Eſt enim luere ſoluere. Vnde Luſtrum quinquennale ſpacium temporis Varro nomina-
Plin. li. 7 cap. 56. lib. 36. cap. 15. Blond. li. 2. Rom. triumph. Volater. lib. 29. cap. 11. tum putat, quod quinto quoque anno vectigalia, & tributa per cenſores ſoluerentur, ſic etiam lucrum, quod amplius luat, quam quanti eſſet emptum. Ludorum 18. genera plura ſunt, ſed præcipue habentur Gymnici, Circẽſes, Gladiatorij, Scenici. Gymnici quos nudi in Gymnaſiis exercebant, & id quidem quinque modis Saltu, curſu, iactu, virtute, luctatione. Virtute exerceri erat robore, & viribus certare, Luctatione au-

tem lateris complexu, hi Græcè Athletæ dicuntur, Locus autem palæſtra. Hoc exercitationis genus inter adoleſcentes, in conſpectu tamen maiorum natu, quo verecundius id agant vtile admodum puto. Conſuetudinem tamen Lacedæmoniorum 19. omnino repudiandam eſſe arbitror, qui fœminas etiam inter ſe luctari iubebant, & victricem victori deſpondebant, vt futura ſoboles fortibus orta parentibus lõge robuſtior naſceretur. Contineant ſe domi mulieres, reíque familiari indulgeant, quas natura imbelles fecit, ac timidas, vt earum formidine longe aptiores ad cuſtodiam redderentur. Circenſes ludi, vel à circo maximo in quo ſpectabantur, dicuntur, vt Quinto Pediano placet, vel à Circe ſolis filia, quam patri hoc genus certaminis conſtituiſſe Græci aſſerunt, quod tamen non ab re eſſe videtur. Circus enim maximus principaliter ſoli cõſecratus fuit, cuius ædes in medio ſpacio cernebantur, eiúſque effigies è faſtigio ædis eminebat, Soli enim intra ædes ſacrificare iniquum eſſe putabant. Circum Romani ſpacium appellabant, quod currere equi ſolebant in quadrigarum certamine circum metas. Meta

19. *Plut. in Lycurgo.*

enim finis, vel terminus à metu tranſiliẽdi dicitur. Alij dicunt Agonicos Circenſes Olympium eſſe certamen, inuentum apud Elidem, in honorẽ Iouis Olympici. Sunt qui credant Olympicum certamen ab Hercule primo editum in honorem Pelopis Materniatani, quo ſinguli anni quaterni numerantur. Alij quidem putant Circenſes ludos, 20. qui circum enſes agerẽtur nominari. Nam vbi deinde male collocati eſſent gladij, diſponebantur. Alia autem ex parte fluminis ripa erat, vt ſi quis in alterutram partem diuerteret, diſcrimen non paruum ſubiret. Non igitur paruæ erat artis inter ripas, enſéſque quadrigas agere. Hi ludi quamuis 21. Soli, aurigarũ numini, principaliter dedicati eſſent, tamen Caſtori, & Polluci deputabantur, qui à Mercurio equos accepiſſe dicuntur. Celebrabantur etiam Neptuno, Marti, & Ioui, quia eos etiam quadrigis præeſſe opinabantur. Sunt etiam ludi quos magnos circenſes Virgilius appellat, qui Romani etiã ludi dicuntur, quod ſub regibus inſtituti ſunt, & magni nominati, vel quod diis magnis, id eſt, laribus vrbis editi fuerint, quibus ſabinas raptas fuiſſe aiunt, vel à magnis impenſis. Nummum ſiqui-

20. *Seruius ſuper 3. Georg. & Alex. lib. 5. cap. 8.*

21. *Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 17. & Li. dec 3 lib. c. vi. de Scali. lib. 1. poet. ca. 30.*

dem ducenta millia impendebantur. Eiuſmodi ludos magnus Pompeius in victoria Sertorij vouit, & Lucius Sylla in victoria belli ciuilis. Sunt qui opinantur eoſdem & Megalenſes dici, quod verum neutiquam eſſe exiſtimo. Ludi quidem Megalenſes magnæ matri Deum dicati ſunt, vt Liuius in ſecundo bello punico refert libro nono tertiæ decados his verbis. Acceſſit conſultatio de matre Idæa accipienda. Haud paruę rei iudicium ſenatus tenebat, qui vir optimus in ciuitate eſſet, veram certè victoriam eius rei ſibi quiſque mallet, quam vlla imperia, honores ve, ſuffragio, ſeu patrum ſeu plebis delatos. Patres conſcripti. P. Cornelium Scipionem filium eius, qui in Hiſpania ceciderat, Adoleſcentē nondum quęſtorium iudicauerunt in tota ciuitate virum eſſe optimum, & paulopoſt addidit. In ædē Victoriæ quæ eſt in palatio pertulerūt Idæam matrem pridie Idus Aprilis, Iſque dies feſtus fuit Populus frequens dona deæ in palatium tulit Lectiſterniúmque & ludi fuere, Megalenſia appellata. In bello quoque Macedonico idem teſtatur cum ait. M. Iunius Brutus ædē magnæ matri Deum in palatio dedicauit, & ludos ob eam dedi-

cationẽ factos Megaleſia appellauit. Dicũtur autẽ Græca appellatione à magnitudine ἀπὸ τοῦ μεγέθους. Gladiatorij ludi longe ab omni humanitate 22 diſtant, carnificinam ſiquidem, & immanitatis ſpeciem potius præbere videntur, quam aliquid decoris, aut vtilitatis habere. His igitur carebat ciuitas noſtra, & omnis inſtituta reſpub. ſi dictis noſtris auſcultare voluerit. Celebrantur autem in amphitheatro, 23 in quodquidem plura gladiatorum genera deſcendebant. Primi erant equites duo, equis albis, 24 ſigniſque militaribus in honorẽ Martis, quẽ vana eorũ ſuperſtitione vrbis præſidẽ eſſe putabant. Secũdi in honorẽ Neptuni, quẽ in bello nautico inuocabãt, hi fuſcinam (quam tridẽtem appellant) habebant Et occulta quædam retia quibus aduerſariũ pugnantes irretitum tenerent. Tertij Secutores 25 dicebantur, quod retiarios inſequerentur, & ad honorem Vulcani pugnabant. Quocirca cuſpidem & maſſam plombeam geſtabant. Quarti demum erant laquearij, qui deſiliendo laqueis decernebant, quibus comprehenſi, aut vulgabantur, aut

22 Contra Gladiatores inuehitur Auguſt. lib. 6. cõfeſſ. & Lactant. in Epitome.

23. Blõdus ex 16 Liuij gladiatorij muneris exemplũ deſcribit & de primo huius authore diſputat contra Valerium

24 in memoriam Caſtoris & Pollucis candidis equis inſidẽtiũ cũ Romanis ſuppetias tulerũt aduerſus Latinos Plin 2.c.18.

25 alio nomine Mirmillones Suet. in Calig. Valer. Max. lib. 5. & Cic. li. 7. ad Att.

perpetuam ſeruitutem ſeruire cogebantur. Pugilum certamen (quod magnę laudis fuit) apud veteres periculoſum valde eſt, & nequaquam permittendum ab his qui reip. præſunt. Inhumanum mihi videtur homines in certaminibus ludicris interimere, nec id poteſt ſine mœrore, & lachrymis plurimorum accidere. Agitur tamen id non ſine ingenti arte, & ſpeciem quandam fortitudinis præ ſe fert, quod Cicero oſtendit libro ſecũdo Tuſcula. quæſtio. his verbis. Pugiles cum feriunt aduerſarium in iactandis cæſtibus ingemiſcunt, non quod doleant, animove ſuccumbant, ſed quia in profundenda voce omne corpus intenditur veníque plaga vehementior. Pugiles à pugna dicuntur. Pugna autem à pugno. Veteres nanque ante vſum ferri, & armorum, pugnis, calcibus, morſu, & omni corporis nixu, ac luctatione certabant. Ante inuentos Cæſtus 26 pugnis nudis, & corporis conatu decertabant. Quodquidem non abhorrendum eſſe opinor, dum modo id ſine ira, aut ſimultate fiat: habet enim ſpeciẽ aliquam virtutis, & ex ea conſuetudinę homines prõptiores ad rem bellicam redduntur. Sed cæſtibus pugnare (vt dixi)

26. Deſcribit Cælius lib. 13. & Scaliger li. 1. poet. c. 21. hoc genus certaminis.

ab omni humanitate alienum eſſe videtur. Infinitum eſſet ludos omnes Græcorum Romanorumque oratione complecti, quorum partim ad exercitationem, partim ad crudelitatis ſpectaculum editos eſſe cernimus, partim autem ad luſum, veluti ſunt Lupercālia, quorum nomen Quintilianus à tribus partibus orationis fieri voluit, quaſi luere per caprum. Eadem cum celebrabantur (vt
27. & *in Romulo. Alex. lib. 4. ca. 12. lib. 6. cap. 11.* Plutarchus Cheronenſis refert in vita Iulij Cæſaris 27) multi nobiles adoleſcentes per vrbem nudi diſcurrebant, ſcuticamque ex loris ferentes obuium quemque per riſum cædebant: his occurrebant complures etiam nobiles fœminæ, præbebantque manus apertas, veluti præceptoribus, vulgo nanque ſibi perſuaſerant, ſi ab illis cæderentur prægnantibus pariendi ſibi nixibus, ſterilibus autem concipiendi facultatem quā-
28. *de Sacerd. & Mag. Rom.* primum tradi. Lucius Feneſtella 28, & nonnulli alij veteres ſcripſerunt Pana Lyceum, ſeu Faunum, ſeu Siluanum primum fuiſſe omnium Deorum quos Romana ſuperſtitio coluit, cui Luperci
29. *Virg. li. 8. Æneid.* rem diuinam faciebant, & Lupercales ludos exercebant. Huius religionis Euādrum 29 fuiſſe auctorem dicunt. De no-

mine Lupercalium non ſatis conuenit inter ſcriptores. Nam vt omittam Quintiliani 30 interpretationem de qua modo dixi. Alij aſſerunt hoc nomen inditum quod huius numinis inuocatione Lupi à ſtabulis arcerētur. Alij templum in quo colitur Lupercal appellari dicunt. Vnde Virgilius, Et gelida (vt inquit) monſtrat ſub rupe Lupercal. A Lupa quæ eo loci inuenta eſt, cum lac præberet Romulo, & Remo, quem autem nos Lupum, illi Lycon vocant. Alij à Lyceo Arcadiæ monte, vbi ea religio primo viguit, Lupercal dici volunt. Trogus autem Pompeius Euandrum radicibus palante montis templum conſtituiſſe Lyceo, quem Græci, Pana, Romani Lupercum appellabant. Cuius Dei ſimulachrum nudum Caprina tantum pelle amictum erat, quò etiam habitu Lupercales per vrbem curſitabant. Eiuſmodi ludi nuſquam permittendi ſunt, tum propter vanas, impiáſque ſuperſtitiones, tum quia nihil decoris, aut vtilitatis habent. Hanc conſuetudinem ludibrio etiā habere videtur Iuuenalis cum ait. 31. Turgida non prodeſt condita in pyxide lyde. Nec prodeſt agili palmas præbere Luperco. Diximus ſatis quibus

30. *lib.* 1. *cap.* 5.

31. *Satyr.* 2.

artibus, quibuſque ſtudiis pueri erudiendi ſint, quam curam omnium maximam non modo parentibus, verum his qui reip. præſunt eſſe diximus. Alatur igitur primum ingenium, redigaturque ad ſapientiam, ſi fieri poteſt, quæ omnium rerum optima eſt. Exerceantur corpore, ſed adeò, vt ingenij munera non impediant. Difficile eſt enim vno, eodemque tempore animo, & corpore exerceri, cuius quidem rei ratio diligens habenda erit. Paruo tempore exercitationibus corporis indulgeāt, ne illis nimium oblectentur. Fiunt enim ingenio hebetiores, ſibíque ipſis vix conſulere ſciunt, veluti de Milone Crotoniata legimus, qui omnia ſupra humanas vires feciſſe legitur, & totiés victor in certaminibus coronatus eſt, bouemque ictu pugni victimam fecit. Attamen cum nimium ſuis viribus crederet, mortem 32 ſibi infeliciſſimam parauit, cum cerneret robor cuneis adactis nondum diffiſſum eſſe ignauiamque eorum, qui reliquerant irriſit, manibuſque id ſcindere conatus eſt: ſed cum cunei diſcuterentur, arborque ad propriam naturam rediret deprehenſis brachiis in ſolitudine detentus, alitibus feriſque

32 *Cic. in Catone ma.*

præda extitit. Et Polydamas 33 pugil alius præclariſſimus, cum latebram imbre quietam humeris ſuſtentare nititur, ſociis omnibus fugientibus, ſepulchrũ ſibi parauit, non ſine magna omnium ſeculorum irriſione. Cito igitur recedant ab eiuſmodi exercitationibus pueri, diſcantque à Mercurio illo, quem paleſtræ inuentorem veteres fuiſſe affirmant, qui ea quamprimum relicta ad eloquentiam ſe contulit, & Muſicæ Aſtronomiæque diligentiſſimam operam dedit. Et de his hactenus. Nunc autem quoniam docuimus qui reipub. muneribus, honoribuſque afficiendi ſunt, quique etiam repudiandi, aut è ciuitate exigendi: De ordine magiſtratuum dicemus in ſequenti volumine.

33. Valer. Max. li. 9. ca. 11. & Pauſanias.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS LIBRI SECVNDI de Inſtitutione Reip.

FINIS.

Procœmium ad Sixtum Pontificem Maximum
De ordine magiſtratuum.
De officio priuatorum in eos qui magiſtratum gerunt.
De officio eorum qui magiſtratũ gerunt in priuatos,
De virtutibus eorum qui reipub. præſunt. Titulus primus.
Diſtribuendam eſſe ciuitatem ad eligendos magiſtratus, & tutius ciues quam peregrini imperant. Titulus ſecundus.
Quid obſeruare debeant ſenatores
De eligendis magiſtratibus
De ambitu comprimendo. Titulus tertius.
De diuinis magiſtratibus, nihil in repub. agendum eſſe, niſi rite propiciato ſacrificiis Deo.
De Pontifice, & eius nomine. Titulus quartus.
De ſummo magiſtratu quem conſulatum Romani appellant, cui duo præeſſe debent, vnus domi, alter militiæ. Titulus quintus.
De magiſtratibus qui iuridicundo præ-

eſſe debent.
De vadimonij iuſtitiique temporibus.
De litibus.
De cauſis defendendis. Titulus ſextus.
De cenſoribus, & eorum duplici munere, quid ſit mos, quid ſit conſuetudo, quid ſit cenſere, quid ſint capite cenſi, quid ſint proletarij. Titulus ſeptimus.
De iudicio capitali more Romano.
De Triumuiris Capitalibus.
De Quæſtoribus. Titulus octauus.
De Quæſtoribus.
De ærarij ratione.
De viris monetalibus. Titulus nonus.
De excubiis, vigiliiſque exercendis.
De præfectis vigilum. Titulus decimus.
De præfectis annonæ, quid annonæ nomen ſignificet. Titulus vndecimus.
De ædilibus qui ædibus ſacris præſunt, viis publicis, aquarum ductibus, pontibus, & cloacis. Titulus duodecimus.

AD SIXTVM QVARTVM PONTIFICEM MAXIMVM,
Libri Tertij incipit
Procemium.

Præfatio Libri Tertij.

OMNIS Reip. moderatio Sixte pater ſanctiſsime in magiſtratuum deſcriptione continetur, ſine quorum auctoritate, prudentia, ac diligentia, ciuitas eſſe non poteſt. Proinde minus admirandum eſt Ariſtotelem dixiſſe remp. eſſe inſtitutionem ciuitatis circa magiſtratus, honoréſque publicos, quandoquidem in libero populo ſine magiſtratibus nihil rectè agitur. Vt enim nauis ſine gubernatore in portum tranquillitatis nunquam redigi poteſt, vtque exercitus ſine imperatore in magno ſemper periculo verſatur, vixque victoriam aſſequitur, ſic ciuilis ſocietas fortunæ expoſita eſſe videtur, nec quieta, aut fœlix vlla ex parte eſſe poteſt, niſi magiſtratuum auctoritate, atque conſilio regatur. Videndum tamen eſt ſicut in re nautica, ac bellica, ſic in rep. vt pauci ſint, qui imperent, plurimi autem qui obſequantur. Multitudo enim magiſtratuum ciuilem ordinem perturbat. Laudant veteres ſcriptores Maſſilienſes, quorum remp. ordine, & æquitate omnibus alijs præferũt. Eorũ

Senatores numero ſexcenti erant (vt refert Strabo.) Ex quibus annuis vicibus quindecim præſidebant, ſummumque gerebant magiſtratum. Ex *his autem quindecim tres præficiebantur, qui legibus, ac iuridicundo præerant. Hi paucis admodum adiuti remciuilem in pace, & ocio optimè gubernabant. In bello autem, & tumultu Imperatores, & Principia Maſſilienſes deligebant, quæ ſatis eſſent ad rem bellicam bene gerendam. Complures medici vni ægroto adhibiti, inter ſe potius oſtentationis gratia decernunt, quàm ea diluunt, quæ laboranti ſalutem afferre poſſunt, & varia conſilia in maximis periculis rem potius præcipitant, quàm adiuuant.* H*æc & pleraque alia cogitanda ſunt in magiſtratibus ordinandis, de quibus ſuis locis diſſerendum erit. Sed hoc iterum, atque iterum dicendum cenſeo, optime gubernacula reip. ſenibus tradi, qui per ætatem, & rerum experientiam plurimum callent. Vera nanque eſt illa* Platonis *ſententia, & à Cicerone quaſi pro oraculo poſita, beatum eum haberi poſſe, cui contigerit eſſe in ſenectute, vt ſapientiam, veraſque opiniones aſſequi poſſit.*

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS CAIETANI DE Inſtitutione Reipublicæ, Liber Tertius.

Titulus Primus.

De ordine Magiſtratuum, & de officio Priuatorum in eos qui Magiſtratum gerunt, & eorum rurſus in priuatos, & de virtutibus illorum, qui Reipub. præſunt.

ARG. *Diſtribuit ciuitatis incolas in duo genera: vnum eſt eorum qui imperant, alterum eorum qui parent. Tum pauca in genere tradũtur de officio quod vtrique præſtare debent.*

1. Diogenes Laertius lib. 4

CRANTOR Solenſis Xenocratis auditor, Palęmoniſque amicus, ac deinde diſcipulus, qui 1 Philoſophus fuit peregregius, & poëta non vulgaris, cum vitæ humanæ rationē habere vellet, & actiones cogitationéſ-

que

que noſtras prudentiſſima diuiſione 2 ſortiri, affirmauit primas vitę partes virtuti dandas eſſe, ſecundas bonæ valitudini, Tertias honeſtæ voluptati, Quartas autem diuitiis opinabatur. Siquidem nihil boni, nihilque iocundi nobis ſine virtute accidere poſſe, fruſtraque eum alia ex parte quærere, quæ commoda, aut bona eſſe dicuntur, qui virtutis ſit expers. Optimam deinde virtutis comitem, bonam putauit eſſe valitudinem, vix enim nobis bene ab animo eſſe poteſt, cum à corpore male ſit, & corporis ægrotatio vix ſine animi ægritudine eſſe poteſt. Præterea qui bene valet, liberiore animo vtitur, & ingenij acumine minime fraudatur. Comes his duabus accedat honeſta voluptas, quæquidem tum præcipua eſt, cum animus ſeipſo fruitur, omnia metitur ad tranquillitatem, iocunditatémque mentis, delectatur non titillatione ſenſuum, aut corporis illecebris, ſed contemplatione magnarum rerum, quęquidem pabulum animi ingenui, & mentis liberalibus ſtudiis inſtitutæ. Quarta illa pars, quæ commercium cum ſuperioribus habet, licet minor omnino ſit, ta-

2. Hæc vitæ inſtituendæ ratio quadriuiũ Criſtoris apeatur & repetitur lib. 4. tit. 13. de regno.

n

men cum neceſſitatem humanam reſpicimus, cumque conſideramus hominem victu, veſte, domicilioque indigere, neceſſaria etiam habenda eſt. Callimachi 3. poëtæ ſententia eſt, quæ huic menti congruere videtur, Diuitias ſine virtute nunquam hominem efferre, virtutem autem ſine diuitiis parum admodum eum illuſtrare. Et Sappho Lesbia non muliebriter inquit, parum prodeſſe diuitias ſine virtute, ſed cum ea coniunctas accumulare vitam beatam. Theognis 4 quoque vetus poëta duriorem ſententiam protulit, paupertatis ſiquidem metu, vel in mare nos ire præcipites ſuadet, inopia ſiquidem præclaros viros nonnunquam vrget, & duriora quæque eos agere compellit. Plautus 5 comicorum faceti ſſimus propter annonæ difficultatem ad molas manuarias piſtori ſe locauit, & ibi quoties ab opere vacaret ſcribere fabulas, & vendere conſueuit. Caſſius quoque Seuerus orator egregius 6 cum annis quinque & viginti exulaſſet, 7 in ſumma inopia diem obiit, vix panno vereda contectus. Et Valerius Bruti collega adeò pauper mortuus eſt, vt publico ſumptu ſepeli-

3. Hymno in Iouem.

4. Aphton. Sophiſta. in progim. hanc ſententiam explicat.

5. Gell. li. 3. cap. 3. noct. att. ex. M. Varrone

6. Plin. li. 7. cap. 12

7. Plin. ſecundus cap. 15. et Plut. in eius vita.

retur, Ammianus quoque Marcellinus ſcribit Perſei regis legitimum filium 8 poſt aduerſæ fortunæ calamitatem, artem fęrrariam ob quærendum victum exercuiſſe. Hæ cogitationes ſępenumero in mentem cadere debent eorum, qui ſocietatem humanam optime conſtituere volunt. Et Crantoris illa diuiſio in ciuitate ritè conſtituenda venit. Nam inſtituendi erunt ciues, vt virtuti incumbant, bonæ valetudini ſtudeant, honeſtam voluptatem non formident, diuitias ad vſum vitæ ſuę, & eorum quos diligunt, patriæque commoditatem parare velint. Vita igitur ciuilis taliter inſtituenda erit, vt ſine metu, ſine violentia, aut iniuria degere poſſimus, & ad fœlicitatem omnia dirigere, quodquidem vt aſſequamur, conſiderandum erit ciuitatem omnem duplici hominum genere conſtare. Eorum imprimis qui publicam perſonam gerant, quique reipublicæ rationem habentes, obliti commodorum ſuorum, alij omnibus legitimè imperent, ipſi autem ſolis legibus obtemperent. Cæteri omnes priuati ciues ſint æquali inter ſe iure viuentes, qui ſuperiores illos, qui

8. hanc hiſtoriam pariter ex eod. Marcell. Cæl. tradit. c. 18. lib. 9.

magiſtratum gerunt, non conciues ſuos tunc eſſe arbitrentur, ſed principes, aut reges, vel potius numen, geniúmque reipubl. illis ſtudeant parere, imperiiſque adeò obtemperare, vt piaculum admiſiſſe videantur, ſi eorum dictis minime auſcultauerint. Qui magiſtratum ſuſcipiunt, ſe maieſtatem reipub. gerere ſciant, obliuiſcanturque tantiſper ſe priuatos eſſe, dum publico

9 ex Cic. 2. de ora. & partit.

munere funguntur. Maieſtas 9 reipub. eſt in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis, eiuſque nomen à magnitudine dicitur, ſic & magiſter, quod maiore in ſtatione ſit, à quo magiſtratus deducitur, vt Varro aſſerit. Leges ante oculos ſemper habeant, quibus omni ex parte parendum eſſe ſciāt. Nam

10 Cic. lib. 3. de legib.

11 Idem eod. lib.

ſicuti magiſtratibus 10 leges ſic populo magiſtratus imperare debent. Verum nanque eſt illud Ciceronis adagium magiſtratum 11 legem eſſe loquentem, legem autem mutum magiſtratum. Nihil metu, aut vi agendum ſibi perſuadeant, quorum alterum ignauiæ, alterum temeritatis eſt. Bene imperandi rationem teneant, quamquidem facile dignoſcere poterūt, ſi eam primo bene pa-

rendo didicerint. Fit enim hoc in optima repub. vt qui modeſtè obſequitur, 12 dignus eſſe videatur, vt aliquando imperet. Expedit ſiquidem eum qui paret, ſperare ſe imperaturum, eum autem qui cum imperio eſt, cogitare non diu poſt futurum, vt obſequatur. Virtutes imprimis duces habeant, quæ imperent, ſine quibus nihil rectè agitur, quarum præcipua iuſtitia eſt, quæ quidem humanæ ſocietatis fundamenta iacit, & pietatem 13 in ſe continet, quamquidem ſcientiam colendi Dei eſſe Sextus Empericus docet, hanc græci εὐσέβειαν appellant. Hæc cultum diuinũ, myſteria, & cerimonias imprimis reſpicit, ſine quibus nihil ritè nihil ſanctè in repub. geri poteſt. Sed quia de religione in poſterum latius ſcribendum cenſui, non ero longior in hac parte. Secundum pietatis officium eſt, quo erga patriam 14 deuincimur, quamquidem ſecundum immortalem Deum colere, atque obſeruare debemus. Tertium eſt quo ingenti ſtudio tenemur, non modo in parentes, liberos, coniuges, alióſque qui neceſſitudine nobis coniuncti ſunt, verũ in omnes conciues noſtros, quos mirifica beniuolentia complecti debemus:

12. Idem eod. lib.

13. Iuſtitiam pro iure accipit quod apud Cic. in partit. ita deſcribitur.

14 Cic. in ſom. Scip.

Iuſticiæ deinde munus erit neminem lędere, 15 iniaria ve afficere, ius ſuum cuique tribuere, benemeritos gratia, laude, muneribuſque afficere, male autem meritos damnis, ignominia, pœnis, morte multare. Eius præterea officium eſt peregregium, fidem ſeruare, quæ non modo ciuibus noſtris, & peregrinis omnibuſque qui nobiſcum aliquo vitæ commercio tenentur, verum etiam hoſtibus ſeruanda eſt, & his qui contra nos arma ferunt. Nihil enim turpius eſſe poteſt his, qui reip. præſunt, quam fidem fallere, quæquidem ignominia nulla vnquam obliuione deletur, vt de Carthaginienſibus lęgimus, quos fœdifragos 16 Ennius appellauit, à frangendis fœderibus, quæquidem res cauſa vel imprimis extitit, vt vrbs illa euerteretur, quæ de imperio totius orbis terrarum cum Romano populo omnium gentium victore, tot annis certauerat. Eſt enim fides 17 dictorum, conuentorumque conſtantia, dicta (vt Cicero ait) quod fiant quæ promittantur. Iuſticiam igitur colant qui reipub. præſunt, à qua nulla gratia, nullus metus, nulla ſpes, nullæque pollicitationes eos amoliri debent. Secunda virtus qu

15 *Cic. lib. 1. off.*

16 *& Cic. lib. 1 off.*

17 *lib. 1. off.*

commendat eos, qui magiſtratũ gerunt, fortitudo 18 eſt, quamquidem ſolam virtutis nomine appellari à doctiſſima vetuſtate cernimus, ea adeò virum decet, vt Ciceronis 19 ſententia à viro virtus appellata ſit, quia viri propria eſt fortitudo, ſic & Græci τὴν ἀνδρείαν dici voluerunt. Hæc virtus præcipue cernitur in periculis, laboribuſque ſubeundis, quæquidem ſtabile, firmumque iudicium ſeruat, in his rebus quæ formidoloſæ eſſe videntur. Hanc Chryſippus 20 ſcientiam eſſe voluit perferendarum rerum humanarum, vel affectionẽ animi in patiendo, perferendoque, ſummæ legis parens ſine timore. Zeno 21 autẽ magnitudinem animi appellat, eamque dicit eſſe ſententiam, quæ animi habitum faciat celſiorem omnibus, quæ cõtingere poſſit, æqualiter perferẽdis. Hæc fidiſſima comes iuſtitiæ 22 eſt, ſine qua manca omnino ac debilis eſſet. Tertia eſt prudentia quæ in delectu bonorum, malorũque verſatur, & aliarum virtutũ dux eſt. Adeo vt Apollophanes 23 Philoſophus non vulgaris hanc vnam diceret virtutem eſſe, cui reliquæ omnes famulantur. Modeſtia deinde, ac Temperantia plurimum adiuuat, quæ

18. Lact. de Opif.

19 2. Tuſcul.

20. apud Cic. 2. Tuſcul.

21. apud Diog. Laert. lib. 7.

22. Cic. lib. 1. off.

23. apud Laert. in vita Zenonis.

quamuis cernitur in contemnẽdis, prætermittendiſque voluptatibus tamen in ſingulis actionibus adeò elucet, 24 vt earum moderatrix, atque auriga eſſe videatur. Hæc eſt illa, quæ tam diuturna laude extulit ſententiam illam Solonis, 25 quæ præcipit ne quid nimis agatur. Ad temperantiam percipiendam pueri apud Perſas magno ſtudio docebantur. quam vt diligentius obſeruarent, per diem actionibus puerorum ſeniores quoſdam probatiſſimos adeſſe iubebant, vt veriti eorum aſpectum Modeſtia, Temperantiaque omnibus in rebus regerentur. Huic coniuncta ſit conſtantia, quæ dictorum, gerendorumque fidiſſima cuſtos habetur, ea efficit vt ſecreta reipub. tacito ſilentio aſſeruentur, quo nihil præſtantius eſſe poteſt, qua etiam virtute præcipuè laudantur Perſæ, 26 qui omnia Arcana incredibili fide cuſtodiunt, nõ metus, non ſpes, aut vlla pollicitatio vocem elicere poteſt, qua eorum occulta prodãtur. Vetus nãque eorum diſciplina eſt, quaquidem cauetur ſilentium vitæ periculo cuſtodiri, nec magnum quippiam ab eo geri poſſe opinatur, qui linguam ſuam coercere nequeat, quod membrum na-

24. Cic. lib. 1. off.

25. vel Thaletis vt eſt apud Laer. Ariſt. certè li. 3 Rhet. ad Theod. eã tribuit Bianti.

26 Sabel. li. 4. Ennead. 4.

tura omnium facillimum eſſe voluit, vt oſtenderet taciturnitatem non omnino difficilem eſſe virtutem. Caueat qui magiſtratum gerit, ne quid vnquam ingratitudinis committere videatur, nihil enim eſt quod obſit magis principibus, quam cum intelligunt populi eos in gratia referenda negligentes eſſe. Hoc crimen ingratitudinis cum acerbiſſimi in plectendis ſontibus Perſæ 27 ſint, omnium grauiſſimè vlciſcebantur. Dignoſcebant nanque Deum imprimis, patriam, parentes, amicoſque ab ingratis negligi, & impudentiam quandam comparari, quæ ad omnia probra hominem promptiſſimum efficit. Ariſtoteles 28 tria neceſſaria eſſe vult illis, qui magiſtratum ſuſcipiunt, imprimis iuſtitiam, reliquaſque virtutes teneant, ad ea omnia gerenda quæ reip. vſui eſſe poſſint. Deinde vt eundem ciuitatis ſtatum diligant, contentique eo nihil moliantur, nihilque cogitent, quod alienum nouumque ſit. Sed eam viam ire pergant, quam maiores inſtituerunt, quæque aliorum veſtigiis attrita ſit. Nouarum enim rerum ſtudium ſæpius rempub. labefactare ſolet, quam eam aliqua ex parte meliorem reddere. Tertium

27 Xenophon lib. 1. pæd. Stob. ſer. 42.

28. ca. 9. lib. 5.

præcipit vt poteſtatem à populo habeãt maximam, ad ea exequenda quæ eorum muneri congruere poſſunt, quæquidem res efficit, vt ipſi maiore animo imperent, & diligentius obſequãtur illi quibus imperatum eſt. Cambiſes 29 Perſarum rex Cyri ſuperioris pater dicere ſolebat patrias leges duabus in rebus præcipue verſari, vt principes imperare ſcirent, priuati autem parere, quod tamẽ maxime erit, cum virtus reget eos, qui imperant, & qui obſequuntur intelligent honori, laudique ſibi eſſe, quod obtemperarint. Quique imperia detrectarint, ignominia, ac pœna afficientur. Manlius 30 ille Torquatus qui victorem filium, qui iniuſſu ſuo dimicauerat, ſecuri percuti iuſſit: longe pluris fecit contempti imperij exemplum, quam pręclaram de prouocante hoſte victoriam. Et quanquam id imperium duriſſimum habitum eſt, adeo, vt duriora quæque imperata Manliana imperia dicerentur. Tamen & probatum à ſenatu, populóque Romano fuit, & poſteris ſeculis inter exempla egregia numeratũ. Pleraque præcepta præſcribenda eſſent his, qui cum imperio ſunt, quæquidẽ dicere ſuperſedeo, tum quod memini me

29. *lib.* 8. *Cyroped.* 30. *Liu. lib.* 4. & 8. *decad.* 1. *et Val. Max. li.* 2. *de diſcip. milit.* & *Plin.* 2 *cap.* 28. *Plut. in vita Fabij Max* & *ca.* 26 *parallel.* & *Frõtinus lib.* 4.

cum eſſem adoleſcens, de gerendo magiſtratu ſcripſiſſe, tum quod in hoc volumine locis ſuis plurima erunt, quæ huic rei ſatis eſſe poterunt. Idcirco ad ordinem magiſtratuum deſcendam.

Titulus ſecundus.

DISTRIBVENDAM CIVITATEM AD ELIGENDOS MAGISTRATUS, & quod tutius ciues quam peregrini imperant.

ARG.

Maiore commodo reipub. fieri ait ſi ſenatus non populus eligat magiſtratum. In electione porro quæ multiplex eſt inueniendam eſſe aliquam rationem ambitus præcauendi maxime exemplo ciuitatis florentiſſimæ Venetorum.

Optime magiſtratus eliguntur, cum ciuitas diſtribuenda eſt, vt honore affici videatur vrbs vniuerſa, & regio quæque vrbis, ſiue vicinia patronum, aduocatumque habere videatur. Exemplo igitur Romanorum optimè vtemur, qui tres 1. vrbanas tribus conſtituerunt; quarũ vna Rãnes appellata 2. eſt, à Romulo vrbis cõditore. Alia Tatiẽſis, à Tatio,

1. hic numerus tribuum poſtea auctus eſt & conſtituta tribus .35.

2. Alex. ab Alex. cap. 16, lib. 1. Plin. ſecundus cap. 2.

Sabinorum rege. Alia autem luceres a Lucumonibus priſcis Tuſciæ regibus, ſiue a lucertino quodam, ſiue a luco, quem lucum aſylum Romulus vocauerat. per has cenſus deſcribebāt priuatorum, quę tributa a tribubus appellata ſunt. Per has etiam exercitus imperabatur, Vnde militum tribuni dicti, quod ex ſingulis tribubus legionem ducerent. Hinc & tribuni tres vrbani, quorum ſinguli tribum tuebantur, eligere nanque magiſtratus paſſim ex omni populo quamuis videatur optionem, propter maiorem numerum, meliorem habere, tamen odioſum eſt, & periculi non omnino expers. Fieri enim poteſt, vt ex paruo vrbis vico numerus aliquādo magiſtratuū impleatur, & reliqua deinde vrbs dignitate defraudata, munereque deſtituta eſſe videatur. Sunt pręterea qui magiſtratum gerunt, quaſi cuſtodes, exploratoreſque totius vrbis, multa audiunt, multa cernunt, quæ reip. vtilia eſſe poſſunt. Proinde præſtat eos per diuerſa vrbis loca ſparſos eſſe, quam paruo ſpacio coerceri, quo plures audiāt, & ex diuerſis etiā regionibus, pluribuſque adſint, nō enim omnes audēt magiſtratus adire, liberiuſque ſinguli ſingulos alloquuntur, freti

amicitia, cõſuetudine, affinitate, vel vicinitate, quę proximum affinitatis locũ habere videtur. Hoc exemplo complures ciuitates diuiſę ſunt, etiam temporibus noſtris, vt patria noſtra Senenſis, quæ complures Romanos mores adhuc ſeruat, & per tribus diuiſa magiſtratus ſuos eodem ordine ſortitur. Quæri ſolet à nonnullis, an omnes magiſtratus inter ciues deſcribendi ſint, an aliqui peregrinis tradendi? Placet quibuſdam magiſtratus omnes, qui iuri dicundo præſunt, quique vltionem aliquam in ſontes exercent, peregrinos eſſe, dicunt nanque ſimultates, inimicitias, atque odia inter ciues oriri, cum, ciuis in conciuem ſuum animaduertit. Alia autem ex parte longe faciliores eſſe, & ad gratiam, clementiam que proniores conciues inter ſe, quam ſi res a peregrinis agatur: quaquidem ratione adducti plerique Italię populi eiuſmodi magiſtratus aliunde accerſire cõſueuerũt. Ego autem rem non multis abſoluendum eſſe cenſeo, ſi optime conſtituta reſp: eſt, & legibus, moribuſque omnes probè auſcultent. Longe melius ciues imperabunt, quam peregrini, quodquidem non ſolũ ex Romanis, 2 Carthaginiéſib⁹, Atheniẽ-

2. Romæ tamen admittebantur aduenæ vt patet ex oratione Claudij ad ſenatũ. lib. 11. hiſt. Aug. apud Cornel. Tacitum.

ſibus, Lacædemonijs alijſque compluribus cerni licet, qui magiſtratus omnes ſuis ciuibus tradunt. Verum ex inclita Venetorum rep. in qua peregrinis nullus eſt locus, & tamen nec iuſtitia, nec ſeueritas deeſt, & ex eiuſmodi iudicijs nullę diſcordię, nullę ſeditiones, nullęque inimicitię oriuntur. Atqui vnum de ea rep. dicere poſſumus quod nuſquam alibi me lectitaſſe, aut vidiſſe memini, quod ordo ciuitatis, qui à primis conditoribus conſtitutus fuit, ſemper manſit, & nunquam mutatus eſt. Hi nanque qui eam vrbem ędificauerunt inter ſe, ſuoſque magiſtratus diuiſerunt, quaſi præmium laborum ſuorum, & hanc hęreditatem poſteris reliquerunt, vt aduenam colonum, peregrinumque ad magiſtratum admitterent nullum; & ita perpetuo obſeruatum eſt, iam pene annis mille; quocirca poſteri illorum, qui vrbem ædificarunt, ſemper reip. pręfuerunt, & ſenatores patricij, ac nobiles appellati ſunt, reliqui autem omnes plebei. Plurimum tamen valet conſuetudo, à qua difficile eſt recedere; ſed ſi ab initio conſtituatur, tutius ciues quam peregrini imperabunt, vt diximus.

SENATORES QVID OBSERVARE DEBEANT, DE eligendis magiſtratibus, de ambitu comprimendo.

Quoniam ſenatorum & maiorum magiſtratuum peccata valdè noxia ſunt, & re & exemplo eligendi ſunt ideo qui ſe non patientur à recto abduci In ſuffragijs autem quomodo fiant ſiue vltro ſinguli ſententiam dicant ſiue rogati quid optimum factu ſit admonet.

PRIMA reip. cura ſenatoribus incūbit, qui auctoritatem belli, paciſque habere debent, ad quos etiam ab alijs magiſtratibus prouocatio erit. Hi ex Lycurgi 1. ſententia cuſtodes, emendatoreſque legum ſint. Et nouas, per doctos aliquos ex ſenatorio ordine legūlatores (ſiquando opus fuerit) conſtituant, difficilè enim factu eſt omnia legibus ſcriptis complecti, noua etiam plerumque occurunt, propter hominum malitiam, quæ noua ſanctione indigent, & omnia quotidie in deterius ruunt, quæ legibus animaduertenda ſunt. Solon 2. legem nullam ſtatuit in parricidam, interrogatus cur id omiſiſſet?

1. *Vide Plut. in eius vita.*

2. *Diog. Laert. lib. 1. cap. 3.*

reſpondit nuſquam cogitaſſe tam tetrũ ſcelus, ac facinus per hominem committi poſſe. Omnis reip. ordo, & omne cõſilium dubijs aduerſiſque rebus a ſenatoribus manare debet. Hi patres appellantur, quod veluti parentes liberis, ſic ſenatores vniuerſis ciuibus conſulere debent. Coeant in vnum quaſi corpus, quod pluribus oculis cernat, pluribuſque manibus operetur, pluribus etiam nitatur pedibus, quæquidem res efficit, vt longe melius reſp. gubernetur, quam vnius vel principis ſtatus. Ille enim ſolus quæcunque poteſt, circunſpicit, non tamen poteſt omnia conſilio, & ratione metiri. Nemo enim mortaliũ omnia ſcire profitetur. Et ille ſapientiſſimus habetur qui pauciora ignorat. Coacti aũt cõplures docti, graues, & ſapientes viri oĩa cernunt, omnia præuident, nihil eis obſcurum, nihil inopinatum nihil nouum, nihil inauditum, nihilque magnũ videri poteſt. Optimi igitur Romani patres ꝫ. a cura, Senatores ab ætate & grauitate appellauerunt. Sic etiam Græci eadem interpretatione Senatum γερουσίαν vocant. Romulus ab initio vrbis centum patres conſtituit. Brutus autem exactis regibus cum populus iam longe frequẽtior

Feneſtella. cap. 1. Pomp. let. cap. 3 & 4. de Rom. magis. Gel. lib. 14. cap. 7

tior eſſet, numerum auxit, & quos ſenatores addidit, patres conſcriptos nuncupauit. Horum omnium poſteri patricij 4. deinde appellati ſunt. Quorum ordo præcipuus ſemper fuit, nec immerito, nulla enim nobilitas illuſtrior eſſe poteſt, quam eorum quorum maiores præclarum aliquod facinus pro rep. geſſerunt, deque ea optime meriti extiterunt Poſteris vero temporibus deficiente ſenatu, qui addebantur minoris nobilitatis habebantur, neque ipſi neque eorum poſteri Patricij dicti ſunt, niſi principum indulgẽtia, vt præclare docet Cornelius Tacitus his verbis: Iiſdem diebus in numerum patriciorum aſciuit Claudius Cæſar vetuſtiſſimum quemque ex ſenatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorum, & Lucius Brutus minorum gentium appellauerũt. Exhauſtis etiam quas dictator Cæſar lege Caſſia, & princeps Auguſtus lege ſenia ſublegere. Studium rationis, & mox rationem, etſi ciues cuiuſcunque ordinis tenere deberent, tamen ſenatores imprimis, qui inſtar totius populi habendi ſunt: vbi enim delinquunt, longe magis exemplo 5. quam culpa pecca-

4. De Hacie vi de plura apud Alex. ab Alexandro lib. 5. cap. 18.

re videntur. Minores nanque omnes eorum veſtigia ſequuntur; vixque ſe errare putant, cum eiuſdem criminis reum aliquem ſenatorem oſtendunt. Proinde videant ne vani, aut mendaces ſint, neue lucri cauſâ peccent. Diſcedant non modo ab omni turpi quæſtu, ſed ab omni lucro, in quo ſuſpicio aliqua turpitudinis eſſe poſſit. Prædictorum verò fructibus, vt ſe familiamque ſuam honeſte alant, expedit vti exemplo Romanorum, qui nauigandi vſum mercaturæ gratia ſenatoribus ademerunt, ideoque Appius Claudius Tri. ple. 6. adiuuãte Caio Flaminio legem tulit, ne quis ſenator, qui ve ſenatorum pater fuiſſet, maritimam nauem, quæ pluſquam trecentarum amphorarum eſſet, haberet. Id ſatis habitum eſt ad fructus ex agris vectandos. Quæſtus enim omnis patribus indecorus eſſe videbatur. Carthaginienſes 7 quoque cum imperatorum imperia duraſſent, & præcipue cum omnia ipſi & agerent, & iudicarent, centum ſenatores delegerunt, qui reuerſis à bello ducibus rationem rerum geſtarum repoſcerent, vt hoc metu perciti, ita in bello ſe gererent, vt domi iudicia, legeſque formidarent. Maiores magiſtra

6. Hac de re dictũ eſt lib. 1.

7 Ariſtot. cap. 9. lib 2. polit.

tus primum locum in ſenatu tenere debent, & eum præcipue, qui dignitatem, ac maieſtatem reip. præ ſe ferat. Eorum nutu vocandus eſt ſenatus, & ea referenda ſunt, quæ oportuna eſſe videbuntur, & facta poteſtate loquendi ea conſulere ſenatores debent, quæ è rep. ſint omnibus priuatis commodis reiectis, quorum animi in conſulendo liberi eſſe debent, nulla amicitia, nullo odio, nulla ſimultate aut inuidia teneri. Ambigunt qui de ciuili ſocietate ſcripſerunt, liceát ne ſingulis ſententiam dicere, aut ſoli rogati ſuggeſtum conſcendant. Accidit ſæpenumero, vt qui magiſtratum gerunt, cùm aliquid extorqueri volunt aliquos ſententiam rogent, qui vel cum eis ſentiant, vel metu perciti, aut ſpe allecti imperata loquantur. Tunc ſi alijs non liceret dicta refellere, & veritatem rationibus, argumentiſque eruere, male conſultum eſſet ciuitati. Alia autem ex parte ſi liberè omnes ſententiam dicere poſſunt, vincit plerunque temeritas plurimorum ſurguntque petulantiores, & falſa pro veris afferūt, increpant, oblatrant, irruunt, adeo, vt moleſtis grauibuſque ciuibus ſilentium indicere videantur, quo fit vt ea nonnū-

quam decernantur, quæ reip. minus ſalutaria ſunt. Quocirca temperamento quodam vtendum cenſeo, Dicant igitur imprimis ſententiam rogati, curentque magiſtratus diligenter eos 10 rogare, qui ætate, dignitate, doctrina, rerumque experientia plurimum præſtant. Poteſtatem deinde alijs ſenatoribus faciant loquendi de his rebus, quæ in conſultationem venerint, quibus numerum præſcribere fortaſſe non eſſet inutile. Eo igitur pacto & rogati ſententiam dicent, & alij libere conſulere poterunt, & ſic neque magiſtratus ſenatum fallere, nec petulantes ſua temeritate grauioribus viris ſilentium indicere poterunt. In ſenatu magiſtratus omnes deſignari potius, quam comitia totius populi agere, longe præſtantius eſſe arbitror. Ambitio nanque illa, & popularis impreſſio 8. quam turpis ſit, quamque indigna libero homine nemini obſcurum eſſe debet, faciliuſque longe eſſe arbitror ambitioſos in ſenatu apud homines graues comprimere, quam in comitijs, in quibus cum vniuerſo populo agitur: & ille ſe neglectui, contemptuique haberi putat, quem Candidatus non impreſſerit, & blandioribus verbis allocutus fuerit, &

8. Impreſſionis vim & ſignificatum explicāt doctores in l penulti. c. quod nec. cau.

vnius nõnunquã leuiſſimi hominis oblatratio ſuffragia plurimorum euertere poteſt, quoquidem fit, vt excellẽtes nõnunquam repellantur, deſignentúrque leuiores. P. Scipio Naſica 9. cui cognomentum viro optimo à ſenatu traditum eſt, qui tot pręclara facinora pro rep. geſſit, cum ædilitatem candidatus peteret, dvrioremque manum cuiuſdam ruſticani hominis apprehenderet, per iocum rogauit pedibus ne an manibus ambularet? quæ res adeò moleſta ruſtico illi extitit, compluribúſque circũſtantibus, vt ad populum manaret, cauſáque repulſæ viro excellentiſſimo fuit, cùm ſe ruſtici omnes ludibrio habitos eſſe arbitrarentur. Repulſam Æmilius 10. Paulus aliquotiens tulit, cum minus ambitioſus eſſet, Quid quod ſæpenumerò imperitiſſima illa multitudo peiores eligit, præſtãtiores autem repellit? quæquidem res non mediocrem plagám Romanæ reip. intulit. Varro homo leuiſſimus ex abiectiſſima plebe cõſul deſignatus fuit contra Hannibalem, repulſo Fabio maximo, aliiſque imperatoribus excellentiſſimis quæquidem res labem in gẽtem, & pene vltimum exitium Romano populo attulit. 11. De quo Silius Italicus ita

9. Valer. Max. li. 7. cap. 5. Plin. li. 7 cap. 34.

10. Plut. in Æmi.

11. Ob cladem in cannenſi pugna acceptã de qua lege Strabonẽ in fine li. 6. Lacta.

cap 17. ait punicorum, viij.

Oroſ. lib. v. cap. 16.

Submxus rapto plebei muneris oſtro
Sæuitiam roſtris Varro, ingentique ruinæ
Feſtinans aperire locum fata admonet vrbi
Atque illi ſine luce genus, ſurdumque parentum
Nomen, & immodicè vibrabat in ore canoro
Lingua procax, hinc auctus opes, largusque rapinæ
Intima dum vulgi fouet, oblatratque ſenatum,
Tantum inquaſſata bellis caput extulit vrbe
Momentum, vt rerũ & fati foret arbiter vnus,
Quo conſeruari latium victore puderet.
Hunc Fabios inter, ſacrataque nomina Marti
Scipiadas, interque Ioui ſpolia alta ferentem,
Marcellum faſtis labem ſuffragia cæca
Addiderant, Cannasque malum exitiale fouebant.

Ambitionem in tanta hominum colluuione comprimere difficillimum eſt, nam potentiores, opulentioreſque viri conuiuijs, muneribus, ludis, pecunijſque populo eblandiuntur, & quod palam nequeunt, clanculum, aut per internuncios agunt. Lex Calphurnia 12. apud Romanos de ambitu fuit, & deinde Iulia cum illa obliterata conſenuiſſet Nec tamen potuerunt ambitionẽ tollere, quo ad prĩcipes magiſtratuũ electio deuenit.

12. Huius fit mentio apud Cice. in Vatinium.

per ſortem magiſtratus ducere nonnulli cōſueuere; vt in Florentina Senēſique rep. fieri aſſolet; quæquidem res ambitionem aliquandiu tollit, minúſque intentos ciues ambiendis honoribus efficit, ſed hæc res periculi, incommodíque in ſe plurimum habet. Complētur námque vrnæ illæ compluribus nominibus, & propter temporis diuturnitatem, multitudinémque virorum, minus etiam digni coniiciuntur. Et nonnunquam in rebus aduerſis ſorte ducitur aliquis, vel ſenio confectus, vel qui reip. neutiquam ſatis eſſe poteſt. Proinde libera ſenatus electio præſtare videtur. Veneti ſortem electioni miſcent, quæ res lōgè præſtantior omnino eſſe cernitur. Qui enim magiſtratum gerunt cum ſenatus frequens in curiam deuenit, pileum quendam tripode aëreo loco celſiore poni iubent. In quo quidem pilæ paruæ admodum deargentatæ complures ſunt, deauratæ autem nouem. Conſurgit ſenatus longo ordine, & quiſque aliis ſpectantibus manum in pileum inſerit, pilámque ducit, ea ſi argētea eſt, ad locum ſuum qui ducit redit, ſin aurea, ſubſellium ad id paratum conſcendit, reliquos expectat, qui poſtremo nouē tantū ſunt,

13. *Quorum de repub. elegāter & copiosè Contadinus ſcripſit.*

quos nemo alloquitur, nemóque audit, tabellam, teſſeram ve porrigere poteſt. Hi pro magiſtratu deligendo nomina ſenatui dicunt, & ſuper illis ſuffragiis agitur quamprimum, ne quid per ambitum agatur. His & ſimilibus cautelis grauiſſimus ille ſenatus ambitioſos fallit, adeò vt digniores ſemper decernantur, cum magna etiam ciuium concordia. Hæc de ſenatu ſatis, nũc de ſingulis muneribus referamus.

Titulus Quartus.

DE DIVINIS MAGISTRATIBVS, ET NIHIL IN REP. agendum niſi propitiato deo, & de pontifice, & eius nomine.

Magiſtratuum alij diuini, alij humani habendi ſunt; diuini ſacros cultus, cerimoniáſque, myſteria, ſacrificiáque curare debent, populúmque ad veræ religionis cultum omni vana ſuperſtitione ſublata inſtruere. Parum admodum leges, & inſtituta proficerent, niſi ſacris adiuta præceptis 1. Deo optimo maximo auctore niterentur. Nam ſi priſ-

1. Tit. Liu. lib. 39. Cum poſt ſolẽne carmẽ precatio-

ti illi, qui Deum minimè cognouerunt, ſed ſuperſtitionibus, vanáque religione ducebantur, nihil agebant (quod ad rép. pertineret) iniuſſu pontificum; quid nos Chriſtiani, qui ſoli veram religionem colimus, quique Chriſtum Dei filium au ctorem religionis habemus, efficere debemus? certè omni ſtudio omníque diligentia curare, vt nihil agatur, nihilque cogitetur, niſi propitiato Deo myſteriis, celebrationibúſque, per quas quidem vitam nanciſcimur ſempiternam. Sacræ igitur operationes antecedere debent humanas. Quocirca curabũt, & quidem diligenter, ſenatores, vt quicunque inſti tuuntur in ſenatu, Deo auctore eligantur; quoquidem propitiato Chriſtianis ſacrificiis ceremoniiſque, nihil in repu. perperam agi poteſt, nihílque ſiniſtri, aut aduerſi accidere. Adſit igitur, antequam de magnis rebus agatur, ciuitatis antiſtes, quem Romano ſermone pontificem appellamus, cuius Scęuola dictum eſſe voluit, quod poſſet facere id eſt rem diuinam perſoluere, verbum enim facere apud veteres id ſignificat, vt ex illo Virgilij verſu 2 cerni licet, Cum faciam vitula pro frugibus ipſe venito. Varro tamen pontificem à ponte faciendo di-

nis quod præfati potius quam populum alloquãtur magiſtratus ſolent per giſſet.

2. Ecloga. 3.

ctum putat, Summæ námque religionis erat pontem fluminibus facere? Nec id mediocri ritu curabatur: Nam ſublicius 3. magnis cerimoniis à pontifice primum factus eſt, & ſæpe numero reſtitutus. Græco verbo pontificem epiſcopum appellamus, quaſi ſpeculatorem, contemplatorémque rerum diuinarum. Principio rerum humanarum imperia apud pontifices erant, regéſque ipſi ſacris initiati diuinam, humanámque curam gerebant, nec quempiam poterant cogitare bene imperare poſſe, qui diuinarum rerum expers eſſet, commerciúmque cũ Deo non haberet. 4. igitur aut ſacerdotes ipſi imperabant, aut principes nihil eorum iniuſſu agebant. Romulus initio vrbis templorum, ſacrorúmque antiſtitem regem appellauit, & quaſi ſocia potestate cum regnaret, voluit eum legum, moríſque patrij cuſtodem eſſe. Nos ergo ab eiuſmodi exemplo diſcedamus nunquam, qui veram religionem colimus, ſed omni ſtudio ſacerdotum dictis auſcultemus. Nam diuino numine afflati, ſanctitatis, immortalitatiſque præcepta nos edocent. Sed vbi de religione dicemus latius hęc, vberiúſque tractabimus. Humani magiſtratus hi ſunt, qui perſo-

3. *Plin. lib.* 34. *cap.* 5. & *lib.* 36. *capit.* 15. *Pomp. Lat: Martian lib.* 7. *Rom. antiq. cap.* 7. & *Blõd. lib.* 1. *Romæ inſtaurata.*

4. *Vt numa cum Ægeria teste Plutar: in eius vita.*

nam publicā gerunt, ciuitatique præſunt iuridicūdo, qui iura ciuitatis optimè callere debent. Exempla patrum, maiorūmque non ignorare, leges, ac conſuetudines noſcere. Iuſtitiam, æquitatemque in omnibus obſeruare, alij curas habent præcipuas, vt ædiles, ſacrarum, priuatarumque ædium. Cēſores autem moribus præſunt, aliique complures, quorum ſinguli ſuo munere funguntur. Hi humani magiſtratus diuerſis nominibus cenſentur. Aliter enim Græci eos appellant, & inter eos aliter Athenienſes, aliter Lacedæmonij, aliter Thebani, aliæque ciuitates, barbaræ etiam nationes ſua nomina habent. Nos autem Romanorum nomina ſequemur, tum propter auctoritatē, vniuerſo enim orbi terrarum imperarūt; tum propter dignitatem, ac grauitatem, qua omnibus gentibus, ac nationibus præſtant, tum etiam quia latini ſumus, & à verbis noſtris minime diſcedere debemus.

Titulus Quintus.

DE SVMMO MAGISTRATV QVEM CONSVLATVM ROMAni appellarunt, cui duo præeſſe debent vnus domi, alter militiæ.

ARG. *De Conſulis vtriuſque officio præcipit atque poſterius agit de conſule curam militarē gerente, cum res vrbanæ maiores ſint quam bellicæ.*

1. Iuſtinianus in præfat. inſtitut.

DVo tempora 1. conſideranda ſunt vnum quidem pacis, alterũ autem belli, & vt in bello pacis ſtudia non omnino omittenda ſunt, ita in pace ea præuidenda quæ in bello neceſſaria eſſe poſſunt. Prudentiſſima quidem ratio eſt ea in pace maturare, quæ belli timor properare cogeret, vtramque igitur rationē tenere debent, qui ſummum magiſtratũ gerunt, vt pacis ſtudia munimentis etiã bellicis tueantur. Romani mortalium omnium excellentiſſimi ſummo magiſtratui conſules duos præficiebant, qui lictores, & Trabeam, cæteráque regum ornamenta habebant, quia exemplo regiæ poteſtatis creati fuerant. Horum vnus vrbanam alter autem militarem curam gerebat. Parum enim eſſet ocio, & trãquillitate intra mœnia frui, ſi in agris trepidaretur, & hoſtes à finibus non arcerentur, & alia ex partę tenere arma foris, & in rep. conſilio indigere nequaquam ſatis tutum eſſet. Cn. Pompeius 2. fruſtra à ſe victoriam foris partam fuiſſe ait, niſi conſul Cicero patriam conſi-

2. Cic. li. 1. off. cap Sed cum plerique arbitrentur, &c.

lio ſeruaſſet, in qua victor triumpharet, hanc conſuetudinem laudandam probandámque eſſe cenſeo ; vt duo conſules deſignentur, qui magiſtratu annuo fungantur. Nam dignitates perpetuas 3. eſſe in repub. periculoſum eſſe arbitror. Earum ſiquidem diuturnitas plerunque hominum mores mutare ſolet, & nonnunquam tyrannidis occaſionem præbet, vt de Iulio Cæſare dicere poſſumus, qui perpetuus dictator rempub. inuaſit. Difficilius quidem eſt in rebus proſperis ; quàm in aduerſis modeſtiam ſeruare. Conſules quod bene reip. conſulant appellantur, & vnus domi vrbanas curas gerat, 4. qui pro omnibus vigilet, ſenatum rebus dubiis cogat, ad quem prouocatio ſit, ſi quid per vim, aut perperam conſul ageret, exequatur magna diligentia hic, quod conſultat ſenatus. Nihil enim prodeſſet ſapienter dicere, niſi quamprimum eſſet qui maturè ageret. Adſit aliis magiſtratibus, vt ſinguli munere ſuo omni diligentia fungantur, iuſtitia innocentiam, integritatémque ſeruet. Longè enim magis exemplo quam culpa peccat qui reipub. præeſt. Aliter autem qui rei militaris curam habet, 5. imprimis militiæ delectū eiuſ-

3. Ex ſententia Ariſtotelis cap. 7. lib. 2.

4 Conſules vrbanam curam gerẽtis off.

5 *Cõſulis militarẽ curam gerentis officium.* modi habere debet vt æqualitas in omni ciuitate ſeruetur. Singulę námque tribus decem curiis deſcriptę ſint, quę ideò curiæ appellandæ ſunt, quod earum curam conſul ſuſcipere debeat. Curiam námque curam, ac diligentiam ſignificaſſe apud veteres ex hoc conſtat, quod econtrario incuriam negligentiam dicimus. Curare diligenter debet conſul in ſcribenda militia, vt in ſingulis quibuſque curiis cenſus, numeri, & ætatis ratio habeatur, detrectant enim imperia milites quibus iniuſte militia imperatur, quique vltra vires ſuas compelluntur, & peſſime admodũ cum eo exercitu agitur qui iniuſtam militiam ſibi imperatã putat. Cum militiã ſcripſit non in hybernaculis, ac ſub tecto exercitum ſeneſcere permittat, ſed pernoctet ſub dio, ſi etiam pax eſſet. Et his omnibus exercitationi-
6. *Tit.* 8. *lib.* 2. bus iuuenes agitet, quibus ſuperius 6. dictum eſt, vbi de Gymnaſtica ſcripſimus. Memineritque exercitũ ab exercitatione dici, militiam à duritate, expeditionẽ autem quod expedit, promptique omnes ad omnia pericula obeunda eſſe debeat. Diſcatque non pluris milites quam corũ
7. *Iliad.* imperatorem faciũdos. ſſe. Quocirca ve-
7. *hoc au* ram eſſe ſentẽtiam Homeri 7. omnes aſ-

ſerunt; tutiorē ceruorum exercitum eſſe, duce leone, quam leonū duce ceruo. Et Demades ille qui extemporanea oratione Athenienſes omnes oratores ſuperauit, eiuſdem ſententiæ adſtipulator eſſe videtur, nam cum audiuiſſet magnum Alexandrum diem obiiſſe, Ait videre ſe Macedonum exercitum ducē fraudatū, & quoniam tali duce eſſet orbatus, execæcato Cyclopi ſimillimum. Et Epaminundas 8. Thebanorū imperator cum cerneret ſe letali vulnere trans fixum rogauit euaſiſſet ne Daiphantus, aut Iollidas, cumque reſpondiſſent, qui aderant, illos in prælio cecidiſſe, iuſſit, vt pacem cum Lacedæmoniis inirent, quando omnino imperatore carerent, ſi probe ciues ſuos noſcerent. Vera enim exercitus laus ab imperatore incipere debet. Sed quoniam mihi cordi eſt in poſteris de bello latius ſcribere his paucis præceptis contentus ero, dummodo omnes intelligant optime rempub. geri quæ duos habet conſules, vnum qui rebus vrbanis, alterum qui rebus bellicis diligenter incumbat.

tem Apō pht. Stob ſerm. 52, tribuit Philippo Plutarc. in apōphtheg.

Titulus Sextus.

adhibẽdus eſt, ne locupletes omnia poſſideant, tenuiores autem extrudantur, odioſum námque eſt, cum dicitur illud Perſij. 2. Diues erat curibus quãtum non miluus oberrat. Præſcribenda eſt iugerum menſura à legumlatoribus, habendáque ratio non modo multitudinis ciuium, verum etiam magnitudinis agri. Cum igitur quiſque præfinitum agrum ſuum colit, fit nonnunquam per negligentiam, malitiámve cultorum, ſiue per obliuionem, vt termini euellantur, & tunc lis erit de finibus, quodquidem litis nomen manifeſtat. Ait enim Varro principio litem nomen accepiſſe à contentione limitis. Quod etiam Virgilius 3. videtur aſſerere, cũ ait, Limes agro poſitus, litem vt diſcerneret aruis. Duobus enim limitibus agri præfiniebãtur apud Romanos, 4. vno quidẽ à plaga ſeptemtrionali, qui à cardine cæli cardo vocabatur, altero vero ab oriente in occidentem per tranſuerſum, qui decumanus appellabatur. Ager namque his diuiſus figuram denarij numeri facit. Erit etiam lis 5. nonnunquam de aqua pluuiã arcenda vel de aliis rebus quæ quotidie in agris accidunt, ſiue etiam in vrbibus cum diſceptatur de parietib⁹, de ſtillicidiis, de

2. Sat. 4.

3. Geo. 1.

4. Frontinus lib. de limit. agrorum & Plin. lib. 22. cap. 33.

5. Quibus de controuerſiis extant tituli in Pandect.

tigno iniuncto. Accidit etiam inter mercatores, vt lites oriantur, & præcipuè cũ vani, & mendaces complures inueniantur & cum quibus non ſit conueniẽdum in tenebris, ſed agendum adſtipulatore, ac teſtibus præſentibus. Eiuſmodi igitur iurgij quo facile immicitias parare poſſunt, finis quamprimum præſcribendus eſt, vt ciues ad concordiam redigantur, quod tunc fit, cum cuique redditur quod ſuum eſt, tum ad ſua opera quiſque redeat relicta lite. Vadimonia omni tempore conſtituenda ſunt. ne multitudo litium iudices obruat. Feſtis autem diebus, & quibus nundinæ, feriæ ve conſtitutæ ſunt, iuſtitium ſit, quod etiam indici ſolet aliquot dieb⁹ gaudio, luctúq; publico. Prætor apud Romanos quod præeſſet dicebatur, & vrbanus appellat⁹ eſt, quod inter vrbanos ius diceret, nã qui inter peregrinos ius dicebat prætor peregrinus vocabatur. Penes prætorẽ fuit publici, priuatíque iuris poteſtas, & quod prætor ediceret [6]. ius honorarium appellabatur ob eius honorem, habebat prætor inſignia conſularia; Lictores tamen non amplius ſex, ſellam etiam curulem, & trabeam, ſic etiam in ciuitate noſtra prætores iuridicundo præſint numero tres, ſinguli ex ſingula quaque

6. Liu. lib. 6. decad. 1. feneſt. cap. 19. Pom pon. iuri.

tribu, hi viri integri, & optimè de rep. menti ſint, qui legum, morúmque ciui-tatis nulla ex parte ignari eſſe debent, ſed planè ita ius publicum, priuatúm-que callere, vt nihil eis obſcurum, nihíl-que ambiguũ ſit. Terni præterea ex vna quaque tribu viri ſint, horum collegium prætoribus adeſſe debet propter mul-titudinem cauſarum, quorum arbitrio inter ſe diuiſas omni cura, ac diligentia ſinguli ſcrutari debent. Et poſtquam o-ptimè didicerint ad collegium referãt, ac deinde ad prætores, vt ſuper his iudi-cium dicatur. Et hoc pacto nec nouem viri prætores decipere, nec prætores eos ad iniuriam compellere poterũt. Ab eo-rum iudicio prouocationem neceſſa-riam eſſe arbitror, tum vt diligentius iu-dicent, tum vt ſi quid dolo, aut iniuria per eos perperam ageretur, reformetur, dirigatúrque ad iuſtitiam. Tres igitur alij prætores conſtituendi ſunt, ad quos ſola prouocatio ſpectet, & nouem viros etiam habeãt more ſuperiorum, ne quid per vim, aut iniuriam agatur. Orent cau-ſas patroni 7. viri optimi, dicendíque pe-riti, qui nihil aſtute, nihílque per dolum malum agant, ſed omnia vere loquan-tur, ſitque illis mendaciũ non impunitũ.

ff. de ori. iu. l. Neceſſarium Pompon. Lætus. cap. 24. de Rom. magnit.

Patroni olim qui fuerint vide Alex. lib. 5. cap. 14

Nihil enim in repub. tam incorruptum eſſe debet, quam iudicium, quodquidem ſæpius lingua, quam pecunia corrumpitur. Vnde eleganter ſe nõ intelligere Cicero ait, cur qui ſententiam pecunia corrumpit, pœna dignus ſit, qui verò eloquẽtia, laudem ferat. Nihil quidem (inquit) hoc plus mali facere videtur, qui oratione, quàm qui precio iudicem corrũpit, quod pecunia corrumpere prudentẽ nemo poteſt, dicendo autẽ poteſt. Quanto etiam odio digni ſunt cauſarum præuaricatores, quãque in eos grauiter animaduertendum eſt: vendunt enim iuſtitiæ patrociniũ & optimũ inter mortales defendẽdi deſerũt officiũ, & nunc reũ, nũc vero actorẽ emũgũt. Et demum vtrumq; decipiunt. Peccant etiam nonnulli, qui patrocinium defenſionis ſuſcipiũt, idq; deinde tam lentè agunt, vt paruo diſcrimine à præuaricatoribus abſint. Vera eſt enim illa Ciceronis ſentẽtia, non defendi homines ſine vituperatione fortaſſe poſſe, negligenter verò defendi ſine ſcelere neutiquam poſſe. Agant igitur cauſas oratores, & eas quidem officij gratia, vt bene de ciuibus mereantur, ſitque eorum præmium bene de ſe ab omnibus audire. Nec liceat eis, ſi fieri poteſt, pro

cauſa oranda precium, donúmve accipere, vt lege Cynthia 8. cauebatur. Turpe quidem & inhumanum eſt linguam hominibus in dicenda cauſa quæſtui eſſe. Antipho Rãnuſius 9. (vt antiquitas prodidit) primus omnium ob defenſam cauſam mercedem accepit, cuius exemplum multis temporibus Græci, ac Latini ſecuti ſunt. Longè pluris linguam quam quæſtuoſam quamuis mercaturam dictitabant. Sed Romani à quibus omnia exempla probitatis, atque virtutis ſumenda ſunt, lege Cynthia oratorum auaritię modum ſtatuerunt. Et ne iuuenes præmij ſpe ſublata negligentius cauſas orarent, Appij Claudij rogatione (vt diximus) legem Cynthiam temperari paſſi ſunt. Areopagitæ apud Athenienſes iudiciis præerant, apud Lacedæmonios vero ſenatores. Diodorus 10. autem refert Ægyptios optimos ex clarioribus ciuitatibus viros numero quidem triginta iudiciis præficere conſueſcere, quibus vnus præerat, aurea bulla inſignitus, gémis, ac margaritis ornata, quæ inſigne, noménque veritatis haberet, his ſcripta accuſatorum tabula efferebatur, in qua damnum, iniuria ve inerat, & eius æſtimatio reo tempus reſcribendi daba-

8. Cic. 2. de orat. & pro Aul. Cluentio Alciatus l. inter domum ff. de ver. ſignifi.

9. De quo Stephan. Grãmat. apud Volaterranum lib. 20. anthropol.

10. lib. 1. cap. 2.

tur, rurſúſque accuſatori, reóque inuicē reſpondendi locus erat, quibus auditis ſignum in eam partem intendebāt, pro qua iuris rationem eſſe arbitrabantur, ſententiámque ferebant, rem quoque ſine cauſidicis agitabant. Exiſtimātes ex altercatione actoris, ac rei, vbi ſcriptis ageretur, veritatem facilius elici poſſe, vt neque ingenio, arte, aſtutia, audaciáve iudicia peruerterentur, his omnibus iudicibus victus, à rege præbebatur, qua ex re (vt ab Ægyptiis aliquid accepiſſe videamur) monemur edicere magiſtratibus illis, quos iuridicundo præficimus, publica potius pecunia 11. mercedem aliquam impartiri, quàm priuata ne iudicia fiant venalia. Quodquidem periculoſum eſt in omni populo, & ſtatum reip. plerúmque labefactare ſolet, ſiue iudiciū corruptum fuerit, ſiue quid per dolum, aut vim egerint, qui iuridicundo, prouocationi ve præſunt. Conſulum iudicium ſit, qui vel ad ſenatum referant, vel ipſis læſis cōſulant, grauitérque in eos qui deliquerunt animaduertant, Hoc igitur pacto omnia iuſtè, ac legitimè agētur, quiſque ſine iniuria quod ſuū erit poſſidebit, & æquo iure ciues cū pace, ac tranquillitate degere poterunt.

11. *Diod. Sic. loco iam citato.*

Titulus Septimus.

DE CENSORIBVS, ET EORVM DVPLICI MVNERE, QVID ſit mos, quid conſuetudo, quid ſit cenſere, quid ſint capite cenſi, qui proletarij.

Cenſores in republica neceſſarios eſſe oſtendit qui animaduertāt in improbos & alia officia quæ ſui ſunt muneris & in contextu deſcribantur, præſtent.

PVdoris modeſtięquę magiſtri in rep. neceſſarij adeo ſunt, vt ſine eis parū admodum alij magiſtratus proſint. Nihil enim vtilius eſſe poteſt, quam benè moratum populum habere. Quocirca adhibendi ſunt grauiſſimi viri, virtute etiam probatiſſimi, ſinguli ex ſingula quaque tribu, qui mores ciuitatis emendent, nę ex illis peſſima conſuetudo ſubrepat, quæ perniciem populo, atque vniuerſæ ciuitati parare poſſit. Morem duobus modis intelligebant antiqui, vno quidem cum dicimus morē præcedere, conſuetudinem autem ſequi. De quo intelligit Virgilius, cum ait. *1. lib. 7. Æneid.*

Mos erat heſperio in latio, quem protinus vrbes Albanæ coluere ſacrum, nunc maxima rerum Roma colit. Ex quo perſeuerantiam conſuetudinis oſtendit.

Hunc morem Varro in libris quos de
moribus ſcripſit, dixit, in iudicio animi
eſſe quem ſequi debeat conſuetudo. Al-
tero autem modo dicimus (vt Iulius Fe-
ſtus 2. refert) inſtitutum patrium pertinés
ad religionem, cerimoniaſque maiorũ.
2. lib. 13. de verb. ſignifi. vtrámque expoſitionem in ſupradictis
verſibus ſequitur Maro, & idcirco addi-
dit ſacrũ, vt non modo oſtenderet moré
cõſuetudinem antecedere, verum etiam
ad cerimonias pertinere. Magna igitur
diligentia habẽda eſt, vt mores caſtiga-
tiſſimi ſint, cum ne mala conſuetudo ci-
ues inuadat, qua nihil deterius in vrbi-
bus eſſe poteſt, tum etiam vt religio, &
ceremoniæ, quæ à maioribus noſtris o-
ptimè conſtitutæ ſunt, ſeruentur. Roma-
ni magiſtram moris, pudoris, ac mo-
3. De Cenſorum origine officio dignitate & poteſtate deſtiæ cenſuram appellauerunt, ma-
giſtratum autem qui gerebat, cenſo-
res 3. qui à cenſendo dicti ſunt. Eſt e-
nim cẽſere (vt Labeo de verborum ſigni
ficatione ſcripſit) conſtituere, & præcipe-
re, vnde ſenatum cenſuiſſe aliquid dici-
Liuius li. 4. dec. 1. mus, vt cenſeo hoc facias, hoc eſt iubeo
hoc facias. Quãti fuerit optimè hũc ma
Cic. lib. 3 de legib. giſtratũ gerere, vel ex hoc iudicare poſ-
ſumus, quod ſola hæc dignitas cognomé
Plu. in P. tum. Catoni Cẽſorio dedit, quod optime

admodum hoc munere functus ſit, & qui quaſi ex eo magiſtratu victoriam, triumphúmque egerit, ſicut Affricanus à ſubacta Affrica, Numãtius à Numãtia. Præterea cum conſules, prætores, quęſtores, aliique magiſtratus diuerſis pœnis in ciues Romanos animaduerterent, ſola nota cenſoria perpetuo probro ſontibus extitit, & veluti diuturno ſtigmate iuxta eſt notam cenſoriam, vt Marcellus 4. refert, & Cicero ignominiam appellauit quaſi nominis notam libro quarto de repu. his verbis, Cenſorum iudicium nihil damnato affert, niſi ruborem, itaque omnis ea iudicatio verſatur tantummodo in homine, animaduerſióque illa ignominia dicta: hæc infamiæ nota longe pluris aliquãdo fuit apud Romanos, quam alia quęuis animaduerſio, & in magiſtratus etiam aliquando graſſata eſt, nam & ſenatores ſenatu eiecti ſunt cenſoria animaduerſione, vt Lucium Antonium 5. legimus, quia quam virginem duxerat repudiaſſet, nullo amicorum in conſilium adhibito, ſic etiam Lucium Flaminium, 6. qui ad ſpectaculum amatæ mulierculæ nonnullos ſontes ſecuri percuti iuſſerat. Caius autem Fabricius Cenſor Publium Cornelium virũ pa-

Æmilio Feneſtella ca. 17. *& Pomponius iuriſc. tit.* 2 *primi ff. & Pompon. Lætus cap.* 21. *de Rom. magiſtrat.*
4. *Nonius Marcellus.*
5. *Alexa. lib.* 4. *cap.* 8.
6. *Cic. in Cat. ma. & Liuius libr.* 39. *& Valer. max. li.* 2
7. *Vale. max. lib.* 2.

tricium ſenatu amouit, quod decē pondo argenti facti pro conuiuio appoſuiſſet, ſic etiam equites publico equi ſtipendio priuabātur, perpetuóque pedites merebant, cum dignum aliquid cēſoria nota admiſiſſent. Atqui pingues 8. admodum, nimiſque corpulenti milites, aut vnguento delibuti ignominia notabantur, & ademptis equis exercitu dimittebantur. Plebeis autem multa dicebantur à cenſoribus, 9. vt à Camillo, & Poſthumio in illos, qui ad ſenectutem cælibes peruenerant, quod contra ius naturale deliquiſſent. Natura enim ſicut naſcendi, ſic etiam & gignendi legem mortalibus ſcribit. Indignum námque cenſoribus videbatur, quod ætatis annos quaſi per inertiám conſumpſiſſent, mariti patríſque munere vacui. Horū magiſtratus ingentem auctoritatem habere debet, vt longè melius mores emendare, & ciues ad meliorem vitam redigere poſſit. Erit etiam Cenſoris numerum ciuium, capita, & eorum bona, pecuniáſque cenſere. Nam Papirius, & Sempronius 10. vt cenſum agerent & luſtrum conderēt, primi cenſores creati fuerunt. Quocirca alia expoſitione. M. Varro cenſorem dictum eſſe vult quod eius Cenſione, id eſt arbi-

8. *Aul. Gell. lib. 7. ca. 22.*

9. *Valer. max. li. 2*

10. *Alex. ab Alex. cap. 13. lib. 3.*

trio, Ro. populus cenſeretur, 11. Cenſere etiam connumerare ſignificat & aliquãdo æſtimare, vtrumque enim faciebant cenſores, & cenſum agebãt ſingulo quinquennio, quod & Luſtrum vocabatur, & bona ciuium cenſebant, vt in difficultatem temporum tributa æquo iure imperarentur. Tributa verò dicuntur priuatorum pecuniæ, quæ per tribus ſingulas Tribunorum ſanctione in publicum deferebãtur, Cenſus etiã pro diuite, & pecunioſo ponebatur, vt Quintus Pedianus ait, quod ex lege Voconia 12. cerni licet, quaquidẽ cauebatur ne quis cẽſus filiam hęredem inſtituere poſſet. Et cenſus ille dicebatur, qui centũ milia in profeſſionẽ detuliſſet. Ciuium verò facultates cenſus etiam nuncupabantur, vnde & capite cenſi dicti ſunt, quod paruo, aut nullo ære cenſebantur, quorum æſtimatio pro capite Romani ciuis æris fuit trecenti. Viri etiam tenuiſſimi proletarij appellati ſunt, quod nõ pecunia ſed ſola prole remp. adiuuarent, ſed quia res, pecuniaque familiarum obſidis, pignorúmque locum apud Romános tenebat, decretum eſt, vt neque capite cenſi, neque proletarij in militiam ſcriberétur, quod contra eſſe factum in Iugurtino bello

11. Iuxta hanc definitionẽ Seruius Tullius quod cenſum egerit cenſor dici poſſet Alex. loco eodem.

12. Cic. de ſenect. 3. Verr. & pro Corn. Balb. Gell. lib. 20. cap. 1 Sabell. lib. 1. ca. 7. Ethn. exempl.

Criſpus Saluſtius queritur. Ipſe interea milites ſcribere non more maiorum, nec ex claſſibus, ſed vt libido cuiuſque erat. Vnde etiam capite cenſi deſcripti ſunt. Erit igitur hæc cura non parua cenſoribus. Cenſum agitent adeo, vt ne pluris minorisve ciues æſtimentur, quam quanti ſunt. Et paruo æſtimetur ars induſtriáque ſine ære, & tenuiſſimi prole proficiant, qui pecunia aut capite reip. adeſſe nequeunt. Horum ſeueritas, & (vt ita dicam) ſupercilium ciuitatem moribus emendabit, & rem patrimoniaque ſingulorum plurimum augebit. Legimus nanque cenſorium eſſe in eum animaduertere qui per deſidiam, luxuriamve patrimonium prodigeret, quive auitum agrum male coleret, pecusve negligentius paſceret. Cenſoribus etiam negocium datum eſt contra fœneratores, ne vſuris verſuriſque populus exhauriretur.

Titulus octauus.

DE IVDICIO CAPITALI MORE ROMANO, DE Triumuiris capitalibus, & Quæſtoribus.

Quamuis cenſores in hominum vitam & mores inquirebant tamen iudicium capitale non fuit penes eos. Idcirco cap. diſtincto & ſeparato tractat de officio magiſtratuum qui habent poteſtatem irrogandi pœnam capitalem. ARG.

IN Iudiciis capitalibus inſtituendis magna cautio adhibenda eſt: ciuilia nanque odia, & occultæ ſimultates ad vltionem tunc proruunt, cum poteſtas ſanguinis penes eum eſt, qui imperare poteſt. Idcircò Romani cum conſtituiſſent Conſules, quibus ſummam reipub. crederent, noluerunt tamen eos in caput Romani ciuis animaduertere poſſe. Nec mediusfidius iniuria, nihil enim reipubl. magis exitium parat, quam capitalis animaduerſio, & præcipuè in eos qui mediocriter cum aliis egere, aut quorum facinora non adeo ad lucem peruenerunt, vt inficiari nullo pacto queant, ſintque omnibus manifeſta. Perpetuam nanque iniuriam facit, cum ſuſpitio innocentiæ remanet in populo, eorum qui falſo, aut temerario iudicio damnati eſſe dicuntur, magnos habet fauores innocentia & rumor populi pauorem incutit illis, qui damnauerunt, efficit præterea con-

ſcientiæ vis, vt nunquam ſecuri eſſe videantur, qui deliquerunt, ſed imminentem pœnam ſibi ante oculos conſtituāt.
1.*Plut.in eius vita* Quàm præclara eſt illa Iulij Cæſaris 1 ſententia, quam crebris ſermonibus vſurpare ſolebat. Miſeram comitem ſenectutis eſſe priſtinæ crudelitatis memoriam. Ideoque de vita, & ſpiritu hominis, qui pars mundi eſt, & animum rationis participem adeò habet, numerumque viuentium complet, laturos ſententiam diu, multumque cunctari oportet, nec præcipiti ſtudio agitari, vbi factum omnino irreuocabile eſſe cernitur. Nulla gratia tantifacienda eſt, quæ iudicem ad innocentis ſupplicium
2.*Idem in eius vita.* impellat. Alexander Macedo 2 Olympiadi matri plurimum cum vrgenti, vt inſontem quendam occideret, poſcentique id per menſes nouem, quibus cum in vtero geſtauerat, humaniſſimè reſpondit, aliam parens optima de me quamuis mercedem poſce, hominis enim vita nullo beneficio compenſatur. Sabacus præterea Ægyptiorum rex vir pietate, ac religione inſignis (vt Diodo-
3.*lib.1.c.2.& Hered.lib.3.* rus Siculus 3 refert) adeò ſanguinis animaduerſionem exhorruit, vt reos capite dānatos cathenis vinctos operas vulgò

per ciuitates præſtare iuberet, ne interimerentur. Et cum cæſis quibuſdam ſacerdotibus diutius imperare poſſet, regno ſe abdicauit, & in Æthiopiam priuatus rediit, erat enim genere Æthiops, maluitque ſcelere vacare, quam diuturno regno potiri. Vera quidem eſt tragica illa ſentẽtia, & animo, ac mente ſemper recenſenda ab his, qui imperãt, ſanguine humano abſtine quicunque regnas. Draco 4 apud Athenienſes ſeueriſſimus fuit legum lator, & capitali animaduerſione in plerisque criminibus vtebatur. Exploſæ tamen, eiectęque ſunt eius leges, nullam aliam ob cauſam, niſi quod humano ſanguine ſcatere viderentur. Cecropis 5 leges, & deinde Solonis, quoniã mitiores extiterunt, nũquam repudiatę ſunt. Octo pœnarum genera apud Romanos fuerunt, Damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exilium, ſeruitus, mors, rarò tamẽ morte animaduertere conſueuerũt Romani pręterquã in Parricidas, reos maieſtatis, homicidas, & perduelliones, ſimileſque facinoroſos quorũ vitæ neutiquam parcendum eſſet, ſed peſſima iam conſuetudo inualuit, vt minimarum etiam rerum fures morte plectantur. Rerum igitur

4. Sabell. li. 5. enn. 2. ex Plu. Solone et Cel. lib. 10. cap. 6 ant. lect.
5. Suidas

6. Vide pomp. Iuriſc. ff. de orig. iu. l. neceſſariũ

capitalium iudicium optimum ſtatuo, quod à Romanis obſeruabatur, erant nanque tres Quæſitores, qui & Triumuiri capitales 6 poſtea dicti ſunt, hi in maleficia inquirebant, & quæſtionum iudicia (vt Varro ait) exercebant, ſed hi nec temerè, nec inconſultò rem agebant, nec per calumniam, iram, vltionem, aut inuidiam in hominem liberum graſſabantur, nec quæſtio haberi poterat alicuius, niſi accuſator, delatorve adeſſet, adhiberéturque defenſores, qui ſi propter inopiam, orbitatémque ſontis deerant, à prætoribus conſtituebantur. Iniquum nãque iudicabant indefenſum reum non modo morte, ſed minima quidem pœna multari. Quæſitores deinde iudices complures ſcribebant, quorum nomina in vrnam coniecta fortuita ſortitione ducebantur. Dimiſſi ex vrna accuſatori, reoque dabantur, vt ex eorum numero quos gratia, aut odio ſuſpectos putarent, aliave ratione incommodos reiicerent, aliique rurſus mitterentur. Hi deinde iudicium ferebant, à quibus prouocatio erat ad alios, qui iterum ex vrna ducerentur. Hoc igitur pacto capitale ſupplicium inſtituebatur, ne temerè id eriperetur, quod nunquam à morta-

mortalibus reddi poſſit. Hanc conſuetudinem rerum vetuſtarum diligentiſſim⁹ ſcrutator Virgil. 7 refert his verſibus.

Nec vero hæ ſine ſorte datæ, ſine iudice ſedes, 7. *lib.* 6. *Æneid.*
Quæſitor Minos vrnam mouet ille ſilentum
Conciliūque vocat, vitaſque, & crimina diſcit.

Minoem iudicem apud inferos facit rerum capitalium, cumque quæſitorem appellat, quod quæſtionibus exercendis præſit, dat eidem ſortitionem vbi vrnam nominat, conſtituit iudicum electionem cum dicit, conciliumque vocat, dat cognitionem cum ait, vitaſque, & crimina diſcit. Non erit igitur diſcedendum ab hac conſuetudine, ſi bene conſultum volumus huic ciuitati noſtræ, in qua ciues ad iuſtitiam, concordiamque redigere conamur, eſt enim deſiderandum, vt in ea nihil perperam agatur, nihilq́ue per iniuriam, aut vltionem, ſi talem remp. conſtituere volumus, in qua homines bene, beatéque degere poſſint.

Titulus nonus.

DE QVÆSTORIBVS, DE AERARII RATIONE, DE viris monetalibus, de Nummis.

Quia publici ſtatus conſeruandi gratia ſumptus ingens faciendus eſt conſtituendum fuit ærarium, eique regendo magiſtratus quidam qui quæſtor dicitur, præficiendus. Quem in hoc capite præceptis ſaluberrimis inſtituit.

AERARII ratio magna habenda eſt in repub. Sunt enim pecuniæ nerui ciuitatis, ſine quibus vix contineri poteſt, hæ namque res ſecundas ornant, aduerſis autem perfugium adferunt. Quocirca conſtituendi ſunt Quæſtores tres, qui quærendæ, conſeruandæ, exigendæque publicæ pecuniæ præſint. Originem quæſtoribus creãdis antiquiſſimam eſſe Vlpianus 1 iureconſultus refert, & pene ante omnes magiſtratus. Quorum auctorem alij Romulum, alij Numam fuiſſe volunt. Sed crebrior opinio apud veteres eſt, Tullum Hoſtilium primum induxiſſe Quæſtores à genere quærendi. Quæſtores initio dictos Iunius Trebatius, & Feneſtella 2 ſcripſerunt. M. Varro 3 opinari videtur Quæſtores à quæſtionibus exercendis eſſe dictos, quod nonnunquam maleficia conquærere quæſtoribus traditũ ſit. Hi viri graues, atque integri ſint oportet, manuſque à publica, priuataque pecunia

1. tit. 13. l. ff. itemq; Pompon. Iuriſc. et Gratian. l. 2. ff. de off. quæſt.
2. li. 1. de ling. Lat.
3. Cap. 3.
4. Gratianus in lib. quem de tẽpor. ſcripſit et Blond. li. 1. Rom. triumph.

abſtineant, ne ouis lupo commiſſa eſſe videatur, In eligendis pecuniis diligẽtes eſſe debent, non tamen improbi, ac moleſti, ſed fortunę, perſonarumque rationem diligentiſſimè metiantur. Curẽt præterea, vt publicani, quibus præſunt, nihil per vim, aut calliditatem extorqueant. Eſt enim genus illud hominum odioſum, & nonnunquam plebem ad ſtudium nouarum rerum propter improbitatem, petulantiamque concitat. In tributis imperandis mitiores eſſe debent quæſtores, raróque id agere, eſt nanque moleſtum ciuibus priuatam pecuniam in publicum cõferre, niſi in magna temporum difficultate. Tunc boni ciues omnes vltrò penſitant, ſed ſi parcere poſſunt priuatis pecuniis, longe tutius agunt: ſin ſecus eſſet agendum, mitiſſimè omnes tractare debent, tum quò facilius exigant, tum vt ſecundum populi Romani rumorem hauriant. Laudat Plutarchus ſ Darium Xerxis patrẽ, eumque dicit in periculis, dubiiſque rebus prudentiam longè aliis maiorem aſſecutum, is vero cum tributa imperaret, prouinciarũ præſides, principeſque accerſiri iubebat, rogabatque, grauia ne tributa irrogarentur, quibus reſpon- *ſ. in Apophteg.*

dentibus ea mediocriter ſe habere, dimidium vt ſoluerent cenſebat, & ſapienter quidem, pluris enim populorum gratiam, quam pecuniæ magnitudinem faciebat. Huius igitur clariſſimi regis exemplo ſi vtentur Quæſtores noſtri, laudem, gratiamque populi facilè conſequentur, tutiuſque imperabunt & reſp. magis diuturna erit, nam longè pluris facienda eſt ciuium gratia, quam quæuis pecuniarum multitudo. Præclarè Alexander Magnus 6 cum aliquando rogaretur, vbi nam theſauros haberet? Reſpondiſſe fertur, apud amicos cautè ſibi ſeruari, & rectè beniuolentia enim & ſui, & alieni æris domina eſt. Tyberius quoque Cæſar 7 ſuadentibus præſidibus onerandas tributis prouincias, reſpondit. Boni paſtoris eſſe tondere pecus, nō deglubere. Videant præterea ne quid publicæ pecuniæ interuertant, aut in rem ſuam conferant, ne peculatorium crimen ſubeant. Peculatores nāque veteres eos appellarunt, qui pecuniæ publicæ furtum fecerint, in vſum, vt ſuum, conuerterint, quod perinde dictos Varro ait, quia e is pecorum multa indicebatur, Hi deinde 8 lege Iulia grauius puniuntur, te nētur ſiquidem repetunda

6. *Plut. in eius vita.*

7. *Dion. Nicæus in Tyberio.*

8. *lib. ff. 48. Labeo Paul. Juriſc. & Vlpian.*

rum, quodquidem crimen magnum apud Romanos fuit. Viri Monetales 9 Quæſtoris imperio parere debent, ne adulterinos nummos cudant, neve materiam aliam immiſceant, pernicioſum nanque eſt adulterinam pecuniam, aut minorem quam quanti eſſet ſignare. Eius ratio à Quæſtoribus diligentiſſime exigenda eſt. Veteres (vt in omnibus fabuloſi ſunt, quo populum ſuperſtitione arcerent), Monetam 10 deam eſſe dicebant, quæ pecuniæ curam haberet, grauiter vlciſcentur in eos qui dolum malum in pecunia committerent. Monetam nonnulli arbitrati ſunt dici, quod moneat ne quid fraudis in ære ſigno, pondere ve fiat. Pecuniæ verò nomen à pecore tractum Varro ait, quod ex pecore conſtaret, opes nanque antiquorum in pecoribus præcipue erant, hoc & Lucius Columella teſtatur, & Ouidius in libro faſtorũ quinto refert, cũ dicit.

Cætera luxuriæ nondum inſtrumenta vigebant
Aut pecus, aut latam diues habebat humum,
Hinc etiam locuples, hinc ipſa pecunia dicta eſt,
Sed iam de vetito quiſque parabat opes.

Ephorum ſcripſiſſe Strabo ait 11 primo in Ægina inſula à Phidone ſignari

9. De his Pompo. Iuriſc. li. 2. de Orig. Iu. ff.

10. Alex. ab Alex. in fine c. 4. lib. 5.

11. lib. 8. Plin. lib. 33. à Seruio rege. & Ouid. 1. Faſt. à Iano.

cœptũ fuiſſe argentum, Ianus verò in Italia primus omnium ſuaſu Saturni, quẽ hoſpitio accepit, pecuniam æream ſignauit, cuius nota ex altera parte fuit Ianus biceps, ex altera autem roſtrum nauis, qua vectus Saturnus dicitur, alij dicũt pecuniam Iani, Saturnique rudem fuiſſe, & ſine ſigno, ſed poſteros in eorum memoriam tali nota ſignaſſe. Eius rei auctor etiam Ouidius eſt cum ait.

At bona poſteritas puppem formauit in ære.

Hoſpitis aduentum teſtificata Dei.

12. loco citato. Romanos rudi ære ad tempora vſque Seruij Tullij vſos fuiſſe Plinius 12 refert, eum regem vult nota pecoris ęs ſignaſſe, vnde & pecuniam dictam eſſe opinatur, Sunt qui dicant pecuniam primã ſignaſſe Numã Pompilium, 13 nomẽque numo à nomine ſuo dediſſe. Ante victoriã Pyrrhi regis populus Roman⁹ argẽto ſignato nequaquã vſus fuiſſe dicitur. Aurum autem impreſſit poſt victoriam Carthaginis, Corinthique. Sit igitur pecunię nota perpetua (ſi fieri poteſt) ſic etiam & pondus. Non paruæ enim leuitatis eſſe videtur notam, pecuniamve mutare. Scribant diligenter Quæſtores ſingulorum dierum geſta, vt quid expenſum, acceptumve ſit, ex eorum

13. Alex. ab Alex. ca. 15. li. 4.

kalendario facile oſtendere poſſint, ſenatum conſuleſque edocere, quantum additum, demptumque rationibus ſit. Hęret nanque perpetuo mentibus hominum, ſi quando hoſpitio remanet. Expilatæ publicæ pecuniæ, & repetundarũ accuſati innocentes nonnunquam damnantur, ſi negligentes ſcripſerint, *14. Plut. in eius vita.* perpetuæque calumnię ęmulis ſuis argumentum prębent. Furius Camillus, 14 qui tot pręclara facinora pro patria geſſit, In exilium ab Appuleio tribuno plebis tanquam peculator Veientanæ prædæ pulſus eſt, propter negligentiam eorum, qui pecuniam in bello acceptã, expenſamque literis mandabant. Eadem *15. Idem in eius vita.* etiam cauſa fuit exilio ſuperiori Aphricano 15. qui cum Literni moreretur, teſtamento cauit, ne in patriam ingratam oſſa ſua referrentur cum tali ſe iniuria laceſſitum iniquo animo ferret.

Titulus vndecimus.

DE EXCVBIIS VIGILIISQVE EXERCENDIS, ET DE PRAEfectis vigilum.

ARG. *In hoc Capite diſſerit de præfecto vigilum & excubias pro ciuiū ſalute præcipit, ne quod dānum patiantur aut à domeſticis aut ab externis.*

CAmbyſes Cyri Perſarum regis pater interrogatus quonam pacto vrbes optimè cuſtodirentur, reſpondit. Si cuſtodes nunquam ſibi ſatis cautum ab hoſte eſſe arbitrabuntur, verbum ſapientiſſimi regis animo ſemper volutandum ab his qui reip, præſunt: quid enim arma, quid munimenta, quid mœnia, turreſque proſint his, qui negligentius excubias, vigiliaſque exercent? Vidimus nanque vrbes nonnullas excubiarum negligentia quam primum repentino hoſtis aduentu direptas fuiſſe. Vigiles prçterea nocturni, quorum ſpe freti ciues, vniuerſi dormiunt, ſepulti nonnunquā ſomno, non ante hoſtium aduētum ſenſerunt, quam admotis ſcalis è muris, editiſque turribus eiecti fuerint, quid quod exercitus aliquando cuſtodum negligentia perierunt? Spargapiſes 1. Thomirydos Scytharum reginæ filius, vino, ſomnoque cum omni exercitu ſepultus, oppreſſus interijt. Et certe nullæ excubiæ nullæque vigiliæ tutius diligen-

1. Herodotus li. 1. ſcribit ipſum ſibi manus attuliſſe vinculis ſolutum. Iuſtinus eum ſuis militibus eum cæſum fuiſſe lib. 1.

tiuſque exercentur, quam ab his, qui cũ imperio ſunt, ſiue in caſtris, ſiue intra mœnia res agatur. Altum ſiquidem dormire poſſunt vigiles nocturni, vbi conniueſcentes vigilum præfectos ſenſerint Et fortunę exercitum ſuum mihi credere videtur imperator, quandiu dormit. Huius rei documentum præbuit Alexãder 2. Macedo, qui ne à ſomno deciperetur ænea lorica ſuppoſita, Brachioque extra cubile exerto, pilã in manu tenebat argenteam, vt cum neruorum vigorem ſopor laxaret, lapſę pilæ tinnitus ſomnum rumperet. Hoc quidem documentum regem illum excellentiſſimum à gruibus accepiſſe arbitror, qui nocturnas excubias ſemper exercent & ne à ſomno decipiantur, lapillum altero pede ſuſtinent, quo lapſo vel plaga in expenſum pedem accepta, vel ſono decidentis calculi expergefiunt, qua diligentia ſi vſus fuiſſet Thraſybulus Athenienſis, nunquam obſcurauiſſet mortis turpitudine preclaram laudis ſuę famam, quam adeptus fuerat, cum patriã à triginta oppreſſam tyrannis è dira ſeruitute in libertatem vendicaret, Nam ſequenti tempore cum pretor claſſe Athęnienſium ad Siciliam 3 applicuiſſet, ne-

2. *Plutar in eius vita.*

3 *xenophõ rerũ grecarũ lib. 4.*

que ſatisdiligent.r in caſtris eius vigiliæ agerētur, ab hoſtibus ex oppido noctu eruptione facta in tabernaculo interfect⁹ exemploque docuit verum eſſe præceptū illud, nihil in bello oportere cōtemni. Neque ſine cauſa dicitur, matrem timidi 4.nō raro flere. Proinde nō mediocri cura indulgere debent, qui reip. pręſunt vigilijs & cuſtodes vrbis taliter diſponere vt nihil incōmodi, decoris ve nō modo in bello, ſed nec in pace quidē patiantur. Socrates magna diligentia vtitur in deligendis cuſtodibus apud Platonem, & certe quo meliores, ditioreſq; ciues ſunt eo ad cuſtodiam aptiores, quod ſecus in pleriſque male moratis ciuitatib⁹ ſeruari cernimus, in quibus operarij, baiuli, inopeſque omnes excubias vigiliaſque exercent. Ditiores verò omnes intra parietes delitēſcunt. Creduntur nonnunquam vigilię ſolis militibus, qui diurno aliquando labore feſſi, aut oſcitantes vigilant, aut nullo clamore expergeſiunt, vt contigit Romanis illis, qui capitolium a gallis cuſtodiebant, qui niſi ab anſere 5.expergefacti fuiſſent actum omnino de re Romana nomineque latino extitiſſet. Delegantur boni vigilum præfecti ex ſingulis quibuſque

4. *Plut. in apoph.*

5. *Liu. lib.*

tribubus, hi ætate matura, integris, validiſque corporibus, magnaque rerum experientia vigeant, deſcribant cuſtodes per ſingulas curias, coniectoſque in vrnam ſorte ducant, ne quis locum, tempuſque cuſtodiæ ſuę ante præceptũ præfectorum ſciat. Diſponãtur per mœnia bini cuſtodes oportunis locis, quibus teſſera 6. imperetur ab his qui præſunt, ne decipiantur, crebroque deuocentur, & pœnam ſomni luant. Excubię interdiu ad portas exerceantur, turribus etiam, aut ſpeculis, locis ve electis ne improuiſa multitudo prædas agere, captiuos ducere, vrbem ve inuadere poſſit. Non minore cura per vrbem vigiles nocturni locandi ſunt, quam in muris, peſſima nanque facinora noctu potius quam interdiu perpetrantur, fures, adulteri, ſicarij, graſſatores non minus coercendi ſunt, quam publici hoſtes, in quos quidem præfecti vigilum magna ſeueritate animaduertant opus eſt, ſi bene conſultum ciuitati volunt. Peſſime cum ea ciuitate agitur, in qua non ſatis tutum eſt ab adulteris, nocturniſque furibus: nocturnum furem 7. occidere per duodecim tabulas licuit. Licuit etiam deprehenſum in adulterio, 8. adulteram

De teſſera Coel. lib. 27. cap. 21. et Alex. lib. 4. cap. 2.

7. Cic. in Milon

8. Videl. Iuliam de adulteriis. ff.

que coniugem. Hęc tamen non permittenda eſſe arbitror, ſed taliter agendum vt pœnæ metu, omnes domi ſe contineant. Nihil ęqui, boniqueagere cupit, qui lucem fugit. Teſtem; iudicem vindicemque formidat, qui latitando repit, noctem quam diem tutiorem ſibi arbitratur. Pręfectis vigilum 9. apud romanos non modo curę fuit, vt vigilię in muris, cuſtodięque per milites ſtationarios exercerentur, verum iniunctum eis erat, vt nocturnas ſeditiones ciuibus arcerét, vt quies vrbi cõſeruaretur, Proſunt prętérea eiuſmodi vigiles plurimis alijs rebus, & pręcipue Incendijs arcendis, quę quidem vrbibus pernicioſa eſſe cernuntur Nam & fortuita incendia extingunt Doloſos autem incendiarios ſæpenumero opprimunt, quorum crimen capitale eſſe debet, in illos autem, qui negligenter ignem apud ſe habuerint flagellis, fuſtibuſque animaduertendum eſt. Hanc curam tantifecit diuus Auguſtus, vt per ſeci conſuli maluerit, quam per alios magiſtratus, quippe qui nulli magis crediderit conuenire, nec alium ſufficere, ei rei quam cæſarem. Itaque ſeptem cohortes oportunis locis conſtituit, quo binas vrbis regiones vnaquæque tueretur,

9. *De off. præfecti vigilum eſt titul. in pandectis.*

vt Paulus Iureconſultus ſcribit 10. Vtiles igitur admodum erunt præfecti vigilum, ſi omni cura & diligentia munus ſuum exercebunt. *In l.3.de off.præf.vigil*

Titulus vndecimus.

DE PRÆFECTIS ANNONAE ET QVID PER Annonæ nomen ſignificatur.

Alimentorum penuria corporis vires liqueſcunt neceſſariæ ad obeunda munera quæ à ciuibus poſtulantur. Itaque hic præcipit occurrendum eſſe huic incommodo ne ciues inedia tabeſcant & magiſtratum ei curæ præficiendum. ARG.

DINOCRATES,1,Macedo Architectus ille præclariſſimus cum polliceretur magno Alexandro Athon montẽ in ſtatuam virilem ſe formaturum, cuius læua vrbis ampliſſimæ mœnia ſuſtineret dextera autem pateram, quę montis flumina exciperet, in mareque profunderet. Delectatus Alexander, formæ rationem quæſiuit, eſſent ne agri, qui re frumentaria ciuitatem alerent, cumque reſpondiſſet Dinocrates ſubuentionibus

1 Plin. lib.7. cap.37. & Meget. Dinocrati hoc tribuunt Plut. in Alex. Staſicrati. Strab. denique lib.14. Cheremoni.

tranſmarinis opus eſſe, rex ait eiuſmodi iudicium non eſſe probandum. Nam vt natus infans nec viuere, nec creſcere ſine nutricis lacte poteſt, ſic nec ciuitas ſine agrorum fructibus. Huius magni regis exemplum hortari debent omnes vrbium conditores, vt fœcūdis, feracibuſque locis vrbes ſtatuant, 2. & eos qui populi curam habent, vt rei frumētariæ vel imprimis ſtudeant. Parua nanque præſidia vrbis eſſent, parum admodum leges ſanctiones, ordoque ciuitatis prodeſſet, ſi populus eſuriret. Quid enim periculoſius famelico populo, quem non arma, non magiſtratus, nō iura diuina, aut humana, non leges, non pudor aliquis coercere valet? Oportune enim Lucan. ait Neſcit plebs ieiuna timere. quam fidem principibus ſuis parentes ſeruare poſſūt quorum filij fame pereunt? Idcirco magna cura adhibenda, vt populus nō modo frumento ſed omni genere victus abundet. Annonæ apud Romanos nomen latiſſimum fuit, complectebatur omnia eſculenta, non ſolum quæ ex agris colliguntur, verum reliqua omnia, vnde Liuius in libro nono tertiæ decados de ſecundo Punico bello ait, vectigal nouum ex ſalaria annona ſtatuerūt,

2. Solum tamen in quo ſunt Athenæ eſt infœcundum Thucyd. initio lib. 1.

ſextáte ſal & Romæ per totam Italiam erat. Nec ſine ratione vniuerſum cibũ annonę verbum ſignificat. Tractum eſt enim (vt Varro ait) à tempore quo veteres Romani cœnare conſueuerant. Vnde poeta ille, cuius modeſtia magis qua elegantia deſideranda eſt, dicit, imperat excelſos frangere noua toros. Et Iuuenalis cum Marij incõtinentiam carperet, probro obijcit, quod ante horã cœnæ ſe mero ingurgitaret cum dicit Satyra prima. Exul ab octaua Marius bibit. Cibos omnes ſignificauit. Cicero 3. antẽ dicit annonam in macello caram eſſe, Macellum nanque (vt Varro 4. ait) Locum ſignificat vbi vẽduntur omnia, quæ ad victum pertinent. Vnde forum olitorium veteres (vt idem auctor eſt) macellum appellarunt. Sit igitur imprimis cura rerum, quæ ad victum pertinẽt, & pręcipue frumenti, cuius vſus neceſſarius longe magis eſſe cernitur. Conſtituantur prę fecti annonę 5. tres qui carã omnem indulgeant rei frumentariæ. ſeruetur frumẽtum ad publicum vſum, vel in ſcrobibus paleis prætentis, in quibus ad ſeptenniũ vſque optime ſeruatur, vel in granarijs latis, modicis feneſtellis ad ſeptẽtrionẽ, in quib⁹ triẽnio à tinea gur-

3. de diuinat. 2.

4. lib. 4. de ling. lat.

5. Hæc cura fuit Ædiliũ apud Romanos. Alex ab Alex. lib. 4. c. 4.

gulione, omnîque noxio vermiculo cuſtoditur. Curent imprimis ne frumentũ aſportetur; niſi in magna abundantia ne marceſcat, ſed aduehatur potius permutatione facta é vicinis regionibus, longe tamen melius eſt latam adeo ſementem fieri, vt non modo ciuibus ſuppetat, verum vicinis exhiberi poſſit. Precia rebus imponant, ne expóſita ad voluntatem venditorum ſemper æſtimetur nec quempiam pudere debet in ciuitatibus ſuis id agere, quod Romani rerum domini celebrarũt. Lex enim Cornelia, quam Cornelius Sylla dictator tulit minora rebus precia præſcripſit. Hic magiſtratus vtilis admodum erit, & ſecũndum totius populi rumorem haurire poterit, ſi diligenter ſe geſſerint, qui ei præſunt.

Lex iſta deſcribitur tit. ad. l. Corneliã

Titulus duodecimus.

DE ÆDILIBVS, QVI ÆDIBVS SACRIS PRAESVNT, VIIS PVblicis, aquarum ductibus, pontibus, & cloacis.

ARG. *Recenſentur ea in quibus Ædiles ſuam induſtriam exercere debent: ea verò ſpectant partim ad commoditates vſuſque neceſſarios partim ad ornatum ciuitatis.*

Curandum

CVRANDVM eſt enim non parua diligentia vt immortalis dei templa, quæ tam ingenti impenſa cõſtituta ſunt. & imprimis vrbes clariores reddũt, magiſtratum habeant, qui curam eorum gerat, ne per deſidiam, negligentiamque corruant. Quocirca Æ diles creandi ſunt quos eo nomine ideo Romani appellauerunt, quod ſacris, priuatiſque ædibus præeſſent (vt ait Varro) Eorum præcipuè ſit munus 1. ſingulę cuique ædi ſacrę diligentem aliquem virum præficere, qui eius tuendæ curam habeat. Eiuſmodi virum vetuſtiſſimi æditimum appellauerunt, vt idem auctor refert. Sed noua deinde ac cõmenticia vſurpatione æditũus à tuendis ædibus dicitur. Cuius rei teſtis eſt in libris ſuis elegãtiſſimis, quos de atticis noctibus ſcripſit. A. Gellius ca. x. libri. xij. Fuit etiam cura ædiliũ apud Romanos, vt viæ publicę adæquarentur, ſternerenturque; ne quid in illis ædificaretur, quod vſui ornamentove obeſſet Aquarum ductus, publicæque Cloacæ vt purgarentur, ponteſque reficerẽtur eis etiam demandatum eſt. Vendiriones, emptioneſque vt fierent ſine dolo malo curabant, redhibitionemque præſtabãt morboſi pecoris, morboſique, aut in-

1 De off. ædilium poteſtate ac dignitate Dionyſ. lib. 6. Pompon. Iuriſc. tit. 20. lib. 1. ff. Gell. lib 17. cap. 21. Liuius lib. 7. à principio Blond. lib. 3. Romæ triũphantis.

ſani ſerui venalitij. Eiuſmodi magiſtratus ciuitati noſtræ neceſſarios etiam eſſe duco quorum auctoritas magna admodum eſſe debet, vt munus ſuum implere poſſint,& ciũes dicto audiẽtes habeant, vnde apud Romanos curules appellabãtur, quod curribus dignitatis gratia,per vrbem veherentur. Hęc de magiſtratibus ſatis, nam qui ad rem militarem ſpectant alio loco 2. dicentur, cum de militia, belloque diſſeremus. Diximus 3. primo volumine pleraque quę ad ſtatum reip. pertinent. Secundo autem quibus artibus, diſciplinisq; inſtituendi eſſent ciues, qui publicis muneribus præfuturi ſunt, in hoc verò tertio ciuiles magiſtratus ordinauimus,ad Romanorũ potius ſimilitudinem,quàm Græcorum, cuquidẽ rei duo præcepta addidimus. Prius ne reſp.quæſtui ſit ciuibus. Satis ſit pręmij his, qui magiſtratu aliquo functi ſunt,laudari à probatis viris iudicarique eos optime de rep. meritos extitiſſe.Nihil enim eſt in libera ciuitate quod magis inuidiam faciat, quam videre conciues aliquos breui tempore ditiores factos publica pecunia,cum ea ſatis omnibus neutiquam eſſe poſſit. Alterum quidem præceptum ſit, vt nihil per ambi-

2. lib. 9. huius Tomi.

3 Summa repetitio eorũ quæ ſuperioribus libris hactenus tradita ſũt.

tionem agatur. Eſt enim ambitio res perniciofa ac peſtifera, quæquidem conſpirationes parit, & turbulentas ſeditiones. Virtus ſola ſit quæ honores, ac munera impartiatur, virtute námque ambire oportet non fautoribus, vt ait facetiſſimus poetarum Plautus, Sat enim fautorum habet, qui rectè agit. M. Marcellus 4. qui gallorum ducē ſingulari certamine vicit. primuſque Romanorum Hannibalem vinci poſſe docuit, exemplo patefecit, qui aditus ad magiſtratus ciuili viro eſſe debeat. Nam cum templum honori ædificatum eſſet adeo, vt nemini aditus eſſet ad id niſi per virtutis ædem ingrederetur, Docuit ita vir fortiſſimus ſolam virtutem eſſe, quæ rectà ad honorem duceret. In ſequenti volumine de priuatis quibuſdam officijs dicemus, quando quidem ordo id exigere videatur.

4. Pluta. in eius vita

FINIS LIBRI TERTII.

TITVLI LIBRI QVARTI.

Procœmium ad Sixtum Pontificem Maximum.
Modum priuatis agris præſcribendum eſſe. titulus primus.
Do ſimilitudine rei familiaris & reip.
De officio patriſfamilias.
De ſeruitijs & eorū vſu. titulus ſecūdus.
De connubio maritali, veram amicitiā inter coniuges eſſe. titulus tertius.
De officio mariti. titulus quartus.
De officio vxoris.
De virginitate, & de pudicitia. titulus quintus.
De officio parentum in alendis, educandis ve liberis.
De doctis, eruditiſque fœminis.
De tribus generibus virtutum.
De liberalibus artibus. titulus ſextus.

PROOEMIVM LIBRI QVARTI AD SIXTVM PONTIFICEM maximum.

ADrianus Cæſar pater clementiſſime, vir fuit ſummo ingenio, exquiſitaque doctrina, ſæpe enim vno, eodemque tēpore ſcripſit, dictauit, audiuit, & cū amicis confabulatus eſt. Poematū vero, & omniū bonarū artiū ſtudioſiſſimus fuit, Arithmeticæ, Geometriæ, Muſicæ, Picturæque

peritiſſimus. Is crebris ſermonibus dicere ſolebat remp. ita habendam eſſe, ab his qui ei præſunt, vt ſciat quiſque rem populi i. ſe gerere. Non autē propriam, ac ſuam. Hoc præcepto non modo caue tur, ne quis ex pecunia publica auferat, ne ve intercipiat, vel in rem ſuam vertat (quod crimen peculatus à Romanis dicebatur) verum latius māat, & ad eos etiā pertinet, qui magiſtratibus abutuntur, quique priuatam potentiam potius, quam publicum imperium augere ſtudent. Inuidendæ opes Piſiſtrati, publicis muneribus auctæ, eum in tyrannidem compulerunt: quo malo, Athenienſes edocti, nihil poſt eius obitum æquè formidauerunt, quam ciuium potentiam, magiſtratuſque vrbis perpetuos. Annuos nimirum effecerunt, arbitrantes perpetuam poteſtatem in libera ciuitate nihil admodum à tyrannide differre. Quam bene de repub. meriti eſſe videntur ciues illi, qui maximis rebus præſunt, nihilque in rem ſuam familiarem conuertunt, ſed publicæ vtilitati ſolum conſulunt, ad eam omnia conferunt. Hac virtute complures veteres Romani claruerunt, & ex Athenienſibus Ariſtides imprimis qui cum communi ærario totius Græciæ præfuiſſet, & ſummis quibuſque magiſtratibus diutius functus eſſet, tanta abſtinentia fuit, vt in magna paupertate deceſſerit, vixque precium, quo efferretur, reliquerit. Eius quoque filiæ ex publico Athenienſium ærario victum

∴ Sic Perſius ſaty. 4. Primo verſu appellat rem populi.

2. Plutarc. in eius vt.

dotemque habuerunt. Simili abſtinentia fuiſſe
3 Sabell. fertur Phocion 3. etiam Athenienſis, qui ſæpe
lib. 8. exercitui cum magna laude præfuit, cum facile
cap. 5. diues eſſe potuiſſet, propter ſummas poteſtates ei
à populo traditas. Hic cum multæ pecuniæ ſibi
à rege Philippo dono mitterentur, nequaquam ac-
cipere voluit, & hortantibus oratoribus, vt ſi ijs
facile carere poſſet, filijs ſaltem acciperet, qui-
bus difficile eſſet in tanta inopia paternam digni-
tatem tueri, reſpondit ſi ſimiles mihi erunt libe-
ri mei, hic idem agellus, qui me ad hanc digni-
tatem perduxit, illos educabit: ſin diſſimiles no-
lo his opibus eorum luxuriam augere. Sed, vt in
rep. abſtinentia laudanda eſt, & virtutibus pene
omnibus anteferenda, ſic in re familiari deſidia,
inertiaque vituperãda. Nuſquam enim gentium
noſtris temporibus terra illa inuenitur, quæ fœtu
ſuo ſine foſſione, ac ſemente Cyclopes alebat,
nec Erythrea illa Luſitaniæ, quam Geryonem ha-
bitaſſe fabulantur, adeo læti, ac feracis ſoli, vt
cum ſemel frumenta iacta ſint recidiuis ſubinde
ſeminibus ſegetem nouantibus ſeptem, aut inter-
dum plures etiam meſſes ferat. Nec in regioni-
4. Iliad. bus noſtris fluit Nilus, qui lotum ferat, ex quo
14. & panem facilè in igne cõficiant, quo tanta aui-
Odyſſ. 4 ditate veſcantur (vt ait Homerus) 4. vt rei fa-
vide etiã miliaris omnino obliuiſcantur. Quocirca haben-
Plin. lib. dæ poſſeſſiones, vt Cereris Bacchique munera in
22. cap. annos recondantur.
21.

Quar.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS CAIETANI liber quartus de inſtitutione reip. incipit.

Titulus primus.

MODVM PRIVATIS AGRIS PRAESCRIBENDVM.

ARGV.

Proprietas poſſeſſionum penes certos ſtatuitur ſublata communione. Nec verò tantum agrorum vnicuique conceditur vt reſpub. ſibi quamplurimos non reſeruet ad ſuos vſus nec ſparſos.

MArcus Curiꝰ cognométo détatꝰ 1. qui de Samnitibus primò 1. Plin. deinde de Sabinis triũphauit, lib. 7. & de Lucanis ouãs vrbem in- cap. 16. troiuit, Pyrrhũq; Epirotarũ regem Italia pepulit, ſapiẽtia ſua docuit rẽpu. plurimũ agri debere poſſidere, priuatos autẽ quãtũ ſatis ſit ad vitã, victũque familiarẽ. 2 Plutar. Is cum ex triumphis ſuis innumerabilia in Rom. agri iugera reipu. adiudicaſſet, viritim apothebt ſingulis quaternadena tantum diuiſit, & Valer. ſibi ipſi nihil vltra reliquos 2. conſtituit. Max. lib Cũque à quibuſdã criminaretur, quod 4. cap. 3. minimã ſibi partẽ attribuiſſet, publicã ve Plin. lib rò plurimã effeciſſet, dixit neminẽ debe 8 cap. 3. re putare id parũ agri eſſe, quod ſibi, fa- & Plin. miliæque ſatis ad alẽdum ſufficeret. Hic ſecun. cap. 33.

modus agri ne alicui propter ignotam menſuram magnus fortaſſe videatur, intelligat iugerum actum quadratum duplicatum continere. Actus enim quadratus, centum & viginti pedibus vndique finitur, pedis autem menſura ſexdecim digitorum eſt, Erit igitur iugeri menſura quoquo verſum ducentorum quadraginta pedum, & ideo dici iugerum Varro ait ,3. quod iunctis duobus actibus
3. lib. 1. quadratis finiatur, hanc rationem ſe-
cap. 10. quamur oportet, ſi ciuitati noſtræ bene conſulere volumus, vt imprimis modus agri inter priuatos præſcribatur, qua in re diligenter obſeruare debemus numerum ciuium, agrique magnitudinem, ac fertilitatem. Nec verò his anguſtijs contentus ero, vt ſatis eſſe putem ſingulis, quod diuiſit Marcus Curius, qui propter frequentiam populi, & imperij adhuc paruitatem fortaſſis arctius dimenſus eſt, ſed ſenatoris iudicio permittendum ſtatuo, quod cuique ſatis ſit, & præcipue cum opulentiæ deliciæque temporum noſtrorum plura efflagitent, quã caſta illa ætas dentati, qui frugalitatẽ, ac parſimoniã in laudẽ ducebat. Atqui priuatarũ poſſeſſionũ menſurã ſępius auctam legimus apud Romanos, adeo vt

legẽ tulerit Tyberius Gracchus licere cui- *4. Plini.*
que mille 4. agri iugera poſſidere. Sed *Secundus*
hoc ſtatuendũ cẽſeo, vt reſp. diues agri *cap. 74.*
ſit duplici ratione, imprimis vt frumen-
ta recondere poſſit ad neceſſitatem po-
puli, cum temporum difficultas exigeret.
Deinde vt tenues, inopes, qui agros eme-
re nequeunt, conducere poſſint a rep.
Agros publicos vectigales potius facere,
quam alio pacto locare longe melius eſ-
ſe duco. Vectigales agri dicuntur (vt *5. In l. 1.*
Paulus iurecõſultus 5. refert) qui in per- *ff. Si a-*
petuum locantur, hac lege, vt quan- *ger. ve-*
diu pro his vectigal pendatur, tandiu *ctig. vel*
neque ipſis qui conduxerint, neque his *emphyt.*
qui in locum eorum ſucceſſerint auferri *pe.*
eos liceat, vt pluribus in locis in ciſal-
pina Gallia noſtris etiam temporibus fie-
ri conſueuit. Hoc pacto longe ditior ci-
uitas erit, & eiuſmodi vectigalia ple-
raque ad vſum publicum ſuppedita-
bunt, neque erit opus crebro tributa
imperare, quæquidem moleſtiſſima po-
pulo ſunt, & inuidiam faciunt his, qui
reip. præſunt. Hæc ratio diligenter ob-
ſeruanda eſt, vt maior pars agri pu-
blica ſit, minor autem priuata. Illa e-
nim Platonica communitas optimis ar- *6. lib. 2.*
gumentis ab Ariſtotele 6. repudiata eſt. *cap. 1.*

7 *Ariſtot. cap. 7. lib 2. polit. Plutarc. in Lycur. dicitur* φιδίτια *vel* φειδίτια. *Cic. 5. Tuſcu.*

Et conuictus ille Lacedæmoniorum in quo publicè epulabantur, 7. omniaque in publicum congerebant magnę admodum difficultatis eſſet, & haud ſcio, an perſuaderi poſſet ætate noſtra, propter diuerſos hominum mores, ſtudiumque rei familiaris, cui plerique omnes incumbunt. Nuſquam enim inuenitur populus aliquis, qui in communi laboret, publicè epuletur, nihil priuati quiſpiam poſſideat, ſed complures patreſfa. ſocietatem ineunt vtilitatis gratia, quo commodius degere poſſint, ciuilemque ſocietatem conſtituunt. Quocirca de ſingulis domibus aliquid deinceps ſcribere æquum eſſe cenſeo nam de agri ratione latius tractabimus infra, vbi ex Hippodami Mileſij ſententia ciuitatem, regionem, atque agros diuidemus.

Titulus ſecundus.

DE SIMILITVDINE REI FAMILIARIS ET REIP. DE OFficio patris familias, de ſeruitijs, & eorum vſu.

Enumeratis aliquot ſeruilis audaciæ conſpirationibus, diſſuadet imperia duriora. Clementia quippe dominorum ſeruos obſequentiſſimos & ſalutis ipſorum ſtudioſiſſimos reddit: vt exemplis probat. ARG.

REi familiaris, & publicæ ratio in plieriſque conuenit: 1. Nã ſicut ciuilẽ ſocietatem paucos qui imperent, multos autem qui obſequantur habere oportet, ſic rem domeſticã vnum, qui præſit, & eum quidem ætate maiorem, reliquos autem omnes, qui pareant habere debet. Et ſicut in ciuitate æquo animo obtemperando aliis iuſtè imperare dicimur, ſic obſequendo rem familiarem regere conſueuimus. Leges ſibi præeſſe ſciunt, qui magiſtratum gerunt, ſic & qui familiæ præſunt optimi patri famil. normam imitentur. Bene igitur in quibuſdam ciuitatibus obſeruatur, neminem in ſenatu cooptari poſſe, qui familiæ curam non gerat. Doctiſſimi veteres, qui elegãter admodum locuti ſunt; eaq; quæ volebant oſtendere magna cura, ac ſollicitudine fieri, ſiue etiam ingenti animi affectu familiariter facta dicebant, vt apud Terentium 2. comicorum obſeruantiſ-

1. *Ariſto. cap. 11. lib. 3. Politic.*

2. *In Andria.*

ſimum. ſenex ille de filio loquitur, hic paruæ conſuetudinis cauſa, huius mortem tam fert familiariter, quid hic mihi faciet patri? grauiter voluit oſtendere eum illius tuliſſe mortem, nec ab re huius verbi conſuetudo eſſe videtur. Sit igitur diligens oportet, qui familiam gerit, & ea imperet, quæ factu non difficilima ſint. Memineritque ſemper ſe aliquando paruiſſe; verbis potius, quam verberibus caſtiget. malitque familiam ſeueritatem ſuam vereri, quam ſæuitiam formidare. Peſſimè enim cum ea familia agitur, quæ metu potius, quam ſtudio ad induſtriam excitatur. In magnis præterea laboribus, magniſque functionibus primum ſe oſtendat oportet paterfa. pudebit enim deſidiæ, ignauiæque minores, vbi maiorem ſolertem, induſtriumque viderint. Sic alia ex parte cauebit, ne quid turpiter agat, quod familiares ſui ſuſpicari poſſint. Longè quidem magis qui præſunt, exemplo 3. quam peccato nocent. Diſciplina rei familiaris duas imprimis conſiderationes habet, vnam erga perſonas quibus præeſt, alteram autem circa res. Perſonarũ in familia aliæ ingenuæ ſunt aliæ verò ſeruituti addictæ. Quemad-

3. Vt iã demõſtratum eſt tit. 3. lib. 3. huius voluminis.

modum ergo ſe habeat, erga coniugem, erga filios, erga ſeruos optimè oportet vt calleat paterfa. Seruorum conditio miſera eſt, viles enim perſonę famulantur, & præcipue temporibus noſtris, quibus per religionem Chriſtianam non licet ſeruum ſacris noſtris initiatum, & iure optimo. Iniquum námque eſſet hominem illum homini ſeruire, quem ſacro fonte ablutum Deo dicamus. Apud veteres autem magna multitudo fuit ſeruorum, adeo vt ex vrbibus nonnullis liberos omnes exegerint, & nonnũquam redeuntes dominos hoſtili bello exceperint. Scytharum gentem inuictam pene fuiſſe legimus. Nam Darium regem Perſarum à finibus ſuis non modo prohibuerunt, verum in turpem fugam verterunt. Cyrum cum toto exercitu trucidauerunt. Alexandri copias deleuerunt. Parthicum. ac Bactrianum imperium condiderunt. Aſiam annis mille & quingentis vectigalem habuerunt, à qua tamen victores tertia expeditione cum redirent (annis enim octo à coniugibus abfuerant) ſeruili bello 4. extruduntur. Coniuges námque tædio longæ expectationis feſſæ, ſeruis ad cuſtodiam pecoris relictis rurſus nupſe-

4. Iuſtinus lib. 1 hiſt.

rant,qui redeũtes dominos non ſine cæde finibus prohibuerunt,& quãquam poſtremò dominorum victoria fuit,tamen vario marte ſæpius pugnam inuaſerunt. Victi ſerui crucibus affixi pœnas dederunt. Mulieres autẽ turpitudinis cõſciæ, partim ferro partim laqueo mortem ſibi conſciuerunt. Inter memorabilia romanorum bella nónne etiam ſeruile bellũ 5 nominatur? quod nomen à victis ſeruis manauit. Vt macedonicum, & punicum à victis pœnis,macedonibúſque,& ſic Chryſus,& Spartacꝰ, qui ruptis ergaſtulis ſeruilem exercitum contra romanũ imperium duxerunt nomen in bello meruerunt,vt nõnulli alij ingenui imperatores. Præſtiterunt etiã nõnũquam ſeruitia ſpectatę fidei exẽmpla vt C. Plotius Planci ſeruus,6. is enim proſcriptus à triũuiris fuerat. & in villa iuxta ſalernum latitabat,cúmque milites ad inquirendum miſſi vnguenti odore, quo delibutus erat,eũ indagarent,eius ſeruos cõpræhenderunt,qui multum, ac diu male habiti,variiſque tormentis lacerati, non prius dominum prodiderunt, quã miſeratus fidẽ ſeruorũ Plancus,in mediũ venit,iugulúmq; militibꝰ præbuit,vt à cruciatu ſeruos liberaret. Marcus etiam An-

5. *Plut. in vita Craſſi &* *Sabell. lib. 4. Enn. 6.*

6. *Valer. Max. lib. 6. cap. 8.*

tonius orator peregregius inceſti reus fidem ſerui, 7. qui laternam præferebat ad iudicium deducti, expertus eſt, qui verberibus laceratus, equuleo ſuſpenſus & candentibus laminis exuſtus, nunquam Domini inceſtum, cuius conſcius fuerat, indicauit. Sic & alij nonnūquam inuenti ſunt. Sed ſeruilis fides rarò (ſi fides) tentanda eſt. Liber homo qui ſeruis imperat imprimis cogitare debet eos homines eſſe, non beluas, nec ſæuire in eos verberibus, & catenis: obdurant námque plagis, nec quippiam agunt, niſi inuiti. Mitius agendum eſt cum eis exigendo quotidiana opera. non inclementer laudanda eorum induſtria, quo alacrius laboribus incūbant: cibaria eis impertienda ſunt quæ robur firment, ſine elegantia, & ſumptu, veſtis quoque ſit quæ æſtate tegat, hyeme autem à frigore, ac pluuia defendat. Algidi námque ſerui, tremebundi, & famelici nullum officium præſtare poſſunt, proinde manſuetudinis humanitatiſque maiorum noſtrorum meminiſſe debemus, qui patroni potius nomē, quod à patre trahitur in ſua mancipia voluerunt, quam Domini quod quidem tanquam odioſum abdicarunt. Diuidenda opera inter ſeruos, ſunt, & illi ad rem ruſticam dimittendi,

7. Idem Valer. loco iam citato.

8. Cic. 1. off. in fine cap. idem ſentit.

qui robuſtiore ſunt corpore, graciliores autem, minúſque validi ad artes illas, quibus à natura aptiores eſſe videbuntur. Veteres ergaſtula habebant in quibus mancipia ad opera dimiſſa obſeruabantur, nunc autem propter paucitatem ſeruorum, quoniam vſus ille deſiit, nihil de ergaſtulis præcipiendum eſt. Cauendum eſt ne propter difficultatem ſerui deſperent, ſæuiunt nonnunquam in imbecilliores & heri verbera in liberos, coniuges vе vlciſcuntur. 9. Memoria noſtra ſeruus extitit ingenij peſſimi, animíque truculenti, huic ſæuiſſimus herus fuit, qui in eum verberibus ſæuire non deſinebat, iratus ſeruus cum dominum vlciſci nequiret, duos quos habebat, infantes anniculum vnum, alterum bimulum corripuit, turrímque editam conſcendit, dominúmque vocauit, monuitque vt infantes ſuos gremio exciperet, quos quam primum eliſos pa-rieti, deiecit, ſeſéque præcipitauit, ne viuus in poteſtatem Domini veniret. Peſſima mancipia alienanda ſunt, optima auté ſeruanda, & ſpe libertatis propoſita cum illis agendum eſt, vt intelligant ſe aliquando libertinos fore, quod quidem vtile erit in omni familia, addicti vero,

9. Hiſtoria huius ſeruigenere Æthiopis legitur in hiſtoriis Tragicis Bõdelfi.

qui ære nobis obnoxij, per leges ſeruire cogũtur, donec ſoluerint mitius à nobis tractandi ſunt. Reminiſci námque debemus, eos quam primum æs noſtrũ opera compenſauerint, ingenuos homines eſſe nõ autem libertinæ conditionis, vt emancipati ſerui, qui poſt acceptam libertatem officia nõnulla ciuili iure nobis præſtare debent. Quocirca habendi ſunt vt conducti mercenarij, quibus omnia liberi hominis officia præſtãda ſunt, opera clementer exigẽda, pactáque merces penſitanda, bene enim de illis audire plurimum proderit, cum operarios alios conducere oportebit.

Titulus tertius.

DE CONNVBIO MARITALI, ET VERAM AMICITIAM inter coniuges eſſe.

Coniugia legitima commendat eorúmque ſententiam damnat qui ob quædam incommoda vxores ducendas eſſe negant, vnam tamen vnius mariti vxorem eſſe vult ne polygamiam admittat. Denique amorem cõiugum vehemẽtiorem & ſuauiorem eſſe quouis alio cõcludit.

OMnium ſocietatũ nulla magis eſt ſecũdum naturã, quã maris & fœminæ. Eſt ſiquidẽ vnicuiq; animali inſitũ à natura ſui generis ſtudiũ, & cõſeruatio-

nis ratio per cõiunctionem maris & fœminæ. Nulla enim belua adeo truculenta eſſe poteſt, adeo ſoliuaga, aliarúmque aſpectum fugiens, quæ ſuo tempore ſui generis cõpar procreandi cauſam non quęrat. Optimè tamē Plato 1. oſtēdit per naturā mares vbiq; gentiū non modo inter homines, verū omnia animātia fœminis præeſſe, hi enim robuſti magis, & duriore corpore ad tolerādos labores eſſe cernūtur: quocirca & paſtū quærere, latibula tueri, & natos ab omni vi, atq; impetu defendere magnis virib⁹ ſolēt. Hæc naturæ inſtitutio nos admonet, vt cū propoſuerimus de ciuili ſocietate diſſerere nullaque ſocietas magis ſit ſecundum naturā, quam maris & fœminæ, de cõnubio maritali aliquid ſcribamus. Et pręcipuè çum matrimonia ciues ciuibus diuturna neceſſitudine coniūgant, & infenſos, atque inimicos concilient. Vt de Iulio Cæſare, & Gneo Pompeio legimus, quorū affinitas 2. quamdiu viguit, ciuile incendiū ſedauit, & duriſſima quęque bella ad pacē, & concordiam redegit. Nam niſi raptæ virgines Sabinę 3. parentum animos placatos, connubiique iura reddidiſſent, actum omnino de re romana fuiſſet. Magni igitur intereſt de cõiugio diſſerere

1. *Et Ariſtotel. ca. 3. & 8. lib. 1. polit.*

2. *Hanc tamē aſfinitatem Cic. improbat lib. 3. off.*

ſi præcepta reip. abſoluere volumus, qua in re haud ſcio an omnino à Platone diſcedendũ ſit cum ille præcipiat 4. ſecũdũ tragicam ſententiã vetuſtiſſimúmq; prouerbiũ, amicorum omnia cõmunia eſſe & cõmuné amicitiã in rep. ſtatuat, cómunes vxores, liberos, réſq; omnes eſſe debere aſſerit. Quæquidé res nec vtilis mihi nec cõueniés, aut decori eſſe videtur. Nã ſi mulieres, in medio relinquuntur, cõcubitus earũ vulgaris erit. Vnus pluribus cõgredietur, vna plures viros complectetur. Ordinem Platonicũ illum (qué pudoris cuſtodé facit) obſeruare impoſſibile 5. factu eſſet repugnãte natura, nec aliud quippiã mihi hoc videtur, quã naturalé amicitiam deſerere, & cõmunem quandã, quæ nunquã inuenitur, quærere, ducit enim homo vxoré non modo procreandi cauſa, ſed vt conſortem vitę ſibi eligat, quæ vtriuſque fortunæ ſecum ſit particeps. Ipſe enim qui ratione ducitur commoda vitæ ſuæ quærit, nec ſatis ſibi ſine coniuge conſultum eſſe cernit. Idcircò cum domicilium parauit, vxoré ducit, liberis vt indulgeat, commodius degat, & vtriuſque fortunæ caſus æquius perferre poſſit: Eſt imprimis homini neceſſariũ, victũ quærere, vt in ſe-

3. Liuius li. 1. Dec. 1. Plut. in Romu. lo. Ouid. li. 3. faſt.

4. lib. 5. de legib.

5. Ariſto. lib. 2. polit. communitatem rectã arguit.

nectute, atque ægrotatione ei tutius ſit conſultũ. Quocirca opus eſt vel ruſticari, vel nauigare, vel alio aliquo genere negociari, vt aliquas facultates acquirat. Ideo prouida humani generis parẽs noſtra natura maritale coniugium comparauit, vt non ſolum iocundiſſima, verũ vtiliſſima vitæ ſocietas iniretur, proinde (vt Xenophon in libro, qui de re familiari inſcribitur, prodidit) fœminas, diuina prouidẽtia timidiores fecit, quã viros, quia eas cuſtodiæ, diligẽtiæq; aſſignanit. Metus enim ad cuſtodiẽdi diligẽtiã 6. plurimum cõfert, & naturalis mollicies artes illis tradidit, quibus intra parietes domeſticos cũ vtilitate exerceantur. Præterea cũ victus cultúſq; human⁹ nõ vtilis paſſim in propatulo aut ſilueſtribus locis, ſed domi ſub tecto, & in penetralibus accumulãdus aſſeruãdúſque ſit neceſſariũ fuit viris foris ſubdio in hominũ cœtu pluribúſq; cõgreſſibus eſſe, qui labore & induſtria cõparent ea, quæ ſub tecto recõdantur, quorũ diſpenſatio, ac cura fœminæ magis cõuenit, quam viro. Optimè enim Ariſtoteles 7. curã omniũ rerum, quę foris ſunt viris, earũ auté quę domi mulieribus aſſignat, & indecorum admodũ putat, quæ extra parietes fiunt

6. Vt idẽ Xenophõ ait lib. de re equeſtri.

7. Cap. 8 lib. 1. politic.

fœminas quærere, ſicuti quæ intra ſunt, viros diſpēſare. Et hac ſocietate nō modo id aſſequimur, quod animalia reliqua ne ſcilicet noſtrū genus diuturnitate tēporis occidat, verū mutua auxilia vitæ, tum cū nobis à corpore minus bellè eſt, tū cū ſenectus ingraueſcit: omnianāque præſidia humanæ vitæ facilius nobis per connubiū, quam per ſolitudinem comparantur. Quid quod naturæ reſtituere debemus, quod mutuo accepimus, vtpotè vitā aliis dare quā nobis parentes noſtri tribuerūt, qua ex re id nāciſcimur, vt filij nobis per ætatē ſenio confectis, & imbecillioribus factis id reſtituāt, quod à nobis in eorū infirma ætate acceperūt. Alāt nos in ea ætate, in qua baculo nitētes infirmi inualidique ſumus, ſicut nos, illos educauimus in prima eorū ætate, cū noſtris vlnis ſuſtinebātur, vel reptando humi niti conabātur. Et hoc pacto viciſſitudo naturæ perpetuo adimpletur, & quod in ſimplici genere nequit in ſua ſpecie cōſeruatur. Præterea ſenectutis noſtrę incōmoda quæquidē innumerabilia ſunt, & varia morborū genera, 8. quæ effœtā illā ætatē vexāt, & quaſi cōſpiratione facta in ſenes irruūt, qua alia ratione tolerari poſſūt, quave cōſolatione leniri, niſi

8. *Quinimo ſenectus ipſa eſt morbus apud Terentium.*

ſiliorum ſpe, atque auxilio. Multo enim minora mala vidētur ea quæ patri ſenio cōfecto accidūnt cum cernit ſe deficiente filios pubeſcentes corpore, & viribus indies adoleſcere, quam ea quæ viro orbato, ac ſine progenie, qui in ſeipſo deficere animaduertit vires corporis, atque animi, & ſecum ſpem omnem auxilij poſteritatiſque decidere. Atqui mors ipſa, quę omnibus moleſtiſſima eſt, minus aliquid moleſtiæ affert illis, qui cū ſciāt ſe eſſe mortales, nec poſſe diuti⁹ viuere, quā cōditio humana patiatur, intuētur filios ex ſe genitos, qui eos exprimāt, eorū nomine nūcupētur, & quaſi per eos viui hominum ſermone poſt obitū reſeruētur, nā qui orbi, & ſine liberis occidūt, ruinā ſecum ſui generis trahūt, maléque de rep. maléque de hominum genere meriti perpetua obliuione obſcurātur. Nec veſtigiū vitæ ſuæ vllum inter mortales aliquo tēpore relinquūt, quod quidē pulcherrimo exēplo docuit adoleſcēs quidā Lacedęmonius, nam cū Dercylidas optimus Imperator in cōſeſſum deſcēdiſſet, ſedēdi locū iuniorū nemo (vt moris erat) eidem cedere voluit quin exprobrādo 9 aiunt pro ſe quiſque noli admirari, non enim tu mihi qui

9 Ægeū pariter Athen. deſpectui fuiſſe legimus apud Plut. in Theſeo.

ceſſurus ſit, cum grādior natu fuero, genuiſti. Proinde maximo bono videtur mihi orbare ciues ſuos Plato cū filios ignotos 10 eſſe parētibus præcipit. Et hac in re nō diſſimiles homines beluis efficere, illi enim tādiu filios dignoſcunt, quādiu vberibus ſuis illos alūt, expulſos autem lacte eueſtigio ignorant. Homines autem rationis participes nunquam eos negligunt, nunquamque ab eis negligūtur, viuunt ſimul, operantur ſimul, familiari alloquio, ac confabulatione fruuntur, viciſſitudine officij, ac pietatis ſuſtentātur, quaquidē re haud ſcio an quippiam aliud mortalibus maius accidere poſſit. Ducēdam igitur vxorē ciuili viro eſſe duco, non modo neceſſitatis ſed cōmodioris, iucundiorisque vitæ gratia, cū qua grata vitæ ſocietas ineūda eſt, nō ad libidinem explendam, ſed ad propagādam ſobolē munuſque ciuile adimplendum, quodquidem proprium connubij eſt. Præclarè Ælius Verus 11 Romanorum Imperator, quanquam vitæ ſuæ turpitudinem oſtendit, vxori conquerenti de extraneis voluptatibus reſpondiſſe fertur, patere me coniux per alias mulieres exercere cupiditates meas, vxor enim dignitatis nomen eſt, nō voluptatis.

10 *Ariſt. hoc refert lib. 2. de Rep. c. 1*

11. *Apud Eutropiū*

Habet enim connubium, religionem in ſe quandam, non modo apud nos, qui ſecundum Chriſtianam veritatem inter ſacramenta matrimonium cenſemus, ſed apud vetuſtiſſimos, qui de religione à veritate aberrabant, quodquidem ex connubij, vxoriſque nominibus cerni licet. Nubere 12 enim apud priſcos operire, ac tegere ſignificauit, vnde & nubes dictas Varro aſſerit, quod cælum tegant, ſic etiam nuptias, quod ſponſus & ſponſa eodem flammeo, á ſacerdote operiebantur. Eleganter, & longè melius quam nos, veteres dicebant mecum nuptam, non autem mihi, quaſi eodem flāmeo mecum coopertam. Vnde hoc verbum tam ad mares, quam ad fœminas pertinebat. Pomponius vetuſtiſſimus fabularum ſcriptor in panuceatis dixit, ſed meus frater maior poſtquam vidit me deiectum domo nupſit dotatæ vetulæ varicoſæ Aphtæ. Sic & nouum nuptum, ſicuti nouam nuptam apud Plautum 13 legimus. Vxoris nomen etiam religionem præ ſe ferre videtur. fit enim vngendo, puellę nāque maritorum ædes cumprimum ingrederentur poſtes 14 oleo quod á ſacerdote acciperent; vngebant, lanamque ſtulta quadam ſuperſti-

12. *Vide plura de nuptiis in Alex. ca. 5. lib. 2.*

13 *in Caſ.*

14. *Seruius in 4. AEneid. & Plin. lib. 28. c. 9.*

tione Iano, diiſque laribus profigebant, & lotos deinde quamprimum maritos eodem oleo vngebant. Cuius rei vetuſtiſſimus poëta Ennius teſtis eſt, cum dicit Exin Tarquinij bona fœmina lauit, & vnxit. Lex Romuli de matrimonio fuit, vt etiam ex græcis teſtatur Dionyſius Halycarnaſeus, 14 mulierem nuptam, quæ per ſacras leges viro coniuncta eſſet, pecuniarum omnium, ac ſacrorum eſſe ſociam. Vocabant enim Romani legitima, ſacraque matrimonia farracea propter farris communionem. Nam vt græci ordeum vetuſtiſſimã frugem putabant, & ordei primitias in ſacris offerebant: Ita Romani vetuſtiſſimum far putantes ſacrificia omnia ex eo faciebant, ſocias autem fieri vxores viris ſacratiſſimi, & primi alimenti ſacrificio volebant, & fortunæ communio cognomen habuit ſocietatis farris. Decretum aliquando fecere Athenienſes, 15 vt quiſque duas eodem tempore ducere poſſet vxores: quæquidẽ lex turpis omnino, ac perniciosa eſſe cernitur, tollit enim munus, quod optimum eſt ſanctæ amicitiæ, & efficit, vt nulla concordia inter virum, & vxorem eſſe poſſit, iniquum eſt nãque vnum duas habere vxo-

14. *Antiquit.* Ro. *lib.* 2.

15. *Athenæus li.* 13. *c.* 1.

res. Sicuti & vnam duos habere viros, cum natura ipſa virum fœminæ æquo iure coniunxerit. Socrates cum pleroſque Athenienſes cerneret duas ducere, itidem efficere voluit, & cum Xantippē haberet moroſam admodum, & difficilem, ex qua Lampoclen genuerat, Ariſtidis etiam illius iuſti filiam 16 ſine dote duxit, Myrtonem nomine, ex qua Sophroniſcum, Menizenumque ſuſtulit filios, hæ aliquando inter ſe (vt moris eſt) rixabantur, is autem per iocum eas irridebat aſſerēs indecorum eſſe pro deformi viro formoſas vxores colluctari, qui iocus eas ad concordiam redegit. Et cum ſemel domum rediret ab eis male multatus eſt: ſed admirari nolo Socratem virum virtuti deditum duas duxiſſe vxores. Nam cum priorem illam Xantippen iracundam admodum, ac moroſam diu perpeſſus eſſet, admiranti Alcibiadi quod tam difficilem, tamque acerbam mulierem perferret, nec domo exigeret, reſpondit cum talem domi perpeteretur, ſe inſueſcere, atque exerceri ea foris ferre quæ quotidie ſibi per iniuriam, contumeliamque ab aliis inferrentur. Voluit igitur duas habere, quo habitū patientiæ longè m...

16. Athenæus loco iam commemorato neptē dicit & Myrtonē, æque clamoſam et iracūdam ac Xantippem.

perficeret. Quid quod apud Lacedæmonios (ſi vera ſunt quę de repub.17 ſcripſit Xenophon) contrarium obſeruabatur, licuiſſe enim per legẽ, vnam (ait) duobus collocatam eſſe, vt ſcilicet perpetuò domi apud virum degeret, poſſet aliquando tamen ad amatorem diuertere ſine iniuria, ac probro, præcipuè ſi vir peregrè, militiæve eſſet. Hæ duarũ opulentiſſimarũ vrbium contrariæ leges docuerunt, vt arbitror, oportuna fabella matris importunitatem amoliri Papyriũ 18 puerum illum ſapientiſſimum, qui propter egregiam indolem ante ætatem in ſenatum cooptatus eſt. Nam cum aliquando à patre (vt moris erat) puer admodum in ſenatum duceretur, conſultiſque omnibus adeſſet, à matre nõ modo rogatus, verum verberibus cæſus eſt, vt ſecreta ei ſenatus proderet, puer autem, vt iam futuræ virtutis ſigna oſtenderet ſcitè admodum reſpondit, Senatus hodie anceps fuit, idque cogitãdum cenſuit, quanquam primum deliberabitur, vtilius ne ſit vnum duas habere vxores, an vnam duobus eſſe denuptám. Pudet me duarum vrbium non ſolum græciæ, verum vniuerſi terrarum orbis clariſſimarum decreta refellere,

17. in libello de Repub. Laced. vide etiã Diod. Sic. cap. 6. li. 5. rerum antiq.

18. Macrob. lib. 1. ca. 6. et Sabell. li. 1. cap. 3.

ſed hoc auſim dicere, nihil mihi videri his duabus legibus importunius, nihilque quod iure optimo magis reprehendi, aut irrideri poſſet. De vxoribus variæ fuerunt leges, & turpiſſimæ etiam conſuetudines. Inſtitutum fuit apud Athenienſes, 19 quoquidem permittebatur fratri Germanam ſororem vxorem ducere, nec turpe fuit Cimoni Milciadis filio Elpenicem eodem patre natam coniugem habere, cum ciues alij complures eodem præſcripto vterentur. Aegyptij quoque (vt Diodorus ſcribit) 20 pro operibus, ac voluntate plures ducũt vxores, nulluſque ex eis genitus ſpurius habetur, ſi etiam ex ſerua conceptus eſſet. Ducunt enim ſolum parentem generis eſſe auctorem, matrem verò nutrimentum, & locum infanti præbere aiunt. Eorum autem ſacerdotes non niſi vnam per leges ducere poſſunt. Turpius agunt Britanni, vt locupletiſſimus teſtis eſt Iulius Cæſar 21 in elegantiſſimis commentariis ſuis, cum ait, Britanni vxores habent deni, duodenique inter ſe communes, & maxime fratres cum fratribus, parentéſque cum liberis, ſed ſi qui ſunt ex eis nati, eius habẽtur liberi, à quo primum virgo quæque deducta eſt.

19. *AEmil. prob. ſed cõtra Plut. in Artaxerxe & Artemidorus lib. 5. Onirocrat.*

20. *ca. 3. lib. 2.*

21. *lib. 5. mox à principio.*

Parthi 22 vxores dulcedine variæ libidinis ſinguli habẽt, idcircò nulla delicta adulterio grauius vindicãt. Armeniis mos fuit (vt ait Strabo) 23 virgines ante carũ nuptias ſtatutis diebus dotalem pecuniã quæſituras ad littus maris mittere, quæ etiam ex turpi quęſtu pro relicta pudicitia, Veneri ſacrificiũ perſoluebãt. Simile quiddam de Lydis ſcribit Herodotus. 24. Nihil Babylone corruptius moribus quõdam fuiſſe teſtatur Curtius, nihil ad inuitandas alliciendáſque immodicas cupiditates inſtructius. Liberos enim, cõiugéſque cũ hoſpitibus ſtupro coire, modo precium flagitij daretur, parẽtes, maritique patiebãtur. Hæc eo cõſilio dixi, vt omnes intelligãt Romanos optimè de matrimoniis ſanxiſſe, quibus tamẽ ſi quid deerat pontificio Chriſtianorũ iure optimè additum eſt, adeò vt ad cumulũ nihil poſſit accedere. Cenſores ſingulis annis luculentã orationem ad populum Romanũ habebãt, in qua iuuenes hortabãtur, vt ſinguli vxorẽ ducerent, ídque è rep. eſſe cõpluribus argumẽtis exemplíſque oſtẽdebãt, nec paruæ laudis erat, ſuper ea re ſecundo populi rumore, ac plauſu perorare. Metellus Numidicus grauis, ac diſertus orator, cũ cẽſor eſſet,

22. Alex. lib. 4. c. 1.
23. li. 13.
24. lib. 1. & AElian. li. 4. var. hiſt.

& ad populum de ducendis vxoribus oraret. Eiuſmodi verba protulit, Si ſine vxore poſſumus Quirites eſſe, omnes ea moleſtia careremus, ſed quoniã ita natura tradidit, vt nec cum illis ſatis commodè, nec ſine illis vllo modo viui poſſit, ſaluti perpetuæ potius, quã breui voluptati conſulendum eſſe videtur. Hæc manifeſta confeſſio moleſtiæ rei vxoriæ min⁹ grata fuit pleriſque omnibus ciuibus Romanis. Dicebant nanque Metellũ cenſorem cui conſilium eſſet populũ ad matrimonia adhortari, nõ oportuiſſe de moleſtia incommodíſque rei vxoriæ cõfiteri, ne diſſuadere, abſtinereque à matrimoniis populũ potius, quã adhortari videretur, ne paucorũ virorũ, mulierũque importunitas, ac difficultas in connubio maritali reliquis omnib⁹ obeſſet, cũ nihil penè in omni humana vita inueniri queat, quod omni ex parte abſolutũ, perfectumque ſit, cumque hoc pro comperto ducere poſſumus, nullam amicitiam magis ſtabilẽ inueniri, magiſque omni officio, ac pietate accumulatam, quã in matrimonio. Quatuor penè amicorum 25 paria cũ plauſu, & admiratione omni ſeculorũ cõprobãtur, vixque eorũ laudibus Græci omnes ſcripto-

25. Cic. dial. de amicitia et Plut. in Theſ.

res, qui illorũ nominibus libros ſuos replerũt, ſatis eſſe videntur. Atqui infinitã penè multitudinẽ virorũ, mulierũmque mutuo amore honeſti connubij flagrantium non modo nõ admiramur, ſed nec laude quidem aliqua afficimus. Pylades pro Oreſte ſe morti obtulit, Alceſte 26 Admeti Theſſaliæ regis, mariti ſui fata ſubiuit. Et Tyberius Gracchus ſalutẽ cõiugis ſpõte ſua propria morte redemit. Nã cũ domi angues duos reperiſſet, hoc fato deſtinatos, vt niſi alterutrũ interemiſſet, ipſe cũ omni familia periret, ſin marem dimitteret, ſe eua ſurũ, ſin fœminã, Corneliã coniugẽ, tanto enim amore eius tenebatur, & tãti cõiugiũ faciebat, vt mori maluerit, quam vxoris fatũ cernere. Et ſi Damon, & Pythias 28 diuturnę Pythagoricæ Philoſophię ſilentio eruditi, mutuo ſtudio adeo inter ſe cõiunctierãt, vt alter alterius ſiſtendi in capitali iudicio vas factus eſſet, & ad diẽ rediiſſet, nõ maiorem nobis admirationẽ reliquerũt, quã Minyarũ coniuges, 29 qui à Lacedæmoniis ob crimẽ affectati regni, cuſtodię mãcipati, capitalíq; iudicio dãnati, noctis tẽpore (vt moris erat) ſuppliciũ expectabãt, eorũ verò cõiuges, quaſi viros ſupremò allocuturę, aditũ à cuſto-

25. Euripides in Alceſtide.
27. Sabel. lib. 9. Enn. 5.
28. Val. Max. li. 4. cap. 7.
29. Herod. Val. Max. li. 4. c. 6. Sabell. li. 8. Enn. 2.

dibus impetrarũt commutataque veſte, ſimulatóque dolore, velatis capitibus maritos abire paſſæ ſunt, ſeſéque morti obiecerunt, vt viros incolumes dimitterẽt. Sic & Theopompus Lacedæmonius 30 permutato ſimiliter cum vxore habitu, è cuſtodia (vt mulier) euaſit, relicta cõiuge in eorum capitis periculo, à quo per eam fuerat liberatus. Achilles 31 Patrocli amici morte audita miſerabiliter fleuit, vix à familiaribus prohibitus eſt, vt à ſeſe manus abſtineret, At Plancus qui Claſſem quinquaginta nauium in Aſiam reduxit, poſtquam Tarẽtum appulit, & vxor eius Oreſtilla, quæ illuc eum comitata fuerat, repentino morbo correpta periit, ſolutis de more exequiis, ferro incubuit, quem cum amici prohibere nequirent, corpori coniugis cõiunctum in rogum impoſuerunt, communéque ſepulchrum Tarenti conſtituerũt, vt maritalis memoria diutius ſeruaretur. Panthea 32 quoque ſuper quæſitũ viri ſui inter mortuos milites cadauer ferro incubuit. Sic & Portia. M. Catonis filia 33 cum victum, interemptumque Brutum virum ſuum excepiſſet, prohibentibus neceſſariis ſuis ferrum, cãdentes carbones ore haurire non dubitauit.

30. *Fabi⁹ lib. 2. Iuſtit.*

31. *Homer. Iliad. 6.*

32. Xe*noph. li.* 5. 6. & 7. *de Cyri pæd.*

33. *Plut. in Bruto.*

nouóque genere mortis perpetuis ſeculis cõiugalẽ affectũ teſtata eſt. Sed quod à ſingulis, aut paucis fit, minore fortaſſe admiratione dignũ videri poteſt. Quid quod apud Indos 34 mulieres omnes, cũ eſt cuiuſque earũ vir mortuus, in certamen, iudiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit (plures enim ſingulis ſolẽt eſſe nuptæ) quæ verò eſt victrix, ea læta proſequentibus ſuis, vna cum viro in rogum imponitur, victę autem mœſtę diſcedunt, cuius conſuetudinis locuplętiſſimus teſtis eſt Cicero in quinto librorum ſuorũ, quos de Tuſculanis quæſtionibus ſcripſit, & Græci nonnulli ſcriptores ſpectatæ fidei, id verum eſſe affirmant. Fuerunt etiam, quæ viros forti animo vlciſcerentur, vt de Camma apud Galatas ſcribit Plutarchus in libello, quẽ de illuſtribus fœminis edidit. 35. Erant eodem tempore Galatarum potentiſſimi ciues Synatus, & Synorix neceſſitudine, etiam conſuetudine coniuncti, Synatus vxorem duxit Cammam forma, & moribus præſtantiſſimam, ea de more patriæ Dianæ (quæ numen præſentiſſimum habebatur) dicata erat, eius tamen amore nulla neque pietatis, neque affinitatis viri ratione habita impatienter

34. Ælian. li. 7. de var. hiſt. & Valer. Max. li. 2. cap. 1.

35. Polyænus etiam lib. 8. & Alex. li. 2. cap. 5. & Guido Bitur.

tenebatur Sinorix, qui flagitio facinus etiam addere cogitauit. Nam cum eam nullis pollicitationibus expugnare poſſet, dolo Synatum eius virum interemit, quippe qui viri morte matrimonium viduæ omnino ſperaret, verum cum per eius potentiam Camma à neceſſariis cogeretur, vt ei nuberet, ſimulato aſſenſũ, viri iniuriam vlciſcitur, quando quidem ante aram deę, quam connubii aũctorẽ ſe inuocare ſimulabat, Phialam tenẽs quaſi ſacrificium faceret partem poculi hauſit, partem autem Synorigi tradidit. Erat autem mulſum veneno mixtum, quod cum ille ebibiſſet, his verbis Dianam deprecata eſt, te dearum præclariſſima obteſtor, me huius vltionis tantum gratia viro Synato ſuperſtitem hactenus fuiſſe. Quid enim illo mortuo tanti temporis vſus afferre poterat, pręter huiuſce vltionis ſpem? Cuius iam cõpos tuo numine effecta libens, volenſque ad virum deſcẽdo. Tibi verò Synorix homini omnium deterrimo ſepulchrum pro thalamo paretur, & pro nuptiis, funus amici, ac familiares tui pręparent. Facinus nanque quod tam nequiter in virum commiſiſti in præſentia animaduerti. Synorix dolore, ſimul ac

furore percitus circunferri ſe lectica iubet. Atqui cum remedij nihil afferretur, magno cum dolore è vita migrauit. Cãma vero vbi defunctum Synorigem cõperit prompto animo, & hilari vultu diẽ obiit. Sed ne in exemplis cenſendis, quęquidem innumerabilia eſſent plurimus eſſe videar, ſermonem perſtringam, nõ multiſque concludam, nulla verior amicitia, nulla crebrior, nulla vtilior, nullaque ſanctior eſſe poteſt, quam illa quæ maritali cõiugio copulatur. Proinde verè mihi locutus videtur Propertius cum ait, Omnis amor magnus ſed aperto cõiuge maior. Et ſuauiſſimæ illæ lamentationes auditæ etiam manibus (ſi poëtis auſcultare volumus) Orphei Thracis pro chara coniuge Eurydice id verum eſſe teſtantur.

Titulus quartus.

DE OFFICIO MARITI.

Imperandi pôteſtas Mariti in vxorem ad moderationem quãdam redigitur, tum in eam partem oratione deſertur vt aperiat quid ante celebrata connubij ſacra, tum peractis nuptiis viro agendum ſit. ARG.

SATYRAM Menippeam ſcripſit M. Varro 1 in qua quidem de officio mariti diſſeruit, ea cum pleriſque aliis libris eius nuſquam memoria noſtra reperitur, & certe ſi extaret lucem nobis hoc loco præclaram faceret, cum viri illius doctrina admirabilis appareat, non ex libris qui perierunt, ſed ex indicibus quibuſdam, & particulis, quas plerique ſcriptores quaſi teſtimonium rerum ſuarum in eorum ſcriptis inducunt. Sicut Aulus Gellius in primo librorum ſuorum de noctibus atticis, cap.xvij. qui de corrigenda vxore eiuſmodi Varronis verba ponit. Vitium (inquit) vxoris aut tollendum, aut ferendum eſt, qui tollit vitium vxorem commodiorẽ præſtat, qui verò fert ſeſe meliorem facit. Tollere hoc loco Gellius corrigere ſignificare ait, & intelligit Varronis fuiſſe ſententiam, vitia emendãda in vxore eſſe à marito, ſed quæ minus emẽdari poſſent ferẽda eſſe, quaquidem patientia mariti fiunt meliores. Turpitudines autem, & flagitia neutiquam toleranda ſunt, ſed conſulendum eſt honori domus noſtræ, redigendaque vxor ad bonos mores, ſi fieri poteſt, ſin ſecus lege agendũ eſt, accuſatã de adul-

1. *teſte Gellio li. 2. ca. 18.*

terio vxorē Cæſar 2 repudiauit, & Lyſiā auctorē præclariſſimū non puduit ſuam luculenta etiam oratione obnoxiam facere. Pernicioſiſſimi, ac temerarij ciues iudicandi ſunt, qui deprehenſam coniugem ferro vlciſcuntur. Optimè Cato Cēſorius 3 eum qui vxori manū inferret, inſectandū, deteſtandūque eſſe arbitrabatur, nō aliter quā ſi diuina ſacra aut rēp. violaſſet, ſatis cuique, ſuperque eſſe debet iudicem, ac legem vltricem habere, impiū nāque eſt, & omnino abominandū manus cōiugali cęde polluere. Nero per iracūdiam vxorem Poppæam 4 ictu calcis interemit. Et quamuis ad ſæuitiā natus eſſet, tamē tātopere eum pœnituit, vt illius cadauer non igni aboleri more Romano paſſus fuerit, ſed rogum externorum cōſuetudine odoribus cōdiri iuſſit, & ſepulchro Iuliorum inferri. Nō tamē hęc eo cōſilio dixi, vt ſegnē maritum eſſe velim, & oculis caligantibus, vt vltimus omnium probra vxoris ſciat, ſed diligētem laudo, & linceis oculis omnia cōtuentē. Turpe enim fuit Antonino Cęſarū optimo 5 Fauſtinā cōiugē omnibus pudicitiæ laudibus efferre, cum turpitudo eius notiſſima eſſet, omneſque ſcirēt eam apud Caietā cōditionē cū mimis &

2. *Suetō. in Cæſare Dictatore*

3. *Cœl. li. 28. c. 21.*

4. *Tacit. Annal. lib. 16.*

5. *Iul. Capitol. & Cœl. lib. 17. c. 29.*

6. *Sabell. lib. 3. Enn. 6.* hiſtrionibus elegiſſe. Nonne L. Sylla, 6 qui fœlix iactabatur, vel ex hoc ſolum infœliciſſimus habendus fuit, quod vxorem Metellam tunc pudiciſſimam eſſe arbitrabatur, cum vulgo ſui corporis turpiſſimis quibuſcũque poteſtatem faceret? & Græcis verſibus Athenis decantaretur? Ipſe autem ignoraret, nec thori ſui labem ſuſpicaretur, quam hoſtium conuiuio didiciſſet. Probro autem obiiciebatur Philippo Macedoni, 7. *7. Iuſtin.* quod cum victor tot populorũ, ac regũ eſſet, vxorem adulterij ſuſpectam haberet, & eius iniurias æquo animo toleraret. Ab ea nanque aliquando per iracundiã extruſus eſt, cum de more cubiculũ introire vellet, qui excluſus tacuit, & tragico cauillo ſeipſum conſolatus eſt, iniuriamque riſu diſſimulauit. Nec pudet maritũ diſſimulãdo vincere vxoris turpitudinẽ. Abutuntur enim fœminę coniugis patientia, & impunitatẽ ſuam illecebrã, licentiamque peccandi eſſe putãt. *8. Sueton. in eius vita & Zonaras.* Depræhẽſam in adulterio Meſſalinam 8. excuſabat Claudi⁹, illa autẽ animũ à crimine ſumebat, & palã ea omnia agebat, quæ antea clã, & remotis arbitris occultare cupiebat, & ad id tandẽ ab ea ventũ eſt, vt ciliũ in oculis ſeruorũ, & ancillarũ

complecteretur. Nec contenta eſſet occulta voluptate, niſi teſtem libidinis ſuæ multitudinem haberet. Scimus quid de ea loquitur Satyrorum excellentiſſimus cum ait Satyra ſexta.

Quid priuata domus, quid fecerit Hippia curas,
Reſpice riuales diuorum, Claudius audi,

Quæ tulerit. Reliqua ſolutam orationẽ formidãt. Sed Cornelius Tacitus improbitatem, temeritatemque Meſſalinæ oſtendit, vbi ait libro vndecimo. At Meſſalina non alias ſolutior luxu, adulto autumno ſimulachrũ vindemiæ per domũ celebrabat, vrgeri præla, fluere lacus, & fœminæ pellibus accinctæ aſſultabant, vt ſacrificantes, vel inſanientes bacchæ, ipſa crine fluxo thyrſum quatiens, iuxtaque Silius hedera vinctus, gerere cothurnos, caput iacere, ſtrepente circum procaci choro. Nimia etiam Auguſti in filias indulgentia eas petulantiores reddidit, Vnde Iulia cũ ei amicus quidã ſeuerus, & grauis ſuadere niteretur, vt paternæ frugalitatis exẽplum ſequeretur, per contemptum reſpondit 9, Pater obliuiſcitur ſe Cæſarem eſſe, ego autem me Cæſaris filiam eſſe memini. Ea licentiam peccandi adeò accepit, vt

9. Macrob. lib. 2. cap. 5. Saturnaliorum.

vulgo poteſtatem ſui corporis faceret, & & cum cõſcij flagitiorũ mirarẽtur, quod ſimiles Agrippæ viro filios procrearet, quæ tot viris congrederetur, ſibi licere (ait) adulteros admittere, cũ à viro grauida eſſet. Sed rarò pudorem ſeruat mulier, quæ pudicitiam amiſit. Sunt nõnullæ quæ turpitudinẽ ſuam verbis gaudeãt profiteri, & labem animi, atque corporis turpi etiam ſermone inducant, quò facetæ magis eſſe videantur. Vt Populia Marci filia, quæ miranti cuidam quid eſſet, quod omnes beſtiæ nunquam marẽ admittũt, niſi ſuo tempore, cũ prægnãtes vellẽt fieri, mulieres autẽ ſemper virum deſiderarent, Reſpondit, Beſtiæ etenim ſunt. Videat tamen vir ne ipſe, qui familiam regit, cuius dicto omnes audiũt, & imperata pro legibus habẽt, vxori turpitudinis, ac flagitij cauſam præbeat, proinde caueat ne quid obſcœni in vxoris cõſpectu vnquam loquatur, qua in re nonnulli plurimum peccant, qui verborum obſcœnitate & ſermonis turpitudine vxores ad libidinem alliciunt, fabelliſque ea edocent, quibus illæ doctiores ad rem veneream fiant, aliiſque amoribus incendantur. Quid quod ſcurras viri nonnunquã, aut paraſitos inuitãt qui ea

10. *Idem Macrob. loco iam indicato. et Bruſõ. li. 4. c. 1.*

loquantur, quæ frigidas quaſque fœminas incẽderent? Quam ſapienter Hyerõ Syracuſanus Tyrannus 11, qui poſt Gelonẽ regnauit, animaduertit in Epicharmũ Comicum, quoniam aſtante vxore inter iocandum nimis laſciuè, atque obſcœnè locutus eſſet. Præterea multo diligentius abſtineat ſe ab omni alieni corporis cõgreſſu, ſi pudicam cõiugem habere vult. Nulla enim iniuria ſanctam connubij ſocietatem magis dirimit, quam adulterij non modo depræhenſio verum etiam ſuſpicio. Optimè igitur Perſæ 12. grauiter in adulteros animaduertebant, quo firmior eſſet matrimonij ſocietas. Clytemneſtra apud poetas non ſolum adultera, verum cõſcia, & adiutrix necis mariti inducitur. Sed cũ cogitamus Agamẽnonem eius virum vlciſcendi adulterij gratia ad expugnandã Troiam cum tot milibus Græcorum acceſſiſſe, & eum ipſum raptæ Briſeidis amore adeò flagraſſe, vt fortiſſimum Achillem eadem iniuria affecerit, quã in Paride vlciſcebatur, Clytemneſtræ facinus longè tolerabilius eſſe videbitur. Vlyſſes autem vxorem Penelopẽ 13 pudiciſſimam expertus eſt, quandoquidem eam nulla iniuria laceſſiuerit, & præ ea reginas, ac deas

11. *Fulg. lib. 6. c. 1.*

12. *Xenophon lib. 3. de Cyri pædia.*

13. *Vide Ludoui. Viuem de fœmina Chriſtiana lib. 2.*

(vt Homerus tradidit) cõtempſerit. Viri continentia plerumque pudicas ſeruat vxores, & hominem ipſum longè magis commendatum reddit. Lælius Scipionis amicus fœlicior hoc vno habitus eſt, quod in omni eius vita vni mulieri duntaxat congreſſus ſit, vxori ſcilicet quàm vnicã habuit. Paucæ mulieres adeò modeſtę ſunt, adeóque viris indulgent, vt æquo animo pellicem patiantur. Vnam lectitaſſe memini non ſine admiratione tertiam Æmyliam prioris Aphricani coniugem Corneliæ matrem, quæ tantæ comitatis, tantæque patientiæ fuit, vt cum virum ſuum Aphricæ domitorem impatienter ancillam facie liberali adamare, & in deliciis habere ſciret, rem ſemper diſſimulauit, ne virum præſtantiſſimũ intẽperantiæ reum faceret: quin etiã ab vltione tantũ abfuit, vt mortuo Aemilio eandem manumitteret, libertóque ſuo non exigua cum dote matrimonio collocauerit. Hanc tolerãdæ pellicis modeſtiam, ne Iunoni quidẽ (quam Iouis magni ſororẽ, ac coniugem faciebãt) tradiderunt veteres, quod præcipuè cerni poteſt eiuſmodi epiſtola. Rex Alexander Iouis Hammonis filius Olympiadi matri ſalutem dicit. Olympias,

14. *Idem Viues loco iam demonſtrato.*

15. Gell. *li.13.c.4.*

verò ei reſcripſit ad hanc ſententiam, Amabo (inquit) mi fili quieſcas, neque deferas me, neque crimineris aduerſus Iunoné, Malum mihi prorſus illud magnum eſt, cum tu me literis tuis pellicem illi eſſe confiteris. 16. Miti tamen ingenio Stratonicam Deiotari Gallatię regis vxorem fuiſſe comperi, nam cum ſe liberis (qui regni ſucceſſores eſſent) carere animaduerteret, idque non viri vitio eſſe ſciret, marito perſuaſit, vt ex quacunque poſſet genitos ſibi ſupponeret, quod cum ille negligeret, ex ancillarũ numero virginem forma præſtantem nomine Electram Deiotaro conciliauit, & ex ea genitos, tanquam proprios filios educauit. Paucas verò in omni hominum memoria inuenire eſt eiuſmodi ingenio affectas, vt pellicem ferant, idcirco præfigenda eſt in domibus optima illa iureconſultorum ratio, qua pręcipitur. Quod quiſque iuris in alterum ſtatuerit, ipſe quoque eodem iure vtatur. Quid enim turpius eſt, quam ſua lege damnari? Et in alijs reprænhendere, quod tu ipſe committas? Ridicula res fuit in omni Ro. po. cum Marcus Licinius 17. qui legem ſtatuerat, ne quis amplius quam quinquaginta agri iuge-

16. Fulgoſius lib. 6. cap. 7.

17. Liuius lib 6. decad. 1. & Valeri⁹ lib. 8. cap. 6.

ra poſſet habere, damnatus eſt, quod mille iugera inuentus eſt poſſidere, quã-quam per dolum dimidiam partem filio emancipaſſet. Turpe enim fuit Licinio 18.impetraſſe à prætore, vt patri ſuo bonis interdiceretur, quod ea diſſiparet, cum paulo poſt rem omnem per luxum adeo prodegerit, vt hæreditatem eius nemo inuentus ſit, qui adire voluerit. Proinde iniqua omni ex parte videtur mihi lex illa vetuſtiſſima, quæ à Solone 19.habet originem qua dicit, ſi vir vxorem in adulterio depræhenderit, occidito, at ſi ea virum, ne digito eum attingito. Ea lex cum in cætu aliquãdo matronarum recitaretur magna comitate quædam ex earum numero arridens dixit, plane etiam video id temporis fœminas conſilio virorum extruſas, etiam ſi qua extitiſſet legem hanc nunquam in ſexum noſtrum graſſantem permiſiſſet. Iniqua etiam lex fuit apud Ægyptios, vt Diodorus 20. refert, marem nanque in adulterio depræhenſum verberibus cædi iubet, Fœminam verò naſo mutilari, vt ea parte plecteretur, qua magis facies honeſtatur. Æquius Iulius Cæſar qui in adulterum, adulteramve pariter capitali pœna animaduerten-

17. Liuius; lib. 6. decad. 1. & Valerius lib. 8. cap. 6.

18. Valer. Max. vt ſupra.

19. Plutar. in Solone aliter recitat. ſed Alex. lib. 4. cap. 1. ita ex veteri ſcito apud Romanos cautum fuiſſe ſcribit.

20. lib. 1. cap. 6.

dum cenſuit, quamquidem legem initio vrbis à Romulo editam fuiſſe refert Dionyſius Halycarnaſeus, 21. in re tamen vxoria nihil difficilius electione, virgines nanque domi aluntur, & raro admodum egrediuntur foras, vt videri poſſint, quocirca impoſſibile penè factu eſt earum formam, ac mores ſcrutari, quæ res quidem ancipites viros reddit, quid acturi ſint. Non enim parui momenti eſt vxorem ducere, & cum ea perpetuam vitæ ſocietatem inire, quæ tibi omni ex parte ignota ſit. Hoc formidare videtur adoleſcens ille Terentianus, 22. cum ait, aliquid monſtri alunt, ea quando nemini obtrudi poteſt, itur ad me. Virginum mores nulla alia ratione depræhendi, niſi ex parentum ſimilitudine poſſunt, veriſimile nanque eſt ex optimis parentibus filios non deterrimos gigni. Quocirca pudica mater caſtas alit filiolas, & quæ probrum in ſe nõ admiſit, flagitiũ filiæ non perfert. De impudica verò parente quid ſperandum ſit Iuuenalis 23. docet, cum ait.

Scilicet expectas vt tradat mater honeſtos,
Atque alios mores, quam quos habet, vtile porro
Filiolam turpi vetulæ producere turpem.

21. *lib.* 2. *Antiq. Rom.*

22. *In Andria.*

23. *Satyra* 6.

Tutius quidem electione fœminæ cum viris agunt, minuſque a fortuna ducuntur. Eos nanque foris quotidie cernunt, & ex amicorum congreſſu facilè mores ac virtutes eorum ſcitari poſſunt. Pulchram vxorem plerique omnes adoleſcentes ducere cupiunt. Theophraſti tamen ſententia eſt, minore moleſtia deformem haberi, quam formoſam ſeruari. Nihil enim tutum eſſe ducit, in quo totius populi vota ſuſpirant, quando quidē alius forma, alius ingenio, alius facūdia, alius liberalitate ſollicitat, & aliquo modo expugnatur, quo vndiq; inceſſitur Hæc diuus Hieronimus de mēte Theophraſti philoſophi acerrimi refert, ſed quid agendum ſit, optime docuit vetuſtiſſimus poeta Ennius in Menalippes fabula, cum ait eas fœminas incolumi pudicitia eſſe, quę ſtata forma ſint. Gellius 14. hanc ſententiam declarat, aſſeritque ea ſtatæ formæ eſſe que nec formoſiſſima, nec turpiſſima ſunt, ſed mediocritatem quandam habent, quæquidē omnibus in rebus laudatiſſima eſt, Hæc ratio etiam ſatis eſt ad ſobolem procreandam. Nam venuſtas in fœminis plurimum adiuuat, vt in viris dignitas gratiſſima eſſe cernitur Hęc

14. cap 11. lib. 5. noct. att.

& plurima in delectu vxoris cogitanda ſunt, illud imprimis, vt cenſu, genere, & forma ſimilem tibi deligas. Diſſimilitudo contemptum, ac perpetuum iurgium parit, ſimilitudo autem animos ſumma charitate deuincit, prodeſt etiam plurimum viro intactam vxorem ducere & quæ nemini nupſerit. Duplex enim labor eſt eius qui viduam ducit. Prior vt dediſcat alterius viri mores, alter vt ſuis conſueſcat, quam rationem quidem quãquam diſſimili artificio, tamen manifeſtè docuit Timotheus muſicus, 25. qui duplicem mercedem exigebat à diſcipulis, qui alium habuiſſent præceptorem. Nec mediuſfidius iniuria, difficilior nanque eſt obliuionis quam memoriæ ratio vt Themiſtocles Atheniẽſis 26. ad Simonidem poetam, qui ei memoriæ artem pollicebatur, ait, obliuionem quidem mallem, multa enim memini quæ obliuiſci cupio, Heſiodus poeta librum 27. ad fratrem Perſem ſcripſit, in quo docet quid patremfa. deceat Ancillam teneræ ætatis emendam eſſe cenſet. quæ gratis moribus longe facilius imbuitur, quod quidem præceptum ad vxorem facilè transfertur, quæ, vt commoda ſit, maritoque fa-

25. Alex. ab alex. lib. 2. cap. 25. et Bruſon. lib. 2. cap. 23.

26. Cic. in Cat. ma.

27. Inſcriptiũ opera & dies.

cilè obſequatur, omni ſtudio curandum eſt. Sunt qui dicant in deligenda vxore quatuor eſſe cōſideranda, imprimis mores, qui probatiſſimi eſſe debent, & in quibus ſi quid ambigui muſſitatur, nihil omnino agendum eſt Ætas deinde penſitanda eſt, quæ idonea ſit oportet, viroque conueniens. Tertia ratio habenda eſt generis, tum quod ad laudem poſteritatis accedit tum quod boni a bonis, & fortes a fortibus creentur vt ait Flac-
28.lib.4. Carm. cus 28.quarta formę non modo iocundioris vitæ gratia, ſed ea ratione qua
29.lib.1. Aeneid. apud Maronem 29, Iuno Æolo vxorem pollicetur, vt pulchra faciat te prole parentem. His addunt nonnulli dotem,
30.cap. 16.lib.7 polit. de qua parum admodum cogitandum puto, vbi reliqua ſuppetant. Ariſto.30. duo de viginti natas annos puellas nuptui collocandas cenſet, virum autem ſexto & trigeſimo ætatis anno opportunè vxorem ducere aſſeiit. Eiuſmodi ætates perfectæ ſunt ad ſobolem procreandam, ſed ad mores perdiſcendos ſi minores aliquot annis eſſent commodius arbitrarer, & pręcipuè tate noſtra in qua vitia in pręcipiti ſunt, vt Satyrus ille
31.lib.1. Carm. ait, ſententiamque Flacci Lyrici 31.vſurpare poſſumus. Aetas parentū peior auis tulit

tulit, nos nequiores, mox daturos progeniem vicioſiorem, Mala enim malicia ante ætatem diſcitur. Ab hac Ariſtotelis ſententia Heſiodus, & Xenophon 32. diſcedere videntur, annum nanque nuptiarum mulieri quintumdecimum aſſignant, viro autem trigeſimum. Lycurgus cum Ariſtotele ſenſit & rationem genituræ habet, quando fœmina quinquageſimo ætatis anno parere deſinit, vir autẽ quinto & ſeptuageſimo gignere. Idem tamen Lycurgus 33. docuit turpe eſſe ætatem illã ſine nuptijs tranſgredi, nam eos infamia notari iuſſit & ex theatris exigi, qui annos ſeptem & triginta nati, ſine vxoribus eſſent. Romani quoque eoſdem immunes ab omni publico munere faciebant, eoſdem indignos ducebant a rep. honeſtari, qui eam ne ſobolem quidem adiuuare vellent. Inſtituat vxorem vir optimis moribus, ne cum ea minis, contumelia, aut verberibus agat, eſt enim ſeruile & indignum familiari ſocietate, quinimmo obdurant plagis coniuges, vt peſſima quędam ſeruitia, quæ vapulando deteriora fiunt, & verberibus magis magiſque in dies in libidinem ſuam accenduntur, ſic fœminæ longe minus di

32. Iurs pub. Lacedæm.

33. Vide Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 8.

ċto auſcultant, perperamq; omnia agũt cum inclementius à viro habẽtur, & occaſionem deinde aliquãdo nactæ in omnem turpitudinem ruunt, nullaque maritalis cõiugij habena, aut reuerentia retinentur. Atqui minime ſe peccare putant, quando vltionem verborum excuſare poſſunt. Ratione igitur cum illis agendum eſt, vt intelligant omnia pro communi vtilitate familiæ agi, pro que dignitate, atque honore coniugij. Secreta præterea matrimonij intra cubiculi parietes delitcſcant, male enim ſibi, & pudicitiæ vxoris conſulit vir, qui ea prodit, quæ tacenda ſunt. Candaules Lydorum rex vxorem habuit cuius formã deperibat, nec ſatis ei erat illam omnibus prædicare, & matrimonij reticenda pãdere, ſed teſtem voluptatum ſuarum habere voluit, proinde eam nudam ſodali ſuo Cycno, vel Gygi (vt Herodotus 34. ait) oſtendit, qua viſa ille in amores eius ita exarſit. vt nihil amplius niſi qua fraude ea potiretur cogitaret, hoc tandem ſpectaculo cum exiſtimaret ſe a viro proditam, quaſi ille alteri delicias ſuas alienaſſet, occidere virum adultero permiſit eique & ſe, & regnum tradidit, ita Candaules regnum, vitam, & vxorem

34. *lib.* 1. *et Sabell. lib.* 3. *Enne.* 2.

amiſit, cum minores voluptates ſuas fieri ſilentio putaret, Cleobulus Lydius qui vnus è ſeptem græciæ ſapiētibus habitus fuit, duo in re vxoria optima præcepta tradidit, vnum vt cum ea nihil blandicijs agamus. Alterum vt præſentibus extraneis eam nunquam obiurgemus. Illud enim vecordiæ eſſe ducebat, hoc autem veſaniæ. Credat præterea vir coniugi omnia, quæ intra parietes domeſticos 35. ſunt, eorumque diſpenſatio- *35. Xeno*
nem illi permittat, illa præſtet ſedulita- *phon in*
tem domi, maritus autem induſtriam *admonit.*
foris illa filios nutriat, vir autem inſti- *domeſt.*
tuat. Sciat opus eſſe paterfamilias, quæ ad vſum familiæ ſpectant, & hoc non fœnore, aut turpi quæſtu, ſed aut ex agricultura, fructuque terræ, quæ nunquam auara eſt, nunquam mentitur cultoribus ſuis, ſed ſemper credita ſemina vberrimo fructu, ac fœnore reſtituit. Aequum etenim admodum eſſe videtur, vt communis omnium hominum mater liberos ſuos vberibus, copijſque ſuis alat atque educet, aut ſi minus agere vult, vel ex liberalibus diſciplinis debitam mercedē accipiat, quę ſe familiamq; ſuam alat vel mercaturā, nauigationéque exerceat, vendēdo, emēdo

que ſine mendacio, ac vanitate, aut alias honeſtas artes ad vſum, ornatum ve ciuitatis. de quibus ſuperius ſatis diximus. Præterea parta vt tueri ſciat opus eſt, quam virtutem non minoris diligētiæ quam ſuperiorem plerique faciunt. In illa enim ſuperiore fortuna, in hac autem prudentia magis cernitur. Rectè admodū Ouidius poetas peregregi⁹ ait.

Non minor eſt virtus quam quærere parta tueri,
Caſus ineſt illic, hic erit artis opus.

Fruſtra enim ſuſciperetur quærendi labor, vbi nulla peccandi ratio eſſet, & prodigendi diſpendium nullo vnquam lucro reparari poteſt, nec aliud eſt cribraria vrna aquam haurire (quo ſupplicio apud inferos Danai filię 36. cruciantur) quam quærere, & per luxum prodigere, nolo tamen auaritia laborare pa treſſa. qua peſte nulla pernicioſior eſſe poteſt, nullaque ab omni humanitate magis aliena, auarus ſiquidem omnibus obeſt, omnibus eſt odio nec ſibi nec ſuis aliquandó prodeſt, nūquam lętatur, ſemper triſtis eſt, moroſus, anxius, & difficilis, is non modo vxori, liberis, familiæquę indulget, gratique vitæ aliquid impartitur, verum genij fraudator ſemper eſurit, ſemperque

36. *Natalis comes Mythol. lib. 9. cap.* 17.

ſitit, & inexplebili aúiditate torquetur, nihil vnquã quod ſatis ſibi ſit, accipere poteſt. Scitè admodum Attalus ille, auarum famelico cani comparabat, qui ante mẽſam domini, micæ panis fruſtũ exciperet, quæquidem nullo guſtu quam primũ integra deuorat. Et aperto ſtatim ore inhians alia expectat, ſempérque ad ſpem futuri erectus eſt. Idem auaro accidit qui lucrum, & omnia, quæ ſibi à fortuna porriguntur ſine vlla voluptate, aut iocunditate ingurgitat, & quamprimum ad rapinam ſeſe erigit. Optimè Apollonius poeta qui argonauticã ſcripſit, auaros ſub figmento Harpyiarum 37. pinxit quæ virgineo aſpectu eblandiuntur, vncis pedibus rapiunt illuuie ventris omnia fœdãt. De quibus præclare Maro noſter 38. Mantuanus poetarum excellentiſſimus dixit his verſibus.

37. Alia eſt allegoria huius fabulæ apud prędictũ authorẽ lib. 8. cap. 11

38. Æneid. 3.

Triſtius haud illis monſtrum, nec ſæuior vlla
Peſtis, & ira Deum ſtygiis ſeſe extulit vndis,
Virginei volucrum vultus fœdiſſima ventris
Proluuies, vncæque manus, & pallida ſemper
Ora fame.

Parcus ſit igitur, & continens paterfa. alienus ab omni luxu, elegantias, deliciáſque reſpuat, & quotidianum viuendi vſum ad valetudinem, frugalitatém-

39. Caſpi-nian⁹ ſcri bit eum à pane ſicco non abſti nuiſſe.

que dimetiatur. Imiteturque Antoniū 39 cognomento pium, & cuius victū eiuſmodi fuiſſe ſcribunt, vt in eo opulentia ſine reprehenſione, & parſimonia ſine ſordibus. Non ſquallidus ſit, non pannoſus, familiam ve ſordidam habeat ſed ad mediocritatem omnia dirigat, & ſe, & ſuos, & veſtem, & ornamenta omnia, ſic inſtituat, vt mediocriter omnia agere videatur. imiteturque parentis mores, ſi rectè vixerit, præponatque ſibi ante oculos veteres illos, qui ſecundo totius populi rumore bene vixerunt. Imitātem enim eum qui rectis veſtigijs antecedit, iure optimo laudandum eſſe cenſeo. Fruatur rebus præſentibus & bene agendo meliora ſperet: anguſti ſiquidem animi eſt inopiam nimis formidare, & proptcrea non frui rebus quę adſunt, quod ſe cariturum illis aliquādo timeat. Hæc de officio viri ſatis. Nunc autem ad mulieris officium deſcendam,

Titulus Quintus.

DE OFFICIO VXORIS, DE VIRGINITATE, AC PVDICITIA.

ARG. *Supra dictum eſt de Mariti officio, Nunc verò vxorem edocet. præ cæteris autem, rei domeſticæ curam & pudicitiæ laudem ei commēdat,*

CVra rei familiaris intra domeſticos parietes ſolis matrimoniis incumbit. Iniquum námq; eſſet, vt vir qui quęrendi ſtudio foris laborat & domum ſe recipit, quaſi in portum tranquillitatis poſt difficilem nauigationem, etiam domi vexaretur cum relicta omni cura ocium, requiémque deſiderans ad domeſticos penates confugerit. Proinde ſedulitatẽ præſtet vxor, curámq; ſuſcipiat omnium rerũ, quæ domi ſunt, ſecundum pręſcriptas leges mariti, cui omni ex parte parere debet. Temeraria omnino mihi videtur Lex illa apud AEgyptios, cuius meminit Diodorus Siculus, 1. in qua iubebatur in priuatis rebus, vt mulier viro dominaretur, virique omnes intra penetralia ad arbitrium vxoris ſe victuros mutua ſtipulatione pollicebantur. Hęc conſtituta ab Iſide eorum regina ſunt, quam longe pluris quàm regem faciebant. Idcirco irridenda ſunt; & omni ex parte abolenda. quamuis incidi in columna ſepulchri in Nyſa vrbe Arabiæ Iſis iuſſerit 2 hęc verba Quæ legibus ſtatui nemo ſoluet. Peſſima námq; in ea familia agitur in qua fœminæ dominantur, viri autẽ parent, fungatur igitur offi-

1. *lib.* 1. *cap.* 2.

2. *Vt eſt apud eundem Diodorũ lib. & cap. iam nominatis.*

cio ſuo vxor, ſed viribus imperij nunquã, obliuiſcatur. Pręclarè Martialis ait,

3. lib. 8. Epigrã.

Inferior matrona ſuo ſit, Priſce marito
Non aliter fiunt fœmina, virque pares.

Supellectilem diſponat imprimis vxor, & quæ lauta magis ſunt, & ad vſum melioris vitæ, reſeruãda, ſiue ad muliebrem mundum, virilem ve ornatum intra penetralia tutiora ſuo ordine diſponat, vt ſi quando vſus venerit, in promptu ſint, nec quærentem fallant. Eſt enim certiſſima paupertas cum rem quã habeas, deſideres, & eius indigeas, ignoréſq; quo loci proiecta ſit. Diligenter apud Xeno-

4. In lib. de adminiſtrat. domeſt.

phontem 4. Socrates Iſchomachum illum audit recenſentem ſuis locis ſingula inſtrumenta, & domeſticam ſupellectilem, vbi ille ſecernit quæ ad rem diuinam pertinent quæque ad mundum muliebrem diéſque feſtos comparata erant, deinde quæ ad virilem vſum, vt ornamenta dierum ſolemnium, arma & tela artiúmque inſtrumenta diſpoſita vſque ad muliebre lanificium. Taliter igitur matrona omnia quæ domi habet diſponere debet, vt ad vſum facile depromantur, rectè cõſeruentur, oculum Dominæ non fallant, vt ſi quando res aliqua ex ſuo loco delata eſſet, eam

quærat vacuitate admonita, rurſúſque colloccet, quæ res quidẽ eam magno labore liberabunt, & penetralia, ac reconditoria aſpectu lõge honeſtiora reddent. Eſculẽta præterea, quibus in diem veſcuntur prõptuariis diſponat non longe ab inſtrumentis, quibus cibos præparamus, quæquidem non modo ordine 5. ſuo diſpoſita, verum nitida, & ſplendida eſſe debent, cum elegantia, & gratia, alia vero cibaria conſeruanda ad vſum plurium menſium, quę vno penoris nomine propriè nũcupãtur, Nam (vt Gellius ca. j. li. iiij. ait) penus non quæ eſui, potuíque in dies ſingulos parantur dicenda ſunt, ſed ea potius quæ longę vſionis gratia contrahuntur, & reconduntur, ex eo quod non in promptu ſint, ſed intus, & penitus habeantur, penus dicta ſunt. Ea igitur reconditoria habere debent magis abſcondita, quæ ſæpius tamen reuiſenda ſunt à puluere, ſitúque extergẽda, ne Blatta, tinea, mure, noctua ve exedantur, & ne multus in his rebus penè vulgaribus ſim, ita domi ſingula diſponat matrona, vt omnia ſuo tempore conſeruentur, hoſpitum aſpectum non reformident, & cum adſint non deſiderentur. Præterea quæ eſui, potuíque in dies

5. Singula quæq; locum teneant ſortita decẽter ait Flaccus in Arte.

ſingulos ſunt, & prandij, cœnæque gratia parantur, vt nec ad ingluuiem atque ebrietatem familia ingurgitetur. Nec ad nimiam parſimoniam eſuriat, ac ſitiat. Mediocritatem igitur ſeruet, & ſic vno eodémque tempore valetudini, reique familiari optimè conſultum erit. Moderetur, & ſumma diligentia quæ ad ſeipſam ſpectant, & ornamenta imprimis, quæ rem familiarem valde hauriunt. Magno enim emuntur, & paruo temporis curriculo, aut vſu conſumuntur, aut longè minoris væneunt. Pythagoras poſt diutinam peregrinationem Crotonam 6. venit, ciuitatémque offendit in deſidiam luxuriámque prolapſam propter deſperationem profligati exercitus centum & viginti millium armatorum à parua Locrenſium manu. Verum cum ad frugalitatem populum redigere vellet, Matronas ſeorſum à viris allocutus eſt, eáſque ad pudicitiam, & ad obſequia virorum adhortabatur, tandémque aſſecutus eſt, vt fœminæ auratas veſtes, cæteráque ornamenta velut inſtrumenta luxuriæ deponerent, Iunonique conſecrarent, præ ſe ferentes vera ornamenta mulierum pudicitiam, pudorémque eſſe, non veſtes. Ergo legis

6. *Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 30.*

Voconiæ 7. meminerint matronæ, quæ ad comprimendos, coercendóſque muliebres ornatus edita eſt, quamuis enim Domini rerum eſſe Romani glorientur, tamen modum luxuriæ muliebri ſtatuendum eſſe cenſuerunt. Metiatur ſe ad ſimilitudinem earum, quæ modeſtiſſimæ in ciuitate habentur, quæque de omnibus bene audiunt. Nihil námque magis formidare debet fœmina animi ingenui, quam rumorem malum. Quæ enim ſemel male audit ſiue iure, ſiue etiam iniuria, magna cum difficultate populi famam recuperare poteſt. Deficiente aliquando negligentia quadam igne veſtali, putantibúſque omnibus id pollutione accidiſſe, Æmiliam virginẽ ſuſpectam habebant, quæ cum animaduerteret his verbis deã deprecata eſt. Veſta vrbis Romę cuſtos ſiquidem piè, & iuſtè ſacra tibi annis paulominus triginta perfeci, oſtende mihi, nolique famam, ac vitam meã negligere. His dictis carbaſeæ veſtis, qua amicta erat faſciam ſuper aram iecit, nullóque ante igne exiſtente flamma ſtatim emicuit, ita vt nec ciuitati luſtratione, nec nouo opus eſſet igne. Eiuſmodi miraculo vitæ periculum euaſit innocens virgo Æmilia, vt

7. *De hac lege Liuius li. 4. dec. 4. Pomponius lætus ca. 21 de legib. Aymarus lib. 2. Sabell. lib. 6. Ennead. 5.*

8.lib. 2. Dionyſius Halicarnaſeus 8. refert , cui
antiquit. quidem maiorem fidem adhibendã cen-
Roman. ſeo in rebus romanis,quam reliquis grę-
cis ſcriptoribus , quandoquidem latinè
optimè ſciuit, habuit enim præceptoré
9.lib.2. M . Terentiũ Varroné cuius ſeruus fuit,
Antiqui. vt ipſe teſtatur 9. cõpluribus annis, & hęc
Roman. eruta ait ex libris heri ſui de antiquitati-
10.Plin. bus. Claudia 10. quoque virgo veſtalis fa
lib.7.ca. moſa etiam perperam habebatur,in om-
35. Liu. ni romano populo,nec aliter à calumnia
li.9.dec. liberari poterat, quam ſimili miraculo,
3.Sabell. namcum nauis ſacris ideæ matris onuſta
lib. 5. tyberi fluuio hæreret, nec vllis humanis
Enn.5.et viribus trahi poſſet, palam deam preca-
Volater. ta dicitur Claudia , vt ſi de pudicitia ſua
lib. 14. ei conſtaret, ſe ſequeretur, diſtinctóque
Pluta. in loro nauim omnibus ſpectantibus tra-
vita Sci- xit,fidémque pudicitię numinis teſtimo-
pionis nio approbauit. Simili etiam modo im-
Naſicæ pudicitiæ crimen deprecata dicitur Tu-
Herod.in cia 11. eiuſdem numinis , nam romano
Commo. ſpectante populo cribrum arripuit, Ve-
Solinus ſtámque inuocans ait , ſi caſtas ſacris
cap. 7. tuis ſemper admoui manus,effice , vt a-
11.Vale. quam ex tyberi hauſtam in ædem tuam
Max.li. perferam, Quodquidem cum impetraſ-
8.cap.1. ſet clamore , & admiratione populi to-
tius abſoluta eſt . Hæc diligenter conſi-

deranda ſunt, fœmina enim ſuſpectæ pudicitiæ infœlicem vitam agit, vera nempe eſt illa Baſilidis Lyrici ſententia aſſerentis egregium pictorem ſic faciem ſpecioſam coloribus ornare, quemadmodum pudicitia ſurgentem vitam perpetuo decore honeſtat. Vera námque ornamenta fœminarum ſunt modeſtiæ, pudicitiæ pudoríſque laudes, quæ nullo auro, nullis gemmis, aut margaritis comparari poſſunt. Male olentis cœni putor nullo odore vincitur, nec vnguento egent, qui per ſeſe bene olent, Atqui quãdo quidem non omnia in optima etiam fœmina eſſe poſſunt pudicitia ſola eſt, quæ ſuppetit quæcũque deſunt. Hæc dotis inopiam auget, deformitatem non modo ornat, verum ad pulchritudinis ſpeciem redigit, ignobilitatem illuſtrat, & denique omnia implet, quæ aliqua ex parte deeſſe poſſent. Pudicitia gratam parentibus, maioribúſque matronam facit, quarum ſanguinem nullo adulterio vitiatum ſuſpicatur, hæc eandem liberis commendatiſſimam reddit, quibus nec de matre vnquam erubeſcẽdum eſt, nec de parte ambigendum, hæc denique efficit, vt neque iurgia, neque aduerſam auditionem formidet, cum ſibiipſi con-

ſcia ſit ab omni externi corporis con-
greſſu ſe innoxiã eſſe, pro qua non mo-
do luctandum eſt omni certamine, ve-
rumetiam obeundum potius quam pu-
dicitia, aut virginitas amittatur. Quin-
12. Pau- quaginta virgines Spartanæ nomẽ 12. im-
ſanias mortalitati commendarunt, nam cum
lib. 4. ſacrificij gratia à parẽtibus ad Meſſenios
hoſpitij more miſſæ eſſent, tanta libi-
dinis impatientia flagrarunt Meſſenij,
vt contempto hoſpitalitatis iure, ad ſtu-
prum eas poſcerent, cumque illæ abdi-
carent, ipſique eas violare vellent, nulla
earum conſẽſit, moriq́ue potius malue-
13. Cæl. runt, quam virginitatem amittere. Qua-
lib. 14. rum ſanguinem Lacedæmonij Deo opti-
cap. 1. an mo maximo fauente magna victoria vl-
tiq. lect. ti ſunt. Nicanor 13. autem qui Thebas e-
& Lud. uertere potuit, cùm captæ virginis amo-
Viues lib. re teneretur, eámque etiam in matrimo-
1. de fœm. nium poſceret, expugnare non potuit,
Chriſtia. quippe quæ gladio pectus ſuum tranſ-
14. Plut. uerberauit, exemplóque docuit longe
de claris pluris pudicitiam, quam regnum, ac vi-
mulierib. tam eſſe faciendam, & Lucretia 14. non
& in Pu dubitauit vitam pro pudicitia etiam a-
blicola mittere. Virginitatem, ac pudicitiam vi-
Dionyſi. tæ conferendam non modo Romani, &
lib. 4. Græci, ſed & barbari in ſeruitute etiam

conſtituti cenſuerunt. Mithridates ponti rex ingenti prælio ſuperatus à Romanis Pompeio duce, cum in regni penetralia confugeret, adultam filiam Drypetinem 15. nomine morbi aſperitate vexatam Menophilo eunucho reliquit, in caſtello ſinthorio optimè munito, is virginem omni remediorum cura priſtinæ valetudini reſtitutam, patri tutiſſime ſeruabat. Verum cum à Manlio Priſco imperatorũ legato caſtellum obſideri cerneret, & defenſores deditionem meditari, veritus ne puella captiua virginitatem hoſti proſtituere cogeretur, eam gladio interemit, quoquidem ex vulnere auulſo ſeipſum transfodit, ne minus diligens cuſtos creditæ ſibi pudicitiæ videretur. Secundum matronarum ornamentum eſt ſcitos habere filios, & indolis peregregiæ quod quantifaciundũ ſit, Cornelia 16. Aemilij Pauli docuit. nam cum mulier quædam Campana ad Nam diuertiſſet, & lapillos, aurum, ac precioſam veſtem oſtentaret, rogarétque Corneliam, vt ſibi ornamenta eius oſtenderet, ilia verbis eam deduxit, quoad è ludo literario filij redirent, quibus adductis reſpice (inquit) Lautam ſupellectilem meam, omniáque ornamen-

15. *Amianus Marcellinus lib. 16. vbi eſt Diræptis quã Valerius Max. lib. 1. cap. 8. Drypetinem nominat.*

16. *Valerius Max. lib. 4. cap. 4.*

ta, ac delicias meas, quæ perſuaſio optima eſt matronis omnibus, vt prò filiis ornamenta omnia cõtemnant, mũdúmque muliebrem in ſpe liberorum collocent. Caueat preterea vxor, ne quid ficti, ne quid ſimulati, aut fucati cum viro agat. Quid turpius quàm oſtẽdere aliam, quam ipſa ſit? quod hiſtriones faciunt, qui alterius ſexus ſæpenumero perſonam gerunt, & cum mares ſint fœminas ſimulant. Quinetiam tragœdi reges in theatris videntur, & paulopòſt in popinis, & ganeis deliteſcunt. Quid eſt aliud pœnitere ſui ipſius, & ſeipſam odio habere, quam aliam faciem induere? Et viſco, ceruſa, fuco, aliiſque pigmentis naturam violare? quid quod paulo poſt ablutis adulterinis coloribus ad formam priſtinam redit, non ſine irriſione omnium familiarium, & cum damno etiam natiuæ venuſtatis? Ex illis námque venenis rugæ ante tempus faciem arant, oculi caligant, dentes obſcuriores fiunt. Animáque vxoris (vt Plautus 17. ait) peſſime olet. His commenticiis coloribus fœditatem aſpectus, & contemptum ſibi comparant, odiúmque viri. Et præſertim cum miſeri viſcantur labra mariti, vt facetè admodum Satyrus ille refert,

17. Et Virgi. 8. Æneid. Quãtum ignes animæq; valent.

Serici

Serici, velleris, & lanæ pannorúmque in fectores vna dilutione perpetuum colorem faciunt. Mulieres autem compluribus, ac pene infinitis naturæ colorem, ac venuſtatem fucant. Agat igitur cum viro vxor ſine fraude, ſed quæ ei oſtendat qualem natura fecit, Terſa tamen ſit, & munda pexo capillo, ac nitido, ſine vnguento, ac fuco, & eiuſmodi ornamentis, quibus naturalis nitor, ac venuſtas offendatur, nec prætendatur oſtentatio aliqua corrupti animi, quo tamẽ vel maxime extat, cum impudico, nimióque ornamẽto incedẽtes nonnullæ amatoribus ſuis ſe vltro polliceri videntur. Poppea 18. Neronis Cæſaris vxor nõ modo ludibrio habita fuit, dum viuere præ nimia indulgentia venuſtatis, ac formæ curaret, verum perpetuam ignominiam contraxit. Scribunt námque non ſolum poetæ, ſed hiſtorici nonnulli eam non diſſimulatè, ſed manifeſtè admodum cuticulã curaſſe, ſempérque aſſerunt aſinarũ gregibus eam fuiſſe comitatã vt earũ lacte os aſſiduè foueret, quo pulchrior videretur. Male enim ſperandũ eſt de ea quæ foris pulchritudinis laudẽ quærit. Præclare Thucydides eam optimã vxorẽ definit, de cuius laude, vel ignominia

18. *Plin. lib.* 28. *cap.* 12. *& lib.* 11 *cap.* 41.

minimus rumor habetur. Spartanis virginibus 19. aperta facie vt incederēt per leges licebat, donec nuberēt, vt viros inuenirēt, poſtquam verò nupſerāt, caput, ac faciem tegebāt, vt quæ viros nō quærerent, ſed inuentos tuerētur. Atqui Gorgias Leontinus domi aſſeruādas vxores voluit, quodquidem minimè placet, ſed raro vt egrediantur ſummopere laudo. Fœmina enim ambulatrix raro pudica eſſe poteſt. Græcorum cōſuetudo 20. hac in re probanda eſt, qui vxores in conuiuium nunquam adhibent, niſi propinquorum, neque ſedere eas patiuntur, niſi in interiore parte ędium, quo nemo accedit, niſi propinqua affinitate coniunctus. Simili etiā conſuetudine probantur Parthi, qui non cum vxoribus, ſed cum concubinis conuiuia ineunt, vt qui arbitrantur cōiuges domi pudicæ admodū aſſeruandas eſſe: Pellices autem deducendas ad laſciuiam, ac petulantiā in publicum. Optimas viri conſtitutiones, domeſticáque pręcepta leges ſibi vxor quaſi à Deo datas, propter matrimonij dignitatem, exiſtimare debet, eíſque omni ex parte parere, dum modo nihil iniuſtum, nihilque turpe in illis præſcribatur. Seruanda ſiquidem in matrimonio ſancta illa ami

19. *Notat hunc morē Cœlius lib. 13. cap. 6 ant. lect.*

20. *Alex. ab Alex. cap. 21. lib. 5. genial. dier.*

citiæ lex, quæ à Cicerone in Lælio ponitur, vt ſcilicet ab amicis honeſta petamus, & eorum cauſa non niſi honeſta agamus. Meminiſſe enim cõiuges perpetuò debent, eorum commercium nõ voluptatis, aut turpitudinis cauſa inſtitutũ eſſe, ſed ad perpetuã vitæ ſocietatem, & ad propagandã ſobolem, quaquidẽ memoria nomen quoque noſtrum diutius conſeruetur. Præſtet ſe vxor viro vnanimem, ac concordem omnibus in rebus, nihil enim mortalibus melius eſſe poteſt (vt Ariſto. 21. in libris de re familiari teſtis eſt) quã ſi cõcordi voluntate vir & vxor domum gubernent. Et alia ex parte nihil deterius, quã familiaris diſcordia, iurgiáque domeſtica. Gorgias Leontinus 22. orator diſertiſſimus, cum magna diſcordia vrbes omnes Græciæ laborarent, præclarum de concordia ſcripſit librum, cũque eum cum magno populi aſſenſu, plauſúque olympiæ recitaret, Melantius æmulus, & obtrectator eius exclamauit, ridiculum admodum ſibi videri, vt is de concordia præcepta aliis daret, qui ſe, vxorem, & ancillam, tres vna in domo concordare nequiret. Pellicem námque ſibi vxor ancillam propter formæ præſtantiam verebatur, idcirco

21. Aut alius quinam q... ſit auth... ſub indu... lus eſt.

22. Ludouicus Viues de pacific. 21.

Gorgiam quotidianis iurgiis vexabat. Tollantur igitur è medio omnes ſuſpicionis cauſæ, quibus animi exagitari poſſint, & ſic in cõiugio viuatur, vt nemo foris ridere poſſit, quæ intus agantur. Secreta enim omnia in matrimonio eſſe debent. Silentium in re vxoria eſſe debere conſuetudine, & exemplo Atheniẽſes docuerunt. Nam cum bellum contra eos gereret Philippus Macedo, 23. & eorum exploratores ad Olympiadẽ literas Philippi intercepiſſent, eas intactas, inuiolatáſque reddi iuſſerũt, quæ coniugis arcana ne hoſtes quidem ſcire licere arbitrabãtur. Abſit à re vxoria ira omnis, & ſtomachus, quæ plerunque amorẽ hebetiorem reddunt, cúmque omnino dimiñuunt, & rem domeſticam turbant, faciúntque connubiũ iniucundũ. Hoc veteres 24. vt præciperent, conſueuere, cũ Iunoni matrimonij deæ ſacrificarent, hoſtiæ fel eximere, quaſi à re coniugali bilem, atque iracundiam auferre oportere ſignificantes. Secundæ fortunæ nõ modo ſe ſociam viro præſtare debet vxor, ſed etiam aduerſæ, atque nihil eſt quod magis fœminas cõmendet, eáſque ab omni obliuione vendicet, quam cum cedente fortuna, & ingruẽtibus rebus aduerſis

23. *Idem lib. 2. de fœmina Chriſtiana ex Plutarchi Demetrio.*

24. *Alexander lib. 6. ca. 4. & Coe. lib. 28. cap. 21. ant. lect.*

in officio permanent, fidémq; viris præ-
ſtant. Iniquũ námque eſſet proſpera for-
tuna cum viro frui, aduerſa autẽ fugere,
quod meretricis nõ vxoris eſſe Horatius 19. Ode
19. oſtẽdit vbi de fortuna loquitur. 35. lib. 1.

Te ſpes, & albo rara fides colit
Velata panno, nec comitem abnegat
Vtcunque mutata potentes
Veſte domos inimica linquis,
At vulgus infidum, & meretrix retro
Periura cedit.

Alceſten 20. nulla vnquã obliuio ab ho- 20. *Val.*
minũ memoria delebit, quæ Admeti viri *Max. li.*
fata vltro ſubire voluit, ſic etiam Penelo *4. cap. 6.*
pé, 21. quæ non diuturnitate temporis à *Seneca in*
toro ſeiuncta non infœlicitate viri, va- *Medea.*
riiſque rumoribus vexata, non à tot pro- 21. *Ho-*
cis, atque amatoribus deſiderata expu- *merus li.*
gnari potuit, vt à mariti deſiderio, ac fi- 2. *Odyſſ.*
de aliqua ex parte diſcederet. Sed quid
fabulas, aut poëtarum figmenta narra-
mus; cum vxoris fides tot Romanarum
fœminarum exemplis illuſtrata ſit? quæ
vel maritorum infœlicitatem vitæ pe-
riculo tutatę ſunt, vel relicta meliore for
tuna viros comitatæ? Quintus Lucre-
tius 22. cum compluribus aliis, qui nul- 22. *Val.*
lum profugium inuenerunt, proſcriptus *Max. li.*
à triumuiris fuit, vxor tamen eius Turia *6. cap. 7.*

nõ ſine magno periculo inter cameram, & tectum cubiculi abditum tutum tenuit, donec meliori fortunæ redderetur. 23. *Idem ibidem.* Sulpitia 23. autem quamuis diligentiſſimè à matre cuſtodiretur, virum tamen Lentulum itidem à triumuiris præſcriptum in Siciliam vſque proſecuta eſt, patriámque excellentiſſimam, parentes, ac neceſſarios omnes amittere maluit, quã fidem coniugij aliqua ex parte deſerere. Harum igitur illuſtrium fœminarum exempla ſequatur optima matrona, nihilque putet iocundi ſibi accidere poſſe ſine viro, nihilque toleratu difficile cum viro ſibi eſſe videatur, cum quo crimina omnia eſſe arbitretur oblita omnium aliarum neceſſitudinum. Solet plerunque diſputari an optima matrona mortuo viro alteri nubat, & præcipuè cum fœminæ vinculis longe magis viris ſe applicent, & nullum alium virum cognoſcere arctioris indulgentiæ, maioriſque amoris vinculum eſſe videatur, qua quidem in re facile dicere poſſumus ingenui eſſe animi non niſi vni viro coniungi. Et hac in re Turturis naturam imitari, quam diligentiſſimi naturæ indagatores aſſerunt, ſi parem amiſerit, nunquam alterius congreſſum quærere. Et

vetuſtiſſimi Romani eam fœminam corona pudicitiæ honeſtabant, quæ vno contenta matrimonio tantum fuiſſet, perpetuáque viduitate incorrupti animi ſynceritatem oſtendiſſet, impatiens enim libidinis eſſe videtur illa, quæ rurſus nubit. Et præcipuè ſi liberos habet, matrimonij pignora, & mortuum virum facie, ac nomine exprimẽtes Quãquidem ſententiam Eliſæ verbis elegantiſſimè exprimere videtur Maro Mãtuanus, cum ſe viduam, ac deſertam quereretur, his verſibus. *lib. 4. Æneid.*

Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſoboles, ſi quis mihi paruulus aula
Luderet Æneas, qui te tantum ore referret,
Non equidem omnino capta, ac deſerta viderer.

Quid quod ea quæ rurſus nubit impia in liberos eſſe cernitur, quos orbatos patre, & ab omnibus deſtitutos quaſi in limine vitæ negligit, eo etiam tẽpore quo magis parentis ope indigere videntur? Quæ ratio quidem omnibus perſuadere debet, vt viduæ cum liberis pudicitiam ſeruent, nec rurſus fortunam experiantur, à qua ſemel deceptæ vix meliorem ſortẽ deſperare poſſunt, cũ honori, ac liberis omnino male conſulant. Ania 24. Romanæ nobilitatis animũ oſtendit, *24. Fulgoſ. lib. 4 cap. 6. & Ignati⁹.*

cum eius propinqui, ac neceſſarij ei ſuaderẽt vt alteri nuberet, cum integra adhuc ætate, & facie optima eſſet, inquit enim ſe nequaquam eſſe facturam. Nam ſi virum bonũ inuenero, vt ante habui, nolo perpetuo formidare ne perdam, ſin malum, quid enim neceſſe habeo malũ experiri, cum optimum priorem fuerim experta? Illuſa enim prioris viri fato ſapienter feciſſe videtur, ſi maritali fortunæ rurſus ſe credere noluit. Sed Martia 25. minor Catonis filia, firma, ac cẽſoria ſententia declarauit, quid pudicã fœminam deceat, nam cum apud eã (vt moris eſt) laudaretur mulier quędam, quæ rurſus nupſerat, tacete (inquit.) Nam neque fœlix, neque bene morata, aut pudica eſſe poteſt fœmina, quæ ſecundo nubit. Laudat ſummopere Plutarchus Corneliæ 26. Gracchorum matris viduitatẽ, ad hanc fere ſententiam, Cornelia filiorum, & familię cura ſuſcepta, poſt mortem viri talem ſe præbuit, vt non male conſuluiſſe Tyberius videretur, qui pro eius ſalute occubuit. Nã Ptolemæi regis nuptias reſpuit, & cum ille regni, & diadematis communionẽ ſibi offerret, vidua quam regina eſſe maluit. Debet enim optima matrona, quæ vidua eſt perpetuo

25. Hoc nonnulli tribuunt Corneliæ de qua mox.

26. Plut. in Gracchis.

putare eum, cui ſemel conſenſerat, cuique vni adhæſerat, viuere, animóque illi ſemper hęrere, veluti ſi peregrè, militięve eſſet. Quodquidem effecit Valeria 27 Meſſalarum ſoror, quæ cum à propinquis rogaretur cur amiſſo viro nulli nuberet? ait ſibi virum ſemper viuere Seruium, putabat enim virum ſibi viuere, quem animo geſtabat, à cuius memoria ne mors quidem eum eripere poterat. O ſententiam ſingularem, & excellentiſſima matrona dignam, qua declaratur non corporis illecebris, ſed animi affectu matrimonium tueri. Quodquidem probauit Demotionis Athenienſis filia, 28. quæ quamuis virgo eſſet cum audiuiſſet Leoſthenis ſponſi mortem, qui in bello Lemniaco occubuerat ſeipſam interemit, aſſerens quanquam intacta eſſet, corpore tamen ſi alterum cogeretur accipere, ſecundum deciperet, cum priori animo nupſiſſet. Tolerabilius tamen agunt qui in primo ætatis flore ad ſecundas nuptias tranſcunt, ſi liberis carent. Student námque ſingula animalia ſobólem propagare. Et liberorum gratia ſe collocare potius, quam libidinis, æquius omnino eſſe videtur. Sed ſi qua impatiens libidinis eſſet, ne ſine viro caſtè

27. Fulgoſius li. 4. cap. 6.

28. D. *hyeronimus ad* Iouianũ.

degere poſſet, optimi conſilij eſſe puto, vt rurſus nubat. Malo ſiquidem viduitatis laude careat, quam pudicitiæ, illa enim ſine ignominia, ac turpitudine, hæc autem non ſine probro, ac dedecore amittitur. Demum præcepta duo optima quæque vxor à nobis accipere debet, vnum vt viro omnia relinquat agenda, quæ foris ſunt, ipſa autem agat quæ intra parietes domeſticos fiunt. Turpe enim eſt mulieri quærere, aut ſcitari, quæ foris agantur, & nonnulla aliquando, quę ocioſi viri à rebus ſuis quærunt. De rebus alienis taceat, de repub. déque rebus bellicis nihil loquatur, rem familiarem tantum, palæſtram actionum ſuarum, & ſermonis ſui campum eſſe putet, quæ eius induſtriam ſemper exigit, nũquamque eam ceſſare ſinit, quippe quæ intra penetralia aſſiduas, honeſtáſque artes exhibet ad familiæ vtilitatem. Lini namque vſus in fœminis magnæ ſemper laudis extitit. Iſis 29. quidem apud AEgyptios dea habita eſt, quod nendi texendique lini artem pleraſque virgines docuerit. Et Lyde 30. quæ Arachne cognomento dicitur propter lenitatẽ torquendi ſtaminis laudatur à Gręcis ſcriptoribus. Sic & Penęlope 31. etiã propter

29. *Diod. lib.* 1.
30. *Plin. lib.* 7.
31. *Homerus lib.* 2. *odyſſ.*

tęlę ſedulitatem. Atqui Lucretiã ſummo-pere commendauit hiſtoria Romana pudicitiæque teſtimonium reddidit, quod non luſionibus intenta (vt regię mulieres) inuẽta ſit, ſed inter ancillas pẽſa deducens, ſeruili etiam habitu induta. Ferũt quoq; Caiã 32. Ceciliã Tarquinij Priſci regis cõiugem optimã fuiſſe lanificã, cuius quidẽ exẽplo inſtitutũ, vt nouę nuptę ante mariti ianuam rogarẽtur, quod nomen profiteri vellent, quę omnes reſpõdebant, ſe Caias eſſe, vt lanificij peritiam, ſedulitatémq; in primo etiam maritalis liminis ingreſſu oſtenderent. Alterum pręceptum eſt, vt coniugis ſui parentes omni beniuolentia complectatur, ne in eam id iure optimo dici poſſit, quod propter peruerſum animũ iam in prouerbio eſt, omnes nurus ſocrus ſuas odio habere. Male ſiquidem de viro merita eſt vxor, cuius parentes ab ea male habentur, & probro, ac iurgiis aſſiduè vexantur. Hinc altercationes, ac diſſidia inter domeſticos, & querimonię in omni vicinia, cum aliud ſocrus, aliud nurus obloquitur. Hinc indignationes, & lites inter affines, quarũ ſemper auctor vxor eſſe videtur, qua quidẽ opinione ductus Geminus Varus 34. orator peregregius

32. Plin. ſec. ca. 9. de vir. illuſtr. & Liuius libr. 1. dec. 2.

33. Plin. libr. 8. cap. 48.

34. huius meminit Sueton. in Auguſto.

Cælibem eum eſſe ait, qui non litigaret. Demum cum viro taliter viuat, talitérque verſetur, etiam in intimis penetralibus, vt vxoriam dignitatem nunquam deſerere videatur, vtque maritus cognoſcat aliud eſſe meretrici, aliud vxori congredi. Ne illud Herodoti hiſtorici excellentiſſimi in eam iure optimo intorqueri poſſit, Mulier cum veſte verecundiam omnem deponit, perniciosſum
35. Martial. nãque, atque ſceleſtiſſimum præceptum eſt ad vxorem, illius poetæ, 35 qui ſingulis penè verſibus labem detegit, cum ait, Lucretia toto ſis licet vſque die, Thaida nocte volo. Meminerit igitur ſe vxorem eſſe, maritalibuſque cerimoniis quaſi initiatam, non autem proſtibulam poſcinũmiam, aut diobolarem, quęquidem res gratiam mariti eidẽ conciliabit, quam à ſuſpicione non parua liberis reddet, Cum cognoſcet eã rudem eſſe, & veneris præceptorem neminem habuiſſe. Quam gratum fuiſſe opinamur
36. Plut. in regũ Apopht. Hieroni Syracuſano 36 vxoris reſpõſum, quanquã ab omni ſuſpicione alienum, qui obiurgatus aliquando à quodam familiari ſuo, quod os ei male oleret, & ipſe nullis remediis vteretur ait, id ſibi ante id temporis ſemper fuiſſe obſcurum,

vxorẽque increpauit, quod hac de re cũ nunquam monuiſſet, cui vxor verecũdè ſe excuſans inquit. Mi vir noli mihi ſuccenſere, putabam enim viros omnes ita olere, proinde tacuit. Sic & Armenia 37 cum Tigrane viro à Cyri conuiuio domum rediens aliis omnibus Cyri pulchritudinem laudantibus, interrogata à viro quid de Cyri dignitate ſentiret, ait abs te mi vir oculos nunquã deflexi, itaque qualis alieni viri forma ſit prorſus ignorem. Et hæc de matronis ſatis. Nũc autem ad communes liberos alendos, atque educandos, qui vtriuſque parẽtis officium expectant deſcendamus.

37. Xen. lib.3. de pædia Cyri.

Titulus ſextus.

DE OFFICIO PARENTVM IN ALENDIS, EDVCANDISQUE LIBERIS.

A R G. *Vtriuſque parentis officia ſeorſim explicat quibus item moribus ac ſtudiis in qua ætate pueri ſint aſſueſaciendi præcipit, præcipuam alendi curam matri, erudiendi verò negocium patri committens.*

DE alendis, educandiſque liberis multi ſunt, qui præcepta tradiderunt, & præcipuè ex Græcis, qui copia

ſcriptorum nationes omnes antecellunt. Proinde ſatis fortaſſe eſſet iudicium aliorũ ſequi; lectoribuſque relinquere, vt illorum ſcripta diligenter inquirerent. Sed quando de optimo reip. ſtatu orſus dicere nonnulla ſcripſi, quæ ad rem familiarem pertinent (ſunt enim familiæ 1 ipſæ quaſi ſeminarium rerum publicarum) & nulla cura diligentior habenda ſit ab optimo patrefa. quam in educandis filiis. Inconueniens fortaſſe eſſet hanc rem tacito ſilentio præterire, de qua quidem pauca dicam, reliqua illis relinquens, qui de hac parte volumina ediderint. Duæ rationes in liberis educandis imprimis conſiderandæ ſunt, quarum vna ad matrem præcipuè ſpectat, altera vero ad parentem ipſum. Prima quidem ratio viuendi eſt, ſecũda autem bene viuẽdi, illa quoniã domi agitur matri incũbit, quæ domeſticarum rerum moderatrix eſſe debet, ſecundum præſcriptas ſibi leges à marito, vt ſuperius dictum eſt. Cogitabit igitur matrona, quæ grauida eſt, ſe filium parituram, magnamque diligentiam præſtabit ne futuro homini antequam in lucem venerit, aliqua ex parte obſit. Et imprimis corpus ſuum curabit, cibũque modeſtè

1. Cic. li. 1. off. ca. Gradus autẽ ſunt plures.

ſumet, & eũ quidẽ qui alat firmetque fœ-
tũ, nõ autẽ imbecilliorẽ reddat, nimiam
deſidiã vitabit. Leuis enim deambulatio
vtilis eſt, & longè faciliores nixus in pa-
riẽdo præſtat. Cauebit tamẽ labores om-
nes, & ſaltum præcipuè, quod quidem e-
xẽplo docuit Hippocrates. 2 Nã cũ mu- *2. lib. de*
lier quædã acceptũ humanũ ſemen non *natura*
eieciſſet, eum rogauit, ne grauida rema- *pueri.*
neret, ille autem ſuaſit, vt quotidie deſi-
liendo ſemen ſaltibus excitaret, & ſic ſe-
ptimo die cõceptum ſaltu eiecit, iam te-
nui folliculo obductum, qualẽ in ouo,
ab exteriore teſta clauſum humorẽ cer-
nimus, vel qualis eſt Cirrus, qui grana
mali punici diſcriminat. Nocet 3 etiam *3. Graui-*
timor, & nimia voluptas, nimiaque libi- *dis nocẽt*
do, quibus in rebus multum à prægnan- *timor, ni-*
tibus peccatur. Quota enim quæque in- *mia vo-*
uenitur, quæ cogitet, ne quotidiano vi- *luptas &*
ctu abortiuum deiiciat, aut mancum, *libido,*
debilem, valetudinarium, morboſumve *Chorea,*
pariat? Nonnullæ enim tripudiis, ſaltu- *victus*
que in choreis, ac conuiuiis adeò vexan- *inſalubris*
tur, vt præ nimio labore, aut partum ex- *& im-*
cludãt, aut exilem admodũ, ac debilem *modicus,*
reddant. Aliæ autem vt graciliores ama- *& cin-*
toribus videantur, adeò ſe cinctu com- *ctus ar-*
primunt, vt plurimum ſibi, ventrique *ctior.*

obſint, Quædam ad crapulam vſque ſe cibo, vinoque ingurgitant, pleræque verò acidis, crudiſque pomis ad laſſitudinem vſque ſtomachum fatigant. Omitto libidines, & turpia quædam, quæ ſermonem reformidant, quibus non modo abortiui excluduntur, verum monſtris turpiſſima eduntur. Erit igitur optimæ fœminæ benéque moratæ matronæ imprimis cogitare cum grauida eſt, ſe hominem in vtero geſtare, qua ſarcina nulla grauior, nulláque præſtãtior mortalibus eſſe poteſt, quæ cogitatio efficiet, vt omnia quæ eſui potuique ſunt, ſumma cum modeſtia, ac temperantia accipiat: noxios etiam cibos omneis cauebit, & omnia declinabit, quæ aliqua ex parte fœtui nocitura eſſe arbitrabitur. Poſtquam 4 verò in lucẽ venerit is, quem in aluo abditum ignorabat, vberibus ſuis, & eo fonte nutriet, quem prouida natura tãta vbertate in eius pectore præparauit. Peſſimè admodũ meritus de liberis mihi videtur ille, qui filios quo tẽpore magis materna ope indigẽt, aliò mittunt, & ancillis, ruſticisve nonnullis eos alẽdos tradunt, quibus ne catellã quidẽ, quam in deliciis habent, tutè crederent. Quid quod nec integræ matres,

4. Mater ipſa debet eſſe proprij fœtus alumna. Plut. in lib. de lib. educ.

matres ſed dimidiatæ 5 eſſe vidētur illæ, quæ cum ſuo ſanguine in vtero alunt quem deinde à lacte ſtatim depellunt, alióque alligant. An ſibi perſuadent mammarum vbera natura illis tradita ad pectoris ornamētum, & non ad liberorum alimoniam? Atqui nonnullas ſcimus venenis, peſſimiſque medicamentis ſanctiſſimum illum fontem humani generis educatorem arefacere non ſine periculo aduerſæ etiam valitudinis, quo venuſtæ magis eſſe videantur, & amatoribus gratiores fiant, quod quidem ſcelus paululum abeſt ab earum ſæuitia, quæ quibuſdam potionibus efficiunt, vt concepti iam fœtus aboriātur, ne illud fortaſſe audiant ab adulteris, quod more ſuo Valerius Martialis ait in meretricem quādam quę ſui aſpectum nuda verebatur. *5. Matres dimidiatæ.*

Aut tibi pannoſæ pendent à pectore mammæ
Aut rugas vteri prodere nuda times.

Vix dici poteſt quantum conferat ad ingenij formæque ſimilitudinem lactis alimonia, quod quidem vel ex hoc cerni licet, nam ſi hædi ouium lacte aluntur, vel agni caprarum, in his lanam duriorem creſcere, in illis autem capillum teneriorem conſtat. Agni etiā,

qui caſu aliquo non à matre, ſed ab alia aliqua oue alũtur, ſimilitudinẽ aliquam à nutrice trahunt, hos alio quoque nomine vocari Varro 6 ait ad Nigrum Turannium his verbis: Subrumi appellantur agni, cum mater parum habet lactis, & ſubiiciuntur ſub alterius mammam. Mamma enim rumus antiquo vocabulo dicebatur, inde rumare ſuggerere ſignificat. Degenerãt à parentibus, qui alienæ nutrici traduntur, nec mediuſfidius ab re eſt, ſanguis enim ille opifex humani generis in penetralibus, nato puero maternum pectus irrigat, & ſpiritu ac calore confotus albus fit, alimoniamque ſimilem illi lactenti puero prębet, quem paulò ante in viſceribus tradiderat. Quibus ex rebus ſic ſimilis plerunque matri partus oritur, vt propter ſemen ipſum, in quo maior eſt potentia, patris ſimilitudinem ducit. Prędarè Virgilius 7 ait, cum Homeri verſus imitaretur, in quibus ille duritiam Achillis à genitura, partuque contractam exprobraret, addidit Hyrcanæque admorunt vbera tygres, vt nutricem truculentam feram faceret, cum de ſolis parentibus ille dixerit. Pulchrè igitur adiecit noſter poeta tygris, vt oſtenderet infantem à

6. *lib. de agricult.*

7. *lib. 4. Æneid.*

nutricis natura plurima vicia cum lacte ducere, ſic etiam Theocritus cupidinem incuſans leænæ mammas cum ſuxiſſe dicit. Et Ouidius cum ſæuitiam cuiuſdam increparet, ait.

Natus es ex ſcopulis, nutritus lacte ferino,
Ne dicam ſilices pectus habere tuum.

Vnde quotidie cernimus nonnullos temulẽtos eſſe, ac ſeruiles, quod ſeruam, aut temulentam nutricem habuerunt. Proinde 8 non permittat optima mater alieni lactis cõtagione filiũ ſuum infici, præſtetque ſe int. grã parẽtem optimè etiam de filio meritã, quẽ proniorẽ ad referẽdam gratiã reddit, cũ adoleuerit, ſi ſe materno lacte non defraudatũ in primordiis vitæ ſuæ ſenſerit. Beneficiũ materni lactis tãti meriti fuit apud veteres, vt impetraturæ durius quippiam à filiis matres, per lac quod illis præbuerãt, ſemper poſcerent, nephaſque habebatur, niſi filios exoraſſẽt. Vnus Antipater Macedo 9 crudelior habit⁹ eſt, quod matri mortẽ per vbera materna deprecãti nõ pepercit, hac quidẽ ex re nõ modo gratiam, & vtilitatem conſequitur mater ſed voluptatem etiam peringentem, Quæ enim deliciæ iocundiores lactenti filio, cuius blæſa locutio, difficilis

8. *Plutar. lib. de liberis educandis.*

9. *Iuſtin. lib 15. et Fulgoſ. li. 9. ca. 11.*

verborum ornatus, ſuauis riſus, & vernacula illa feſtiuitas omnes ſcurras, ac mimos longe anteire mihi videtur. Nec ſimiæ, aut catuli ad animi relaxationem quærendi ſunt, vbi pueri repunt. Poetæ Veneri (quam voluptatum deam eſſe dicunt) Iouem, & Cupidinem comites faciunt, vt oſtendant nihil gratius puerilibus illis luſionibus inueniri poſſe, quod etiam indicauit Iulius Cæſar,

10. *Plut. in vita Periclis.*

10 Nam cum Romæ diuites quoſdam peregrinos cerneret, catulos, ac ſimias gremio magna cum oblectatione, circumferre, rogauit eos nunquid eorum mulieres liberos parerent: qua voce oſtendit nullas alias delicias quærendas eſſe vbi filij adſint. Cauere imprimis debent lactantes, ne cibum alienum ab infantium valetudine ſumant, neue nimio labore fatigentur, aliudve agant, quod lac inficiat, aut exhauriat. Ariſtoteles vinum non modo pueris dari prohibet, 11 ſed etiam nutricibus, Nihil enim intereſſe ait pueri ne, an illæ accipiãt, cum ex illis alimenta ducantur, quodquidẽ præceptũ latius accipere debemus, & intelligere omnia quæ vſui potuique nutricibus apponuntur, tali ratione metienda eſſe, vt infãtibus bene cõſulatur. Celſus

11. *lib. de Som. ca. 3 & lib. 7. politic. c. 17.*

utem Cornelius (vt manifeſta coniectura aſſequi poſſumus) non vt omnino à vino abſtineant nutrices præcipit, ſed vt modeſtè admodum illud ſumant, & æſtiuo quidem tempore dilutius, hyberno autem meracius, cuiuſquidem ſententia aliquid etiam moribus noſtris indulgere videtur. Supplicium nanque non leue eſſet mulieribus noſtris à vino perpetuò abſtinere, ſatis eſt ab illis extorquere ne illo ſe ingurgitent, ſed moderatè hauriant, non enim obſeruãt noſtræ inſtitutum illud vetuſtiſſimum Romanarum mulierum, quibus vini vſus incognitus erat, & impudica illa omnino habebatur, quæ vinum olebat. Cicero in quarto de rep. retulit fœminas id obſeruaſſe verecundiæ gratia, non alicuius animaduerſionis timore, his verbis. Magnam habet vim diſciplina verecũdiæ, carent enim temeto omnes mulieres, qua ex re facile coniicere poſſumus, quam diligentes fuerint in ſeruanda pudicitia, quæ ne temetum olerent, velut probrum, verebantur. Atqui Cato (vt Plinius refert in quarto decimo libro 12 hiſtorię naturalis) nullã aliam ob cauſam propinquos fœminis oſculum libare ſolito ait niſi vt ſcirent an vinũ olerent, *12. cap. 13. & Athenæus lib. 10. c. 13. Suet. in Gell. lib. 10. c. 23.*

ex quo quidem iudicium pudicitiæ ſumebant. Hoc etiam teſtari videtur Iuuenalis 13 cum ait, Paucæ adeò Cereris vittas contingere dignæ, Quarum non timeat pater oſcula, quaſi anxius pudicitiæ pater eſſet, vbi vini odorem in filia deprehẽdiſſet. Hanc verecundiæ obſeruantiam Dionyſius Halicarnaſſeus Romuli legem fuiſſe aſſerit, quaquidẽ morte puniebantur temulẽtæ fœminæ, nam corruptionis principium ebrietatẽ putauit eſſe Romulus, ſed Ciceronis ſentẽtia verior mihi eſſe videtur. eius nanque auctoritas in rebus latinis reliquos omnes auctores frangit, Quocirca ab eo nuſquam aberrandum cenſeo Hanc veterem Romanarum fœminarum conſuetudinem ad noſtram vſque ætatem mulieres Caietanæ, quibus pontificia dignitate præſumus, obſeruant, vix enim vigeſimam quãque reperi, quę vini vſum nouerit, & poſt partum quidem virorum iuſſu, & medicorum conſilio, nam virgines pene omnes abſtemię ſunt. Membra puerorum ſenſim nutricis manibus cingenda ſunt, faſciaque corpuſculum ab humeris ad talos vſque deuinciendum, leuius tamen circa pectus, ac thoracem, latitudo nãque illorũ

13. Satyr. 6.

membrorum ad dignitatem, ac robur viri plurimum confert, ſtrictius aliquã-tulum circa ventriculum, ac pubem, quo ſolidior fiat pecten, & venter non vltra ſpeciem protendatur. Vagitum pueris vtiliter a natura datum Ariſtoteles 14. affirmat, vbi de puerorum cura in libris de rep. loquitur, putat nanque illum quaſi conatum incrementi eſſe, & dilatandi pectoris ac pręcordiorum vim facere, quocirca ne comprimatur a nutricibus vagitus præcipit. Lactis ſolum alimonia (ad decimum vſque menſem co valde abundat nutrix) alatur, Deinde interdiu leui quadam popinatione (vt veteres dixerunt) eos fouere pręſtat. Minima enim menſa corpuſculũ aliquantulum firmat, & paulatim inſueſcit ſtomachus duriorem eſcam concoquere, Tali alimento alatur, quo ad anniculus ſit, deinde cum lacte ſimul cibis firmioribus cõſueſcat, & bimus deinde factus à lacte prohibeatur. Nam ſi malę valetudinis, aut exilis admodũ ſit infans, imbecillitas nonnũquã a parentibus trahitur, ſiue ꝑpter malã habitudinẽ, ſiue propter ętatẽ: in omnib⁹ quidẽ animalibus (vt ait Ariſto. 15 (imperfecti ſunt iuuenũ fœtus.

14. *cap.* 17 *lib.* 7.

15. *lib.* 7. *de hiſt. inmal. cap.* 4.

Nati ſeptimo mẽſe exiles magis ſunt, quã nono, quocirca prægnantes maiorem diligentiã adhibere debẽt, ne abortiuũ eijciant, quod quidẽ præſciri poſſe Hippocrates docet, aut in ſeptuageſimo die in vtero matris conceptũ moueri ait, aut nonageſimo. Dies ergo motus vter fuerit ter multiplicatus, aut ſeptimũ, aut nonũ menſem exprimit, ſic diligens mater ante partum, ſui temporis præſcia erit. Pharmacis, & antidotis abſtineant nutrices, niſi in aduerſa valetudine, nec tale quippiam pueris prębeant ante ſeptimum annum, 16. ſi celſo Cornelio auſcultare volunt. Aſclepiades tamen remedia contra lumbricos ante id ætatis, dilutis potionibus, etiam danda eſſe aſſerit. & paululum quippiam Agarici in febricula non eſſe alienum cenſeo, ſed medicamentis (quantum fieri poteſt) in teneris infantibus abſtinendum eſt, ne illis quamprimum aſſuecant. Videmus nanque nonnullas mulieres nimia quadam indulgentia firmis etiam filiolis ea diluere, quę minus proſunt, & naturam ſegnem, atque imbellem reddunt. Cauendum nãque eſt (vt Celſus ait) ne in ſecunda valetudine, aduerſę pręſidia cõſumãtur, quocirca ſanum hominẽ qui

16. Qua ætate Medici nonnulli & quale pharmacum pueris proponent.

benevalet, & ſuæ (vt ipſe ait) ſpontis eſt, nullum cibi genus fugere vult, quo populus vtatur, biſque eum die potius quam ſemel cibum capere, nec minus etiam quam ſtomachus cōcoquere poſſet, huncque varium habere vitæ genus, modo ruri eſſe, modo in vrbe, ſæpius in agro, nauigare, venari, quieſcere interdum, ſed frequentius ſe exercere, 17. ſiquidem ignauia corpus hebetat, labor firmat, illa maturam ſenectutem, hic longam adoleſcentiam reddit, hęc Celſus. Sed ad propoſitum reuertamur, mollis ſit omnis educatio puerorum, & quæ ętati omnino congruat, nam parui omnes primo ortu ſic iacent, quaſi ſine animo eſſe videantur, Cum autem firmitatis aliquantulum acceſſerit, paululum incipiunt animo, ac ſenſibus vti, tunc manibus connituntur, vt ſe erigāt, & à quibus, educantur agnoſcunt, tunc blandioribus vocibus geſtibuſque delectātur, & ad ſpeciē ęqualiū cōmouētur, cum quibus libenter admodum congregantur, vt primum repere incipiunt, & ludis primo, deinde fabularum auditione ducuntur, tunc materni officij erit verba illos docere nō pœnitenda. Vernaculi nāque ſermonis cura ſolius parē-

17. Ex mente Ariſtotelis cap 17. lib. 7. polit.

tis eſt , quocirca primum ſermonem,
quem ſine literis diſcimus, ſcitè admo-
dum Tuſci maternum appellant, nec im-
merito , vſum nanque vernaculæ linguę
propter aſſiduam conſuetudinem , im-
primis ab illis diſcimus , Præſtat enim
eloquentes eſſe matres , & puri , nitidi-
que ſermonis , cui conſueſcunt pueri &
maiores facti neſcio quid maternum re-
dolent. Magni enim intereſt quos quiſ-
que quotidie domi audiat , & cum qui-
bus loquatur à puero. Cornelia 18. Grac-
18. Plu- chorum mater aſſiduo vſu plurimum cō
tar. in tulit ad eloquentiam filijs, Eius epiſtolas
Grac Cicero 19. lectitaſſe ait, &(vt in fœmina)
chis. eas non mediocriter laudat. Nonnullæ
19. in aliæ etiam extiterunt, quæ diſertæ habitę
Bruto. ſunt, & domeſticis plurimum profuerũt,
20. Quin vt Lælij filia, 20. quæ in loquendo pater-
til. lib. 3. nam eloquentiam exprimebat, & filias,
cap. 1. & ac nepotes diſertos reddidit. Hortenſij
Lud. Vi- quoq; filia 21. apud triumuiros luculen-
ues de tã orationem habuit. Abundabant vete-
officio res doctiſſimis fœminis in omni diſcipli
mariti. narũ genere, & p̃cipuè gręci apud quos
21. Valer præſtantiſſimas complures etiã in philo-
Max. lib. ſophia extitiſſe legimus , Inter Plato-
8. cap. 3. nis diſcipulos mulieres etiam duæ pere
gregiæ numerantur Laſthenia Manthi-

næa, & Axiothęa phliaſia, 22. quæ (vt Dicearchus ſcripſit) virili veſte vtebatur, quo commodius diſceret. Illuſtris admodum habita eſt Ariſtippi Cyrenaici Socratis diſcipuli filia Areta 23. nomine, quæ parem vſque patris ſui laudem Ariſtippum iuniorem docuit, qui a materna doctrina appellatus eſt metro didactus, nec etiam puduit Pythagorã profiteri multa in philoſophia didiciſſe à Themiſtoclea 24. ſorore ſua. Atqui etiam filiam 25. ipſe erudiuit, cui commentarios diſciplinarum ſuarum teſtamento reliquit, quęquidem perpetuam virginitatem ſeruauit, & virgines complures diſcipulas habuit, quas imprimis pudicitiæ, caſtitatiſque munera edocuit. Commendat etiam plurimum fœminas bonarum artium diſciplina, quæ nonnunquam pro ampliſſima dote habetur. Contempſit Alexander magnus Darij filiam, quamuis dotem haberet regni partẽ, & magnũ auri põdo, maluitque ducere Barſynem 26. græcas literas optime eruditã, ſine dote vlla, quamuis inops eſſet regio tamẽ genere oriunda eſſe dicebatur. Hac opinione ductus Lycurgus 27. inſtituit ſine dote vxores duci, vt viri virtutẽ cõiugis, nõ opes quęrerẽt, & fœminę

22. *Diogenes Laert lib. 3.*
23. *Idem lib. 2.*
24. *Idem lib. 8. & Fulgoſius lib. 8. cap. 3.*
25. *Damonem vocat Laert. loco iam commemorato.*
26. *Plutar. in Eumene & Alexandro*
27. *Ælianus lib. 6. de var. hiſt.*

28. *Ouid* ad comparandas optimas artes longe
li.1. faſt. magis ſtudioſæ eſſent. Fuit etiam do-
29. *Sui-* ctiſſima Nicoſtrata 28. Euandri mater
das. quæ Carmenta apellata eſt, quod futu-
30. *Hy-* ros euẽtus carmine prædiceret, In diſci-
rald. dia- plinis autem leuioribus inuentę ſunt nõ-
log. 9. nullæ peregregiæ, & præcipue in poeti-
hiſt. poet. ca. Nam Myrthis 29. lyrica magnam
31. *Fulg.* habuit laudem, ſed longe præſtantior
lib. 8. fuit eius diſcipula Corynna, 30. à qua
cap. 3. Sappho erexia ad certamẽ vſque Pynda-
ri euecta eſt, quæ & ipſa docuit Anago-
ram mileſiam, & Cornificia 31. quoque
Romana Cornificij poetæ ſoror, præ-
clara epigrammata edidit, è quibus ma-
gnam meruit laudem, Nunc autem tan-
ta deſidia torpent mulieres noſtræ, vt
pro miraculo quodam modo videatur,
ſi qua primoribus labris literas attige-
rit. Sed doctiſſimarum fœminarum tan-
ta copia apud antiquos fuit, vt Chriſip-
pus de inſtitutione puerorum præcipiat
philoſophaturo puero eruditas, ſapien-
teſque nutrices adhibendas eſſe, Sed no-
ſtræ luxu, & inertia defluunt adeo, vt
vix lanificij, linique curam ſuſcipere di-
gnẽtur. Sed ſi per fortunam detur, vt do-
cta primas ſaltem literas mater ſit, quòd
ſummopere optandum eſt, inter blan-

dicias muliebres à tenera admodum ætate pueros docere incipiat, nec erit expectanda ætas illa 32. quam Heſiodus præſcribit, qui literis inſtituendos ante ſeptimum annum pueros neutiquam cenſet, ne ſtudia quando per ætatem amare nequeunt, odio habere incipiant. Materna ſiquidem diligentia ludendoque inſtituet. Et id temporis meliori ætati addet, quod inter iocandum quaſi præripiet. Legimus mulieres quaſdam luſionibus quibuſdam filios inſtiruiſſe, quę huiuſmodi ſolertia vſæ ſunt. Teſſerulas literarum notis pingebant, vel plumbea numiſmata elementis imprimebant, pueriſque ſuis oſtendebant, illi (vt moris eſt) talia matrem efflagitabant, hæc autem literarum nomina, notamque docebat . edicebatque, vt ſi ſibi numiſmata illa vellent, inter multa quærerent, & quæ docuiſſet inuenirent, nomina, notaſque redderent, qua auiditate pueri commoti facile etiam in tenera ætate literas ediſcebant. Agendum nanque cum pueris ſenſim eſt, vt doceantur, veluti cum vaſcula 33. oris anguſti implere volumus. Nam ſi copiã aquæ fundimus reſpuunt, ſin autem per tenuem fiſtulam inſtillamus, ad ſummum vſque complē-

32. Hac de re vide Ariſto. cap. 17. lib. 7

33. Similitudo ex Fabio deſumpta.

tur. Prodeſt in edocendis pueris laudata induſtria, obiurgata deſidia, ſpes, metus, alluſio, & dolus omnis bonus, qui in curanda eorum valetudine in medicis fieri ſolet, vt dulcedine decipiantur, Hoc quidem præclarè verſibus exprimit T. Lucretius Carus in libris ſuis de natura rerum.

Sed veluti pueris abſinthia tetra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum,
Contingunt mellis dulci flauoque liquore,
Vt puerorum ætas improuida ludificetur
Labrorum tenus interea perpotet amarum
Abſinthi laticem, deceptaque non capiatur,
Sed potius tali tactu recreata paleſcat.

Hoc quidem præceptum philoſophi, poetæque excellentiſſimi prodeſt non mediocriter, non modo ad corpora corū curanda, verum ad animos diſciplina, & eruditione meliores, cultioresque reddendos. Præferri æqualibus, & ab eis laudari à quibus inſtituuntur, vbi ſe bene geſſerint, plurimum acuit pueros in omnibus ſtudijs. Ambitioſum pueris ſibi tradi optat in diſciplinam Quintilianus, & obſeruatio Lugdunenſium in miſcellaneis ludis hoc etiam cōprobare videtur. Ludi Lugduni 14 celebrabantur, in quibus certamen erat græ-

ex latinæque facũdię & nihil aliud pręmij victoribus victi præſtabãt, niſi quod eorum laudes ſcribere cogebãtur, quod vbi facere abdicarent ſcripta ſua lingua, ſpongiaque abſtergebant, quod ſi minus effeciſſent obiurgati primum a magiſtris ferulis cedebantur, vel in fluuium proximum mergebantur. Cuius cõſuetudinis Suetonius Tranquillus in vita Cęſaris cognomento Caligulę meminit, & de puerorum in illis ludis agentium timore præclare refert Iuuenalis dum dicit. 35. — 34. *Antonius Pinetus in deſcriptione vrbis* — 35. *Satyr. 1.*

Palleat vt nudis preſſit qui calcibus anguem.
Aut Lugdunenſem rhetor dicturus ad aram.

Sed ad propoſitum reuertamur. Materna diſciplina primæ teneritudinis pueris admodum vtilis erit, eoſque dociliores reddet ad maiora ſtudia capeſſenda. Iam cum ad ſeptimum annum peruenerint, eorum curam maiore quadam diligentia pater ſuſcipiat, cuius quidem partes (vt in diuiſione ſuperius diximus) erunt, vt inſtituantur liberi ad bene viuendi rationem, qua quidem diſciplina nulla vtilior, aut maior à mortalibus tradi poteſt, Qua ex re non minorem gratiam exigere pater à filio debet, quam quod cum genuit.

36. *Plutar. in eius vita.* Pręclarè Alexāder 36. qui à virtutib' magnus cognominatus eſt, dicere ſolebat non minores ſe gratias debere Ariſtoteli præceptori, quam Philippo patri. Nam ſi pater ei viuendi principium dederat, Ariſtoteles bene viuendi rationem tradiderat, quam vitę etiam præferendam eſſe arbitrabatur. Prænoſcenda imprimis erit parenti pueri indoles, vt deliberare poſſit quibus ſtudijs filium inſtituat: quanquam (vt plerique Philoſophorum teſtes ſunt) & Cicero 37. imprimis in quinto libro de fœlicitate & miſeria, Vis humani ingenij à natura ſic generata eſt, vt ad omnem virtutem percipiendam facta eſſe videatur, ob eamque cauſam, in tenera etiam ætate, pueri virtutum ſimulachris, quarum ſemina in ſe habent, ſine doctrina mouētur, quocirca de eo; quod illis ſupereſt alijs gratificari volunt, idcirco æqualibus elargiuntur. Animaduertunt etiam quæ domi fiunt, curioſius conantur diſcere,& proinde multa interrogant. Nomina illorum, cùm quibus verſantur nolunt ignorare. Decertant ſæpenumero cum paribus, victi erubeſcunt victores autem lætitia exultant. Quæ prima naturæ elementa ſi doctrina, & exercitatione

37. *5. de finib.*

tione augentur, paruo tempore, ſuo ordine, numerum, perfectionemque virtutis aſſequuntur, indoles tamen incrementaque virtutum in nõnullis magis, quam in alijs cernuntur. Primum in pueris ingenij ſignum, & præcipuum quidem memoriam eſſe Fabius Quintilianus 38. aſſerit, cum facilè diſcit puer, diutiúſque reminiſcitur. Erit igitur optimum in primis annis ad erudiendas ingenij vires memoriam exercere. Et ambitione, aut præmijs pueros allicere, vt multa meminerint, quæ pronunciare, ac recenſere in maxima hominum corona non erubeſcant, quæ quidem conſuetudo apud Athenienſes diutius in nobilioribus familijs obſeruata eſt; vt Critias in Timæo 39. Socrati narrat, cum ait, ſolenni familiæ ſuæ extitiſſe feſtis quibuſdam diebus, vt pueri propoſitis præmijs à parentibus ad memoriæ certamen inuitarentur, in quo plurimos poetarum verſus memoriter recitabant. Hæc conſuetudo ingenium acuit, memoriam excitat, & puerorum animos alacriores, promptioreſque reddit; quæ res parentibus à preceptoribus optanda eſt, quo planè intelligant quid cum pueris acturi ſint. Corporis ſenſus.

38. Lib. 1. Inſtit.

39. Platonis dialogo.

vbi acutiores in pueris ſunt, ſpem virtutis maiorem præ ſe ferunt. Vnde Plato 40. aſſerit, ex auditu, & viſu, odoratuque memoriam, opinionémque cieri. Ex memoria verò, & opinione poſtquam quieuerint ſcientiam fieri, & etiã ingenium animi ſignum, cum puer facilè monitoribus acquieſcit, cumque laude excitatur, obiurgationem alterius quaſi in ſe prolatam putat, ducitur æmulatione quadam ingenua, & quaſi ambitioſus eſt, cum turpe admodum putat pari cedere. Pulchrum autem maiores natu adęquare, vel ſi fieri poteſt etiam ſuperare, Ruborem optimum pudoris ſignum potius, quam pallorem putant. Illud quidem à verecundia, hoc autem à timore naſcitur. Cum enim naturæ aliquid honeſto pudore dignum occurrit, tunc illa refugit, & imum petit, ſanguinique immergitur, quo commoto cutis tingitur, fitque rubicundus puer, præ pudore, & quaſi ſanguinem pro velamẽto intendit. Cum verò metuit, tunc timore natura percita in altum deſcendit, ſecumque ſanguinem trahit, quo veluti curru inuehitur, vt Platonici aſſerũt, ſicque faciẽ pallor occupat, inde tremor ſequitur, quia animi virtus neruos reli-

40. *In Phedone.*

quit. Placet igitur ingenuus rubor, nam pallor nimiam formidinem oſtẽdit, ille autem optimam indolem præ ſe ferre videtur, vt Diogenes Cynicus 41. teſtis eſt. Nam cum adoleſcentem rubore perfuſum cerneret, confide (inquit) fili, huiuſmodi enim virtutis eſt color. Cum verò indolem dignoſcit pater, tunc ſecum animo cogitare debet, ad quam virtutem, ac diſciplinam aptior ſit puer. Nam ętas illa ad capeſſendas diſciplinas pręter cæteras accommodata eſt. Proinde eam Aſtronomi, ac poetę Mercurio ſubeſſe volunt, quem luſionum, diſciplinarumque deum fabulantur. Et Græci vno eodemque nomine pueritiam 42. doctrinamque appellant. Volũt enim pædiam vtrunque ſignificare, Vnde Xenophon tali indice libros ſuos inſcripſit, in quib9 de pueritia, & de inſtitutione Cyri Perſarũ regis loquitur. Plato 43. quẽ Marcus Tullius etiã ſequitur, duo virtutũ genera imprimis inſtituit, vnũ earũque nobis à natura ingenitę ſũt appellãturque nõ volũtarię, vt eſt docilitas, memoria, & alię omnes quæ vno ingenij nomine appellantur, & qui eas habẽt, ingenioſi. Alterũ earũ, quę in volũtate poſitę ſunt, maioreſq; appellãtur,

41 apud Diogenẽ Laertiũ in eius vita.

42. Gell. cap. 15 lib. 13.

43. In Menone vel de virtute.

quod earum præſtãtia maiorem laudẽ animis noſtris præbeat. Et quia à nobis ipſis manant, & ex moribus dignoſcuntur, veræ virtutes dicuntur, vt eſt Prudentia, Temperantia, Fortitudo, Iuſtitia, & reliquæ id genus. Tertium genus nonnulli 44. addunt earum, quæ ad intellectum pertinent, vt ſcientia, doctrina, ac ſapientia, quæquidem tali pacto nobis accidunt, vt cum ſcire volumus & ab inferioribus ad ſuperiora aſcendere, tunc occurrit nobis rei diſcendæ ſenſus, per quẽ veluti imaginationem quãdam facimus, ex qua rationem noſcimus, & intellectum primo accipimus, à quoquidem intelligentia fit, quæ poſtremo cõfirmata in animo perfectam efficit ſapiẽtiam. Si docilem parens filium cognouerit, & ingenij viribus præſtantem, nulla eum auaritia cogere debet, vt tanta laude filium fraudare velit, adhibeat quamprimum puero optimos præceptores, vt liberalibus illis artibus, ac diſciplinis erudiatur, ad quas natura ipſa aptiorem genuit. Nihil enim optabilius parentibus eſſe debet, quam filios habere eruditos, à quibus quidem vinci, & omni laudũm genere ſuperari non modo æquo animo perpeti debent, verũ

44. *Ariſtot. lib. 6. Ethic.*

filiorum gloriam victoriæ palmam ſibi ipſis exiſtimare. Facilè enim patiebatur Peleus 45.ab Achille virtutis gloria ſuperari, cui Chironem, & Phœnicem præceptores magnis etiam præmijs adhibuerat. Ad laudem quidem ſuam putabat accedere, quicquid filius per excellentiam virtutis egiſſet. Vlyſſem quoque Homerus inducit, pręclara facinora præſente filio narrantem, vt ad paternas virtutes imitandas alacrior redderetur. Cicero ad filium ſæpenumero ita loquitur, vt nihil magis cupere videatur, quã ab eo literis ſi fieri poſſet ſuperari. Peſſima nanque eſt quorundam noſtri temporis ſententia qui nullo pacto ſapientia à filijs ſuperari velle aiunt. Quam malè de parentibus meriti ſunt, qui tali animo patres habuerunt? & certè ſi eos in ſenectute non alerent, aut in omni vita minus eis auſcultarent, quis iure optimo admirari poſſet, aut eos aliqua ex parte obiurgare? Et è contrario nihil eſt, quod magis filios parentibus obnoxios efficiat, quam cum intelligunt ſe parentum ope. ac diligentia in ſtudijs bonarum artium profeciſſe. Nec confidere debet diuitijs, quæ fluxæ quidem ſunt, ac labiles, & in poteſtate fortunæ. Atqui

45. Homerus lib. 9. Iliad. & Cic. lib. 1. de Orat.

corpus ſolummodo ornant, non autem animum augent, aut inſtituunt perpetuis bonis. Pulchrè admodum Diogenes
46. *Laer. in eius vita.* 46. diuité indoctum ouem inaurati velleris eſſe dicebat. Hæc cura incumbit parentibus propter infirmitatem illius ætatis, quæ conſilij inops, quid ſibi vtile ſit nequit dignoſcere. Hæc eſt enim illa ætas, quæ ducta vno robore in duos ramos ſcinditur (vt Samius Pythagoras 47. perhibet) quorum in altero virtus, in altero autem voluptas oſtenditur.
47. *Virgil. in Epigram.* Virtus quæ ingenita ſemina, & igniculos quoſdam ab ipſa natura traditos, in animis noſtris habet, quibus poteſt rationibus adoleſcentem deuocat. Voluptas autem laſciuiis, blandiciiſque ſuis eundem ad ſe rapit, & præcipuè cum plerique omnes à virtute ad illecebras proni ſint, & in ea maxime ætate, cui Venus (vt aſtrorum periti volunt) imperat. Prodicus Sophiſta 48. adoleſcenti Herculi duas deas inter quietem
48. *Xenophon & Cic. vt ſupra dictum eſt.* apparuiſſe refert. Quarum altera aſpectu grauior, ſi ſe per ardua ſequeretur, gloriam pollicebatur. Altera autem venuſta magis facili via diuitias, ac voluptatem: Hercules qui iam ratione tenebatur, blandiciis voluptatis contemptis,

virtutem ſecutus eſt, quaquidem duce laboribus, periculiſque ſuperatis gloriam, immortalitatemque nactus dicitur. Hac opinione ductus eſt Cicero, cum ad Leptam ſcriberet, hortareturque, vt puer eius Lepta etiam nomine ſtudijs bonarum artium incumberet, & virtuti imprimis inſudaret, Heſiodumque ediſceret, 49. & illud ſemper in ore haberet, vbi ait Deorum voluntatem, virtutem, ſudorem præ ſe ferre, quando ad eam longus ſit callis, & rectus, ſed per aſpera admodum, & deuia locorum. Verum vbi in cacumen altum ventum ſit, via quæ primò duriſſima viſa erat, facilis, ac mollis eſſe apparet. O præclaram optimi poetæ ſententiam, & quam crebris ſermonibus adoleſcentes vſurpare debent. Diſcedendum nanque eſt à mollicie illa, ac voluptate, qua malæ conſuetudinis illecebris trahimur. Procliues 50. enim omnes à labore ad libidinem ſumus, vt Comicus ille ait. Sed ponendi hoc loco Heſiodi verſus, qui rem planius docent, quam à me latini fieri poſſint, cum diuinus ille orator Græcè etiam in ſua epiſtola 51. inſerat ſex Heſiodi verſus. Sed non omnes tali in-

49. Columella Heſiodum pueris olim ediſcendum fuiſſe ſcribit.

50. In Andria.

51. Epiſtola 18. lib. 6.

genio præditi eſſe poſſunt, quali Hercules fuit, quocirca parentum erit officium liberos in ea deliberatione adiuuare, quæ totius vitæ curſum inſtituit, & omnium actionum vna deliberatione fundamenta iacit, ne diutius liberi ancipites ſint, vel mala electione oppreſſi ad vltimum præcipitium rapiantur, Sed quantum obeſt nimia illa parentum indulgentia erga filios, quamque eorum animos frangit, ingenium hebeſacit, corpuſque effœminat locupletiſſimis verbis Plato 52. execratur

52. *In Gorgia* Quocirca optimum remedium eſſe puto Lacedæmoniorum, & quarundam etiam aliarum gentium, ac nationum, quæ filios ſuos tantiſper ruri ablegabant, dum ſub optimis præceptoribus eruditi fierent, & corpore, animoque exercitati.

53. *Iuſtinus lib. 3.* Nec ſeuera nimis videri debet Lycurgi lex, 53. quæ pueros in agros deduci iubet, vt foro, vrbaniſque delicijs careant. Et primam illam pubertatem non in luxuria, ac nequicijs agant, ſed in opere, & labore, iubebatque eos nihil ſomni gratia ſuſternere, vt duriores fierent, nec prius in vrbem redire poterant, quam viri facti eſſent. Brutij 54. quoque qui oram Italiæ incolunt, pone

54. *Alex. ab Alexãd. lib. 2. cap. 52*

Lucaniam iiſdem legibus liberos ſuos inſtituebant, quibus Spartani, quippe qui ab initio pubertatis inter paſtores in ſiluis habebantur, ſine miniſterio aliquo cui ſeruirent, ſine veſte quam induerent, cui ve incubarent, vt à primis annis laboribus, ac parſimoniæ, ſine ciuili vſu, ac cultu aſſueſcerent. Cibus illis præda venatica erat, potus autē lac, aut fontiū liquor, quo ex victu non mediocrē gloriā militarem adepti ſunt. Nam multas ciuitates Græci nominis Italia pepulerunt, & auctores ſuos Lucanos bello ſuperarunt. Hanc conſuetudinem laudare videtur Ariſtoteles 55. cū in libris ſuis de rep. ait, Conſueſcant prima ætate pueri frigora perferre, quod & valetudini plurimū conducit, & rei etiam militari. Nō enim merſandi ſunt fluuio per hyemē, vt barbari nonnulli conſueuere, ſed ſenſim frigora perferre diſcant. Hoc etiam ſentire videtur Horati⁹ ode. ij. li. tertij, cū dicit. 5. 5. cap. 17. lib. 7.

Anguſtam amice pauperiem pati
Robuſtus acri militia puer
Condiſcat, & Parthos feroces,
Vexet eques metuendus haſta.
Vitámque ſub dio, & trepidis agat
In rebus.

Conſultum etiam nonnullis viſum eſt foris alendos pueros amicis tradere tum quod minus illis indulgent à quibus magis abſunt, tum quod minus inſolenter in alienis ædibus, alieno etiam pane, ac foco exultant, & verentur ne deterrimi videantur, quibus parentes magna fide, ac diligētia crediderunt. Magni etiam principes ſub auctoribus plerunque clariores, quam ſub parentibus euadunt,
56. *Plutar. in Pelopida & Diodor. lib. 15.* quod Philippo 56. Macedoni magni Alexādri patri vſu venit, qui obſes triennio Thebis virtutibus Epaminūdæ eruditus, regno Aſiæ, Græciæque potitus eſt, & ſordidum, obſcurumque ante eum Macedonicum nomen rerū geſtarū gloria illuſtrauit. Plurib⁹ ne reb⁹, ac diuerſis ſtudijs
57. *Seneca ad Lucilium.* 57. eodem tempore pueri indulgere poſſint quæri ſolet. Et quāquam Stoicus noſter faſtidientis ſtomachi eſſe dicit plura deguſtare, & multitudine librorum animum diſtrahere, tamen ſuo tempore, atque ordine ſingula tradātur, nec diſciplinæ confundantur, vtile nanque eſſe puto duabus diſciplinis ſimul erudiri. Neque enim verendum eſt ne binis preceptoribus diuerſarum artium ingeniū pueri oneretur, non enim creſcit labor, ſed diuiditur induſtria, & ſatietas tolli-

tur. Nam cũ pertęſum eſt vnius diſciplinæ, ad aliam tranſuolat, veluti ad portũ, ac requiem laborũ ſuorum & leuitatẽ illius ætatis, quæ difficile in vna eadẽque re diutius perſeuerat, non inutilis omnino eſt, Atqui veteres 58. idẽ obſeruaſſe & Grammaticen, Muſicenque ſimul docuiſſe, quod Architas Tarẽtinus, & Ariſtoxenus muſicus teſtati ſunt, & eoſdem vtriuſque diſciplinæ præceptores, ac libros fuiſſe affirmarunt. Grammaticen adiuuat Muſice, non modo quod delectationem naturalem præ ſe fert, Vnde quidem ſapientes animum noſtrum harmoniam eſſe dicunt, alij autem harmoniam habere, & quod ſingulis ætatibus, ac moribus eius vſus iucundiſſimus eſt: Verum quia eruditionem quandã auriũ facit, ex qua numerũ quẽdã vocũ dignoſcimus, ſine quo neque eruditi ſatis, neque eloquentes eſſe poſſumus, non ſolũ in poeticis verſibus, qui ſine eo eſſe non poſſunt ſed in ſoluta oratione, quæ oratio numero plurimũ adiuuatur, cui⁹ virtutes acutiſſimè docet Cicero vbi ad Brutum de perfecto genere orandi ſcribit Græcè quoque, latinẽque eodem tempore pueri erudiri conſueuerunt, & ſi a Græcis 59. inchoandũ eſſe Quintilian⁹ te-

58. *Vide Ariſtotelem lib. 7 & 8. Polit.*

59. *lib. 1. inſtitut. orator.*

ſtis eſt, ſed pari paſſu ambulant, & quod in vna ediſcunt lingua, in alia facile recognoſcũt, veluti qui ſignum in cera imprimunt, eodẽ tempore, & quid impreſſum in annuli pala eſt, intueri poſsũt. Legimus Æmilium 60. Pauli filium, qui apud Cannas collega fugiente, forti animo occumbere non dubitauit, poſt primum conſulatum, quo Ligures ſuperauit cum ſuffragia populi minus ei ex ſentẽtia reſponderent, rus ad quietam vitam agendam ſe contuliſſe, quoquidem loci filijs erudiendis duntaxat intentus erat, eoſque vno & eodem tempore Romanã diſciplinam, & Græcas artes edocebat, & non ſolũ Grammatici, Sophiſtæ, & Rhetores, verum fictores, pictoreſque & equorum, canum, venationumque magiſtri circa adoleſcentes verſabãtur. Ipſe verò pater, niſi quid publici muneris impediret eorum exercitationibus, ac ſtudiis 5. ſemper aderat, vt ſuo etiã aſpectu ad laudis, & gloriæ certamina prõptiores filios redderet. De vtilitate diſciplinarum, deque earum partibus, inuentoribus, atque vſu quoniam ſuperius diffuſè admodum diximus, ſuperuacaneũm omnino eſſet rurſus tractare, ſatis eſt hoc libro concludere nihil

60. *Plut. in Æmil. Sabellicus lib. 3. cap. 2. Cic. de Oratore. Volater. lib. 17.*

eſſe præclarius, quod à parẽtibus liberis tradi poſſit, ſtudiis diſciplinarum, ac bonarum artium, quæ ideo liberales appellatæ ſunt, quia liberos homines efficiunt ab omni turpi, ac ſordido quæſtu, & ab omni voluptate, ac turpitudine. Redigũt námque nos ad ſapientiam, qua nihil præſtantius mortalibus eſſe poteſt, quaque Deo optimo maximo coniuncti eſſe cernimur. Quarum præmium ſi nullum aliud à mortalibus referretur ſola virtus ſatis eſt, quæ comitem ſecum ſemper trahit honorem, veluti corpus vmbram. Quinetiam hoc cernimus, quod non ſolum optimi quiq; viri, ſed deterrimi homines, nepharijq; latrones virtute præditos honore, ac laude afficiunt. Ad Scipionem 61. aphricanum, cũ Literni exularet, viſendum, ac ſalutãdum prædones nonnulli aliquando acceſſerũt, qui vt primũ illũ conſpicati ſunt, quaſi numẽ aliquod venerantes procubuerũt, virtutũ, ac nominis eius memores, & imperata faceſſere polliciti ſunt, & ſtudiis Scipionis ſe nunquam defuturos. Clariſſimus poetarũ Homerus 62. Vlyſſi, quem Græcorum omnium ſapiẽtiſſimum eſſe vult, Mineruam comitem facit, quæ eum ab omnibus periculis, laboribus, naufra-

61. *Plut. in eius vita.*

62. *lib. 13. Odyſ.*

giiſque vendicat, Patriæ, parenti, coniugi, liberis reducem tandem reſtituit, vt oſtẽdat Vlyſſem doctrina, & ſapiẽtia pericula omnia ſuperaſſe. Hic eſt alatus equus pegaſus quo vectũ Bellorophonta mõſtra ſuperaſſe poetę fabulãtur. Hic eſt Mineruę Clypeus Meduſæ Gorgonis capite præfixus, quem intuẽtes homines in ſaxa vertebantur, ſapientia ſcilicet, quæ ſola doctrina naturæ addita comparatur, qua homines fortes, ac muniti red duntur contra omnia pericula, humanóſque incurſus. Nam vera eſt illa ſententia Horatij Lyrici cum dicit Ode ij. lib. i.

Integer vitæ, ſceleriſque purus,
Non eget Mauri iaculis, neque arcu,
Nec venenatis grauida ſagittis
Fuſce pharetra.

Sed ſi filij aut hebetioris ingenij erũt, aut alioquin ad doctrinas capeſſendas minus idonei artes aliquas ediſcant, & præcipuè ex illis quæ diſciplinis proximę ſunt, ne ocio, ac deſidia marceſcant. Vera námque eſt illa M. Catonis 63. ſententia. Nihil agendo homines malè agere diſcũt, idcirco ſolertes, & induſtrij ciues inertes, ac deſides ex vrbibus arcere debẽt, vt ait Plato in octauo libro de re-

63. *Columella lib.* 12. & *Domitius Bruſonius lib.* 3 *cap.* 12.

pub. ſicut ſedulę apes ignauos fucos, qui pro communi melle laborare nolũt. Vnde illud Virgilij, 64. Ignauum fucos pecus à præſepibus arcent. Et ſanctiſſima ſemper iudicanda eſt Solonis lex, quæ ſanxit filium nequaquam patri neceſſaria vitæ ſubſidia debere, à quo nullam artem accepiſſet 65. & Dio illos paternis maiorúmque ſepulchris prohibẽdos eſſe refert, qui nec doctrinã didiciſſent, nec artem aliquam exercuiſſent. Quinetiam idem Solon 66. aliam legem tulit contra ocioſos, cuiuſquidẽ verba eiuſmodi extiterunt. Is qui ocium ſectatur omnibus accuſare volentibus obnoxius eſto. Si vero reliquæ omnes diſciplinæ, atque artes filiis deeſſent, bonorum morum regula ne deſit videndum eſt. Præſtat enim filiis carere, & perpetuò omni progenie orbari, quam eos male moratos, ac turpes alere. Epaminundas Thebanus 67. vir tantæ præſtantiæ extitit, & tam bene de patria meritus, vt de eo id dicatur, quod haud ſcio, an de alio reip. principe dici poſſit. Scimus námque Thebas ante Epaminundam natum, & eius obitum alieno ſemper paruiſſe imperio. Cõtra quoad ille vixit caput toti Græciæ eius ductu, ac conſilio extitit.

64. lib 4 Georg.

65. Fulgoſius lib 2. cap. 1.

66. Alex. lib. 3. cap. 13.

67. Probus in eius vita.

Verum vir adeo excellens vxorem nunquam duxit, quod factum cũ pelopidas eius amicus aliquando repræhenderet, quod virtutis ſuæ ſeminarium filios non relinqueret, maléque proinde patriæ cõſuleret, ſubridens Epaminundas reſpondit, vide ne tu peius ei conſulas, qui talẽ ex te genitũ relicturus es, cuius vita vtinam magis probanda eſſet. Quoquidem dicto vir prudentiſſimus oſtendit nihil magis eſſe verendum parentibus, quam ne degeneres filios habeant. Adhibendi ſunt cuſtodes, qui eorum actionibus interſint, & moribus probatiſſimi ſint, adeo vt non modo culpa, verum criminis ſuſpicione vacent. Diligentiſſimi fuerũt Perſæ 68. in alendis liberis, & ad temperantiam, modeſtiámque percipiendam magno ſtudio eorum pueri inſtituebantur. Et vt verecundius omnia agerẽt, ſeniores adhibebãtur, à quib⁹ eorũ mores ſpectarentur. Diligentes etiam fuere Lacedæmonij, vt Ariſtoteles docet. Paterna diſciplina teneris annis plurimum prodeſt, laudandi ſunt vbi quippiam bene egerint, obiurgandi vbi perperam, monendi, docendique, caſtigandi etiam vbi minus dicto auſcultare velint. Excludendi domo, multandique bonis omnibus

68. Xenophon in Cyri pædia.

69. lib. 2. & 7. politic.

nibꝰ. Neocles 70. Atheniẽſis vir nobilis, *70. Pro-*
& excellẽs filium habuit Themiſtoclem, *bus in*
quẽ in eius adoleſcentia exhęredẽ fecit, *Themiſto-*
cum minus probatus eſſet, quod turpi- *cle.*
ter viueret, rem familiarem prodigeret,
& parentũ dictis nulla ex parte audiret.
Hæc patris iniuria, ac cõtumelia nequa-
quam eum fregit, ſed longè magis cre-
xit. Nam cum arbitraretur eiuſmodi no-
tam ſinę ſumma induſtria, ac laude neu-
tiquam extingui poſſe, ſe totum virtuti
tradidit, reique publicæ omni ſtudio o-
peram dedit, & in amicorum cauſis, pri-
uatiſque iudiciis omni indulgentia ver-
ſabatur, atq; paruo demum tempore ita
adoleſcẽtiæ vitia emendauit, vt ei nemo
anteferretur, & pauci admodum æqua-
les putarentur. Nõ fuit igitur in eiuſmo-
di filium parentis ſæuitia obiurganda,
quippè qui ex deterrimo nebulone, virũ
omni laude accumulatiſſimum redde-
rit. Sed naturæ ratio in filiis obſeruanda
eſt, ſunt enim qui verberibus cæſi indi-
gnantur, & veluti peſſima mancipia pla-
gis obdurant. Sunt qui obiurgationes ir-
rideant, & patientia parentis, aut præce-
ptoris abutantur, verbera autem vehemẽ
ter formidant, Sunt qui nec obiurgatio-
ne, nec plagis, ſed ſola ratione mouean-

tur, facileque eis perſuaderi poſſit, vt relicta turpitudine ad virtutem redeant, cum quibus natura benignius egiſſe videtur, ſi rationi obtẽperantes turpem vitam relinquunt. Polemo 71. Athenienſis in eius adoleſcentia impudicus, petulãs, ac turpis fuit, & aliquando ebrius & coronatus de more, in ludum Xenocratis Philoſophi irridendi gratia cum ſodalibus irrupit. Xenocrates forte de pudicitia ſermonem habebat, quem non mutauit, ſed plane in Polemonem conuertit, qua oratione ille ſeipſum correxit adeo, vt relictis ſodalibus, & mutata priſtina vita, ſeſe Xenocrati in diſciplinam tradiderit, & paruo tempore cõdiſcipulos omnes ſuperauit, quinetiam in cunctis rebus præceptorem adeo æmulatus eſt, vt poſt illius obitum ludi ſucceſſor relictus, vix mutatus videretur. Sunt qui aliorum laude quaſi quadam ambitione excitentur. Themiſtocles 72. quem græcorum præſtantiſſimum Cicero fuiſſe teſtatur (vt paulò ante dixi) adoleſcens adhuc in ganeis inter ſcorta, & temulentos iuuenes verſabatur, At poſtquam Milciadis ductu barbari ad Marathonem victi ſunt, æmulatione etiam ductus vitam mutauit. Atqui cum eius mores ſodales

71. *Diog. Laert. lib. 4.*

72. *Plut. in eius vita, & in Theſeo. Sabell. lib. 6. cap. 9.*

admirarētur (ait) Milciadis trophæis ſe à ſomno excitari, nihilque amplius velle quā laudi, glorięque incūbere, qua quidē ambitione expergefactus paruo tēpore in clariſſimum imperatorē euaſit, plurimáſq; victorias patriæ peperit. Corpore etiā exercēdi ſunt iuuenes, tum valitudinis gratia, Nam (vt Cornelius Celſus ait) ignauia corp⁹ hebetat, labor firmat, illa maturā ſenectutē, hic longam adoleſcentiam reddit, tū quod, vtiliores fiūt reip. in rebus bellicis, in quibus promptiores, alacrioréſque ſunt, ſi exercitato corpore accedūt, quā ſi per ignauiam effœminato, qua in re plurimū præſtiterunt Lacedæmonij apud quos currēdo, proſiliendo, iaciēdo, nandóque pueri exercebantur. A quibus aliquādo rediēs Diogenes Cynicus 73. cum Athenas pergeret, interrogatus quo iret, & vnde veniret, A viris (inquit) ad mulieres, Et paulo pòſt à prędonib⁹ captus cū Æginam nauigaret, & Xeniadi 74. Corynthio venūdatus eſſet, eiúſque filios in diſciplinam accepiſſet, illos philoſophiæ præceptis, & aliis diſciplinis liberalibus inſtituit, quos etiam Lacedęmonio more quotidie exercebat, & equitare, luctari, arcum tendere, fundas rotare, ſudem iacere adeo inſtituit,

73. Laertius in Diogen.

74 Laer. lib. 16.

vt moribus, diſciplina, fortitudine, ac ro bore paruo tempore præclaros parenti reddidit. Quocirca ſæpenumero Xeniades dicere ſolebat, ſe gratias fortunæ habere, quod bonus dæmon in domũ ſuam per eam inuectus eſſet. Multa ſunt, quæ de inſtituendis adoleſcentibus dici poſſent, quæquidem in præſentia ſcribere ſuperſedeo, ne multus ſim, quoniam à pluribus ſcriptoribus ſeorſum præcepta de educandis liberis ſcripta ſunt, quę facile quiſque lectitare poteſt.

LIBRI QVARTI
FINIS.

TITVLI LIBRI QVINTI.

Prooemiũ ad Sixtum Pontificẽ Maximũ.
Optimi ciuis præcepta.
Inſtitutio ciuilis vitę, Et quę ad tranquillitatem ducit.
De vrbanitate,
De aſtutia,
Qui ſunt habendi ciues,
De patria germana,
De patria iuris, Titulus primus.
De ciuili viro,
De concordia ciuium,

De animi ratione
De ciuilibus virtutibus,
De fortitudine,& eius comitibus,
De iuſtitia,& eius comitibus, Ti.ij.
De vtilitate ciuili,
De artium vtilitate,Titulus tertius
De Beneficentia,
De gratiis,
De liberalitate,Titulus quartus.
De vanitate,& mendacio,
De iureiurando,
De modeſtia ſermonis,
De oportunitate ſilentij,
De adulatione,Titulus quintus,
De recto conſilio,
De iracundia,
Diſſimulãdam eſſe aliquando ſapiẽtiam
De virtute cuiuſque ætatis,Titu.vi.
De ſpacio humanæ vitæ,Titu.vij.
De modeſtia vitæ.
De ſecunda menſa,Titulus octauus.
De vtilitate rei ruſticæ,
De conuiuiis,Titulus nonus.
Sumptus omnes comprimendos eſſe
De impenſis funerum,
Sepulchrorum modus,
Titulus decimus.

AD SIXTVM QVARTVM PONTIFICEM MAXIMVM, Libri Quinti Procœmium.

PRINCIPIO *humanarum ſocietatum Sixte pater ſanctiſſime nihil æque difficile fuit his qui præerãt, quã durioribus illis ac ſolivagis viris, qui raptu viuere cõſueuerant, quique omnia occupantium eſſe arbitrabantur, abſtinentiam, iuſtitiamque perſuadere.* Non *enim facile fieri poterat, vt à vetere inuadendi conſuetudine diſcederent, nouumque genus vitæ tam ſubito acciperent.* Et *præcipuè cum rapina ocium, ac quietem polliceretur,* Virtus *autem laborem, ac ſudorem, præ ſe ferret.* Proinde *commẽticiis quibuſdam fabellis opus fuit, quibus religionem metumque incuterent his, qui iniuſtè agerent, & ad ſpem futuri boni erigerentur, qui iuſtè viuerent, ab alieniſque rebus manus abſtinerent. Hoc* conſilio *ducti poetæ illi vetuſtiſſimi, qui primi ſapientes habiti ſunt, quique de hominum moribus cum iucunditate quadam gratias muſis commiſcentes philoſophabantur, nõnulla ſcripſerant, que conditioribus deinde ſeculis, vel leuia vel præter aliorum opinionem viſa ſunt, vt illud Muſæi, Orphei Thracis diſcipuli, qui cum cerneret*

vinum, quod nuper in hominum vſum venerat, gratiſsimum optatiſsimumque mortalibus eſſe, aſſeruit iuſtis viris à diis immortalibus eiuſmodi gratias referri, vt perpetuò apud inferos coronati diſcumbant, poculis optimo vino plenis nunquam deficientibus, quaſi opinetur perpetuam ebrietatem optimam virtutis eſſe mercedem. Simili figmento vſus eſt Heſiodus, *qui vt ruſticis ſuis æquitatem perſuaderet, Deos hominibus iuſtitiam ſeruantibus arbores dare, quarum rami baccarum vbertate ſemper incurueſcerent, Robora autem apium examina haberent, quæ optima mella ſemper ſtillarent: his, & ſimilibus blandiciis hebetes illos alliciebant, vt conſuetudine animum abducerent, & ciuilem ſocietatem ſequerentur.* Non *igitur admirandum eſt doctiſsimos, grauiſsimoſque* Philoſophos *nonnulla in libris ſuis ſcripſiſſe, quæ vel turpia, vel ab omni humanitate aliena eſſe videantur.* Pau*ca enim quædam ex deprauatis moribus permitterent opus fuit, vt quamplurima, quæ optima ſunt perſuaderent. Licere hominibus (inquit* Plato *in iiij. librorum ſuorum de ciuili ſocietate) quamcunque voluerint vxorem ducere, præter matrem, & eius aſcendentes. Sic etiam mulieribus licere ait, cuicũque voluerint nuptui dari filio, parẽti, & eorũ ſuperioribus, aut inferioribus. Nõ tamen ignorabat* Plato *indecorũ omnino eſſe* Ger-

manam ſororem ducere, quod vulgo tunc fiebat Athenis, ſed peßimam conſuetudinem abolere nequaquam poterat, Sic & Ariſto. auaris annuere viſus eſt, cum ait ad cenſum filios procreandos eſſe, ne plures edantur quam Paterfam. alere poßit. Proinde cum ſatis liberorum fuit, vel ab vxoribus omnino abſtinendum cenſuit, vel ſi id minus fieri poßet, cum in aluo habere inuenta vxor, dilutionibus vtendum arbitrabatur, vt abortiuus deiiciatur, antequam ſenſus vitaque ei inſit. Hoc ab humanitate alienũ ſciebat eſſe philoſophus ſapientiſsimus, ſed vt durioribus illis hominibus matrimonii perſuaderet, egit quod potuit. Noſtris vero temporibus, quibus cuique cuius quod facto opus ſit ſibi preſcribere ſcit, omnia ad virtutem dirigenda ſunt, nihilque permittendum eſt, quod ab honeſto, vel minima quidem ex parte alienum videri poßit.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS CAIETANI LIBER Quintus de Inſtitutione Reipub. incipit.

Titulus Primus.

De officio optimi Ciuis & de Inſtitutione ciuilis vitæ, quæ ad tranquillitatem ducit, & de vrbanitate, de aſtutia, Qui ſunt habendi ciues, de patria germana, de patria iuris.

PRAECEPTA optimi Ciuis, & eius qui ad omnia munera reip. gerēda idoneus ſit, ſi quis tradere velit, multa vt ei tribuat opus eſt. Singulæ namque virtutes ciuili

viro conueniunt, mores verò optimi, ac probatiſſimi, & decoris illud, quod Cicero 1 tantis laudibus effert, ciuilis diſciplinæ proprium eſt. Quocirca malè morati homines, quique in verbis, aut in geſtu minus apti ſunt, inurbani vocantur, quippe qui ruri potius educati, quam in vrbibus eſſe videantur. Hinc trahitur vrbanitatis nomẽ, quod ad ſermonem, moreſque pertinet, & ab vrbe dicitur, quandoquidem à ciuili congreſſu, doctorumque virorum conſuetudine eruditio quæque trahitur, quæ homines miro quodam lepore, ac ſale perfundit, cuiquidem contraria eſt ruſticitas. Hæc virtus tanti fuit, vt Domitius Marſus orator elegantiſſimus de ea ſumma cum diligentia libros ſcripſerit. Hinc etiam aſtutia dicitur, quæ tum vrbanitatem, tũ ciuilem calliditatẽ ſignificat, & aſtutum vrbanũ ſignificare Pædian⁹ refert. Apud Græcos nanque τὸ ἄςυ vrbs eſt Et veteres latini aſtu 2 pro vrbe dixerunt vt eſt apud Terentiũ in eunucho, anus in aſtu venit, hoc eſt in vrbem 3. Æmilius Probus in libro ſuo peregregio, qui de vita excellentium imperatorum inſcribitur, Cum de incendio vrbis Athenarum loqueretur eiuſmodi etiam verba pro-

1 libro 1. off. in tractatu de temperãtia.

2. et apud Cic. li. 2. de legib. circa principium.

3. Interprete Donato.

tulit, vt Xerxes Thermopylis expugnatis protinus acceſſit aſtu, idque nullis defendentibus interfectis ſacerdotibus, quos in arce inuenerat incendio deleuit. Sed videndum imprimis eſt, quem ciuem eſſe habendum huius ciuitatis noſtræ arbitremur. Et ſi colluuionem omnem, quæ vnis mœnibus clauditur ciuili nominē dignam eſſe dicimus, Homerus 4 tamen, & qui eum ſecuti ſunt, eum ſolummodo ciuem opinantur, qui ad honores capeſſendos, muneraque ciuilia obeunda habiles ſint, alij volunt ciues omnes cēſeri, qui ingenuis, ciuibuſquē parentibus orti ſint. Aliis ſatis viſum eſt, ſi ex altero parēte ciue ſunt geniti. Fuerunt qui propter paruam populi frequentiam peregrinos ciuitati aſcriberent, dummodo domum intra vrbem ædificarent, artem exercerent, affinitatemve contraherent, verumtamen ciuem (vt Romani Iureconſulti perhibēt) ſola origo facit. Quocirca filius, qui in alia ciuitate ortus eſt, & ex alia patrē oriundum habet, germanæ patriæ ciuis dicitur, non eius in qua natus eſt, domiciliumve contraxit. Cicero in libris quos de legibus ſcripſit 5 duas, patrias ſibi eſſe teſtatur, vnā Germanā 6 ex qua

4. Ariſt. lib. 3. ca. 1. politic. ciuem ita definit.

5. in principio li. 2

6. quam etiā naturæ appellat.

oriundus eſſet, Alteram iuris in qua altus, & educatus, & in ciuilem ſocietatẽ accitus: Idemque vſu venire M. Catoni aſſerit, qui cũ Tuſculanus eſſet, in ciuitatem tamen Romanam ſuſceptus ortu Tuſculanus, iure autem Romanus ciuis haberetur. Eiuſmodi igitur ciuitatis noſtræ ciuem eſſe dicemus qui patrem inter maiores indigenas habuerit (Nam de matre minus curandum eſt, peregrina nec ne fuerit, dummodo ſit ingenua) quemquidem ad munera capeſſenda aptum per naturam eſſe arbitramur, ſi per eius virtutes licebit: nam (vt ſuperius diximus) magiſtratus munera virtutum, non generis, aut gratiæ pręmia decernenda ſunt. Erit & ſecũdum ciuium genus eorum, qui cum peregrini ſint, vrbem noſtram aliquo excellenti munere affecerunt, déque ea optime meriti priuilegium meruerunt, Qui ciuitate quidẽ donati publicis etiam muneribus honeſtati ſunt, qua indulgentia, ac benignitate Romani ſæpenumero vſi ſunt; 7 exẽplo Romuli vrbis conditoris, qui tanta ſapientia valuit, vt pleroſque populos vno eodemque die & hoſtes, ac ciues habuerit. Nec aliud quippiam (vt Cornelius Tacitus refert) auctore Claudio Ne-

7. *vt Marius Camertes teſte Plutar. in apopht. Regum & c.*

8. *Vt putat Liuius qui Romulum et Tatium in ipſo bello certare conſeſſos et de pace collocutos ſcribit diſſentiẽs à Dionyſ. Plut. in Romulo & Eutropio li. 1. cap. 4.*

rone magis exitio fuit Lacedæmoniis, & Atheniēſibus, quanquā armis pollebāt, quā quod victos omnes populos perpetuo pro alienigenis arcebant, quàquidē in re Romani eos, qui in repub. lōge magis promeruerāt, maiore libertate donatos Quirites eſſe voluerūt. Inhumanū ſiquidem eſt peregrinos eos appellare, qui de ciuitate optimè meriti, ſibi patriā obnoxiam beneficiis affecerunt. Erunt igitur noſtri origine alij, alij autem priuilegio. Sed priores nobis fortuna, ſecundos verò beneficium præſtabit.

Titulus ſecundus.

DE CIVILI VIRO, DE CONCORDIA CIVIVM, DE animi ratione, de ciuilibus virtutibus, de fortitudine & eius comitibus, de Iuſtitia & eius comitibus.

Concordiam, mutuaſque operas ciuibus inter ciues neceſſarias eſſe docet: tum ſingulas virtutes præcipuas quatuor videlicet tantopere celebratas vnicuique commendat, quo ciuium cœtus incolumis & illæſus conſeruetur. A R G.

CIVILEM virum ſi quis paucis verbis determinare volet, dicet eum virum bonum & reipub. vtilem. imprimis nanque oportet, vt ante oculos habeat Platonis 1 ſententiam, quaquidem oſtendit homines non tantum ſibi natos eſſe, ſed patriam partem, partem liberos, affines, amicoſque ſibi vendicare, & id iure quidem optimo. Humana enim ſocietas ad vitæ commoditatem instituta eſt, & ad maiorem viuendi libertatem, tutiorem, beatioremque degendi rationem. Hæc cum cogitabimus dignoſcemus nos patriæ debere, opem, conſilium auxiliumque. Apes, & formicæ 2 animalia non modo puſilla, ſed muta nobis exemplo eſſe debent, quæquidem in cõmuni laborãt, ſimul congregãt, ſimul cõſeruãt, iiſdem munimẽtis aſſeruãtur, cõmuni periculo hoſtem propulſant, & opes, liberos, populumque tuentur. Quis enim bonus ciuis haberi poteſt? qui ſibi ſoli prodeſt, ſibi congregat, nec impertitur reliquis, vixque patitur præ auaritia liberos, coniugemque ad neceſſitatem etiam victitare. Rempub. quaſi nauim 3 exiſtimare debemus, quæ omnium qui in eâ vehuntur manibus, officioque indiget. Et pro viribus ſuis

Epiſtola 9. ad Architam Tarẽtinum. quã Cic. vſurpat lib. 1. off.

2. Deſcribitur natura formicarum 4. Aeneidos & Apum 4. Georg.

3. Reip. et ciuium cũ naue & nautis cõparatio

quiſque niti debet, non modo ne euertatur, ſed vt in tutiſſimum portum ſe recipiat. Et vt in ea alius gubernaculum regit, alius antennas dirigit, alius rudentibus adeſt, alius aliis rebus incumbit, & vna omnibus ratio eſt, vt nauim tutentur: ſic & ciues omnes efficere debent, & alius conſilio, alius diligentia, alius opibus, alius opera, atque induſtria remp. adiuuare, quo non modo ſeruetur, verum in dies magis magiſque augeatur. Taliter animati ciues optimi habendi ſunt. Faciunt namque remp. opulentiſſimam, nullæ enim opes, nulla vectigalia magis augēt ciuitatem, tutioréque reddūt. Quia ſi ciues inter ſe cōcordes ſint ad bene de ea promerēdū, & alia ex parte nulla potētia nullęque opes ſatis firmę ſūt vbi animi ciuiū nutāt, & in diuerſas partes rapiūtur, quod mirabili quidē exēplo docuit Scilur⁹. 4 Nā cū morbo, ſenioq; cōfectus iā deficeret, filios octoginta mares, quos habebat, euocari iuſſit haſtarūque faſcē, quē pro liberorū numero deuinxerat, manibus tenēs ſingulisque protēdens, vt illum cōfringerent imperauit. Negātibus autem illis ſe id perficere poſſe, ſingulas educēs haſtas facile omnes defregit, eoſque 4. *Sciluri exemplū ex Plut. apophț.*

monuit dum concordes vnà eſſent nullis viribus ſuperari poſſe, ſed firmos diutius, ac potentes fore, verùm imbecilles admodum, ſi diſſidentes, diſcordeſque eſſent, & facile de ſe victoriam minimo etiam cuique hoſti præbituros, Hoc quã-quam vni familiæ præceptum eſſe videtur, ad vniuerſam tamen ciuilem ſocietatem pertinet, quæ tùnc ſit coniunctiſſima cum pari animo, concordique volũtate regitur, veráque eſt illa vetuſtiſſima ſententia, qua dicitur remp. diuturnum, atque immortale eſſe animal, quod nunquam occidit, niſi ipſa vim afferat, mortéque ſibi conſciſcat. Imperium orbis terræ tandiu Romani tenuerunt, quã-diu à ciuili ſanguine, inteſtinoque bello manus abſtinuerunt. Sed vbi Cinnæ ambitio, Syllæ infamis illa tabula, 5. Marij cædes, Generi, Socerique 6 arma rẽp. inuaſerunt, victores, dominique rerum Romani ludibrio plebi, barbariſque hoſtibus extitere. Diſcordia etiam laborã-tes Athenienſes à Lacedæmoniis Lyſandro duce victi ſunt, qui ſub eorum ditione tandiu fuerant, & numero, viribus, opibuſque longè inferiores. Quocirca nulla perſuaſio in libera ciuitate præſtantior eſſe poteſt, qua ſinguli ad concor-

5. Proſcriptorum ciuium.

6. Iulij Cæſaris & Pompeij.

cordiam inſtituantur, quaque minimæ etiam ciuitates augentur, & perpetua libertate fruuntur. Hic eſt murus tutus. Hæ ſunt adamantinæ turres de quibus poetæ fabulantur, quæ nullis viribus, nullo ariete, nulloque Iouis fulmine dirui poſſunt. Taliter animatus erit ciuis noſter, quem optimum eſſe volumus, ſi Pythagoræ, Platoniſque 7 ſententiam ſecutus, cognouerit animum noſtrum triplicem eſſe, cuiuſquidem principatum, Rationem in capite ſitam eſſe oſtendunt, tanquam in arce corporis, vt immortalis exiſtens pabulo contemplationis maximarum rerum ſemper aleretur. Hanc corporis partem mũdi, hominũque conditor ad ſimilitudinem mundanę Sphęrę effecit, hominemque ipſum ad cælum erexit, contra reliquarum animantium naturam; 8 quæ pronæ terram ſpectãtes, vix cælum cõtueri poſſunt, vt oſtẽderet hominem Dei contemplatorẽ eſſe debere, & mentem eius (quæ in cerebro ſedem habet) ducem, & quaſi habenã hominis eſſe. Ineſt namque in ea omnis humana ratio, quæ gerendorum ordinem præ ſe fert, tempora metitur, præſentia præteritis annectit, & ſic futura præſagire nititur. Alteras duas partes ſe

7. *in prima parte Timæi.*

8. *Vide quæ ſcribuntur à Galeno de piſce οὐρανοσκόπῳ. lib. 7. de vſu partium.*

cluſas dignoſcet à ſuperiore,& in pectore iram, cupiditatē verò ſubter præcordia collocatā,quæquidem nō participes rationis ſunt,vt ſuperior,ſed eius omnino expertes. At veluti prior illa ad tranquillitatem,& placidā, quietamque vitā ducit, ac etiam ad cōmentationem,ſciētiāque diuinarum, humanarūque rerū, ſic poſteriores cōtrà ad irā,cōcupiſcentiam,turbidoſque omnes motus nos rapiunt. Quibus ex rebus conſequens eſt, vt nos ipſos ignoremus, & inſcitia rerū omnium laborātes cæci in tenebris diutius oberremus. Diſponat animum ſuum ciuis noſter,vt munere ſuo fungatur. Eſt enim animi munus ratione vti,quæquidem ſemper dominari debet, & appetitum adeo obſequentem habere, vt nihil turpe,nihil indecorum appetat,& veluti exultans,ac proſiliens equus optimi ſeſſoris habena regitur, ſic appetitus à ratione ducatur,cui ſemper acquieſcat, & nunquam duriore ceruice obluctetur, ſi bonus vir,ac ſapiens eſſe voluerit. Nam ſapiens animus omnes motus dicto obſequētes habena regit. Vera enim eſt illa M. Fabij Quintiliani 9 ſentētia, quod ſicut aues ad volatū,equi ad curſum, feræ ad ſæuitiam giguuntur, ita nobis eſt

9. cap. 1. lib. 1. in ſtitut. oratori.

propria mentis agitatio, atque ſolertia, vnde origo animi noſtri cœleſtis eſſe creditur, hebetes verò, & indociles non magis ſecundū naturam homines eduntur, quam prodigioſa corpora, & mōſtris inſignia ex agnitione animi, & mentis agitatione ſapientia oritur, cognitio rerum manat, profluunt ciuiles illæ virtutes, quibus ciuis noſter laudem & charitatem ciuium conſequetur, quæ ſunt vitæ ſine metu degendæ præſidia firmiſſima. Nam aderit fortitudo in laboribus, periculiſque ſubeundis, quæ docebit dulce & decorum eſſe (ſi opus fuerit) vt locupletiſſimus teſtis eſt Horatius Ode ij. li. iij.) pro patria mori.

Mors & fugacem perſequitur virum,
Nec parcit in bellis iuuentæ
Poplitibus timidove tergo.

Et paulo poſt addit.

Virtus recludens immeritis mori 10. Liu.
Cœlum, negata tentat iter via, lib. 2.
Cœtuſque vulgares, & vdam dec. 1.
Spe nit humum fugiente penna. Dionyſ.

Sibique ante oculos ponet fortiſſimos quoſque viros, qui intrepidè pro patria dimicarunt, veluti Horatium 10 illū, qui Hetruſcorū agmē ſuſtinuit, donec ſublicius pons ſcinderetur, nec dubitauit lib. 5. Oroſ. lib. 2. c. 5. Val. Max. lib. 3. cap. 2.

armatum ſeſe in tyberim mittere, veluti M. Marcellum, 11 qui apud padum fluuium gallorum regem maximis copiis ſtipatum, cum paucis equitibus inuaſit ingenti vigore animi, quem quamprimum obtruncatum armis exuit. Succurret & Deciorũ memoria, qui ſeſe patriæ vouerunt, ſic etiam externis Codrus 12 Athenienſium rex, qui non dubitauit etiam pro patria mori, & Leonidas 13 Lacedæmoniorum dux, qui in Thermopylis cum trecentis ſuis, quos Sparta eduxerat, occubuit pro gręcię ſalute, cum propoſita eſſet, aut turpis fuga, aut generoſa mors. Eiuſmodi exemplis ſe confirmabit, fortitudineque vtetur, cum opus fuerit. Præſtat enim fortitudo magnanimitatem, fiduciã, ſecuritatem, magnificentiam, conſtantiam, tolerãtiam, firmitatem, quæ optimę comites ſunt ad magna quæque reip. munera obeunda. Aderit temperantia, quæ in prætermittendis voluptatibus maximè cernitur, nec permittet, vt aliquo præcipiti curſu rapiatur, ſed eum moderatiſſimũ cũ in rebus, tum in aduerſis reddet, nec ſe offerentẽ in magiſtratibus patietur, ſed vt imperium à ſenatu, populoque cognoſcat ſuadebit, & denique nihil per vim aget,

11. *Plut. in eius vita.*

12. *Val. Max. li. 5. ca. 6. et Sabell. li. 8. Enn. 1.*

13. *Herodot. li. 7. & Ælianus lib. 3. de varia histor.*

quoquidem nihil deterius, nihilque deteſtabilius in libera ciuitate eſſe poteſt. Imitabiturque in hac potiſſimum virtute Publium Valerium, 14 cui publicolæ à ſenatu populoque Romano nomen 14. Plut. in Valer.
inditum eſt, qui cũ exactis regibus ſummam auctoritatẽ populo deferente, ac etiã ex ſenatuſconſulto accepiſſet: nũquam tamen ea vſus eſt, niſi modeſtiſſimè, legemque tulit, ne quis magiſtratus in ciuem Romanum, qui ad populum prouocaſſet animaduertere poſſet, & vltrò Spurium Lucretiũ collegam aſſumpſit, cui etiam (quia maior natu erat) faſces transferri iuſſit. Temperantiã ſequitur modeſtia, verecũdia, abſtinentia, caſtitas, honeſtas, parcitas, ſobrietas, quæ virtutes freno rationis omnes cupiditates comprimunt. Aderit prudentia, quæ in delectu bonorum malorumque verſatur, ſine qua nihil rectè agi poteſt, quam Cicero 15 detractis literis à prouidendo, quaſi prouidẽtiam dictã putat, quãquidẽ ſcientiam expetendarum, fugiendarumque rerũ eſſe opinatur. Prudẽtiæ munus eſt omnia ad rationis normam dirigere, nihil agere pœnitendũ, fortunæ aditus quaſi diuina quadam ratione præoccupare, nihil pręter rectũ agere. Huic enim 15. Cir finem lib. 1. de leg.

virtuti ineſt ratio, intellectus, circũſpectio, prouidentia, docilitas, & cautio, hanc etiam comitabitur iuſtitia, quæ firmamentum eſt humanæ ſocietatis, hæc tribuit cuique quod ſuum eſt, neminem lędit, & vt pœna ſontem, ſic optimè meritos dignitate, ac gloria afficit, à iuſtitia manat innocentia, amicitia, concordia, pietas, gratitudo, humanitas, facilitas, quæ munera optimi ciuis ſunt. Hæ quatuor inter ſe ſorores mutuis nexibus colligatę (vt de gratiis poetę fabulantur) nunquam ſeparãtur, vna enim ſine aliis perfecta eſſe non poteſt, ſed manca omnino, & inchoata eſſe videtur. Nam fortitudo ſine prudentia temeritas eſt. Prudentia autẽ ſine iuſtitia calliditas, & mala quædã malicia. Temperantia ſine fortitudine ignauia eſt. Iuſtitia autẽ ſine tẽperãtia crudelitas. Vnde illud Ennij poetæ 16. Summũ ius ſumma iniuria eſt, vnicuique enim virtuti, qui recte de moribus philoſophãtur, duo opponũt vicia, illud imprimis quod apertè contrarium eſt, & quod ſpecie ſimilitudinis adũbratur. Prudẽtia imprudentiã habet contrariã, aſtutiã verò ſimilẽ. Parſimoniæ contraria eſt effuſio, ſimilis autem tenacitas. Iuſtitiæ contraria iniuſtitia ęſt, Libido

16. Vide *Eraſmũ in prouerbio ſummum ius* Item *regula Lesbia.*

quoque vindictæ ſimilis: ſic fortitudo, vt ignauiam habet cõtrariam, ſic ſimilem duriciem, vt conſtantia inconſtantiã cõtrariam habet, ſimilem verò pertinaciã, quæ talia tametſi natura diſtant, fallunt tamen ſimilitudinis ſpecie. Concordent igitur inter ſe hæ quatuor virtutes, veluti in cantu, & fidibus fit, vt perfectam conſonantiam, & harmoniam faciant, qua nihil præclarius dici, aut cogitari poteſt. Hæc erit ratio, quæ ciuem noſtrum ad perfectam fœlicitatem ducet. Nam tanti eſt virtus vt ſine ea nihil bene mortalibus eſſe poſſit, & cum ea nihil deſit. Vera ſiquidem mihi ſentẽtia Stoicorum 17 eſſe videtur, & ab doctiſſimis quibuſque viris comprobanda, qua firmiſſimis argumentis oſtendunt ſolam virtutem ſatis eſſe, ad bene, beatéque viuendum. Et ſi verè iudicare volumus, bona illa corporis & externa, quæ adduntur ab Academicis, & Peripateticis ad veram fœlicitatẽ nobis potius eblandiuntur, & moribus noſtris aliquid indulgent, quam ad beatitudinem aliquid addant, quæ ſola virtute perficitur, quod quidem ex ſimilitudine, quam faciunt, ſatis apertè cerni licet. Dicunt enim ſi quis libram 18 teneret, & in altera

17. hæc quæſtio agitatur à Cicerone lib. 5. Tuſcul. quæſt.

18. Critolaũ intelligit de cuius libra & bilance fit mentio apud Cic. lib. 2. de orat. & Tuſcul. quæſt. 5.

lance quicquid bonorum eſſe poſſit corporis, & fortunæ imponeret, in altera autem vel minimum quippiam virtutis, ea ad terram vſque deprimentur. Quocirca non videtur à Stoicorum ſententia diſcedere, ſed eam aliis verbis comprobare, nec tamen manifeſtè annuere audent, ne victi cedere videantur, aut ab eorum præſcripto aberrare.

Titulus tertius.

DE VTILITATE CIVILI, DE ARTIVM VTILITATE.

ARG. *Artibus hominum ſocietatem iuuari & diuinos honores acquiri manifeſtum facit.*

OPtima perſuaſio erit etiam ciuili viro, & à virtutum habitu manabit, ſi ſenatum arbitrabitur ad homines iuuandos, tutandos, conſeruandoſque inſtitutum. Parum admodum eſſet, & indignum excellenti viro, ſi ſibi ſoli, ſuisve ſenatum factum duceret. Communis vtilitas eſt quæ homines cõmendatos efficit, & bene de omnibus meritos, quam tanti fecefunt antiqui, vt diuinis honoribus 1 honeſtarent illos

1. vide Plin. li. 2. ca. 7. & cap. 1. li. 24.

à quibus commoda,& vtilitates accepiſſent. Hercules qui tam præſens Deus apud omnes fere gentes habitus eſt, nullã aliã ob cauſam (cũ mortalis eſſet) in numẽ relatus credebatur, niſi quod magnis cõmodis pleroſque populos affeciſſet, nã aut cũ beluis veſtãtibus regiones certabat, aut fœdas, obſcœnaſque aues ſagittis transfigebat, aut nephãdos prædones, latroneſve, qui mare infeſtum habebãt, ſeu itinera obſidebãt interimebat, ſiue aliud quippiã id genus gerebat, quo hominib⁹ prodeſſet, vitãque eorũ tutiorẽ beatioréque redderet. Dionyſius (cui Baccho nomẽ fuit) Deus habit⁹ eſt, quod apud Thebas vini vſum docuerit, & nõ modo bellicis virtutibus illuſtris fuerit, ſed rerũ occultarũ indagator optimus. Is primò philoſophatus eſt in Europa, deinde in Aſia, & pręcipuè apud Iudęos, quos & bello domuit, & legibus ordinauit, Indos omnes præter Gãgaridas ſubegit, & cum in vicis habitarent, vrbes pulcherrimas condidit, vicoſque in eas tranſtulit, regionem inſtituit, & leges optimas tulit, forum cõſtituit, vnde apud Indos diuinos meruit honores. Oſiris quoque apud Ægyptios ob ſalubre inuentum medicinæ, & quod vitium

2. hoc exemplum & 4. ſequẽtia leguntur apud Diodorum c. 2. lib. 1. rerũ antiqui.

ſationem primus eos docuit, diuinis honoribus honeſtatus fuit. Sic Triptolemus, qui frumenti vſum Atticos docuit, 3 Deus habitus eſt, & Iſis, quod frumenta ferere, & lini vſum Aegyptios docuerit Dea exiſtimata eſt. Præmiis haud dubiè, & honoribus digni ſunt, qui inuentis ſuis hominibus proſunt, ſed quã do id neutiquam omnibus conceſſum eſt, id ſaltem quiſque præſtare poteſt, vt ne cui dicto proteruo, aut facto nocere audeat. Sic enim viuere, vt nemini vnquã obſit, etiam ſi id cum emolumento ſuo, & ſine fraude efficere poſſet. Sapiẽtis viri eſt (vt Archeſilaus Zenoni aſſentiens affirmat) cauere ne capiatur, & ne fallatur vidre. Sed non minor virtus erit diligenter aduertere, ne aliquem lędat, aut iniuria laceſſat, cum longè melius ſit (vt Socrates 4 ait) iniuriam accipere, quam iniuria aliquem afficere. Hæc ſunt ſtudia quæ eum charum ciuibus faciẽt, etiam de rep. bene meritum. Nam vera eſt illa Ciceronis ſententia, laudari, diligi, coli glorioſum eſt, metui, & odio eſſe, inuidioſum, deteſtabile, imbecillum caducum. Charitate enim, & beneuolentia ciuium ſeptum eſſe oportet, non opulentia, aut armis. Atqui

3. Virg. 1. Georg. eũ appellat puerum vnci aratri mõſtratorẽ.

4. Brusonius li. 3. ca. 4.

animi ingenui eſt, nullo modo permittere, vt quiſpiam ſeipſũ decipiat. Quod quidem ſcitè admodum exemplo pulcherrimo docuit Carneades, ſi ſcires (inquit) aſpidem occultè vſpiam latere, & velle imprudentem aliquem ſuper ea aſſidere, cuius mors etiam tibi emolumento futura ſit, improbè feceris, niſi monueris ne aſſideat. Studium virtutis eſt quod bonum ciuem facit: eo nanque habitu mentis inducitur, vt nihil turpe cogitare poſſit, nihilque agere quod nó rectum omni ex parte ſit, & virtutem toto (vt dicitur) pectore amplectitur. Sic turpitudinem fugit, eaque quamuis non lædatur, ita offenditur, vt ne eum quidem quem ſceleratè, impunè, flagitioſeque viuere putat, æquis oculis intueri poſſit. Callidi quidem hominis eſt, & hebetis omnino ingenij legum formidine à vitijs cohiberi. Neque erit in tenebris cum eo micandum, 5. qui nihil timet niſi teſtem, & iudicem. Bonus quidem vir ſemper idem eſt, nunquam à ſeipſo diſcedit. Et probus eſſe, quã haberi mauult, nullis ſimultatis inuolucris obtegitur. Frõs eadẽ, ijdẽque oculi, vult⁹ verus ſẽper erit, oratio itidẽ veriſſima. Cõtra leges inſtituta, & mores nihil aget eti

5. Cic. lib. 2. de Diuinat. & 2. de finib. & 3. off. Eraſmus centuria 8. chiliad. 2 parœm.

am ſi id impunè facere poſſit. Leges enim vetant inquit Socrates, cum è cuſtodia eum vie ducere vellēt diſcipuli. Cauebit etiam ſummopere, ne quid in eo inſigne viciũ eſſe dicatur, artes exercebit, quibus honeſtè, & ſine iniuria viuere poſſit, & familiam educare, habere enim debet rationem rei familiaris, vt liberis, amicis, alijſque neceſſarijs opituletur, & reip. imprimis cum tēpus exigit, ſingulorum omnium facultates, & opes (vt ait Cicero) diuitię ſunt ciuitatis. Lucretur tamen ſinę iniuria, vt ſępe iam diximus, malè parta (vt ait poeta ille vetuſtiſſimus) malè dilabũtur. Proderit quibuſcũque poterit, oberit nemini, & nihil magis lucro apponet quam quotidie aliquid diſcere. Nã ille in rep. præferendus eſt, qui virtute præſtat, & inter ciues ille maiori laude dignus erit, qui

6. *Cic. li. 3. de orat.* plures artes cum vtilitate ciuium exercere poteſt. Hippias 6. (qui temporibus Socratis vixit) diſertiſſimus fuit orator & Philoſophus peregregrius, is cum ad Olympicum certamen veniſſet, magnæ admirationi omnibus fuit, quod omnia, quæ ad vſum corporis habebat, ſuis manibus effecerat, veſtem nanque ſibi texuerat, baltheum celauerat, annu-

lum ſculpſerat, & crepidas Græcorum more ſibi parauerat. Quanta admiratio, quantaque vtilitas fuit in Sphæra illa, quam ad ſimilitudinē mundanæ ſphæræ primus omnium fecit Archimedes Syracuſanus, eam non modo Cicero, ſed cōplures tum Græci, tum latini ſcriptores admirabili afficiunt laude. Et imprimis Claudianus poeta his verſibus.

Iuppiter in paruo cum cerneret æthera vitro,
Riſit, & ad ſuperos talia dicta dedit,
Huccine mortalis progreſsa potentia curæ,
Iam meus in fragili luditur orbe labor?
Iura poli, rerumque fidem, legemque virorum,
Ecce Syracuſius tranſtulit arte ſenex.
Incluſus variis famulatur ſpiritus aſtris
Hoc vnum certis motibus vrget opus.
Percurrit proprium mentitus ſignifer annum,
Scintillata nouo Cynthia menſe redit.
Iamque ſuum voluens audax induſtria mundum,
Gaudet, & humana ſydera mente videt.
Quid falſo inſontem tonitru Salmonea miror?
Æmula naturæ parua reperta manus?

7. *Fauorinus apud Gell. lib.* 10. *cap* 12. Architas 7. quoque Tarentin' Pythagoricus philoſophus nobiliſſimus, qui ad Platonem literas dedit, vt à Dionyſio caueret, ſi vitæ ſuæ bene conſultum vellet, compluribus admirationi fuit, quod artes pene omnes calleret, is tanto acumine ingenij extitit, vt ſimulachrum columbæ mira quadam ratione, atque arte fecerit, quodquidem volaſſe Fauorinus philoſophus retulit. Ita erat libramentis quibuſdam ſuſpenſum, & in eo incluſa aura temperato ſpiritu volatum compellabat. Vera quidem eſt illa attica ſententia, vt quiſque plurimas in ciuitate artes exercet, ita vtiliſſimus quoque exiſtimatur Nā non modo ſimul viuendi gratia ciuilis ſocietas inſtituta eſt, ſed bene, ac commodius degendi. Proinde quicunque plus confert vtilitatis, ille maiore beniuolentia, ac gratia dignus erit

Titulus quartus.

DE BENEFICENTIA, DE GRATIIS, DE LIBERALITATE.

ARG. *Dandis & accipiendis beneficiis humanam ſocietatem deuinciri commonſtrat, ac proinde bene-*

ficentiam & liberalitatem ciuibus magnopere commendat.

BENEFICIO multos afficere debet optimus ciuis, exemplo autem omnibus prodeſſe. Inter præclariſſimas Aphricani laudes (quas & Polybius, & alij ſcriptores 1. memorant) magna illa habetur, quod quotidie in forum deſcendebat, neque inde ſe domum ante recipiebat, quam aliquem beneficio ſibi obnoxium reddidiſſet. Et Titus Veſpaſiani filius, 2. qui tribus annis poſt patrem imperauit, tantæ comitatis fuit, vt cum inter cœnandum meminiſſet nihil ſe illo die cuiquam præſtitiſſe, ait amice hodie diem perdidi. Facetè quidam doctiſſimus vir interrogatus quid inuidendum præter alios homines, reges, ac principes haberent? Reſpondit nihil niſi quod pluribus (ſi volunt) prodeſſe poſſunt. Iulius Cæſar 3. omne hominum genus diuerſis benignitatis officijs ſibi conciliauit, nam muneribus, ludis, congiarijs, epulis, largitionibus imperitam multitudinem illexit, amicos præmijs, & facilitate conſeruauit, aduerſarios autem clemen-

1. vt Plutarchus in Apophtheg.

2. Suetonius in eius vita.

3 Idem in vita Cæſaris dicta-toris.

tia, & liberalitate ſibi deuinxit. Secus tamen à quibuſdam noſtro tempore obſeruari video. Nam dum rem ſuam factitare ſe dicunt, omnes neglectui habent, neque alicui adſunt, quanuis plurimis ſine iactura commodare poſſent. Et in referenda gratia (quo crimine nullum grauius eſſe poteſt) negligentiores ſunt. Gratias Pindarus omnium Lyricorum excellentiſſimus tres eſſe inducit, Iouis Eumoneſque filias quarum vna Aglaia, Altera Thalia, Tertia Euphroſyne nuncupatur. Has tres geminas eſſe poetæ fabulantur, & mutuis brachijs ita deuinciri, vt vna ire, duæ autem redire videantur, quoquidem figmento oſtendunt homines in referenda gratia liberales eſſe oportere, vt qui vnam accipiant duplicem mittant, quod quidem ruſtico ſuo etiam præcipit Heſiodus, 4. Vult enim vt maiore menſura reddat, & cumulatiore, quæ mutuo à vicino acceperit. Erit igitur ciuilis viri officium liberalitate vti in referenda gratia, & accepti beneficii nunquam obliuiſci, quod quidem officium tanti veteres eſſe voluerunt; vt non modo non viuos, verum ne mortuos quidem id negligere arbitrati ſint. Hoc

4. Vt eſt apud Ciceronem li. 1. off. cap. Sin erũt merita non vt ineũda, &c.

Hoc etiam exemplis quibuſdam comprobare nituntur. Dicunt nanque Simonidem 5. poetam cum iter faceret, videretque ignotum quendam mortuum alitibus, feriſque proiectum, cum quã- primum humaſſe, verum cum nauim conſcendere in animo haberet, per quietem vidit quem ſepelierat, monentem, ne id faceret, nam ſi nauigaſſet cum naufragio eſſe periturum. Id inſomnium cum socijs recitaret, irriſus eſt, ſoluſque in littore remanſit, cum minus ei auſcultare alij vellent, ſed cum paululum quippiam à terra diſceſſiſſent tempeſtate oborta, amiſſis armamentis, fractaque naui omnes periere. Et ſic Simonides pro officio ſepulturæ vitæ beneficium accepit. Alia verò ex parte quibuſcunque poteſt ciuilis vir commodare debet. Longè enim gratius eſſe videtur ingenuis animis beneficium facere, quam accipere. Bene enim de nobis meriti, ad parem, maioremque gratiam referendam nos obnoxios faciunt, & libertatem noſtram aliqua ex parte ſibi obligare videntur. At vero qui acceperint nobis pari beneficio quaſi addicti ſunt.

5. Cice. lib. 1. de diuinat. et Vale. Max. lib. 1. cap. 7. de Somnijs.

Titulus quintus.

DE VANITATE, ET MENDACIO, DE IVREIVRANDO. de modeſtia ſermonis, de opportunitate ſilentij, de adulatione.

ARG. *Veritatem colendam, tum quando & quomodo ſermone vtendum ſit inſpiciendum eſſe monet.*

CAueat optimus quiſq; ciuis ne futilis, vanus aut mendax in loquendo fit, eſt enim mentiri animi anguſti, & ſeruilis potius, quã ingenui. Scitè admodum Ariſtoteles 1. rogãti cuidã quid mẽdacio mendaces lucrarentur? Reſpondit, vt eis verum non credatur. Lõgè tamẽ deterius eſt peierare, quod crimẽ tãti fuit apud Ægyptios, 2. vt periuri omnes capite damnarentur, vt qui pietatem in deos violarent. & fidem inter homines tollerent. Eſt enim iuſiurandum affirmatio religioſa quaſi deo teſte. Exemplum iuriſiurandi imprimis præbuit M. Attilius regulus, 3. qui ex inſidijs captus fuit à Carthaginiẽſibus, & Romã iuratus ad ſenatum miſſus, vt niſi redderentur captiui, ipſe Carthaginem rediret, is Romam venit, nec cenſuit è rep. eſſe captiuos reddere, maluit tamẽ ad ſuppliciũ

1. *Diog. Laert. in eius vita.*
2. *Diod. lib. 1. cap. 6*
3. *Frõtinus lib. 2. cap. 2. & 3. Sabell. lib. 9. Ennead. 4. Oroſ. lib. 4. cap. 9. & 10. Gell. lib 6. cap. 4.*

redire, quã iuriſiurandi fidem hoſti datam infringere. In ſecundo punico bello vnus ex captiuis quos Romã Hãnibal redimendorum ſociorum gratia miſerat cum non redimi captiuos à ſenatu reſpõſum eſſet, domũ redijt, quod fallaci reditu in caſtra iureiurando ſe exolutum putaret, hoc vbi innotuit, ſenatus cẽſuit eum cõprehendendũ eſſe, & cuſtodibus publicè datis ad Hannibalẽ quoque ducendũ, tanti fidem, ac iuſiurandũ faciebant Romani. Sit in ſermone modeſtus. Epiſtolas Philippi ad Alexandrũ, Antipatri patris ad Caſſandrũ, & Antigoni ad Philippum filium trium prudentiſſimorum regũ lectitaſſe Cicero 4. refert, quibus præcipiebant, vt oratione benigna multitudinis animos ad beniuolentiam allicerent, militeſque blandè appellando ſermone delinirent. Inſanam prætere quandam petulantiam, ac loquacitatem comprimat, vt enim laudis eſt impigrè loqui (ſi quando dicto opus eſt) ita vituperatione dignum puto, vbi ſilentium vſui ſit, non poſſe tacere: nec comprobandum eſſe cenſeo quod dicaces nonnulli vſurpare ſolent longè facilius eſſe candentem carbonem ore comprimere, quam opportunum dictum

A. lib. 3. off.

retinere, veriuſq; mihi videri ſolet, quod in prouerbio eſt, eum etiã loqui ignorare, qui tacere neſcit. Et Xenocratis 5. ſententia animo voluenda eſt, cum dicturi ſumus, qua ait ſe quandoque ſermonis pœnituiſſe, taciturnitatis autem nunquam. Pindarus miris effert laudibus Epaminundam 6. Thebanum, quoniam cum multa ſciret, pauca admodum loqueretur. Cato quoque adoleſcens cum eloquentiæ, ac philoſophiæ operam daret mira quadam taciturnitate vtebatur, verũ cum quiſpiam ex familiaribus ſuis ei diceret, ſilentium tuum Cato multi vituperant, At ille loquar (inquit) cum talia fari didicero, quæ taciturnitate neutiquam digna ſunt. Pythagoras 7 Samius Italicæ philoſophiæ princeps, ſapientiſſimus vel ex hoc iudicari poteſt, quod diſcipulos ſuos prius tacere, quam loqui inſtituebat, oſtendens ex eo verba prius præmeditanda quã effundenda eſſe Linguã quidem coercere, quãdentium vallo, ſilentium indicans natura muniuit, nõ mediocris prudẽtię eſt. Proinde idẽ philoſophus loquacioresadoleſcẽtes quinquẽnio vocis exilio cõprimebat. Veteres autẽ taciturnitatis virtutẽ ſuperſtitione quadã numinis inſtar co

5. Valer. Max. lib. 7. cap. 2. et Laert. 4. cap. 2.

6. Plut. in eius vita.

7. Diog. Laert.

bant, Angeronámque 8. vocabant, quã- 8. *Alex. lib. 4. cap 16.*
uidẽ digito ad os admoto pro foribus
emplorum, & curiæ pingebant, vt ſilen-
um intrantibus indicere videretur, ſed
t linguæ procacitas pleriſque aliquan-
lo mortis cauſa extitit, ſic taciturnitas
itæ, ac ſalutis. Ariſtoteles cum Calli-
thenem 9. diſcipulum, ac propinquum 9. *Pluta. in Alexã dro.*
uum ad regem Alexandrum mitteret,
nter multa, quæ eũ docuit, hoc vel præ-
cipue imperauit, vt quam rariſſime, &
iocundè admodum apud eum loquere-
tur, qui vitę, neciſque poteſtatem in acie
linguæ haberet. Scribunt etiam qui ani-
malium naturam diligẽter ſcrutati ſunt
animalia nonnulla ratione carentia ſa-
lutem alto ſilentio tueri, veluti anſeres,
10. qui linquentes prę nimio calore oriẽ- 10. *Plutar. de ſolert. animal.*
talem plagam, occiduámque petentes,
cum montem tantaurum aquilis abun-
dantem præteruolare cœperunt, timen-
tes rapaciſſimas illas volucres, roſtra la-
pillis obſtruunt, ne conſuetudinis, aut
neceſſitatis vis vocem eis eliciat, qua a-
quilis proditæ periclitẽtur, verum poſt-
quam verticem montis eius, colléſque
tali ſilentio deuolarunt, calculos reſpu-
unt, & ſecuriore nexu per aperta cæli
ſtrepitu, ac clarioribus vocibus ferũtur.

Diſcat igitur ciuis noſter tacere, & quibus cum loquatur cogitet, opportunitatemque obſeruet. Emiſſum nanque verbum (vt vulgo dicitur) nunquam reuocari poteſt. Proinde anſerum exemplo potius quam Caliſthenis vtatur, illi enim paruo ſilentio vitam tutati ſunt, hic autem vel modica loquendi licentia eam amiſit, cum nec dicto optimi præceptoris auſcultaſſet. Nec ſanctam illam Pythagoræ taciturnitatem didiciſſet. Opportuni nãque ſilentij maior eſt laus, quam tempeſtiuæ orationis. Aſſentiri præterea adularique neſciat bonus ciuis cum enim aliquid dicimus, aut facimus præter animi ſententiam id ſine fraude, & dolo eſſe non poteſt. Eſt enim dolus malus (vt Seruius Sulpicius IC. reſpõdit) cum aliud ſimulatũ, aliud actum eſt. Sic & malæ mentis eſt aliud loqui, aliud mente, & animo ſentire. Eſt nanque poſitum adulari in ficto quodam, & ſimulato vultu, ac geſtu corporis, quod quantæ leuitatis ſit nomen indicat. Siquidem græci caudam vocant, vnde adulari dicitur quaſi adurari, quod à canib' trahitur. nam canes motu caudę ſeruiliter eblandiuntur cum cibum expectant. Tyranni qui ad ſęuitiam, ac libidinem

ff. In l. 1. parag. 1. ff. de dol. ma. excep.

omnia dimetiuntur, adulatoribus, aſſen- 12. *Cæl.*
tatoribúſque delectantur. Crœſus 12. *lib.* 20.
Lydorum rex nullam aliam ob cauſam *cap.* 33.
Solonem regno pepulit, niſi quod blan- *ant. lect.*
diri vir ille ſapiens neſciebat. Et Diony- 13. *Gyr.*
ſius 13. mortem Philoxeno poetæ medi- *dialog.* 9.
tatus dicitur, quod cum in magna ho- *hiſt. poet.*
minum corona verſus à ſe editos Tyrannus recitaſſet, reliquis omnibus laudātibus, ſolus eos abſurdos, inconcinnos dicere auſus fuerit. Ciuili viro præcepta tradimus, qui nullum cum Tyrannis commerciũ habere debet, ſed eo loci viuere, vbi rectè viuendi ratio habetur, & iuſtitia, ac reliquæ ciuiles virtutes dominentur, & verum dicentibus, non vanis, ac mendacibus locus ſit. Atqui nec regibus ac principibus adulatores, aſſentatoresve vlla ex parte prodeſſe poſſunt. Vera quidem eſt illa Q. Curtij ſententia elegantiſſimis libris ſuis de geſtis Alexādri, qua regnum ait ſępius ab aſſentatoribus, quam ab hoſtibus euerti. Ariſtippus 14. à Dionyſio ſuperiore quippiam 14. *Laer.*
pro amico obnixius petebat, quod cum non impetraſſet, Tyranni genua ſupplex amplexatus eſt, rémque ſtatim aſſequitur, verum cum intelligeret id ſibi à præſentibus vicio dari, nõ ego (inquit)

huiuſmodi aſſentationis auctor ſum, ſed Dionyſius, qui in genibus aures habet. 15. *Idem lib. 9.* Facetè Diogenes 15. interrogatus quænam belua ſæuius morderet? ex feris (inquit) obtrectator, ex cicuribus autem adulator. Nec medius fidius iniuria eos vituperabat. Nocent enim plurimum adulatores, non modo apud principes, quos ad tyrannidem, ſæuitiámq; compellũt, verum in libera ciuitate ea ſæpenumero conſulunt, popularis auræ captandæ gratia, quæ contra remp. ſunt & ſtultam nonnunquam multitudinem inſanam reddunt.

Titulus ſextus.

DE RECTO CONSILIO, DE IRACVNDIA, DISSIMVLANdam eſſe aliquando ſapientiam, de virtute cuiuſque ætatis.

ARG. *Conſilium fidele deliberanti iubet dari: tum perturbationes animorum omnino tollendas eſſe putat, ne dum ad moderationem redigendos Denique de ſingularum ætatis partiũ officiis vnumquémque debere eſſe ſolicitum ait, ſtudium vero literarum ſingulis partibus conuenire.*

QVid iniquius eſſe poteſt, quam bona fide conſulenti malum conſilium dare, quod ſæpenumero, conſultus adulator facit, vbi conſultoris gratiam inire, quàm veritatem dicere mauult. Fidele igitur conſilium 1. bonus ciuis roganti dabit, & ad veritatē potius accommodatum, quam ad gratiam. Nam vbi euentus conſilium probauerit, tunc, eum quem conſuluit virum bonum eſſe arbitrabitur conſultor. Et præcipue cum è re ſua fuerit conſilium, & rationi conſonum. At ſi ſecus erit, & ad parui temporis gratiam, non ad veritatem vtilitatémque reſponſum, tunc eum adulatorem, aſſentatorémque iudicabit, & hominem callidum, & verſutum, in quem nonnunquam animaduerti, iudicarique cernimus, & cum irriſione deinde illud Heſiodi in eiuſmodi virum dicitur in opere cui titulus eſt, ἔργα καὶ ἡμέραι.

1. Ci. lib. 1. off. cap optimè autem ſocietas, &c.

Οἱ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ κακὰ τεύχων
Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.
id eſt.

Ipſe ſibi nocet is, alium qui lædere quærit,
conſultum male, conſultori peſſima res eſt.

Quod in ſenatoriolum aliquem Romæ conuerſum à pueris fuit, malum cō-

2. *Gellius lib.* 4 *cap.* 5. *noct. attic.* ſilium 2. conſultori peſſimum. Si quando rogatus, ſententiam in ſenatu dixerit, caueat ne quid fictum, ne quid ſimulatum loquatur. Abſit ab omni odio, omnique ſimultate. Nulla gratia, nulla amicitia eum teneat, quo minus in rebus dubiis ea afferat, quæ ad ſalutem, vtilitatémque reip. ac ciuium ſint. Non ſit præceps ad iram, nihílque vnquam loquatur per iracundiam, aut excandeſcentiã.

3. *Ariſt. lib.* 3. *Eth. cap.* 8. Iram 3. námq; plurimi philoſophi á mollicie mentis naſci affirmant, idque probabili argumento oſtendunt, quod iracundiores ſunt incolumibus languidi,

4. *Gell. lib.* 13. *cap.* 21. fœminæ maribus, iuuenibus ſenes, & fœlicibus miſeri. Nec arbitrãdum eſt iram cotem 3. eſſe fortitudinis, vt nõnulli Peripateticorum affirmant, ſed ſapientem etiam ſine ſtomacho fortiter agere poſſe. Præclarè veteres poetæ Martem Nerionem 4. appellarunt, cum eum mitem, tranquillúmque eſſe oſtenderent. Nerio enim vis quædam, & poteſtas, ac maieſtas Martis eſſe oſtenditur, quod deceat virum fortem, pacati tranquillique eſſe animi, vnde Nerio dicitur quaſi ſine ira, ne particula plerunque priuatiua eſt. Plautus in truculento Nerionem Martis coniugem appellat, vt oſtendat

tranquillitatem eſſe debere comitem viri fortis animi. Multa nonnunquam fiunt per iram, quæ deinde ſedato animo eos, qui egerunt mœrore afficiant. Alexander inuicti animi exempla ſæpenumero præſtitit. Sed quia præceps aliquando ad iram fuit. præſtantiſſimas virtutes ſuas aliqua ex parte obſcuriores reddidit. Nam Clytum 5. interemit amicum ſenem, & innoxium, & paulopoſt cum ad ſe rediiſſet, ereptum telum ex Clyti vulnere, in ſeipſum conuertiſſet, niſi amicorum manibus prohibitus fuiſſet. Et Dionyſius Tyrannus cum pila ludere vellet, tunicam, gladiumque depoſuit adoleſcentulo, quem in deliciis habebat, hic cum quidam familiarium per iocum dixiſſet, huic vitam tuam committis, arriſiſſétque adoleſcens, vtrumque iuſſit interfici, Alterum, quia viam demonſtraret interimédi ſui, Alterum quia dictũ riſu approbauiſſet, quoquidé facto adeo doluit, vt nihil in omni eius vita grauius tulerit. Eiuſmodi iracundia cum accenditur animus, ſuperſedendum eſt in omni actione, donec deferueat. Exemplo Architæ, 6. qui cum ruſtico ſeruo iratior factus eſſet (inquit) quo te animo acciperem, niſi iratus

5. Plutar. in eius vita & Sabell. lib. 6 Enn. 4.

6. Cic. li. 4. Tuſc. quæſt. Plutarc. idem refert de Charilao.

eſſem. Obiurget alios modeſtè, patiatúrque æquo animo refelli, quo clarius verum eruatur. Nec oſtendat ſe ſolum velle ſapere in rep. Eſt enim periculoſum, & inuidiam facit, vbi alios præ ſe contemnere videtur, nec tutè, ac quietè viuere mihi viſus eſt Phocion Athenienſis, quem Plutarchus ait in omni eius vita neque flere, neque ridere vnquam viſum fuiſſe, cum ſemper ſentiret contra reliquos omnes ciues ſuos, quod quidẽ vel maxime indicauit cum in rerum difficultate magna Athenienſes de rebus ſuis Apollinem conſuluiſſent. Oraculũ námque eis redditum eſt, vnum eſſe in vrbe ciuem, qui omnium voluntati, opinionique aduerſaretur, Clamabant Athenienſes inquirendum eſſe hunc ciuẽ, grauitérque plectendum. Phocion alta voce ſeſe eum eſſe ait, cui nihil eorum placeret, quæ Athenienſis populus diceret, aut ageret, quaquidem fiducia iudicium euaſit. Sed Demoſthenes 7. orator cum eiuſmodi viri naturam cerneret, ad eum aliquando dixit, interiment te Phocion Athenienſes, ſi inſania eos ceperit, cui ille, At te necabunt, ſi quando ſapere eis contigerit. Nihil etiam rectè à populo iudicari putabat Phocion. Vnde cũ ſen-

7. Plut. in Apophtheg.

tentiam diceret, viderétque penè omnes nutu, ac vultu ſibi aſſentiri, miratus, ad amicum ſe conuertit, rogauítque, num mali aliquid inſcius ſuaſiſſet? quod ita ſibi omnes annuere viderentur. Ego tamen cautius agendum puto, & multorum iudicia tacito potius conſilio prætereunda eſſe exiſtimo, quam palam reſpuenda. Nam quamuis Cicero ſcribat, nihil ſibi rectè factum videri, quod cum vendicatione à populo teſte fiat, tamen in orationibus ſuis ad Quirites ita populariter, ac ſine contumacia loquitur, vt blandiri, & aſſentiri præter omnes mihi viſus ſit. Summiſſè ſe gerat, & magiſtratibus tanta diligentia obediat, vt modeſtè parendo dignus, quí aliquando imperet, eſſe videatur. Veneretur maiores natu, & nihil contra eos agat, quâquidem virtute Lacedæmonij præter omnes populos laudantur, apud quos ſenectutis 8. reuerētia ſemper magno in honore fuit, & ſancta pene habita eſt, atque inuiolata. Atqui præter alios omnes illos honore afficiat, qui virtutibus præditi ſunt, & ſtudio bonarum artium fulgent, quo enim quiſque maxime doctrina excellit, ita maxime honore, ac gloria honeſtandus eſt. Debet præterea ciuilis vir ſingu-

8. *Cic. in Cat. Maiore & Valer. lib. 4. ca. 5. & Gell. lib. 2. ca. 14. & Iuſtin. lib. 3.*

las ætates ſuas ita diſponere, vt in vnaquaque agat, quod tunc eum deceat, nec ea in pueritia, aut adoleſcentia agere debet, quorum deinde pœniteat, cum ad maiorem ætatem ventum fuerit. Et alia ex parte nihil amittere, quod per ętatem illam efficere debeat. In pueritia enim laudatur indoles, quæ ſpē futuræ probitatis prætendit, in adoleſcētia autem diſciplinæ bonarum artium, in quibus qui excellunt, iamiam futuri præclari viri eſſe vidētur. Deinde in reliquis ætatibus fructus operum expectantur, hoc eſt dictorum, factorúmque contextus. Et alia ex parte puer ſimplicitate commēdatur, iuuenis comitate, Senex autem grauitate, qua in rep. multum peccatur, in primis illis ætatibus, quæ diſciplinis magis accōmodatæ ſunt, quaſquidem in luſionibus, ac nequitiis plerique amittunt Nam maiores deinde facti, pudoréque perciti diſcere erubeſcunt, & ſtultiſſimè quidem agunt, quod eos diſcere pudeat, quia non didicerunt, cum eis potius pudori eſſe debeat ignorare. Verum ſiquidem eſt id, quod in prouerbio 9. apud veteres doctiſſimos fuit, tādiu diſcendum eſſe, quamdiu viuamus. Senem diſcentem ſunt qui aliquando irriſerunt. Eu-

9. *Cic. in Cat. maio. Solonē id feciſſe ſcribit.*

damidas 10. cum vidiſſet in Academia 10. *Pl. in*
Xenocratem iam quinquagenariũ diſ- *apophthe.*
centem, & cum diſcipulis etiam differẽtem rogauit, quiſnam is ſenex eſſet? cui cum reſpondiſſet quiſpiam eum eſſe, & ſapientem virum, & ex eorum numero, qui virtutem quærerent, ſubridens ait, & quando ea vtetur, ſi id ætatis adhuc eam quærat? Suo igitur tempore quæque agere, nec ſibi ipſi tempus præripere longè pręſtantius iudicandum eſt, præcipuè cũ ætas noſtra anguſta admodum ſit ad ſapientię ſtudia conſummanda. Themiſtocles 11. Athenienſis vir excellentiſſimus 11. *Idem*
cum centum ac ſeptem vitæ annos abſo- *in eius*
luiſſet, ſéque iam mori cerneret dixiſſe *vita.*
fertur, ſe dolore plurimum angi, quod tunc è vita diſcederet, cum aliquid ſapere incepiſſet. Quid igitur facient reliqui quorum vita longè breuior, & minus in ſtudiis bonarum diſciplinarum verſata fuerit, cum ille qui vltra metas decurrerat, parum diu vixiſſe arbitrabatur ad perfectam ſapientiam capeſſendam?

Titulus ſeptimus.

DE SPACIO HVMANAE VITAE.

ARG. *Vitæ partes numero certo comprehendit nempe ſeptenario de cuius vi ac facultate nonnulla tradit ex variis authoribus conquiſita.*

SPacium humanæ vitæ longiſſimum (quod ſeculum veteres appellarunt) quodque partu, ac morte definitum eſt, alij longius, alij anguſtius terminarunt. Primum & octogeſimum annum legitimæ vitæ noſtræ finem Plato 1. eſſe affirmat. Solon autem octogeſimum, multi quintum & ſeptuageſimum, nonnulli ſeptuageſimum tantum. Diuidunt námque ætatem noſtram per ſeptenarium numerum, cuiquidem Pythagorici perfectionem quandam tribuunt, & oſtendũt ſingulo quoque ſeptenario 2. aliquid humanis corporibus mutari, quocirca ſeptimum quenque vitæ annum periculoſum eſſe affirmant, & Græci dicũt κρισιμὸν id eſt iudicialem ſiue decretorium, id quidem hoc modo oſtendunt, quod in primo ſeptenario dentes pueris decidũt, aliiſque aptioribus ad ſolidum cibũ naſcentibus cedunt. Et abſoluitur integritas vernaculi ſermonis, in ſecundo pubis lanugo apparet, In tertio autem barba incipit, & finis proceritatis eſt, Quarto vero in latitudinem crementi initiũ. Quinto vi-

1. *qui* 81 *anno ſcribens mortuus eſt* Cic. *dial.* *de ſenect.*

2. *Vide apud* Gell. *cap.* 10. *lib.* 3. *plura de numero ſeptenario.*

to vires abſoluuntur, maturitáſque quædam ineſt ad ſobolem procreandam. Sexto cupiditatibus iam temperatur, Septimo prudentia, eloquentiáque abſoluitur, Sed vires iam occulta diminutione deficiunt, Octauo vero concinnitas quædam virtutum animi fit, quæ Nono ſeptenario in ſtatu permanet. Decimo autem declinando ad occaſum vergit. Nam tum denarius numerus, qui & ipſe perfectiſſimus eſt, perfecto ſeptenario numero additur, vt autem decies ſepteni, aut ſepties deni numerētur anni meta viuendi à Pythagoricis quibuſdam creditur & perfectum vitæ noſtræ ſpacium eſſe dicitur, quod ſi quis exceſſerit, ab omni corporis munere vacare debet, & ſoli ſapientiæ incumbere. Eorum verò auctor Pythagoras octogeſimum annū 3. fatalem duxit, & quatuor vitæ ætates per vicenarium numerum pariter diſcernit, vt eſſet pueritia annorum viginti, Adoleſcentia totidem, iuuentus totidem, Senectus etiam totidem. Comparans humanam vitam anni tēporibus, veri pueros, Æſtati adoleſcentem, autumno iuuenem, hyemi autem ſenem. Sed Varro Philoſophus Latini nominis excellentiſſimus quinque ætatis noſtrę gradus æ-

3. Annus octogeſimus eſt fatalis.

D

qualiter diſtribuendos putat, præter extremum, & vnumquemque alium quindecim eſſe annorum exiſtimat. Pueros ad quintumdecimum vſque annum dici, quod puri id eſt impuberes ſint, inde ad trigeſimum vſque adoleſcẽtes, quod corpus proceritate, ac latitudine ad id ætatis adolebat. Ad quadrageſimũ quintum annum iuuenes. quod remp. armis tutari poſſint, Ad ſexageſimum ſeniores, quod tunc primum ſeneſcere corpus incipiat, inde vſque ad vitæ finem vniuſcuiuſque quintum gradum eſſe aſſerit, quem qui agerẽt ſenes appellatos quod ea ætate corpus iam ſenio laboret. Staſeas Neapolitanus 4. Peripateticus temporibus ſuis excellens, & medicus non vulgaris, humanæ vitæ finem quatuor & octoginta annis determinat, à qua ſententia non videtur diſcedere, M. Terentius Varro, de quo modo dixi. Nam ſcripturus ad Fundaniam vxorem de agricultura, quaſi nõ diu poſt moriturus, teſtamentum faceret, ita præfatur. Annus enim octogeſimus admonet me, vt ſarcinulas colligam antequam proficiſcar è vita. Sed mathematicorum doctiſſimi centum & viginti annos homini ad viuendum datos indicant. Neque eſſe in-

4. Pro varietate regionũ aut breuiorẽ aut longiorẽ eſſe ſcribit Ariſtot. cap. 1. lib. de longit. & breuit. vitæ.

uentum qui amplius vixerit, hoc vero quoniam rarò admodum accidit, neutiquam ſperandum eſt, nec nobis optanda eſt longa illa ætas, ſi votis étiam noſtris fata arriſerint, propter varios fortunæ caſus, ambiguámque corporis valitudinẽ. Nam interrogatus ſapiens quidam quãdiu viuendum eſſet. Reſponditquamdiu vitæ commoda plura ſint quam incommoda. Verum námque eſt quod in poematis meis iuuenis ludere memini.

Eheu quid votis longum depoſcimus æuum?
Protinus vt miſeri multos viuamus in annos?

Et paulò poſt additur,

Longa dies ſenium, morbos, effœtaque membra
Aduehit, atque animũ ſummis mœroribꝰ vrget
Nunc dulces natos, indulgentémque parentem;
Aut charos condit fratres, placidáſque ſorores.

Accedit præterea mentis ſenectus, quæ nos amentes, deliróſque plerunque efficit, Iudibrióque etiam illis ſumus, qui bonam ætatem noſtram admirati ſunt. Non enim omnes eiuſmodi eſſe poſſumus, 5. qualis Themiſtocles fuit, qui centum & ſeptem compleuit annos, eadem animi præſtantia, qua ſemper fuerat (vt modo diximus) vel qualis fuit Sophocles, qui cum propter nimiã ſenectutem iam tędio eſſet filiis, accuſareturque

5. *Vide apud Cic. in Catone maiore hæc exempla & plura.*

ab eis amentiæ, & rei familiaris negligentiæ, Oedipi tragędiam quam in manibus habebat, iudicibus oſtendit, à quibus non modo abſolutus eſt, ſed ſapientiſſimus iudicatus, filiique eius grauiter obiurgati ſunt. Sed mentem, atque ingenium conſeruat mœſticia anteactæ vitæ, & perfecta illa ſapientia, & vera dicendi ratio, ſenectutem expectat. Vnde Homerus, Heſiodus, Simonides, Steſichorus grandes admodum natu (vt diuus Hieronymus refert) cycneum neſcio quid, & ſolito dulcius vicina morte cecinerũt. Sed quid refert pauculos annos addere, aut demere, de humana vita, cũ ea quidem vel longiſſima ad cognitionem rerum infinitarum anguſtiſſima dici poſſit? Nam dũm ſapere aliquid incipimus, aut morimur, aut ſenio affecti, nobis, aliiſque tędio ſumus. Theophraſtus (vt ait Cicero) 6. naturam accuſare ſolebat, quod Cornicibus, & ceruis diuturnam dediſſet ætatem, quorum vita nihil vtilitatis haberet, hominibus autem perexiguam, qui ſibi, & compluribus aliis prodeſſe poſſent, ſi per æuum liceret, & ſapientiæ fontem affatim haurire. In ſepulchro ſuo inſcribi iuſſit Neſtor quod vndecentum annis in vita fuiſ

6. Tuſc. quæſt. lib. 3.

ſet quaſi gloriabundus ad poſteros, qui tam longam vixiſſet ætatem, cum ne minima quidem ex parte ſatis fuerit ad cõprehenſionem rerum maximarum, quã neutiquam attigiſſe arbitror. Epimenidẽ Cretenſem 7. Philoſophum, quem longæuum adeo fuiſſe dicunt, vt vix ſcriptoribus fides habenda ſit, cum alij centum quinquaginta quatuor, alij centum quinquaginta ſeptem, alij longe pluribus annis eum vixiſſe aſſerant, quæ res veritatem mihi tranſcẽdere videtur, nec id vitæ eius ſcriptores inficiari audent, ſed figmento quodam quo riſum mihi captare videantur, fidem aſtruunt. Dicũt enim illum ſeptem & quinquaginta annos perpetuo ſopore quieuiſſe. Nymphis ei inter dormiendum cibum ſuppeditantibus, quod mihi non longe abeſſe videtur ab Endymionis 8. fabula, quẽ à luna, quæ eius amore tenebatur, in monte quodam Cariæ conſopitum poetę tradunt, vt eum dormientem facilius oſcularetur. Ciui tamen noſtro ſatis erit conditionem humanæ vitæ ęquo animo ferre, & quodcunque fati ſibi datum eſt, ita diſpenſare, vt nec fruſtra, nec ſine laude vixiſſe videatur. Nam vera eſt illa ſententia ſummi oratoris, 9. & pro oraculo

7. Plin. lib. 7. cap. 48. Val. Max lib. 8. ca. 14.

8. Cic. 1. Tuſcul.

9. Tuſ. 5.

huiuſmodi aſſentationis auctor ſum, ſed Dionyſius, qui in genibus aures habet. 15. Idem lib. 9. Facetè Diogenes 15. interrogatus quænam belua ſæuius morderet? ex feris (inquit) obtrectator, ex cicuribus autem adulator. Nec medius fidius iniuria eos vituperabat. Nocent enim plurimum adulatores, non modo apud principes, quos ad tyrannidem, ſæuitiámq; compellũt, verum in libera ciuitate ea ſæpenumero conſulunt, popularis auræ captandæ gratia, quæ contra remp. ſunt & ſtultam nonnunquam multitudinem inſanam reddunt.

Titulus ſextus.

DE RECTO CONSILIO, DE IRACVNDIA, DISSIMVLANdam eſſe aliquando ſapientiam, de virtute cuiuſque ætatis.

ARG. *Conſilium fidele deliberanti iubet dari: tum perturbationes animorum omnino tollendas eſſe putat, ne dum ad moderationem redigendos Denique de ſingularum ætatis partiũ officiis vnumquémque debere eſſe ſolicitum ait, ſtudium vero literarum ſingulis partibus conuenire.*

QVid iniquius eſſe poteſt, quam bona fide conſulenti malum conſilium dare, quod ſæpenumero, conſultus adulator facit, vbi conſultoris gratiam inire, quàm veritatem dicere mauult. Fidele igitur conſilium 1. bonus ciuis roganti dabit, & ad veritatẽ potius accommodatum, quam ad gratiam. Nam vbi euentus conſilium probauerit, tunc, eum quem conſuluit virum bonum eſſe arbitrabitur conſultor. Et præcipue cum è re ſua fuerit conſilium, & rationi conſonum. At ſi ſecus erit, & ad parui temporis gratiam, non ad veritatem vtilitatémque reſponſum, tunc eum adulatorem, aſſentatorémque iudicabit, & hominem callidum, & verſutum, in quem nonnunquam animaduerti, iudicarique cernimus, & cum irriſione deinde illud Heſiodi in eiuſmodi virum dicitur in opere cui titulus eſt, ἔργα καὶ ἡμέραι.

1. Ci. lib. 1. off. cap optimè autem ſocietas, &c.

Οἱ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ κακὰ τεύχων,
Η δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη·

id eſt.

Ipſe ſibi nocet is, alium qui lædere quærit,
conſultum male, conſultori peſſima res eſt.

Quod in ſenatoriolum aliquem Romæ conuerſum à pueris fuit, malum cõ-

2. *Gellius lib.* 4 *cap.* 5. *noct. attic.* ſilium 2. conſultori peſſimum. Si quando rogatus, ſententiam in ſenatu dixerit, caueat ne quid fictum, ne quid ſimulatum loquatur. Abſit ab omni odio, omnique ſimultate. Nulla gratia, nulla amicitia eum teneat, quo minùs in rebus dubiis ea afferat, quæ ad ſalutem, vtilitatémque reip. ac ciuium ſint. Non ſit præceps ad iram, nihílque vnquam loquatur per iracundiam, aut excandeſcentiã.

3. *Ariſt. lib.* 3. *Eth. cap.* 8. Iram 3. námq; plurimi philoſophi à mollicie mentis naſci affirmant, idque probabili argumento oſtendunt, quod iracundiores ſunt incolumibus languidi,

4. *Gell. lib.* 13. *cap.* 21. fœminæ maribus, iuuenibus ſenes, & fœlicibus miſeri. Nec arbitrãdum eſt iram cotem 3. eſſe fortitudinis, vt nõnulli Peripateticorum affirmant, ſed ſapientem etiam ſine ſtomacho fortiter agere poſſe. Præclarè veteres poetæ Martem Nerionem 4. appellarunt, cum eum mitem, tranquillúmque eſſe oſtenderent. Nerio enim vis quædam, & poteſtas, ac maieſtas Martis eſſe oſtenditur, quod deceat virum fortem, pacati tranquillique eſſe animi, vnde Nerio dicitur quaſi ſine ira, ne particula plerunque priuatiua eſt. Plautus in truculento Nerionem Martis coniugem appellat, vt oſtendat

tranquillitatem eſſe debere comitem viri fortis animi. Multa nonnunquam fiunt per iram, quæ deinde ſedato animo eos, qui egerunt mœrore afficiant. Alexander inuicti animi exempla ſæpenumero præſtitit. Sed quia præceps aliquando ad iram fuit. præſtantiſſimas virtutes ſuas aliqua ex parte obſcuriores reddidit. Nam Clytum 5. interemit amicum ſenem, & innoxium, & paulopoſt cum ad ſe rediiſſet, ereptum telum ex Clyti vulnere, in ſeipſum conuertiſſet, niſi amicorum manibus prohibitus fuiſſet. Et Dionyſius Tyrannus cum pila ludere vellet, tunicam, gladiumque depoſuit adoleſcentulo, quem in deliciis habebat, hic cum quidam familiarium per iocum dixiſſet, huic vitam tuam committis, arriſiſſétque adoleſcens, vtrumque iuſſit interfici, Alterum, quia viam demonſtraret interimẽdi ſui, Alterum quia dictũ riſu approbauiſſet, quoquidẽ facto adeo doluit, vt nihil in omni eius vita grauius tulerit. Eiuſmodi iracundia cum accenditur animus, ſuperſedendum eſt in omni actione, donec deferueat. Exemplo Architæ, 6. qui cum ruſtico ſeruo iratior factus eſſet (inquit) quo te animo acciperem, niſi iratus

5. Plutar. in eius vita & Sabell. lib. 6 Enn. 4.

6. Cic. li. 4. Tuſc. quæſt. Plutarc. idem refert de Charilao.

eſſem. Obiurget alios modeſtè, patiatúrque æquo animo refelli, quo clarius verum eruatur. Nec oſtendat ſe ſolum velle ſapere in rep. Eſt enim periculoſum, & inuidiam facit, vbi alios præ ſe contemnere videtur, nec tutè, ac quietè viuere mihi viſus eſt Phocion Athenienſis, quem Plutarchus ait in omni eius vita neque flere, neque ridere vnquam viſum fuiſſe, cum ſemper ſentiret contra reliquos omnes ciues ſuos, quod quidẽ vel maxime indicauit cum in rerum difficultate magna Athenienſes de rebus ſuis Apollinem conſuluiſſent. Oraculũ námque eis redditum eſt, vnum eſſe in vrbe ciuem, qui omnium voluntati, opinionique aduerſaretur, Clamabant Athenienſes inquirendum eſſe hunc ciuẽ, grauitérque plectendum. Phocion alta voce ſeſe eum eſſe ait, cui nihil eorum placeret, quæ Athenienſis populus diceret, aut ageret, quaquidem fiducia iudicium euaſit. Sed Demoſthenes 7. orator cum eiuſmodi viri naturam cerneret, ad eum aliquando dixit, interiment te Phocion Athenienſes, ſi inſania eos ceperit, cui ille, At te necabunt, ſi quando ſapere eis contigerit. Nihil etiam rectè à populo iudicari putabat Phocion. Vnde cũ ſen-

7. *Plut. in Apophtheg.*

tentiam diceret, viderétque penè omnes nutu, ac vultu ſibi aſſentiri, miratus, ad amicum ſe conuertit, rogauítque, num mali aliquid inſcius ſuaſiſſet? quod ita ſibi omnes annuere viderentur. Ego tamen cautius agendum puto, & multorum iudicia tacito potius conſilio prætereunda eſſe exiſtimo, quam palam reſpuenda. Nam quamuis Cicero ſcribat, nihil ſibi rectè factum videri, quod cum vendicatione à populo teſte fiat, tamen in orationibus ſuis ad Quirites ita populariter, ac ſine contumacia loquitur, vt blandiri, & aſſentiri præter omnes mihi viſus ſit. Summiſſè ſe gerat, & magiſtratibus tanta diligentia obediat, vt modeſtè parendo dignus, quí aliquando imperet, eſſe videatur. Veneretur maiores natu, & nihil contra eos agat, quáquidem virtute Lacedæmonij præter omnes populos laudantur, apud quos ſenectutis 8. reuerẽtia ſemper magno in honore fuit, & ſancta pene habita eſt, atque inuiolata. Atqui præter alios omnes illos honore afficiat, qui virtutibus præditi ſunt, & ſtudio bonarum artium fulgent, quo enim quiſque maxime doctrina excellit, ita maxime honore, ac gloria honeſtandus eſt. Debet præterea ciuilis vir ſingu-

8. *Cic. in Cat. Maiore & Valer. lib. 4. ca. 5. & Gell. lib. 2. ca. 14. & Iuſtin. lib. 3.*

las ætates ſuas ita diſponere, vt in vnaquaque agat, quod tunc eum deceat, nec ea in pueritia, aut adoleſcentia agere debet, quorum deinde pœniteat, cum ad maiorem ætatem ventum fuerit. Et alia ex parte nihil amittere, quod per ętatem illam efficere debeat. In pueritia enim laudatur indoles, quæ ſpē futuræ probitatis prætendit, in adoleſcētia autem diſciplinæ bonarum artium, in quibus qui excellunt, iamiam futuri præclari viri eſſe vidētur. Deinde in reliquis ætatibus fructus operum expectantur, hoc eſt dictorum, factorúmque contextus. Et alia ex parte puer ſimplicitate commēdatur, iuuenis comitate, Senex autem grauitate, qua in rep. multum peccatur, in primis illis ætatibus, quæ diſciplinis magis accōmodatæ ſunt, quaſquidem in luſionibus, ac nequitiis plerique amittunt Nam maiores deinde facti, pudoréque perciti diſcere erubeſcunt, & ſtultiſſimè quidem agunt, quod eos diſcere pudeat, quia non didicerunt, cum eis potius pudori eſſe debeat ignorare. Verum ſiquidem eſt id, quod in prouerbio 9. apud veteres doctiſſimos fuit, tādiu diſcendum eſſe, quamdiu viuamus. Senem diſcentem ſunt qui aliquando irriſerunt. Eu-

9. Cic. in Cat. maio. Solonē id feciſſe ſcribit.

damidas 10. cum vidiſſet in Academia Xenocratem iam quinquagenariũ diſcentem, & cum diſcipulis etiam diſſerẽtem rogauit, quiſnam is ſenex eſſet? cui cum reſpondiſſet quiſpiam eum eſſe, & ſapientem virum, & ex eorum numero, qui virtutem quærerent, ſubridens ait, & quando ea vtetur, ſi id ætatis adhuc eam quærat? Suo igitur tempore quæque agere, nec ſibi ipſi tempus præripere longè prӕſtantius iudicandum eſt, præcipuè cũ ætas noſtra anguſta admodum ſit ad ſapientię ſtudia conſummanda. Themiſtocles 11. Athenienſis vir excellentiſſimus cum centum ac ſeptem vitæ annos abſoluiſſet, ſéque iam mori cerneret dixiſſe fertur, ſe dolore plurimum angi, quod tunc è vita diſcederet, cum aliquid ſapere incepiſſet. Quid igitur facient reliqui quorum vita longè breuior, & minus in ſtudiis bonarum diſciplinarum verſata fuerit, cum ille qui vltra metas decurrerat, parum diu vixiſſe arbitrabatur ad perfectam ſapientiam capeſſendam?

10. *Pl. in apophthe.*

11. *Idem in eius vita.*

Titulus ſeptimus.

DE SPACIO HVMANAE VITAE.

ARG. *Vitæ partes numero certo comprehendit nempe ſeptenario de cuius vi ac facultate nonnulla tradit ex variis authoribus conquiſita.*

Spacium humanæ vitæ longiſſimum (quod ſeculum veteres appellarunt) quodque partu, ac morte definitum eſt, alij longius, alij anguſtius terminarunt. Primum & octogeſimum annum legitimæ vitæ noſtræ finem Plato 1. eſſe affirmat. Solon autem octogeſimum, multi quintum & ſeptuageſimum, nonnulli ſeptuageſimum tantum. Diuidunt námque ætatem noſtram per ſeptenarium numerum, cuiquidem Pythagorici perfectionem quandam tribuunt, & oſtendũt ſingulo quoque ſeptenario 2. aliquid humanis corporibus mutari, quocirca ſeptimum quenque vitæ annum periculoſum eſſe affirmant, & Græci dicũt κρισιμόν id eſt iudicialem ſiue decretorium, id quidem hoc modo oſtendunt, quod in primo ſeptenario dentes pueris decidũt, aliiſque aptioribus ad ſolidum cibũ naſcentibus cedunt. Et abſoluitur integritas vernaculi ſermonis, in ſecundo pubis lanugo apparet, In tertio autem barba incipit, & finis proceritatis eſt, Quarto vero in latitudinem crementi initiũ. Quinto vi-

1. *qui* 81 *anno ſcribens mortuus eſt Cic. dial. de ſenect.*

2. *Vide apud Gell. cap.* 10. *lib.* 3. *plura de numero ſeptenario.*

to vires abſoluuntur, maturitáſque quædam ineſt ad ſobolem procreandam. Sexto cupiditatibus iam temperatur, Septimo prudentia, eloquentiáque abſoluitur, Sed vires iam occulta diminutione deficiunt, Octauo vero concinnitas quædam virtutum animi fit, quæ Nono ſeptenario in ſtatu permanet. Decimo autem declinando ad occaſum vergit. Nam tum denarius numerus, qui & ipſe perfectiſſimus eſt, perfecto ſeptenario numero additur, vt autem decies ſepteni, aut ſepties deni numerētur anni meta viuendi à Pythagoricis quibuſdam creditur, & perfectum vitæ noſtræ ſpacium eſſe dicitur, quod ſi quis exceſſerit, ab omni corporis munere vacare debet, & ſoli ſapientiæ incumbere. Eorum verò auctor Pythagoras octogeſimum annū 3. fatalem duxit, & quatuor vitæ ætates per vicenarium numerum pariter diſcernit; vt eſſet pueritia annorum viginti, Adoleſcentia totidem, iuuentus totidem, Senectus etiam totidem. Comparans humanam vitam anni tēporibus, veri pueros, Æſtati adoleſcentem, autumno iuuenem, hyemi autem ſenem. Sed Varro Philoſophus Latini nominis excellentiſſimus quinque ætatis noſtrę gradus æ-

3. Annus octogeſimus eſt fatalis.

qualiter diſtribuendos putat, præter extremum, & vnumquemque alium quindecim eſſe annorum exiſtimat. Pueros ad quintumdecimum vſque annum dici, quod puri id eſt impuberes ſint, inde ad trigeſimum vſque adoleſcētes, quod corpus proceritate, ac latitudine ad id ætatis adolebat. Ad quadrageſimū quintum annum iuuenes. quod remp. armis tutari poſſint, Ad ſexageſimum ſeniores, quod tunc primum ſeneſcere corpus incipiat, inde vſque ad vitæ finem vniuſcuiuſque quintum gradum eſſe aſſerit, quem qui agerēt ſenes appellatos quod ea ætate corpus iam ſenio laboret. Staſeas Neapolitanus 4. Peripateticus temporibus ſuis excellens, & medicus non vulgaris, humanæ vitæ finem quatuor & octoginta annis determinat, à qua ſententia non videtur diſcedere, M. Terentius Varro, de quo modo dixi. Nam ſcripturus ad Fundaniam vxorem de agricultura, quaſi nō diu poſt moriturus, teſtamentum faceret, ita præfatur. Annus enim octogeſimus admonet me, vt ſarcinulas colligam antequam proficiſcar è vita. Sed mathematicorum doctiſſimi centum & viginti annos homini ad viuendum datos indicant. Neque eſſe in-

4. Pro varietate regionū aut breuiorē aut longiorē eſſe ſcribit Ariſtot. cap. 1. lib. de longit. & breuit. vitæ.

uentum qui amplius vixerit, hoc vero quoniam rarò admodum accidit, neutiquam ſperandum eſt, nec nobis optanda eſt longa illa ætas, ſi votis étiam noſtris fata arriſerint, propter varios fortunæ caſus, ambiguámque corporis valitudinē. Nam interrogatus ſapiens quidam quādiu viuendum eſſet. Reſponditquamdiu vitæ commoda plura ſint quam incommoda. Verum námque eſt quod in poematis meis iuuenis ludere memini.

Eheu quid votis longum depoſcimus æuum?
Protinus vt miſeri multos viuamus in annos?

Et paulòpoſt additur,

Longa dies ſenium, morbos, effœtaque membra
Aduehit, atque animū ſummis mœrorib⁹ vrget
Nunc dulces natos, indulgentémque parentem,
Aut charos condit fratres, placidáſque ſorores.

Accedit præterea mentis ſenectus, quæ nos amentes, deliróſque plerunque efficit, Iudibrióque etiam illis ſumus, qui bonam ætatem noſtram admirati ſunt. Non enim omnes eiuſmodi eſſe poſſumus, 5. qualis Themiſtocles fuit, qui centum & ſeptem compleuit annos, eadem animi præſtantia, qua ſemper fuérat (vt modo diximus) vel qualis fuit Sophocles, qui cum propter nimiā ſenectutem iam tędio eſſet filiis, accuſareturque

5. Vide apud Cic. in Catone maiore hæc exempla & plura.

ab eis amentiæ, & rei familiaris neglígentiæ; Oedipi tragędiam quam in manibus habebat, iudicibus oſtendit, à quibus non modo abſolutus eſt, ſed ſapientiſſimus iudicatus, filiique eius grauiter obiurgati ſunt. Sed mentem, atque ingenium conſeruat mœſticia anteactæ vitæ, & perfecta illa ſapientia, & vera dicendi ratio, ſenectutem expectat. Vnde Homerus, Heſiodus, Simonides, Steſichorus grandes admodum natu (vt diuus Hieronymus refert) cycneum neſcio quid, & ſolito dulcius vicina morte cecinerũt. Sed quid refert pauculos annos addere, aut demere, de humana vita, cũ ea quidem vel longiſſima ad cognitionem rerum infinitarum anguſtiſſima dici poſſit? Nam dũm ſapere aliquid incipimus, aut morimur, aut ſenio affecti, nobis, aliiſque tędio ſumus. Theophraſtus (vt ait Cicero) 6. naturam accuſare ſolebat, quod Cornicibus, & ceruis diuturnam dediſſet ætatem, quorum vita nihil vtilitatis haberet, hominibus autem perexiguam, qui ſibi, & compluribus aliis prodeſſe poſſent, ſi per æuum liceret, & ſapientiæ fontem affatim haurire. In ſepulchro ſuo inſcribi iuſſit Neſtor quod vndecentum annis in vita fuiſ

6. Tuſc. queſt. lib. 3.

ſet quaſi gloriabundus ad poſteros, qui tam longam vixiſſet ætatem, cum ne minima quidem ex parte ſatis fuerit ad cõprehenſionem rerum maximarum, quã neutiquam attigiſſe arbitror. Epimenidẽ Cretenſem 7. Philoſophum, quem longæuum adeo fuiſſe dicunt, vt vix ſcriptoribus fides habenda ſit, cum alij centum quinquaginta quatuor, alij centum quinquaginta ſeptem, alij longe pluribus annis eum vixiſſe aſſerant, quæ res veritatem mihi tranſcẽdere videtur, nec id vitæ eius ſcriptores inficiari audent, ſed figmento quodam quo riſum mihi captare videantur, fidem aſtruunt. Dicũt enim illum ſeptem & quinquaginta annos perpetuo ſopore quieuiſſe. Nymphis ei inter dormiendum cibum ſuppeditantibus, quod mihi non longe abeſſe videtur ab Endymionis 8. fabula, quẽ à luna, quæ eius amore tenebatur, in monte quodam Cariæ conſopitum poetę tradunt, vt eum dormientem facilius oſcularetur. Ciui tamen noſtro ſatis erit conditionem humanæ vitæ ęquo animo ferre, & quodcunque fati ſibi datum eſt, ita diſpenſare, vt nec fruſtra, nec ſine laude vixiſſe videatur. Nam vera eſt illa ſententia ſummi oratoris, 9. & pro oraculo

7. Plin. lib. 7. cap. 48. Val. Max lib. 8. ca. 14.

8. Cic. 1. Tuſcul.

9. Tuſ. 5.

habenda, qua dicit neminem parum diu vixiſſe, qui virtutis perfectæ functus eſt munere. Et Plinius ſecundus in quadam epiſtola ait. Semper acerbam ſibi videri, & immaturam eorum mortem qui immortale aliquid parant, nam qui voluptatibus ſunt dediti, quaſi in diem viuunt, viuendi cauſas quotidie finiunt. Et Poſſidonius philoſophus peregregius ait, diem vnum hominum eruditorum longè pluris eſſe, quam imperatorum, vel longiſſimam quamque ętatem. Viuet igitur quamdiu datum eſt, dũmodo honeſtè cum hominibus verſetur. Nemini noceat, iniuriusve ſit, ſermone & opera compluribus, exemplo autem omnibus proſit. Sitque libertate cum reliquis ciuibus par, Princépsque virtute, & gloria eſſe nitatur. Adſit, eidem pudor in rebus agendis, eſt enim pudor moderator optimus omnium cupiditatum. Non audeat cuiquam aut dicto, proteruo, aut facto improbo nocere. Hæc námque perfacilis ratio eſt conciliandæ hominum gratiæ, & promerendi amoris gratia.

Titulus octauus.

DE MODESTIA VITAE, DE SECVNDA MENSA.

Frugalitatem ac temperantiam commendans exempla multorum magnæ authoritatis virorum proponit & veterum Philoſophorum ſententias & apophthegmata citat. ARG.

Viuat vir ciuilis modeſtè admodum, eiuſque menſa frugi, ac tēperata ſit. Intemperātia enim, & ingluuies corpus debilitat, & animum frangit. Nam ſicut temperantia longam iuuentutem facit, valetudinem, & honeſtum corporis habitum conſeruat, ſic hæc præcipitem ſenectutem, inualidum corpus, & faciem ſqualidam, ac fœdam præſtat. Diogenes Cynicus 1. eos irridere ſolitus erat, qui propter bonā valitudinē diis ſacrificium facerēt, & deinde cibo, potúq; cōtra ſanitatem ſe ingurgitarēt, aſſerēs inſanum eſſe ea à diis precari, quæ in noſtra poteſtate ſunt, quæq; nobis ipſis elargiri poſſumus. Quā ſancta, ac vera Socratis 2. ſententia eſt, qua docet edēdū eſſe, vt viuamus, nō autē viuēdū vt edamus. Quocirca ciuili viro magna diligētia curādū eſt vt ſobriè, ac modeſtè ſe, familiámq; ſuā alat. Nā vna & eadē ratione bonæ valitudini, ac rei familiari conſultū erit. Verum námq; eſt, quod à medicis vſurpari

1. *Laert. lib. 6.*
2. *Stob. ſerm. 15. & Max. ſer. 27.*

ſolet, longe plures eſſe quos ingluuies, ac crapula perimit, quàm quos enſis, & inedia: crudi námque homines malè habitudinis fiunt, aſſiduè ægrotant, raro conualeſcunt, cito occidunt. Præterea nulla vorago, nullũ baratrum eſt, quod magis abſorbeat, magiſque præcipitet rem familiarem, quam gula, quæ quo maxime impletur, maxime eſurit, quo melius prandet, melius cœnare ſtudet. Nullæ diuitiæ tam amplæ ſunt, nulla ſupellex tam præclara, nullæ opes tã magnæ, quæ paruo tempore in vẽtrem non

3. Domitius Bruſonius li. 1. cap. 29. demergantur. Facetè Diogenes 3 cum luxurioſi venalem domum proſcriptam legeret, ſciebam (inquit) quod vino, ciboque obſeſſa, quamprimum dominum euomeret. Non inſulſè etiam Bion Bo-

4. Diog. Laert lib. 3. ryſthenites 4. philoſophus peracutus, & grauis ad quẽdam, qui poſſeſſiones ſuas vorauerat (inquit) Terra Amphiaraum abſorbuit, tu autem terram. Quid quod non modo rem familiarem gula abſorbet, ſed pleróſque ingenuos in ſeruitutem redigit? Nónne Paraſitos, & Scurras videmus perpetua ſeruitute addictos cibi gratia? Nónne complures alios cœnã, aut prandium non modo blandis obſequiis, verùm turpiſſimis miniſteriis eme

re? Quàm melius eſſet decuſſa glande, & agreſtibus baccis, ac pomis victitare, quam aliena cæna pauonē, aut Accipenſerem vorare. Diogenes 5. (de quo modo dixi) aliquādo betas cœnæ gratia abluebat, hunc cum intueretur Plato ſubmiſſa voce ait, ſi Dionyſio obſecutus fuiſſes, olera non cænares, cui ille: Atqui ſi tu olera cænare didiciſſes, Dionyſio tyranno non ſeruires. Hæc ſiue Platoni dixerit, ſiue Ariſtippo, ſiue cuicunque Philoſopho (nam inter ſcriptores Græcos non ſatis conuenit) clariſſima quidem ſententia eſt, qua eos increpat, qui cibī gratia libertatis obliti dominos quęrūt. Quot videmus quotidie, & in antiquis ſcriptoribus legimus patrimonia ſua per luxuriam ſubito prodegiſſe? Vt Fabium 6. qui à deuorato patrimonio gurgitis cognomentum accepit. Vt C. Sergium 7. (cui Oratæ nomē fuit) quod id genus piſcium magna auiditate deuoraret, qui primus penſilia balnea inſtituit, quique diuerſos piſcium greges diuerſis vinariis, ac piſcinis alere conſueuit, & caueis, vacerriſque ſilueſtria animalia ſaginare, & ædificia quamplurima conſtituere ad curſum deferētium piſces è Lucrino, ne vna quidem cæna Conchiliis,

5. Idem lib. 6.

6. Macrobius.

7. Idē lib 3. cap. 15 & Plin. lib. 9. cap. 54.

8. *Eraſ. lib. 5. apophtheg. ex Plut. in vita Catonis.*

9. *Plin. lib. 10. cap. 51. & lib. 9. cap. 35.*

10. *Cic. epiſt. 21. lib. 7. epiſtol. famil.*

oſtreiſque careret. Albidius 8. etiam quidam Romanus ciuis bona ſua omnia comedit. Poſtremò autem domus, quæ ei reliqua ſupererat, incendio conſumpta eſt. Hoc cum accepiſſet Cato per iocum ait, Albidiũ feciſſe proteruiã. Fuit enim proteruia ſacrificij genus, in quo mos erat, vt ſi quid ex epulis ſuperfuiſſet, id igne conſumeretur. Quo dicto carpſit Cato ingluuiem Albidii, & cum fortunæ ludibrio expoſitum eſſe oſtendit: nan. cũ quid comediſſe non poterat, id cum bibiſſet, quod dilui, hauriréque nequiuerat, fortunæ ioco crematum eſt. Magnũ etiam patrimonium abſumpſit AEſopi tragœdi filius 9 qui cum maiorẽ pecuniã citius in ventrem mergeret, liquefactos vniones prãdio appoſuit, & Pſittacos, & auiculas cantu commendabiles, & in deliciis habitas, magno quoq; emptas pro ficedulis condire nõ dubitauit, quorum exemplum peſſimum fuit in Rom. populo, audaciámque dedit. M. Martio, vt libros tres ederet, quibus cocum, & vrbanas menſas, ac lauta conuiuia cum elegantia inſtrueret. Sextus quoque Fabius Niconis medici diſcipulus 10. librũ edidit in quo voracitatẽ ſuadere nitebatur, quocirca cũ inſcripſit βίβλον περὶ τῆς,

λιχνείας, id eſt librum de voracitate. Inuenti etiam ſunt complures alij qui irritamenta gulæ, & diuerſa ſaporum genera verſibus, & ſoluta oratione laudauerunt. Eiuſmodi luxuria fomes eſt pene omnium malorũ. Nõ enim propter caules & Pythagorica legumina rixę oriuntur. Sed propter opipara fercula, & lautas dapes. Non fuit laudi viro fortiſſimo ac clariſſimo Q. Hortẽſio, 11. qui primus omnium in augurali cœna Pauonem coctum poſuerit. Sed (vt Varro ait) id potius luxurioſè factum, quam ſeuerè boni viri dicebant. Eum tamen cito complures ſecuti ſunt. Verum igitur eſt quod ſæpius diximus, principes reip. longè magis exemplo peccare, quam culpa. Eiuſmodi impenſis Iulius Cæſar 12. impoſuit modum lege ſumptuaria, qua non modo cœnæ modum ſtatuit, verum inquiſitores circum macellum diſpoſuit, vt vendentes, ementéſque vetita eſculenta, punirentur. Sed eius ſucceſſores hanc legem antiquari paſſi ſunt, & precipuè Vitellius, 13. qui ſæuitiæ luxuriæque deditus quater quotidie menſam ad ſaturitatem diſponebat. Nam primo ientaculo ieiunium ſoluebat. Deinde prandio lautè ſe inuitabat. Tertio cęnaſe

11. *Plin. cap. 20. lib. 9.*

12. *Idem lib. 14. cap. 14.*

13. *Suetonius.*

ingurgitabat. Poſtremo ſi quid helluoni deerat, comeſſationibus ſupplebat; vomendi poteſtate facta illis, qui minus ſtomacho valebant. Non parua diligentia curandum eſt in libera ciuitate, vt in victu tenues, ac frugales ciues ſint. Ambitioſam enim menſam fortuna, parcam verò virtus apponit, vt ait Abderites Democritus, & Cyrus ſenior, vel ex hoc etiam laudatur, quod cum ad hoſpitem diuertiſſet, rogareturque quid ſibi cænę apponi vellet, panem tantum cibarium reſpondit, ſperare enim ait prope riuum aquæ ſe cœnaturũ. Qua ex re non immerito diligentiſſimi parſimoniæ ſcrutatores fuiſſe Perſæ à Xenophonte 14 ſcribuntur, quorum mos fuit, non prius cibi gratia abire, quam venia à præfectis impetrata, nec permittebant pueros cum matribus epulari, ſed nutu principum penes magiſtros, & ad panem nihil adhibebant, præter naſturtium, potuique eis dabatur profluẽs aqua. Exercitatio eſt optimũ ciborum condimentum, & pulpamentum fames. Gulæ irritamenta, & elegantes opiparæque dapes illæ cœlo, terra, marique exquiſitæ non melius ſapiunt viro ocioſo, ac deſidi, quam panis exercitato,

14. *in Cyri pæd. et à Stob. ſerm. 41.*

ac famelico. Ptolemæus rex 15 cum Æ- *15. Platina lib. 2.*
gyptum peragraret, neque eius mili- *de opti-*
tes adhuc cum eum cibariis aſſecuti eſ- *mo ciue.*
ſent, eſuriens admodum panem è tu-
gurio paſtorali arreptum, magna cum
auiditate comedit, iurauitque in omni
vita nihil ſuauius eo pane comediſſe. Et
Darius 16 Alexandrum Macedonem fu- *16. Idem*
giens, cum vehementer ſitiret, aquam *ibidem. et*
turbidam cadaueribuſque inquinatam *Cic. lib. 5.*
è proximo hauſtam profluenti cum ma- *Tuſcul.*
gna auiditate bibit, dixitque nihil ſe vn- *quæſt.*
quam iocundius hauſiſſe. Nec admiran-
dum eſt, cum nec Ptolemæus eſuriẽs co-
mederat, nec Darius ſitiens vnquam bi-
berat: id enim eis vſu accidiſſe arbitror,
quod homini cuidam ebrioſo, ac biba-
ciſſimo temporibus noſtris, qui per io-
cum dicere ſolebat, ſe nunquam ſitire,
quum crebris potationibus ſiti occurre-
ret. Expectandum erit ciuili viro, vt na-
tura cibum exigat, quæ ambulando, la-
borando, exercendoque excitanda, e-
xemplo Socratis 17 qui cum aliquando
contentius ambularet, rogarétque eum *17. Laer.*
quiſpiam, cur id ageret? Reſpondit quo *18. Cic.*
melius cęnaret. Ambulãdo obſonare fa- *li. 5. Tu-*
mem Anacharſis Scytha 18 ad Annonem *ſcul.*
ſ[t]oriabũdus ſcripſit ſe lacte, caſeo, carne

vеſci, famemque ſibi pulpamentum eſſe.
19. *Laer. in eius vita.* Diogenes 19 verò ad Craten Thebanum literas dedit, quibus hortatur eum ad tenuitatem victus, & lupinos, ac varricas ſi ſuperſunt rogat. Romani 20 veteres nullam aliam ob cauſam in propatulo, ac ſub dio, vel aperto atrio cænabant, niſi vt ſuam continentiam, ac frugalitatem populo oſtẽderent, quibus nõ tanta cura fuit ferculis menſam onerare, quanta eorum poſteris. De quibus Satyrus ille conqueritur cũ ait. 21. Quis fercula ſeptem Secreto cænauit auus. Plinius teſtis eſt 22. optimus pulte non pane diutius vixiſſe Romanos, vnde, & pulmentaria dici conſtat. Et Ennius antiquiſſimus Poeta obſidionis famem deſcribens, Offam eripuiſſe plorantibus liberis parentes meminit. Cato autem ſenior in oratione, quam ad populum habuit, id verum etiam fuiſſe oſtendit, his verbis, nunc verò ita aiunt in ſegetibus, & herbis bona frumenta eſſe. Nolite ibi nimiam ſpem habere, ſæpe enim audiui inter os & offam multa interuenire poſſe. Pauca verò inter offam, atque herbam, 23 ibi verò longum interuallum eſt. Antiquiſſimi quidam aliarum gentium poſt glandium vſum in

20. *Val. Max. li. 2. de inſtit. antiq. Gell. lib. 12. c. 15. & Macrob. lib. 3.*

21. *Satyr. 1.*

22. *cap. 8 lib. 18.*

23. *Gell. cap. 16. lib. 13.*

cibis ordeum habuerunt, ſic ſacri ritus omnes ex eo celebrabantur, & præcipuè Athenis, vt plerique ſcriptores Græci aſſerunt. Hæc non eo conſilio dico, vt velim ciuem noſtrum parcè admodum familiam ſuam alere, ſed paratis vt veſcatur hortor, & cibaria inempta ex fructibus prædiorum potius, quam aduecta ex tranſmarinis regionibus laudo. Cornelius nepos hiſtoriarum ſcriptor peregregius Pomponium Atticum cuius vitam edidit, miris effert laudibus, & frugalitatem, ac parſimoniam inter præcipuas eius virtutes ponit. Dicitque eum neque ædificatorem, neque emacem fuiſſe, quippe qui commodius duceret diligentia, quam precio parare quæ vſui ſunt, non mediocris eſſe induſtriæ, velleque elegans eſſe, non magnificus, non ſplendidus, non ſumptuoſus, ſed omni diligentia mundiciam, non affluentiam affectabat. Similē quoque laudē minori Aphricano Plutarchus 24 tradidit. Dicit enim cū quatuor & quinquaginta annis quibus vixit, nihil emiſſe, nihil vēdidiſſe, nihilque ædificaſſe, ſobriéque ſemper vixiſſe, militibuſque ſemper imperaſſe, vt ſtantes cruda obſonia pranderent. Cœnarent

24. *in apophth.*

verò diſcumbentes panem, aut ſimplicem pultem, & carnem aſſam, aut elixam. Agamẽnon verò apud Homerum Græcis principibus bouis terga in conuiuio appoſuit, non pauonem, aut Accipenſerem, aut perdices, quę noſtro tempore gratiſſimę habentur. Epicurus 25 ipſe voluptatis aſſertor elegantes, opiparaque aſpernabatur, & libros ſuos omnes oleribus, ac pomis referſit, dixitque veſcendum eſſe vilibus cibis, quod paratiores eſſent. Fercula enim illa lautiora, & exquiſita pulmenta ingenti cura, & nimia, ac miſerabili impenſa præparantur, maioremque moleſtiam quæritando faciunt, quam voluptatem veſcendo Hippocrates etiam ſcribit homines qui gulæ, ac ventri ſtudent; nunquam bene valere; aut longęuos eſſe poſſe. Animaſque eorum nimio ſanguine, nimiaque ſagina ita impediri, ac ſi luto inuolutæ eſſent. Idcirco nihil tenue, nihilque cæleſte meditantur, ſed de patinis, ac ventris ingluuie ſemper cogitãt. Syracuſanas, Siculas, ac Corinthias mẽſas vituperat Plato, & omnes atticos ſapores. Sic nos omnes lautas, & nimis elegantes dapes.

25. *Cæl. li. 13. ca. 25. & Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 11.*

D E

Titulus nonus.

DE VTILITATE REI RVSTICAE, DE CONVIVIIS.

Quia ſumptus immoderatus plerumque fieri cõſueuit in conuiuiis priſcæ frugalitatis exempla & leges aliquot ſumptuarias recẽſet ſimulque oſtendit quantum res ruſtica proſit ſuppeditãs ad victum & valetudinem cibos neceſſarios.

MVLTVM confert agrum ſationibus ita diſponere, vt ex eo omni tempore fructus percipiantur. Ita fuit clemens in genus humanum natura, vt alteram ſuccidiam quaſi perpetuam in agris, atque hortis conſtituerit. Videmus nanque fruges frugibus, & fructus fructibus per vniuerſum annum ſuccedere. Et niſi cultores terram relinquant incultam, nihil vnquam deeſt quod ad humanæ vitæ vſum ſpectet. Quocirca nequam patremfamiliam antiqui putabant illum, qui ea emeret, quæ fundus parare poſſet: Prima eius cura ſit in frumento, quod & optimum parare debet, & quamplurimum. Frumenti multæ ſunt ſpecies, quarum ſili-

ginem firmiſſimam eſſe Celſus Cornelius 1 ait. Sophocles Tragicus triticum Italicum ſummopere laudat, & fortunatam Italiam candido frumento eſſe dicit. Varro, in libro de re ruſtica vt far Capuanum, ſic triticum Apulum omnibus aliis præfert. Plinius verò duodevigeſimo libro hiſtoriæ naturalis farris genus circa Eluſium, & Senam patriam noſtram pondere vel præcipuè commendat, nec immerito. Abundat enim regio illa optimo frumento, & pecori etiam accommodatiſſima. Lucius Columella quamplurima tritici genera facit, verùm ex illis maxime ſerendum ducit Robum, 2 quem pondere & nitore præſtare dicit. Secundam deinde conditionem ſiligini aſſignat. Aſſerit tamen omne frumentum 3 poſt tertiam ſationem vliginoſo agro in ſiliginem conuerti. Sed ejuſmodi tritici vitium eſſe ait, quod quamuis candore præſtet vincitur tamen pondere. Hæc diligenter quærat optimus paterfamilias, & cæli, ſoli, regioniſque rationem diligenter obſeruet. Legumina, & olera menſam adiuuent, quorum etiam cura non negligens eſſe debet, Genus omne ſecundæ menſæ (quod in honorem dec-

1. Idẽ ait Plin. lib. 18. ca. 8.

2. lib. 2. cap 6.

3. lib. 2.

tum exhibere conſueuerunt veteres) ex frugibus ſurculorum, & fructibus arborum fuit. Igitur diligentia non parua eſt habenda in arboribus ſerendis, inſerendiſque, tum propter ſpeciem ipſam, quæ agrum admodum decorat, tum propter vtilitatem, iucunditatemque vitæ. Id omne genus ſecundæ menſæ bellaria ab antiquis, quando bellatoribus oportuna ſint, à Græcis autem τραγήματα appellantur. Duas menſas veteres apponere conſueuerunt, priorem carnium, piſciumve. Secundam 4 autem pomorum. In priore aqua potui apponebatur. In ſecunda autem vinum quoquidem non ſe ingurgitabant, ſed modeſtè admodum diis libando aſſumebant. Vinum Romani modeſtiſſimè bibebāt. Sic & Lacedæmonij, 5 qui ſeruos ebrios in conuiuiis adhibebant eiſque illudebant non quod ipſi temulenti eſſent, ſed vt liberos edocerent per illorum turpitudinem cauendā eſſe ebrietatem. Eſt tamen & vini cura neceſſaria, idcirco vineta diligenter colenda ſunt. Celſus, & Atticus ſcripſerunt tres eſſe motus in vite, & in omni ſurculo naturales, vnum quo germinet, alterum quo floreat, tertium quo ma-

4. Ouid. de Nuce.

5 Plut. in Demetrio

tureſcat. Hos motus foſſionibus concitari oportere aiunt, natura enim non ſatis efficit quod vult, niſi eam ſtudio, & labore adiuuemus. Oliua induſtriã, laboremque exigit, cuius liquor vtilis admodum eſt, & remediis etiã ſalutaris. Pauca ad quotidianũ victum ciuili viro deeſſe poſſunt, Si diligenter curam rei ruſticæ habebit, & paſcendo pecori incumbet, Cuius vel mediocrem diligẽtiã rem familiarem ſummopere augere dixit Cato, nec greges, aut armenta paſcere quempiam pudere debet. Nam vt ſcribit Varro, 6 illuſtriſſimus quiſque antiquorum paſtor fuit & à plurimo pecore plerique apud vetuſtiſſimos laudabantur. Præcipuam commendationem habebant oues, propter multiplicem earum fructum. Ex illis nãque lac, caſeolos, lanã, agnos, ac pelles habebãt, & earum fimus ſtercorandis agris plurimum præſtat. Atqui propter pecudum caritatem aureas habuiſſe pelles poetæ tradiderunt in Colchide. Nam ad aurati arietis prædam Argonautæ profecti dicuntur, præſtantiſſimæ etiam habitæ ſunt buculæ, cum quod humanum laborem in colendis agris leuant, tum quod carne, ac lacte menſam adiuuant. Ita-

6. lib. 2. de re ruſt.

liam quoque Varro 7 ait, à bobus nomen habere, Timæumque dicere inducit veteres græcos tauros Italos nuncupaſſe. Et cum plurimi, ac pulcherrimi in Italia eſſent, totam regionem Italiam ab illis dici arbitratus eſt. Vtiles etiam habentur ſues, id nanque pecus idem Varro 8 ait à natura hominibus ad epulandum ſolummodò dono datum eſſe, cuius ſententię adſtipulator eſſe videtur Iuuenalis, quanquam de apro loquatur, vbi ait 9. Quanta eſt gula, quę ſibi totos Ponit apros animal propter conuiuia natum. A ſuillo quoque pecore immolandi initium ſumptum eſſe veteres affirmant, & proinde in fœderibus faciundis porcus occiditur, & ſic etiam in maritalibus ſacris. Sues ſingulos quoſque patresfa. alere debere idẽ Varro auctor eſt, his verbis, Quis enim fundum colit noſtrum quin ſues habeat? Et quis non audiuit patres noſtros dicere, ignauum, & ſumptuoſum eſſe eum, qui ſuccidiam in carnario ſuſpenderit à lanio potius emptam, quam à domeſtico fundo? Suillam carnem pleręque nationes affectarunt, Aegyptij tamẽ, & iudęi omnino execrati ſunt, quodquidem latini omnes irridebant, vnde illud 10

7. cap. 5. lib. 2.

8. cap. 4. lib. 2.

9. Satyr. 1.

10. Satyr. 6.

Iuuenalis. Obſeruāt vbi feſta mero pede ſabbata reges, Et vetus indulget ſenibus clementia porcis. Clarius illud facetè dictum Auguſti Cæſaris, quo tempore Herodes Iudæorum rex Chriſto omnipotentis Dei filio nuper nato mortē meditaretur. Nam cum audiuiſſet inter pueros quos in Syria Herodes intra bimatum iuſſiſſet interimi, filium quoque eius occiſū, ait, melius eſſe arbitror Herodis porcum eſſe, quàm filium. Hoc ex

11. lib. 2. Saturn. cap. 10. latinis ſcribit Macrobius 11. Sed ad propoſitum redeo. Eſt profectò caro ad familiam bene alendam neceſſaria admodum. Præbet enim firmiſſimum nutrimētum, & ſalubre corpus efficit, vbi modeſtè ſumitur. Cornelius Celſus ait carnē

12. Aſſa caro frixa & vtriſque iurulenta præſtat. 12 magis alere iurulentā quàm aſſam, aſſam magis quā frixam. Bonę igitur valetudini potius quam paruæ voluptati cōſulēdum erit, Elixam frequentius apponere præſtabit, cùm propter ſalubritatē, tum quia familiæ commodior erit. Sed non eſt conſilij noſtri ſingula exequi, quæ ad victum quotidianum ſpectant. Satis eſt ciuem noſtrum monere frugalitatem vitæ in omnibus ſequatur, modumquè familiæ adhibeat, vt nulla lege ſūptuaria coercēda ſit. Cōuiuia verò ab

eo raró celebrentur, incertum nãque eſt gratiam ne, an inuidiam conuiuia faciant. Nam ſi inuitati, ad parem gratiam referendam obnoxij redduntur, complures ſunt, qui neglecti indignantur, & cõtumeliam, aut iniuriam meditantur. Meminerit conuiuia ab antiquis dominia fuiſſe dicta & qui ea præbent, dominos. Quod nullam aliam ob cauſam vſurpatum eſſe arbitror, niſi quod conuiuium præbere, regum, principum, & opulentiſſimorum hominum ſit, Cicero in epiſtola quadam 13. ad Pætum cõuiuia ſummopere laudat, vbi ait, Sed me Hercule mi Pæte extra iocum moneo te, quod pertinere ad beatè viuendũ arbitror, vt cum viris bonis, iocundis, amantibus tui viuas, Nihil eſt aptius vitæ, nihil ad beatè viuendum accõmodatius, nec id ad voluptatẽ refero, ſed cõmunitatẽ vitæ, atq; victus, remiſſionẽq; animorũ, quæ maxime ſermone efficitur familiari, qui eſt in cõuiuijs dulciſſimus vt ſapiẽti⁹ noſtri quã græci illi συμπoσία id eſt cõpotationes aut concænationes Nos cõuiuia quod tũc maximè ſimul viuitur. Legimus tamẽ Lacedæmonios cõuiuiũ appellaſſe κλισίαν vel a liberalitate quę φαιδίλεια dicitur, vel qđ cũ amicis

13. Nempe antepenultima lib. 9. epiſt fa. mil.

celebrandum ſit. Menippeam Satyram Varronis 14 ſcimus fuiſſe, quę inſcribitur, Neſcis quid ſerus veſper vehat in ea fuerunt præcepta à frugaliſſimo, ac doctiſſimo viro Varrone opportuna admodum ciui noſtro, Dominum conuiuij oportere (inquit) eſſe non tā lautum, quam ſine ſordibus, & non ea eligi, quæ plurimo ſumptu, & exquiſitiſſima diligentia indigeant, ſed paratiora apponere, & quę iucundè alant delectentque. Quatuor deinde ex rebus cōuiuium conſtare dicit, lectis viris, lecto loco, lecto tempore, apparatu ſine indulgentia. Lectos homines eos eſſe dicit qui nec loquaces ſunt nec omnino muti Eloquentia nanque in foro apud ſubſellia, Silentia vero non in foro ſed in cubiculo debere eſſe ait; Iocundos ſermones id temporis adhibendos cenſet, & inuitabiles cum quadam vtili voluptate, quod tunc fiet, cum de his rebus ad communem vitæ vſum confabulabimur. De quibus in foro, atque in negotijs agendis loqui non eſt ocium. Numerum 15. conuiuarum incipere oportere dicit à gratiarum numero, progredi autē ad muſarum, vt cū pauciſſimi tres ſaltē ſint, cū autē plurimi,

14. *Vide Gell. lib. 13. cap. 11.*

15. *Vide hac de re Coel. lib. 28. cap. 8 & Alex. lib. 5. cap. 21.*

non plures quam nouem, Fuit etiam vetus prouerbium de numero conuiuarum, quod à Varronis ſententia parum admodum diſcedere videtur. Septem enim dicit conuiuium facere. Nouem verò conuicium. Vetuſtiſſima hæc præcepta modeſtę frugalitatis rationem habent & omnia continent, quę ad ciuilē virum ſpectant. Debet enim eſſe domeſtica quædam obſeruatio, ac diſciplina, quę luxuriā familiæ comprimat. Sed qui reip. præſunt optime conſulere debent, ne per luxuriam, & ambitionem ciues patrimonia ſua prodigere poſſint. Exemplo pop. Rom. qui publicis ſanctionibus conuiuiorum, cęnarumque legem tulit in qua numerum conuiuarum pręſcribebat. Ea cum non ſatis viſa eſſent (docebat enim inter paucos bona ſua conſumere) alia lex lata eſt, & ab auctore Fannia dicta quæ ſumptui 16. modum poſuit aſſibus centum, hac lege vt vniuerſa Italia teneretur, cum Itali Romanorum tantum eſſe arbitrarentur. Hanc legem Fanniam inter cæteros viros graues ſuaſit vir frugi L. Titius abiecitque temporibus ſuis, quod porcum troianum Romani ciues menſis inferrēt quem conuiuæ ſic vocabant, quod inclu

16. De legib. ſumptuarijs Gelli' li. 2. cap. 24. & Macrob. lib. 3. cap 17. Saturn. & Aymarus Riuall. li. 2. Hiſt. Iuris ciuilis & Plini. lib 2. ca. 56. & lib. 8. cap. 57.

ſis alijs animalibus eſſet grauidus, velut troianus ille equus armatis militibus plenus fuit. Lex Didia lata eſt, quæ omnem Italiam complectebatur, & non ſolum qui prandia, cænaſque maiore impenſa feciſſent, ſed etiam qui ad eas vocati eſſent pœna legis tenebãtur. P. Licinius Craſſus diues legem rogauit, quę ducenos æris impendi in nuptijs permiſit, ſingulorum verò dierum ſumptum intra triginta aſſes incluſit & carnis aridæ, ac ſalſamenti certa pondera conſtituit. Sed quicquid ex terra, vite, arboreve legeretur indefinitè largita eſt. Optimũ eſt, & ad improbitatẽ vendentium cõprimendam, parſimoniamque conſeruandam minora rebus precia imponere, quod rogatione ſua fecit Cornelius Sylla dictator. Non fuit etiam inutilis Lex Æmilia quæ ciborum genus, & modum præfiniuit.

Titulus decimus.

SVMPTVS OMNES COMPRIMENDOS ESSE, DE IMPENſis funerum, ſepulchrorum modus.

ARG *Vbi modum aliquem præſcripſit impẽſis exequiarum & funeris, varios ſepeliendi ritus varia-*

rum gentium recenſet, quos partim probat partim improbat.

POPVLVS Romanus priuatam luxuriam ſemper odio habuit, publicam autem magnificentiam dilexit. Luxuria enim & auaritia duæ peſtes ſunt quæ (vt ait T. Liuius) 1. vrbes, & imperia omnia euerterunt, his ſanctionibus temperanda luxuria eſt, & helluonum ingluuies comprimenda. Nam ludibrio habentur qui cum frugalitate degunt, eorumque modeſtia pro auaritia capitur, imitabitur ciuis noſter optimum philoſophorũ Socratem, 2. qui cum diuites quoſdam vocaſſet ad cænam, puderetque Xantippen coniugem modici obſonii, bono animo (inquit) ſis vxor. Nam ſi modeſti erunt, frugi cænulam non aſpernabuntur, ſin vero intemperantes, nulla nobis de eis cura fuit. In veſtitu mediocritatẽ ſeruet, metiaturque ſe ad menſuram ſui cenſus, vt enim turpe eſt ſordida, atque indecora veſte vti, ita inuidioſum nitidiore, atque elegantiore, Et pręcipuè cum res familiaris minus ſuppetit, vel vbi æs alienum contraxit, Eſt etiam conſiderandum in veſtitu, vt cultus conceſſus ſit, & non diſcedat à cõſuetudine

1. lib. 34. ab vrbe condita.

2. Laert. lib. 2. cap. 5. & Bruſ. lib. 2. cap. 24

patriæ. Decet perſonam, genus, ætatem, mores, vt enim lauta veſtis, quoad decet, dignitatem auctoritatemque hominibus addit, ſic muliebris, & luxurioſa non corpus ornat ſed animum detegit. Hadrianus Cæſar laudem etiam ex hoc conſecutus eſt quod ſenatores, & equites romanos ſemper in publico togatos eſſe voluit, niſi à cœna reuerterentur. Ipſe etiam cum in Italia eſſet ſemper togatus proceſſit, Sumptus enim omnes non neceſſarij comprimendi ſunt, veluti impenſæ funerum, quæ mortuis nihil afferunt, viuis autem onerosæ ſunt. Solonis 3. lex fuit, quæ ſumptibus funerum modum imponebat, & in publicum tabulis ſcriptum etiam eſt minuendos eſſe ſumptus, lamentationes fuerunt. Eorum fama, qui cum gloria, & honeſtè vixerunt, modeſtis obſequijs non obſcuratur. Alia autem ex parte funebris pompa eorum memoriā non illuſtrabit, quorum vita pœnitenda, atque ingloria nihil memoratu dignū reliquit. Sepulchrorum 4. præterea impenſæ quæ à quibuſdam porphyretico pario ve marmore, ſeu diuerſis terrarum regionibus exquiſitis lapidibus celebrantur, riſum potius quam laudem poſteri-

3. *Plutarchus in Solone.*

4. *Sepulchrorum impenſæ.*

tatis captare videntur. Vera enim monumenta diuturnam memoriam ſeruant, quæ literarum, virtutumque laude nituntur, non quæ marmoribus clauduntur, ad quæ (vt facetè poeta ille ait) Diſcutienda valent ſterilis mala robora ficus. Quid quod ſępenumero videmus magna ſepulchra erigi diuitibus, ac fortunatis viris, & illis nonnunquam quorum auaritia hominibus ludibrio fuit. Nonne hi lapides ignauiæ, ac vecordiæ illorum (quos tegunt) memoriam perpetuam faciunt. Monumenta inſolentiæ & temeritatis ſuæ poſuiſſe videtur Licinus ille diues, ac fortunatus Romanus, qui tanta impenſa porphyretici marmoris ſepulchrum ſibi fieri curauit, irridebaturque vulgato epigrammate 5. Marmoreo tegitur Licinus tumulo, at Cato paruo, Pompeius nullo, Credimus eſſe deos? Legimus etiam pyramidem vnam ex nigro lapide, qui ab intimis Æthiopiæ montibus deuehitur, meretricis cuiuſdam fuiſſe ſepulchrum, & ab amatoribus eius maxima impenſa factum interque regum monumenta collocatum. Nullum genus ſepulturæ magis laudandum puto, quam humationes ſub dio, vbi & flores,

5 *Pōtanus capi. 10. de Magnificentia.*

& herbę naſcuntur, cum id in ſepulchris vetuſtiſſimis inſcriptum ſit, veluti ſi à mortuo poſcerentur, Sparge roſas lector vel candida lilia pone. Quid illud etiam poetarum excellentiſſimi? Manibus date lilia plenis, Purpureos ſpargam flores animamque nepotis His ſaltem accumulem donis, Sic etiam Perſius 6. fœlicitati mortui poetæ alludens ait, Nunc non è manibus illis, Nunc non è mulo, fortunataque fauilla Naſcentur violę. Nonne pulchrius, & optabilius eſt, vt tellus communis omnium parens flores, violas, herbas, ac virgulta vltro in tumulis germinet, quam putreſcere inter ſaxa cadauera? & ſcaturientibus vermib⁹ Scarabeis, turpiſſimiſque monſtris deuorari? Quid quod terra terræ redditur, & filii in gremium parentis reuertuntur? quo nihil æquius eſſe poteſt. Hoc humationis genus naturæ rationem vel maxime videtur attingere, à pleriſque philoſophorum laudari probarique video, Et nonnulli legŭlatores iuſſerunt id legib⁹

7. lib. 8. de Cyri pædia ſub finē.

obſeruari. Nec quempiam inuenio edixiſſe marmora excidi, vt ſepulchra mortuis parentur. Cyrus quoque Perſarum rex teſtamento mandauit, 7. nullum ſibi aliud ſepulchrũ conſtrui, ſed ter

ra ſolũ humari, quæ gramina, floreſque produceret, quibus rebus nihil præclarius inueniri poſſit, nihilque quod ſepulchra magis exornaret. Hanc quoque Cyri curam cũ legeret Iulius Cæſar irriſit, vt qui duceret de ſepultura nihil cauendum nihilq; curandũ eſſe, Sed agendum, vt virtus & rerũ geſtarũ gloria, perpetua nominis noſtri præſtant monumenta. Sapienter admodum Maro Mantuanus dixit. 8. Facilis iactura ſepulchri, Et nota eſt illa ſentẽtia vetuſtiſſima. Cælo tegitur qui non habet vrnam. Magno tamen paternam ſepulturam emit Cymon 9. Atheníenſis Milciadis filius, Nam cum pater eius ob crimen peculatus damnatus, in carcere diem obijſſet, nec per leges liceret funus efferre, niſi penſitata pecunia, & ipſe non eſſet ſoluendo, tranſlatis in ſe vinculis patrem ad ſepulturam redemit, ſed hoc pietatis potius, quam humationis iuri concedamus. Lex. xij. tabularum fuit, quę iuſſit corpora humari extra vrbem, his verbis, Mortuum hominem in vrbe ne ſepelito, neve vrito. Cecrops Athenienſibus primus omnium ius terra humandi tradidit, quod diutius non modo eis, ſed ſi-

8. *lib. 6. Æneid.*

9 *Plut. in eius vita & Alex. lib. 3. cap. 2. & lib. 6. cap. 14.*

nitimis placuit, plurimumque lauda-
bat, vt terra frugibus obducta eſſet quo
ſinus, & gremium (quaſi matris) mor-
10.coel.⁹ tuo non ſine alimonia præberentur. De-
lib.17. metrius Phalereus 10. diu poſt legẽ etiã
cap.20. Athenienſibus tulit, vt ante lucem mor-
tui efferrentur, & ſepulchris nouis (quo-
rum opera, atque impenſa nimia erat)
modum finiuit, vt ſuper terrę tumulum
11.Cic. nihil ſtatueretur, præter Columnellam
lib. 2. de 11. non altiorem tribus cubitis, vel par-
legib. uam menſam Irridenda ſane veterum
12.lib.1. Ægyptiorum ratio mihi eſſe videtur, de
cap.4.& qua Diodorus ſcribit, 12. quod contem-
Cic.lib. nentes pręſentis vitæ tempus domos no-
1.Tuſcu. ſtras diuerſoria appellabant, vt qui par-
queſt. ui temporis hoſpitia eſſe ducerent, ve-
rum in conſtruendis ſepulchris nec curę
nec ſumptui parcebant. Sepulchra enim
perpetuas, ac ſempiternas ædes morta-
libus putabant eſſe, in illis ſcribendis
tot miracula narrant græci, vt fidem ve-
ritatis mihi tranſcendere videantur. Et
Diod.loco pręcipue in illo Simandij 12. regis quod
iã citato. quidem ſumptu, & artificio omnium
excellentiſſimum faciunt. Pyramides
etiſpectas illas, quæ inter ſeptem mun-
di ſpectacula locum habere meruerunt,
regum ſepulchra fuiſſe aſſerunt, de qui-
bus

bus hoc pulchri refert Diodorus, quod nullus ex his regibus, qui eas ſibi Pyramides pro ſepulchris condiderunt in illis, ſepultus fuit. Nam alij ante opus perfectum occiderunt, Alij præ crudelitate, & inſolentia populos compulere, vt aut eorum corpora diſſiparent, aut eijcerent ex monumentis. Qua ex re facilè cerni licet, ſolida monimenta non marmoribus aut Arabicis lapidibus ſed vitæ meritis, ac rerum geſtarum gloria comparari. Chryſippus de ſepultura nõnulla dicit, quæ fœda admodum mihi videntur, & riſum potius captare, quam laudem mereri. Sed tolerabilius audio, cum iubet liberos parentibus ſimplicem & paruæ impenſę ſepulturam præbere, quippe quì cadauer non pluris faciundũ cenſeat, quam vnguium, capillorumque præſegmina. Et Heraclitus retulit Nabathæos 14. hominum cadauera abiectiora ſtercore ducere, quocirca non modo alios, ſed reges ìpſos, in ſterquilinijs defodiunt, Sed conſuetudo facit, vt nonnulla aliquando agamus præter maiorum præcepta, quæ cũ in pleriſque rebus minus laudanda ſit, in ſepulturis apud nonnullas gentes temeritate, aut fœditate vituperãda eſt. Hircani 15. Caſ-

14. Strabo lib. 16.

15. Alex. lib. 3. cap. 2.

16. *Bonfin. lib. 1. dec. 1.* pij 16. & Bactriani 17. canib⁹ domi ad id
officij educatis mortuos edendos, lani-
andoſque præbent, qua conſuetudine
17. *Idem ex Oneſicito.* quid immanius cogitari poteſt? Scythæ
verò (vt Plutarchus 18. refert) cùm mor-
tuis regibus pincernas, cocos ac pelli-
18. *Diod. quoque lib. 1. & Herod. lib. 4.* ces ſepeliunt, credo, ne quid neceſſarij
officij poſt obitum eis deſit. Et nonnullæ
Indiæ gentes cum defunctis viris ama-
tas coniuges, vel alios quoſcunque gra-
tiores, vel comburunt, vel infodiunt.
O indulgentiam temerariam, O rem non
viſu modo, ſed dictu quoque abhorren-
dam, viuum hominem necare, ne mor-
tuus amico, aut miniſtro careat, cum
re vera carere non poſſit; qui nihil ſen-
tit. Audi oratorum maximum in Tuſcu-
lanis quæſtionibus; Carere hoc ſignifi-
cat egere eo, quod habere velis, ineſt
enim velle in caredo. Quid igitur mor-
tuus velit non intelligo. Parum ab hac
19. *Strabo lib. 11. et Herod. lib. 5.* Indorum inſania Maſſagetę, 19. & Der-
bices 20 diſtant, qui propinquos, co-
gnatoſque, cum ad multam ſenectutem
venerint, vel aliquo caſu morti appro-
20. *Strabo lib. 2.* pinquent, iugulatos ante magno epula-
rum apparatu alijs edulijs miſtos come-
dunt, aiuntque id facere quod peſſimam
hominũ fortunã arbitrarẽtur à vermibus

deuorati. Eſſedones 21 philoſophi Europæ Danubij accolę funera parentum, propinquorumque lęti, ac victimis & feſto conuentu familiarum celebrant, Cadauera autem laniata, & cęſis pecoris viſceribus miſta epulando conſumunt, Capita vero auro argentoque ornata pro poculis habẽt. Ægyptij 22. mortuos condire conſueuere, quo diutius domi ſeruarentur. Sic & Perſæ 23. cæra circunlitos reddebant eos magis diuturnos Ageſilaus 24. Lacedæmoniorum rex cum tot præclara bella terra, marique geſſiſſet morbo implicitus apud Menelai portum, qui inter Cyrenas & Ægyptum iacet diem obijt verum amici (vt, eius cadauer facilius Spartam perferre poſſent) quod mel non habebant, quo ſoliti erant corpora condire, cæra circũ fuderunt, atque ita incorruptũ, integrũque domũ retulerunt. Quorſum hęc diximus? vt intelligamus multa per conſuetudinem à populis fieri, quæ non modo fugienda, ſed maioribus obſecrationibus deteſtanda ſunt, Placet tamen ſepulchra mortuorum non violari, ſed ea veluti ſancta, deoque ſacrata venerari, quod romano, ac põtificio iure multis legibus ſancitũ eſſe videm⁹ Solõ 25. quoq;

21. *Herodotus lib. 4.*

22. *Herodot. lib. 3.*

23. *Alex, lib. 3. cap 2.*

24. *Plut. in Ageſilao.*

25. *Cæli⁹ lib. 17. cap 20.*

inter præclaras leges ſuas etiam ſtatuit, ne quis in defunctos maledicere auderet. Pium nanque eſſe ducebat, ſanctos eos putare, qui è vita diſceſſerunt, & eorum vrnas violare inexpiabilis religionis arbitratus eſt. Atqui Alexãder 26. Macedo Darij victoria potitus, cum in Perſas veniſſet, Polymachum Pelæum virum nobilem, quod Cyri ſepulchrum demolitus eſſet, necari iuſſit, motus præcipuè epigrammate græcis literis inſcripto, ad hãc fermè ſententiã. Quiſq; mortalium, & vnde veneris, te enim adeptutũ ſcio hæc lege, Cyrus ſum, qui Perſis, imperiũ armis quæſiui, hoc quodcunque eſt, humi eſt, in quo corpus meum tegitur, Noli me irridere. Hæc verba Alexãdri mentem commouerunt, vt inſtabilitatẽ fortunæ cognoſceret, & manes defuncti regis vltione violati ſepulchri impio ſanguine parentaret. Quãti faciunda ſunt monumenta ſepulchrorum, placido epigrammate, Semiramis 27. regina animi excellentiſſimi docuit, quæ cùm ſibi ſepulchrum non admirandi ſumptus conſtituiſſet, inſcribit iuſſit hæc verba. Quicunque rex pecuniis indiget aperto monumento, quot voluerit accipiat: has literas cum legiſſet Da-

26. *Plut. in Alex.*

27. *Ex Herodoto & Plutar. Eraſ. lib. 5. Apophth.*

rius, opinatus theſaurum abſconditum eſſe, ſepulchri lapidem deleri iuſſit, quo reuoluto, literas alias vidit, ad hãc ſententiam ſcriptas. Niſi rex auarus eſſes, & pecuniæ inſatiabilis, mortuorũ monumenta non violaſſes. Vrbana irriſione auariciæ crimen carpſit fœmina excellentiſſima, & epigrammatum, ſepulchrorumque nimiam diligentiã contempſit. Nonnulli apud veteres ſepulchra ſua tantifecerunt, vt ne inferri etiã poſteros permitterent. Hinc eſt illud Horatij.28. Mille pedes in fronte trecentos cippus in agrum hic dabat, hęredes monumentum ne ſequerentur. Extant etiam temporibus noſtris vetuſtiſſimi lapides, qui hoc teſtantur. Nam poſt nomina, ac titulos ſepultorũ eiuſmodi notę inueniũtur. H.M.H.N.S. Quæquidem ſignificant, hoc monumentũ hæredes ne ſequantur. Monumentum ne violandũ quidẽ eſſe Sertorius edocuit. Nam cũ Tygennam Mauruſiæ oppidũ expugnaſſet, in qua nobile ſepulchrũ Anthei ab incolis eſſẽ dicebãt. Verũ cũ præ magnitudine fidẽ tranſcenderet, id Sertorius 29. dirui iuſſit, corpuſque reperit ſeptuaginta cubitorũ, vt Plutarchus refert, quod cum intueretur ſũmopere ad-

28. *lib. 1. Serm. ſatyr. 8.*

29. *In eius vita.*

miratus eſt. Et quamprimum ſepulchrũ inſtaurari iuſſit, famamque rei auxit, ne violati monumenti reus haberetur. Tygennam Anthei vxorem fuiſſe perhibẽt, hanc Hercules ſuperato, interemptoque viro complexus eſt, ex eaque filium Syphacem genuit, qui poſtea de matris nomine vrbem condidit. Scribunt etiam Coſmographi idem Anthei ſepulchrum auguſtum, ſanctũque adeo fuiſſe, vt ſi aliqua pars eius eruatur, cõfeſtim pluuię, & imbres ſequantur, nec prius deſinant quam demolita inſtauretur. Simile quiddam referunt de Strati poetę monumento, 30. quod ad Pompeiopolim Syriæ vrbem, quæ quondam Soloe vocabatur, fuit in edito quodam tumulo, in quoquidem iacti lapides e ueſtigio in iacientem reſiliunt diuino potius miraculo, quã naturali aliqua ratione. Dixi plura quã vellem de ſepulchris, ſed ſermonis ſuauitas, me magis quam ſperabam protraxit, reliqua præcepta optimi ciuis paucis verbis pręcludẽda ſunt. Nam ipſe ſibi præſcribere poterit his agnitis, quid facto opus ſit. Et pręcipuè ſi ſtatuerit nihil eſſe quod ad optimum virum pertineat, quod ab eo non ſit agendum. Nam ſi omnia mente & animo ſcrutari volu-

30. Olaus lib. 16. cap. 46. Septẽt. reg.

mus,& diuerſas hominum vitas, actioneſque animo metiri, inueniemus inter mortes nihil præſtabilius, nihil gratius, nihilque vtilius ciuili vita, in qua pręſtare & pręter cæteros excellere ſummę laudis eſſe puto. Proinde qui plura confert ad vſum ciuilis ſocietatis, quique ciuib' ſuis commoda maiora comparabit, honeſtiuſque viuet, pluribus commodabit. Neminem iniuria afficiet, præſto aderit in omnibus reip. periculis. Is profecto ciuis bonus erit, quem in hoc volumine deſcribere conati ſumus. Cuius ſignum omnes partes attigimus, libando tamen multa diximus. Ex quibus frugalitatis, virtutiſque exēpla ciues cernere poſſint, quæ ad ciuilem vitam plurimum proderunt. Et aucta deinde vſu, & exercitatione accumulatam fœlicitatem reddent.

FINIS LIBRI QVINTI.

TITVLI LIBRI SEXTI.

Procemium ad Sixtum Pontificem Maximum.

Diuiſio ciuitatis, Ordo ciuilis, Quid ſit nobilitas Titulus primus.

Regionis, agrorumque diuiſio, titulus ſecundus,

De priuatis patrimonijs, titulus tertius.
De officio ciuium in peregrinos.
Qui ciuitate donandi,
Quique exigendi ſint, titulus quartus.
Quæ vitanda, quæve obſeruanda ſint, ne ciuilis ſtatus euertatur.
Virtutem ſolá remp. augere, vitia remp. labefactare, titulus quintus
Periculoſas omnes inſtitutionum mutationes,
Delectum inter ciues eſſe habendum,
Super ciuibus publicè eſſe decernẽdum, titulus ſextus.
Pulchris nominib⁹ ciues eſſe nominãdos
De nominibus,
De prænominibus,
De cognominibus,
Propriorum nominũ interpretatio, titulus ſeptimus.

PROOEMIVM LIBRI SEXTI AD SIXTVM PONTIFICEM maximum.

Recepta ciuilis ſocietatis Beatiſſime *pontifex non omnibus populis æquè tradi poſſunt. Sed his præcipuè qui libertati ſtudent, quique nihil magis formidant. quam conditionem ſeruitutis. Difficile enim imperare diſcunt,*

qui ſemper paruerunt, et alia ex parte iugum excutere nituntur, imperataque detrectant, qui in libera ciuitate educati ſunt quique æquo iure cum reliquis ciuibus viuere conſueuerunt. Cappadoces 1. diutius ſub regibus fuerunt. Verũ cum diuturnitate temporis regia ſtirps defeciſſet, eiuſmodi honore ab imperio Romano affecti ſunt, vt libertate donarentur, Socij, amicique haberentur. Egerũt gratias pro ſocietate, & amicitia Cappadoces, perpetuaque in fide ſe futuros polliciti ſunt. Libertatem tamen abdicauerunt, vt qui dicerent ſe ea vti neſcire, neque vllo modo perpeti poſſe, vt æquo iure inter ſe viuerent. Proinde orare vt rex ſibi daretur. Admirati ſunt vehementer Romani quod inuenti ſint, qui libertatem reſpuerent. Attamen vt amicis morem gererent permiſerunt quemcunque vellent regem acciperent, qui ex communi omnium conſilio Ariobarzenem tunc latini nominis ſocium regem elegerunt, cum reip. neutiquam inſueſcere poſſent. Athenienſes verò contra nihil niſi popularem ſtatum perferre potuerunt. Nam quãuis variante fortuna nunc ſub regibus, nunc ſub Tyrannis eſſent, tamẽ ſemper ad optatam democratiam redierunt. Philippus Macedo, & Alexander eius filius, qui eos occupauerunt nihil de inſtitutis eorum mutauerunt. Et Caſſander quamuis in alios violentior eſſet, in Athenienſes tamen mitiſſimus fuit. Demetriumque Phalereum eorum ci-

1. *Strabo lib.* 12. *& Iuſtinus.*

uem Theophraſti diſcipulum eis præfecit, qui popularem potentiam ſequutus eſt. Deque ea optimis commentariis ſcripſit. Romanus quoque ſenatus eos libertate donauit, & ſuum vitæ genus ſequerentur, permiſit. Non igitur omnibus populis præcepta reip. præſcribi poſſunt. Satis eſt (ſi nobis auſcultent hi, qui libertatem ſibi quaſi numen aliquod propoſuerunt, quique emori mallent, quam eam aliqua ex parte labefactare. Dabitur fortaſſe mihi vitio, & præſertim ab his qui aliena carpere, quam ſua aliquando edere ſtudent) quod cum libros reſcripſerim de inſtitutione reip. illos tuo nomini dedicauerim, cum tu ſolus imperes, & vnius dicto omnes homines chriſtianæ religionis auſcultent, æquius fuiſſe de regno, quam de ciuili ſocietate ad te ſcribere, affirmabunt. Sed ſi recte cogitare voluerint, intelligent has duas diſciplinas affines inter ſe eſſe, & quam plurima præcepta communia habere. Alteramque alteram adiuuare, adeo, vt Plato ipſe hanc protulerit ſententiam. Vnum eſſe reipu. modum arbitror, nomine tamen bifariam nuncupatur. Nam ſi vir vnus optimus regit, regnum vocatur, ſin plures, Ariſtocratia, hoc eſt optimorum dominatus. Nihil enim refert vnus ne an plures imperent, de ratione ſiquidem viuendi, deque optimis legibus, nihil mutatur. Hac opinione ducti Lacedæmonij 2. regnum cum rep. iungebant, regem præficiebant, qui parum admo-

dum à priuatis ciuibus differebat, & ciuilia inſtituta ex Lycurgi commentariis hauriebant. Stoici quoque qui Zenonem ſecuti ſunt, eam remp. optimam eſſe aſſerunt, quæ miſta eſſet ex regno, popularique dominatu, optimatúmque potentia. Sed his omiſsis ad inſtitutum ordinem reuertamur.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS CAIETANI liber ſextus de inſtitutione reip. incipit.

Titulus primus.

DIVISIO CIVITATIS, ET ORDO CIVILIS, ET QVID ſit nobilitas.

Ciuitate in ſuas partes diſtributa ſingulorum ordinum officia deſcribit. *ARG.*

HIPPODAMVS Mileſius 1. vir gloriæ cupidus, bellator egregius, & ſtudiis bonarum artium non mediocriter eruditus cum de optimo reipublic. ſtatu ſcribere inſtitueret, neceſſarium imprimis putauit,

1. Vide Ariſtotele lib. 2 polit.

ciuitatē, ac regionem diſtribuere. Difficile enim factu illi videbatur colluuionem quandam hominum vnis mœnibus collectam quietè degere, niſi diuiſione aliqua ſecerneret. Proinde populum trifariam diſtribuendum ſtatuit, vt pars vna artifices, altera agricolas, tertia verò belli propulſatores contineret. Cenſuitque æquo iure ex his partibus, magiſtratus conſenſu collectæ multitudinis, deſignari. Hæc diuiſio apud Mileſios ſatis eſſe potuit, quorum imperiū anguſtum erat, & opulentis ciuibus minus abundabat. Nec quippiam adhuc magna laude dignum geſſerant, quanquā idem Hippodamus eorum dux fuit nautico bello contra Athenienſes, Pireūque obſedit. Sed 2. apud excellentiores vrbes longè aliud fuerat cogitandum. Deducendi ſiquidem agricolæ ſunt, & in agris, villis, pagiſque conſtituendi. Tum quod rei ruſticæ cuſtodia diligentius agatur, tutiuſque in regione viuatur. Tum etiam ne vrbanis functionibus allecti ruſtici agros negligentius colant, & ciuibus ambitione ſeditioneque importuni ſint. Fuit tamen hæc Hippodami cogitatio oportuna ſatis, viriq; ingeniū indicauit, Pleræque enim magnæ

2. Eadē reprehēſio eſt apud Ariſtotelem loco iam notato.

vrbes eius exemplo non diſſimili ratione ſuas ciuitates diuiſerunt. Nam Romani, qui totius orbis terrarum imperium tenuerunt, & in omnibus pene inſtitutis comprobandi ſunt, Tres ciuitatis ordines conſtituerunt auctore Romulo, vt Dionyſius Halycarnaſſeus ſcribit, 3. quorum primum patricium appellauerunt, Secundum equeſtrem, Tertium vero plebeium. Primi illi reip. curam gerebant, qui (vt Titus Liuius teſtis eſt libro primo Romanarum hiſtoriarum) ab initio vrbis à Romulo centum conſtituti ſunt, & ab ætate ſenatores, ab honore, ac dignitate patres, progeniéſq; eorum deinceps patricij nuncupati ſunt. Primúmque dignitatis locum in rep. tenuerunt. Nam patricios tantum ſacris, ac ceremoniis præfecit Romulus, voluitque vt magiſtratus gererent, ius dicerent, & ſecum publica munera exercerent. Eorúmque collegium ſenatum appellauit. Vt Græci 4. γερουσίαν dicunt. Ab hoc ordine priſcam originem duxerunt maiores mei, vnde Patricij cognomen familiæ noſtræ perpetuo adhæſit. Oriundi námque ſumus Roma, orti autem Senæ, quodquidém non modo ab auis, atauiſque lógo ordine poſteris indicatum eſt,

3. lib. 2.

Romanarum antiquitatũ.

4. Ariſto. lib. 2. ca. 7. & Tull. in Cat. maio.

Verũ in veteribus documentis pignoribuſque domus noſtrę ſcriptum reperi & ſigna in vetuſtiſſimis marmoribus noſtra ad hanc vſque ætatem Romæ pluribus locis cernuntur. Sed illuc redeat ſermo vnde diuertimus Ordo equeſtris eorum erat quibus vt equum alerent belli gerendi gratia, publicè indulgebatur. vt ad propulſandum hoſtem, publicáſque iniurias vlciſcendas parati eſſent. Pedeſtris námque militia facile admodum ex omni hominum colluuione comparari poteſt. Hic ordo vt quibuſdam placet originem trahit à trecentis illis quos Romulus ad cuſtodiam vrbis 5. elegit, qui celeres appellati ſunt, ſiue ab exequendi miniſterij celeritate, ſiue (vt Valerius Antias 6. ſcripſit) à duce eorum celere vocato. Præerat enim eis dux clariſſimus cui tres ſuberant centuriones. Apud Lacedæmonios 7. quoque trecenti erant cuſtodes, quibus etiam in bello vtebantur, & cum opus erat contra contumaces, & inobedientes ciues. Reliqui omnes Romani ciues plebeij nuncupati ſunt. ſiue mercatores, inſtitòres ve eſſent, ſiue artes, miniſteria. agriculturámve exercerent. Huic plebeio ordini permiſit Romulus 8. leges de bello decernere, ma-

5. *Liuius lib. 1, ab vrbe corporis non vrbis dicit.*

6. *Teſte Diony. halicarnaſſ. lib. 2.*

7. *Diony. Halicar. libro iam citato.*

8. *Ex eodem lib. Dionyſ. Halic.*

giſtratus creare, neque hanc poteſtatem dedit abſolutã, niſi prius omnia ſenatus approbaſſet. Ferebat autem ſuffragium, populus vniuerſus, non viritim quidem, ſed per curias, & quod pluribus curis, viſum erat, id ratum habebatur. Ab hac Romanorum inſtitutione paululũ quippiam diſcedendum eſſe arbitror. Nam conſuetudo temporum de equitatu, reliquaque militia aliud obtinuit. vt infra narrabimus in libro quem de bello ſcribere deſtinamus. Sed tres ordines deſcribi in vnaquaque optima ciuitate congruum eſſe videtur. Quorum 9. primum antiqua generis dignitas commendat, ſi à maiorum virtute, ac moribus non aberrat. Ab ingenuis enim parentibus orti, degeneres, deterioréſque facti, non modo in plebem reiiciendi ſunt, verum titulis, nominibúſque maiorũ multandi. Secundũ ordinem cõmendabat mediocritas quædam ciuilis vitę, & honeſta induſtria quaquidem cõciuibus ſuis prodeſſe omni ſtudio laborabit. Terti⁹ ordo, quoniã diuerſam hominum multitudinem complectitur, in qua inopes complures ſunt, nihil præclarius habere poteſt, quam magiſtratibus parere, maiores omnes honore afficere, nihilq; nouũ

9. Singulorum ciuitatis ordinum æſtimatio.

cupere, ſed pacem, ac libertatem optare, honeſto labori incumbere, nihilque magis quam ocium formidare, cui 10. ignominia, inopia, & fames tres beluæ truculentiſſimæ comites accedunt. Clariores illi, qui genere cenſentur, intelligere debent magnum onus eſſe maiorũ famam ſuſtinere. Nam ſicut laudem ingentem meretur, qui ex infima plebe, virtute, & rerum gloria ſeſe effert, nobilioribuſque adęquandus eſt, ſic qui à maioribus ſuis degenerat, laudémque eorum vitæ turpitudine obſcuriorem reddit, non modo nullis honoribus honeſtãdus eſt, verum ignominia, iniuriáq; afficiendus. Quid enim turpius quàm ab eo, à quo plurimum ſperamus, nihil afferri? Nam nobilitatẽ (vt teſtis Ariſtoteles eſt) nullam aliam ob cauſam magis veneramur, quã quod ex melioribus ortos meliores fieri conſentaneum eſſe creditur. A quaquidem ſpe cum decidimus, indignum omnino eſſe videtur. Nam veluti ſereno cœlo nebulam nonnunquam ſurgentem ſidera obſcuriora reddere cernimus, ſic ignauia, turpiſque vita nobilitatis ſpendorẽ obũbrat. Cicero in Saluſtiũ, 11. qui eũ quaſi nouum ciuẽ, & ignobilem carpebat, ſeſéque præclariſſimum iactabat,

11. *Nempe in reſponſione ad inuectiuã Saluſtij.*

iactabat, eiuſmodi verba protulit. Ego meis maioribus virtute mea præluxi, vt ſi prius noti nõ fuerũt, à me recipiant initiũ memoriæ ſuæ, tu tuis vita(quã turpiter egiſti)magnas offudiſti tenebras, Et etiã ſi fuerint egregij ciues, venerint in obliuionem. Quare mihi noli antiquos viros obiectare. Satius eſt enim me meis rebus geſtis florere, quam maiorum opinione niti, & ita viuere, vt ſim poſteris meis nobilitatis initium, & virtutis excẽplum. Poterat Cicero antiquũ nobilitatis ſuę genus preferre, vt qui à Volſcis regibus oriundus eſſet, quodquidẽ in tuſculanis quæſtionibus retulit, libro primo, vbi ait. Pherecides Syrus primus omnium animos hominũ dixit eſſe ſempiternos, antiquus ſanè vir, fuit enim meo tunc regnante gentili, cùm de Tullo Hoſtilio Romanorum rege intelligeret, & certe hanc eius fuiſſe proſapiam alij quoque auctores affirmant. Nam Plutarchus 12. id etiam ſcribit, & Euſebius, & ex noſtris Silius Italicus affirmat, cum dicit. 12. *In eius vita.*

Tullius æratas reptabat in agmine turmas,
Regia progenies, & Tulli ſanguine ab alto.

Sed longè pluris fecit initium nobilitatis ſuæ à propria virtute manare, quam

à regia dignitate, vel cum maiores eius præ inopia Arimini delituiſſent in oppido obſcuriore, non putauit virtutem ſolam ſatis eſſe ad veram nobilitatem, niſi etiam dignioris patriæ lumen adderetur, imitatus Themiſtoclem, 13. qui Seriphio cuidam in iurgio dicenti, eum non ſua, ſed patriæ gloria ſplendorem eſſe aſſecutũ. Verum (inquit) ais, nam neque ego ſi Seriphius eſſem nobilis vnquam fuiſſem, neque tu ſi Athenienſis: quaſi aſſereret patriam ſine virtute nihil dignitatis afferre, virtutem autem patria egere, quaſi theatro actionum ſuarum. Hæc multum differt à Simonidis Lyrici ſententia; qui ait oportere eum, qui beatè viuere vult, patriam habere glorioſam. Nobilitatis nomen ambiguum eſt, propter varias hominum, ac Philoſophorum opiniones. Nam Romani (vt diximus) ſenatorium ordinem, eorúmque poſteros tantummodo nobiles appellarunt. Alij nobilitatem à ſola notiorum generis antiquitate eſſe volunt, vt Thebani, & Ægyptij; alij à cenſu, & diuitiis, vt nonnullæ Aſiæ vrbes, quæ ſolam opulentiam admirantur. Alij ab equitatu, quoniam equos bellandi gratia alere nõ niſi locupletes poſſint.

13. Cic. in Cat. ma. & Plut. in Themiſtocle Herodot. lib. 8. non Seriphiũ ſed Belbinitanum hunc fuiſſe refert.

Et qui animi ingenuitate excellunt, veluti fuerunt Chalcidēſes,& Magneſij, & accolæ omnes Menandri fluuij. Alij à principatu, & potentia, ſiue etiam à populari aura, vt in pleriſque populis cernimus, quorum principes nonnunquam ad Tyrannidem vſque proueћuntur à populis, vt Piſiſtratus apud Athenienſes, Lyſander apud Lacedæmonios, Policrates apud Samios, alijque complures. Plato philoſophorum ſapientiſſimus, & qui eum ſecuti ſunt, à quibus parum admodum Ariſtoteles 14. aberrat, quatuor nobilitatis ſpecies facit. Primam eorum, qui claris, iuſtiſque maioribus orti ſunt. Secundam eorum, quorum parentes potentes, ac principes extiterunt. Tertiam eorum, quorum maiores domi, militiæve, aliqua illuſtriore gloria claruerunt. Quartam nobilitatis ſpeciem facit eam, quam omnium excellentiſſimam eſſe oſtendit, cum quiſpiam animi ingenuitate, & magnitudine excellit, ſuaque virtutis laude nititur, & hunc verè nobilem appellandum cenſet, cui non aliena, ſed ſua virtus ad gloriam opitulatur. His quatuor quintā ſpeciem addit Ariſtoteles, 15. eorū videlicet, qui illuſtriore aliqua diſciplina claruerūt, & iure optimo.

14. cap. 4 lib. 4. polit.

15. Loco ſim citato.

Nam non modo ſe, familiámque ſuam clariorem reddunt, verum vrbes, ac prouincias quibus oriũdi ſunt illuſtrãt. Stagiritẽ dicimus fuiſſe Ariſtotelẽ. Democritũ Abderitanũ, zenonẽ Cittiæum, quorum patriæ iã nomẽ amiſiſſent, niſi eiuſmodi ciuiũ memoria ſeruaretur. Quanti faciunda ſit optimarum diſciplinarũ nobilitas, quamque patriam ſæpenumero adiuuit, Alexander Macedo 16. docuit, qui Ariſtoteli magiſtro gratiam diſciplinæ in hoc etiam retulit, nam eius patriam Stagirem funditus euerſam rurſus ædificauit, ciuéſque diſſipatos, ac ſeruos reſtituit. Huius nobilitatis apud veteres Romanos id primum fuit, vt Cornelius Tacitus refert, vt cunctis ciuibus, qui bonis artibus fiderent, licitum eſſet magiſtratum petere, nec ætas in eis diſtinguebatur, quin in prima iuuenta cõſulatum, ac dictaturam inirent. Turpiſſimum fuit patriciis, & illuſtrioribus viris literas ignorare, ab omni nobilitate decidere videbatur, qui in ſtudiis diſciplinarum rudis erat, quodquidẽ reſponſo Mutij Sceuolæ ad Sulpitiũ cerni licet, cum ait, Turpe eſſe patricio nobili, & cauſas oranti ius in quo verſaretur ignorare, & Ammianus Marcellin in⁹ Orphi-

16. *Plut. in Alex.*

tum ſummæ nobilitatis virum, eiuſmodi verba protulit, vir quidam prudẽs, & forenſium negociorum oppidò gnarus, ſed ſplendore liberalium doctrinarum minus quam nobilẽ decuerat inſtitutus. Iuba 17. Iubæ Numidiæ regis filius puer admodũ, captiuus Iulij Cæſaris Triumphum Africanum ſecutus eſt, & quamuis regnum, ac libertatem amiſiſſet, & illuſtrioris generis gloria eſſet orbatus, tamen ſe ad literas contulit, & paruo tempore aſſecutus eſt, vt inter doctiſſimos Græciæ ſcriptores haberetur, & quicquid nobilitatis fortuna eripuerat, id longè accumulatius ei reſtituit bonarum artium diſciplina. Ad quam etiam ſe contulit deſperatis, afflictiſque rebus Hannibal Carthaginienſis, & ſenio iam affectus Græcas literas didicit, diſertúſque adeo euaſit, vt geſta quorundam imperatorũ ſcripſerit, & libros præclariſſimos de re militari. Vna eſt opinio, & riſum potius, quam aſſenſum captare videtur eorum, qui regum, imperatorum, ac principum indulgentiam nobilitatẽ appellant. Et pręcipuè cum plerunque cernamus indignos, improbóſque eiuſmodi prærogatiua à regibus affici. Caueant imprimis nobiliores, ne quid per vim

17. *Suidas & Pli. lib. 5. cap. 1.*

in republica agant, neve ſibi plus arrogent, quam aliis tribuant. Superbia nanque eorum, ac faſtus magnam inuidiam facit, & faſtidioſis ciuibus argumento eſt, vt fauente plebe tyrannidem inuadant, vt de Dionyſio Syracuſano 18 legimus, qui patriæ imperium inuaſit, cum in clariores viros oblatraret, quereretur que plebs omnis, quod iam nobilioribus ſtipendiaria eſſet, ab eiſque ludibrio, contemptuique haberetur. Superbia, & inſolentia generis dignitatem, ac fauorem, gratiamque virtutis perimit. Pallas vir clariſſimus Neroni 19 quōdam à Peto delatus eſt, quod Cornelium Syllam ad imperium vocaret, is crimen diluere nitebatur, & ſe inſontem eſſe oſtendebat, verum cum liberti eius nominarentur, quos conſcios haberet, reſpondit, nihil vnquam ſe domi niſi nutu, aut manu ſignificaſſe, vel ſi plura demonſtranda eſſent ſcripto vſum, ne vocem conſociaret. Hæc eius innocentia non tam grata populo fuit, quam grauis ſuperbia. Proinde ex amicis inimicos plurimos ſibi effecit, & magnam populi inuidiam contraxit. Antiquiore genere qui cenſentur, ſi virtute, ac moribus præſtant, longè

18. Diod. lib. 13.

19. ex Cornelij Taciti annalib.

tutius reip. curam gerunt, quam qui no-
ui in remp. acciti ſunt. Æquum nanque
eſſe videtur, vt qui parentes, auos, ma-
ioreſque omnes publicis functionibus
honeſtatos habuerunt, quaſi hereditario quodam iure reip. curam accipiant,
& in eam amplificandam neruos omnes
(vt dicitur) intendant. Nanque vt ager
bene admodum committitur indigenis
ſuis, qui cæli, ſolique rationem per naturam optimè callent. Ita ex ſenatoribus orti munera publica adimplere, quaſi
patria, auitaque diſciplina didicerunt,
Eorum imperium longè facilius populus 20. *Liu.*
omnis tolerat. Nec indignum ſibi videtur *lib.*1. *decad.*1.
filium magiſtratum gerere cum meminerit *Val. lib.*
maiores eius eodem munere
functos extitiſſe. Quanquam cernimus 3. *cap.* 4.
aliquando non modo magiſtratus, ſed *Florus li.*
& imperia hominibus obſcurioris gene- 1. *cap.* 6.
ris, aut alienigenis, ac nouis credita, vt *Plin. de*
de Tullo Hoſtilio 20 accepimus, qui ru- *vir. illuſ.*
ſticis parentibus ortus, rurique ad ado- *cap.* 7.
leſcentiam vſque paſcendo pecori edu- *Plin. lib.*
catus, imperiũ tamen Romanũ ad ſene- 26. *cap.*
ctutem vſque tenuit, non ſine magno in- 27. *Dio-*
cremento, ac maieſtatis dignitate. Tar- *nyſ. lib.*3.
quinius 21 verò Demarathi Corinthij 21. *Val.*
mercatoris, atque exulis filius, Ro- *lib.*3. *c.*4

manis etiam imperauit, laudemque ingentem meruit, quod religionem, ſenatum, equeſtrem ordinem, atque imperium auxit. Agathocles 22 quoque Siculus ex figulo Rex creatus fuiſſe dicitur. Et Adrantenus Andriſeus 23 in fullonia natus ad regiam dignitatem eſt erectus Pſeudophilippi nomine. Hæc quamuis aliquando fuerint, raro tamen optimum exitum habuerunt, Idcirco genus obſeruandum erit, Et peregrinis, nouis, aut obſcurioribus viris rarò reſp. committenda eſt, & id quidem vbi exploratum ſit, eos virtute & experientia lõge competitores omnes antecellere. Medij illi, qui inter plebem, ac nobiles verſantur, ſi modeſtia, ac virtute præſtabunt, ſiue ſtudiis diſciplinarum fulgebunt, ſiue aliqua honeſta induſtria vtiles erunt, optimè creditam accipiunt remp. tutiuſque imperant. Nam (vt Ariſtoteles refert.) mediocritas illa pene omnibus grata eſt, & à ſuperbia, faſtuque maiorũ abeſt, & ab ignauia, humilitatéque plebis eſt aliena. Magnæ enim diuitiæ & potẽtiæ clariori generi coniũctæ, magiſtratui nonnũquam ea ſuadẽt, quæ ciuili ſocietati nequaquam vtilia ſunt, & reip. periculoſa, & alia ex parte

22. *Iuſtinus lib.* 12. *Val. lib.* 12. *c.* 13. *Fulg. lib.* 3. *c.* 4.
23. *Fulgoſ. lib.* 9 *cap.* 16.

abiectus animus plebis nullo diuitiarũ fomẽto, nulliſque maiorũ exemplis adiutus imperium frangit, & vires dignitatemque publici muneris diminuit. Vtiles igitur in repub. erunt mediocres viri, ſi ita inter Patricios, plebeioſque ſe geſſerint, vt vtriſque grati ſint, neque illos formidare, aut hos nimio fauore proſequi videbuntur, ſed ita inter eos verſabũtur vt cauti nautæ inter Scyllam & charybdim, ne dum alteram fugiunt, in alteram incurrant. Plebs multitudinem complectitur diuerſam admodum. In ea nanque ſunt 24. agricolæ, qui ſuburbana prædia colunt, Negociatores, qui emendis, vendẽdiſque rebus intenti ſunt, Artificeſque omnes, qui minoris laudis artes exercent, Et illi quos in ſordido quæſtu, & alieno à libero homine Cicero 25 verſari refert, vt ſunt baiuli, & mercenarij omnes, quorum opera, non artes emuntur. Eſt enim eorum merces auctoramentum ſeruitutis, tum voluptatum miniſtri & complures alij eius generis, vt nautæ, ſtabularij, piſcatores. Et denique multitudo omnis, quæ corporis labore in diem viuit. Ex hoc ordine pauci admodum ad reipub. munera admittendi ſunt. Et ij quidem, qui admittũtur,

24. Plebis diuiſio ex artificũ varietate

25. lib. 1. off.

eligendi ſunt, virtute adeò præſtantes, vt generis obſcuritas honeſtæ vitæ ſplẽdore illuſtretur. Nec eiuſmodi artes exerceant, quę odia hominum incurrunt, quæve ſordidæ habendæ ſunt. Sitque illorum cenſus non omninò tenuis, vt eorum eſt, qui proletarij, aut capite cenſi dicuntur, Ne quid per inopiam agere cogantur, quod pœnitendum ſit. Sed tales ſint, vt liberos, familiamque ſuam liberaliter, atque honeſtè alere poſſint, ex ſuis fructibus, aut induſtria. Eſt tamen è repub. vt pauci ex hoc ordine ad eam accedant, eiſque etiam maiorem in modum conducit, ne ab artificio diſcedant. Pudet nanque eos à magiſtratu, ac dignitate muneris ad officinam redire, vixque dignantur ſe ad inſtrumenta artium admouere. Nõ dicam tamen Plebeios omnes à publicis functionibus extrudẽdos eſſe, Nam Romani tribunos, & Lacedæmonij Ephoros 26 è plebe habuerunt. Cogitãdum ſiquidem eos conciues eſſe, & ſine quibus ciuilis ſocietas neutiquã cõſeruari poſſet, neque importuna fuit fabella, quæ docuit membra corporis, non poſſe officio ſuo fungi, ſine aluo, quamuis ea in corpore ſordidior habeatur. Habenda prę-

26. *Ariſt. cap. 4. li. 2. polit.*

terea ratio eſt multitudinis, quæ ſeditioſa, ac turbulenta ſit, ſi ab vtilitate, atque honore publico excluditur. Hæ nanque duæ res mutationem rerumpub. ſępenumero faciunt. Honori etiam (vt in græco prouerbio eſt) tam fortis, quam ignauus incumbit, & lucrum omnes appetunt. Eſt enim ex his rebus quæ continua lætitia animum perfundunt, & præcipuè illorum, qui anguſtioris animi ſunt. Quãquam videndũ eſt, vt agricultura fructuoſa ſit, nõ aũtẽ reſp. pro cuius lucro plerunque inter ſe populi digladiantur. Mitius tamen agẽdum cum plebe eſt, ne nouis rebus ſtudeat, Proinde diligẽter curare debẽt, qui reip. præſunt, ne caritate annonę populus prematur, vtque cõtinua (ſi fieri poteſt) pace fruatur. Plebs ſiquidem omnis quãuis ad vlciſcẽdas iniurias pronior ſit, pro quibus bella nonnunquam capere videtur, tamen euentum expectat, & minus ſuccedente fortuna ſenatoribus ſuccenſet, inque eos culpam per calumniam intorquet. De multitudinis iudicio in re bellica id dici poteſt, quod Pandates 27 cuſtos gazæ regis Artaxerxis ad Datamẽ principem regiæ militiæ ſcripſit cum eũ doceret, propter inuidiam clariſſima- *27. Probus in Datami.*

rum rerum à ſe geſtarum, magno fore in periculo, ſi quid in illo imperante aduerſi accidiſſet. Nanque eſſe conſuetudinem regiam affirmabat, vt caſus aduerſos hominibus qui præſunt tribueret. Secundos verò fortunæ ſuæ, quo facile fieret, vt impelleretur ad eorũ perniciem, quorũ dictu res male geſtæ nũciantur, Proinde opinioni, auræque vulgi minus credendum eſt. Nam ſemper (vt Maro 28 ait) Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus. cuiuſquidẽ ſententiæ lubricæ mutabileſque ſunt, & non modo in diem ſed ne in horam quidem firmæ. Quocirca de plebe id dici poteſt, quod in veteri prouerbio habetur. Ex incomprehenſibili arenæ multitudine funem fieri non poſſe. Optimè agetur in repub. ſi antedicti ordines ita conſtituti erunt vt neque plus velit quiſque, quam ęquum ſit, neque alius vtilitate atque honore omni afficiatur, alius autem fraudetur. Iuſtitia, & æqualitas virtutes ſunt quę imprimis omnium conſenſu ciuilem ſocietatẽ cõſeruant. Sed de æqualitate ciuili rectè conſiderãdum eſt. Nõ enim fieri poteſt, vt ſingulis æqualitas ſeruetur, quocirca præfigendum eſt, id quod ſæpenumerǫ diximus magiſtratũ

28. *Aeneid. 2.*

non generis, aut potentiæ, ſed virtutis præmium eſſe. Æquales inter ſe ciues ſint in rebus, in quibus eſſe poſſunt, vt in iuredicundo non cenſus, non potentia, aut genus præualeat, Sed pari dimẽſione inopes, ignotique cum opulentis, clariſque viris menſurentur. Sic etiam in pleriſque aliis rebus iuſtitia munere ſuo fungatur. Nec tenues, 29 & humiles, & qui nulla virtutis laude illuſtrantur, iniquo animo ferre debent pręſtantiores ciues ſibi pręferri in eligendis magiſtratibus, ſi iure ſuo vti poſſunt, & in rebus priuatis nullam accipiunt iniuriam, ſed à legibus, magiſtratibuſque ita defendantur, vt illęſi, inuiolatique ſeruentur, ſeque ſuam portionem à repub. ferre cognoſcant & meritis ſuis ſatis eſſe factum fateri debent. Nam vbi inter ciues virtutis ac meritorum ratio habetur, idem accidit, quod apud figulos fieri videmus, qui complura vaſa diuerſę mẽſurę diuerſæque formæ ad fontẽ deferũt, eaque ad ſummũ vſque implẽtur, & quanquam aliud vas magnam aquæ vim capit, aliud autem perexiguam, tamen plena omnia eſſe dicimus, ſic inter ciues cũ pro dignitate ſua quiſque accepit, contẽtus eſſe debet. Quãdoquidẽ in

29. Tenues non debent præſtantiorũ honores iniquo animo ferre.

rep. idē euenit, quod in magnis ędificiis ſpatioſiſque ædibus, quæ complures habēt feneſtras, quarum aliæ anguſtæ ſunt, aliæ autem ingentes, quamuis omnes in aperto ſole ſint, tamen latiores multò magis illuſtrāt ædes, quam exiguę. Eiuſmodi exempla ante oculos ſibi ponere debēt omnes ciues, nec in ſeipſis cognoſcendis à veritate nimiùm aberrare. Fit enim (neſcio quomodo) vt aliorum vitia potius quam noſtra dignoſcamus, & homines hebetiore ingenio idem efficiunt, quod humani oculi, qui cum alia circūſpiciant, ſeipſos nunquam tuentur. Quocirca in genere, ac virtute plurimi falluntur, qui ſe optimos exiſtimant, & præclaro etiam genere oriundos, ſed aliorum de ſe iudicium expectēt, qui veritatem dignoſcere volunt. Eſt & alia multitudinis diſtributio cogitanda ad vrbis cuſtodiam, ac decorem, neque enim tutum, neque pulchrum eſt, vt pars aliqua vrbis colatur, pars aliqua deſeratur & pars multitudine, ac frequentia ciuium abundet, pars autem alia deſtituta eſſe videatur, & expedit etiam vt nobiliores, mediocres, ac plebei per vniuerſam vrbem diffundantur, ne regionis opportunitas, ſiue collectus ordo

occaſionem ſeditionis præſtet. Laudant non modo latini ſcriptores ſed etiam græci, & imprimis Dionyſius Halicarnaſſeus 30 veterē illam Romuli diuiſionem, qui multitudinem trifariam diduxit, & ſingulis partibus duces præfecit. Deinde vnamquamque trium partium in denas ſciunxit æquales, quibus ſingulis etiam ducem præbuit, & maiores tribus, minores verò curias appellauit. Atqui tribunos tres, qui tribubus præeſſent dixit. Curiones autē quod Curiis, quaſquidem in decurias etiam diuiſit, duceſque ſinguli præerant, & ſuam quiſque tuebatur decuriam, Appellatique ſunt Decuriones, & nutum principis obſeruabant, non modo belli, ſed pacis tempore, & excubias, vigiliaſque viciſſim exercebant & reliqua vrbis munia adimplebant, quaquidem diſtributione nulla vrbis pars frequentia, aut honore fraudabatur. Hāc Romuli auctoritatem ciues noſtri ſequantur operęprecium eſſe arbitror. Hęc de diuiſione totius populi dicta ſufficiant.

30. *lib*. 2. *Roman. antiqu.*

Titulus ſecundus.

REGIONIS, AGRORVMQVE DIVISIO.

ARG. *Regionis agros diuidit in publicos & priuatos & hos partim ab agricolis partim à ciuibus poßideri, commodum eſſe putat.*

CIVITATEM nobis ſuperius partitus eſt Hippodamus Mileſius, non quod eum omni ex parte ſecuti ſumus, ſed ab eius exemplo non longè aberrauimus. proinde non erit abre, regionis, agrorumque diuiſionem ab eodem auctore ſumere. Nam veluti trifariam populum ſecreuit, ſic etiam regionem in partes tres diſtribuendam eſſe cenſuit. Et 1 vnam quidem partem ſacram eſſe voluit, Alteram publicam; tertiam verò priuatã. Iſis 2 quoque multis ſeculis ante quum dilecti coniugis Oſiridis mortem vlta eſſet, Typhone, ſociiſque cædis interemptis, & Aegypti regno potita, tertiam agrorum partem ſacerdotibus ad deorum culturam tradidit, vt rem diuinam diligentius facerent, ne paupertate aliquando perciti minus diligenter ſacrificarent. Ariſtoteles 3 verò regionẽ bifariam diuidundam cenſuit, & partem dimidiam priuatam dedit, alteram autem publicam reliquit. Hanc verò communem pertinere voluit ad diuinũ cultum, & publicas impenſas: Priuatam autẽ ad

1. *Ariſt. li. 2. c. 6.*
2. *Diod. Sic. lib. 2. ca. 3. rer. antiq.*
3. *vt ſupra.*

ad ſingulorum neceſſitates, & publicam vtilitatem, Quocirca parum admodum differre videtur ab aliorum diuiſione. Nam ipſe 4 etiam ſacram partem poſuit, & ſapienter quidem, Religio enim, ceremoniæ, myſteria, cultuſque omnis diuinus (quoquidem Deum optimum maximum propicium, pacatumque nobis reddimus) ſanctos, atque innocétes viros exigit qui ſacrarum, diuinarumque literarum ſtudiis imbuti, nebulas cæcitatis ab humanis oculis abſtergant, Hi vt modeſtè degere poſſint, & templa, ædeſque ſacras ingenti impéſa, ac ſumptu ædificatas cóſeruare, atque inſtaurare, opibus indigent, ac fructibus terræ, qui rarò vel nunquam métiuntur, nec commercio, aut venditione, emptioneve indigent. Bene igitur partem agri ab his qui reipub. præſunt religioni aſſignandam cenſuit Hippodamus, & Iſis regina, & Ariſtoteles, 5 ne diuini ritus negligentius agerentur. Quæquidem cura optimis quibuſque ciuibus maximè cordi eſſe debet, & non modo temporibus noſtris, qui veram colimus religionem, ſed priſcis etiam cernimus ex ſenatuſconſulto principum populorumque inſtitutis omni pietate rebus

4. *Ariſt. cap. 9. li. 7. de rep.*

5. *cap. 8. libri iam nominati.*

H

diuinis operam dari, cum eorum ſuperſtitio temeraria omnino eſſet, ludibrioque habenda. Quamquidem rem tanti fecit ſenatus, populuſque Romanus, vt complures principum ciuitatis filios in Hetruriam 6 miſerint, ad perdiſcendas ſacrarum diſciplinarum inſtitutiones, cum minus ſibi ipſis in ſacrificiis faciẽdis ſatisfacerent. Opportunè igitur prima pars religioni conceditur. Secundam partem publicam eſſe voluit Hippodamus, ex qua ſtipendium victuſque propulſatoribus belli publicè penderetur, quod ſapienter quidem inſtitutum eſt, Nam ſine cuſtodibus, ac defenſoribus reſp. eſſe nõ poteſt. Quid enim intra parietes agerent ciues ſi ſolis mœnibus defenderentur? Quid opulentiæ, quidve alimoniæ ciuitas habere poteſt? ad quam confugiunt Agricolæ, cum in agris vndique formidatur? Qua ſpe, quave induſtria labori incumbunt ruſtici: ſi æſtiuos, autumnaleſque fructus prædę direptionique hoſtili expoſitos cernunt, & ſine cuſtodibus paſſim in agris fortunæ omnia permittunt? Hoc igitur agri, quod publicæ vtilitati relictum erit, ſingulos quoſque tuebitur ab iniuria. Siquidẽ à damno omnes abſtinebũt, cum

6. *Valer. Max. li. 1. cap. 1.*

viderint præſto eſſe vltores , propulſa-
toreſque iniuriæ. Et ſi quando propter
diuturnam pacem minus trepidandum
eſſet, minorque impenſa militibus ero-
gãda,in publico ærario quicquid ſuper-
eſt aſſeruari poteſt,vt in temporum,bel-
lorũque difficultate ex ærario potius pe-
cuniæ promantur, quàm tributa impe-
rentur. Quæ inuidiam odiumque fa-
ciunt his qui reipub. præſunt. Singuli 7 *7. Tributorum exactio difficilis.*
nanque pecuniã penſitare iniquo ani-
mo ferunt. Et ſi minus id placet (quia
non ſine periculo pecunia publica ſer-
uatur)Annona,quę in agris publicis col-
ligitur,cõſeruari poteſt, vbi ſterilitas eſ-
ſet,aut belli difficultas egeret. Luciꝰ Co-
lumella teſtis eſt in ſcrobibus paleis o-
ptimè munitis ad ſeptimum vſque annũ
frumentum 8 illæſum ab omni carie ſer- *8. Frumẽti diu conſeruãdi à carie modus.*
uari,quodquidem ſi diligenter fieret, &
ſuo tempore vetus erueretur frumen-
tum nonnunquam recõderetur, ab om-
ni obſidione , ac fame populum ven-
dicaret eumque ab hoſte tutiſſimũ mu-
nitiſſimumque redderet.Parum quidem
proſunt arma vbi populus eſurit, & fa-
melica plebs nouis rebus ſemper ſtu-
det.) Templa , theatra , mœnia , aqua-
rum ductus, & reliqua ad vſum,atque

ornamentum vrbis longè melius fiunt publica, quam priuatorum pecunia. Quocirca neceſſarium eſt agros publicè poſſideri. Tertia agrorum pars eodem auctore priuatorum eſſe debet, & ſi bene conſultum ciuitati volumus ſoli Agricolæ 9 eam poſſideant: Nam vt Mago Carthaginienſis ait, Qui fundum bene colere vult vrbanas ædes vendat. Nam cui magis ſit cordi vrbanum, quã ruſticum domiciliũ habitare, agro neutiquam indiget, male enim ciuiles curas exercere poteſt, qui ruſticari gaudet, Alterutrum ſiquidem vt negligat opus eſt, qui vtrunque minus implere vult. Poſſumus tamen partem aliquam priuati ruris ciuibus permittere, Suburbana videlicet prædia, quæ minus laboris, minuſque diligentiæ egent, & ad relaxandam ciuilem ſocietatem, voluptatemque capiendam potius, quam ad fructus percipiendos pertinent. Horti quidem olitorij, & arboribus conſiti voluptatis amœnitatiſque cauſa fiunt: in illis nanque parantur roſaria, violaria, piſcinæ, vacerrę, & cætera eiuſmodi, quę ſpem voluptatemque complent. Nam horrea, granaria, ac promptuaria, vſum, victumque neceſſarium augent, opulen-

9. Ariſt. tamen li. 7. cap. 9. nullos ab Agricolis poſſideri ſatius eſſe diſputat.

tiam potius domini, quã diligẽtiam expectant. Non erit tamen alienum à ciuili viro rei ruſticæ indulgere, vt ſuperius diximus, & vbi locupletior ſit ſeruos complures ruſticos, aut inquilinos, quibus Agricolationis munera præſcribat, habere. Proderit ſiquidem compluribus, & vbi liberaliter, modeſtéque ſe gerat, ſine fraude, ac mendacio eius induſtria laudem conſequetur. Sed vbi plurimi id agerent malè rebus vrbanis, & peſſimè ruſticis conſuleretur. Quandoquidem nec vita vrbana ruſticam, nec rurſus ruſtica vrbanam impedire debet. Bene enim recipitur in veteri prouerbio. 10 Quam quiſque norit artem in ea ſe exerceat. Hanc etiam agrorum partitionẽ ſecutus eſſe videtur Romulus, vt Dionyſius Halycarnaſſę⁹ affirmat. 11 Nã cum agrorum partem ſacram feciſſet, quæ ſatis eſſet ad templa, & cerimonias, partem aliam reliquiſſet, quodcunque agri ſupererat, in triginta partes æquales diſtribuit & ſuam cuique curiæ tradidit, ne qua ſeditio inter ciues orıretur. Et de agri diuiſione hactenus.

10. Legitur apud Tull. li. 1. Tuſcul. quæſt. ex Ariſtoph. in Veſpis.

11. lib. 2.

Titulus tertius.

DE PRIVATIS PATRIMONIIS.

ARG. *Æqualem agrorum partitionem è Repub. tollit, & præſtare indicat ſi vnuſquiſque quantum induſtria poterit, tantum prædiorum ſibi comparet. Modum tamen lucri cupiditati præſcribit, ſordidoſq; & illiberales quæſtus diſſuadet.*

1. quod citat Ariſt. li. moral. 8. Plato 5 de legib. & Eurid. in Oreſte.

2. Liberorum cura parẽtum animos exuſcitat ad parãdas & augendas opes.

PLATO in libris ſuis de Repub. omnia communia ex tragica ſententia, veterique prouerbio, 1 videlicet Κοινὰ γὰρ τὰ τῶν φίλων, id eſt, cõmunia enim cũcta inter amicos ſũt, quod inter amicos vſurpabãt cõſtituit. Proĩde apud eũ nulla agrorum diuiſio neceſſaria fuit, quando de patrimoniis priuatorum nulla habẽda ratio ſit, vbi omnes in communi colligunt, in communique victitant. Hæc quidem res in ea ciuitate, in qua coniuges, liberique cõmunes ſunt, neque aliena, neque difficilis admodũ eſſet. Indulgentia 2 enim parentũ in liberos, poſteroſque cogit eos longè maiora patrimonia parare, & diuitias penè infinitas cupere. Paruo ſiquidẽ contentus eſſet, qui

prolem non cognoſceret, parentes, ac maiores omnes) affines, cognatos, agnatoſque ignoraret, & præcipuè cum reſp. ſibi victum, veſtemque ſuppeteret. Sed quia optamus nõ modò nobis, verum liberis, poſteriſque noſtris, quos ſecundum nos ipſos amamus, bene eſſe, & eorum cura adeò inſita nobis eſt ab ipſa natura, vt nihilo eos indigere etiã poſt obitum noſtrum cupiamus, non poſſumus contenti eſſe paruo, negligentiam ignauiamque noſtram accuſamus, niſi matrimonia induſtria, ac labore augemus. Difficile tamen factu eſſe arbitror, ciuitaté, vel principiò inſtituere, vel ante conſtitutam redigere ad Platonicam illã diſciplinã, quæ amœnitatis plus habet propter ſuauitaté ſermonis, quã fœlicitatis, cum cogitamus illa, quæ præcipiuntur ab omni conſuetudine humana longè aliena eſſe. Facile ſiquidem eſt cõmentitiæ cuidam ciuitati omnia perſcribere, atque perſuadere, quæ in cogitationem noſtram cadere poſſunt. Sed cũ ad veram ciuitaté ventũ fuerit, tunc dignoſcemus facta dictis non ſemper reſpondere. Lacedæmonij quanquam priuatam ſobolem dignoſcebant, & coniuges, parenteſque non ignorabant, tamen

victum veſtemque ex publico accipiebant, & maiorem fructuum partem, hoſtiles prædas, ac manubias in publicum conferebant, hi verò priuatas 3 etiam di-
3. *Ariſt.* uitias non negligebant. De patrimoniis
cap. 7. li. igitur ſingulorum cogitandum cenſeo
2. polit. legumlatoribus, & his omnibus, qui
4. *Idem* reip. præſunt. Phaleas Carthaginienſis,
cap. 5. li. 4 qui de ciuili ſocietate ſcripſit, impri-
2. polit. mis conſtituit patrimonia inter ciues æ-
5. *Verbi* qualia eſſe debere, quæquidem res non
gratia Lo caret ratione. Conſentiũt nãque omnes
crorũ a- nihil eſſe, quod magis remp. conſeruet,
pud Ariſt. quã ciuiũ æqualitatẽ, quę tũ vel maximè
cap. 5. li. cerneretur, cũ neque diuites, neque te-
2. polit. nues in ciuitate eſſent, ſed æquali agro,
6. *Meminit* æqualique patrimonio cenſerẽtur. Atqui
(vt Ariſt. teſtis eſt) æquare patrimonia à
Cic. in primis conditæ vrbis incunabulis neu-
cat. ma. tiquã factu difficile eſſet, & vtilitatẽ præ
et 3. Ver. ſe ferret non mediocrem. Ad æqualitatẽ
& pro ſiquidẽ tenderet eiuſmodi ſortitio, & ne-
Corn. gligentia, ignauiaque hominum facile
Balb. & legibus coerceri poſſet. Patrimonium,
Sabell. li. agrumque alienare pleręque ciuitates 5
1. cap. 7. non permiſerunt, qua in re Solon legem
Ethnic. tulit apud Athenienſes, & Voconius 6 e-
exemp. tiam apud Romanos, ne quis cenſus hęredem filiam relinqueret, Cenſum enim

eo tempore diuitem opulentumque appellabant. Poſtquã verò vrbs conſtituta eſt, & inſtitutis ſuis diutius ciuitas aberrauit, impoſſibile penè factu eſſet, ad patrimonij, agrique æqualitatem eam redigere. Qui enim ſine ſeditione, ac cæde æquo animo ferrent locupletes, opulentioreſque ſibi anteferri, qui tenuioribus diuiderentur? Prçterea tãti ignauia, quàm induſtria haberetur, vbi rurſus æquare patrimonia ciues cogerentur. Debent tamen qui legibus ſcribendis prçſunt agri modum prçſcribere, ne pauci multorum poſſeſſiones inuadant, quodquidem ex ſenatuſcõſulto apud Romanos ſancitum fuiſſe cernimus, & longè ante ex legibus Decemviralibus, quas duodecim tabulas appellabant, quaquidem in re agri ratio cum multitudine compẽſanda eſt, vt fructus omnibus ſuppetãt. Legis Agrariç 7 obſeruãtia perdifficilis eſt, locupletes nanque tenuiores extrudũt, & quò plura poſſidẽt plura inuadere conãtur, qua ex re ſeditiones nõ mediocres oriuntur, cũ plebs ſtipendiaria, atque addicta diuitibus eſſe videtur, & annona tanti venditur, quanti ne integra quidem inopum patrimonia venũdari poſſunt, cum poſſeſſiones diuitũ

7. *Liuiũ cõſule de hac lege lib. 2.*

nimis augerētur, excluderenturque pauperes. Legem tulerunt Romani, quæ ſupra quingenta 8 agri iugera ciuē Romanum habere prohibebat. Locupletes primò fraudem legi intenderunt, ſuppoſitis qui conducerent, vel falſo nomine emerent. Deinde apertè agros occupare cœperūt, egenis omnibus exagitatis. Idcirco inopes nec militiæ nomina dare, nec filios amplius tollere curabant, qua ex re ciuitas, & omnis Italia exhauriebatur liberorum multitudine, cōplebaturque ſeruitiis, ac barbaris omnibus, qui diuitum agros colebant. Hanc reipub. labem plerique optimi viri animaduertebant, ſed nemo rem tanti periculi aggredi audebat. Caius tamen Lęlius Scipionis amicus multitudini oppreſſæ ſuccurrere inſtituit, ſed perterrefactus locupletum factionibus, ab incepto deſtitit. Quocirca vbi per alios res tētata malúm habuit exitum, ſapiēs & habitus, & cognominatus eſt. Tyberius verò Gracchus, 9 vt primum Tribunus plebis creatus eſt, onus promulgādæ legis ſuſcepit, & quāquam mitiſſimā legem ferebat, qui nec eos, qui contra legem fecerant, pœna afficiebat, aut iniuſtè poſſidētes agros, cū perceptis fructib⁹ reſtituere cogebat,

8. *Plin. li. 18. ca. 3. Valer. Max. li. 8. cap. 6. & Gell. li. 19. ca. 20.*

9. *Liu. li. 25. & Plut. in vita Gracchorum.*

ſed accepto precio dimittere, & rurſus egenis ciuibus tradi volebat, animos tamen locupletum ita offendit, vt auaritia ducti, quaſi pro vrbis mœnibus, aut pro libertate patriæ pugnarent, in auctorem legis impetum fecerunt, eumque crudeliter trucidauerunt, laudato etiam percuſſore, & diuinis propè honoribus affecto, qua ex re animum plebis terruerunt. donec Caius Gracchus interempti frater, Tribunus plebis crearetur, & malè inchoatum facinus fratris, peſſimis etiam auſpicijs ad exitum perducere conaretur. Quocirca à diuitum factione eiectus, è ſubſellijs fugatus eſt, & nemine auxilium præſtante in ſacrum deorũ nemus aliquantulũ ſe recepit, & ne in manus inimicorum viuus perduceretur, enſi incubuit, adiutus à Philocrate ſeruo, qui ſolus eum comitatus fuerat, qui vt primum dominum interemptum cõſpicatus eſt, ſibi etiam ipſi mortem conſciuit. Nec ſolum Romani, cum malè paciſcerentur, in re agraria calamitatem paſſi ſunt, verum complures aliæ ciuitates. Heraclea 10. vrbs Ponti quondam opulentiſſima fuit, ſed cum de agrorum diuiſione inter plebem & diuites diſcordia primum, deinde

10. Hæ hiſtoria ad verbũ fere deſumpta eſt ex Sabell. lib. 8 Enn. 4. Eam. aliter tractat. Polyænus lib. 2.

ſeditio non parua eſſet. Clearchũ (quem exilio multauerant ſenatores quaſi cauſæ defenſorem inuocant. Is occaſionem maioris potentiæ nactus, patrocinium plebis ſuſcepit, quæ ei quamprimum ſummum ciuitatis imperium defert, Clearchus confeſtim oblitus beneficij, in ſenatores ſe armat, quorum ſexaginta in vincula conijcit, reliqui verò fugam arripiunt. Sed cum bellum, qui profugerant, pararent, eorum ſeruos, qui domi remanſerant, Clearchus manumittit, & coniuges, ac filios, quo fidi magis ſint, & dominis infeſtiores, nuptui eis tradit, qua ex re victoriam belli conſecutus Clearchus, ſenatores captiuos, triumphi inſtar, per vrbem ducit, ſuperbiaque elatus, omne genus ſæuitiæ, atque inſolentiæ in ciues ſuos diutius exercuit, donec Chion, & Leonides Platonis diſcipuli eúm cũ cognatis, & clientibus ſuis trucidarint, ſed coniuratis tardius eis auxilium ferentibus, à Tyranni ſatellitibus interempti ſunt, fraterqne Clearchi Satyrus nomine, Tyrannidem rurſus inuadit, multiſque annis Heracliẽſes per gradus ſucceſſionis. iniquæ ſeruitutis iugum paſſi ſunt, cum ſibi minus de agris diuidundis

conſulere ſcirent. Hæc pluribus verbis dixi, vt cautiores ſint, qui leges agrarias ferunt. Eſt & relinquenda reip. opulentia, nõ modo ad publicum vſum, verum ad pericula, ac bella externa, nec verendum eſt, ne publicæ opes nimiæ ſint, nam plerunque tempora accidunt, quæ publicas, priuataſque opes hauriunt. Satis eſt cenſere ne priuati plus habeant, quam per leges liceat. Nimiæ enim priuatorum opes vrbes plerunque dirimũt, vel eorum ſuperbia ac faſtu, qui poſſidẽt vel temeritáte, ac inſania eorum, qui auent. Modus etiam lucro adhibendus eſt videndumque vt ciues honeſto labore, ac induſtria ditiores fiant. Prohibendi ſunt quæſtus omnes turpes, atque illiberales, & vſuræ imprimis, quas ſecundum homicidium 11. Cato ſenior exhorruit, cum à familiari quodam rogaretur, quid foenerari ſibi videretur ad rem familiarẽ augendã? rurſus eum interrogauit. Quid tibi hominem occidere? vorago nanque vnius multorum patrimonia exhaurit, quo nihil pernicioſius in vrbe eſſe poteſt Eſt etiam turpe, & longe magis abominabile verſuram facere, minore fænore acceptam pecuniam longè maiori mutare. Eiuſmodi quæſtus non modo tollẽ-

11. *Cic. li. 2. off.*

di ſunt, verum grauiter animaduertendum in illos, qui eos exercent, reſp. etiã aut nullo, aut minimo lucro eſſe debet, duplici enim iniuria afficiuntur, qui magiſtratibus carent, cũ quod honore, tum quod lucro priuati eſſe videntur. Nihil enim magis odioſum eſt, quam videre quempiam quàm primum publicis muneribus diuitem eſſe factum. Sint igitur contenti optimi ciues honore, & gloria pro rebus bene geſtis, nec inuidioſa præmia expectent, ſint in affectanda gloria modeſti. Quo minus enim quiſq; gloriam quærit, eo magis eam aſſequitur. De patrimonijs priuatorum hæc dixiſſe ſatis eſt.

Titulus quartus.

DE OFFICIO CIVIVM IN PEREGRINOS, ET QVI CIVITATE donandi, quique exigendi ſint.

ARG. *Cauſas explicat cur debeant eſſe ciuibus cum aduenis commercia & quæ vtilitas percipi poteſt ſi aduenæ in ciuitatem accipiantur.*

PEregrini, & aduenæ grato hoſpicio accipiendi ſunt, vbi honeſtæ rei gratia in vrbem venerint. Commercia nanque peregrinorum, ciuium mercaturam adiuuant, eoſque opulentiores reddunt, & ciuitatem his rebus carentem complent, eaque exportant, atque deuehunt quæ ſuperſunt. Pauci I. tamẽ ciuitate donandi ſunt, & hi vbi optimè de rep. meriti fuerint, quibus tamen concedendum eſt, vt ædes in vrbe, poſſeſſiones in agris emere poſſint. Incolarum ſiquidem multitudo periculoſa eſt in omni populo. Plebs nanque ex diuerſa hominũ colluuione collecta rarò conuenit. Cõcordia nanque inter diuerſæ nationis homines vix eſſe poteſt, nec credendum eſt, eodem ſtudio, eademque pietate teneri paruo temporis curriculo peregrinos, qua indigenæ tenentur, qui amoris in patriam veluti ſeminarium á parentibus, maioribuſque acceperunt, & charitatem in ciues cum materno lacte ſuxerunt. De nouis enim ciuibus id dici poteſt, quòd in amatorio ſermone fœminæ conqueri ſolent, quæ aiunt nullis blandicijs, nulliſque illecebris amatoré allici poſſe, qui aliam adamauerit

I. Indigenæ plures quam aduenæ debent eſſe in ciuitate.

vt prioris amicæ obliuiſcatur. Adeò nobis à natura indita eſt patriæ charitas, vt nulla temporis diuturnitate, nulla locorum intercapedine, nulla contumelia, nullaque iniuria eam omnino deſerere poſſimus. Idcirco cautè agendum eſt cum aduenis. Ariſtoteles 2. affirmat populos omnes, qui peregrinos, atque incolas plures acceperunt, ſeditionibus, diſcordijſque diutius fuiſſe iactatos, vetuſtiſſimaque exempla refert, quibus liquidò oſtendat pleraſque ciuitates, à peregrinis male habitas extitiſſe, Achæos apud Sabarum à Trœzenijs hoſpicio ſuſceptos dicit. Et paulopoſt Achæorum multitudine aucta pulſos cęſoſque. Trœrenij quoquę aliorum hoſpicia quæ ſierunt, à Turijſque excepti ſunt quos non minore ingratitudine pepulerunt, qua ex ſuis ſedibus pulſi fuerant. Aduenæ etiam à Bizantinis ciuitate donati ſunt, in cædem ciuium coniurauerunt, vixque ex vrbe, agriſque repatefacta armis, ac bello eiecti ſunt. Rhegini quondam diſcordia laborabant ciuitaſque per diſſenſionem in duas partes diuiſa erat, verum pars altera ab Himera ſocia vrbe militum auxilium vocauit, qui, vt primum intra mœnia accepti

2. cap. 3. lib. 5. polit.

accepti ſunt, eos contra quos implorati
fuerant, pepulerunt. Deinde omnes tru- *3. Athe-*
cidarunt, quibus auxilium tulerant, *næus lib.*
vrbemque ſociorum cum coniugibus, *12. cap.*
ac liberis occupauerunt, auſi facinus *19.*
nulli tyranno comparandum. Dionyſius
quoque ſecundus Siciliæ Tyrannus 3.
eiuſdem ingratitudinis exemplum præ-
buit, nam cum victus à Syracuſanis, vr-
be, & inſula pelleretur, in Italiam pro-
fugit, & à Locrenſibus ſocia tunc ciui-
tate benignè admodum exceptus eſt. Is
hoſpitalitatis iure contempto arcem in-
uaſit, & libidinem, ſolitamque ſæuiti-
am in eos annos circiter ſex exercuit.
Donec rurſus à Syracuſanis reciperetur,
Romani tamen complures ciuitate do- *4. Sabell.*
narunt, & præcipuè ex populis, quos *lib. 8.*
virtute, & armis ſubegerant. Et quam- *Enn.*
uis imperio totius orbis terrarum poti-
rentur, victoreſque gentium eſſent, ta-
men violati hoſpicij temeritatem ex- *5. Vnde*
perti ſunt, cum Chryſus & Spartacus *reprehen*
4. ruptis ergaſtulis, ſeruilique conſpira- *ſus eſt*
tione facta in imperium Romanum ſur- *Marius*
rexerunt. Non igitur licebit per leges *vide*
(ſi opportunè conſultum volumus ciuita- *Plut. in*
ti) fundum, domum ve peregrinis con- *apophg.*
cedere, niſi ex ſenatuſconſulto. 5. quod

quidem hoc tẽpore obſeruari cernimus in optima quaque Italiæ rep.

Titulus quintus.

QVÆ VITANDA, QVÆVE OBSERVANDA SINT, NE CIVITATIS ſtatus euertatur, & virtutem ſolam remp. augere.

ARG. *Primum diſputat an Reſpublica ſit immortalis deinde in virtutum commendationem quibus ciuitas ſuſtentatur excurrit, & ea inſectatur vitia quæ ſtatum eius labefactare poſſunt.*

ADmirari videtur Xenophon Socraticus, vbi de diſciplina Cyri ſcribere orditur, quod ex tot rebus publicis, quę ſibi in memoriam, cogitationemque occurrant, nulla diuturna, ſtabiliſque diutius permanſerit, ſiue à populo, ſiue à paucis regeretur: id tamen accidere fatetur eorum culpa 1. qui ciuili ſocietati gerendę præſunt, quorum ſuperbia, intemperantia, ambitio, & auaritia, negligentia ve efficit, vt reip. ſtatus facilè labefactetur. Huic

1 Quo vitio reſp. corruant

ſententiæ magis aſſentior, quam Platonicæ, quamuis Ciceronem adſtipulatorem habeat, vbi ait naturales eſſe ortus, atque obitus rerum publicarum. Nec is ſum, qui auſcultandum cenſeam Platoni, dicenti in octauo libro de ciuili ſocietate, & ſi optimè inſtituta ſit reſp. tamen aliquando peribit. Impoſſibile nanque eſt, eam omni tempore permanere; inſtituta ſiquidem omnia, atque creata occident. Nam ſi qua ratione fieri poteſt, 2. vt ciues perpetuo bene agant, ſequantur honeſta, fugiant autem turpia, perpetua erit reſp. dummodo principes labentem populũ firment. Vt enim eorum cupiditatibus, ac vitijs tota ciuitas inficitur, ſic emendatur, & corrigitur continentia: virtus ſiquidem eſt, quæ ciuilem ſocietatem ſtabilem, ac diuturnam præſtare poteſt & optimi mores, optimæque conſtitutiones eorum, qui præſunt rem populi non modo conſeruant verum dignitatem, ac imperium mirum in modum augent, quod quidem exemplo idem Xenophon oſtendit, cum de Lacedæmoniorum reſp. ſcribit. Dicit nanque Sparten, quæ ciuiũ frequentiã habebat exiguã, eã tamen paruo tẽpore opib⁹

2. Quâ ratione Reſpūb. perpetua eſſe poteſt

potentia, multitudine, dignitate, & imperio plurimum creuiſſe, quæ res eum in admirationem nõ mediocrem adducebat. Sed cum Lycurgi leges, & ſanctiſſimas conſtitutiones ſecum animo & cogitatione volutabat, admirari prorſus deſinebat. Socrates quoque affirmat legumlatores beatas ciuitates facere poſſe. Tandiu 3. igitur victura eſt reſp. quandiu ciuiles in ea virtutes, & optimæ leges dominabuntur, nullæ enim vires ſunt, quæ concordem, ac bene moratam ciuitatem diruere poſſint, abſit ambitio, abſit cupiditas, abſit ſuperbia, & diuitiarum populator luxus, aliæque teterrimæ beluæ omnia in ea diurna, ſtabiliaque erunt. Eiuſmodi ſententiæ nos admonent, vt aliquid præcipere velimus his, qui reip. præſunt, quò intelligant, quæ vitanda, quæ ve obſeruanda ſint, ne ciuitatis ſtatus euertatur, ac corruat. Et ſi nobis res eſſet ſolum cum viris eruditis, ac ſapientibus, ſatis futurum arbitrarer dicere, ſolam virtutẽ remp. augere, ſolaque vitia eã labefactare, atque euertere. Sed quia cũ multitudine res noſtra agitur, & popularis omnino ſermo noſter eſſe debet, nõnulla pręſcribere operæpreciũ arbitror, quę

3. Tandiu viget reſpub. quandiu virtus in ea colitur.

pro pinguiore (vt dicitur) Minerua ſingulorum mentes, atque animũ attingere poſſint. Nec ſatis eſt dixiſſe iuſtitiam, & æqualitatem duas eſſe virtutes, quæ ciuilem ſocietatem conſeruãt, & ſine quibus nulla ciuitas diuturnitatem, aut pacẽ habere poteſt: niſi etiam quædam attingamus, in quibus ſæpenumero peccatur, & ab his qui magiſtratum gerunt, & ab aliis, qui potentiores in rep. videri volũt. Cauendum imprimis eſt, ne quid per vim, aut dolum in rep. agatur, quæcũque enim per vim fiunt, infirma, inſtabiliáq; ſunt. Et populum non modò ad inuidiã, verum ad vltionem alliciunt. Per vim in ſeruitutem vendicare Virginiam voluit Appius Claudius 4. decemuir, qui legibus ſcribundis præerat, quam rem neutiquam paſſus virginiæ pater, filiam gladio tranſuerberauit. cruentíſque manibus ad exercitum rediit. Plebémque cõtra patres concitauit, quæ res non paruam plagam reip. intulit. Fouit námque diutius ſimultatem inter plebem, ac patricios, quodquidem ſeminarium fuit plurimorum malorum. Eſt etiam deterrimum per dolum quippiam inter ciues agere. Nam quamuis aliquando ſuccedat, tamen vbi detegitur fraus, nul-

4. *Plin. cap. 21. de vir. illuſtr.*

la amplius fides adhibetur illis, qui doloſè aliquid egerint, eorumque manus omnes homines mira quadam diligentia obſeruant. Lyſander Lacedæmonius 5. fortitudinis nonnunquam exempla tribuit, ſed cum ſępius per dolum, ac fraudem, quam per virtutem rem ageret carpebatur aliquãdo à familiaribus ſuis, quod ab Hercule, quem generis ſui authorem faceret, omnino degeneraret, cum pleraque per dolum, pauca autem per virtutem agere niteretur. Simulato etiam reſponſo crimen ſuum diluere conabatur. Vulpis enim pellem aſſuendam eſſe dicebat, vbi leonis non ſatis corpus tegeret. Alexander 6. vero Macedo (vbi ex inſidijs cum hoſte pugnãdũ Parmenio ſuaderet) ait: Iſtud quidẽ agerẽ, ſi Parmenio eſſẽ, verũ cũ Alexãder ſim, aperto marte vincendum cenſeo. Vndeillud apud Curtium in Probo obijcitur, cum ait. Impia bella geritis, & cum arma habeatis, licitamini hoſtium capita. Declarat hanc ſententiam Fabricij epiſtola, ad Pyrrhum Epyrotarum regem acerrimum, ea tempeſtate Romanorum hoſtem, in qua ſcribitur ad hanc ferme ſententiam. 7. Nos pro tuis iniurijs hoſtiliter tecum bel-

5. Plut. in Apophth. Lacon. II

6. Vide plutar. in apophth. qua de cauſa hoc apophth. extulerit

7. Huius rei meminit cic. li. I. off.

lare ſtudemus, ſed communis excẽpli & fidei gratia viſum eſt, vt te ſaluũ eſſe velimus, vt eſſes quẽ armis vincere poſſemus. Ad nos venit Nicias familiaris tu⁹, qui precium peteret, ſi te clã interfeciſſet, id nos negauimus velle, ne ob eam rẽ quicquam commodi expectaret, & ſimul viſum eſt, vt te certiorem faceremus, ne quid eiuſmodi ſi accidiſſet, noſtro conſilio ciuitas putaret id factum, quoniam Romanis non placet præmio, aut dolis pugnare. Tu niſi caues iacebis: vale. Et Leonides ſtragis potius dolẽdum, quam victoriæ pœnitendum eſſe longè melius arbitratus eſt. Et quamuis in bello dolus aliquando non abominandus ſit (nam, vt ait Maro 8. Dolus an virtus, quis in hoſte requirat) in ciuili tamen ſocietate nihil turpius, aut æquè formidandum. Veteres leges, & optimæ conſuetudines neutiquam abolendæ ſunt in quibus ſi quippiam mutandum eſſet pro communi vtilitate, id non ſubito momento, ſed ſenſim erit agendum. Mutatio enim rerum antiquarum mutationem plerunque reipub. facit, quodquidem vel ex hoc cerni licet, quod factioſi ciues, ſeditioſi, populares, euerſionem legum, vel magiſtratuum tẽtare ſolent,

8. lib. 2. Æneid.

aut promulgationem nouarum ſanctionũ. Agrarias, frumentariáſque leges afferebant Gracchi, vt fauorem plebis ſibi conciliarent, & alij plebeios magiſtratus, alij patricios euertere, aut minuere conabantur, quæquidem res rarò ſine ciuili ſeditione, aut clade fiunt. Lyſander vt ſecundum populi rumorem hauriret, regiam poteſtatẽ tollere nitebatur, quæ apud Lacedæmonios auguſtiſſima, ſanctiſſimaque ſemper extiterat. Pauſanias
9. autem rex, vt nobiles egregios quoſque ciues ſibi aſciſceret, Ephoros delere voluit, qui magiſtratus plebem à potentioribus tuebatur, vt tribuni apud Romanos à ſenatorum iniuria tenuiores vendicabãt. Nec erit etiam augenda auctoritas, ac potẽtia magiſtratuum, quæquidem nimium aucta plerunque ciues ad Tyrannidem inuitat. Decemviri illi, 10. qui cum imperio ſcribendis legibus præerant, iam ciuili auctoritate abutebantur, & pleraque per vim agere nitebantur, qui tandem non ſine ſeditione, & cæde ex magiſtratu deiecti ſunt. Sic & triginta illi ciues, 11. quos Athenienſibus præfecit Lyſander Lacedæmonius poſtquam veneno, & ferro in complures præclaros viros graſſati ſunt, ſcelerum

9. Plut. in eius vita.

10. Liu. lib. 3. dec. 1. Dion. in fine li. 10. & to to vndecimo. Va ler. Max. lib. 6. cap. 1.

11. Xen. in apolo pro Socra te.

pœnas dederunt, quibus exitum philoſophorum ſanctiſſimus Socrates vaticinatus eſt, antequam eorum iuſſu mortiferum poculum hauriret. Et præcipuè (vt aiebat) Critiæ, qui necis ſuæ nefario iudicio auctor fuerat, cum ait ſe id poculum eidem propinare, ac prægustare. Nã paulopòſt Thraſybulus 12. Lici filius, *12. Idem* vel (vt aiunt) Thraſonis vir magnitudine *rerum* animi, & amore in patriam nulli infe- *Græc. li. 4* rior, cum cerneret tyrannide triginta ciuium oppreſſas Athenas teneri, & optimos quoſque viros, partim exilio pulſos, partim interfectos, plurimos autem bonis multatos, de vendicanda in libertatem patria cogitauit, accitis paucis exulibus. Philam caſtellum munitiſſimũ occupauit, bellúmque tyrannis indixit, & quamuis principiò præ inopia, & militum paucitate contemptui, irriſionique eſſet, tamen ſuccedente fortuna exercitum contra ſe miſſum, primo impetu armis, impedimentíſque exutum in vrbem vſque fugauit. Secundo autem prælio Critiam tyrannorum ducem fortiſſimè dimicantem interemit, quoquidem facto oppreſſam patriam liberauit multatis exilio tyrannis, qui prælio ſuperfuerant & decem duntaxat ciuibus,

qui ſæuiſſimam præturam geſſerant. De quo quidem hoc etiam præclarum ſcribitur, quod reconciliata quàm primum pace, reliquis omnibus pepercit, legémque tulit, ne quis anteactarum rerum ac cuſaretur, neve multaretur, eámque Athenienſes ἀμνηστίαν 13. id eſt obliuionis legem appellauerunt. Nihil igitur magis formidandum eſt in repub. quam eam ad paucos redigi, quorum imperiũ nec diuturnum vnquam fuit, nec ſine ciuium cæde, ac direptione, multos quidem vt timeant opus eſt, quoniam pauci ſunt, & multitudinem male conciliatam habent, quæ facile ſibi ſententiam illam Bruti perſuadet. Præſtat enim nemini imperare, quam alicui ſeruire, ſine illo quidem viuere honeſtè licet, cum hoc autem viuendi nulla conditio eſt, Hac formidine nonnunquam perciti multa iniuſtè agũt in rep. Nam delatores ſubornant, conciues ſuos ad iniuſta iudicia rapiunt, & ſi cognato ſanguine ſe imbuunt, nunquam à cæde abſtinent, de quibus id dici poteſt, quod Plato in octauo libro de rep. ſcribit, in eiuſmodi virum fabulam Arcadum circa Lycei Iouis templum optimè conuenire, in qua dicitur, quod quicũque in tali ſacrificio

13. *Vale. Max. lib. 4. cap. 1.*

humanum inteſtinũ, aliis etiã extis commiſtum guſtauerit, in lupũ quam primũ cõuertitur. Tutius omnino erit magiſtratuũ auctoritatem reſtringere, quã augere, Nã (vt Ariſto. 14. ait) quãto magis reprimitur poteſtas, tantò magis diuturna erit, cũ quod minus inuidiæ obnoxia eſt, tum quod ſummiſſius ſe gerunt qui imperant. Theopõpus 15, apud Lacedæmonios regiam auctoritatem ad mediocritatẽ quandã ſubegit, Ephoróſq; primus inſtituit. Et cũ aliquando ab vxore quaſi per ludibrium carperetur, nónne erubeſcis, quod filiis minorem regiam auctoritatem relinquis, quam à maioribus accepiſti? prudenter admodum reſpondit, non minorẽ eis ô mulier, ſed longè magis ſtabilem, ac diuturnam relinquo. Iulius Cæſar oblatam ſibi regiam poteſtatem abdicauit, & dictaturæ nomen retinuit, quo magis inuidiam fugeret. Cliſthenes 16. qui apud Sicyonios tyrãnidẽ à patre acceptam exercuit, modeſtè admodum cum ciuibus ſuis ſe geſſit, & cũ præſtantiſſimus eſſet in re militari, oblata prẹmia pro victoria repudiauit, & iudicẽ quendã, qui iudicio victoriæ ſuæ contradixerat, muneribus affecit, vt populo oſtẽderet ſe mediocritate quadam vti in

14. cap. 3 lib. 5. politic.

15. Idem lib. 5. cap 11. polit.

16. Her. lib. 5.

ciues ſuos, eiúſque imperium non eſſe formidandum. Admonendi ſunt hoc loco ciues noſtri, & præcipuè hi, qui magnitudine animi, aut eximia aliqua virtute excellunt. vt non minus inuidiam fugiant, quàm truculentam aliquam beluam, aut deterrimam peſtem. Eſt enim commune vitiũ in magnis, ac liberis ciuitatibus, vt inuidia gloriæ comes ſit. Libenter ſiquidem his detrahunt, quos eminere altius cernunt. Vt quiſque enim optimus in ciuitate habetur, ita maxime eſt obnoxius inuidiæ: quam vt fugerent nonnulli Athenienſes ciues clariſſimi, patria aliquandiu caruerunt vt eorũ deſyderio, ciuium animos ſibi conciliarẽt. Tandiu ſiquidem inuidia abfuturos ſe putabant, quandiu à conſpectu atque o-

17. Volaterranus lib. 14. cap. 2.

culis ſuorum abeſſent, Conon 17. diutius Cypri vixit, Iphicrates apud Thraces, Timotheus verò apud Lesbos, Chares in Sygæo, Chabrias in Ægypto. Longè tamen optimum eſt æqualitatem ciuium ſeruare, nec ſe aliquo vento efferre, nec nimis lautè viuere, nec ſibi liberalius indulgere. Munera etiam pro rebus bene geſtis in rep. fugienda ſunt. Exemplo nobis eſſe debet Pittacus Mitylenæus 18. qui vnus ex ſeptem ſapien-

18. Probus in Thraſybulo.

tibus habitus eſt. Nam cum patriam à tyranno liberaſſet, & Phrimonem Athenienſium ducem in ſingulari certamine intèremiſſet, oblatum ſibi reip. principatum abdicauit, & cum multa agri iugera dono ſibi ciues ſui offerrent. Nolite oro (inquit) mihi dare, quod multi inuideant, plures etiam concupiſcant, quare ex iſtis nolo amplius, quàm pauca admodum, quæ meam animi æquitatem, & veſtram in me voluntatem indicent: nam parua munera diutina, magna verò neutiquam propria eſſe conſueuerũt. Nec in diſſimili exemplo erit Thraſybulus Athenienſis, qui patriam à triginta tyrannis liberauit, Nullum námque aliud præmium pro tantis meritis à populo ferre voluit, præter coronam ex duobus oleaginis ſurculis, quaquidem contentus nihil amplius requiſiuit, ſed facile quemcumque ciuium honore ſibi præferri paſſus eſt. Mouentur nonnulli (cum ſibi ipſis diffidant) ad inuidiam in eos quorum virtutes minimè imitari poſſunt. Ariſtides 19. cognomento Iuſtus cum animaduerteret quendam ignotum ſibi ſcribentem in populo, vt patria pelleretur, quæſiuit ab eo quare id faceret? aut quid Ariſtides commiſiſſet? cur tanta

19. Cœl. lib. 23. cap. 19.

pœna dignus putaretur, Cui ille reſpondit, ſe Ariſtidem ignorare, ſed ſibi non placere, quod ita cupidè elaboraſſet, vt præter cæteros Iuſtus appellaretur, quæ vox omnium penè populorum mentem offendit, qui iniquo ſemper animo ferunt, aliquos virtute etiam ipſa alios antecellere. Nemo è vobis excellat dicebant Epheſij, & ſi excelluerit exul eſto. Erat inter eos Hermodorus, 20. vir peregregius, qui cùm doctrina, ac probitate præſtaret, patria eiectus eſt. Sed admirãtibus quibuſdam rogantibus, cur eiuſmodi virum eieciſſent? reſpõdebant, nihil aliud cauſæ eſſe, niſi quod virtute, & moribus nimis reliquos conciues ſuos anteiret. Fuit tamen vir tanti Hermodorus, vt à Romanis honore, & gratia afficeretur, eiſque nonnullas leges ſcribere meruerit. At multi communes obtrectatores, atque maleuoli in omnes, & inuidi ſunt, quocirca erit nonnunquã diſſimulandum, ſi inuidiam fugere volumus. Sapientia enim temeritati aliquando vt cedat, opus eſt. Neque ab re Terentianus ille ſenex 21. de filio loquitur, cũ ait aduerſus nemini, nunquam præponens ſe aliis, Ita vt facillimè ſine inuidia laudem inuenias, & amicos pares. Inuidia

20. Pomponius Iuriſcon. lib. 1. Digeſtorum tit. 2. de orig. Iu.

21. In Andria.

non modo pleroſque viros clariſſimos peſſundat, verum ciuitatum nonnunquam ſtatum euertit, & vrbes ipſas diruit. Quę peſtis magis exhauſit Atheniéſium remp. quam inuidia? Thebani nullum turpitudinis genus, inuidię ſtimulis conciti, reliquerunt, & in ſeipſos igne, ferróque graſſati ſunt. Præclarè de inuidia fabulantur Poetæ, cum aſſerunt peſtem illam apud inferos ſerpentibus veſci, & hydris recreari, vt oſtendant inuidos venenum deglutire, venenúmque euomere. Aliena enim fœlicitas inuidis toxicum eſt, nec lætari vlla ex parte poſſunt niſi ſuo veneno alios inficiant. Optimè Bion Boriſthenites Philoſophus ſapientiſſimus, cum videret inuidum quédam gaudio exultantem, rogauit eum, alieno ne malo, an ſuo bono lætaretur? Et certè nihil turpius eſſe poteſt, nihilque magis contra humanitatem, quàm alieno malo lætari, & alieno bono torqueri, quorum vtrumque facit inuidus. Omnibus námque male eſſe cupit, & nihil aliud quam vltionem meditatur. Multa in Timonem 22. Athenienſem iocatur Ariſtophanes, multa etiam Plato. Eundem námque inhumanũ ſcribunt, & inuidia, atque odio in omne genus ho-

22. *Fulgoſ. lib. 9. cap. 11.*

minum flagrantem. Is ſemel concionatus Athenis dicitur, cum magna totius populi expectatione, retulit tantum ſe hortulum habere, in quo magna eſſet ficus, de qua multi ciues ſe laqueo ſuſpendiſſent, & quoniam eo loci parietem neceſſario ædificaturus eſſet, opus eſſe, vt ficulneam arborem excideret. Proinde id ferre, vt ſi qui ſe ſuſpendere vellent, accelerarent, dum arbos extaret. Nemi nem vnquam amauit præter Alcibiadem 23. adoleſcentem, quod cum omnes admirarentur, rogauit eum Apemantus, cur id ageret? Cui Timon reſpondit ideo ſe beniuolentia complecti Alcibiadé, 23 quod intelligeret illum multorum malorum cauſam Athenienſibus futurum eſſe. Ariſtotelis diſtichō eſſe dicunt præclarè ad hanc ſententiam ſcriptum, inuidia eſt quid peſſimum, hoc tamen pulchrum in ſe habet, quod oculos, & cor eorum, qui inuidét, vrit. Eius verſus eiuſmodi ſunt. Veteres imperatores apud Romanos cum poſt magnas victorias triumpharent, Bullam poſt ſe gerebant, incluſis in ea remediis, quæ credebant aduerſus inuidiam potentiſſima eſſe: quamuis enim reduces ab hoſtium telis in patriam rediiſſent, tamen ciuium oculos

23. *Plut. in Alcibiade & Sabell. lib. 9. cap. 10.*

los vehementer formidabunt. Manſit eiuſmodi geſtamen diutius apud pueros ingenuos, quod quidem valere putabãt, non modo aduerſus faſcinatores, ſed etiam contra inuidos. Auaritia eorum qui præſunt, ſæpenumero exitio ciuitati extitit, per eam námque ad rapinam, ac violentiam ciues inducuntur, quo nihil deterius eſſe poteſt. Tuetur enim quiſque rem ſuam familiarem, tametſi exigua ſit, nec minoris facit tenuem rẽ pauper, quàm opulentiſſimus quiſque ampliſſimam. Et 24. ſi certamen aliquod inter inopem, diuitémque oritur, opulentior ille, & ſi iniuriam accipit, tamen quia potentior eſt, facere videtur, inuidiámque plurimorum contrahit, Atqui ſi quando per vim tenuioris patrimonia diripi, aut expoliari quis cernit, ſibi, ſuiſque formidat, nouis rebus intendit, oblatrat in maiores, oppreſſis fauet, ſeditionibus ſtudet, & nũquam animo quieto eſſe poteſt, donec videat ſibi ſatis cautum eſſe. Hanc enim ob cauſam maximè, vt ſua quiſque teneret, ac tueretur reſpub. ciuitatéſque conſtitutæ ſunt, vt ait Cicero. Proinde nullum vitium teterius auaritia eſſe cenſent, his præſertim, qui remp. gubernant, quodquidem

24. Pauperes diuitib. fauorabiliores.

Apollinis oraculo declaratur, nam cum de diuturnitate patriæ conſulerent Lacedæmoniorum legati, reſponſum edidit Deus, Sparten nulla alia re niſi auaritia perituram. Vnde etiam illud à Iu-
25. *Saluſtius in bello Iugurth.*
gurtha 25. Numidię rege in Romanos iniectum. O vrbem venalem, & cito perituram, ſi parem emptorem inuenerit. Non afferat igitur ciuibus lucrum reſp. vt ſæpę dictum eſt, Nam de honore, & vtilitate inter ſe contendũt, adeò, vt vix inter plebem, & ſenatores concordia eſſe poſſit. Eiuſmodi diſſenſiones remp. obnoxiam faciunt ſeditionibus, réſque etiam paruæ in certamen deducuntur, & alius plebem, alius nobiliores ſibi cõciliat. Et ex parua ſæpe ſcintilla, propter tales oportunitates, magnum nonnunquam excitatur incẽdium, quod vbi non fit, quàm primum obrutum reip. ſtatum leui etiam cauſa euertere ſolet. Duo adoleſcentes apud Syracuſanos ſimultatem ex amatoria cauſa inter ſe habebãt, & cum alter propter magiſtratũ abſens eſſet, alter opportunitatem nactus, commune ſcortum ſibi conciliauit. At vbi riualis functus munere ſuo in vrbem rediit, certior rei factus, id grauiter tulit, & vt iniuriam vlciſceretur, vxorem il-

lius adulterij compellauit, quæquidem res remp.ſcidit,& alij priori, alij poſteriori adhęſerũt, ventúmque ad arma eſt, & cum pluribus ciuibus cæſis potentiores deleri ſunt, plebſque remp. inuaſit. Eiuſmodi igitur res compeſcendæ ſunt, delendæ ſunt omnis ſeditionis cauſæ. Nam veluti corpus humanum vbi malæ habitudinis eſt, ex parua etiam cauſa ægrotat, & occidit, Sic reſp. vbi non firma, ac ſolida ſit. Eſt & ambitio res deterrima, ac periculoſa, imprimis quidem ciuitatẽ partibus inficit, & indignis pleriſque honores, ac magiſtratus potius, quàm dignis tradidit. Nam largitiones, ludi, cõuiuia, cõgiaria, & eiuſmodi prodigentiæ à leuibus potius viris, quam à grauibus exhibẽtur, quæ res ſeditionem efficit, vbi clari viri repulſam ferunt, & obſcuriores pręferuntur. Per ſeditionem Mumius 26. ciuis ille Romanus peregregius interemptus eſt vt eius cæde Saturnino homini deterrimo facultas adipiſcendæ poteſtatis traderetur. Ambitio plerumque compellit potentiores reip. ad conſpirationem, vt inter ſe munera partiantur, populumq; honore, ac publico lucro defraudẽt, qua ex re ad paucorũ potentiã ex populari ſtatu deuenitur,

26. Plin. cap. 73. de viris illuſtrib. Liu. lib. 69. & Oroſius Memmiũ vocant.

qui dominatus paululum quippiá à tyrannide abeſt, vt diximus, Nam, qui diuitiis inhiat, populo infenſus eſt, plebem formidat, peregrino militi potius quam ciui ſe credit, cui quidem arma detrahit, vt multitudinem omni ex parte peſſundet, & his pecuniam adimit, illos proſcribit, alios nephario iudicio cædit, alios in exilium pellit, vt exhauſta, aut timore percita multitudo nihil in paucos illos conſulere poſſit. Deſperatio aliquando plebis, propter eiuſmodi iniurias, populares viros audaces nonnunquam extollit contra paucorum potentiam, qui aut à potentioribus opprimuntur. vt Tyberius Gracchus apud Romanos auctoritate, ac nutu Scipionis Naſicæ: aut Tyrannidem inuadunt, vt Cypſelus 27. apud Corinthios, Piſiſtratus 28. apud Athenienſes, Dionyſius 29. apud Syracuſanos, qui fauore populi Tyrannidem inuaſerunt. Nam vbi plebs à paucis oppreſſa eſt, alij vltorem affectant, alij ſeruitutem fugiũt, alij cathenas, ac ſecures à ceruicibus excutere nituntur. Alij à perpetua formidine, ac timore falſi iudicij aliquando liberari cupiunt: quæquidem res rarò à ſapientibus viris tentari poſſunt, fiunt autem à teme-

27. *Herodot. li. 5. & Polyæn. li. 5.*
28. *Plut. in Solone.*
29. *Diod. lib. 13. & Polyæn. lib. 5.*

tariis, & audacibus, & ius iure pellitur, clauúſque clauo truditur, vt eſt in veteri prouerbio. Nã vltor ille, qui plebem à paucorum potentia liberat, vbi inſolentius ſe gerit, ex leuibus nonnunquam cauſis, vltorem in ſeipſum armat. Piſiſtratus (vt modò dixi) populi fauore ſolium conſcendit, ac eius filii cum durius violentiúſque ſe gererent, interẽpti ſunt ab Harmodio, 30. & Ariſtogitone; quæ *30 Plat.*
res adeo grata fuit Athenienſibus, vt no- *in Hip-*
mina, 31. & ſtatuæ eorum, qui libertatis *parcho.*
recuperandæ auctores fuerant, ne à ſer- *31. Vale.*
uis vnquam cõſpici poſſent, publico de- *Max. li. 2*
creto ſancitum eſt. Iniquum námque eis *cap. 5.*
viſum eſt auctorum libertatis imagines *Plin. lib.*
ſeruili oculo pollui. Atqui ſi cauſam *34. ca. 4.*
quærimus, cur iuuenes illi in Tyrannidem ſe armarint, inueniemus non libertatis ſtudium extitiſſe, vt in Bruto, qui Tarquinium exegit, & Arontem 32. eius *32. Plin.*
filium interemit, cum violatæ Lucretiæ *cap. 10.*
crimen, vltionis oportunitatem ei tradi- *de vir. il-*
dit. Sed priuata iniuria, ac contumelia *luſtrib.*
eos ad iram accendit. Hippias námque Armodij ſororem, forma peregregiam, ad ſtuprum compulit. Armodiúmque adoleſcentulum compellauit, proinde vt ſororis contumeliã vlciſceretur, facino-

ris ſocium Ariſtogitonem, qui eum impatienter amabat, ſibi aſciuit, & vno eodémque tempore vtérque iniuriam vltus eſt. Leues enim nonnunquam iniuriæ vindicem in tyrannum inueniunt. Periander 33. in Ambrachia Tyrannidem exercebat, conſuetudinémque ſtupri cũ puero quodam habebat, quem ſemel inter notandum per iocum pluribus audientibus rogauit, an aliquando ex ſe prægnans fieret. Exarſit in iram puer, & quæ turpia factu paſſus fuerat verbo recenſeri, atque exprobrari neutiquã pertulit, exitiúmque tyranno parauit. Pauſanias Macedo 34. adoleſcens forma & genere præſtantiſſimus, ſtuprum per iniuriam ab Attalo pertulit, à quo etiam mero ingurgitatus, & in cõuiuium productus, conuiuarum libidini, tanquam vulgare ſcortum expoſitus eſt. Hanc indignitatem cum iniquo animo ferret Pauſanias, Philippo detulit, rex verò variis frustrationibus cũ ludibrio habuit, & Attalum digniore militia honeſtauit, qua iniuria percitus Pauſanias, iram in regem conuertit, & vltionem, quam ab aduerſario nõ poterat, ab iniquo iudice exegit. Nam cũ in nuptiis Cleopatræ Attali filiæ medius inter duos Alexandros

33. *Alex. lib. 2. cap. 2.*

34. *Diod. lib. 16.*

filium & generum ſederet, nihil eiuſmodi timentem interemit, & diem lætitiæ regio funere polluit, planéque edocuit querelas ſubditorum neutiquã contemptui habẽdas eſſe. Optimum in rep. erit ſi legibus, & moribus ita conſtituetur, vt nemo ſolus quod ſibi competat quærat, & ſi quæſierit, id nequaquam aſſequi poſſit. At ſiquis per fortunam, ac fauorem plus in repu. habeat, quam par ſit, non erit præcipitandus ex potentia ſic repente, id enim ſine periculo raró eſſe poteſt. Sed ſenſim eidem honor, ac potentia amouenda eſt, donec ad æqualitatem cum reliquis ciuibus redeat, id veró ſeruandum eſt in delenda patientia, quod Cicero 35. in dirimenda mala amicitia præcipit cum ait, amicitias, quę minus delectant, & minus probantur, magis decere cenſent ſapientes ſenſim diſſuere, quam repente præcidere. Bene igitur (vt diximus) præcipitur ab Ariſtotele optimè remp. mediocribus credi, qui neque per inopiam ſummiſſè nimis ſe gerunt, neque per opulentiam inſolenter occultant, Proinde ſanctam illam mediocritatem, ſicut in aliis rebus omnibus, ſic etiam in ciuili ſocietate ſeruandam cenſet Philoſophorum

35. *In Lælio.*

ille acutiſſimus. His & ſimilibus de cauſis ſeditiones in populo fiunt, & mutationes rerump. quęquidem omnes ſtabiles eſſent ſi bene conſtitutæ legibus, ac moribus, iuſtitiam, & æqualitatem ſeruarent, adeò vt ex ciuium ſocietate, nemo ſe nimium efferre poſſet ſucceſſu, aut populari fauore: & alia ex parte nemo, vbi bene ageret, inuidiam formidaret, aut inſidias, falſumve iudicium metueret. Vitio igitur corruũt reſp. eorum, qui eas gubernant, nam falſò libertatis nomen oſtendunt, & præcipuè cum eos ambitio, & auaritia adeò rapit, vt obliti publicæ vtilitatis, omnia in rem ſuam conuertant, ciuilem ſocietatem negligant, populos vanis rumoribus ſeducãt, mendacia inuectant, vanos timores prætẽdant, vt eis ſolummodo poteſtas à populo tribuatur, quo de aliis ciuibus, qui eorum infamiam comprimere vellent, vltionem capere poſſint. Malè enim agitur in ea rep. in qua precario viuendum eſt, nec poſſunt ciues liberè loqui, quæ ex eius vtilitate eſſe arbitrantur, illorum perciti timore, qui conſpiratione inter ſe coniuncti, omnia ſibi licere volunt. Philippus Macedo 23. ſub prætextu quodam libertatis cum magnam Græ-

ciæ partem inuaſiſſet, Athenas obſidebat, excuſabátque literis, atque oratoribus, ſenatui, populóque Athenienſi, ſe non ea facere quod libertatem eis præripere vellet, vrbemve in ſeruitutem redigere. 36. Sed quod decem eorum ciues infenſos haberet, qui in eum ſemper in ſenatu oblatrarent, & maledictis eum inceſſere non deſinerent. Proinde ſi pauculi illi ſibi dederentur, fore, vt ab obſidione diſcederet, populúmque à bello, ac fame liberaret. Poſcebátque imprimis Demoſthenem oratorem excellentiſſimum, in quem tum omnis Græcia ora obuertebat ſua, & nouem item alios ciues diſertiſſimos, ſermone, & auctoritate præclaros. Anceps erat ſenatus, multique acclamabant multitudini potius, quàm paucis eſſe conſulendum. Formidabant pauci illi, qui ad ſupplicium poſcebantur, vixque fari audebant, cum eorum interitu reliqui omnes pacem, ac libertatem ſperarent, ventumque fuiſſet in ſententiam, vt dederentur, niſi Demoſthenes eiuſmodi fabella 37. regis dolum, atque inſidias aperuiſſet. Lupus aliquando (inquit) paſtoribus, quorum diligentiam decipere cupiebat, perſuaſit, vt ſecum in amicitiam conue-

36. Plut. in Demoſthen.

37. Fabulæ valent ad permouẽdos animos.

nirent, ea conditione, vt canes, qui ſibi infenſi erant, & cauſas inimicitiarum præbebant, ſibi obſides traderentur, audiunt paſtores, canéſque ob fidem ſeruandæ pacis traduntur, qui ouium diligentiſſimi cuſtodes erant, tunc lupus adempta omni formidine, omne pecus non pro ſatietate tantum, verum etiam pro libidine lacerat, & paſtores ipſos trucidat: ſic in præſentia viri in Athenienſes Philippus efficit, qui omnes illos, qui in eius conatus concionantur, quique eius inſidias pandunt, depoſcit, quò facilius vrbem cuſtodibus ſpoliatam inuadere, ac diripere poſſit. Hæc fabella doceat ſenatores omnes inſidias eorum vitare, qui calumniis in illos nituntur, quibus virtute pares eſſe non poſſunt. Actum ſiquidem eſt de ea ciuitate, in qua non licet fari ea, quæ è republ. eſſe poſ-

38. *lib. 2. Æneid.* ſunt, & vbi illud Virgilianum 38. præfari oportet. Dicam equidem licet arma mihi, mortémque minentur. Videndum etiam erit, ne eodem tempore iudicia in complures agantur: communis enim terror homines etiam diſcor-

39. *Ariſtot. cap. & lib. 5.* des conciliat, & quæ quiſque ſibi formidat, in aliis præcauere ſimulat. Rhodiorum reſp. 39. præclara aliquando ex-

titit, ſtatuſque eorum popularis erat, cui admiſcebatur, tamen ex parte nobilitas, & cum belli tempus vrgeret potentiores publicæ impenſæ præerant. Atqui vbi nonnunquam fœliciter cum hoſte bellatum eſſet, populus fœlicitate exultans rationem repoſcebat, & pecuniarũ repetũdarũ nobiliores fere omnes reos fecit, qua indignatione commoti, ſeditione facta in plebẽ ſurrexerunt, & cæſis compluribus ſtatum reipub. euerterunt. Senſim igitur agendum eſt, vbi plurimi peccant, & quibuſdam ignoſcendum, vbi excuſationis aliqua ratio prætendi poſſet. Quibuſdam autem, in quos maior culpa cernitur multa magna etiam cum clementia indicenda eſt. Miſericordia eorum, qui reip. præſunt, gratiſſima omnibus eſt, & eos multitudini commẽdat. Athenienſium ciuitas prudentiſſima non pro affectu, ſed pro Dea miſericordiam colebat, vt ciuibus ſuis perſuaderet, mitiſſimè etiam cum ſontibus eſſe agendum. Abſtineant ſummopere à ciuili ſanguine, memores illius Tragicæ ſententiæ. Sanguine humano abſtine quicunque regnas. Sed ſi neceſſitas vrget, nec aliter ciuitas emendari poteſt, niſi fuſo ſanguine alicuius peſſimi viri,

id agant quod optimi medici, qui poſtquam liquidò cernunt nullis remediis alienata, infectaque morbis membra reſtitui poſſe, quamuis inuiti, & cum dolore etiam reliqui corporis, tamen ea mutilant, atque amputant, ne reliquum corpus inficiant: non enim parcendum eſt, vt tota reſp. corruat, ſed vlciſcendum vt ſeruetur. Malum 40. ſiquidẽ naſcẽs facilè opprimitur, inueteratum autem fit plerumque immedicabile. Inuidioſum etiã eſt ciues exilio multare, & plerũque periculoſum. Exules nanque aliquando vbi male animati ſunt, diſcordiam, nonnunquam etiam calamitatẽ maximã pariunt, & quanquam nulla cauſa iuſta eſſe poteſt contra patriam arma capiendi, tamen aſſerunt ſe iure id facere, quando perperã eiecti ſint. Periculum eſt etiam eos in patriam reſtituere: nam (vt ait Plato.) expulſi ſi inuitis inimicis redeunt, tyranni fiunt. Et illud in ore populi Romani quondam fuit, regnabit ſanguine multo, Ad regnum quiſquis venit ab exilio. Super hac re breuior ero, quia libro quarto poematum meorum de exilio diffuſè cecini, & plurima exempla collegi quæ rem ipſam liquidò declarant. Proſcriptorum bona diripienda

40. Venienti morbo occurrendũ.

populo dare iniquum admodũ eſt. Laudem, gratiámque meruit Romana plebs cum Marius, 41 & Cinna locupletũ domos diripiendas propoſuiſſent. Nemo enim tam egens, tamque infimus inuentus eſt, qui alieno labori non pepercerit, nec quiſpiam fuit, qui de ciuili luctu fructum cõtrectare pateretur, ſibi etiam à principibus ciuitatis liberè cõceſſum: adeò mites vulgi animi erãt, & humana reſpicientes. Sed vt ſeueritas in ciuitate ſalutaris nonnunquã eſt, ita ſæuitia ſemper peſtifera. L. Syllę 42 ſeueritas initiũ fuit omnium malorum apud Romanos. Nam infamis illa tabula (in qua proſcripta fuerãt milia hominum octoginta, in quibus quatuor conſulares erant, Carbo Marius, Norbanus, & Scipio, & inter eos Sertorius tunc maximè formidabilis) magnam reip. plagam intulit, eiuſmodi enim exemplum alij ſecuti paruo tempore imperium profligarunt. Parcendum quoque multitudini eſt, etiam ſi deliquerit, Scita habetur illa poetica ſententia. Multorum crimen multum. Et (vt Cicero ait) Semper ſapientes ea quæ populus feciſſet ferenda, nõ autem ſemper laudanda eſſe duxerunt. Iulius Cæſar 43 poſtquam exercitũ magni

41. *Plut. in Mario.*

42. *Idem in Sylla.*

43. *Cic. in orat. pro Mar. Marcello.*

Pompeij ſuperauit, ciuibus pepercit, & quos armis vicerat, beneficiis, ac liberalitate proſecutus eſt. Atqui gloriabundus Romam ad amicos literas dedit in quibus ſcriptum erat, ſe maximum, ac iucundiſſimum fructum capere. Quippe qui ciues, quos ſemper aduerſarios, atque hoſtes habuerat, conſeruaret, & charitate, ac beneuolentia ſibi deuinciret. Crudelitatis ſpes, victoriæ laudem longè minorem facit. Maior Octauij gloria in Antonium fuiſſet, niſi Antyllũ puerum eius, & Fuluiæ filium innocétiſſimum ſecuri percuti iuſſiſſet. Pœnitẽtię tamen ſigna quamprimùm dedit Octauius, illius nanque interitum è veſtigio vltus eſt. Theodorus 44 ſiquidem pueri pædagogus, qui illum Octauio tradiderat, quum occideretur Antyllus, lapidem precioſum (quem ad collum geſtabat) clam eripuit, cuius rei certior factus Cæſar eum conuinctum cruci affigi iuſſit, & peſſimi proditoris vltus eſt facinus, ac mutati animi clariſſimum iudicium dedit. Abſoluendi rei aliquando erunt, quamuis deliquerint, vbi è repub. eſſe cernemus, & præcipue ſi per inuidiã, & vltionem deferuntur. Caius Valerius 45 ædilis, Q. Flauium, cui infenſus

44. *Plut. in Antonio.*

45. *Val. Max. li. 8. cap. 1.*

admodũ erat, apud populũ reũ fecit, & cũ iam quatuordecim tribuũ ſuffragiis dãnatus eſſet, proclamauit ſe innocenté opprimi, rurſus ædilis clara voce reſpõdit nihil ſua intereſſe, iure ne, an perperã dãnaretur, dummodo periret, qua improbitate reliquæ tribus commotæ, ſonté abſoluerunt, peſſundatumque erexerunt, ne inuidiam temerarij ædilis explerent, qui victoriam in limine victoriȩ perdidit, cum ſaltem parcere nequiuit. Inuitat etiam ad ſeditioné deſidia, incuriaque eorũ, qui ciuili ſocietati prȩſunt. Arbaces 46 de opprimendo Sardanapalo cogitauit, cum eum penſa inter pellices, ancillaſque diuidenté offendit, indignum omnino arbitratus, eum tot milibus hominum imperare, qui cùm muliere corruptior eſſet, præ ignauia, ac luxuria deliteſceret. Thebana quoque reſp. deſidia eorum qui præerant euerſa eſt. Nec iniuria. Negligentia enim illorum, qui cuſtodiæ prȩſunt fures inuitat, & opportunitas peccandi aditum ad male agendum bonis alioqui viris pleriſque præbet. Longum eſſet omnes ſeditionis cauſas connumerare, & quot modis reſpub. euertatur recéſere, quocirca ſermo præſtringédus eſt ad hanç ſententiã,

46. *Iuſtinus lib. 1.*

vt virtutibus conſeruari, atque augeri ciuilem ſocietatem concludamus, vitiis autem non modò diminui, verum funditus labefactari.

Titulus ſextus.

PERICVLOSAS OMNIVM INSTITVTIONVM MVTATIONES, & delectum inter ciues ſuo tempore eſſe habendum, & ſuper eis publicè eſſe decernendum.

ARG. *Admonet ſtudioſè cauendum eſſe, ne quid innouetur vel abrogando vel derogando legib. antiquis: tum in ſuppliciis habẽdam eſſe rationem ſontium quos non ſemper expedit pro delicti grauitate plectere, aut hac vel illa pœna mulctare, denique adiicit nonnulla de magiſtratuum eligendorum ratione.*

1. *Strabo li. 4. Coſmogr. & Cic. pro Fonteio Philipp. 8. præcipuè pro L. Flac.*

MASSILIENSES qui in Narboneſi prouincia ſunt, Phocenſes auctores habent, qui Perſarum aduentu ſedibus ſuis pulſi vrbem illam condiderunt: hi quondam præclaram remp. habuerunt, cuiuſquidem nõnulla inſtituta à Græcis, 1 ac Latinis ſcriptoribus celebrantur,

brantur. Ea longè magis ordine, & ciuili diſciplina quàm opibus; atque imperio præſtitit, adeóque cōſtans in moribus, ac cōſtitutionibus ſuis extitit; vt vix in magna etiam neceſſitate vetera commutarit. Vnde gladiū, a quo à condita vrbe ſontes iugulabātur, tandiu ſeruauit, donec rubigine exeſus ministerio neutiquam idoneus eſſet, adeò periculoſum eſſe duxit, ab antiqua conſuetudine diſcedere. *2.Valer. Max. li. 2. cap. 1.* Quæ res quidem magno auctore nō caret. Plato enim modulorum minimam mutationem in muſica pernicioſam reip. eſſe ſtatuit. Inter præclara Maſſilienſium præcepta, hoc vel imprimis Ariſtoteles comprobare videtur, quod publicum iudicium medicis quibuſque annis faciebant, in quo nomina ſua ſinguli ciues profitebantur; ſuper quibus deinde decernebatur, qui admittendi ad publica munera, quique exigēdi eſſent, ex his deinde minores magiſtratus ſorte ducebant. *3.cap.6. li.5.polit.* Nam maiores à ſenatoribus, qui numero erant ſexcenti, poſt magnā ſacrorum celebritatem, poſt ceremonias, & hoſpitia, quaſi Deo interueniente deſignabantur. Memores illius Homericæ ſententiæ, quàquidem diſſeritur, quod ſolummodo viri boni à Deo

ſceptra, imperiáque accipiunt. Eiuſmodi delectum inter ciues optimum mihi eſſe videtur. Nam qui in rempub. admittuntur, vita, ac moribus comprobati à virtute non diſcedunt, ſed eam perficiunt, ſi qua ex parte inchoata eſſet, ne paruo tempore poſt, quaſi deteriores facti excludantur. Hi verò qui reiecti ſunt propter intemperãtiam, aut improbitatem, aut quod aliis ciuilibus virtutibus careãt, niſi omnino deterrimi ſint ad meliorem plerunque vitam rediguntur, vt in numero æqualium ſuorum aliquando deſcribantur. Ambitio, & honoris ſtudium, ingenium, ac mores nonnunquam mutare ſolet. Nemo enim æquo animo ferre poteſt ſe contemptui, ludibrióque haberi, & inuidiæ ſtimulis plerique iuuenes excitãtur. Legimus Manlium Torquatum 4 Lucij Mãlij fortiſſimi, ampliſſimíque viri filiũ ab ineũte ætate hebetis, obtuſique ingenij extitiſſe, adeò vt à parente ruri relegatus degeret, vt qui nec priuatis, nec publicis functionibus vtilis eſſe videretur. Is tamen paulopoſt quaſi ignauiæ ſuæ pertæſus, & patrem reum iudiciali periculo liberauit, & in latino bello ingenti totius populi Romani plauſu trium-

4. Valer. li. 6. c. 9.

phũ duxit. Quid corruptius Fabio Maximo 5 in adoleſcentia? At poſtquam ad maiorem ætatẽ peruenit, nihil ei defuit, quod ad ſummum virum ſpectare poſſit. Cui ob virtutis meritum Allobrogi cognomentum traditum eſt, ob ingẽtem gallicam illam victoriam, ductu, atque hoſpitio eius, quod ab eius poſteris nunquam diſceſſit. Nec tacendus eſt Themiſtocles 6 cuius vitæ turpitudinẽ in deſperationem conuerſa mater, laqueo ſibi mortem conſciuit. Maior deinde natu tantæ præſtantiæ extitit, vt eum oratorum excellentiſſimus Cicero totius Græciæ principem appellet, nec immerito. Afflictas nanque vires Græciæ aſſumpſit. Poſtquam Xerxes cũ innumerabili illa Claſſe Theſpiades Plateas, & Athenas incendit, & vltor patriç fuit, ac Medũ regẽ (cui vix maria ſatis erant, vt piſcatoria Scapha trepidus in patriam rediret.) compulit, Hæc Maſſilienſium conſuetudo efficit, vt minus comprobandum cenſeam, quod in quadam clariſſima noſtri temporis republ. obſeruant, vt enim primum pueri in lucem editi ſunt, nomen (vt religionis noſtræ eſt) accipiunt, ad reip. munera

5 *Fulgoſ. li. 6. c. 9.*

6 *Plut. in eius vita.*

deputantur, dummodo ingenuis parentibus orti ſint, & qui partem aliquã reip. vel leui etiã affinitate attigerint. Proinde anniculi, bimi, trimi, aut ad ſummum quadrimi 7 in capaciſſima vrna cum innumerabilibus aliis commiſcentur, ex quaquidem cum tempus comitiorũ appetit, ſorte ducuntur, & vt quiſque vndeviginti annos natus eſt, magiſtratui prçficitur, quando id ætatis legitimum habetur. Sin verò minor eſſet, eius nomen rurſus publico ſigillo imprimitur, ínque vrnam deiicitur. Atqui ſæpè ſorte accidit, vt præ multitudine nomina quorundam digniſſimorũ etiã ciuium ad decrepitã vſque ætatem deliteſcant. Quorundam verò qui vel ignauia, ac deſidia neglectui habendi ſunt, nomina, adeò enatant, vt cum primùm per ætatem licet, muneribus fungantur. Eiuſmodi cõſuetudo abolenda mihi videtur, nam minus eſt permittendum ſorti, expectandumque ſaltem, quo ad cuius indolis futuri ſint iuuenes, dignoſcatur. Fieri enim per fortunã poteſt, vt nonnulli hebetis ingenij ſint, & (vt nonnunquã accidit) veſanæ mentis aut etiam deterrimi, qui ſi à magiſtratu amouentur, notam vniuerſæ familiæ perpetuã inurũt, ſin munere

7. Magiſtratuum eligendorum mos obliterandus.

funguntur, ludibrio, cõtemptuique ſunt, dignitatemque reip. frangunt. Longè 8 igitur melius erit tempus expectare, & hominem multorum iudicio comprobare, ratio præterea ætatis habenda eſt, vt (ſi cætera paria ſint) proferantur maiores natu, annuſque quartus & viceſimus ſit legitimus. Nemo indignatur ante id ætatis nõ præfici magiſtratibus, ſi id in omnibus obſeruatur. Preterea indignatur etiam nemo aliquem maiorem natu ſibi præferri, tum quod maior inuidia eſt inter pares, tum quod ſperat quiſque cum ad id ætatis acceſſerit, idẽ ſe aſſecuturum eſſe. *8. Magiſtratibus eligendis ætas legitima.*

Titulus ſeptimus.

PVLCHRIS NOMINIBVS CIVES ESSE APPELLANDOS, & de nominibus, prænominibus, cognominibus, & agnominibus.

ARG. *Nomina ciuibus imponenda eſſe dicit à quib. ipſi videantur veluti exornari, tum ex veterum ſcriptis & Varronis præcipuè multa eruit quæ pertinent ad hoc negotium. Nominibus autem ciues ait exornari, ſi & ipſis multa imponẽtur & impoſita ſingula ſint egregia.*

tanque equis ſolutum ſignificat. Sic & Priamus precio redemptum, & Penthesilea populi lutum, & ne res ficta à poetis dici poſſit, in alijs etiam id vſu venire cernimus. Plato 3. à latitudine dicitur, is quidem latis humeris, lato, atque vberi ſermone, lata etiam humanarum, diuinarumque rerum diſciplina extitit. Ariſtoteles 4. Optimum ſignificat finem, quodquidem non alienum à Philoſopho omnium acutiſſimo, & qui optimum bonorum, malorumque finem ſtatuit, videri poteſt. Hoc etiam ex quibuſdam Ægyptiorum nominibus aſſerere nituntur. Oſiris 5. eorum lingua oculatum ſignificat. nec ab re quidem dici poteſt. Fuit enim rex ille magno ingenio, magnaque prudentia. Alij autem ſentiūt (quod longe magis verum mihi eſſe videtur) nomina futuri nihil prẹſagire, ſed paſſim, ac fortuitu inuenta eſſe. Nam nō omnes hippolyti, equis interempti, nec omnes Priami precio redempti extiterunt. Atqui apud pleraſque gentes cernimus propria nomina non à vocabulis fieri, ſed nihil vtique ſignificare, prẹter eum qui ſic dicitur, vt Ninus, Boccar, & alia quamplurima. Alij per imitationē clariſſimorum virorū filios no-

3. Laertius. *Suidas.* *4. Idem.*

5. Plutarchus in lib. de Iſide & Oſiride.

minant, vt eorum facta imitari non pigeat, quorum nominibus nuncupantur. Apud veteres nationes magna ex parte nomina ſimplicia erant, quod & Varro, & Græcorum nonnulli ſcriptores teſtantur. Vnde vrbis conditores Romulus, & Remus vno tantum nomine cenſebantur Quanuis Romulus deinde Altellus, 6. & Quirinus cognominatus ſit. Fuerũt etiã ex Albanis duplici nomine nũcupati, vt Carpentus Silinus, & Agrippa Silinus. Fuerunt etiam ex poſterioribus regibus, ac ducibus, vt Titus Tatius, Metius Suffetius, Numa Pompilius. Creſcẽte deinde imperio, Romani nobiliores quatuor pene nominibus appellabantur, & quod nomen præibat prænomen dicebatur. Nomen verò ex familia, vel maiorum ſanguine dicebatur, ex quo gens cognoſcebant, & idcirco gentilitium vocabatur, vt Tullius ex Tulliorum familia, Cornelius ex Corneliorum, Iulius ex Iuliorum. Suetonius Tranquillus 7. id verũ eſſe oſtendit, his verbis. Non Cæſare & Bibulo, ſed Iulio, & Cæſare conſulibus actum ſcribebant, bis eundem præponentes nomine, ac cognomine. Cognomen, vt grammaticorum quidam ſentiũt, cognationis commune eſt. Sed

6 Ex Feſto.

7. In vita Cæſaris dictatoris.

ſi rectè inſpicimus cognomen proprium cuiuſque perſonæ erat, vt Cicero, Scipio. Agnomen autem extrinſecus ab euentu, veluti ex animo, ex corpore, ex fortuna, vt ſuperbus, pius, pertinax, ex animo. Craſſus, pulcher, ruffus, ex corpore. Ex fortuna, vt Affricanus, Numidicus, Creticus. Prænomina nonnulli aſſerunt Romanos à Sabinis beniuolentiæ cauſa, accepiſſe, vel ab Albanis à quibus ducebant originem, quæ quandoquidem pauca erant ſingulis, binis, vel trinis literis ſcribebãtur. vt. C. Caius. Cn. Cneus. Sex. Sextus. Inuenti ſunt, qui quatuor illis nominibus cenſerentur. vt. P. Cornelius Scipio African⁹. Alij tribus, vt Marcus Tullius Cicero. Gẽtilia nomina Varro pauca admodum fuiſſe cenſet, quibus nequaquam ſerui, aut libertini vocarentur; quodquidẽ in prænominibus, ideò non ſeruari ait, quod ad diſcernenda nomina inuenta fuerint. Quorũ quędam à numeris fieri arbitratur, vt Quint⁹, Sext⁹, Decim⁹, in viris. Secũda, Tertia Quarta, in fœminis. vel ex alijs cauſis, vt Manius qui mane natus eſſet, inde fit Manilius, & detracta vocali Mãlius. Lucius quod ad ortum lucis, Poſthumus, quod poſt patris obitum, quæ etiam prę-

nomina mulierum antiqua fuiſſe refert, Varro libro ſecũdo de analogia his verbis: Videmus enim Maniam matrem larum dici. Luciam Volaminiam Saliorum carminibus, appellari, poſthumam à multis poſt patris mortem etiam nunc appellari. Quædam olim prænomina, vel agnomina fuerunt, Poſtea verò mutata ſũt in cognomina, vt Poſthumus Agrippa, Procul⁹, Cęſar, Opiter. Cęſar 8. primo dictus, quod mortua matre, & ventre cæſo natus ſit, vel (vt alij dicunt) quod cum cæſarie ſit ortus. Alij quod oculis cæſijs (quos græco nomine glaucos appellant), vltra humanum morem viguerit. Sunt qui credant primum Cæſarem dictum à cęſo Elephanto, qui cæſar maurorum lingua dicitur. Agrippa 9. ab ægro partu, quod cum labore matris educitur, non emiſſo capite, ſed pedibus. Vopiſcus verò, qui ex duobus conceptis, vno abortu eiecto, editur. nam cum ambo oriuntur, gemini, vel geminij nuncupantur. Statius nomẽ ſeruile fuit, vt Aulus Gellius 10. refert. Plerique enim ſerui apud veteres eo nomine fuerunt. Cęcilius quoque, cui palmam comicorum Nigidius Figulus detulit, ſeruus fuit. & Statius dictus eſt.

8. *Vt Pluta.*

9. Gell. cap. 16. lib. 16.

10. cap. vlt. nepe 12.

Deinde verò manumiſſus id cognomentum accepit, & Cæcilius Statius vocabatur. Eiuſdem nominis origo à ſtabilitate trahitur. Faſtus à fauore, Ancus 11. Marcus Varro prænomen fuiſſe ait à Sabinis tranſlatum. Valerius autem tem Antias græcorum eſſe ait, & cubito dici, qui græce ἀγκῶν appellantur, quod eam corporis partem vitioſam habuerint. Gneum ſunt qui à generando dictum putent, Alij inſigne neui, eius ſcriptura varia apud priſcos fuit. Nam alij Gneum, alij Cneum ſcribunt: qui C. literam ponunt antiquos ſequuntur, qui eam aliquando ſuperfluam addebant, 12. & cnaturam pro natura dicebant. Sic & neuum corporis inſigne Cneum appellabunt, qui vero G. etiam à priſco ſcribendi more non recedunt. Cernimus enim quibuſdam G. addi dictionibus, vt gnatus cognoſco, pro nato noſco. Marcus à duritate dicitur, Eſt enim marcus malleus maior. inde Marculus puſillus malleus. Publij vel à pube dicũtur, vel quaſi pupilli, quod eorũ pater ante diẽ obierit, quã prænomina habuerint. Quintus enim Scæuola ſcripſit pueris nõ priuſquam togã virilẽ ſumerent, puellis verò non antequã nuberẽt

11. Vide Seruium in 6. Eneid.

12. per Figuram protheſin dictam.

prænomina addere moris fuiſſe. Tyberij vocari cęperunt qui ad Tyberim naſcebantur. Seruij, qui mortua matre in vtero ſeruati erant. Ex prænominibus, ac cognominibus, alia inuenta ſunt alijs de cauſis dicta. Nam M. Æmylius, qui primus familię, nomen dedit (vt Plutarchus 13 ſcribit) propter ſermonis leporem, ac facundiam, quā græci αἱμυλίαν vocāt, appellatus eſt Et Antonius 14. ab Antone Herculis filio denominatus eſt, vt eidem auctori placet: erat enim antiqua opinio Antoniorum familiam ab Hercule originem ducere. Habemus etiam nonnulla nomina à pecore, vt Varro in libris de re ruſtica ſcriptum reliquit, vt Porcius, Ouinius, Caprinus, Equitius, Taurus. Sic etiam ab auibus, vt merula, pauo, pica, paſſer. Columella à columine dicitur. Columen apud veteres decus, famam, ſuſtētationem ſignificat. vnde columnæ etiā appellantur, ſic & maiores ſerui qui alijs præerant columellæ vocabantur, quod quaſi culmen aliorum eſſent. Camillū Statius Tullianus de vocabulis rerū ſcripſit, Callimachum dixiſſe, Tuſcos appellare Mercurium, quo vocabulo ſignificant præminiſtrum deorum. Va-

13. in Æmylio.

14. in Antonio.

de Virgilius 15. Camillam, quaſi Dianæ miniſtram fecit. Pacuuius verò cum de Medea loqueretur. Cælitum Camilla ſpectata aduenis, Salue hoſpita. Romani puellas, pueroſque nobiles inueſtes Camillas, Camilloſque appellarũt. Flaminearum, flaminumque miniſtros, & in nuptijs Camillus, qui merum ferebat, dicebatur, in myſterijs diuinis Samaſtracũ dijs magnis miniſter Caſmillus dicebatur. Veteres nanque S. nonnunquam interponebãt vt Varro docet, & Caſmœnam pro camœna, Caſmillum pro Camillo dicebãt. S. 16. etiam in quibuſdam proprijs pro R. ponebant, vt Valeſius pro Valerio, Fuſius pro Furio. Catus (vt idem Varro ait) Sabinum eſt nomen, & acutum ſignificat, vnde Catus Ælius Sextus, quod acutus eſſet, ac ſagax, cognominatus fuit, Sic & Cata acuta. Qui Scipio primò cognominatus fuit, puer cæcum parentem, qui eius humero nitebatur, ducebat. Proinde ab æqualibus ſuis per iocũ Scipio vocari cœpit. Eſt enim Scipio baculus, quo inualidi ſenes innituntur; cuius rei teſtis eſt Plautus Comicorum faceti ſſimus, apud quem ſenex ſeruo minatur his verbis, Ego te hoc Scipione lædam, nec ca-

15. Æneid. 12.

16. S, pro R

ret hoc nomen græca origine, vt opinor. σκίπωσις nanque baculum ſignificat & præcipuè ſalignum, quo propter leuitatem ſenes vtebantur. Cornelius Ruffus Decemuir Prim' Sylla dict' fuit quod ſecundo punico bello ludos apollinares ex Sibyllinis libris dicauerit, quaſi Sibylla. Valerius Corninus à victa Meſſana Siciliæ vrbe honoris cauſa primum Meſſana, deinde mutata litera Meſſala dictus eſt. Nerio & detracta litera Nero Sabinum eſt nomen, & virum forte ſignificat. Vnde ex Claudiis, quos Sabinis oriundos accepimus, qui erat egregia, ac præſtanti fortitudine Nero appellabatur. Aſinæ cognomentum in Corneliorum familia legimus quoddquidem eiuſmodi initium habuit. Cornelius, qui primus ſic appellatus eſt, vir opulentiſſimus is filiam magna cum dote collocauerat, verum cum gener pecuniæ ſponſores poſceret, id iniquo animo ferens Aſinam pecunia onuſtam in forum adduci iuſſit, accipe inquit pecuniam, ne ſponſores meos aliquando appelles, quæ res quidem perpetui cognominis cauſa fuit. Rei quoque ruſticę diligẽtia aliquãdo nomẽ dedit, vt Stolo-

ni illi,17. cui primũ eiuſmodi cognomẽ adhęſit. Nam cùm radices fruticum, arborumque, qui ruſtico verbo Stolones appellantur, magna diligentia euelleret, ab ęqualibus ſuis Stolo cognominatus eſt. vt Varro libro primo de re ruſtica ſcribit, Piſones à piſendo dicti ſunt, vel à piſis Sicut Lentuli à Lentibus, Fabij à fabis, Cicerones 18. à Ciceribus. Nam vt quiſque leguminis aliquod genus optimè fereret ab eo apud priſcos nomen aſſumebat, vt ait Plinius. Sic etiam ab habitu corporis nonnulli dicti ſunt, vt Luſci quod vna luce careant, hos Coclites (vt Varro ait) veteres appellarunt, quaſi oclites ab oculo. Sic Plautus in gurgulione teſtari videtur (vbi inquit) eſt de Coclitum proſapia, vt arbitror Nam hi omnes ſunt vnoculi, cum Cyclopas intelligat. Strabones quoque vitio oculorum dicuntur, Frontiones eminentia frontis. Dentiones à magnitudine dentium, Captiones à magnitudine capitis, Vari, quod a btortis eſſent pedi-. Labeones à magnis labris, ſunt enim a maiora labia. Lepidius dicitur ſi poſitus, vt χύτρα quæ eſt lamanũ a c terſa. Dantur etiã nonnunquam

17. Columella de re ruſtica Gell. lib 16. cap. 11. Plin. lib. 17. cap. 1. & Volater. lib. 16. cap. 4.

18. Vide Plut. in apopht.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

ignominiæ gratia cognomina, vt Fabio helluoni, qui in ventrē omnia bona demerſerat, cui Gurgiti cognomen iure optimo adhęſit, ſic & Murenæ quoniam ſumma cum auiditate murenas deuoraret, vt Lucio Oratæ, 19. quod Oratas nunquàm precio parcens magna cū voluptate manderet. Tremellio Scrophæ periurium nomen dedit. Eius enim ſerui ſuem vicino abegerant, & interemptā ſub centonibus, ne ab inquirente ruſtico inueniretur, collocauerat, Eam rem cū comperiſſet Tremellius, vxori iuſſit, vt recumberet. Venit in cubiculum ruſticus ſuam quæritans, quem tali iuramento illuſit, nullam in villa ſua ſcropham eſſe, præter eam quæ in centonibus iaceret, lectulumque monſtrauit, quo fallaci iureiurando ſibi, poſteriſque cognomentū lucratus eſt. Hæc Macrobius cap. v. libri primi ſaturnaliū refert. Sed Varro locupletior teſtis eſt libro ſecundo 20 de re ruſtica. Nam Tremellium Scrophā gentis ſuæ cognomentum, eiuſmodi hiſtoriam recenſens, facit. Auus meus primus appellatus eſt Scropha. Nam cum queſtor eſſet in Macedonia Licinio Nerue pretori, relictuſque ab eo, qui exercitui preeſſet, donec pretor rediret, hoſtes occaſionem

19. De quo ſupra dictum eſt.

20. cap. 4.

occaſionem rati victoriæ, impreſſionem in caſtra facere cœperunt, tunc Auus cũ milites hortaretur, vt arma caperent, atque exilirent, dixit celeriter ſe illos, vt ſcropha porcos diſiecturum, idque effecit. Eo enim prælio hoſtes ita fudit, ac fugauit, vt ex eo Nerua prætor imperator appellatus ſit, Auus verò cognomẽ inuenerit, vt diceretur Scropha. Nerua nomen fortitudinis eſt, proinde fortibus nõnullis viris apud antiquos adhæſit, & originem vt arbitror græcam habet. Eſt enim νεῦρον neruus & præcipuè quo arcus tenditur, Et pro firmamento neruorum etiam ponitur, Sed latini cõſonantiæ gratia literas mutauerunt. Et quod neura dicebatur neruam dicere maluerunt, Itidem in neruo, Nam & ab eadem origine ducitur, & eandem mutationem accipit. Scæua quoque & Sçæuola ob optimo auſpicio dicta ſunt. Scæua enim ſiniſtra apud veteres (vt ait Varro) 21. dicebantur, quod quæ ſiniſtra ſunt bona exiſtimabantur. Multa de nominibus dixi, & fortaſſe plura, quã res ipſa exigebat. Verũ ſuauitate vetuſtatis illectus, vix calamũ retinere valui. Sed hęc huius rei concluſio ſit nomina pulchriora non modo familias, verũ etiam

21. lib 6. de lingua lat.

ciuitatẽ honeſtare. A quibus qui diſcedunt, vel inurbani habendi ſunt, vel in rebus parui impendij negligentes.

FINIS LIBRI SEXTI.

TITVLI LIBRI SEPTIMI.

Procemium ad Sixtum Pontificem Maximum.
De ſitu vrbis, Et regionis,
De loci oportunitate,
De eligendo ſolo, agroque; qui ea omnia ſuppetat; quæ ad viuendum ſpectant.
Animalia, ac plantas cum regionibus cęli conuenire.
De regionibus cæli. Titulus primus,
Italiã regionum omnium temperatiſſimam, Titulus ij.
De vẽtis, & eorũ regionib⁹, titulus terti⁹.
De vbertate ſoli eligẽda, titulus quartus
De ſylua,
De nemore, & eius arboribus,
De ſylua cædua, & eius arboribus,
De ſilua materiaria. & eius arboribus.
De tempore cædendi,
De caſtratione arborum.

e lunæ obſeruatione, titulus quintus.
e materia lapidea ad vſum ędificandi, titulus ſextus.
e calce, titulus ſeptimus.
e arenarum generibus, titulus octauus
e laterculis, titulus nonus.
e aqua, & diuerſis eius virtutibus titulus.x.
e balneis, & medicis aquis, titulus. xi.
e optimo vrbis ſitu,
e regionis forma titulus xij.

PROOEMIVM LIBRI SEPTIMI AD SIXTVM PONTIficem maximum.

ASCRA *oppidum non longè diſtat à Teſpia, finitimumque eſt Heliconi, hæc patria fuit Heſiodi poetæ, loco edito ſita, ſed adeo effœti durique ſoli, vt vix indigenas alere poſſit.* Eā *execrari videtur* Heſiodus *cū ait,*

Aſcram linque pater, rus nunquam optabile verno
Sole caret, brumaque riget, ſed aduritur æſtu.

Simili ſterilitate eſt Seriphus inſula illa lapidoſa, de qua poetæ fabulātur illuc delatū Perſ*cū,*2 *cū Danae matre, cū deiectus eſſet ab* Agri*ſio patre.* Et *deinde cum caput* Gorgonis *Seri-* 2. *Strabo lib.*10.

*phijs oſtendiſſet, omnes in lapides mutatos eſſe.
Hoc autem in vltionem matris Perſeum egiſſe
aſſerunt. Cum Polydectes eorum rex fauente po-
pulo Danaen duxiſſet inuitam. Simili conuitio in
Seriphium cauillatus eſt 3. Themiſtocles, aiens ſe
nequaquam futurum nobilem, ſi Seriphius eſſet,
quaſi fateatur inopem, miſeramque patriam nul-
la ex parte ciues ſuos adiuuare. Sed potius virtu-
tes eorum, ſi quas haberent, eneruare, & ob-
ſcuros omnino reddere. Complures Athenienſes,*
3. Plutar. *complures etiam Romani, ſplendore patriæ illu-*
in The- *ſtres habiti ſunt, qui ſi ex obſcuriore aliquo loco*
miſt. & *oriundi eſſent, Theatro virtutum ſuarum omnino*
Cic. in *caruiſſent, & nunquã rebus magnis profuiſſent,*
Cat. ma. *quibus laudem, & gloriam conſecuti ſunt. Erit*
Herod. *igitur optimi conſilij his qui inopem, aut ſordi-*
lib. 18. *dam patriam habent, ſedem mutare, &*
ab his *meliorem quærere, quo beatius degere poſſint*
vari⁹ eſt *& clariorem ſobolem propagare. Quamuis hoc
difficile factu ſit. Quis enim æquo animo patria
carere poteſt? quis facile propinquos, affines, ne-
ceſſariosque amicos deſerit? quis domeſticam cõ-
ſuetudinem? quis vernaculum ſermonem? quis na
talis ſoli cœlum ſine mœrore, & lachrymis relin-
quit? Gratias equidem peringẽtes deo habere poſ-
ſum Sixte pater ſanctiſſime, quod in ea patria
mihi naſci cõtigerit, quæ ea omnia ſuppetat, quæ
ſatis ad bene beatéque viuendum omni ex parte
eſſe poſſunt, & in qua quiſque ciuis mediocri e-*

m ingenio , mediocrique re familiari laudem fœlicitatē (niſi ſibi ipſi deerit) aſſequi poterit. n indigebit externis opibus , vt ſe familiam- e ſuam optimè alat, cum omnia in agro Senen- abundant , quæ natura mortalibus tradere ſueuit. Non exquiret aduenticiam , aut trāſ- rinam ſapientiam , cum muſas omnes intra moeria contubernales habeat , adeo , vt Sena lexandriæ , Tarſæ , Athenis (quæ tres vr- quondam præter cæteras totius orbis terrarū erarum ſtudia coluerunt) æmula omni ex par- videri poſſit , nec formidabit laudem ſuam in- domeſticos parietes obſcurari , cum patria a ei præbeat Theatrum , ſpectaculumque om- um maximarum rerum.

Titulus primus.

E SITV VRBIS, ET RE- GIONIS, DE LOCI OPORTV- nitate, de eligendo ſolo, agroque qui ea omnia ſuppetat, quæ ad viuendum ſpectant, & animalia omnia, ac plan- tas cum plagis , regionibusque cœli conuenire.

Vrbem ædificandam eſſe cenſet in loco feraci ebrium omnium quæ ſunt ad victum & cul- tū neceſſaria, & tum ad noſtram valetudi- nem temperato. Ex quatuor autem Mundi plagis quænam ſit ſaluberrima, explicat. ARG.

DE ciuili ſocietate pleraque diximus in ſuperioribus voluminibus. complexi ſolum quæ ad ciuitatem pertinent, Nã de inſtitutis reip. de ſtudijs, ac virtute ciuium ſatis abundè tractauimus. Nunc tempus exigit, vt de regione, de vrbe, ac mœnibus aliquid diſſeramus. Parum ſiquidem eſſet optimum inſtituere ciuem, niſi vrbem ei deſcriberemus, in qua ſecũdum ciuilem virtutem degere poſſet. Nam veluti Peripatetici 1. affirmant, ad perpetuã fœlicitatem bona animi neutiquam ſatis eſſe putãtur niſi corporis, & fortunę bona accedant. Sic nos ad beatam vitam ciuilem nequaquã ſatis eſſe arbitramur, populũ optimè inſtitutũ habere, niſi vrbis ac regionis oportunitas, ea ſuppetat, quę ad vſũ tranquillę vitę ſatis eſſe poſſunt. Nec is ſum, qui vnãquanque vrbem ſatis idoneã eſſe putem ad ſtatũ optimę reip. conſeruandum, quocirca eiuſmodi eligendã eſſe arbitror, cui nihil deſit, quod ad bene viuendũ ſpectet, vel potius nouam ędificandam ſi per fortunam, atque opes daretur, 2. Nam longè difficilius eſt, vel ad ciuiles mores inueteratam ciuitatem redigere, vel male ędificatam reſtitue-

1. Ariſtoteles lib. 1. Ethi.

2. Aſſueta relinquere difficile. Virgi. 3. Georg.

re, atque inſtaurare, quam nouam ab initio inſtituere, atque ędificare. Difficile tamen eſſe arbitror, vrbem inueniri, cui omnia ſuppetant, quæ ad humanam vitam pertinent, & quæ ſubuectionibus non aliqua ex parte indigeat, ſed eam magis probabimus, quæ ſuis fructibus magis aletur minuſque externis opibus egebit, memores ſententiæ Xenophontis Socratici; dicentis, nihil egere deorum eſſe; quam minimo autem proximum dijs. Nec Seres, illi quos tantopere laudabāt Coſmographi, beatoſque eſſe prædicant, omnibus (vt arbitror) rebus effluunt, licet cum voluptate degant, perpetua pace cū finitimis fruantur, cęli aeriſque temperiē habeant ſaluberrimā, & ſyluis abūdent quarū ex arboribus ſericum vellus deducāt, ad vſū principum, ac purpuratorum. Terraque ęis adeo fertilis ſit, vt nulla ſatione, nulliſque fotionibus adiuta ſola naturæ benignitate fruges, ac fructus afferat, quibus ſe indigenæ alere poſſint, & vicinis etiam commodare. Sed puto eos aliquando externas opes deſiderare & aduectiones peregrinorū non ſemper reſpuere. Marci igitur Portij Catonis ſententia fundamenta vrbis noſtrę iacere

3. Ammianus Marcellinus lib 23.

4. Salubritas cœli & ſoli vbertas in agro concurrere debẽt. poterit, qui duo 4. præcipue conſideranda ducit in emendo agro, ſalubritatem cæli & loci vbertatem, quorum ſi alterũ deeſſet, agrũ nequaquam colendum eſſe cenſet, nec iniuria: nã qui fundum infœcũdi ſoli mercator, paupertatem, ac perpetuum laborẽ ſibi, poſteriſque comparat, qui verò peſtilentis cœli, ęgrotationẽ aſſiduam, intempeſtiuam ſenectutem, ac præcipitem mortem. Veſanæ enim mẽtis eſſet, & marinas ad aquas, ac gentiles ille omnino deducendus, qui feraciſſimi ſoli culturam agere vellet, vbi de valetudine ac vita ſemper ambigendum eſſet, & alia ex parte parum ſaperet, qui ſteriles glebas ad aſpectum ſaluberrimi cœli ſemper verteret, vbi perpetuò eſurire neceſſe eſſet. Nõ enim parum eſſet ad beatè viuendum ſoli fertilitas quocirca Arabes 5. fœlices, cognominantur, quod frugibus, fœtibus, palmite, odorumque ſuauitate prædiuites ſint. Et Cyprũ Veneri dilectam poetę canunt, quia benigna rerum omnium parens natura (quæ veneris nomine priſcis ſeculis nuncupabatur) mirum in modum ei indulſit. Cyprus 6. enim tanta tamque multiplici fertilitate rerum omnium præſtat, vt nullis exter-

5. Diodo. lib. 2. cap 12.

6. Strabo lib. 14.

nis opibus, aut fructib⁹ indegeat, & ſola fere indigenis rebus alatur, quod quidẽ paucis admodũ inſulis, aut regionib⁹ accidit, plerę q; enim omnes pluribus reb⁹ indigent, & paucioribus abundant. Si votis verò noſtris fortuna ſurriſerit, & principio vrbẽ conſtituere poſſimus, electio loci ſaluberrimi primo habenda eſt. Is erit editus. Nam planicies raro omni ex parte tuta inuenitur, Conuallis vero nebuloſa eſt, & noxia. Ea verò regiones cœli neque æſtuoſas expectabit, neque nimium frigidas, ac pruinoſas, ſed temperatas, ad orientem, vel ad meridiem vergentes, niſi ſit regio maritima, ea noxios flatus plerumque habet à meridie, & ab occiduo. Et præcipuè ſi paludes vicinæ ſint, quæ non profluunt in maria, vel flumina. Nam ſtagnante aqua ſole matutino oriẽte frigidæ auræ vel nebulæ oriũtur, quæ venenatos ſpiritus 7. paluſtriũ beſtiarum nebula miſtos afferũt, efficiũt que locum peſtilentem, & præcipue per æſtatem, & autumnum, cum æſtuoſa lõgẽ magis meridionalis plaga eſſe cernitur, quamquam palus omnis vitanda ſit quæ ſemper peſſimum virus eructat, & æſtate vaporatis, hyeme autẽ frigidis nebulis caligat. Quinetiam magnis calori-

7. Beſtiarum paluſtrium Spiritus venenati.

bus cubices & infeſtis aculeis armata animalia gignit, quę in vrbē dēſiſſimis agminibus volitāt, & hominibus, animalibuſq; reliquis moleſtiſſima ſunt. Arboribus, plātis, & ſegetibus, hæ duæ regiones optime habētur. Occidentalis autē minus eſt vtilis, nam exorto ſole tepeſcit, meridie calet, veſpere quidē plurimū feruet, quibus mutationibus corpora facilè in ægrotationem incidunt, difficiliuſque curātur. Septentrionalis plaga 8. nō recipit huiuſmodi mutationes, & quia firmior eſt corporaq; diutius ſeruat, quod quidē ex eſculētis, quæ recōduntur cerni licet, quę dum modicis feneſtellis ad ſeptentrionem refrigerantur tardius tabeſcunt, & diutius durant. Nam obſonia, & poma, quæ ad calidas cœli partes ponuntur, quam primum corrumpuntur. Nec admirandum eſt, calore ſiquidem non modo animata, ſed ſolidiora etiam quæque fatiſcunt. Ferri naturam duriſſimā eſſe videmus, ea nullis alijs viribus molleſcit, quam caloris, vnde in fornacib⁹ ſpiritu, & calore ignis calefactū ferrū, quācūque formæ ſpeciē accipit. Idē tamē ſic mollefactū, & cādēs refrigeratū, deinde, aut aqua immerſū in priſtinā duritiē redit. Proinde nō eſt

8. Septentrio ſalubrior occidente.

admirandum, ſi corpora humana per æſtũ imbecilliora fiũt, per hyemẽ verò firmiora. Aſſerunt etiã Phyſiologi corpora quædam, quæ à frigidis regionibus in calidas 9. traducũtur, durare non poſſe, ſed quãprimũ diſſolui. At contra, quæ ex calidis in frigidas ſeptentrionales, non modo mutatione loci nõ laborant, verũ validiora fiunt, & magis diuturna. Ariſtoteles teſtis eſt, gẽtes quæ frigidas regiones incolũt, animo, ac viribus potius abũdare, quam ingenio & arte. Earũ vero corpora longe aliis proceriora cernimus, ac pulchriora. Eadem candido ſunt colore, recto, & rutilo capillo, oculis vero cæſiis, abũdant multo ſanguine, parũ mente, viribus autẽ plurimum præſtant, ferro ſine timore reſiſtunt, in ægrotationibus verò timida, & imbecilla ſunt, vt Galli, qui cum proceritate corporis præſtarent, Romanum exercitum irridebãt, dicentes. En homines tantulæ ſtaturæ, quorum meminit Cæſar in elegantiſſimis commentariis ſuis, vbi ait. Omnibus Gallis præ magnitudine corporum ſuorum breuitas noſtra contemptui habita eſt. Et paulopòſt de eorum ingenio addit, vt ad bella ſuſcipienda Gallorum alacer, & prõptus eſt animus, ſic mollis,

9. Vide Athenæũ lib. 8. cap. 4.

10. Parthorum mores.

ac minime reſiſtens ad calamitates perferendas mens eorumeſt. Parthi quoque niuales, & pruinoſas terras ad aquilonẽ colentes, ita pugnaces, atque intrepidi ſunt, vt ſolos beatos iudicent, qui fortiter in bello ceciderint, excedentes autem è vita in lectulis ſuis naturali morte conuitijs inſectantur. vt ignauos, ac degeneres. At contra homines, qui ad meridiem naſcuntur, & qui magis ſubiecti ſunt ſolis curſibus, puſilli magis ſunt, & graciliores. Colore verò fuſco, criſpo capillo, oculis nigris, cruribus repandis, atque inualidis. Hi propter ſanguinis exiguitatem, cœlique tenuitatem ingenio præſtant, & mente plurimum valent, quocirca celerius agnitionem rerum percipiunt, & ad conſiliorum cogitationes promptiores ſunt, ægrotant forti animo, In bello autem ingentem ignauiam præ ſe ferunt. Hæc naturæ diuerſitas alia potiora, alia verò deteriora habet, quocirca in electione loci plurimum præſtabit temperatam regionem eligere. quæ neque algore rigeat, nec ſolibus nimium æſtuet.

11. Ingenium acutius vbi aer ſiccior.

Titulus ſecundus.

ITALIAM REGIONVM OMNIVM TEMPERATISSIMAM.

Italiam cæteris omnibus regionibus anteponit tum ab aeris ſalubritatem & fœcunditatem agrorum quorum beneficio corpora bene ſe habent: tum ob ingeniorum præſtantiam. A R G.

CONueniunt ſcriptores complurimi temperatiſſimam regionum omniũ eſſe Italiam. Eadem quemadmodum iouis ſtella inter Martis feruentiſſimam, & Saturni frigidiſſimam media decurrens, temperiem à diuerſitate accipit, ſic inter Septentrionalem, meridionalémq; plagam porrecta temperatam accipit miſtionem, quocirca innumerabiles habet laudes, vt M. Vitruui⁹ 1. ait. Nã viros gignit corporum membris, ac figura præſtantiſſimos, & qui fortitudine animi, ingenio, ac diſciplina omnes gentes ſuperare poſſint. Teſtis ſit populus Romanus, qui conſilio, & virtute, omnium barbarorum ferocitatem domuit, quique (vt Cicero 2. ait) per ſe omnia melius inuenit, quam reliquæ omnes nationes, vel ab aliis accepta longè reddidit meliora, & paruo quidem tẽpore nationes

1. *Vide conſentiẽtem etiã Plinium cap. 3 lib. 37. & Strab. lib. 6.*

2. *Tuſcu. quæ. li. 1.*

omnes ſubegit, imperióque totius orbis terrarum potitus eſt. Laudant Græci ſcriptores ingenium, & artem eorum, qui Aſiam incolunt. Præferant omnibus gentibus, Græcorũ genus, viribus, ingenio, ac fortitudine, inuenient tandem Italis neutiquam eoſdem eſſe comparandos. Plerique eorum Mathematici vetuſtiſſimi diutius laborauerent radio, numeris, dimenſionibus, & ſiderum curſu, vt oſtenderent perpetuam fore Græcorum gloriam. Verum ſi diutius vixiſſent, vanitatem ſuarum artium dignouiſſent. Nam vix Græciam in ipſa Græcia inuenire potuiſſent, & cum imperia euerſa, vrbes dirutas, & hominum mores adeò mutatos cernerent, vt iam omnes ludibrio contemptui ve eſſent, faterentur opinor virtute, excellentia animi, & doctrina imperia teneri, non ſiderum curſu diuturna eſſe, niſi confugere vellent ad ſententiam Aſtronomorum & conſultiſſimi Hipparchi, 3. quem prædixiſſe ferunt ſedes orbium cœleſtium aliquando in contrarias partes moueri, curſus ſiderum alios futuros, tempúſque fore, quo cardines mundi ſuo loco mouerentur. Hæc aſtrorum mutatio fortunas fortaſſe hominum, ac lo-

3. *Sabell. lib. 10. cap. 8 & Plin. lib. 1 cap. 12. & 25.*

eorum potuit variare. Sed redeat vnde digreſſa eſt oratio. Magna diligentia adhibenda eſt in eligendo loco, in quo vrbem ædificare volumus. Et prima quidem ratio cœli habenda eſt. Videmus námque vrbes quamplurimas ſola aëris inclementia deſertas deſtitutáſque eſſe. Populonia 4. ad oram noſtri maris vbertate ſoli, & loci opportunitate quondam vrbs fuit peregregia, & vt ex dirutis mœnibus adhuc cernere poſſumus, magnam populi frequentiam habuit. Verùm cum per æſtatem, & autumnum aſſidua peſtilentia laboraret, in vicina loca ſalubrioris cœli, patria deſtituta coloni exierunt, aliáque oppida ædificarunt, ne perpetuis febribus laborarent. Salapia 5. vetuſtiſſimum Apuliæ oppidum, quod alij à Diomede, cùm à troiano bello rediret conditum fuiſſe tradūt, alij ab Helpia, Rhodio duce clariſſimo, propter cœli inclementiam incolas habebat; ſingulis pene annis graui ægrotatione laborantes. Hi conſilium inierunt de mutandis ſedibus, oratoréſque ad ſenatum, populúmque Rhodium miſerūt, vt eorum valitudini conſulerent. res ex ſenatuſconſulto Marco

4. Huius meminit Virg. Æneid. 10.

5. Hæc punicis temporibus perij pertæſa in Romanorum fidem rediit Plut. in Annibale.

Hoſtilio demandata eſt, vt is idoneum locum ad mœnia trãsferenda quæreret, quodquidem effecit, quæſitiſque rationibus ſumma diligentia, ſecundum mare ſalubrem locum eis tradidit, vt oppidum trãsferrent, & mœnia conſtituerent, quo effecto locum in mari aperiri iuſſit, portúmque effodi, quocirca Salapini à veteri oppido quatuor milibus paſſuum progreſſi, locum ſalubrem habuerunt. Eiuſmodi exempla nos monẽt, vt loca non paulòpòſt pœnitenda eligamus, quæquidem non ſine magna difficultate, ingentique impenſa commutantur, aut deſtituuntur.

Titulus tertius.

DE VENTIS, ET EORVM REGIONIBVS, AC NOminibus.

Ventorũ enumeratione facta diſquirit qui nam valetudini noſtræ melius conueniant.

1. Venti qui ſalubres, qui contra. VEntorum flabra hac in re, vel imprimis animaduertenda ſunt. Nã ſicut deterrima ſunt Auſtralia, 1 & ſecundum illa, quæ ad æſtiuum occidẽtem flant, ſic tutiora

tutiora orientalia, & Septentrionalia longe ſalubriora. Videndum igitur erit ne regio obnoxia ſit noxiis illis flatibus, quibus ſi oppoſitos habuerit montes, longè tutior, ſalubriórque erit. Ventorum rationem, vt ciues intelligant, non modo ad nauigandi vſum, verum ad corporis ſanitatem, optimum factu eſſe arbitror, qua in re Athenienſium exemplo vti non erit alienum. Et præcipuè cum ciuitas illa domiciliũ fuerit muſarum, & omnium diſciplinarum ſedes. In ea vrbe publico cõſilio Andronicus Syrreſtes 2. Aſtronomus peregregius, & Architectus excellẽtiſſimus marmoream turrim erexit. Eam octogonam eſſe voluerunt, quoniam totidem ventorum diuerſos flatus eſſe putabant. Planicies, quæ mediæ erant inter angulos, ſingulæ quæque ſculptas imagines ſingulorum ventorum habebant cõtra cuiuſque flatum. In turris verò apice metam marmoream ſtatuit Andronicus, ſuper quam æreum Tritonem magna arte fuſum collocauit, tali libramento, vt vẽto circumageretur, conſiſteretque ſupra imaginem flantis vẽti, indicémque virgam, vel (vt alij dicunt) tubam prætẽderet. Hęc pręclariſſimorum ciuium ſoler-

2. *Vitr. uius lib. 1 cap. 6.*

tia magnã præ ſe vtilitatem ferebat. Poterat enim quiſpiam & bonæ valitudinis, fœliciſque nauigationis rationem quocunque tempore habere. Hæ octo ventorum imagines ea induſtria deſcriptæ erant, vt quæque ſuam regionẽ ſpectaret, ventúmque, qui inde flaret oſtenderet. Ab oriẽte enim æquinoctiali ſubſolani, 3. ſiue (vt alij appellant) Solani erat imago, à meridie autẽ Auſtri, ab occidente vero ęquinoctiali Fauonij, à Septentrionali autem plaga Septentrionis, hi enim quatuor philoſophorum omnium conſenſu principales venti habẽtur. Quatuor deinde reliqui medij inter hos, ſuas etiam habebant imagines. Nã inter ſolanum, & auſtrum ab oriente hyberno Eurus erat, inter Auſtrum, & Fauonium ab occidente itidẽ hyberno Aphricus, inter Fauonium, & Septentrionem erat Corus, quem priſci Caurum appellarunt, inter Septentrionem verò, & Solanum Aquilo. Hæc deſcriptio in ciuitate omnium doctiſſima oſtendit eo tempore pleróſque philoſophorum exiſtimaſſe, ventos duntaxat octo numero extitiſſe, ſed Ægyptij Phœnices & Gręci alij complures duodecim ventos eſſe exiſtimant. Nam inter quatuor illos prin-

3. Ventorum nomina & regiones.

cipales octo intermedios eſſe volunt, dicunt ſubſolanum à latere dextro Vulturnum, à læuo autem Eurum habere, Auſtrum à dextro euronothum à ſiniſtro Aphricum, Fauonium à dextro zephyrum, à læuo Corum. Septentrionẽ à dextro Cyrcium, à ſiniſtro Aquilonem. In ventis verò hoc ſeruandum eſt, noxios omnes eſſe, qui per paludes, ſtagna, aut æſtuoſas Syrtes flant, alioqui vero cœli, ac regionis ſuæ naturam ſapiunt. In ædificiis quoque ventorum ratio habenda eſt. Varro 4. de ſeipſo verba huiuſmodi protulit. Non hic Varro noſter cum Corcyræ eſſet exercitus, ac claſſis, & omnes domus repletę eſſent ægrotis, ac funeribus, immiſſo feneſtris nouis aquilone, 5. & obſtructis peſtilẽtibus, ianuáque permutata, cæteráque eius generis diligentia ſuos comites, ac familiam incolumes reduxit? Laudat idem ſcriptor ædificia ſita ad ortum æquinoctialem, 6. quia æſtate vmbram habent, hyeme autem ſolem. Et loco edito ædificari iubet. Nam faciliùs, noxium quodcunque infertur, diſcutitur à ventis, & quod à ſole tota die illuſtratur ſalubrius eſt. Et ſi beſtiolæ volucres inferũtur, aut quamprimum efflantur, aut aritudine cito pereunt.

4. cap. 4. lib. 1. de re ruſt.

5. Peſtilentiæ cauendæ modus.

6. Situs ædificiorũ optimus.

Titulus quartus.

DE VBERTATE SOLI ELIGENDA.

ARG. *Agrum in ſuas partes diſtribuit & quid operis ruſtici in vna quaque parte conueniat, recēſet.*

SEcundum cæli clementiam ſoli vbertas neceſſaria eſt, illa enim ſalubritatem, hæc autem alimoniam mortalibus præbet, & vna ab altera nequaquam ſeparanda eſt. Marci Attilij reguli ſententiam fuiſſe. L. Columella prodit, agrum ſicuti nec fœcundiſſimi quidem ſoli, cū ſit inſalubris cæli, eſſe colendum, ita nec effœti, ſi vel ſaluberrimi ſit. Diligenter igitur qui locum idoneum eligere vult, ſcrutabitur, 1. vt fœcunda, ac læta ſit terra, ex qua populum alere vult, vt quæ facilè excolatur, fermentetúrque vbi altè effoditur, & reſoluatur atque in puluerem fatiſcat, & præcipuè per ſerenam hyemem ac per æſtuoſos calores, ea námque vbi ſicca, denſa, & macilēta eſt, ſiue exercetur aſſiduo labore, ſiue ceſſat colono, omnino pœnitenda eſt, & veluti peſtilens eſſet omnino refugienda. Nam illa ægrotationem, ac mortem præſtat, hæc vero ſqualorem, & teterrimā mor-

1. Qualitates & ſigna fœcundi & ſterilis.

tis comitem famem, vbi fœcunditas non apparet, ſed omni humore exhauſta eſt. Cato 2. nouem diſcriminibus agrum bonum diuidit. Primã partem eſſe vult, vbi vineæ poſſint eſſe bono, & multo vino, Secundam vbi hortus irriguus. Tertiam vbi Salicta. Quartam vbi oliueta. Quintam vbi pratum. Sextam vbi campus frumentarius. Septimam vbi cædua ſylua. Octauã vbi arbuſtum. Nonam vbi glandaria ſylua, Sed hæc (vt omnia conueniant) optãdum eſt. Bonus tamen erit ager, qui ex his plura habebit. Sed ſi votis noſtris Deus arriſerit, bene diſpoſita erit regio, ſi parte campeſtri iacebit, parte alia collibus attolletur, molliter deuexis ad orientem, ac meridiem. Partes relinquendæ ſunt iuxta amnes, & riuos paſcuis, quibus armenta, ac greges aluntur. Ex his opportunè aſſurgunt colles virgultis, ac ſyluis, Opaci Campi longè maiorem partem ad vbertatem frugum relinquere debemus. Ager nãmque frumentarius diuerſas habet ſationes, variáſque culturas, in eo ſiquidem eſt Aruum quod aratum eſt, necdum ſatum. Eſt ſeges; quæ tunc dicitur cum arata, ſataque eſt terra. Eſt nouale quod vt renouetur alternis annis relinquitur. Eſt etiã

2. De re ruſtica cap. 1. & Varro ca. 7. lib. 1. de re ruſt.

reſtibilis, quæ ſingulis quibuſque annis ſeritur, & quod feraciſſima, & lætiſſimaque eſt, reſtibilis dicitur, reſtat enim aſſiduis laboribus. Proximè hanc partem prata erunt, quibus ſecundas partes in agricultura veteres Romani 3 tradiderunt, nomenque ab eo deductum putant, quod pratum protinus paratum ſit, nec magnum laborem deſideret. Cui M. Cato multas affert laudes, quod nulla, vel minima admodum impenſa indigeat, quod paruo labore ſeruetur, quod nullis tempeſtatibus obnoxium, quod ſingulis annis, & pabulo, & fœno fructum reddit. Pratum cum exoleſcit, ſegniuſque herbam emittit, frumenti cauſa excolitur. Nam poſt lõgam deſidiam lætas admodum ſegetes reddit, iuxta etiam riuos bene collocãtur prata, & pone illa ſalicta, & arundineta ad vinearum pedamenta, alióſque ruſticos vſus. Collium 4 qui eminent aliquantulum, alij arboribus vacui ſint, vt aprici vndique ſolem accipiant, & frumento ſerantur. Nam vbi molliſſimè deuexi ſunt, optimum frumentum faciunt, & vbi per aduerſam tempeſtatem, ingentémque pluuiam planicies agricolam fallit, eius labores rarò de-

3. ex Columella lib. 2. ca. 17.

4. Quibus in collibus quæ opera ruſtica facienda.

fraudant, alij verò Colles celſiores, arbuſtis, oliuetis, vinetis, aliiſque arboribus veſtiantur, quæ optimè ſpectant ſolis ortum, deinde meridiem, quamuis Tremellius Scropha etiam occaſum laudet, quem Virgilius 5 fugiendum præcipit, cum ait. Neve tibi ad ſolē vergant vineta cadentem. Eſſe tamen poteſt, vt in quibuſdam regionibus occaſus vitibus vtilis ſit, ſicuti in quibuſdam aliis Septentrio, quem Democritus Abderites, & Mago Carthaginienſis vinetis idoneum eſſe putant. 5. *lib.* 2. *Georgi.*

Titulus ſextus.

DE SYLVA.

Vt agrum diuiſit ſuperiori capite nunc ſyluā quadripartitam facit & quæ commoda ex ſingulis partibus percipiantur, enumerat. ARG.

SYLVA ſi nobis ex voto contingat, optabimus in collibus, ac vallibus non longè à paſcuis, eritque vſui vt plurima ſit: humanam nanque vitam omnibus ferè in rebus adiuuat, adeò vt ſecundum ſegetem optanda ſit, niſi elemento ignis carere volumus. Ea

quadrifariam diſtributa eſſe debet, in ſaltus, nemora, ſyluam cęduam, & materiaiam. Saltus appellarunt veteres, in quibus frutices, virgulta, & minores arbuſtulæ ad vſum pecoris inter herbas paſſim oriuntur. in illis vtiles ſunt myricæ, arbuti, cythiſi, dumi, lentiſci, ſalices, & calami ſylueſtres, & præcipuè hyberno tempore, nam minus à niuibus peſſundantur. Myrteta etiam vtilia eſſent, non modò pecori, verum coriariis. Scorta 1 enim illis foliis præcipue molliuntur, Iuniperi 2 baccis ſuis hybernas volucres nutriunt, quibus etiam capones ſaginati elegantiores menſas noſtro tẽpore adiuuant. Ligna etiam igni admota odoratum fumum mittunt, & ſaluberrimum per æſtatem ad omnes noxios flatus pellendos. Nemora ſyluę ſunt maiores, in quibus arbores proueniunt, quæ baccas habent, aut glandes, aut caſtaneas ſuillo pecori vtiles admodum, & ſylueſtribus animalibus, quę propter venationis vſum non iniucunda ſunt, nec ciuibus reſpuenda. Venatio robuſtiores iuuenes reddit, deſidiam, ignauiámque vmbratilem tollit, & populum prõptiorem, alacriorémque ad rem bellicam præſtat. Nemus Gręcum eſt nomen,

1. *Scorta Feſtus dicit propriè pelles eſſe teſtiũ arietinorum.*

2. *Iuniperi baccæ & ligna vtilia.*

& á paſcendo ducit originem. νέμω enim paſco eſt, quocirca non poſſum nõ admirari, quoſdam noſtri temporis nemora ſyluas manufactas opinari, & voluptatis duntaxat gratia inuentas, & præcipue cum non modò verbi origo, ſed Virgiliana proprietas illa in ore pene omnium ſit, cum ait. 3. 3. *lib. 4.* AE*neid.*

Venatum Aeneas, vnáque miſerrima Dido
In nemus ire parant, vbi primos craſtinus ortus
Extulerit titan, radiiſque retexerit orbem.

Non enim ex ſyluis voluptatis gratia conſitis deſcendunt feræ illæ, quas paulopoſt Aſcanius mediis in vallibus optare inducitur à poeta, cum ait. 4. 4. *Ibidem*

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fuluum deſcendere monte leonem.

Optima erunt nemora in quibus glandiferæ arbores fuerint complures. Hæ ſunt quercus, ilex, fagus, eſculus, ſuber. robor, & cerrus. Dulciſſimas omnium glandium eſſe faginas Plinius refert, 5 vt quibus obſeſſos homines duraſſe in oppido Chio aſſerit, Teſtemque eius hiſtoriæ Cornelium Alexandrum in- 5. *cap.* 5. *lib.* 16.

ducit. Vnde græca interpretatione, quod eſui glandem pariat, à comedendo fagus dicitur, φάγω ſiquidem comedo eſt, hanc fageam glandem, qui de agricultura ſcripſerunt, ſuem optimè alere dicunt, eamque alacriorem facere, & carnem lenem, & coctibilem. Nec admirandum eſt. ſapor ori ſiquidem caſtaneę ſimilis, echino tegitur, & dulcedinem nõ paruam habet, Eiuſdem arboris materiam celeriter propter humoris raritatẽ in ædificiis marceſcere Vitruuius ſcribit. Ex pulpa tamen tranſuerſos pectines fieri legimus, & vaſa etiam quibus honor apud antiquos fuit. Nam Marcus Curius iurauit ex præda nihil attigiſſe præter guttum fagineum, quo ſacrificaret. Quocirca verò glans grauiſſima eſt, proinde pecus reddit longè maioris põderis, & ſalſamenta eius. Et præcipuè pernæ fumo duratæ longè magis diuturnæ ſunt, Eius robor cum in fabricis terra obruitur, perpetuum pene eſt. Ferreos clauos paruo tempore rubigine cõficit, idcircò in nauibus minus vtile habetur, vel ſi quando innectitur, æreis clauis tranſfigendum erit, qui nulla ęrugine conſumuntur, Ilex munitiſſimas habet glandes. Suem reddũt anguſtam,

nitidam; ſtrigoſam, ac ponderoſam. Lignum duriſſimum eſt, & magni ponderis inutile potius, quam trabibus vtile. Hæc arbos à græcis dicitur πρῖνος, & tanti fuit, vt nomen prænestino monti ob eius abundantiam dederit, etiam vrbi prænestinæ. Plutarchus 6 teſtẽ facit Ariſtoclem. iij. rerum Italicarum libro, Telegonum Vlyſſis & Circes filium nomen vrbi ab eiuſmodi euẽtu tradidiſſe. Nam cum ad inueſtigãdam patriam dimiſſus eſſet, deorum reſponſis commonefactus eſt, vt eo loci vrbem conderet, vbi ruſticos coronatos ſaltantes cerneret. Is in Italiam profectus ilicis ramis coronatos colonos vidit, memorque oraculi vrbẽ condidit. & à coronæ fronde priniſtum (quod mox dedignato nomine præneſte factum eſt) appellauit. Hac mente ductus Strabo Cretenſis ſcribit præneſte quandam Poliſtephanon vocari, hoc eſt multarum coronarum. Hanc opinionem Virgilius 7 nequaquam ſequitur, Sed Cæcutum Vulcani filium eam condidiſſe aſſerit, his verſibus.

6. *in parallelis ad finem.*

7. *lib. 7. Aeneid.*

Nec Prænestinæ fundator defuit vrbis
Vulcano genitum pecora inter agreſtia re-

Inuentumque focis, omnis quem credidit ætas

Caculus, hunc legio latè comitatur agreſtis.

Sed harum opinionum vtra verior ſit, nihil ad nos attinet, qui de ilice non de vrbis origine loquimur. Eſculus paucas, & amaras nimis glandes habet non diſſimiles iligneis. Eius lignum temperatiſſimum eſſe dicitur, & in ædificiis vtilitatem, & gratiam habet. Suberis 8 glãs cum iligna ſimilitudinem tenet, durior tamen aliquantulum eſt, & proinde ſerius decutienda. Eius lignum (præterquam igni) vbi delibratum ſit vtile eſt. Cortex verò pro fructu habetur, plurimis enim rebus vtilis eſt, & præcipuè amphorarum, vaſorumque operculis atque obturamentis. Calceis quondam muliebribus adhibebant, quos cortices per irriſionem appellabant, nunc autem etiam viri ſuberatis crepidis vtuntur. Natandi vſum pueri apud veteres corticibus ad vtrunque latus deligatis ſine periculo ediſcebant, quod aquæ vſum optimè callerent. Robur ligno & glande paulùlum quippiã à quercu differt, adeò vt vtrunque lignũ robur appelletur, cum foliis tãtum aliquid interſit, vixque ruſticis ipſis differentia ſatis nota ſit. Cer-

8. Suberis vſus varij.

rus 9 glãdem habet reliquis maiorẽ, quę nõ vt reliquæ vermiculatũ habet calicẽ, verum echinatũ ſicut caſtanea, in ædificiis eius lignum habetur inutile. Cito enim marceſcit. Nucem caſtaneæ, 10 in nemoribus vtilem eſſe nemo inficiari poteſt, Prodeſt autem nõ modo pecori, quod optimè alit, ſed vniuerſæ familiæ. Sunt qui ex ea cratibus ad fumum exiccata, ac deinde in piſtrino contuſa, non modo panem, ſed pultem cõficiant, quæ primo die antequã obdureſcat, ſine faſtidio ſumitur. Hæc nux echinato calice munita eſt, adeò vt vix illæſis manibus educi poſſit. Idcirco conſueuere ruſtici eam in Scrobibus terræ aliquot diebus defodere, quoad hiantes echini, ac marceſcentes nucem ę calice emittant. Nam ex ſingulo quôque duæ, aut tres caſtaneę educuntur. Eius arbor ad proceritatem magnam creſcit, & pene omnibus in rebus ædificiis vtilis eſt. Et ex ea Amphorę optimè fiũt & vinaria, olearia que 11 vaſa omnia, hanc noſtri temporis lignarij fabri arborum omniũ reginã appellant, quod ſingulis pene vſibus optima habeatur. Quocirca non modo in nemore propter fructum, verũ in ſylua materiaria propter lignũ præcipua habenda eſt.

9. Cerrus quid cõmoditatis præſtet.

10. Caſtanea quantum proſit.

11. Ex nucibus itẽ oleũ fit.

Quam neceſſarius ſit ignis non modò ad fouendam mortalium vitam, ſed ad omnes pene vſus facile quiuis iudicare poteſt. Idcircò peſſima eſſet electio loci, qui aut à ſylua longius diſtaret, aut omninò careret. Legimus obſeſſas vrbes, & temporibus noſtris vidimus, præ lignorum inopia ad deditionem eſſe cõpulſas, & inter ſeuera inſtituta veteris militię lixas, & Calones ſeruos videlicet, qui aquam, ac ligna miniſtrabant publicum ſtipendium meruiſſe. Eligenda igitur erit regio, quæ ſyluam cæduã habeat plurimam, ea ſic diſtribuenda eſt, vt ſingulis ſeptima pars cędatur, ſitque ſatis vniuerſo populo. Cæſa nanque ſeptennio indiget antequam ex ceſpitibus frutices, ac ſurculi rurſus adoleſcant, vt cædantur. Idcirco hanc veteres ſyluam cæduam appellarunt, vt Caius Iureconſultus 12 de verborũ ſignificatione ſcripſit, quæ in hoc haberetur vt cæderetur. Seruius tamen Sulpitius ait eam eſſe ſyluam cæduam, quæ ſucciſa rurſus ex ſtipitibus, aut radicibus renaſceretur. Sylueſtres arbores omnes vulgo vtiles ſũt, ſed ſolidiores longe meliores. Optima ergo erit quercus, quæ maioris potentiæ ignem efficit, cuiuſque pruna magis

12. in l. Sylua cædua ff. de verb. & re. ſigni.

candet, diutiuſque viget. Querneus præterea carbo ærariorum officinis idoneus eſt, quoniam deficiente follium flatu protinus emoriens ſæpius accenditur, Querneus deinde cinis ad familiarem vſum optimus eſt, Lixiuam enim meliorem facit, quaquidem lintea minus conteruntur, & cādidiora, nitidioráque redduntur. Cerrus quamprimum vritur, eius prunæ minus candent, ex eius cinere lixiuia ducitur, quæ diutius concreta oleoque miſta Saponem 13 efficit purgandis pannis, aliiſque rebus vtilem admodum. Picea quibuſdā in montibus valde creſcit, frigora amat, & propter eius reſinam, quæ pinguis eſt, magnum cōcitat incendium. Hanc quia religionis gratia veteres conſecrabant libenter alebant, eamque feralem arborem eſſe dicebant, foribuſque (vt cypariſſum) mortui indicio, prefigebant quod diis manibus eam dicatam eſſe arbitrarentur, 14 cum aliis quibuſdā, quas infœlices arbores appellabant, vt alterců ſagmē, filicē, ficū atrā, acrifolium, rubrum, ſentes. Nam quercum, 15, eſculum, ilicem, fagum, corylū & albam ficum diis ſuperis conſecratas putabāt. Et proinde fœlices arbores eas appellabāt. Eſt vtilis, & decora in ſyluis

13. Sapo ex cineris Cerri & olei miſtione.

14. Arbores diis manibus dicatæ.

15. Arbores diis ſuperis cōſecratæ

(in quibus prouenit)Tæda arbor liquo-
re, ac pingui ſucco abundans, quæ pu-
riorem flammam reddit, & cereis fune-
ralibus non diſſimilem, ea grata habe-
batur in conuiuiis, & in ſacris, quam ma-
res ſolum pręferebant, piaculumque ha-
bebatur ſi fœmina eam attigiſſet. Taxus
igni admota periculoſa eſt, eius fumus
vertiginem capitis facit, & lippitudinē
oculorum. Ea arbor triſtis eſt, minimé-
que viret, baccas in Hiſpania habet vene
nificas, compertum in Gallia ait Plinius
16. vt vaſa vinaria ea facta mortifera
16.ca.10 lib.16. quamprimum fuerint hominibus, Aſſe-
ritque eam in Arcadia tam pręſentis eſſe
veneni, vt ſi qui dormiāt ſub ea, cibum-
ve capiant confeſtim moriantur. Sunt
qui toxica venena quibus ſagittæ im-
buūtur, hinc appellata eſſe arbitrantur,
17. ecloga.9. Eius flores apibus noxios eſſe Virgilius
refert, cum ait, 17. Sic tua Cyrneas fu-
giunt examina taxos. Hęc igitur ē ſyluis
non modo excidenda, ſed auellenda eſt,
18. Sylua nauigationi & habitationi neceſſaria. quando prodeſt nunquam, obeſt autem
ſæpenumero. Sylua 18 quæ materiam æ-
dificiis, nauigiiſque præſtat, diligentius
aſſeruanda eſt, emundandaque ſingulis
annis à ſentibus, ac vepribus, ne nouis
ſurculis arbuſtuliſque creſcentibus impe-
dimento

dimento ſint, quo minus proceritatem ſuam abſoluant, neve tortuoſæ fiant, inanes, aut flaccidæ. Solidiores, longéque proceriores arbores fiunt in montanis, quam in paluſtribus locis, quamuis illæ tardius, hæ autem celerius creſcant humor ille aquatilis nimis nodoſa robora alit, Idcirco facilius dolantur, dentataque ſerra celerius ſecantur. Suntque minoris ponderis, firmiora tamen ſunt illa, quæ editis locis naſcuntur tū quod ſerius excreuerunt, tum quod humoris minus habent. Eiuſmodi ſylua Septentrionalem, Orientalemque plagam optimè ſpectabit: Arbores enim matutino ſole confotæ, & pruinis, ſiccioribusque illis ventis obduratæ, perpetuæ fiūt. Dummodo opportuno tempore cædantur, Materies optimè cęditur 19. ab æquinoctio autumnali vſque ad Kalendas ianuarias, vt quibuſdam placet. M tamē Vitruuius à primo autumno eam cędi vult, vſque ad tempus, quo incipiunt flare fauonij. Vbi enim ver annum aperit, arbores prægnantes fiunt, vireſque omnes in frondes, ac baccas effundunt, proinde inanes, exhauſtæque ſunt, veluti muliebria corpora, quæ grauida, tenuiora, imbecilliora que eſ-

19. Tempeſtas cædēdis arboribus idonea, ex Vitruuio & aliis.

Titulus quartus.

DE VBERTATE SOLI ELIGENDA.

ARG. *Agrum in ſuas partes diſtribuit & quid operis ruſtici in vna quaque parte conueniat, receſet.*

SEcundum cæli clementiam ſoli vbertas neceſſaria eſt, illa enim ſalubritatem, hæc autem alimoniam mortalibus præbet, & vna ab altera nequaquam ſeparanda eſt. Marci Attilij reguli ſententiam fuiſſe. L. Columella prodit, agrum ſicuti nec fœcundiſſimi quidem ſoli, cũ ſit inſalubris cæli, eſſe colendum, ita nec effœti, ſi vel ſaluberrimi ſit. Diligenter igitur qui locum idoneum eligere vult, ſcrutabitur, 1. vt fœcunda, ac læta ſit terra, ex qua populum alere vult, vt quæ facilè excolatur, fermentetúrque vbi altè effoditur, & reſoluatur atque in puluerem fatiſcat, & præcipuè per ſerenam hyememac per æſtuoſos calores, ea námque vbi ſicca, denſa, & maciléta eſt, ſiue exercetur aſſiduo labore, ſiue ceſſat colono, omnino pœnitenda éſt, & veluti peſtilens eſſet omnino refugienda. Nam illa ægrotationem, ac mortem præſtat, hæc vero ſqualorem, & teterrimã mor-

1. Qualitates & ſigna fœcundi & ſterilis.

tis comitem famem, vbi fœcunditas non apparet, ſed omni humore exhauſta eſt. Cato 2. nouem diſcriminibus agrum bonum diuidit. Primã partem eſſe vult, vbi vineæ poſſint eſſe bono, & multo vino. Secundam vbi hortus irriguus. Tertiam vbi Salicta. Quartam vbi oliueta. Quintam vbi pratum. Sextam vbi campus frumentarius. Septimam vbi cædua ſylua. Octauã vbi arbuſtum. Nonam vbi glandaria ſylua. Sed hæc (vt omnia conueniant) optãdum eſt. Bonus tamen erit ager, qui ex his plura habebit. Sed ſi votis noſtris Deus arriſerit, bene diſpoſita erit regio, ſi parte campeſtri iacebit, parte alia collibus attolletur, molliter deuexis ad orientem, ac meridiem. Partes relinquendæ ſunt iuxta amnes, & riuos paſcuis, quibus armenta, ac greges aluntur. Ex his opportunè aſſurgunt colles virgultis, ac ſyluis. Opaci Campi longè maiorem partem ad vbertatem frugum relinquere debemus. Ager námque frumentarius diuerſas habet ſationes, variáſque culturas, in eo ſiquidem eſt Aruum quod aratum eſt, needum ſatum. Eſt ſeges, quæ tunc dicitur cum arata, ſataque eſt terra. Eſt nouale quod vt renouetur alternis annis relinquitur. Eſt etiã

2. De re ruſtica cap. 1. & Varro ca. 7. lib. 1. de re ruſt.

reſtibilis, quæ ſingulis quibuſque annis. ſeritur, & quod feraciſſima, & lætiſſimaque eſt, reſtibilis dicitur, reſtat enim aſſiduis laboribus. Proximè hanc partem prata erunt, quibus ſecundas partes in agricultura veteres Romani 3 tradiderunt, nomenque ab eo deductum putant, quod pratum protinus paratum ſit, nec magnum laborem deſideret. Cui M. Cato multas affert laudes, quod nulla, vel minima admodum impenſa indigeat, quod paruo labore ſeruetur, quod nullis tempeſtatibus obnoxium, quod ſingulis annis, & pabulo, & fœno fructum reddit. Pratum cum exoleſcit, ſegniuſque herbam emittit, frumenti cauſa excolitur. Nam poſt lõgam deſidiam lætas admodum ſegetes reddit, iuxta etiam riuos bene collocãtur prata, & ponc illa ſalicta, & arundineta ad vinearum pedamenta, alióſque ruſticos vſus. Collium 4 qui eminent aliquantulum, alij arboribus vacui ſint, vt aprici vndique ſolem accipiant, & frumento ſerantur. Nam vbi molliſſimè deuexi ſunt, optimum frumentum faciunt, & vbi per aduerſam tempeſtatem, ingentémque pluuiam planicies agricolam fallit, eius labores raro de-

3. ex Columella lib. 2. ca. 17.

4. Quibus in collibus quæ opera ruſtica facienda.

fraudant, alij verò Colles celſiores, arbuſtis, oliuetis, vinetis, aliiſque arboribus veſtiantur, quæ optimè ſpectant ſolis ortum, deinde meridiem, quamuis Tremellius Scropha etiam occaſum laudet, quem Virgilius 5 fugiendum præcipit, cum ait. Neve tibi ad ſolē vergant vineta cadentem. Eſſe tamen poteſt, vt in quibuſdam regionibus occaſus vitibus vtilis ſit, ſicuti in quibuſdam aliis Septentrio, quem Democritus Abderites, & Mago Carthaginienſis vinetis idoneum eſſe putant.

5. *lib.* 2. *Geogi.*

Titulus ſextus.

DE SYLVA.

Vt agrum diuiſit ſuperior capite nunc ſyluā quadripartitam facit & quæ commoda ex ſingulis partibus percipiantur, enumerat. ARG.

SYLVA ſi nobis ex voto contingat, optabimus in collibus, ac vallibus non longè à paſcuis, eritque vſui vt plurima ſit: humanam nanque vitam omnibus ferè in rebus adiuuat, adeò vt ſecundum ſegetem optanda ſit, niſi elemento ignis carere volumus. Ea

quadrifariam diſtributa eſſe debet, in ſaltus, nemora, ſyluam cęduam, & materiaiam. Saltus appellarunt veteres, in quus frutices, virgulta, & minores arbuſtulæ ad vſum pecoris inter herbas paſſim oriuntur. in illis vtiles ſunt myricæ, arbuti, cythiſi, dumi, lentiſci, ſalices, & calami ſylueſtres, & præcipuè hyberno tempore, nam minus à niuibus peſſundantur. Myrteta etiam vtilia eſſent, non modò pecori, verum coriariis. Scorta 1 enim illis foliis præcipue molliuntur, Iuniperi 2 baccis ſuis hybernas volucres nutriunt, quibus etiam capones ſaginati elegantiores menſas noſtro tēpore adiuuant. Ligna etiam igni admota odoratum fumum mittunt, & ſaluberrimum per æſtatem ad omnes noxios flatus pellendos. Nemora ſyluę ſunt maiores, in quibus arbores proueniunt, quæ baccas habent, aut glandes, aut caſtaneas ſuillo pecori vtiles admodum, & ſylueſtribus animalibus, quę propter venationis vſum non iniucunda ſunt, nec ciuibus reſpuenda. Venatio robuſtiores iuuenes reddit, deſidiam, ignauiámque vmbratilem tollit, & populum prōptiorem, alacriorémque ad rem bellicam præſtat. Nemus Gręcum eſt nomen,

1. Scorta Feſtus dicit propriè pelles eſſe teſtiū arietinorum.

2. Iuniperi baccæ & ligna vtilia.

& à paſcendo ducit originem. νίμω enim paſco eſt, quocirca non poſſum nõ admirari, quoſdam noſtri temporis nemora ſyluas manufactas opinari, & voluptatis duntaxat gratia inuentas, & præcipue cum non modò verbi origo, ſed Virgiliana proprietas illa in ore pene omnium ſit, cum ait. 3.

— Venatum Aeneas, vnáque miſerrima Dido
In nemus ire parant, vbi primos craſtinus ortus
Extulerit titan, radiiſque retexerit orbem.

3. lib. 4. AEneid.

Non enim ex ſyluis voluptatis gratia conſitis deſcendunt feræ illæ, quas paulopoſt Aſcanius mediis in vallibus optare inducitur à poeta, cum ait. 4. 4. Ibidem

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fuluum deſcendere monte leonem.

Optima erunt nemora in quibus glandiferæ arbores fuerint complures. Hæ ſunt quercus, ilex, fagus, eſculus, ſuber. robor, & cerrus. Dulciſſimas omnium glandium eſſe faginas Plinius refert, 5 vt quibus obſeſſos homines duraſſe in oppido Chio aſſerit, Teſtemque eius hiſtoriæ Cornelium Alexandrum in- 5. cap. 5. lib. 16.

ducit. Vnde græca interpretatione, quod eſui glandem pariat, à comedendo fagus dicitur, φάγω ſiquidem comedo eſt; hanc fageam glandem, qui de agricultura ſcripſerunt, ſuem optimè alere dicunt, eamque alacriorem facere, & carnem leuem, & coctibilem. Nec admirandum eſt. ſapor ori ſiquidem caſtaneę ſimilis, echino tegitur, & dulcedinem nõ paruam habet, Eiuſdem arboris materiam celeriter propter humoris raritatẽ in ædificiis marceſcere Vitruuius ſcribit. Ex pulpa tamen tranſuerſos pectines fieri legimus; & vaſa etiam quibus honor apud antiquos fuit. Nam Marcus Curius iurauit ex præda nihil attigiſſe præter guttum fagineum, quo ſacrificaret. Quocirca verò glans grauiſſima eſt, proinde pecus reddit longè maioris põderis, & ſalſamenta eius. Et præcipuè pernæ fumo duratæ longè magis diuturnæ ſunt, Eius robor cum in fabricis terra obruitur, perpetuum pene eſt. Ferreos clauos paruo tempore rubigine cõficit, idcircò in nauibus minus vtile habetur, vel ſi quando innectitur, æreis clauis tranſfigendum erit, qui nulla ęrugine conſumuntur; Ilex munitiſſimas habet glandes. Suem reddũt anguſtam,

nitidam, ſtrigoſam, ac ponderoſam. Lignum duriſſimum eſt, & magni ponderis inutile potius, quam trabibus vtile. Hæc arbos à græcis dicitur πρῖνος, & tanti fuit, vt nomen præneſtino monti ob eius abundantiam dederit, etiam vrbi præneſtinæ. Plutarchus 6 teſtē facit Ariſtoclem. iij. rerum Italicarum libro, Telegonum Vlyſſis & Circes filium nomen vrbi ab eiuſmodi euētu tradidiſſe. Nam cum ad inueſtigādam patriam dimiſſus eſſet, deorum reſponſis commonefactus eſt, vt eo loci vrbem conderet, vbi ruſticos coronatos ſaltantes cerneret. Is in Italiam profectus ilicis ramis coronatos colonos vidit, memorque oraculi vrbē condidit. & à coronæ fronde priniſtum (quod mox dedignato nomine præneſte factum eſt) appellauit. Hac mente ductus Strabo Cretenſis ſcribit præneſte quandam Poliſtephanon vocari, hoc eſt multarum coronarum. Hanc opinionem Virgilius 7 nequaquam ſequitur, Sed Cæcutum Vulcani filium eam condidiſſe aſſerit, his verſibus.

6. *in parallelis ad finem.*

7. *lib. 7. Aeneid.*

Nec Præneſtinæ fundator defuit vrbis
Vulcano genitum pecora inter agreſtia re-

Inuentumque focis, omnis quem credidit ætas
Cæculus, hunc legio latè comitatur agreſtis.

Sed harum opinionum vtra verior ſit, nihil ad nos attinet, qui de ilice non de vrbis origine loquimur. Eſculus paucas, & amaras nimis glandes habet non diſſimiles iligneis. Eius lignum temperatiſſimum eſſe dicitur, & in ædificiis vtilitatem, & gratiam habet. Suberis 8 glãs cum iligna ſimilitudinem tenet, durior tamen aliquantulum eſt, & proinde ſerius decutienda. Eius lignum (præterquam igni) vbi delibratum ſit vtile eſt. Cortex verò pro fructu habetur, plurimis enim rebus vtilis eſt, & præcipuè amphorarum, vaſorumque operculis atque obturamentis. Calceis quondam muliebribus adhibebant, quos cortices per irriſionem appellabant, nunc autem etiam viri ſuberatis crepidis vtuntur. Natandi vſum pueri apud veteres corticibus ad vtrunque latus deligatis ſine periculo ediſcebant, quod aquæ vſum optimè callerent. Robur ligno & glande paululum quippiã à quercu differt, adeò vt vtrunque lignũ robur appelletur, cum foliis tãtum aliquid interſit, vixque ruſticis ipſis differentia ſatis nota ſit. Cer-

8. Suberis vſus varij.

rus 9 glãdem habet reliquis maiorẽ,quę nõ vt reliquæ vermiculatũ habet calicẽ, verum echinatũ ſicut caſtanea, in ædificiis eius lignum habetur inutile. Cito enim marceſcit. Nucem caſtaneæ, 10 in nemoribus vtilem eſſe nemo inficiari poteſt, Prodeſt autem nõ modo pecori, quod optimè alit, ſed vniuerſæ familiæ. Sunt qui ex ea cratibus ad fumum exiccata, ac deinde in piſtrino contuſa, non modo panem, ſed pultem cõficiant, quæ primo die antequã obdureſcat, ſine faſtidio ſumitur. Hæc nux echinato calice munita eſt, adeò vt vix illæſis manibus educi poſſit. Idcirco conſueuere ruſtici eam in Scrobibus terræ aliquot diebus defodere, quoad hiantes echini, ac marceſcentes nucem è calice emittant. Nam ex ſingulo quôque duæ, aut tres caſtaneę educuntur. Eius arbor ad proceritatem magnam creſcit, & pene omnibus in rebus ædificiis vtilis eſt. Et ex ea Amphorę optimè fiũt & vinaria, olearia que 11 vaſa omnia, hanc noſtri temporis lignarij fabri arborum omniũ reginã appellant, quod ſingulis pene vſibus optima habeatur. Quocirca non modo in nemore propter fructum, verũ in ſylua materiaria propter lignũ præcipua habenda eſt.

9. Cerrus quid cõmoditatis præſtet.

10. Caſtanea quantum proſit.

11. Ex nucibus itẽ oleũ fit.

Quam neceſſarius ſit ignis non modò ad fouendam mortalium vitam, ſed ad omnes pene vſus facile quiuis iudicare poteſt. Idcircò peſſima eſſet electio loci, qui aut à ſylua longius diſtaret, aut omninò careret. Legimus obſeſſas vrbes, & temporibus noſtris vidimus, præ lignorum inopia ad deditionem eſſe cōpulſas, & inter ſeuera inſtituta veteris militię lixas, & Calones ſeruos videlicet, qui aquam, ac ligna miniſtrabant, publicum ſtipendium meruiſſe. Eligenda igitur erit regio, quæ ſyluam cæduā habeat plurimam, ea ſic diſtribuenda eſt, vt ſingulis ſeptima pars cædatur, ſitque ſatis vniuerſo populo. Cæſa nanque ſeptennio indiget antequam ex ceſpitibus frutices, ac ſurculi rurſus adoleſcant, vt cædantur. Idcirco hanc veteres ſyluam cæduam appellarunt, vt Caius Iureconſultus 12 de verborū ſignificatione ſcripſit, quæ in hoc haberetur vt cæderetur. Seruius tamen Sulpitius ait eam eſſe ſyluam cæduam, quæ ſuccisa rurſus ex ſtipitibus, aut radicibus renaſceretur. Sylueſtres arbores omnes vulgo vtiles ſūt, ſed ſolidiores longe meliores. Optima ergo erit quercus, quæ maioris potentiæ ignem efficit, cuiuſque pruna magis

12. in l. Sylua cædua ff. de verb. & re. ſign.

candet, diutiuſque viget. Querneus præterea carbo ærariorum officinis idoneus eſt, quoniam deficiente follium flatu protinus emoriens ſæpius accenditur, Querneus deinde cinis ad familiarem vſum optimus eſt, Lixiuam enim meliorem facit, quaquidem lintea minus conteruntur, & cãdidiora, nitidioráque redduntur. Cerrus quamprimum vritur, eius prunæ minus candent, ex eius cinere lixiuia ducitur, quæ diutius concreta oleoque miſta Saponem 13 efficit purgandis pannis, aliiſque rebus vtilem admodum. Picea quibuſdã in montibus valde creſcit, frigora amat, & propter eius reſinam, quæ pinguis eſt, magnum cõcitat incendium. Hanc quia religionis gratia veteres conſecrabant libenter alebant, eamque feralem arborem eſſe dicebant, foribuſque (vt cypariſſum) mortui indicio, præfigebant quod diis manibus eam dicatam eſſe arbitrarentur, 14 cum aliis quibuſdã, quas infœlices arbores appellabant, vt altercũ ſagmẽ, ſilicẽ, ficũ atrã, acrifolium, rubrum, ſentes. Nam quercum, 15, eſculum, ilicem, fagum, corylũ & albam ficum diis ſuperis conſecratas putabãt. Et proinde fœlices arbores eas appellabãt. Eſt vtilis, & decora in ſyluis

13. Sapo ex cineris Cerri, & olei miſtione.

14. Arbores diis manibus dicatæ.

15. Arbores diis ſuperis cõſecratæ

(in quibus prouenit) Tæda arbor liquore, ac pingui ſucco abundans, quæ puriorem flammam reddit, & cereis funeralibus non diſſimilem, ea grata habebatur in conuiuiis, & in ſacris, quam mares ſolum preferebant, piaculumque habebatur ſi fœmina eam attigiſſet. Taxus igni admota periculoſa eſt, eius fumus vertiginem capitis facit, & lippitudinẽ oculorum. Ea arbor triſtis eſt, minimeque viret, baccas in Hiſpania habet venenificas, compertum in Gallia ait Plinius

16.ca.10 lib.16. 16. vt vaſa vinaria ea facta mortifera quamprimum fuerint hominibus, Aſſeritque eam in Arcadia tam preſentis eſſe veneni, vt ſi qui dormiãt ſub ea, cibumve capiant confeſtim moriantur. Sunt qui toxica venena quibus ſagittæ imbuũtur, hinc appellata eſſe arbitrantur,

17. ecloga.9. Eius flores apibus noxios eſſe Virgilius refert, cum ait, 17. Sic tua Cyrneas fugiunt examina taxos. Hęc igitur e ſyluis non modo excidenda, ſed auellenda eſt,

18. Syluæ nauigationi & habitationi neceſſariæ. quando prodeſt nunquam, obeſt autem ſæpenumero. Sylua 18 quæ materiam ædificiis, nauigiiſque præſtat, diligentius aſſeruanda eſt, emundandaque ſingulis annis à ſentibus, ac vepribus, ne nouis ſurculis arbuſtuliſque cr.ſcetibus impedimento

dimento ſint, quo minus proceritatem ſuam abſoluant, neve tortuoſæ fiant, inanes, aut flaccidæ. Solidiores, longéque procriores arbores fiunt in montanis, quam in paluſtribus locis, quamuis illæ tardius, hæ autem celerius creſcant humor ille aquatilis nimis nodoſa robora alit, Idcirco facilius dolantur, dentataque ſerra celerius ſecantur. Suntque minoris ponderis, firmiora tamen ſunt illa, quæ editis locis naſcuntur tũ quod ſerius excreuerunt, tum quod humoris minus habent. Eiuſmodi ſylua Septentrionalem, Orientalemque plagam optimè ſpectabit: Arbores enim matutino ſole confotæ, & pruinis, ſiccioribusque iliis ventis obduratæ, perpetuæ fiũt. Dummodo opportuno tempore cædantur, Materies optimè cęditur 19. ab æquinoctio autumnali vſque ad Kalendas ianuarias, vt quibuſdam placet. M tamẽ Vitruuius à primo autumno eam cędi vult, vſque ad tempus, quo incipiunt flare fauonij. Vbi enim ver annum aperit, arbores prægnantes fiunt, vireſque omnes in frondes, ac baccas effundunt, proinde inanes, exhauſtæque ſunt, veluti mulicbria corpora, quæ grauida, tenuiora, imbecillioraque eſ-

19. Tempeſtas cædendis arboribus idonea, ex Vitruuio & aliis.

ſe cernuntur. Deinde cum ad partum venerunt, inualida, effœtaque aliquādiu fiunt, donec vires per alimenta colligāt, ſic arbores dum flagella, ac folia tenuiora habent, ac deinceps dum fructus nutriunt immaturos, minus ſolidæ ſunt, verum cum per autumnū poma, vel baccæ decutiuntur, & folia decidunt, radices integrum ſuccum in ſe recipiūt, & ſic in ſuam ſoliditatem recipiuntur, & præcipuè flantibus Septentrionalibus ventis, qui hyberni acris vires augent, materiéque ſolidiorem, ac tempeſtiuam magis reddunt. Sunt qui opinentur arborem quamprimū ſecuribus decutiendā, ſternendamque eſſe, mox ſub tecto, loco tamen aperto à ventis erigendam. Alij ſub dio tollendam, ſuſpendendamve aſſerunt, vt mutationibus cœli conſueſcat, quoad humor omnis exhauriatur. Alij tantū delibrandā cenſent, ne carie exedatur, humique mutulis 20 ſuppoſitis relinquendam, veteres tamen Architecti non ſtatim ſternendas arbores cenſent, ſed eas caſtrari iubent donec omnis ſuccus defluat. Hanc rationē præter cæteros omnes ſcriptores Vitruuius laudat, eaſque hoc modo caſtrari docet, vt opportuno tempore arboris craſſitudo ad

20. Mutuli lapides è pariete prominentes Varro li. 3. cap. 7. & 16. hic aliter accipitur.

mediam vſque medullã cædatur, reli-
quum integrũ relinquatur, donec liquor
omnis quaſi per canaliculũ effluat, ne in
ligno moriatur, conuertaturque in mu-
cum, ac ſaniem, tum ſicca aliquantulum
arbor cum omnino ſine ſtellis, ac gutta
eſt, opportunè deiicitur; fitque ad vſum
optima. Nã liquor ille qui ſenſim è me-
dullis per ima foramina defluxit ſicce-
ſcentem materiem ſolidiorem, diutur-
nioremque facit. Eſt etiam obſeruanda
luna, vt ne ferro ante quintumdecimum
diem viua arbor attingatur, neve vltra
quintum, & vigeſimum; aliter materies
flaccida fit, & quamprimum blatta, &
carie fatiſcit. Arbores enim, & multa a-
lia veluti ſunt Conchilia omnia ad lunæ *21. Lunæ*
21. curſum augentur, decreſcuntve. Vti- *influxus*
liſſima eſt ad vſum ædificiorum, & de- *in hæc in-*
cora admodum montana abies, ea nan- *feriora.*
que procera eſt, & teres, & craſſitudinẽ
præter cæteras æqualem habet. Eiuſmo-
di quanquã difficilius tollãtur, tamen nõ
indecoræ ſunt, nec lignum frangũt. hæc
22. parui eſt ponderis, oneri nõ facile ce- *22. Abie-*
dit, directa permanet, & in contignatio- *tis pro-*
ne non flectitur, humore, atque aqua fa- *priæ qua-*
cile vincitur propter corporis raritatẽ. *litates.*
Idcirco Architecti nonnulli aſſerunt

hãc plumbi lamina coopertam perpetuã eſſe. Et quia caloris plus in ſe habet, patenſque eſt, facile ignem accipit, & ita vehementem ex ſe flammam mittit, vt vix nunquam in ædificiis ſuccenſa extinguatur. Populi 23 duæ ſpecies ſunt alba vna, & nigra altera. Alba facilior ad dolandum eſt, & commiſſuris melius cohęret, durior nigra, Proinde trabibus, atque contignationibus magis idonea. Vtraque ſpes aquas amat & fluuij ripas, verum quæ proueniunt in ſyluis, ac mõtibus duriores ſunt & magis diuturnæ. Pyxis, 24 quæ mutatis literis à latinis Buxus dicitur, parum creſcit, ſed gratiam plurimam habet in ſculpturis, vaſculis, ac commiſſuris, ea denſa, dura, ac diuturna eſt, & colore crocco pergrata, huic non diſſimilis eſt Siler, 25 põderis tamẽ, ac duritatis minus habet. Tilia 26 arbor eſt rarior, facilius dolatur. Proinde in ſculpturis cõmodius tractatur, & cãdor eius nõ indecor⁹ eſt. Baccas gignit quas nullum attingit animal. Sed librum habet inter corticem, & lignum ad membranæ ſimilitudinem, ex quo viticula fiunt, quę etiam tiliæ vocantur. Fraxinus 27 vbi vetuſtate aruit, aut vbi caſtrata in agris liquorem miſerit dura ſatis fit, &

23. Populi arboris differẽtiæ & ex his alterius varij vſus.

24. Buxi deſcriptio

25. Siler buxo cõparatum.

26. Tiliæ lignum iugo faciendo aptum.

27. Fraxinus.

commiſſuris, coagmẽtationibus, cathe-
nationibuſque idonea. Eadem Homeri
præconio nobilitata fuit, quod Achillis
haſtã 28 ex ea fuiſſe aſſerit, In Ida Troa- *28. Achil-*
dis ſylua optimè prouenit, & cedro adeo *lis haſta*
ſimilis eſt, vt emẽtes cortice ſæpe fallat. *fraxinea.*
Fagꝰ 29 prædura eſt, & haſtis, miſſilibuſ- *29. Fagus*
que accommodata, eadem ſerra leniter
ſecta, & non cuneis fiſſa vtiles admodũ
tabellas præſtat, & manubrijs dolabrarũ
idonea eſt. Carpinus 30 vtilem tractabi- *30. Car-*
litatem habere dicitur, hęc fragilis eſt, *pinus.*
& parui ponderis ex ea græci bubulci
boum iuga faciebant, à quibus nomen
accepit diciturque ζυγία. Noſtri tamen
ruſtici ex ſalice ſylueſtri potius, quam
ex carpino, iuga faciunt. Pinus 31 vbi *31. Pinus*
prouenit, & nauigiis, & ædificiis omni-
bus optima eſt, eadem in longam vetu-
ſtatem ſine vitio cõſeruatur, habet enim *32. Cu-*
liquorem, qui propter acritudinem nec *preſſus*
nocentes beſtiolas, nec cariẽ penetrare *iuniperus*
ſinit. Sic etiã cupreſſus 32, Item Cedrus, *& cedrus*
& iuniperus, quæ ſimilitudinẽ nõ paruã *lignea*
habent in ligno, & odoratiſſimæ ſunt *materia*
mittuntque ex ſe diuerſas reſinas non *fere con-*
inutiles. Ex cedro oleum etiam naſcitur, *ueniunt.*
quo quidẽ res perunctæ à tineis, & carie
illęſæ ſeruantur, quia ex re quę diuturna,

ac perpetua ſignificare volebant priſci, Cedro ſeruata dicebāt, hinc eſt ſententia Perſij ſatyri illius obſcurioris; cū ait, 33 Cedro digna locutus, Linquere nec Scōbros metuentia carmina, nec thus. Sic & Ouidius 34 triſtitiam, mœroremque libelli ſui oſtendens dixit, Nec titulus minio, nec Cedro charta notetur. Huius arboris mala omnium fœliciſſima eſſe Virgilius refert 35 his verbis: Fœlicis mali, quo non præſtātius vllum. Oppius verò in libro de ſylueſtribus arboribus ait. Citreum 36 malum odoratiſſimum eſſe, vnde interiectum veſti tineas necat, fertur etiam venenis eſſe cōtrarium, generari idem Oppius ait in Perſide omni tempore mala citrea quorum alia præcarpuntur, alia interim matureſcunt. In Italia ad Caietam plurima ſūt, & ſpecie diuerſa, quæquidem varium ſuccum, variumque ſaporem habent, propter diuerſas (vt arbitror) inſitiones, quarū nomina difficile eſſet percenſere, cum in veteribus libris neutiquam lectitauerim, quocirca minus admirandum puto, quod fœlix malum appellauerit Virgilius, Arboris verò nomen non poſuerit. Palmarum arbores proceras ad trabium magnitudinem in Perſide gigni

33 ſatyr. 1.

34 lib. 1. de triſtib.

35 lib. 1. Georg.

36 Citri arboris commendatio ex Plin. & Dioſco.

multi teſtes ſunt, inter quos Ammianus Marcellin⁹, qui eas vidiſſe teſtatur crebras admodum inſtar ingentiũ nemorũ, refertque exercitum Romanum flumina eius regionis tranſiuiſſe, conſtratis pontibus multis ex palmarum trabibus. Dicitque eas ita vulgò naſci, vt quà quiſq; inceſſerit, Spadica cernat. Eſt enim ſpadix fructus eius. Aulus tamen Gellius 37 Phœnicem colorem ſignificare dicit, quoniam palmæ trames ex arbore cum fructu auulſus Spadix dicitur: eius ligni robor ſolidum, ac firmum eſſe affirmãt, quocirca Plutarchus 38 in certaminibus palmã victoriæ ſignum eſſe dicit, quia ingenium eius ligni ſit vrgentibus, deprimentibuſque ponderibus nunquam cedere, ſed mira quædã & præter fidem Ammianus de his arboribus refert. Dicit nanque maritari palmas inter ſe, facileque eas ſexu poſſe diſcerni, Indigenaſque locorũ aſſerere fœminã arborem 39 maris ſeminibus illitã fructus generare, quandoquidem inter ſe mutuo amore delectãtur, quodquidem tali argumento probare nituntur, quod contra ſe viciſſim nutantes, ne flabris quidem vẽtorum auerti poſſint. & ſi ex more fœmina maris ſemine non fuerit illita,

37. ca. 26 lib. 2.

38. Sympoſ. 8.

39. Palmæ vtriuſque ſexus.

intempeſtiuos fœtus amittit, & quaſi abortum facit. Atqui ſi ignoratur cuius amore perculſa ſit fœmina, vnguento proximi maris inficitur eius trũcus cuius amore ſi tenetur, ſtatim concipit. Hæc prolixius dixi quia noua, ac mira mihi videntur, & niſi idoneum authorem haberent omnino reticẽda. Larix arbos eſt (vt Plinius cap. x. & ca. xxix. li. xvj. refert) non diſſimilis piceæ, Hanc Vitruuius circa ripam fluminis padi, & littora maris Adriatici ſolum inueniri ait. Eam aſſerunt amarum ſuccum habere, quo à carie, & tinea vendicetur, Conueniunt multi ſcriptores 40 eam nec cõcipere ignem, nec carbonem facere, aut alio modo ignis vi conſumi, non aliter quam ſi lapis eſſet, aut ferrum, hoc Iulium Cęſarem cognouiſſe aiunt, cum Larinum oppidum iuxta alpes obſideret, quod ei parere detrectaret. Fuiſſe dicũt ante eius portam turrim larignis trabibus tranſuerſis editam inſtar pyræ, cui cum copias moueri iuſſiſſet, cernerentque milites turrim ligneam eſſe, Sarmenta, & virgarum faſciculos circum eam complures adduxerũt, faſcibuſque admotis, turris ignem nequaquam concipere potuit, ſed intacta quamprimum

40. Laricis lignũ igni reſiſtens. ex Plin. loco citato.

extincto igne apparuit. Cæſar rei nouitatem admiratus, cum oppidani timore perciti ſe dedidiſſent, quæſiuit vnde eſſent ea ligna, quæ igne non lęderentur. Vulgo arbores ei oſtenderunt, quarum in his locis magna erat copia adeò vt Larino oppido ex materia nomen eſſet. Eſſe dicunt huius arboris folia pini ſimilima. Materiam verò prolixam, & ad omne opus tractabilem, eamque reſinã mittere, attici mellis colore, quæ phtiſicis etiam medetur. Has ergo arbores, cum in regionibus illis eſſem, diligenter perquiſiui, inueni tamen nuſquam, nec hi, qui loca illa incolunt, eas nouerunt. Idcirco aut fabuloſum eſſe arbitror, quod de his ſcribitur, aut propter temporis diuturnitatem funditus interierunt, quod fortaſſe etiam nonnullis aliis contigit. Nam Platanum 41 quæ in deliciis apud Priſcos erat, ignoramus, cuius commendatio tanta fuit vmbræ gratia, non ex fructu, quoniam nullum gignit, vt ex Ionio in Diomedis inſulã, & in Siciliam, atque in Italiam tranſuecta grauiſſimam vmbram Romanis ciuibus præbuerit. Hæc de arboribus ſatis Infinitum nãque eſſet earum ſpecies diuerſas cõplecti, & fortaſſe minus vtile,

41 Platanivmbrã diſputaturi philoſophi quærebãt Cic. lib. 1. de orat.

cum de inſtitutis reip. potius quam de naturali hiſtoria ſcripturus ſim.

Titulus ſextus.

DE MATERIA LAPIDEA AD VSVM AEDIFICANDI.

Adm. Breuitas huius & ſequentium capitum duorum argumentum cogere non patitur.

IN electione loci cogitandum erit materiam, lapidéque, & reliqua ad vſum ædificandi neceſſaria eſſe. Idcirco Lapidicinæ commoditatem vel maximam habent, ex quibus quadrata ſaxa, & cæmentorum copiæ comparantur. Et præcipuè ſi molles lapides ſunt, aut mediocres. Nam duriores illi ſpeciem potius præ ſe ferunt, quam vtilitatem, labore enim plurimo indigent, & ingenti impenſa. Videmus nanque marmorea ædificia vix longo æuo erigi, quæ verò latericia ſunt, vel tenerioris lapidis paruo tempore abſoluuntur. Vtiles ſunt tophi Lapidicinæ non modo propter molliciem, verum quia igni, & tormẽtis bellicis non facile cedunt, & humorem minus admittunt, quam lapides reliqui.

1. Lapides qui quibus præſtent in ædificando.

2 Tophi ſpecies tres inueniũtur. Eſt enim vna rubra quę mollior eſt, ſed vbi imbribus, ac ſole obduruit non inutilis habetur. eſt & alia nigra, vel murini coloris quæ ſolidior, denſiorque inuenitur, his ſpeciebus, Picentes, & Campani abundant. Tertiam habent Vmbri, quæ vel alba vel mellina eſt, hæc quamprimum cæſa facilè dolabris æquatur, vel dentata ſerra more ligni ſecatur, ſub dio tamen menſibus aliquot expoſita denſior duriorque fit. Eiuſmodi lapides ad calcem excoquendam inutiles ſunt, fatiſcunt ſiquidem in puluerem. *2. Vide Plin. lib. 17. cap. 4. & 7.*

Titulus Septimus.

DE CALCE, ET QVIBVS LAPIDIBVS OPTIME coquitur.

CAlx 1. marmore, aut albo ſaxo aut etiam viuo ſilice optimè coquitur. Nã quo ſpiſſiore, durioreq; lapide feruet, eo vtilior in ſtructura eſt. Nã quæ ex fiſtuloſo lapide fit, tectorijs pręualet, quæ verò candido ſaxo locis humectis nullo æuo conſumitur, Videndum 2. tamen eſt ne arena calci miſceatur, ante quam optimè macerata calx deferueat. *1. Calx nõ valet ex quouis lapide Pallad. et Plin. lib. 36. cap 23.* *2. Miſtio calcis cũ arena.*

Amitteret enim vires ſuas, nec optimè fermentaretur. Sed ab arena quaſi ſeparata remanet, vbi frigiditatem, liquoremque aquæ fugit.

Titulus Octauus.

DE ARENARVM GENERIBVS.

ARenarum genera ſunt tria, Marina Fluuialis, Foſſitia. Fluuialis nonnullis locis præſtat, Marina autem rarò optima habetur. Foſſitia ſpecies habet tres, canam, rubram, & commiſtam nigro quam carbunculi nonnulli vocant. 1. Ex his illa optima habebitur, quę manu cõfricata magis ſtridorem efficit Nã quæ terram commiſtam habet minus aſpera eſt, probatur etiam recepta in candidum pãnum, ſi poſtquam excutitur candorem non lęſerit. Sunt qui arbitrẽtur hanc foſſitiam fluuiali ſemper præſtare, quod quidem verum eſſe arbitror, vbi puris locis effodiatur nullamquę terræ commiſtionem habeat.

1. Arenarum præſtantiſsima ſpecies.

Titulus Nonus.

DE LATERCVLIS.

EST etiam cogitandũ de lateribus I. quorum vſus neceſſarius eſt, hi nequaquam ducuntur ex luto arenoſo, calculoſo, ſabuloſo ve. Nam rimoſi eſſent, & graues admodum, quinetiam, imbribus, & auſtrali pluuia, in parietibus diſſoluuntur, dilabunturque. Optimè ducuntur ex terra albida, vel cretoſa, ex qua imbrices, & tegulæ etiam fiunt. Nam vbi abaci deſint, fictilibus tegmẽtis vtendum eſt. Columnas nanque culmo (vnde nomen trahunt) cooperire, vel ligneis ſcandulis non modo indecorum, verum periculoſum eſt. vnis nanque ædibus accenſis, totum vt incendatur oppidum plerumque accidit.

Titulus decimus.

DE AQVA, ET DIVERSIS EIVS VIRTVTIBVS.

Aquam multis laudibus extollit ob eius neceſſarios vſus. Hæc vero multorum eſt generum; vtque non mediocriter prodeſſe ſic multũ obeſſe ſolet, cum ad multa alia. tum certè ad valetudinem. *ARG.*

OMnis electio ſoli inanis habenda eſt, & ſi omnia ſuppetant, quę ſuperius connumerata ſunt, niſi diligentiſſima ratio aquę ad omnium reru͂ vſum habeatur. Nec admirandum eſſe quod 1. Thales Mileſius, qui vnus è ſeptē ſapientibus perhibetur, quique multa in philoſophia ſubtiliſſimè diſputauit, Primus ſecreta Aſtronomiæ (vt Eudemus retulit) indagauit, & animos hominum primus (vt Cherilus poeta ait) ſempiternos eſſe dixit, Aquā rerum omnium principium poſuit. Nam quanquam id minus eſt verum, vt ſapiētes quam plurimi teſtantur, tamen propter eius ad vſum humanæ vitæ neceſſitatem tolerādum eſſe arbitror. Mortaliū namque natura facilius cuiuſque rei indigētiā, quā aquæ ferre poteſt. deſint frumenta, ſuppetunt ſurculorum, arborumque fruges, tutabimur vitam carne, aucupio, piſcatu, oleribus, radicibus etiā herbarū, verū vbi aqua deeſt nulla cibi virtus, aut ſeruari, aut parari poteſt. Infœlicem illam omnino patriam dicemus, quæ aqua careat, vel quæ tam noxiam habeat. Vnde Claudi^s Claudianus poeta peregregius cum fœlicem virum deſcribere vellet, cum neutiquā periturum marcetico, aut

1. *Ariſt. lib.*1. *phyſ.* & *Diogen. Laert. lib.*1.

Chio vino facit, ſed noxia, & inſalubri aqua cum ait,

Illum non vario traxit fortuna tumultu,
Nec bibit ignotas nobilis hoſpes aquas.

Fuit etiam Ægyptiorum mos, 2. eorum caſta religione diutius obſeruatus, vt ante numinum ædes, ac templa hydria aquæ poneretur, vt intrantes conſpergerentur, procumbẽteſque ſublatis ad cœlum manibus diuinæ maieſtati gratias agerent, quod munere ſaluberrimæ aquę affecti fuiſſent. Legimus præterea regiones nõnullas ſolis aquis illuſtratas, vt mõtem Thiliadum apud Moloſſos, quem Theopõpus centum pontibus nobilẽ facit. Et Magneſia lõgè pręclarior habetur propter fontis excellentiã, quem muſis dicatum poetę referunt. Hac (vt opinor) ratione quod ex eo potantes egregijs ad canendum vocibus redduntur. Nec admirandũ eſt, cum innumerabiles aquarũ virtutes inueniãtur, partim manifeſta partim abdita & obſcura ratione, veluti de Arcadiæ fonte dicitur quẽ Clitoriũ 3. accolę appellãt, qui vini odiũ ei⁹ latices haurientibus quamprimũ facit, eoſque abſtemios reddit. Ad hunc fontem poetę ferunt Melampodem 4. furorem filiarum Præti curaſſe, eaſque mentis com-

2. Aqua luſtralis Ægyptiorum.

3. Plin. lib. 31. cap. 2.

4. Idem lib. 25. cap. 5.

potes reddidiſſe, cùm in furorem, rabiemque cōuerſæ ſe iuuencas eſſe opinarentur, De quibus Virgilius 5. Prœtides impleruntfalſis mugitibus agros. Eas putandum eſt fuiſſe temulentas, ac turpes, & aquæ virtute per Melāpodem redditas, deinde abſtemias, idque Græco epigrammate iuxta fonté marmore inſcriptum inueniri. Sic apud Hycropolim 6. Phrygiæ oppidum puteum fuiſſe dicunt, vnde noxius ſpiritus exhalabat, omniaque corrumpebat, interimebatque mortales omnes præter Spadones quæquidē cur accidunt Phyſici nouerunt. Nam talium quidem rerum rationem reddere difficile admodū mihi eſſe videtur. Nec facile etiam dixerim, cur apud Cicones 7. fluuius inuenitur, cuius liquor epotus præcordia vertat in ſilicem. Eſt etiā Lyriope 8. fons limpidus mirum in modum, & qui inſpicientibus veram imaginem reddat ſicut ſpeculum, in quo poetæ fabulantur Narciſſum ſe inſpexiſſe, & propria captum forma demerſum. Apud Leontinum Siciliç oppidum fons cernitur, quem multis laudibus Grçci poetæ celebrarunt, quemque epotum medicas virtutes habere teſtantur; in eo numen eſſe Leōtini ciuis quondam arbitrabantur

5. *In Sileno.*

6. *Strabo lib.* 13.

7. *Ouidius lib.* 15.

8. *Idem lib.* 3. *metamorph*

tur. Idcirco non minus per eum iurare formidabant, quam ſuperi per ſtygiam paludem. Caria quoque fontem habere dicitur, qui ex eo potentes molles quàm primum, & effœminatos reddit ideo à ſordido, meretricioque affectu Salmacis 9. à Græcis nuncupatus eſt. Quid quod nulla adeo admirãda in quibuſdam aquis inueniuntur, vt nulla ratione deprehendi poſſint? In Cyrenaica prouincia fontem fuiſſe ferũt apud Ammonis templum, qui media nocte feruens adueniente die tepeſcebat, & ſubinde ſurgente ſole frigidior, ad meridiem algebat, ſumebatque per vices téperiem. Et prima nocte calidus, tum vt illa excedebat calidior, ad mediam ferucbat. Cuiuſquidem Titus Lucretius optimus humanæ naturæ indagator meminit, 10. his verſibus.

9. *Idem lib.4 metamorphoſ. Vitruui' de Architectura lib.14. & Strabo lib.14. & Plin. lib.2.cap 103. & Ouid. lib.15.metamorph. Herod. lib.4*

Eſt apud Ammonis fanum, fons luce diurna
Frigidus, & calidus nocturno tempore fertur.
Hunc homines fontẽ nimis admirantur, & acri
Sole putant ſubter terras feruefcere partim,
Nox vbi terribili terras caligine texit.

Paphlagoniæ fontem Vitruuius eſſe dicit 11, qui vino miſtus eſſe videatur, adeo vt ex eo potantes, temulenti fiant. Eiuſmodi naturam dicitur etiam habe-

ac lanoſis pellibus excipiunt. Vnde aurati velleris fabulam confictam eſſe exiſtimat. Aquã quoque apud Hierapolim eſſe idem auctor 14. li. xiiij. refert, adeo inficiendis lanis idoneam, vt radicibus herbarum dilutis, colore cum his decertent, quæ cocco, murice, aut purpura infecta fuerint. Inueniuntur etiam aquæ complures noxiæ, vt in Theſſalia profluens, ex qua nec pecus guſtat, nec beſtiarum genus vllum propius accedit. Eſt etiam in Macedonia admiranda aquę diuerſitas iuxta ſepulchrum Euripidis tragici poetæ, ſiquidem ad dexteram riuus ſaluberrimus viatores propter mirificam ſuauitatẽ allicit. A ſiniſtra autem alter riuus eſt, qui mortiferam aquam habet, non modo potantibus, ſed abluẽtibus. Dicunt etiã ſtillare in Arcadiæ mõtibus 15. frigidiſſimos humores, noxios admodum, & qui nec ferreo, nec argenteo, æneo ve poculo ſuſtineri queũt, ſed vngula tantum equina, aut muliana. hoc veneno enectus dicitur Alexander Macedo ab Antipatro per Iolam filium, qui ei pocula miniſtrabat. Eiuſmodi mortifera aquæ genera credendum eſt maleficum terræ ſuccum in ſe recipere, Et ideo venenatam vim habere. Talis

14. *Ammianus. Marcellinus.*

15. *Plinius lib. 3. cap. 103.*

aqua quondam Taracina ſcatebat, fonſque Neptunius vocabatur, quem oppidani obſtruxerunt, quod ſæpe imprudentibus exitio eſſet. Cõplures in Alpibus fontes ſunt, & in Italia apud vmbros, & apud Equiculos, qui potantes vel ſtrumoſos faciunt, vel turgidis gutturibus. His medentur fontes, qui ſeptem milibus paſſuum à Volſcinis diſtant, regionemque Septentrionalem ſpectant. Scribunt etiam Cydnum apud Tharſum Siciliæ vrbem fluuium eſſe, in quo aliquã-
16 *Vitruuius cap. 3. lib. 8.* diu abluti articulari morbo liberantur. Hypanis 16. Scythicorum fluminũ princeps, de quo Gallus poeta ait, Vno tellures diuidit amne duas. Separat enim Aſiam ab Europa, purus eſt & hauſtu ſaluberrimus, ſaporeque dulciſſimo, à capite quo profluit milib⁹ circiter paſſuum quadraginta, deinde fonticulo quodam miſcetur, qui Exampus dicitur, amara ſcaturigine infamis eſt. Nam cum in eũ influit, tantam fluminis magnitudinem amaram efficit. adeo vt diſſimilis ſibi in maria prorumpat, variamque de ſe gẽtibus famam relinquat, quando potan-
17. *Feſt⁹ et plin.* tes à principijs Hypanim ſuauiſſimum eſſe dicant, à fine autem illum omni iniuria execrantur. Gallum 17. Phrygiæ

fluuium eſſe dicunt ex quo potantes inſaniunt, vt Phanatici ab eo ſacerdotes noſtros Deum dici Ouidius teſtis eſt in quarto librorum ſuorum, quos de faſtis ſcripſit his verſibus.

Cur igitur Gallos, qui ſe excidere, vocamus,
Cum tantum à Phrygia gallica diſtet humus,
Inter (ait) viridem Cybelen, altáſque Celænas
Amnis it, inſana nomine gallus aqua.
Qui bibit inde furit, procul hinc diſcedite, queis eſt.
Cura bonæ mentis, qui bibit inde furit.

Scribit Pomponius Coſmographus 18. ex fortunatis inſulis ſingulari duorum fontium ingenio inſignem eſſe, alterum enim, qui guſtauerunt, riſu ſoluuntur, eiuſmodi morbo affectis remedium eſt, ex altero bibere. In inſula Chia 19. fons eſt, cuius potio ſuauiſſima eſt, ſed inſipientes efficit bibentes, adeò vt à Græco poeta quondam inſcriptus ſit, aquas ſua ues habere, ſed haurientes in ſaxa conuertere. Eſt & aliud. Suſis fons eſt in regione Perſarum, qui potantibus dentes 20. excutit, abluentibus autem Saluberrimus eſt. Dicuntur etiam alij fontes eſſe, qui per pingues terræ venas profluentes, oleo vncti erumpant, cuius naturæ 21. Liparis 21. Ciliciæ fluuius habetur in quo

18. in ca. inſul. atlanticarum.

19. His locus poterit illuſtrare paroemiam Riſus Chius apud Era.

10. Eiuſdem effectus fluuium memorat Cardanus de ſubtilitate lib. de Elementis.

21. Vitruuius.

nantes ab ipſa aqua vnguntur. Et in India locus eſſe dicitur, in quo ſereno aliquando cœlo magna olei vis ſupernatat. Non minor admiratio eſt fontiũ quorundam circa Dyrrachium, & Apolloniam, qui picem cum aqua emittere dicuntur. Sic & in Aſſyria lacũ eſſe Ammian⁹ Mar
22. *Sagnis fluuius.* cellinus teſtatur, quem Sagnitem 22. accolæ appellant, in quem Tygris mergitur, exitque per ſubterraneum curſum, & non longe à lacu emergit. Naſciturque prope lacum bitumẽ, & ne pitapicea ſpecie glutinoſa, ſimilis quoque bitumini, cui ſi auicula inſiderit præpedito volatu detinetur, hoc liquoris genus cum ardere cœperit, nullo pacto niſi ſuperiecto puluere extinguitur.

Titulus vndecimus.

DE BALNEIS ET MEDICIS AQVIS.

ARG. *Aquarum effectus plures hoc cap. perſequitur præcipue verò quam vim habeant ad tollendos morbos.*

CALIDAE omnes aquæ medicam vim præter cæteras habent, quanquã

ſua natura frigidæ ſint, ſed 1. quia profluunt per æſtuaria, & loca ardētia, egrediuntur calefactæ, ideò diutius nō poſſunt permanere, ſed breui ſpacio frigidę fiunt, nam ſi per naturā calorē haberent, non tam facile refrigerarentur. Harum aliæ ſulphuroſæ, & articulorum, neruorumq; laboribus vtiles, nimios, noxióſque humores corporis ablutione exhauriunt, & profluuio capitis medentur, ab impetigine, porrigine, ſcabiéque emundant, in eiuſmodi balneas multa luſerūt poetæ, & in ardentes etiam cauernas, putaruntque eiuſmodi ignes ex infernis fluminibus manare. Vnde Silius Italicus de Ætna, ſic ait. *1. Aquæ balneorū quomodo caleſcāt.* *2. lib. 14.*

Nocte diéque ſimul fonte è phlegetōtis, & antro
Flammarum exundat torrens, piceáque procella
Semina buſta rotat liquefactus ſaxa cauernis,
Sed quanquam largo flammarū exæſtuat intus
Turbine, & aſſiduè ſubnaſcens profluit ignis.

Et paulo ante de Lipare.

Nam lipare veſtis ſubter depaſta caminis
Sulphureum vomit exeſo de vertice fumum.

Hanc rem ambiguam facit Claudianus, cum balneas miris laudibus afficit.

Seu ruptis inferna ruunt incendia ripis,
Et noſtro phlegeton deuius orbe calet.
Sulphuris in venas gelidus ſeu decidit amnis

Accenſuſque fluit, quod manifeſtat odor.

Vtcunque tamen res ſe habeat optimè conſuluiſſe humano generi natura videtur, quæ balneas protulit ad ſalutẽ mortalium. De quibus idem poeta ait.

Quod ſi forte malus membris exuperat humor,
Languida vel nimio viſcera felle rubent,
Non venas reſecant, non vulnera vulnere ſanant.
Pocula nec triſti germine miſta bibunt.
Amiſſum lymphis reparant impunè vigorem,
Pacatúrque ægro luxuriante dolor
Et quamuis Lacheſis letali ſtamine damnet
Inde ſibi fata proſperiora petunt.

Equidem in balneas adoleſcens elegis verſibus aliquando me ludere memini & eiuſmodi ſententiam proferre.

Dumque alios macerant medici, dum toxica miſcent.
Languida ſulphurea membra fouemus aqua.

3. Fontiũ æquis ineſſe vim medicam aduerſus morbos.. Et certè res admiranda mihi videtur, omnium 3. fere morborum medicas aquas à Deo optimo maximo mortalibus eſſe traditas, quæ non pigmentis, antidotis, & amaris dilutionib⁹ ægrotos excutient, non igne, aut ferro lacerent, ſed ſuauiſſima ablutione priſtinam valitudinem reſtituunt. Nec 4. has virtutes ſoli ſulphurati fontes Habent, verum Alumi- *4. Sulphurati fontes.*

noſi, 5. qui pituitæ fluxioni medentur, reſolutionique neruorum, quam Græci παραλύσιν appellant. Crudis, & qui ſtomacho parum valent, plurimum conferunt,& denique id præſtant,quod Aſclepiades officium optimi medici eſſe dicit, vt tuto, celeriter, & iucundè curent. Habent 6.& ſuas virtutes Bituminoſæ aquę quæqui dem potione potius,quam ablutione adiuuant. Soluunt enim aluum ſine dolore,& penè omnia interioris corporis vitia purgando curant, quin etiam aliquando mala inteſtinorum tormina, cum exulcerantur inteſtina, & cruor ex his manat, priſtinę valitudini reſtituunt. Eſt etiam genus frigidæ aquę Nitroſum, 7. quodquidem potiónibus purgat, & omnes acceſſiones corporis minuit, & pręcipuè ſtrumarum tumores. Eiuſmodi aluminoſi,ac nitroſi fontes malo plerũque odore ac ſapore ſunt, nam àb inferioribus locis penitus orti per loca ardentia tranſeunt, ac deinde longo ſpacio terræ refrigerati perueniunt ad ſuperiora loca odore, ſapore, coloréque corrupto, ſecúmque feruoris vertiginem 8. deuehunt. Adcò vt refrigerati etiàm feruere videantur, veluti eſt in agro ſenenſi quatuor milibus ab vrbe paſſuum aqua,

5. Aluminoſi fontes.

6. Bituminoſæ aquæ.

7. Fontes nitroſi ſtrumas curant.

8. Videtur enim bullitione aqua in gyrum et orbẽduci.

quam vulgò Bullulā appellant quæquidem ſaluberrima eſt, & verno tēpore epota compluribus ægrotationibus prodeſt. Sed omnium ſalubrium aquarum feraciſſimus eſt ager Senenſis, Nullumque genus deeſt, quod ad mortaliū ſalutem ſpectare poſſit, quodquidem notum, ſpectatúmque priſcis temporibus fuiſſe arbitror. Et præcipuè cum M. Tullium 9. videam balneas Senias nuncupare, ad quas quidē recuperādę valetudinis gratia Romani ciues accedebant. M. quoque Terentius Varro libro primo de analogia idem ſentire videtur. Nam cum primus dixiſſet male reprehendi à quibuſdam, quod dicantur multitudinis nomine publicæ balneæ, non balnea, & cōtra priuati dicant vnum balneum non plura balnea, Deinde paulopoſt addit, Sic aquæ calidæ multitudinis nomine dicuntur. Nam cum in vſum veniſſent noſtris, vt colerentur, & aliæ ad alium morbum idoneæ eſſent, & eſſent complures, vt Puteolis, & in Tuſcis quibus vtebantur multitudinis potius, quam ſingulari vocabulo eas appellarūt. Quorſum hæc tam longa aquarum commemoratio? vt intelligamus ad electionem loci imprimis pertinere, vt optimarum

9. *In oratione pro M. Cælio.*

aquarum diligentiſſima fiat inquiſitio. Hac in re diligentiſſimi veteres non modo oppida, vrbéſque condituri, Sed dum caſtra ſtatiua militum eligebant factis ſacrificiis diligentiſſimè bidentum exta 10. rimabantur. Et ſi iecinora liuida, vitioſa ve inueniebant (quoniam id aquæ vitio fieri arbitrabantur) locum quamprimum mutabant. Eiuſmodi probationes optimæ ſunt. Sed longè meliores (ſi illic habitant) erunt. Et præcipuè ſi diligenter inſpexerimus qua corporis figura, quibúſque lineamentis ſint aquæ illius potores. Et ſi validis corporibus, nitido colore, cruribus rectis, ac non vitioſis, peracri oculorum acie, palpebris, folliculiſque non lippientibus, ventre etiam neque obeſo, neque nimium exhauſto. Naturæ inſpectores aſſerunt, puræ aquæ imprimis eſſe ſignum, 11. ſi ſine ſapore, ſine odore, ac ſine colore fuerit. Et ſi aqua in vaſculum coniecta nullã fecerit maculam, nihilque in ea deſederit, poſtquam aliquandiu quieuit. Eſt & optima experientia, ſi ea decocta poſtquã deferbuit, & quieuit, nihil arenæ, aut limi in fundo vaſis reliquerit. Dicunt 12. etiam qui de agricultura ſcribunt, cuiuſquidẽ rei adſtipulatores ſunt Vitruuius

10. Ab extis animalium aquarum regionis bonitas aut vitiũ agnoſcebatur.

11. Gal. lib. 1. de tuenda ſanit. ca. 9.

12. Aquæ probatio per legumina.

& Cornelius Celſus legumina optimè aquam probare, cum in eam coniecta fuerint, ad ignémque admota ſi celeriter percoquentur, quodquidem veteres medici eam aquam optimam eſſe cenſent, quæ minoris ſit ponderis, quæ ve igni admota celerius ſit calida, dummodo limpida ſit, & muſco, ac iunco careat.

13. *Aqua ſalubris ex Hipp. libr. de aere locis & aquis.*

14. *Plu. 5. ſymp. illam hyeme nõ minus quam cæteras probat.*

Inſalubris 13. eſt omnis aqua paluſtris, 14. & quæ non fluit ſiue per loca tranſit vmbroſa, atque opaca, & à ſole minimũ aperta, Deterrima tamen omnium eſt ea quæ ex niuibus fluit, quæve ex pruinis inſtillat, vt nonnulli veteres tradiderũt. Celſus Cornelius de aquis ſic loquitur Aqua leuiſſima pluuialis eſt. Deinde fontana, Tum ex flumine, tũ ex puteo, Poſthæc ex niue, aut glacie, grauior ex lacu, grauiſſima ex palude, hæc qui diligenter inſpexerit ſalubrem liquorem ciuibus ſuis facile præbebit.

Titulus duodecimus.

DE OPTIMO VRBIS SITV.

ARG. *De vrbis ſitu diſputat vel potius qualis quantaue debeat eſſe regio in cuius aliqua parte ciuitas conſtructa eſt maritima ne an contra vt*

mare ciuitati vicinum ſit aut ab ea procul abſit, portúſne in ciuitate includendus an dirimendus quibus etiam terminis & limitibus ipſa regio vniuerſa circumſcribenda ſit.

OPtimus vrbis ſitus qui non procul à mari abſit, aut à flumine nauigabili, per quod deuehi poſſint quæ ſuperſunt, & aduehi quę deſunt. Oſtia quidem fluminum magnam habent opportunitatem, & eorum fluentia, ac placidi curſus, non modo voluptatẽ augent, & gregibus, armentíſque ſaluberrimi ſunt, cũ facile, & ſine curſu, atque obluctatione aquarum pergunt. Verum magnã agris, & ſegetibus vbertatem afferunt. Magna tamen fluminum diuerſitas eſt, & non æqua omnium vtilitas. Nilus 1. omniũ fluuiorum feraciſſimus habetur. is námque Ægyptum præterfluit, cámque regionem magna cum fertilitate irrigat. Nam cum tota æſtate obrutam, oppletámque terram tenuit, recedit, inque alueum ſuum redit, & agros mollitos, oblimatóſque ita ad ſerendum relinquit, vt vix boum laboribus, aut ruſticis manibus, niſi ad proiiciendum ſemina indigeant. Cuius natura admiranda fuit, vt varias ſcriptorum opiniones relique-

1. Seneca lib. 4. Tibull. li. 1. ad Nilum.

2. *Sene. lib.* 4. 3. *Plut. lib.* 4. *de plac. Philoſ. cap.* 1 *ſequẽtiũ philoſophorum opiniones commemorat.* 4. *Et Laert lib.* 1.

rit de eius inundatione,& præcipuè cum ad fluminis fontẽ 2.peruenire nequeant. Nã Phyſicus Anaxagoras 3.& eius diſcipulus Euripides Tragicus,cauſam incrementi niuẽ eſſe ſentiunt, in Æthiopia liquefactã, Sed incredibile eſt in regione ſolibus exuſta niuẽ eſſe.Alij ipſius fontẽ miram illam abundantiam habere aſſerunt à nubium denſitate quas illuc cogunt Eteſiæ venti,qui Euri dicũtur, & ab oriente æſtiuo flant vt Strabo li. iiij. refert 4. Sed Democritus illuuiẽ illam ſeptentrionali niue fieri putat, quæ æſtate liqueſcit.Eleuatiſque vaporibus multas, ac dẽſas nebulas circa mõtana tollit,quę tum ab Eteſiis ad altiſſimos Æthiopiæ mõtes deferuntur, & in pluuiam ſolutæ magnos imbres faciunt, quibus Eteſiarum tempore Nilus ad maximum illud incrementũ augetur, alii repercuſſione diuerſorum ventorum id fieri aſſerunt. Alij autem id ſyderum motibus excitari volunt,Alij lunæ, ſoliſque curſu.Herodotus 5.quidem Nilum ait propria natura eſſe talem qualis ſit tempore incrementi, Hyeme tamen ſolem ad libram delatũ humorem ad ſe trahere, ob eamque cauſam eo tẽpore flumẽ decreſcere. Ego autem arbitror eiuſmodi cogitatio-

5. *Vide Lucanũ lib.*10.*de Nili incremento*

nes quaſi palæſtram quandam doctiſſimorum hominum extitiſſe, qui peregregias ratiocinationes, quaſi mentis pabulum habuerunt. Idque naturæ optimæ parenti omnium attribuendum cenſeo. Nam cum deſtituta à cæleſti humore, ac pluuia AEgyptus eſſet, ei fluuium dedit, qui ſegetibus, ac plantis alimenta traderet. Nam innumerabiles fluminum curſus ad ſubiecti ſoli vtilitatē diuina prouidentia tradidit, ne qua regio eſſet, quæ omni ex parte naturali ope fraudaretur. Nili incrementum (vt Diodorus 6. refert) à ſolſtitio æſtiuo fit vſque ad æquinoctium autumnale, nec parum regioni confert, quod terreſtres beluæ, quæ noxiæ hominibus ſunt eius inundatione pereunt, niſi quā primum ad altiora cōfugiant. Solus etiam omnium fluminum neque nebulas, neque frigidas auras, aut dēſas exhalationes gignit Eiuſque aqua præcipu dulcedinis habetur adeò vt accolæ perfacile vino careant, & eam ſumma cum voluptate hauriant. Fert etiam Nilus locum 7. ex cuius baccis panem conficiunt, & fructibus etiā aliis omnibus ſalutaris habetur. Accedit igitur non ſolum ad vtilitatem, ſed ad oppidorum ornamentum fluminum curſus,

6. lib. 1. rerum antiq. lib. 1.

7. Plin. lib 22. cap. 21.

quodquidem verſibus mantuanis comprobari licet. nam cum de Italiæ laudibus loqueretur, eiuſmodi ſententiam protulit.

Adde tot egregias vrbes, operumque laborem
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis.
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros

8. Maris vicinitate tutiores vrbes ab obſidione.

Vicinitatem 8. maris longè optimam eſſe arbitror, cum ad vitæ ciuilis vſum tũ ad opes comparandas, quibus ciuitates mirum in modum augentur, Atqui longè difficilius vrbes obſidentur, quas mare abluit, cum nautico terreſtrique exercitu ad earum oppugnationem opus ſit, quorum ſi alteruter deeſt, facilè oppidani exercitum ſuperant, cum difficilè admodum ſit à terreſtribus copijs auxilium claſſis impediri, & alia ex parte nautica turba facilè ab equitibus ſuperatur. Ariſtoteles 9. tamen aſſerit, ambiguum fuiſſe apud priſcos vtilitatis ne plus, an incommodi vicinitas maris vrbibus afferat. Et præcipuè cũ colluuionem hominum mare aduehat è diuerſis ac nonnunquam barbaris regionibus, quę ad ciuilem diſciplinam capeſſendã minus idonea ſit. Sed huic rei ſubuenire poſſunt, legumlatores, qui præcauere poſſunt, ne peregrini ciuitate donentur,

9. cap. 6. lib. 7. polit. vide pariter eiuſdem lib. cap. 11.

tur, niſi poſt longam virtutis experientiam, ne ve agrum, domumve emere, aut ædificare poſſunt. His, & ſimilibus ſanctionibus ab aduenarum contagione ciuilis ſocietatis liberabitur, nec aliis maritimis commodis carebit, quibus ornamenta pacis, & ſubſidia belli comparantur. Portuum igitur opportunitas eligenda erit, ab his, qui vrbem ſtatuere volunt. Idque conſiderandum imprimis erit, quibus rationibus à tempeſtatibus, atque ab hoſtibus nauigia defendantur. Portuum autem alij naturales ſunt, Alij manufacti. Naturales optimi ſunt, qui vel è conſpectu inſulam habent, vt promontoria, quibus vndarum fluctus frangantur, & curuaturæ illæ introrſus tutiores ab omni tempeſtatis iniuria reddantur. Eiuſmodi portus Virgilius 10. probare videtur præter cæteros, cum ait. 10. lib. 1. Æneid.

Eſt in ſeceſſu longo locus inſula portum
Efficit, obiectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque ſinus ſcindit ſeſe vnda reductos.

Mutuatus ſiquidem eſt Hiſpanenſis Carthaginis formam, cum Aphricanus portus minus ſibi ſatisfaceret. Optimè autem conſtituentur hi portus, ſi naualia habebunt, & iuxta erit porticus, ex qua aditus ſit ad emporia, Ducétúrque muri

Q

ab vtraque parte porrecti, cum ſolidis, rotúdíſque turribus, Ex quibus cathenæ machinis facile trahātur. Manu vero facti 11. portus minus tuti erunt, minúſque vtiles, rarò enim idoneum locum habere poſſunt ad tuendas naues à tempeſtatibus. Idcircò eiuſmodi ſtationes ſtructuris, aggeribus optimis adunādæ ſunt, vt ars 12. ſuppetat, quod per naturam deeſt. Oſtia nonnunquam fluminum ſi placido, latóque curſu in mare prorumpunt vtilitatem non minimam habent, vbi naturalis portus deſit. Sed redeuntibus nauigiis oſtia omnia periculoſa ſunt. In Ædificanda vrbe, ſi ex voto nobis contigerit (quoniam omnes affirmant ſitum optimum eſſe iuxta mare) videndum erit vt portus, vel ſtationes pone 13. vrbis mœnia ſint. Non tamen adeo iungātur, vt marinis fluctibus collidantur, neque adeo diſtent, vt inter portum, ac muros belli tēpore hoſtes caſtra collocare poſſint. Priuaretur ſiquidem vrbs nautico præſidio, in quo non parua ſpes collocanda eſt, ſi à mari tutum non ſit. Et propterea locus ille intermedius foſſis, muris, ac turribus ita muniendus erit, vt nihil ab hoſtibus inuadi poſſit. Et preterea in quocunque vrbis ſitu conſiderandum,

11 Portus naturalis manufacto præſtantior.

12. Ars emendatrix Naturæ.

13. Ariſt. cap. 6. lib. 7.

vt locus eligatur, 14. qui non facile ab hoſtibus inuadi poſſit, & ex quo ciuibus facilis ſit egreſſio in agros, & in vicina loca, & tutiſſima regreſſio in vrbem. Cogitare etiam debemus, vt adiacens regio conſpectui adeo ſubiecta ſit, vt facilè cognoſci poſſit, ne per obſcuriora diuortia, & biantes conualles populus ex inſidiis pereat, ne ve ſocij, amici ve, qui auxilio vrbis adeſſe vellent, cæcis diuerticulis, aut opprimantur, aut impediantur. Cauẽdum etiam 15. eſt ne mons vicinus ſit, qui vrbi incumbat, tormentis námque, & lapidum baliſtis hoſtes qui eam inuaſerint, ciuem è propugnaculis, ac turribus facile deturbant, vrbémque inuadunt, vel in ſubiectos præliantes victores euadũt, quinimò iacula, ac ſaxa in vrbem mittunt, adeò vt nec in viis nec inter domeſticos ciuibus tutum ſatis eſſe poſſit, quæquidem deſperatio quamprimum ad deditionem compellit. Non minus etiam erit cauendum, ne flumen per edita, ac prærupta loca decurrens, in ſubiectam, ac iacentem vrbem abrumpi poſſit. Per eiuſmodi námque abluuiones, nonnunquam hoſtes victoria potiti ſunt, cum oppidani, aut mergantur, aut aquæ impetum neutiquam fer-

14. Idem phil. cap. 11. lib. 7. Polit.

15. Incõmoda extra vrbis mœnia.

re poſſint, & inundatio illa animalibus, muris, agríſque pernicioſa ſit. Videndum

16. *Vrbis regio angusta.*

præterea eſt, 16. ne regio nimis anguſta ſit, nimis ve vaſta, agrorum enim, aruorumque anguſtia annonæ caritatem facile efficit, quæquidem cauſa eſt, vt populi parua admodum ſit frequentia. Eſuriens námque plebs connubia formidat, nec deſiderat ſobolem, quocirca nullum populus incrementum facit. Quinimo tenuiores, vix cum fame ratio habenda ſit, patriam deſerunt, & lætiores, feracioréſque ſedes, quærunt. Et præcipuè ſi paſcendo pecori per anguſtias regio minus idonea eſt. Nam ſecundum frumenta, armenta, & greges, quæ carne, lacte, caſeóque abundant valde alunt Piſcatio etiam quibuſdam in locis plurimum adiuuat, tenuem, atque inopem turbai ſed ea minus optanda mihi eſſe videntur cum quod piſces 17. malè nutriunt, & corpora inualida, atque ægrota præſtant. quod Homeri etiam teſtimonio probare poſſum, qui bellatores ſuos, qui iuxta littus maris caſtra habebant, nunquam piſcem guſtare facit, & helleſpontiacos piſcoſos Ichthyophagos per irriſionẽ appellat, quaſi imbelles, & effœminatos, tum quod piſcatorẽ algẽtẽ,

17. *Ex Plutart. in Iſide te Oſiride. Vide etiam Eraſmi prouerbiũ Piſcibus abſtineto.*

nudum,atque inopem ſemper video. Et alia ex parte quanquam minus formidāda eſt nimis 18. vaſta regio, tamē pleraq; incommoda habere cernitur. Alit ſiquidem feras truculentiſſimas, hominibus, pecorique noxias, ac formidabiles, veluti ſunt quibuſdam locis leones, & vrſi, qui regionem omnibus animantibus exhauriunt. Aphrica 19. enim deſerta loca quam plurima habet, propter eiuſmodi animalia. Hyrcani, 20. qui oſtia Oxij fluminis habitant, immanes habent feras, & pręcipuè Tigres, quarumquidem pernicitas animantibus fere omnibus ineuitabilis habetur. Breui ſiquidem tempore longum conficiunt ſpacium, & pręcurrentia animalia aſſequuntur. Sunt & Pantheræ apud illos, quæ pecuaria inſidiis populantur. Contra eiuſmodi feras Hyrcani veneno potius quam ferro agunt, aconito enim carnes illinunt, & per diuerticula, ac compita ſpargunt, quas vbi Pantheræ comedunt Anginæ morbo conficiuntur. Hac ſolertia opus eſt hyrcanis, ſi vitam in regionibus ſuis agere volunt. Erunt igitur eiuſmodi loca fugienda, & in quibus ſerpentes repunt, quæ non modo morſu, ſed ſolo ſpiritu animalia necant. Non etiam parui

18. Vrbis regio vaſta.

19. Diodor. lib. 3. cap. 3.

20. Plin. lib. 18. cap. 8. Claud. lib. 3. de raptu pro ſerp. & Ambro. 6 Hexa. & Pomp. Mela in Scyth. deſcript.

detrimenti eſt in vaſtis regionibus, quod ſi beſtiæ noxię deſunt, latrones, ſicarij, graſſatores, fures, ac deterrimi homines non deerunt, quorum inſidiæ non minus timendæ ſunt, quàm luporum, vrſorúmque ingluuies, & Leonum, Tigridúmque immanitas. Dixi quę exquirenda eſſent his, qui condendæ vrbis locum eligerent, quæ vè fugienda. Nunc de vrbe, mœnibus, & Ædificiis pauca in ſequenti volumine diſſerere conſtitui, vt præſcripti curſum ſuo ordine abſoluam.

FINIS LIBRI SEPTIMI.

SEQVVNTVR TITVLI LIBRI OCTAVI.

Procœmium ad Sixtum Pōti. Maximum.
Architectum optimum adhibēdum eſſe, cùm vrbs ſtatuitur. Titulus primus.
Loci genium antiqui propitiare conſueuerunt, antequam vrbem conderent.
De genio.
De diis penatibus
De diis patriis
De diis Samothraciæ, titulus ſecundus.

De facie, ac forma vrbis
De pomœrio, ſiue agro effato, Titul. iij.
De munimentis Loci.
De mœnibus vrbis, Titulus iiij.
De turribus, & earum forma, Titulus v.
De pinnis turrium, & murorum, Titu. vi.
Anfractus, & præcipitia optimè munire vrbem.
De foſſa, & aggere. De munimento contra ictum arietis, Titul. vij.
De portis, Titulus octauus.
Sit ne ſtatuenda arx in vrbe liberæ ciuitatis, Titulus nonus.
Viarum ratio.
De porticibus, & compitis, Titulus decimus.
De priuatis ædibus, Titulus vndecimus.
De publicis ædificiis, titulus duodecimus.
De foro, titulus xiij.
De theatro, & Scena, titulus xiiij.
De bibliotheca, titulus xv.
De ædibus ſacris, titulus xvj.

PROOEMIVM LIBRI OCTAVI AD SIXTVM PONTIFICEM MAXIMUM.

OPTIMA operum deſcriptio, diſtributióque intra mœnia, & arearum, viarũ, platearúmque diuiſio, decorẽ, ac ſpeciẽ vrbis plurimũ adiuuant. Et ea nonnũquam præſtat, quæ ingenio loci deeſſe videntur, qua in re quicquid relinquitur, aut peccatur, cum magna admodũ difficultate reſtituitur, inſtauratúrue.

1. Deſcriptio eſt ex Strabone

Smyrna 1. omnium pene vrbium pulcherrima habebatur, quæ poſt euerſionem, quam à Lydis pertulit, inſtaurata ab Antigono, auctáque deinde à Lyſimacho magnam ſpeciem præ ſe ferebat. Pars námque eius in monte ſita facili aſcenſu clariſſimum aſpectum præbebat. Et Meles fluuius inde decurrẽs magnã mœnium partem abluebat. Nam reliquæ omnes partes in campo iacebãt, & portus aderat optima ſtructura clauſus, viæ vrbis latæ directǽque erãt, & pulchro admodũ pauimento ſtratæ. Tẽpla altis faſtigiis ſuffulta. Porticus magnæ, & Gymnaſia omni tempore perfecta, vnus tamen eorũ, qui ſtatuerunt error, decorẽ vrbis Hyberno præcipuè tempore obſcuriorem reddebat. Deerant námque cloacæ, & pluuiæ colluuies vndis fluitabat, quocirca præ luto, atque aqua vix homines per vrbẽ incedere poterãt.

2. Ex lib. 1. Vitruuij.

Mitylene 2. quoque vrbs in Lesbo inſula pulcherrima habita eſt, inter Methymnã & Maliã ſita, ſed peſſimè deſcripta, nam viæ omnes nullis oppoſitis ædificiis ab auſtro in ſeptentrionẽ vergunt, quocirca æſtate, & autũno propter æſtũ peſtiferæ ſunt, Hyeme autem boreæ frigore, &

gelicidiis adeo rigēt, vt nemo in eis conſiſtere poſſit, quæ ſi ab oriente in occiduum vergerent ſaluberrimæ omnino eſſent. Talia quidē errata apud Rhodios 3. nequaquā deprehendebant. quorū vrbs mœnibus, viis, ædificiis in omni opere nulli ſecūda priſcis temporibus habita eſt. Fuit námque apud eos maximū ſtudium Architecturæ, & eiuſmodi artifices magnis præmiis alliciebantur. Cyziceni quoque optimos habuerūt Architectos, proinde Cyzicus 4. eorū vrbs in propōtide inſula pulchritudine, & publicorū ædificiorum fabrica reliquas omnes Aſiæ vrbes antecellit. Habuit etiā ſuā laudem Carthago, habuit & Maſſilia, & nonnullæ aliæ, quæ artifices habuerūt in ratione ædificandi eruditiſsimos. Natiua bona patriæ meæ pater ſanctiſsime plurima ſunt. Multa etiā emendata apparent, ab his qui principio Senam ſtatuerūt. Viæ à borea, & auſtro magna ex parte adopertæ ſunt, ab oriēte antē æſtiuo, & brumali occidente longè magis apertæ. Deerat aquæ abundantia ad omniū rerū vſum, effoderūt aquæ ductus ſtadiorū circiter quadraginta, opera, & impēſa adeo admirabiles, vt cū omni antiquitate certare poſsint, ex quibus ſinguli pene ciues in ædes ſuas per ſubterraneas fiſtulas aquā deriuare poſsint, & fōtes plurimos paribꝰ pene ſpaciis per vrbē emittūt, qui & vſui omnibus ſunt, & ſpeciē, decorémq; ornāt. Quotidie etiā ædificia vetuſtate diſturbata, aut collapſa reſtituūtur, & noua à ſolo erigūtur, quibus pulchri-

3. Vitru. lib. 7. Pl. lib. 5. cap. 31. Strab. lib. 14.

4. Florus lib. 3. in bello Mithridatico. Strabo lib. 12. Valer. Argona. lib. 2.

tudo, ſplendórque vrbis, in dies magis magiſque augeatur. Sed ad propoſitum inſtituti noſtri ordinem reuertamur.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS CAIETANI liber octauus, de inſtitutione reip. incipit. Titulus primus.

ARCHITECTVM OPTIMVM ADHIBENDVM ESSE CVM vrbs ſtatuitur.

ARG. *Alexandri Macedonis exemplo qui ad condendã Alexandriam elegit peritiſſimi architecti Dinocratis induſtriam, monet exquiſito nec vulgari artifici demandandam eſſe præcipuam curam in conſimili negotio.*

POSTQVAM diligentem rationẽ habuit in loci electione is, cui per fortunã conceſſum eſt, vt vrbẽ condere poſſit, antequã ædificet, ſitúmq; faciémq; vrbis ſecũ animo volutare debet. Proinde operæprecium futurum arbitror, ſi architectum idoneũ adhibebit, & cũ cuius experiẽtiam in pleriſque ædificiis viderit. Nec pudere debet quempiam peri

tis in arte auſcultare. Cũ illud quaſi diui nũ oraculũ habeatur, quã quiſque norit arté in ea ſe exerceat. Et Alexãder 1. Macedo (cui magno ob virtuté nomen traditum eſt) nobis exẽplo eſſe poteſt, qui cũ in Ægypto non longè à Canopico Nili oſtio vrbem, quam à ſuo nomine Alexandriã appellauit ſtatuere vellet, Dinocrati macedoni huius artis peritiſſimo, vt eã metiretur, ac cõderet demãdauit, quamuis primo rex ipſe loci rationem magno cum iudicio comprobarat, viderat enim portũ loci ingenio admodũ tutũ, & emporium egregium, ac cãpos frumẽtarios feraciſſimos, & Nili vtilitatem non mediocrem, voluit tamẽ vt Architectus ille ſui temporis nobiliſſimus, artis ſuæ munere fungeretur, ne quid præclaro operi deeſſet. Eam (vt nonnulli ſcriptores ſentiunt) ad ſimilitudinem aquilæ pandentis alas ſtatuit. Vt autem Strabo lib. xvij. ait, ad figuram chlamydis, qua ſpecie habitabilẽ mundi partẽ eſſe Coſmographi omnes ſentiunt. Hæc quidem forma ſpecioſiſſima habita fuit, & iudicio quamplurimorum habita eſt. Et quanquam hæc vrbs regem, & Architectum habuit peritiſſimum, & purpurati cõplures, atque eruditi viri in cõſilio fuerunt,

1. Marcel. lib. 22. Strabo lib. 17. Tacit. li. 20. Ioſe. cõtra Apionem lib. 1. Diodor. li. 17 Egeſip-pus li. 10 Plin. li. 5

Tamen longo tempore poſt Iulius Cæſar vidit conſummandæ rei aliquid deeſſe. Idcirco 2 Pharos colonia eo loci ab eo deducta eſt. Eſt enim Pharos inſula, quæ obiecta Alexandriæ, portum efficit, & iactis molibus anguſto itinere, & ponte vbi coniungitur, in ea turris magna altitudine imminet, mirificis operibus inſtructa, quę de nomine inſulæ Pharos etiam vocatur, ex qua faſcibus accenſis nocturna tutius dirigitur nauigatio. Habet enim Alexandriæ Portus inſidioſum acceſſum, & fallaciſſima vada, quocirca periclitantibus nauigiis nocturnis ignibus ſubueniendum fuit. Ammianus tamen Marcellinus eiuſmodi opus non Cæſaris dictatoris, ſed reginæ fuiſſe retulit, cuiuſquidem eiuſmodi ſunt verba. Alexandrię littus cum fallacibus, & inſidioſis acceſſibus affligeret nauigantes, ſubuenit Cleopatra, quæ turrim erexit excelſam, quæ à loco Pharos cognominatur, prælucendi nauibus nocturna ſuggerens miniſteria. Hic à pleriſque latinis ſcriptoribus diſcedere videtur, ſed facile fieri poteſt, vt iuſſu Cæſaris turrim illam conſummauerit Cleopatra. Nam Ægypti regnũ

2. *Plin. c. 11. lib. 13. Lucanus lib. 10.*

eidem promiſit poſt victoriam Cæſar, & eam in deliciis habuit, ex qua filium, forma, ac inceſſu ſibi ſimilem genuit, & Cæſarionē à ſuo nomine appellari paſſus eſt. Alij ſentiunt hanc turrim nec Cleopatræ, nec Cęſaris, ſed regum fuiſſe opus, quodquidem aſtipulari videtur Strabo, 3 cum ait Soſtratum Gnidium Architectum regum amicum eam ſtatuiſſe, & tali inſcripſiſſe Epigrammate. Soſtratus Gnidius Dexiphanis filius diis ſeruatoribus pro nauigantibus.

3. lib. 17. & Plin. lib. 36. c. 12.

Titulus ſecundus.

LOCI GENIVM ANTIQVI ANTEQVAM VRBEM CONDErent propiciare conſueuerūt, Quid ſit Genius, quid Penates, Quid Dij Patrij, Quid Samothraces.

Explorat citatis vetuſtorum ſcriptorum teſtimoniis, qui fuerint veterum ritus cum vrbem condere pararent, & in eadem ſtatuenda occupati eſſent.

ARG.

VETERES vana ſuperſtitione antequam, vrbem ſtatuerent, loci Genium 1. ſacrificiis propiciare conſueuerunt. Vnde peritiſſimus omnium poetarum Virgilius cum hoc oſtendere vellet, ait, 2. Hortor amare focos, id eſt genium ſacrificio placatum, propitiumque reddere. Quanquam hoc poteſt ambiguum videri, & præcipuè apud peritos in ſacris rebus veteres. Nam (vt Varro 3 ait in libro cui Articulo nomé fuit) Moris, & inſtituti maiorum erat, genio hoſtiam non cædere, ſed pateras libare, vinumque diffundere, vnde illud Perſij, 4 Funde merum genio. Sed aliter faciebant cum genio natiuitatis Deo ſacrificabant. Aliter cum eidem vt loci præſidi. Natali ſiquidem die, quoquidem vitam ipſi lucemque acceperant, iniquum videbatur aliis eam eripere. Proinde à cæde, & ſanguine abſtinebant, ſic etiam (vt Timæus refert) ad Apollinis genitoris Aram nemo hoſtiam cædebat, quando id numen eſſe natiuitatis omnium mortalium arbitrabatur. Hanc aram Pythagoram veluti inuiolatam adorauiſſe dicunt, cuius etiam meminit Cato in libris de educandis liberis, vbi ait: hæc omnia faciebat nutrix in verbe-

1. *Virg. 5 Aeneid. Incertus geniumne loci &c.*
2. *lib. 3. Aeneid.*
3. *Ex Cenſorini opuſc. de die natali cap. 1. & Macrob. ca. 6. li. 3.*
4. *Satyr. 2.*

ris ac tubis ſine hoſtia, vt Delij ad Apollinis Genij videlicet aram. Sed Genium in ſacris pluribus modis acceperunt, quandoquidem in primis cum putauerunt animi ſ partem eſſe rationalem. Nam (vt Varro ait in libris de diis electis) tres animæ gradus eſſe in vniuerſa natura veteres putauerunt, vnum qui ſine ſenſu alitur. Viuit tamen, ac creſcit vi ſua, vt ſunt virgulta; & arbores, & in corporibus noſtris oſſa, vngues, & capilli. Secundum in quo ſenſus eſt, cuiuſquidem vires ad oculos, nares, palatum, tactumque perueniunt. Tertium ſummum animæ quem animum appellabant, per quem intelligimus, ac ſapimus, cuius etiam præter homines mortales reliqui expertes omnino ſunt, hanc partem in mundo Deum vocari Varro aſſerit, in nobis autem genium. Alio modo plerique omnes Poetæ Genium 6 eſſe dicunt Deum illum, in cuius tutela, vt quiſque natus eſſet viueret, & à Geniendo antiquiſſimo verbo originem ducere arbitrabantur, Siue quod nobiſcum generetur, curam habeat. Hinc dicebat vt primũ editus in lucem quiſque eſſet, eius ſuſcipere curã, & actiones regere, geſtiſq; ſingulis adeſſe, virtuteſque

5. Sic. Apul. in li. de Deo Socratis animum humanũ dæmonẽ & geniũ vocat.

6. Cenſorinus loco prædicto.

augere, ac nonnunquam colloqui, quodquidem Homeri ſententia comprobari aſſerunt, qui non cœleſtia numina ſermonem cum viris fortibus habere facit, eisve in prælio adeſſe, ſed familiarem genium, cum quo legimus Pythagoram fuiſſe verſatum, ac Socratē, & ex noſtris Numam Pompilium, & Scipionē ſuperiorem. Hinc etiam genialem torū poetæ maritalem Thalamum appellant, quē ſub tutela genij eſſe Satyrorum excellentiſſimus oſtendit vbi ait. 7.

7. Satyr. 6. vide etiā Plut. Problem. 2. Plin. lib. 16. c. 18. & Blondum lib. 8. Rom. triumph.

Antiquum & vetus eſt alienum poſthume lectum

Concutere, ac ſacri genium contemnere fulcri.

Cum contra adulteros loquatur, & geniale pro voluptuoſo ac conuiuali ponatur. Vnde illud Virgilij, Inuitat genialis hyems. Et Iuuenalis, Genialis agatur Iſte dies, propria ſtomachum laxare ſaginis. Veteres enim genio indulgere dicebant eum, qui voluptati operam dabat. Hinc illud rurſus Perſij Satyr. v.

Indulge genio, carpamus dulcia, noſtrum eſt

Quod viuis, cinis, & manes, & fabula fies.

8. in Phorm.

Et è contrario cum vellet Terentius 8 eum oſtendere, qui de neceſſario cibo ſibi demebat, ſuum defraudēns genium dixit, Hunc genium qui ſingulis morta-

mortalibus adhibetur, quique conſiliorum, cogitationumque noſtrarum particeps eſt, præſidem etiam appellauerunt, quod vitæ noſtræ præſit. Et qui de ſacris veterum ſcripſerunt, eundem eſſe quem Mediaſtinum 9 vocant. putabant nanque medias quaſdam eſſe poteſtates inter infimas terras, ſummumque æthera in medio aeris ſpatio, per quas deſyderia, cogitationes, & merita noſtra ad Deum perferrentur. Has Græci dæmonas, nonnulli noſtrorum verbum è verbo exprimentes intelligentias nuncupauerunt, Ab hac opinione non longè abhorret Dionyſius Halycarnaſſeus in libris quos de Romanorum origine ſcripſit, in quibus eiuſmodi ſententiã protulit, inter diuinum 10 & humanum genus tertiam quandam extare naturam philoſophi aiunt, qua Geniorum natio continetur, quandoque hominibus, quãdoque diis admiſta, ex qua genus illud Heroũ ortũ eſſe fabulãtur. Subtilis ſanè fuit hæc cogitatio, & à veritate non omnino aliena. De qua tamen clariùs Plato in Sympoſio diſſerit, ſentit quidẽ ab eiſdẽ pleraque nobis nunciari, quæ etiam futurum euentũ aperiant. Sapienter igitur à Chriſtianis ſcriptoribus angeli di-

9. plut. in lib. de tranquil. animæ.

10. Genius tertia natura inter diuinum et humanũ genus.

cuntur quaſi nuncij veritatis, ac voluntatis diuinæ. Nam aliquãdo ſanctiſſimis, innocentiſſimiſque viris, vel dormientibus, vel nonnunquam vigilantibus ea prænunciant, quæ futurorum præſagia ex vero rerum euentu eſſe dignoſcũtur. Sed ad Poetas, vetereſque ſcriptores redeamus. Putabant ſingulorum locorum Genium eſſe, hinc illud Virgilij. 11.

11. *Aeneid. 7.* *Sic deinde effatus frondenti tempora ramo*
Implicat, & Genium loci, primamque Deorum
Tellurem, Nymphas, & adhuc ignota precatur
Flumina.

Hos alio nomine penates dixerunt. Quocirca ab eodẽ Poeta dicitur. 12. Sacra, ſuoſque tibi commendat Troia penates. Hos Nigidius Figulus Apollinẽ, & Neptunũ eſſe voluit, qui Troianos muros ędificaſſe creduntur. Sed hãc opinionem minime habere videtur Poeta, cum inter penates Veſtam deam eſſe doceat, & in eo quod ſtatim ſequitur, 13 ſic ait. Et manib⁹ vittas, Veſtãque potentẽ, Aeternumque adytis effert penetralibus ignem. Alibi 14 eos patrios Deos appellat, Dij patrij ſeruate domũ, ſeruate nepotem. Et alibi patrios penates. M. Terẽtius Varro 15 (quem in rebus diuinis Romanorum peritiſſimum eſſe voluerunt)

12. *Aeneid. 2.* 13. *lib. eodem.* 14. *alia quadam ſequente pagina eiuſdẽ lib.* 15. *Ex Macrob. cap. 4. li. 3. Saturnal.*

Penates Deos exiſtimat, per quos ſpiramus, viuimus, & corpus, animumque habemus. Aethera, Iouem, Iunonem, tellurem, & Mineruam, quam ſummi ætheris cacumen eſſe oſtendit. huius ſententiæ adſtipulatores populi Romani teſtimonium adducunt, Tarquinio Priſco rege comprobante; qui omnium ſupradictorum numinum ſimulachra vno eodemque templo collocarit. Hos Samothraces Deos eſſe idem Varro affirmat; quos ex Samothracia in Phrygiam Dardanus, & mox in Italiam Aeneas trãſtulerit. Sed alios eſſe Deos penates, alios Samothraces Virgilius ipſe videtur oſtendere in hoc verſu. Cum ſociis, natóque penatibus, & magnis diis, ac ſi magnos deos Samothraces eſſe intelligeret, Sic & Iuuenalis Satyra tertia. 16. Aeneid. 3.

Iures licet, & Samothracum

Et noſtrorũ aras, contemnere fulmina pauper

Creditur, Atque deos diis ignoſcentibus ipſis.

Samothraces Cicero maiores gẽtium deos appellat in Tuſculanis quæſtionibus. Nam in libro ſecundo de deorum natura de diis penatibus, eiuſmodi verba protulit. Penates dij ſiue à penu ducto nomine, eſt enim omne quo veſcũtur homines penus, ſiue ab eo quod penitus

inſident, ex quo etiam penetrales dij à poetis vocantur. Tales propiciationes numinum (vt ad propoſitum reuertamur) in condenda vrbe Varro 17 hetruſco ritu fieri ſolitas affirmat, ſed pudet me talia referre, cū ridicula potius, quā myſtica eſſe mihi videantur. Iungebant nanque taurum, & vaccam, & aratro ſulcum circumagebant, quodquidem eleuabant manibus, qua parte vrbis portam relinquere volebāt. Quocirca fuere grāmatici veteres, qui arbitrati ſunt portam 18 dici non ab importando, exportandoque, quæ vſui eſſent, ſed à portando aratro, quando ex ſacrorum ritu eo loci (vt dictum eſt) eleuaretur, ne in portæ limine foſſa effoderetur. Vrbis nomen (vt ſuperius diximus) vel à parte aratri nomen trahit, vel ab vrbando j. arando propter eiuſmodi cōſuetudinem. Sed hanc veteres auſpicato die, ac loco fatali religionem obſeruabāt. Quid nos facere oportet qui verum Deum colimus, non vana ſimulachra, & æreas imagines? Deum igitur optimum maximū inuocabimus, & veritatis ſalutiſque noſtræ auctorem, vnigenitum eius Chriſtum, cuius ſacrificio, ac cerimoniis ſolida fundamenta iaciuntur.

17. *Et Cato in Originib. vide etiā Ouid. li. 4. Faſto.*

18. *Portarū vrbis etymon.*

Titulus tertius.

DE FACIE, AC FORMA VRBIS. DE POMOERIO, SIVE agro effato.

Deſcribendum eſſe conuenienti aliqua figura vrbem exemplis docet, atque inde eiuſque mœnia interiecto pomœrio & effato agro à priuatis ædificiis diſtinguenda eſſe adhibitis exemplis docet. ARG.

HÆC poſtquam fecerimus, foſſa, ſulco, ſignove murorum ambitum præſcribemus, quemquidem veteres nõnulli, in circulum (ſi loci ingeniũ id ferret) fieri præcipiunt. Alij in octogonam ſpeciem, alij autem quadratã vrbis formam magis probant, cum quod aptè ſatis muniri poſſit, tum quod ad ſpeciem, commoditatemque viarum, ædiumque valde accommodata ſit. Hanc ſpeciem præter omnes probauit Romulus, quaquidem vrbis mœnia primò conſtituit, vnde Roma quadrata dicta eſt, vt ex ſententia M. Varronis refert 1 Dionyſius Halycarnaſſeus. Eadẽ figura etiã fuit 1. in calce lib. 1. Rom. antiquit.

Nicea 2 vrbs Bithyniæ, quæ portas habuit quatuor, ad lineam adeo directas, vt ex lapide quodã magno, qui in quadriuio circa Gymnaſium ſtabat, Pari ſpatio ſingulæ portæ cernerentur. Sed hæc cura Architecto relinquenda eſt, qui ratione, dimenſioneque loci habita facile iudicabit quid vtilius eſſe poſſit. Cogitabimus deinde ſpacium relinquendum eſſe pone mœnia, in quo nec colere, nec ædificare cuiquam vnquam permittatur, & idem nõ modo intra muros, ſed etiam extra. Eiuſmodi locum Nigidius, & nonnulli alij veteres, agrum effatum appellarunt, quod Põtificum iuſſu piaculum committeret, qui effoderet ædificiumve erigeret. Varro autem pomœriũ appellat, quem plerique omnes ſcriptores ſequuntur, dictumque putat quaſi poſt murum. T. Liuius verbi huius ſignificationem optimè declarat, libro primo Romanarum hiſtoriarum. Pomœrium (inquit) verbi vim ſolum intuentes poſt mœnium interpretantur eſſe, eſt tamen magis circa murum locus, quem in condendis vrbibus quondã Hetruſci, quà murũ ducturi erant, certis circa terminis inaugurato

2. Ex *Stephano et Suida.*

conſecrabant, vt neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam coniungunt, & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli, hoc ſpacium quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod poſt murum eſſet, quam quod murus poſt id Pomœrium Romani appellarunt, & in vrbis incremento ſemper quantum mœnia proceſſura erant, tantum termini conſecrati proferebantur. Hanc Liuij opinionem his verbis A. Gelli⁹ comprobare videtur. Pomœriũ eſt locus intra agrum effatum, per totius vrbis circuitum pone mœnia regionibus certis terminatus, qui faciunt finem vrbani auſpicij. 3 *cap.* 14. *lib.* 13.

Titulus Quartus.

DE MVNIMENTIS LOCI ET DE MOENIBVS.

Murorum dimenſionem in latum altum & profundum tantam eſſe vult quanta requiritur ad externam vim propulſandam. In tribus nempe his dimenſionum generibus modum aliquem ſtatuendum eſſe præcipit. ARG

ANtequam Mœnia cõſtituamus, hoc cogitandum erit, locus ille natura ne munitus an arte, ac manu muniendus ſit. Locus enim editus vel qui præruptos habet anfractus, ſiue altiſſimo mari, vel magno flumine abluitur, longè minore opera, atque impenſa indiget. Nam minoribus mœnibus muniendus erit, vbi naturali ſitu defenditur. Sed in regionibus planis, vel paululum editis, opera, & impenſa ſubueniendum eſt. Erunt igitur ducenda mœnia vel quadratis lapidibus, ſi natura ſuppetit, vel cocto latere, calce, & arena optima commiſta.

1. *Bitumẽ raris locis inuenitur*

Nam bituminis 1. materia illa, quam in Babylonis miro labore tantopere Græci, Latinique ſcriptores laudant, magis deſyderanda eſt, quam quærenda, non enim vulgo naſcitur, ſed raris admodum locis inuenitur. Fodienda imprimis fundamenta ſunt ad ſolidum vſque terræ, ne ſuperinſtructum opus, vbi minus firma iecerimus fundamenta, aut ruat, aut rimis inhiet. Et altitudinis, craſſitudiniſque murorum ratio habenda eſt. Nam vbi nimis elata ſunt mœnia, facilè machinis, tormentiſque concutiuntur, vbi verò nimis depreſſa, atque humilia ſint, funibus, ſcaliſque

admotis quamprimum victoriam hoſti tradunt. Quadraginta, aut quinquaginta cubitorum altitudo, à compluribus Architectis, ac peritis in re militari cõprobatur, in ſummitate verò craſſitudo ſatis eſſe dicitur, vbi intra pinnas tantũ ſpacij relinquitur, vt via ſatis duobus armatis ſit militibus, ne alter alteri obuius impedimento fiat. Nam mirabilis
illa 2. altitudo latitudoque murorum *2. Diodorus lib. 2.*
Babylonis, quam Semiramis fieri voluit *cap. 4.*
minus quærenda mihi eſſe videtur, quã- *Herodotus lib. 1.*
quam inter ſeptem mundi ſpectacula *Iuſtinus*
connumeratur, quorum altitudinem du- *lib. 1.*
centorum cubitorum, Latitudinem ve- *Strabo 6.*
ro quinquaginta fuiſſe græci teſtantur *Q. Curtius 5.*
ſcriptores, Eiuſmodi tamen miracula *Oroſ. 2.*
Alexander Macedo contempſit, quoni- *et Plin.*
am triduo ante vrbem inuaſerat, diri- *lib. 6. cap.*
pueratque, quam qui ſuperiorem par- *26.*
tem habitabant, hoſtem inuaſiſſe *3. cap. 3.*
conſpicati eſſent, vt locupletiſſimus te- *lib. 3.*
ſtis eſt Ariſtoteles 3. Modus igitur amplitudini vrbis pręſcribendus eſt, ne id accidere poſſit. Nam Babylonis ambitum quis nõ admiretur, quemquidẽ fuiſſe aſſerunt octoginta, & quadringentorum ſtadiorum, cuiuſmodi menſura milia paſſuum ſexaginta complectitur.

Nam ſtadium habet paſſus centum & viginti quinque, paſſus verò pedes quinque, pes autem digitos ſex decim. Octies igitur ſtadij menſura mille paſſus efficit, qui ſunt quinque millia pedum. Stadij

4. Plinius lib.2. cap.23.

4. nomen Romani à græcis acceperunt, dicitur enim στάδιον & octauã mille paſſuum partem ſignificat & locum etiam exercitationis. Eius dimenſionis Herculem auctorem fuiſſe dicũt qui citato curſu ſtadium vno ſemper ſpiritu faciebat, cum pernicitate etiam mortales omnes præuerteret. Videndum præterea eſt, ne in longitudinem directi muri ducantur, nimis enim obnoxij ſunt baliſtis, tormẽtiſque lapidum. Nam ſinuoſi illi anfrãctus murorum tutiores defenſores reddunt, vbi hoſtes non modo à fronte, ſed dextera, læuaque, & penè à tergo miſſilibus impetuntur.

Titulus quintus.

DE TVRRIBVS, ET EARVM FORMA.

ARG. *Hactenus dictum eſt de muris eorumque figura & dimenſione: agitur nunc de turribus & propugnaculis, munimentiſque id genus qua videlicet forma eſſe & quanto ſpacio ab inuicem diſtare debeant.*

SVNT etiam à fundamentis erigendę turres, quę in exteriorem partem porrigantur, vt à lateribus appropinquantes hoſtes vulnerentur, atque machinę, teſtudineſque muris admotę baliſtis è turribus excutiantur. Diſtabunt inter ſe turres paribus ſpacijs ad ſagittę emiſſionẽ, Et nequaquam quadratę edificandę ſunt. Nam vbi angulus vnus tormento, baliſta ve decutitur, tota ſtatim turris eliditur. Optima eius facies rotunda eſt, non enim tam facilè diſſipatur, nam quando percutitur, quadrati in cuneum lapides ſtringuntur, & diutius inconcuſſa reſiſtit. Secundum hanc turris faciem optima habetur octogona, quę propter plures angulos ictibus minus facile decutitur, quam ſi quadrata eſſet. Optimum eſt etiam querneo robore in media murorum latitudine palis pręfixo turrim munire, Ea ſiquidem contignatio, ac ligatura firmiorẽ ictibus illam prębet. Nam aut tota corruat opus eſt, aut vt ſtet, & integra maneat. Adhibenda non parua diligentia in turribus, cum quod vrbem tutiorem reddunt, tum etiam quod ei quaſi pro corona, & ornamento ſint, Huius ſententię optimus ad-

ſtipulator eſt Homerus. Nam vt equites planitiem ornare ait, & naues maritimam oram, ſic turres vrbem quaſi coronare. Quodquidem facilius elegantiuſque quam à me dici poſſit exprimitur ab eo, verſibus illis, quos Herodot⁹ eius eſſe affirmat in vitã quam edidit Homeri in qua præclara multa diuini illius poetæ refert, quæ apud alios, qui de eius vita ſcripſerunt, minime extant. Idcirco interſerendos hoc loci verſus eiuſmodi cẽſeo, nũquam me alibi lectitaſſe memini, Græci verſus quinque ſunt.

Ανδρὲς μὲν στέφανος παῖδες πύργοι δὲ πόληος
ἵπποι δ' ἐν πεδίῳ κόσμος νῆες δὲ θαλάσσης
χρήματα δ' αὔξει οἶκον ἀτὰρ γεραροὶ βασιλῆες
Ἥμενοι εἰν ἀγορῇ κόσμος τ' ἄλλοισιν ὁρᾶσθαι
Αἰθομένου δὲ πυρὸς γεραρώτερος οἶκος ἰδέσθαι.

Hoc eſt, Viri quidem corona, liberi turres autem ciuitatis Equi verò (ſunt) in planitie ornatus, naues porrò maris opes autem augebunt domum rurſus honorati reges Sedentes in concione, ornatus eſt autem eos ab alijs videri, vtque ſplẽdente igne domus luculẽtior (ſit) videre.

Titulus ſextus.

DE PINNIS TVRRIVM, ET MVRORVM.

Pinnæ vocabulo quid ſignificetur explicat: tum præſenti inſtituto conuenientem ſignificationem arripiens pinnarum vſum commonſtrat & qualiter adornandæ ſint. ARG.

IN turrium verò ſummitate pinnæ eſſe debent, ſic etiam in omni murorum ambitu, ex quibus repugnãtes videre poſſunt hoſtes ſine periculo, Nam ex interuallo crates, plutei, tabulę, vel ſuberis cortices expēduntur annulis ferreis, quibus contra ſagittarum ictus defenduntur. Veſtis ſtragula vbi improuiſus, ac repentinus hoſtium aduentus fuerit, pinnis ſuperextenſa, ſagittarum ictus optimè excipit, Neque enim facile tranſfigitur, cedit ſiquidem, ac fluctuat, Quocirca hebeſcunt ſpicula, vimque omnem amittunt. Pinnas Varro dici murorum ſummitates ait, ab his quas inſigniti milites in galeis habere ſolent. Geſtabant enim in conis galearum criſtarum ornamenta, & pleriſque ex auium pennis, vt

eſt illud Virgilij 1. De Cycni filio, Cuius olorinæ ſurgunt de vertice pennę. Et Plinius de ſtruthiocamelo ſcribens hęc verba protulit, Præmia ex ijs oua propter amplitudinem pro quibuſdam habita vaſis conoſque bellicos, & galeas adornãtes pennæ. Veteres (vt arbitror, ſi Varroni 3. credere volumus) pinnas etiam auium dicebant, ſed propinquitate literæ ſeu differentiæ conſonantię ve cauſa vſus obtinuit, vt pennas auium dicamus. Pinnas verò murorum, turrium, montium ve ſummitates, aut aciem ſecuris. Vtrumque Quintilianus optimus vetuſtatis ſcrutatór docere videtur in primo præclari operis ſui de inſtitutione oratoria. cuius verbá ideo ponenda cenſui, vt animaduertamus eum reprehendere illos, qui pinnas pro pennis auium poſuerunt, dicit enim, pinna eſt acutum ſecuris vtrinque habens aciem, vnde bipennis dicitur. Error eſt eorum qui quia à pennis duabus hoc eſſe nomen exiſtimant, pinnas auium dici volunt.

1. *lib.* 10. *Aeneid.*
2. *lib.* 10. *nat. hiſt. cap.* 1.
3. *lib.* 3. *de re ruſti.*

Titulus ſeptimus.

ANFRACTVS, ET PRÆCIPITIA OPTIME MVNIRE VRbes, de foſſa, de aggere, de munimento contra ictum arietis.

Docet quibus modis aditus ad vrbem hoſtibus difficilis fiat. ARG.

IN ſtatuendis muris erit cogitandum, ne facilè hoſti adhærere poſſit. Idcirco præcipitia, & anfractus eligēdi ſunt, qui mœnia facilè defendunt, adituſque oppugnantibus præcludunt, vbi verò loci natura propter planiciē minus munita ſit, foſſa latiſſima altiſſimaque ducenda eſt, cuius adiecta terra aggerem faciat. Conſueuere etiam antiqui viam relinquere inter eiuſmodi aggerem & muros, vt repugnantes ſagittis, iaculiſque foſſam defenderent, ne facilè æquari ab oppugnantibus poſſit. Aggerē vallis tranſuerſis more dentiū ſerræ præfigebāt, per quorū interualla iacula in hoſtē mittebātur. Sed tēporibus noſtris nouū baliſtæ lapidū gen⁹ inuētū eſt ad fulminis ſimilitudinē, cui bōbardæ à tonitru ac ſono horribili eſt nomē. huic q̄dē nō mœnia, nō turres ipſæ reſiſtere valēt.

Fernelius lib. 1. de abd. rer cauſ bōbo dente ducit.

Contra arietis ictum aggeſtæ terræ murum; quaſi maceriem erigere ſolebant veteres, ſed neſcio an ſatis eſſe poſſet contra nouum huiuſmodi tormentum. Eius muri facies talis erat. Munitis lapidibus, vel coctis laterculis parietes duos ex interuallo vicenûm pedum ducebant circum vrbis mœnia, terramque, quæ ex foſſis educebatur, inter illos deijciebant, Sudibuſque, ac vectibus eam denſabant, quod quaſi ſolida fieret, murus tamẽ qui mœnibus ſuperior erat depreſſior fiebat & humilis magis, ne ad ſummum vſque muri pariter terra replerentur, vtque defenſoribus tutum ex oppido iter eſſet. Eiuſmodi murus Arietis ictꝰ ferebat, & ſi exterior pars illa colliderctur; aggeſta terra cedendo veluti moles reſiſtebat. Placuit talẽ inuẽtum commemorare, quodquidem non inutile eſſe arbitror. Nam fortaſſe fulmina hæc noſtri temporis ferret, ſi terra illa congeſta ab iniuria imbrium, procellarumque muri teſtudine contecta diutius extitiſſet, eſſentque muri querneo robore inter ſe coniuncti contignatique.

Titulus octauus.

DE PORTIS VRBIS.

Cum de portis & itineribus ad eas ducentibus diſſerit verbi antiqui Sceni vim explicat. ARG.

EST etiam habenda portarum ratio diligentiſſima, per eas enim aliquãdo accidit, vt prius irruptione oppida diripiantur, vel redeuntibus fugientibus ve oppidanis commiſti hoſtes portas inuadant. Non aliter Romulus fidenatium vrbem quadraginta ſtadijs Roma diſtãtẽ vna incurſione (vt Dionyſi⁹ Halycarnaſſæus refert) inuaſit. Nam populatus eorum agros prædam abigere, & exercitum adducere meditabatur. Verum exeuntibus fidenatibus, leue prælium commiſſum eſt, in quo cum inferiores eſſent in fugam vertuntur. Romulus verò perſequens eos ſimul cum fugiẽtibus quaſi vno agmine intra muros irrupit, & vrbe potitus eſt, quam Romanorum coloniam fecit, quæ prius fuerat Albanorum, eodem tempore deducta, quo Momentina, & Cruſtumeria. De portis autem M Vitruuius in libris de Architectura ad Octauium eiuſmodi verba protulit. Curandum eſt vt portarum itinera non ſint directa, ſed

1. lib. 2. Antiq. Rom.

Scena. Scenum apud veteres flexum, & tortuoſum ſignificauit. Apud grçcos enim σκηνη non modo Scenam, ac tabernaculum, ſed fraudem ſignificat, & σκηνομα habitaculum, ac diuerſoriũ. Inde Scena itinera ducta eſſe puto, quę & diuertant, flectanturque, & fraudi ſint obnoxia, hæc fortaſſe alienum eſſet opinari, ſi per Seruium, & Donatum liceret dixiſſe Virgilium, eiuſmodi vię flexum ad Nympharum ædẽ fuiſſe vbi ait

Æneid. 1. *Tum ſylüs ſcena coruſcis*
Deſuper, horrentique atrum nemus imminet vmbra.
Fronte ſub aduerſa ſcopulis pendentibus antrũ,
Intus aquæ dulces, viuoque ſedilia ſaxo
Nympharum domus. Portas vetuſtiſſimi non ſolum itinerum flexu, ſed propugnaculis ad ſimilitudinem veſtibulorum, quę ante ædes fiunt muniebant, cuius etiam principium aditum foſſa præruptum ponte coniungebant qui pari pene pondere ſuſpenſus, facile in repentino hoſtiũ aduentu detorquebatur. Et in ingreſſu deinde propugnaculi annulis, cathenisque ferreis catharacta ſuſpendebatur, quę per hoſtes canalibus ad id factis ita e muro dimittebantur, vt in limine ferreis mucroni-

bus defigeretur, hoſtemque vel inuadentem arceret, vel clauſum oppidanorum poteſtati ſubijceret. Eſt etiam non inutile inter catharactam portamque alium ponticulum ſuſpendere ſi id loci genio fieri poterit. Murorum deinde porta ferreis laminis, & clauis maioribus præfixa eſſe debet, tum vt ab omni vi, atque impetu munita ſit, tum etiam à ſubiectis ignibus, quibus plerumque picato ſulphurato, intruſoque puluere exuritur, nihil etiam aliquando nocturnis vigilibus eiuſmodi ſuſpicantibus. Cui etiam rei in ædificandis muris portæ remedium eſt adhibendum, foraminibus relictis, quibus omne incendium portæ extinguatur, Eius periculum tantifecerunt Romani, vt lege cauerint ne iuxta portas habitare liceret, propter fortuita incendia, vt Paulus iureconſultus ſcribit, Multis alijs rationibus muniendæ ſunt vrbes quas quidem longũ admodũ percenſere eſſet & fortaſſe minus operæprecium quocirca relinquendam hãcpartem Architecto eſſe arbitror, qui loci naturam dimetietur, videbitque alijs munimẽtis opuseſſe vbi plano pede acceſſus fuerit ad mœ-

In. l. neque muri. ff. ne quid in lo. ſac. fi.

nia oppugnanda, & alijs vbi pręcipitia, & anfractus vrbem naturā munierint. Proinde progrediemur ad ea, quæ intra mœnia conſtituenda ſunt, ſuo ordine pleraque recenſentes, non tamen omnia. Nam fortaſſe ambigi poſſet, ſit ne talia dicere, officium eius qui de ciuili ſocietate ſe ſcripturū pollicetur. Sed cū omnis intentio ciuilis diſciplinæ ad fœlicitatem redigenda ſit, & ad viuendi tranquillitatem, vtramque rem accumulare videtur iucunditas vitæ, quamquidem non minima ex parte efficit priuata commoditas habitandi, & publicorum ædificiorū oblectatio, quæquidem tūc magna eſſe videtur, quum ſpacia in plateis, porticibus, deambulatorijſque conficimus, cum his quos nobis honeſta ſtudiorum commercia coniungunt, cū quib⁹, aut de diſciplinis diſſerimus, quarum meditatio animi ingenui quaſi pabulum eſſe cernitur, aut de rep. commentamur, aut nonnunquam de re familiari, cum aut amicum conſulimus, aut conſulenti fidele conſilium damus, nonnunquam etiàm cum à rebus ſerijs ocium eſt à confabulatione, & ioco negocium ſumimus, animumque reficimus, & ad obeunda negotia promptio-

rem., alacrioremque reddimus.

Titulus Nonus.

SIT-NE STATVENDA ARX IN VRBE LIBERAE CIuitatis.

Arcem in Monarchia ædificandam non item in cæteris gubernandæ reipub. formis oſtendit. ARG

COnſtitutis mœnibus priuſquam areę plateæque diuidantur, de arce conſiderandum eſt quę loco edito proximè muros ſtatuenda eſt, vt vrbi immineat & facile externum militem, vbi opus ſit excipere poſſit. In ea nanque ſitum eſt totius ciuitatis præſidium, nec pars vlla in vrbe tuta eſſe poteſt cum arci timendum ſit. Optimè apud Maronē Æneas formidare, ac deſperare inducitur, cum Pantheo per noctem arcis præfecto obuius ſit vbi ait. Quo res ſumma loco Pãtheu? quã prẽdimus arcẽ? Sed diſceptatio nõ mediocris oritur, inter eos qui de ciuili ſocietate ſcripſerũt. Sit ne ſtatuẽda arx in vrbe liberæ ciuitatis, qua in re videndũ eſt, boni ne an mali plus 1. Æneid. lib. 1.

afferat in libero populo munitiſſimum præſidium paucis creditum. Et ſi verè iudicare volumus, & veterum hiſtoriarum monumenta reuoluere, inueniemus plures rerum ſtatus euerſos incuria, ac perfidia eorum, qui arci præfuerunt, quam ſeruatos. Roma tamen à Gallis capta, 2 incenſaque fuerat, ſed capitolij præſidio ex parte ſeruata, pacem auro redemit. At vbi ad imperium rerum euaſit, vrbana munimenta ſeditionum, diſcordiarum, & inteſtini belli ſæpenumero cauſas præbuerunt. Ariſtoteles affirmat inutilem periculoſamque arcem eſſe in optima rep. præberéque eam tyrãnidis opportunitaté quis ambigit? Nam vbi æquo iure inter ciues viuitur æqualia ædificia eſſe debent, non alia populo imminere, atque minari, alia depræhenſa, atque ſubiecta iacere. Optimè Pedianus 3 arcem definit, ſedem eſſe tyranni. Timoleon 4. ſummus ille Corinthiorum imperator, qui patriam primò à tyranno liberauit, & à Syracuſis, quibus auxilio miſſus fuerat, inueteratam ſeruitutem depulit, docuit vrbẽ, quæ arcis præſidio teneretur, vix vnquam ſine tyrannide eſſe poſſe. Nam cum Dionyſium Sicilia pepuliſſet, & ciuibus ſua reſtituiſ-

2. *Plut. in Camillo & Liu li. 5. dec. 8*
3. *Actione prima in Verrẽ.*
4. *Plut. & Probus in Timoleonte.*

ſer, vrbiumque mœnia bellò diſiecta inſtauraſſet, & ciuitatibus ſuas leges libertatemque reddidiſſet, arcem Syracuſanam funditus euertit, & nunc (inquit) ſolida pacis fundamenta gerimus, cum tyrannorum domicilium, ac ſedem euertimus. Arcem ſimultatem, & ciuilem diſcordiam fouere, vel ex hoc vno exemplo oſtendere poſſumus. Lacedæmonij exercitum, cui Phœbidas 5. præerat, Olynthum mittebant, iterque per Thebas amicam tunc ciuitatem vt facerer, opus erat, laborabat tunc inteſtina ſeditione Thebanus populus, & pauciores, qui multitudinem formidabant, Lacedæmonio duci per ſuaſerunt, vt munitiſſimam arcem, quam Cadmæam à conditoris nomine appellabant, occuparet, quodquidem eo conſilio faciebant, vt aduerſæ factioni facilius reſiſterent Lacedemoniorum auxilio adiuti. Cum autem occupaſſet arcem Phœbidas, hoſpitalitatis iura violata eſſe querebantur Thebani. Lacedemonij excuſabant factum id priuati ducis conſilio non publico. Et (vt rei fidē facerent) eum ab exercitu amouerunt pecunia multatum. Arcē tamen nihilo magis reddiderunt, vt qui aſſererent periculoſas eſſe inimicitias

5. Plutar. in vita Pelopidæ

niſi ſimul prius paciſcerentur, & diſſimulato conſilio Lacedæmonij ſummam poteſtatem amicis dedêre, qui tali auxilio freti, principes alterius factionis partim interfecerunt, partim verò in exilium eiecerunt. Et ſic libertatem amiſerunt Thebani, & paucorum potentia, externa Tyrãnide adiuta, tandiu populum Thebanum vexauit, donec Pelopidas 6. vir fortiſſimus, exulibus accitis

6. *Idem ibidem*

& parua ſociorum manu adiutus, patriam hoſtibus cæſis in priſtinam libertatem vendicauit. Periculoſa enim cum in bello, tum etiam in pace, & ocio arcis munimenta ſunt, & cuſtodum ignauia, ſeu incuria nonnunquam ciuem, nonnunquam externum ad Tyrannidẽ

7. *Ex Plutar. Eraſmus lib. 4. Apophtheg.*

inuitat. Pyrrhus 7. Epirotarũ rex, qui Siciliã occupauit, & partẽ inferiorẽ illã Italiæ tenuit, quæ tũc magna græcia dicebatur, bellũque cõtra Romanos periculoſum admodũ geſſit, & mox Macedoniã inuaſit, aliquãdo Athenas venit, benignoq; ciuium hoſpitio exceptus eſt, is poſtquã vrbẽ illã, tũc opulẽtiſſimam, & diſciplinarũ omniũ matrẽ, luſtrauit, in arcẽ Palladis deduct⁹ eſt, ſacraq; magna cũ veneratione fecit, & arcẽ natura aut arte munitiſſimã magna cũ admiratione

contemplatus eſt. Deinde cum diſcederet, inque forum veniſſet, principibus ciuitatis qui eum comitabantur, gratias peringentes egit pro fide magna, quam de ſe habere oſtenderent. Deinde eos monuit, vt in poſterum nulli regum poteſtatem facerent amplius arcem ingrediendi, ne opportunitatem præſidij nactus quiſpiam inuaderet. Gratum conſilium fuit Athenienſibus, vt qui liquidò cognoſcerẽt periculoſum admodum eſſe fortibus viris arcis aditum præbere, & deinceps maiore diligentia portas aſſeruarunt. Hæc Moloſſi regis præcepta ſi tenuiſſent Locrenſes, 8. nobile quondã Italiæ oppidum, & Timæi Platonici alumni memoria venerandum, non amiſiſſent libertatem. Nec Dionyſij Tyrãni crudelitatem, ac libidinem perpeſſi eſſent. Exegerant nanque eum crudeliſſimo bello Syracuſani. Is in Italiam profugit, & quamuis nomen eius propter ſæuitiam compluribus odio eſſet, tamen à Locrenſibus hoſpitij, ac ſocietatis iure benignè admodum exceptus eſt. Atqui non modo vrbis, & agri, verum priuatarum ædium tyranno poteſtatem fecerunt, ille ſæuitiæ, iniuriæque memor, immemor autem humani

8. *Sabell. lib. 8. cap. 9.*

diuiniqueiuris, vrbis arcem, quæ minus diligenter cuſtodiebatur, inuaſit & eandem immanitatem in Locrenſes diutius exercuit, quam in Syracuſanos prius exercuerat. Nam principum ciuitatis coniuges, vbi forma præſtarent rapi iubebat & libidini Satellitum ſuorum exponebat, Virgines ante nuptias adducebat, ſtupratasque ſponſis, procis, patribusve reddebat. Locupletes quoque, aut ciuitate eiiciebat, aut occidi iubebat, vt eorum bona inuaderet. Ita demum pœnas Locrenſes male cuſtoditę arcis dederunt alijsque exemplum prębuerunt, non temerè Tyrannos in vrbem accipiendos eſſe. Tarentini 9 ignauiæ, deſidięque quondam pœnas luerunt, nam cum ſpurij illi Lacedæmoniorum, ob notam materni pudoris relicta patria, ad nouas ſedes quærendas in Italiam ſe recepiſſent Tarentum acceſſerunt, & exploratoribus præmiſſis, animaduerterunt Tarentinam arcem minus diligenter cuſtodiri, quocirca eam repentino impetu occuparunt, vrbemque non modo diripuerunt, verum ad vnum vſque ciues omnes pepulerunt. Et retentis ſolum virginibus, alijs verò omnibus relictis, ſedes ſibi conſtituerunt, ſic vt

9. Liuius lib. 7. Decad. 3. et plutarchus in Fabio vbi pro M. Liuio Salinatore legimus Marcum Lucinut.

teres Tarẽtini vrbe, ac laribus expoliati ſunt, & in perpetuum exilium acti, dũ negligentius vrbis præſidium aſſeruarunt. Eadem tamen Tarẽtina arx longo tempore poſt diligentius aſſeruata à Romanis, vrbis recuperandæ cauſam præbuit. Nam cum ad Hannibalem defeciſſent Tarentini, &. M. Liuius Salinator Arci præeſſet, præſto cum exercitu adfuit F. Maximus, vrbémque per arcem recuperauit, qua ex re ortum eſt illud facetè dictum, cuius non ſolum Cicero, ſed etiã meminit Plutarchus in apophthegmatis ad Traianũ Cæſarem cum ait M. Liuium dicere memento Fabi te mea opera recuperaſſe Tarentum, cui ille verum inquit ais, nam niſi tu amiſiſſes nũquam recuperaſſem. Ex hoc igitur exemplo concludere poſſumus arcem in vrbe liberæ ciuitatis inutilem eſſe, in ſubiecta autem neceſſariam admodum.

Titulus decimus.

VIARVM RATIO, ET DE PORTICIBVS.

Viæ qua materia & qualiter formata ſternendæ & quanta ipſarũ debeat eſſe latitudo: hinc de Porticibus & triuiis ſiue compitis agitur. ARG.

ARearum intra mœnia, platearumque ratio habenda eſt ad ſalubrem cœli aſpectum. Et viæ imprimis ducendæ ſunt directæ à portis ad alias è conſpectu portas, quarum latitudinem quatuor & triginta pedum nonnulli approbant.

1. *Pompō. Læt. tit. 79. de antiqui. vrb Martian. lib. 4. cap 14. Topog. vrb.*

Hæ quidem ſternendæ ſunt ſilice, vbi currus aguntur, ne orbitæ ponderi deſidant. Exemplo Romanorum, qui vias complures in omnes fere Italię oras ſtrauerunt ad curruum rhedarumque opportunitatem quarum partes noſtra quoque ætate integræ cernuntur, vt non longè à Taracina Minturnum vltra via eſt, quæ Appia 1. dicitur, ab Appio Claudio, qui eam ſtrauit Roma Brunduſium vſque Fuit enim apud antiquos maximę laudi vias ſternere. Vnde M. Æmyli[9] & C. Flaminius collegę in cõſulatu cum Ligures viciſſent, duas vias 2. ſtrauerunt, & à ſuis nominibus nũcuparunt, Flaminiam Roma Ariminum vſque, Æmyliã Roma quoque Bononiam vſque. Vbi vero ſilex deeſt, vel magna impenſa aduehitur, vel nullus eſt curruum vſus, coctili laterculo optimè viæ ſternuntur, & præcipuè ad equitandi vtilitatem. Fortius nanque iumenta pedem figunt, nec tam crebro dilabũtur, ſi quando diſtrictæ ſint hyberno

2. *Strabo prope prin pium lib. 5. & Martianus lib 7. cap. 13. Topog. vrb.*

gelu. Humidæque etiam ſatis ſunt quanquam pluuia ex eis cito defluit, paruóque luto polluuntur, Sunt ducendę quoque tranſuerſæ viæ, quæ ad alias portas dirigantur, & in earũ triuiis latiores Plateæ relinquendæ ſunt, in quibus veteres Architecti porticus erigere conſueuerũt non modo ad deambulandi commoditatem, verum ad ſtudia bonarum artiũ. In his Grammatice publica mercede docebatur. Vnde triuialis 3. ſciẽtia dicta eſt à latinis. Apud Athenienſes vero in porticibus philoſophi diſſerebant, vnde nomen ſtoicæ ſectæ adhæſit. Et Cynicæ, vt nonnulli arbitrantur. Diogenes Sinopeus 4. cum quidam eum carperet, quod ſine domo eſſet, ſcitè admodum reſpondit, Athenienſes ſibi pulcherrimam cõdidiſſe, digitóque Iouis porticum oſtendit. In triuiis etiã & compitis ad cõmunem viciniæ vtilitatem expedit ſacella ædificare, in quibus pueri, & mulieres religioſè ſanctéque rei diuinæ dent operã. Diebus enim ſacris (in quibus diuina tantum curantur) omnes in templa maiora conuenire debent, diebus verò profeſtis quibus humana agimus ſatis ſit ſacella adire, quæ in vicinia erunt. Vnde illud Propertij poetę. Flore ſacella tego,

3. Quint.

4. Laert. in Zenone & Diogene.

verbenis compira velo. Et crepat ad veteres herba Sabina focos.

Titulus vndecimus.

DE PRIVATIS ÆDIBVS.

ARG. *In priuatis ædificiis mediocritatem commendat ne fiant ſumptus nimij.*

SEcundum vias priuatæ ædes longo ordine ad pares (ſi fieri poteſt) dimenſiones conſtituendæ ſunt, vt ſpeciem vrbis ornent. Nec quippiam exporrectum habeant, quod viis impedimēto eſſe poſſit. Sic enim viuendum eſt, vt priuata domus deſcripta ſit ad vſum, ac commoditatem familiæ, neque in ea pars vlla ſit vacua, & inutilis. Sicque eius aſpectus ad decorem accedere debet. Nam (vt ait Cicero 1.) Dignitatem viri auget ædium pulchritudo. Aſſerit námque L. Octauiū ædificaſſe in palatio præclaram, & plenam dignitatis domum, quæ cum vulgo viſeretur, ſuffragata domino nouo homini ad cōſulatum putabatur. Sed illud præclarius ab eo dicitur, viri dignitas domo ornanda eſt, non autem ex domo tota quærenda, nec domo Dominus, ſed Domino domus honeſtanda eſt. Plutarchus 2. etiam huius ſententiæ adſtipulator eſſe videtur, vbi ait AElius Tubero

1. *lib. 1. off.*

2. *In vita Pauli AEmylij.*

Pauli filiam vxorem habuit, vir optimus & in rep. ſummæ auctoritatis. Sed ita tenui patrimonio fuit, vt ſexdecim viri ex eadem Tuberonum familia ſimul vnis in ædibus, & modicis quidem cum coniugibus, ac liberis habitarent. In his Pauli AEmylij bis conſulis, ac bis triumphalis viri filia diutius fuit, nec modicæ domus eam puduit, quippè quæ non paupertatem exhorruit, ſed viri virtuté admirata eſt, qui perquam quidem pauper erat. Ego tamen ciuilis viri officium eſſe puto, vbi familiaris opulentia ſuppetat, pulchras habere ædes, Auaritiámque eorum vituperandam cenſeo, qui cũ in ſummis diuitiis eſſent, nihil vnquam ædificauerunt, vt pecuniæ parcerent, poſteríſque arcas complerent, quod ſi tale quid maiores noſtri ſibi perſuaſiſſent, adhuc paſtoris tuguria, & ruſticas caſas in vrbibus haberemus. Pomponium Atticum laudat Cornelius Nepos, quod nihil in vita eius vnquam ædificauerit, ſic & Plutarchus 3. minorem Affricanum, quod ſi præclaras ædes ſtatuiſſent, non putamus illuſtriſſimas illorum laudes obſcuriores eſſe factas, aut citius conſenuiſſe, quod digniſſimam domum ædificaſſent. Non tamen eos laudo, qui rem *3. In vita eius.*

omnem exhauriunt, & magnificentiam illuſtrium virorum imitantur. Odioſum námque fuit Epigramma 4. illud in Neronem. Roma dom₆ fiet, Veios migrate Quirites. Si nõ & Veios continet iſta domus. Cæterum Nero vſus eſt) vt Cornelius Tacitus libro xv. hiſtoriarum abexceſſu diui Auguſti refert) patriæ ruinis, extruxitque domum in qua haud perinde aurum & gemmæ miraculo fuerunt ſolita pridem, & luxu vulgata quam arua, & ſtagna, & in modum ſolitudinum, hinc ſyluæ, inde aperta ſpacia & proſpectus, magiſtris, & machinatoribus, Seuero & Celere quibus ingenium & audacia erat, etiam quæ natura denegauiſſet, per artem tentare & viribus principis illudere. In priuatis tamen ædificiis ſancta illa mediocritas ſeruanda eſt, quæ res omnes mirificè commendat, vt Peripatetici aſſerunt.

4. lib. 1. Epigr. apud Martialem.

Titulus duodecimus.

DE COMMVNIBVS, AC PVBLICIS AEDIFICIIS.

PVblicis in operibus magnificentia longè magis efferenda eſt. Atqui haud

haud ſcio an publica pecunia laudabilius pacis tempore impendi poſſit, quam in communibus ędificiis. Templa enim, fora, theatra, amphitheatra, thermę, emporia, porticus, & eiuſmodi ædificia vrbes illuſtriores, & longè magis conſpicuas reddunt. Inutiles námque impenſæ illæ habētur, quæ ad parui temporis ſpectaculum exhibentur, citóque è memoria labuntur. Illa autem quæ ſolido marmore, atque optimè ſtructa fabrica conſtituuntur, diuturna ſunt, & vel cum vrbibus ipſis corruunt, vel longè diutius permanent. Epheſum vix tēporibus no- *1. Plin.*
ſtris ſui ipſius veſtigium in ſeſe habere *libr. 36.*
ſcimus. At Dianæ Epheſiæ 1. templum *cap. 14.*
perpetuis monumentis literarum extabit. *& 16.*
Id quidē Amazonum 2. fabrica fuit, *cap. 40.*
adeo auguſta, ac ſancta, vt cum Xerxes *2. Pomp.*
Aſiatica omnia templa igni, ferróque va- *Mela. &*
ſtaret, huic vni pepercit, quodquidem *Solinus.*
quanti fuerit extruere, clarè docuit Ero- *3. Valer.*
ſtratus 3. vir deterrimus, qui vt nominis *Max. lib.*
ſui gloriam, poſtquam virtute non pote- *8. cap. 15*
rat, ſaltem ſcelere propagaret, incendiū *4. Et*
templo manu ſua ſtruxit, eadem die (vt *Plut. in*
Cornelius 4. nepos ſcripſit) qua Alexan- *vita*
der magnus pellæ natus eſt, trecenteſi- *Alexan.*
mo oċtogeſimoquinto anno, poſt Ro-

mam conditam. Id tamen templum ne tali gloria carerent Epheſij 5. paulopoſt inſtaurarūt. Dinocratéſque Architectus Macedo operi præfuit, & longè præſtantius reddidit. diuturnæ etiam memoriæ fuit templum eiuſdem numinis apud Magneſios, Apollinis architecti, & Hermogenis Alabandenſis fabrica. In his omnibus ædificiis arearum electio fieri debet, ad opportunitatem, vſumque cōmunem ciuitatis.

5. Strabo lib. 14.

Tit. decimus tertius.

DE FORO.

ARG. *Pro vario ſitu & ſpatio vrbis forum & conſtituendum & metiendum eſſe iubet.*

MAgna quidem diligentia videndum eſt, vt forum optimè conſtituatur, vt enim eius nomen (quod Varro 1. teſtatur) à ferendo dictum eſt, quod illuc res afferantur. Sic cogitandum erit vt iumenta, & homines vndique illuc confluere poſſint, & ſi vrbis mœnia ſecundum mare fuerint, Area fori proximè portum eligenda eſt. Sin vrbs mediterranea erit, in medio conſtituatur fo-

1. li. 5. de lingua Latina.

rum. Eius dimenſio ad vrbis magnitudinem, populique frequentiam metienda eſt. Ne paruum ſit ſpacium ad ciuium vſum, neve populi inopia præ magnitudine vaſtum eſſe videatur, & ſicut anguſta mœnia non magnum deſiderant forum, ne paruum oppidum in ventré creuiſſe videatur, ſic rurſus indecorum eſſet, ſi maxima vrbs anguſtum haberet forum, graciliorſque arui eſſe appareret. Cernimus tamen in quibuſdam ampliſſimis vrbibus, plura eſſe fora, & à generibus rerum dici, vt forum olitorium, Piſcatorium, boarium. Fora diuerſis dimenſionibus inueniuntur, Græci in quadratã formam ampliſſimis, duplicibúſque porticibus conſtituerunt. Itali autem oblõga ſpecie delectati ſunt, vt qui gladiatoria quondam munera, & alia eiuſmodi ſpectacula in foro dare cõſueuerunt, Longitudo tamen ita diſpoſita erat, vt in tres partes diuiſa, duæ facerẽt latitudinem. Alij in orbem cõſtituerunt forum, & in medio deuexum ſpacium reliquerunt, inſtar ſpectaculi, quale eſt in patria noſtra, quod in tota Italia conſpicuum habetur.

Titul. decimus quartus.

DE THEATRIS.

ARG. *Quod Theatra minus probet non eſt multus in eorum ſermone & abſtinet à recenſendis exẽplis quibus veterum anxietatem in ludis celebrandis oſtenderet.*

VEteres in theatris ſtatuendis magnã curam adhibuerũt, vt qui nihil gratius multitudini præſtare poſſent, quam fabulas dare, & ſpectacula ac ludos exhibere. Quæquidem res tanti fuit, vt præmiis allecti à principibus, ac regibus architecti, magna doctrina libros ſcripſerint de theatrorum dimenſione, de Scena & Orcheſtra. Fuit enim imprimis neceſſariũ, vt locum muſicã ratione, & geometrica dimẽſione eligeret architectus, in quo vox quam clariſſimè vagari poſſet, vt ex Scena ad ſpectatorum aures clariſſimè, ſuauiſſimóque ſono perueniret.

1. Loci ingenio ſurdi. Sunt loci 1. quidem nonnulli vel ingenio ſurdi, in quibus vix verborum diſcrimina audiri poſſunt, vel natura diſſonãtes, qui vocem in altitudinem elatam ita repellunt, vt in imum eam deprimere videantur: alij vndique imaginem reddũt, & circumſonãtes vocẽ circumagunt adeo, vt diſſoluatur, extinguatúrque ſine certa verborũ ſignificatione. Alij reſo-

nant, & ex imagine vltimos caſus duplices auditoribus reddunt. Alij conſonantiã accipiunt, & quaſi multiplicem vocẽ ex vna faciũt. Quocirca in electione loci ad theatrum ſtatuendum magna cura fuit adhibenda, emendandúſque locus doctrina, ac diligentia architecti, in ſingulis etiam partibus elaborandum fuit. Nam proſcenij pulpitum acutiſſimã rationẽ exigebat, ſic etiam Orcheſtra, 2. in qua ſedibus loca ſenatorum deſignabantur. Scenæ ad fabularum argumentũ, ac rationem conſtituebantur. Earũ genera 3. tria erant, vnum quod tragicum appellabãt, id ſolidabatur columnis, faſtigiis, ac ſignis, reliquiſque regalibus ornamẽtis. Secundum Comicum dicebatur, in quo ſimilitudo quædam ducebatur ad imitationem priuatorum ædificiorũ. Tertium Satyricum quod ornabatur arboribus, ſpeluncis, montibus, reliquiſque rebus agreſtibus. horum quodque ſuam dimenſionem habebat ad carminis harmoniam, & actoris mimorúmque rationem, hoc tamen cõmune erat omnibus ſpectaculis, eorúmque partibus, vt parietes nõ pinnis, ſed exporrectioribus coronis præcingerentur. Vox enim in vnã partẽ demerſa aliquãtulum morabatur,

2. Orcheſtra præſtantior locus in theatro.

3. Scenarum tria genera.

priuſquàm in area diſſiparetur, quaſi retêta à murorũ corona, & ſic ſuauiꝰ clariuſque ad aures ſpectatorum perueniebat, longéque melius intelligébatur. Sed hæc Theatrorum ratio temporibus noſtris minꝰ neceſſaria eſt. Fabulæ enim omnes reiectæ, exploſæque ſunt, & ſeueritate moris, religioniſque ſanctitate vrbibus eiectæ, quocirca ſuperuacaneum omnino eſſet, de ſtatuendis Theatris plura dicere, cum vetera ſpectacula diruantur, & noua neutiquam ædificentur.

Titulus decimuſquintus.

DE BIBLIOTHECA.

ARG. *Bibliothecæ curam commẽdat vt loco idoneo extruatur & ſtudioſè adornetur, exemplo veterum qui in condendis bibliothecis & voluminibus vndecunque comportãdis præclaram operam nauarunt.*

BIBLIOTHECA ſalubri, ac quieto loco conſtituenda eſt. Nec permittendum erit, vt ciues noſtri tanto munere fraudentur. Nam 1 ſi palęſtra quæ corpus adiuuat, tanto ſtudio, tantaque impenſa in pleriſque vrbibus ſtatuitur,

1. Bibliothecæ laus per comparationẽ.

quanto magis bibliotheca ornanda erit? quæ pabulum mentis bene inſtitutæ eſt, & exercitatio animi ingenui. Et ſi certaminum victores magnos honores meruerunt, vt in conuentu ſtantes, palma, & corona decorarentur, & redeuntes in propriam patriam quaſi victoria triumphantes, quadrigis inueherentur, & veſte publica, perpetuoque victu alerentur. Quanto magis efferendi ſunt viri doctiſſimi, qui diſciplina, & moribus remp. adiuuant, & ſcriptis ſuis ea omnia memoriæ cõmendant, quę poſteris ſeculis profutura ſint? Bibliothecæ locus 2 eligatur, qui ad orientem ſpectet, acies nanque oculorum matutinũ lumen poſtulat. Nam ſi ad meridiẽ, vel occidentẽ ſpectaret, venti, qui locũ perflant, humido pallore librorũ volumina corrũperent tineaſque procrearent, quibus libri exedũtur, corrũpunturque. Poliãtur parietes opere tectorio, adornẽturq; viridi colore, viridia enim omnia oculis pro- ſunt, acrẽque aciem reddũt. Laudantur ſummopere Attalici reges, 3 qui ſtudio diſciplinarum inducti, nobilem bibliothecam Pergami ad communem ciuiũ, peregrinorumque vtilitatem, ac delectationem inſtituerunt. Hanc Pergameã

2. Eiuſdẽ ſitus.

3. Volaterranus lib. 13. anthrop. cap. 4 & Alex. ab Alex. li. 2. c. 30

bibliothecam Plutarchus in M. Antonij vita ſcribit largitum fuiſſe Antonium Cleopatræ, in qua ducenta librorum milia fuerant, teſtemque Caluiſium Octauij amicum inducit. Sic & Ptolemæus 4 Aegypti rex eodem ſtudio, ac cupiditate pellectus, longè maiore impenſa, ac diligentia Alexandriæ bibliothecam cõſummauit, in qua quadraginta milia librorum volumina fuiſſe memorantur, hi omnes libri fortuito incendio perierunt in prælio Cæſaris contra Achillan 5 regiæ militiæ præfectum. Nam cum regia claſſis forte ſubducta iuberetur incendi, ea flamma vrbis partem inuaſit, & ædes, in quibus libri reconditi erant, omni ex parte exuſſit, quoquidem incẽdio miſerandam iacturam diſciplinæ omnium bonarum artium effecerunt. Certatim ſiquidem ſcriptores omnium gẽtium, omniumque terrarũ illuc volumina ſua deferebant, quaſi in theatrum, palęſtramque ſapientiæ, ac doctrinæ. Eo nanque loci muſis, & Apollini ludi celebrabantur, in quibus magnis muneribus expoſitis Poetæ, Oratores, ac Philoſophi ſeorſim inter ſe certabant, & victores præmia, & honores ſecundo pene totius orbis terrarũ rumore accipiebãt,

4. Sabell. Enn. 6. lib. 7. & Aul. Gell. lib. 6. ca. vlt.

5. Sabell. loco prænotato.

eorumque volumina, ac ſcripta Bibliothecæ inſerebãt. Quodquidem ſtudium ita animum iuuenum incendebat, vt nemo ſatis ſibi eruditus videretur, niſi in his certaminibus laudem meruiſſet. Habuerunt & Romani 6 plures bibliothecas, cum publicas, tũ priuatas. Sed diuturnitate temporis, & bellorum tempeſtate omnes perierunt, quarum ſi qua veſtigia extarent, magnis nos laboribus liberarent, & obſcuriores literarum tenebras lumine vetuſtatis illuſtrarent.

6. vt Lucullus apud Plutar. in vita eius Aſinius Pollio apud Plin. lib. 35. ca. 2. & lib. 36. ca. 2. & lib. 7. cap. 30.

Titulus decimusſextus.

DE AEDIBVS SACRIS.

ARG. *De loco agitur vbi templa extruenda ſint, déque ipſorum longitudine & latitudine.*

DILIGENTIA magna in arearum diuiſione videndum erit, vt ædes ſacræ opportunis locis ædificentur, quaquidem in re imprimis cogitandum eſt, ſacrarum ædium alias commoditati ciuium accommodatas eſſe, alias eorum duntaxat, qui ſacris initiati, religionique addicti contemplationi diuinorum inſeruiunt, contemptis omnibus

rebus humanis. Eiuſmodi ædes ſolitudinem exigunt, & locum quietum ab omni multitudinis conuitio, ciuilique tumultu. Ideo ſemouendæ ſunt ab hominũ cœtu, & ab aſpectu priuatarum ædium, & vel in pomœrio ædificãdæ, vel extra mœnia. Illę autẽ, quę ad cõmunem vſum cõſtituuntur, areã habere debent, vel non lõgè à foro, vel in magna vicinorum frequentia, quò facilè illuc ciues quotidie peruenire poſſint, & fœminæ, puerique honeſto aditu accedere. Ædẽ (quam Baſilicã 1 appellant) cui ciuitatis pontifex præeſt, loco edito in medio vrbis omnes architecti ædificandam cenſent, vt ex ea maxima mœnium pars cõſpiciatur, in eius nanque tutela ciuitas omnis eſſe videtur, & illuc omnes diebus ſacris confluũt quaſi ad ſpectaculũ diuinarum, maximarumque rerum. His editis, excelſiſque locis antiqua ſuperſtitione veteres Iouis, Iunonis, & Mineruæ ædes ſtatuebant ingenti, atque admirabili, & impenſa pene innumerabili. Triplex ratio ſacrarũ ædiũ 2 fuit apud veteres. Prima Doricorũ exemplo. Secũda Corinthiorum. Tertia Ionicorũ. Ædes Doricæ ſine deliciis erant, & ſeueritatem magnam habebant, cum magnifi-

1. AEdes Baſilica cui vſui deſtinata

2. AEdiũ ſacrarum triplex ratio.

cẽtia, & pompa, hoc exemplo penes omnes nationes Mineruæ, Marti, & Herculi ædes faciebant, Arbitrantes virtutum numina ſola ſeueritate, & grauitate venerari. Corinthiæ autem cõtrà affluebãt deliciis, foliis, floribuſque ornabantur, & graciliore quadam ſeueritate decorabãtur. Hac ſpecie Veneri, Floræ, Proſerpinæ, & fonti decorem augebant, vt qui arbitrarentur hæc numina his deliciis propiciari. Ionicæ verò ædes ratione quadam mediocritatis conſtituebãtur, à ſeuero enim more Doricorum, & à temeritate Corinthiorũ temperabantur, qua facile Iunoni, Dianę, & Libero patri ædes ſtatuebant, prę ſe ferentes mediocritatẽ his diis gratiſſimã eſſe. Hæc antiquarũ rationũ memoria noſtro quoque tempore in ædificandis variis ædibus ſacris non erit omnino inutilis, ſed & alia quædam generalia præcepta tradũtur, non contemnẽda, vt ſic diſtribuatur ædis longitudo, 3 vt latitudo ſit eius dimidia pars. Sitque ædes quadrifariam partita, Siniſtra ad orientem ſpectet, dextrà ad occaſum. Antica ad meridiẽ, poſtica ad ſeptentrionẽ. Aræ quoad fieri poteſt ad orientem ſpectent, vt ſupplicantes, ſacrificanteſque exorientia

3. Aedis ſacræ latitudo lõgitudinis medium eſſe debet.

ſimulachra videantur ſpectare. Sed ſi, loci natura id minus pateretur, videndum erit, vt aræ maiorem partem templi conſpiciant. Si ſecundum flumina ædes ſint, ripas ſpectare debent Aræ, Si verò ſecundum publicas vias, ita ſunt in conſpectu conſtituendæ, vt eas prætereuntes intueri poſſint, & ſimulacra venerari, ac ſalutare. Si ſingula quæque publica priuataque opera, quæ intra mœnia fiunt deſcribere, aut metiri vellem, nimis lõgus fortaſſe viderer, modũque volumen progrederetur, idcirco finem huic libro præſcribere deſtinaui. Nam ſi architectos adhibebunt (vt ſuperius dixi) qui fabricæ præſint, omnia emendatè ædificabunt, nec indigebunt ſcriptis præceptis, cum ædificandi ratio viuum potius præceptorem exigat, quã mortuum ratiocinatorem. Eſt & præterea verum quod vulgo dici ſolet, longè melius in propria area indoctum dominum, quam doctiſſimum architectum in aliena ædificare. Diligentia enim & diuturna cogitatiò domini ſolertiam doctrinamque artificis ſuperat.

4. Tranſitio ad ſequẽtem librum. Octo ſuperioribus libris 4 ſtudia pacis (quoad potui) complexus ſum. In ſequenti autẽ de his rebus, quæ ad difficillima bello-

rum tempora ſpectant tractabo. Vt enim malus gubernator habetur, qui nauim tranquillo tempore optimè gubernaret, reflantibus verò ventis negligeret. Et vt minus diligens medicus haberetur, qui præcepta ſecundæ valitudinis traderet, aduerſæ autem relinqueret. Sic ſi quis inſtituta pacis præſcriberet, & ea quæ ad bellum ſpectant omitteret. Igitur ne pacis hæc neceſſaria admodum, & perdifficilis inchoato operi deſit, eam breuiter tranſcurrere feſtinabo.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS Caietani Libri octaui de Inſtitutione Reipub.

FINIS.

TITVLI LIBRI NONI.

Procœmium ad Sixtum quartum Pontificem Maximum,
De belli ratione, & conſilio
Periculoſum in rep. eſſe ſe belli autorem polliceri,
Sit ne decernendum propagandi imperij gratiâ,
Moderãdam eſſe cupiditatẽ viuendi,

Fallacem eſſe belli fortunam, titulus primus.
De imperatoribus belli eligendis,
Quibus virtutibus, atque artibus abundare debeant,
De Imperatoris officio,
Præcepta frugalitatis, aſtutiæ, & prudentiæ,
Imperatores ingenij magis quàm virium munera præſtent, titul. ſecũdus
De officio Imperatoris, qui militiæ vrbanæ præeſt.
Præcepta calliditatis, Præcepta cuſtodiæ.
De clementia Imperatoris in ſubiectos, titulus tertius.
Scribendæ militię ratio,
De ętate, forma, & indole tyronum,
De ludicris armorum certaminibus, titulus quartus.
Qua ętate milites pręficiendi ſint,
Principia, & caſtrorũ magiſtratus, titulus quintus.
De pręmiis, ac muneribus militaribus, titulus ſextus.

AD SIXTVM QVARTVM PONTIFICEM MAXIMVM,

Libri Noni Prooemium.

Omnibus ex virtutibus tuis quæquidem plurimæ ſunt, ac pene diuinæ Sixte pater clementiſſime, nulla gratior nullaque admirabilior mortalibus videtur eſſe liberalitate, ac beneficẽtia, qua reliquos omnes homines adeo antecellis, vt tibi ſoli ſimilis eſſe videaris. Tribuis nanque quotidie ita multa his ques charos habes, quoſque bene de te, deque hominũ genere meritos cernis, vt beatiores interdum iudicentur illi, qui tua fruuntur liberalitate, quam tu ipſe, qui tã multa, tamque magna elargiri potes. Et profectò nihil hominis natura melius habere poteſt, quam vt velit. Nec fortuna ipſa maius, quam vt poſſit plurimis commodare. Sed cum ſingulorũ opes tenues pleriſque ſint, vt (ſi maximè etiam cupiant) nequeant bene merentibus liberales eſſe, aut parẽ gratiam habere, ſoli reges, ac principes largi, benefici, ac magnanimi eſſe poſſunt, quibus virtutibus cum præſtant, iure optimo qui imperent digni ſu[illegible]. Cum verò carẽt, reliquis hominibus pares ſiunt, cum non intelligant, quibus bonis cæteris mortalibus præferendi ſint. Chilo Lacedæmonius (qui vnus è ſeptem Græciæ ſapientibus fuit) virtutibus pene omnibus affluebat. Nulla tamen magis gloriabatur quã benignitate, 1. ac liberalitate. Proinde cũ iam ſenio affectus eſſet, ſæpenumero gloriabundus dicere ſolebat, nihil ſe in omni vita ingratè vnquam egiſſe. Magnam libe-

1. *Vide Laert.*

2. Pauſanias in Bœoticis.

ralitatis laudem apud antiquiſſimos aſſecutus eſt Etheocles, 2 natuſque putabatur ad benignitatem, ac largitatem, is hunc affectum non modo pro virtute, ſed pro diuino quodam numine habuit. Nam primus omnium gratias deas eſſe dixit, eiſque templum miro decore erexit, ſacrificiũque magnis largitionibus inſtituit. Fuit enim Etheocles Orchomeniorum rex opulentiſſimus, nam Orchomenon quondam vrbs Bœotiæ tantæ potentiæ extitit vt à Thebanis tributa acciperet Et Homerus pares diuitias Orchomeniorum, & Thebanorum facit. Hæc de liberalitate hoc loco dixi, quia in ſequenti volumine de bello ſcripturus ſum. Nullaque virtus duces, Imperatoreſque exercituum magis commendat, quam liberalitas, quaquidem milites ſuos firmos in officio perpetuò ſeruãt, & inimicos benignitatis ſpe ſemper ſibi alliciunt. Tu tamen Pontifex maxime his præceptis non eges, ſtudia nanque tua pacis ſunt, nihiloque magis efficis, quam vt vniuerſa Italia in pace degat, ſi qui tamen nouarum rerum cupidi, aliquod conflarent incendium eos comprimis, ſtudioſis pacis faues, oppreſſis ades, res difficillimas cõponis, illis autem qui contumaces ſunt, quique minus dicto auſcultant minaris arma atque inimicitias. exercitumque quẽ expeditiſſimũ habes in eos paras, qua formidine perciti omnes Itali pace, atque ocio fruuntur. Hoc conſilio quõdam vſi ſunt Colophonij, vt pacatam tenerent

Ioniam

Ioniam, & vniuerſam Græciam. Præſtant enim equeſtribus copiis & vbi inter aliquos bellum oriebatur, Oratores de pace agenda mittebant, quam ſi minus aſſequebantur, equitatus auxilio bellum dirimebant. Vnde inter Græcos ortum eſt prouerbium, Colophonem addidit, cum ſignificare volebant extremam manum operi impoſitam eſſe, quodquidem etiam latini veteres vſurparũt, Et Colophonem pro finito aliquando poſuerunt. Vt Feſtus etiam pompeius de verborum ſignificatione meminit.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS CAIETANI Liber Nonus de Inſtitutione Reipub. incipit.

Titulus Primus.

DE BELLI RATIONE, ET CONSILIO, PERICVLOSVM IN Rep. eſſe ſe belli auctorem polliceri, ſit ne decernendum bellum propagandi Imperij gratia, moderandam eſſe cupiditatem vincendi, fallacem eſſe belli fortunam.

ARG. *Ita de bello diſſerit vt ei tamen pacem ob infinita eius commoda & belli dubios euentus anteponat & redarguat nimiam regnandi cupiditatem.*

BELLVM Pacis tantum gratia ſuſcipiendum eſt ab his, qui reip. præſunt. Idcirco feciali populi Romani iure (vt ait Cicero 1 nullum bellum iuſtum dicebatur, niſi quod pro rebus iniuſtè ablatis repetũdis gerebatur, aut quod ante pater patratus denũciabat, indicebatque. Cuius rei formam priſcis verbis, & elegãti admodum oratione deſcribit A. Gellius 2 quãquidem conſulto in præſentia præterire decreui, cùm quod eius libri in manibus ſunt, & facile quiſque lectitare poterit, tum quod iam diu exoleuit, & à conſuetudine noſtri temporis aliena eſt. Propulſandi belli ratio latè patet. Natura enim 3 hoc beluis, ac feris præſcribit, quod ratio doctis hominibus perſuadet. Neceſſitas autem, indoctos compellit, vt ſe, ſuaque tueantur, & omnẽ vim quacunque ope, cõſilio ve poſſint à corpore, à vita à fortunis propulſent. Videndum tamen eſt ne deſidia, ignauia ve noſtra vagos homines ad iniuriam

1. lib. 1. off. cap. Atque in Rep. maxime &c.

2. cap. 4. lib. 16.

3. ex Ciceronis Milenianа.

inuitet. Fit enim ſæpenumero, vt opportunitas, & manifeſtę prædę ſpes animos auidiores reddat, & manus ad rapinam promptiores efficiat, quocirca copiæ etiam in pace habendæ ſunt. Non quibus bellum inferre poſſumus. Nam res nimij impendij, nimiique laboris eſſet, ſed quibus fines noſtros ab expulſionibus, ac latrociniis tueri valeamus. Vel vbi maior vis impulerit, tali auxilio noſtris hominibus occaſio detur, vt pecora deducant, ſuáque omnia ex agris in oppida conferant, & qui lignatũ, pabulatũ, aquatũve progreſſi eſſẽt, intra munimenta ſe recipiant. Eſt enim res non parua primos belli impetus ſuſtinere, & quaſi acuti gladij aciem ludificare. Improuiſus nanque ille terror mentem hominibus conſiliũque eripit, & membra omni ex parte debilitat. Maiora ſibi quiſque fingit, quæ ignorat. Et primus pugnę cõgreſſus difficilis ſemper habitus eſt. Vera nanque eſt illa Scipionis ſententia plus animi eſſe inferenti periculum, quã propulſanti. At poſtquam ad arma conclamatum eſt, domumque reditio ex agris facta, conuenit ordo militaris, vigiliæ, ſtationeſque diſponuntur, quiſque animum colligit, hoſtem cernit, nec

tumultuario prælio aut agminibus decernit. Sed ordine, atque acie diſpoſita pugnandum cenſet, Tunc ea quæ pauor maiora fingebat, ratio longè minora eſſe edocet, & ſibi quiſque prçſcribit quid facto opus eſt. Nec improuiſi pereunt, verum in dies magis magiſque confirmantur. Hoc igitur pacto victoria plerunque potiuntur, qui iniuria affecti ſunt, hoſteſque vlciſcuntur & patriam ab omni ſeruitutis iugo vendicant. Inferendi 4 verò belli ratio longè magis auguſta eſt, & conſilio maiore indiget. Nec ſatis eſt conſiderare nos pro rebus iuſtè repetundis certare, iuſtumque bellum indici poſſe. Sed videndum eſt quantæ vires noſtræ ſint, quantæque aduerſariorum, quales milites, qui ſocij, qui vectigales, quo etiam ſtudio in nos animati: quanta ſit pecunia publica. Nam tributa priuatis imperare odioſum eſt, & quamprimum inuidiam ciuium facit. Eſt quoque cogitandum, quibus munimentis vrbs valida ſit, quibuſque commeatibus firmata, quo præſidio oppida, caſtellaque ditionis noſtræ teneãtur, quibuſque machinis armamentarium abundet. Hæc & ſimilia multa voluntanda ſunt, quæ tum vel maximè

4. Diu cõſultandũ priuſquã bellũ inferatur.

dignoſcuntur, cum portis clauſis hoſtis à mœnibus, fundis, ſagittis tormentiſque lapidum arcetur, ac propellitur. Conſilium, virtus, & ſcientia rei militaris in bello adiuuant, ſed fortuna plurimum præſtat, quocirca vera eſſe cernitur ſententia illa Hannibalis 5 ad Scipionem, cum ait, Nunquam minus euentus rerum reſpondere, quam in bello, ideoque meliorem, tutioréque eſſe certam pacem, quàm ſperatam victoriam. Quid quod multitudini credendum eſt cuius fides ſemper ex fortuna pendet, & hominibus plerunque miſtis ex varia gentium colluuione, quos nulla patriæ pietas, nullus Dei metus, nulla religio retinet, ſed ſola ſtipendij merces allicit. Omnis inferendi belli conſultatio (tametſi plurima ſuppetãt, quę vſui ſunt) in libera ciuitate periculoſa eſt. Cũ enim res ad ſenatum refertur, non omnes in vnam ſententiam veniunt. ſed alij veritatem ſequũtur, quæ (vt Plato in legibus 6 ſcribit) res præclara eſt, verum non facile perſuaderi poteſt. Alij autem auram popularem captant, & vulgi rumorem hauriunt in eamque partem ruũt, in quã populus aſpirat, hi plerunque falluntur. Nihil enim rerum mortalium tam

5. *Vide Plut. in vtriuſque vita.*

6. *Dialogo 2.*

inſtabile, ac fluxum eſt, quam voluntas, ſenſuſque ciuium, qui non modo improbati (vt ait Cicero) iraſcuntur, ſed etiam in rite factis ſæpe faſtidiunt & vbi ea, quæ fore arbitrati ſunt minus ſuccedunt, auctoribus ſententiæ (quam paulo antè probauerãt) ſuccenſent, ſeſeque ab illis illuſos clamitant quaſi illi fortunam populi in conſilio habere potuerint, vel alius in alium culpam refert, vt in aduerſis rebus fieri ſolet. Hinc conſpirationes, ſimultates, inuidiæque oriũtur, quæ nihil aliud, quam vltionis tẽpus expectant. Ideo prudens vir plurimum cogitabit, antequam inferendi belli manifeſtam ſententiam dicat, ne tale onus ceruicibus ſuis imponat, ſub quo decidat. Nam vbi occaſio vindictæ appetit, vt quiſque acerbiſſimè crudeliſſiméque in auctorem belli oblatrat, ita quam maximè collaudatur. Atqui ipſe durioris ſententiæ auctor neutiquam (ſi aliter acciderit) ſibi indulgeri putat. Idcirco timore percitus, vel nouis rebus ſtudet, vel in malo conſilio perſeuerat. Labienus vir fortunatus, ac diues, qui Cingulum oppidum in agro Piceno ſua pecunia exædificauit, Pompeianas partes 7 nimia auiditate ſecutus eſt, proin-

7. *Plut. in Cæſare & Strab. lib.* 14.

de veniam, gratiamque nequaquam à victore etiam clementiſſimo ſperare poterat. Nam cum de pace inter Cæſaris & Pompeij milites ageretur exclamauit Deſinite de compoſitione loqui. Nam vobis niſi Cæſaris capite delato pax nulla eſſe poterit. Iuba 8 quoque Numidarum rex, & Petreius reparati rurſus in Cęſarem belli auctores poſtremo victi, & extruſi ab omnibus ciuitatibus, deſperata omni ſalute, vt per virtutem ſaltem cecidiſſe viderentur, ferro inter ſe pugnarunt, verum imbecillior Petreius à rege traiectus periit. Iuba cũ conaretur gladio ſibi ipſi vim afferre, nec poſſit ſeruum ſuum exorauit, vt ſe interficeret. Liceret id de Catone 9 dicere, qui ſe ipſum ferro tranſegit, & cum non ſtatim mors ſequeretur, obluctatione ex ſuſpitione à familiaribus cognita, paſſus vulnus à medico obligari, deinde per ſpeciem ſomni hominibus remotis, exulcerata rurſus recẽti plaga crudeliſſimè ſuis manibus præſtanti ac forti animo ſe interemit. Sed anteactæ vitæ ſeueritas, morumque grauitas facile oſtẽdunt eum non veniæ (quam facilè impetraſſet) deſperatione id egiſſe, ſed ne patriæ libertatem vnius ciuis dominatu

8. Plut in vita Cæſaris & Sabell. li. 7. Enn. 6

9. Idẽ in vita Catonis.

oppreſſam cerneret. Hanc igitur partem ex Laberij ſententia concludendam cenſeo, qui ait, ita cũ inimico agendum eſſe vt cogitemus eum aliquando nobis amicum fieri poſſe. Inter complures Scipionis virtutes Titus Liuius lib. xxiiij. ſecundi belli punici hanc vel præcipuè laudat, aſſerens tantam in eo comitatem, ingenijque dexteritatem fuiſſe, vt non modo Syphacem barbarum, inſuetumque Romanis moribus, ſed Haſdrubalem hoſtem ipſum infeſtiſſimum facundè alloquendo ſibi conciliaret. Hæc ſi in aduerſis ſæpe accidunt, in quibus ciuium mentes labiles fluxæque ſunt, quid in proſperis cũ omnia ſecũda, lætaque ſuccedũt, & in dies meliora ſperamus? Ecce inuidia obrepit, & vbi fortuna fauet, liuor peſſundat. Nam qui gloria nequaquam principibus pares eſſe poſſunt, calũnia, & odio inſultant. Teſtis ſit Coriolanus, 10 qui ob rem bene geſtam miſeri, indignique exilij pœnas tulit. teſtis quoque apud Atheniẽſes Themiſtocles eodem fere tẽpore vt refert Cicero de claris oratoribus libro quarto his verbis. Bellum volſcorum illud grauiſſimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem tempore quo

10. *Vide etiã Plut. in vtriuſque vita.*

Perſarum bellum fuit, ſimiliſque fortuna clariorum virorum. Siquidem vterque cum ciuis egregius fuiſſet, populi ingrati pulſus iniuria, ſe ad hoſtes contulit, conatumque iracundiæ ſuæ morte ſedauit. Quid de Scipione dicã cui virtus gloriam, gloria autem tot æmulos peperit, vt ſeruatæ, reſtitutęque patriæ & propagati etiam populi Romani pœnas luerit? Audi victum ab eo Hannibalem, quam de ciuium ſuorum inuidia conqueratur, cum frendens gemenſque, ac vix lachrymis temperãs, Carthaginienſium legatis (qui eum edicto in Aphricã reuocabant) reſponſum afferret, vicit Hannibalem non Romanus populus toties cæſus, fugatuſque, ſed ſenatus Carthaginienſis obtrectatione atque inuidia, neque hac deformitate reditus mei tam proconſul Scipio exultabit, atque efferet ſe, quàm Hanno, qui domum noſtram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppreſſit. Vicit Iulius Cæſar Gallias II vitus vrbis antiquum incendiũ, & cõplures recẽtes iniurias, animũ tamẽ æmulorũ ſuorũ ſubigere nequiuit. Nunquã tamen impetrare potuit, vt ex literis, quibus triumphũ ſibi decerni expectabat, ad ſenatum referretur

II. hac de re cõmentaria eius extant.

& dum Lentulus conſul ſe non defuturũ reip. polliceretur, dum modo audacter ac fortiter ſententias in Cæſarem dicere velint. Dum Põpeius ipſe inimicitias eius ſuſcipit, quod dignitate neminẽ ſecũ exæquari vellet, Cæſar vniuerſũ terrarũ orbẽ miſcet, imperioque patriæ, & omnium gentium potitur, non ſine magna ac miſerabili inimicorum, ac ciuiũ ſtrage. Sed ne multus in exemplis recenſendis ſim, hoc ſtatuendũ arbitror, nihil periculoſius eſſe in libera ciuitate, quã ſe auctorẽ belli polliceri, quodquidem etiã mihi facere videtur, qui apertè in ſenatu ſententiã dicũt, bellũ eſſe ſuſcipiẽdum. Solõ 12 ſapiẽtiſſimus habitus eſt Is tamẽ ne liberè quidẽ ſententiã diceret, bellũ aduerſus Megarẽſes pro repetẽda Salamine decernẽdũ eſſe, ſubitã inſaniã ſimulauit. Deformiſque habitu vecordiũ more Athenienſes in certamen allexit, verum ſuccedente fortuna, cum Salamine potiti eſſent, omnes conſilium laudauerunt. Solon autem ſimulatę dementiæ clypeo ſe protexerat; vt ſi res minus ex ſententia ſuccederet, dictorũ, factorumque veniam conſequeretur. Solet etiam plerunque in diſceptationem cadere, ſit ne decernendum bellum

12. Verſus autẽ recitabat quib. perſuaſiſſe dicitur atque hi leguntur apud Laert. li. 1.

propagandi imperij gratia, vbi aliqua vincendi occaſio oſtẽdarur. Hoc qui affirmant eſſe agendum, ſententiam illam tragicã Euripidis 13 vſurpãt. Si ius violandum, eſt regnandi cauſa violandũ eſt cæteris in rebus pietatẽ colas, landãtque ſũmopere leges Lacedęmoniorũ, quod ad imperandũ ſtatutę eſſe videantur Dicũtque plurimas ciuitates bello nõ modo incolumes euaſiſſe, verũ illuſtratas, auctaſque eſſe, at vbi quieuerũt in pace, & ocio rubiginem ſicut ferrum contraxiſſe, & paruo tempore obſcuras eſſe factas, atque ignauia perijſſe. Parthos etiã efferunt laude, quod cum per deſidiam Macedonum ſerui eſſent, virtute & armis eorum domini euaſerint. Qui vero quietem, & pacem laudant, & quemque cõtentũ eſſe debere ſuis finibus præcipiunt, multas nobiles, atque opulentiſſimas vrbes bello euerſas referũt, pleraſq; autã pace, & ocio ſeruatas, pacis ſtudia magis admirãtur, in quibus bonarũ artium disciplinæ, & veræ virtutes quaſi theatrũ laudis inueniuntur, quam belli, cũ furor dominatur, & de ſtrage, ac ſanguine triũph' ducitur Hęc & ſimilia argumẽta in vtrãque partẽ afferũt, vt iuuenes apud Sophiſtas cũ declamatiõibus exer-

13. apud Cice lib. 1. eff.

centur. Magna eſt gloria rei militaris, & haud ſcio an omnium maxima, & negare nemo poteſt ſumma quæque imperia bello, & armis quæſita eſſe, iacerentque in tenebris nomina nobilium fere omnium ciuitatum, niſi rerum geſtarum ſplendore illuſtrarentur, nec tantam laudem conſecuta eſt vrbs Athenarum, quę mater omnium diſciplinarũ vocari meruit, quantã Roma ipſa, quę ſedes imperij totius orbis terrarum fuiſſe cernitur, quãuis neutra expers alterius laudis eſſe voluerit; Nam Roma omnium bonarum artium ſtudijs claruit, & Athenę belli gloria nõ caruerũt, vtraque enim ciuitas armatam, inermemque Mineruam coluit. Nos tamen pacis artes magis ſequimur, eiſdem erudiri vel maximè ciuem noſtrũ cupim⁹ quãdo ſecurius, tutiuſque ad animi tranquillitatem ducunt, & eam ſcribimus remp. quę viam fœlicitatis affectat. Igitur contenti finibus noſtris bellum nõ niſi neceſſarium agamus, vel ſi eos vſpiã progredimur, finem quãprimum imperandi cupiditati pręſcribamus, quodquidem comprobaſſe videtur etiam armatus Hannibal, cũ ad Scipionem ait. Optimum enim fuerat eam patribus noſtris mentẽ datã a dijs eſſe, vt vos Italię, nos Aphri-

cę imperio contéti eſſemus. Sed prętcrita magis repręhendi poſſunt quã corrigi. Ductus belli pœnitentia videtur Hannibal, poſt victoriam tot annorum, profligato, cęſoque toties exercitu Romano, interemptiſque cõſulibus, & victa penè vniuerſa Italia, quibus rebus id cõſecutus eſt vt omnium iudicio pręferretur ducibus, imperatoribuſque omnib' externarum gẽtium. Quid alij efficere debent, ad quos vel nulla, vel exigua admodum militaris gloria peruenit? ſed inanis laudis ſtudium & cęca regnãdi cupiditas homines plerumque rapit, vt nullis finibus contenti ſint, nulloque pacis munere oblectentur. Scytharum legatos ſic locutos 14. ad Alexãndrum regẽ refert Curtius: Si dij habitum corporis tui auiditati animi parem eſſe voluiſſent, orbis te non caperet, altera manu orientem, altera occidentem contingeres, & hoc aſſecutus, ſcire velles vbi tanti numinis fulgor conderetur, ſic quoque concupiſcis, quod non capitur, ab Europa petis Aſiam, ex Aſia tranſis in Europam. Deinde ſi humanum gen' omne ſuperaueris, cum ſyluis, & nubibus, & fluminibus, feriſque, ac beſtijs geſturus es bellum. quid? tu ignoras arbores magnas

14. Legatorum Scythiæ ſententia ad minuendam regni cupiditatem ſpectans.

diu creſcere, vna tamen hora extirpari? ſtultus eſt qui fructus earum ſpectat, altitudinem non metitur, vide nedum ad cacumen peruenire contendis, cum ipſis ramis, quos comprehenderis decidas. Leo quoque aliquando minimarum auium pabulum fuit, & ferrum rubigo conſumit, nihil tam firmum eſt, cui periculoſum non ſit etiam ab inualido. Præclara mihi videtur hæc ſententia Scythica, quæ moderandas eſſe cupiditates admonet, & conditionem humanam

15. *Plut. in Pyrrho et Sabell. Enn. 4. lib. 8.*

edocet. Cyneas 15. quoque Theſſalus vir admirabili memoria, & eloquio tali, vt Demoſthenis auditor fuiſſe liquidò dignoſcatur cum Pyrrhum regem nimis incitatum in bellum Italicum cerneret, iocundè eum rogauit, victis Romanis quid agemus? vincem⁹ (inquit Pyrrhus) Siciliã. Et rurſus ea victa quid? à Libya & Carthagine (Pyrrh⁹ ait) quis abſtineat. Deinceps (ait Cyneas) his victis erit ne finis militię noſtrę? Hic (rex ait) nequaquam, ſed Macedoniam, Græciam, & reliquas mũdi partes cum hac potẽtia facile ſuperabimus. Tum Cyneas ſed ſubactis omnibus quid acturi ſum⁹? Pyrrhus ridens, ocium agemus, & ſuauiſſimis ſermonibus, atque lætitia fruemur.

Adeſt nobis Pyrrhe aceruus ingens (ait Cyneas) eorum omnium, ad quæ per cædem, ac ſanguinem nos ducis, fruamur ergo præſentibus. Hæc documenta regem ab incepto non reuocauerunt ſed ſtimulos potius iracundiæ addiderunt, nec admirandum eſt quod ſapientis amici dictis nō auſcultauerit, & cum domeſticorum exemplorum, & fortunæ (quā bimulus ſuſtinuerat) immemor fuerit. Patruus nāque eius Alexāder, cum nimis auidè Italię regnū affectaret, in Brutijs interemptus eſt, pater autē Æacidas Epyri rex, aſſiduis aduerſus Macedonas bellis, fatigato populo, regno pulſus eſt, ſecumque exilij comitem hunc infantem filium habuit, qui annum vndecimū agens poſt parentis obitū, ab Epirotis odio in miſericordiā cōuerſo 16. reuocatus eſt in regnum, & dum ſub tutoribus, & auctoribus fuit, quietè vixit, cum vero adoleuiſſet, nullo exemplo retentus eſt, quin fortunā experiretur, quā primo ſecundam inuenit. Pugnauit nāque fœliciter contra finitimos, quo ſucceſſu elatus, Tarentinis, Lucanis, Samnitibuſque contra Romanos in auxilium venit, & Valerium Leuinium conſulē inſueto elephantorum terrore ſupera

16. *Iuſtinus lib. 17. et 18. & Plut. in eius vita.*

nit, rurſuſque Romanum exercitum fudit. Deinde rex Siciliæ factus eſt, cum inſula omnis Carthaginienſium bello vexaretur, quibus eiectis quaſi diuturnum imperium nactus eſſet, Heleno filio Siciliæ, Alexandro autem Italiæ regnum deſtinauit, reuerſuſque in Epirum Macedoniam occupat, Antigono rege expulſo, nec contentus tanto ſucceſſu, Græciæ Aſiæque regna meditatur. Spartanos alijs bellis intentos primò aggreditur, ſed mulieris virtute expulſus filium Ptolemæum, & magnã exercitus partẽ amiſit, inde in agros conceſſit, ibi dum Antigonum in vrbe obſeſſum expugnare conatur, ſaxo è muro à muliercula quadam ictus perijt, caputque eius Antigono oblatum eſt. Et hũc exitum habuit Pyrrhus regum omniũ virtute, & moribus pręſtantiſſimus, in quo dũ nimia imperij auiditate vrgeretur, vtriuſque fortunæ ludibria cernũtur. Nã ſicut antea rebus omnibus vltra vota fluentibus admirabilis videbatur, ita paulopoſt amiſſo Italiæ, Siciliæque regno, & naufragio, cæde, turpique fuge preſſus cõtemptui habitus eſt adeo vt mors illa non modo opportuna ſibi, ſed optanda fuiſſe videatur. O miſeram conditionẽ

conditionem humanã, & fallacem mortàlium ſpem! quid tanta auiditate rapimur, cum cernamus noſtra omnia mutabilia caduca eſſe, & prçter virtutem nihil eſſe optandum? Quid vrbis euerſiones, quid imperia nobis addunt, niſi vt ſoliciti, anxijque viuamus. Vera nanque eſt illa Iuliani Cæſaris ſententia cum principio imperij ſui gallico tumultu premeretur, qui ait, nihil ſe amplius aſſecutum eſſe propter Cæſaris dignitatem, niſi quod occupatus viueret.

Titulus Secundus.

DE CONSVLIBVS, IMPERATORIBVSVE IN BELLO DEligendis, quibus virtutibus, atque artibus abundare debent, de eorum officio, de officio militum, Præcepta frugalitatis, & prudentiæ, imperatores ingenij magis, quàm virium munera præſtare oportere.

SI verò bellum ſuſcipiendum eſt, imprimis cogitandum erit, cui habenas imperij permittamus. Diximus enim ſupra, vbi de origine magiſtratuum tractauimus, duos ſingulis annis

conſules eſſe deligendos, quorum alter vrbanam, alter militarem curam agat, Videndum tamen eſt, ne non ſatis hoc ſit, vbi difficiliora tempora occurrant, non enim ſemper viri idonei magiſtratibus præferuntur, & mediocres in pace, & ocio tolerandi ſunt, in bello autem, & tumultu periculoſi eſſent. Atqui ſi recte iudicare volumus nihil rarius, aut difficilius optimo imperatore inueniri poteſt. Alexander Macedo adiuuari ſe aiebat, quod Athenienſes ſingulis annis nouos imperatores eligerent, cum ipſe in omni vita nō niſi vnum ducem bonū Parmeniona inueniſſet. Et cum de Homeri 1. verſibus certamen eſſet, quiſnam omnium elegantiſſimus haberetur, eum prætulit qui de Agaménone eſt ad hãc ferme ſententiam. Hic vtrumque fuit, bonus, & rex, miles & acer, quaſi manus, & mens in duce neceſſaria ſint, cōſilium, & robur, quæ duo in Parmenione vel præcipua extiterant. Nam manu ſtrenuus, & prudentia præſtantiſſimus habitus eſt, quinetiam ſeptuaginta annos natus iuuenis ducis, & egregij militis munera ſæpe implebat, quem dicunt ſcriptores, multa ſine rege Alexandro proſperè egiſſe. Cicero 2. in

1 *Plutar. in commentario de fortuna Alexādri.*

2. *Pro lege Manilia.*

ſummo imperatore quatuor res ineſſe oportere exiſtimat, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, fœlicitatem, & deinde addit, Virtutes imperatoriæ ſunt labor in negocijs, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in prouidendo. Et rurſus quanta innocētia debēt eſſe imperatores, quanta in rebus omnibus tēperantia, quanta fœlicitate, quanto ingenio, quanta humanitate, his poſtremis virtutibus præcipuè laudatur Hiero Syracuſanus, 3. qui facilitate, ingenio, probitate, & modeſtia ſua conſentiente omnium ciuitatum fauore, dux primo aduerſus Carthaginienſes, & paulo poſt Rex creatus eſt. Hæ enim virtutes ſecundas res ornant, omnes nanque mortales ſciunt fortunam non in noſtra eſſe poteſtate ſed à deo petendam, virtutem vero, & ſapientiam à nobis ipſis eſſe ſumendam, Cambyſes (vt refert Xenophon) Cyrum filium monebat belli ducem æſtate præter cæteros milites ſolem, ac puluerem ferre oportere, hyeme autem imbrem, ac frigora. In laboribus, ac periculis ſemper adeſſe quãdo nõ æque graues labores duci ſint atque gregario militi. Meriti enim ani-

3. *Iuſtinus lib.* 43.

inſtabile, ac fluxum eſt, quam voluntas, ſenſuſque ciuium, qui non modo improbati (vt ait Cicero) iraſcuntur, ſed etiam in rite factis ſæpe faſtidiunt & vbi ea, quæ fore arbitrati ſunt minus ſuccedunt, auctoribus ſententiæ (quam paulo antè probauerāt) ſuccenſent, ſeſeque ab illis illuſos clamitant quaſi illi fortunam populi in conſilio habere potuerint, vel alius in alium culpam refert, vt in aduerſis rebus fieri ſolet. Hinc conſpirationes, ſimultates, inuidiæque oriũtur, quæ nihil aliud, quam vltionis tēpus expectant. Ideo prudens vir plurimum cogitabit, antequam inferendi belli manifeſtam ſententiam dicat, ne tale onus ceruicibus ſuis imponat, ſub quo decidat. Nam vbi occaſio vindictæ appetit, vt quiſque acerbiſſimè crudeliſſiméque in auctorem belli oblatrat, ita quam maximè collaudatur. Atqui ipſe durioris ſententiæ auctor neutiquam (ſi aliter acciderit) ſibi indulgeri putat. Idcirco timore percitus, vel nouis rebus ſtudet, vel in malo conſilio perſeuerat. Labienus vir fortunatus, ac diues, qui Cingulum oppidum in agro Piceno ſua pecunia exædificauit, Pompeianas partes 7 nimia auiditate ſecutus eſt, proin-

7. Plut. in Cæſare & Strab. lib.14.

de veniam, gratiamque nequaquam á victore etiam clementiſſimo ſperare poterat. Nam cum de pace inter Cæſaris & Pompeij milites ageretur exclamauit Deſinite de compoſitione loqui. Nam vobis niſi Cæſaris capite delato pax nulla eſſe poterit. Iuba 8 quoque Numidarum rex, & Petreius reparati rurſus in Cęſarem belli auctores poſtremo victi, & extruſi ab omnibus ciuitatibus, deſperata omni ſalute, vt per virtutem ſaltem cecidiſſe viderentur, ferro inter ſe pugnarunt, verum imbecillior Petreius à rege traiectus periit. Iuba cũ conaretur gladio ſibi ipſi vim afferre, nec poſſit ſeruum ſuum exorauit, vt ſe interficeret. Liceret id de Catone 9 dicere, qui ſe ipſum ferro tranſegit, & cum non ſtatim mors ſequeretur, obluctatione ex ſuſpitione à familiaribus cognita, paſſus vulnus à medico obligari, deinde per ſpeciem ſomni hominibus remotis, exulcerata rurſus recẽti plaga crudeliſſimè ſuis manibus præſtanti ac forti animo ſe interemit. Sed anteactæ vitæ ſeueritas, morumque grauitas facile oſtẽdunt eum non veniæ (quam facilè impetraſſet) deſperatione id egiſſe, ſed ne patriæ libertatem vnius ciuis dominatu

8. Plut in vita Cæſaris & Salust. li. 7. Enn. 6

9. Idẽ in vita Catonis.

oppreſſam cerneret. Hanc igitur partem ex Laberij ſententia concludendam cenſeo, qui ait, ita cũ inimico agendum eſſe vt cogitemus cum aliquando nobis amicum fieri poſſe. Inter complures Scipionis virtutes Titus Liuius lib. xxiiij. ſecundi belli punici hanc vel præcipuè laudat, aſſerens tantam in eo comitatem, ingenijque dexteritatem fuiſſe, vt non modo Syphacem barbarum, inſuetumque Romanis moribus, ſed Haſdrubalem hoſtem ipſum infeſtiſſimum facundè alloquendo ſibi conciliaret. Hæc ſi in aduerſis ſæpe accidunt, in quibus ciuium mentes labiles fluxæque ſunt, quid in proſperis cũ omnia ſecũda, lætaque ſuccedũt, & in dies meliora ſperamus? Ecce inuidia obrepit, & vbi fortuna fauet, liuor peſſundat. Nam qui gloria nequaquam principibus pares eſſe poſſunt, calũnia, & odio inſultant. Teſtis ſit Coriolanus, 10 qui ob rem bene geſtam miſeri, indignique exilij pœnas tulit. teſtis quoque apud Atheniẽſes Themiſtocles eodem fere tẽpore vt refert Cicero de claris oratoribus libro quarto his verbis. Bellum volſcorum illud grauiſſimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem tempore quo

10. *Vide etiã Plut. in vtriuſque vita.*

Perſarum bellum fuit, ſimiliſque fortu-na clariorum virorum. Siquidem vter-que cum ciuis egregius fuiſſet, populi ingrati pulſus iniuria, ſe ad hoſtes con-tulit, conatumque iracundiæ ſuæ morte ſedauit. Quid de Scipione dicā cui vir-tus gloriam, gloria autem tot æmulos peperit, vt ſeruatæ, reſtitutęque patriæ & propagati etiam populi Romani pœnas luerit? Audi victum ab eo Hannibalem, quam de ciuium ſuorum inuidia con-queratur, cum frendens gemenſque, ac vix lachrymis temperās, Carthaginien-ſium legatis (qui eum edicto in Aphricā reuocabant) reſponſum afferret, vicit Hannibalem non Romanus populus to-ties cæſus, fugatuſque, ſed ſenatus Car-thaginienſis obtrectatione atque inui-dia, neque hac deformitate reditus mei tam proconſul Scipio exultabit, atque efferet ſe, quàm Hanno, qui domum noſtram, quando alia re non potuit, rui-na Carthaginis oppreſſit. Vicit Iulius Cæſar Gallias 11 vitus vrbis antiquum incendiū, & cōplures recētes iniurias, a-nimū tamē æmulorū ſuorū ſubigere ne-quiuit. Nunquā tamen impetrare potuit, vt ex literis, quibus triumphū ſibi decer-ni expectabat, ad ſenatum referretur

11. hac de re cōmentaria eius extant.

& dum Lentulus conſulſe non defuturũ reip. polliceretur, dum modo audacter ac fortiter ſententias in Cæſarem dicere velint. Dum Pōpeius ipſe inimicitias eius ſuſcipit, quod dignitate neminẽ ſecũ exæquari vellet, Cæſar vniuerſũ terrarũ orbẽ miſcet, imperioque patriæ, & omnium gentium potitur, non ſine magna ac miſerabili inimicorum, ac ciuiũ ſtrage. Sed ne multus in exemplis recenſendis ſim, hoc ſtatuendũ arbitror, nihil periculoſius eſſe in libera ciuitate, quã ſe auctorẽ belli polliceri, quodquidem etiã mihi facere videtur, qui apertè in ſenatu ſententiã dicũt, bellũ eſſe ſuſcipiẽdum. Solō 12 ſapiẽtiſſimus habitus eſt. Is tamẽ ne liberè quidẽ ſententiã diceret, bellũ aduerſus Megarẽſes pro repetẽda Salamine decernẽdũ eſſe, ſubitã inſaniã ſimulauit. Deformiſque habitu vecordiũ more Athenienſes in certamen allexit, vetum ſuccedente fortuna, cum Salamine potiti eſſent, omnes conſilium laudauerunt. Solon autem ſimulatę dementiæ clypeo ſe protexerat, vt ſi res minus ex ſententia ſuccederet, dictorũ, factorumque veniam conſequeretur.

12. Verſus autẽ recitabat quib. perſuaſiſſe dicitur atque hi leguntur apud Laert. li. 1.

Solet etiam plerunque in diſceptationem cadere, ſit ne decernendum bellum

propagandi imperij gratia, vbi aliqua vincendi occaſio oſtẽdatur. Hoc qui affirmant eſſe agendum, ſententiam illam tragicã Euripidis 13 vſurpãt. Si ius violandum, eſt regnandi cauſa violandũ eſt cæteris in rebus pietatẽ colas, laudãtque ſũmopere leges Lacedęmoniorũ, quod ad imperandũ ſtatutę eſſe videantur Dicũtque plurimas ciuitates bello nõ modo incolumes euaſiſſe, verũ illuſtratas, auctaſque eſſe, at vbi quieuerũt in pace, & ocio rubiginem ſicut ferrum contraxiſſe, & paruo tempore obſcuras eſſe factas, atque ignauia perijſſe. Parthos etiã efferunt laude, quod cum per deſidiam Macedonum ſerui eſſent, virtute & armis eorum domini euaſerint. Qui vero quietem, & pacem laudant, & quemque cõtentũ eſſe debere ſuis finibus præcipiunt, multas nobiles, atque opulentiſſimas vrbes bello euerſas referũt, pleraſq; autã pace, & ocio ſeruatas, pacis ſtudia magis admirãtur, in quibus bonarũ artium, diſciplinæ, & veræ virtutes quaſi theatrũ laudis inueniuntur, quam belli, cũ furor dominatur, & de ſtrage, ac ſanguine triũphus ducitur Hęc & ſimilia argumẽta in vtrãque partẽ afferũt, vt iuuenes apud Sophiſtas cũ declamatiõibus exer-

13. apud Cice lib. 1. eff.

cę imperio contẽti eſſemus. Sed pręterita magis repręhendi poſſunt quã corrigi. Ductus belli pœnitentia videtur Hannibal, poſt victoriam tot annorum, profligato, cęſoque toties exercitu Romano, interemptiſque cõſulibus, & victa penè vniuerſa Italia, quibus rebus id cõſecutus eſt vt omnium iudicio pręferretur ducibus, imperatoribuſque omnib' externarum gẽtium. Quid alij efficere debent, ad quos vel nulla, vel exigua admodum militaris gloria peruenit? ſed inanis laudis ſtudium & cęca regnãdi cupiditas homines plerumque rapit, vt nullis finibus contenti ſint, nulloque pacis munere oblectentur. Scytharum legatos ſic locutos 14. ad Alexãndrum regẽ refert Curtius: Si dij habitum corporis tui auiditati animi parem eſſe voluiſſent, orbis te non caperet, altera manu orientem, altera occidentem contingeres, & hoc aſſecutus, ſcire velles vbi tanti numinis fulgor conderetur, ſic quoque concupiſcis, quod non capitur, ab Europa petis Aſiam, ex Aſia tranſis in Europam. Deinde ſi humanum gen' omne ſuperaueris, cum ſyluis, & nubibus, & fluminibus, feriſque, ac beſtijs geſturus es bellum. quid? tu ignoras arbores magnas

14. Legatorum Scythiæ ſententia ad minuendam regni cupiditatem ſpectans.

diu creſcere, vna tamen hora extirpari? ſtultus eſt qui fructus earum ſpectat, altitudinem non metitur, vide nedum ad cacumen peruenire contendis, cum ipſis ramis, quos comprehenderis decidas. Leo quoque aliquando minimarum auium pabulum fuit, & ferrum rubigo conſumit, nihil tam firmum eſt, cui periculoſum non ſit etiam ab inualido. Præclara mihi videtur hæc ſententia Scythica, quæ moderandas eſſe cupiditates admonet, & conditionem humanam edocet. Cyneas 15. quoque Theſſalus vir admirabili memoria, & eloquio tali, vt Demoſthenis auditor fuiſſe liquidò dignoſcatur cum Pyrrhum regem nimis incitatum in bellum Italicum cerneret, iocundè eum rogauit, victis Romanis quid agemus? vincem⁹ (inquit Pyrrhus) Siciliã. Et rurſus ea victa quid? à Libya & Carthagine (Pyrrh⁹ ait) quis abſtineat. Deinceps (ait Cyneas) his victis erit ne finis militię noſtrę? Hic (rex ait) nequaquam, ſed Macedoniam, Græciam, & reliquas mũdi partes cum hac potẽtia facile ſuperabimus. Tum Cyneas ſed ſubactis omnibus quid acturi ſum⁹? Pyrrhus ridens, ocium agemus, & ſuauiſſimis ſermonibus, atque lætitia fruemur.

15. *Plut. in Pyrrho et Sabell. Enn. 4. lib. 8.*

Adeſt nobis Pyrrhe aceruus ingens (ait Cyneas) eorum omnium, ad quæ per cædem, ac ſanguinem nos ducis, fruamur ergo pręſentibus. Hæc documenta regem ab incepto non reuocauerunt ſed ſtimulos potius iracundiæ addiderunt, nec admirandum eſt quod ſapientis amici dictis nō auſcultauerit, & cum domeſticorum exemplorum, & fortunæ (quā bimulus ſuſtinuerat) immemor fuerit. Patruus nāque eius Alexāder, cum nimis auidè Italię regnū affectaret, in Brutijs interemptus eſt, pater autē Æacidas Epyri rex, aſſiduis aduerſus Macedonas bellis, fatigato populo, regno pulſus eſt, ſecumque exilij comitem hunc infantem filium habuit, qui annum vndecimū agens poſt parentis obitū, ab Epirotis odio in miſericordiā cōuerſo 16. reuocatus eſt in regnum, & dum ſub tutoribus, & auctoribus fuit, quietè vixit, cum vero adoleuiſſet, nullo exemplo retentus eſt, quin fortunā experiretur, quā primo ſecundam inuenit. Pugnauit nāque fœliciter contra finitimos, quo ſucceſſu elatus, Tarentinis, Lucanis, Samnitibuſque contra Romanos in auxiliūm venit, & Valerium Leuinium conſulē inſueto elephantorum terrore ſupera

16. *Iuſtinus lib. 17. et 18. & Plut. in eius vita.*

uit, rurſuſque Romanum exercitum fudit. Deinde rex Siciliæ factus eſt, cum inſula omnis Carthaginienſium bello vexaretur, quibus eiectis quaſi diuturnum imperium nactus eſſet, Heleno filio Siciliæ, Alexandro autem Italiæ regnum deſtinauit, reuerſuſque in Epirum Macedoniam occupat, Antigono rege expulſo, nec contentus tanto ſucceſſu, Græciæ Aſiæque regna meditatur. Spartanos alijs bellis intentos primò aggreditur, ſed mulieris virtute expulſus filium Ptolemæum, & magnã exercitus partẽ amiſit, inde in agros conceſſit, ibi dum Antigonum in vrbe obſeſſum expugnare conatur, ſaxo e muro à muliercula quadam ictus perijt, caputque eius Antigono oblatum eſt. Et hũc exitum habuit Pyrrhus regum omniũ virtute, & moribus pręſtantiſſimus, in quo dũ nimia imperij auiditate vrgeretur, vtriuſque fortunæ ludibria cernũtur. Nã ſicut antea rebus omnibus vltra vota fluentibus admirabilis videbatur, ita paulopoſt amiſſo Italiæ, Siciliæque regno, & naufragio, cæde, turpique fuge preſſus cõtemptui habitus eſt adeo vt mors illa non modo opportuna ſibi, ſed optanda fuiſſe videatur. O miſeram

conditionẽ

conditionem humanã, & fallacem mortàlium ſpem! quid tanta auiditate rapimur, cum cernamus noſtra omnia mutabilia caduca eſſe, & pręter virtutem nihil eſſe optandum? Quid vrbis euerſiones, quid imperia nobis addunt, niſi vt ſoliciti, anxijque viuamus. Vera nanque eſt illa Iuliani Cæſaris ſententia cum principio imperij ſui gallico tumultu premeretur, qui ait, nihil ſe amplius aſſecutum eſſe propter Cæſaris dignitatem, niſi quod occupatus viueret.

Titulus Secundus.

DE CONSVLIBVS, IMPERATORIBVSVE IN BELLO DEligendis, quibus virtutibus, atque artibus abundare debent, de eorum officio, de officio militum, Præcepta frugalitatis, & prudentiæ, imperatores ingenij magis, quàm virium munera præſtare oportere.

SI verò bellum ſuſcipiendum eſt, imprimis cogitandum erit, cui habenas imperij permittamus. Diximus enim ſupra, vbi de origine magiſtratuum tractauimus, duos ſingulis annis

conſules eſſe deligendos, quorum alter vrbanam, alter militarem curam agat. Videndum tamen eſt, ne non ſatis hoc ſit, vbi difficiliora tempora occurrant, non enim ſemper viri idonei magiſtratibus præferuntur, & mediocres in pace, & ocio tolerandi ſunt, in bello autem, & tumultu periculoſi eſſent. Atqui ſi recte iudicare volumus nihil rarius, aut difficilius optimo imperatore inueniri poteſt. Alexander Macedo adiuuari ſe aiebat, quod Athenienſes ſingulis annis nouos imperatores eligerent, cum ipſe in omni vita nō niſi vnum ducem bonū Parmeniona inueniſſet. Et cum de Homeri 1. verſibus certamen eſſet, quiſnam omnium elegantiſſimus haberetur, eum prætulit qui de Agamēnone eſt ad hāc ferme ſententiam. Hic vtrumque fuit, bonus, & rex, miles & acer, quaſi manus, & mens in duce neceſſaria ſint, cōſilium, & robur, quæ duo in Parmenione vel præcipua extiterant. Nam manu ſtrenuus, & prudentia præſtantiſſimus habitus eſt; quinetiam ſeptuaginta annos natus iuuenis ducis, & egregij militis munera ſæpe implebat, quem dicunt ſcriptores, multa ſine rege Alexandro proſperè egiſſe. Cicero 2. in

1 Plutar. in commentario de fortuna Alexādri.

2. Pro lege Manilia.

ſummo imperatore quatuor res ineſſe oportere exiſtimat, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, fœlicitatem, & deinde addit, Virtutes imperatoriæ ſunt labor in negocijs, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in prouidendo, Et rurſus quanta innocẽtia debẽt eſſe imperatores, quanta in rebus omnibus tẽperantia, quanta fœlicitate, quanto ingenio, quanta humanitate, his poſtremis virtutibus præcipuè laudatur Hiero Syracuſanus, 3. qui facilitatẽ, ingenio, probitate, & modeſtia ſua conſentiente omnium ciuitatum fauore, dux primo aduerſus Carthaginienſes, & paulopoſt Rex creatus eſt. Hæ enim virtutes ſecundas res ornant, omnes nanque mortales ſciunt fortunam non in noſtra eſſe poteſtate, ſed à deo petendam, virtutem vero, & ſapientiam à nobis ipſis eſſe ſumendam, Cambyſes (vt refert Xenophon) Cyrum filium monebat belli ducem æſtate præter cæteros milites ſolem, ac puluerem ferre oportere, hyeme autem imbrem, ac frigora. In laboribus, ac periculis ſemper adeſſe. quãdo nõ æque graues labores duci ſint atque gregario militi. Meriti enim ani-

3. Iuſtinus lib. 43.

mo qui imperat debet, famam, ac gloriam rerum geſtarum longè plurimum ad ſe pertinere. Clitus qui Philippi Macedonis, & Alexandri deinde militiam non mediocri laude ſecutus eſt, militum vices dolebat, quod cum laborum, & functionum omnium imperatorum ſocij eſſent, non tamen ad parem laudem, ac gloriam proueherentur. Vnde in conuiuio non ſine moleſtia Euripidis verſus retulit, quibus ſignificabatur male inſtituiſſe Græcos, qui in trophæis regum duntaxat nomina inſciberent, militum autem tacerent, quorum ſanguine parta gloria eius interciperetur. Hũc errorem quondam emendare conati ſunt Lacedæmonij. Nam cum Pauſanias 4. illuſtri victoria Perſas ſuperaſſet, Mardonio duce intercinpto, & ex præda aureum tripodem Delphis dicaſſet, Epigrammate ad hanc ſententiam inſcripto, ſub ductu Pauſaniæ Barbari apud platæam deleti ſunt, eiuſque victoriæ hoc donum Apollini datum hos verſus incidi paſſi ſunt, addiderunt tamen nomina earum ciuitatum, quarum auxilio Perſæ victi fuerant, ne multorum populorum laudem duci ſuo aſcriberent, reliquos autem om-

4. Herodotus lib. 9. Pauſanias in Laconicis.

nes gloria fraudarent. Sunt & aliæ imperatoriæ virtutes penè innumerabiles, quæ ab illis recẽſentur, qui de re militari ſcripſerunt. Paternus iureconſultus retulit officium eius, 5. qui exercitui præeſt, eſſe milites in caſtris retinere, parciſſiméque alicui commeatum dare, vt ſemper omnes adeſſent, & non modo in dies, verum in horas ad pugnam eſſent parati. In militem qui ad diem commeatus non venerit, iure Romano per vim ſtatuendum eſt, ac ſi emanſiſſet, vel deſeruiſſet, facta prius copia dicendi, ne forte caſibus quibuſdam detentus ſit, propter quos venia dignus videatur. Expedit etiam eodem iure ei, qui armato imperat, iuuenes ad exercitationẽ producere, vigilias interdum circuire, frumentationibus commilitonum intereſſe, frumentum probare, menſuræ fraudem coercere, delicta caſtigare, principiis frequenter adeſſe, militum querelas audire, & valetudinarios inſpicere. pœna militum (vt Modeſtinus 6. ſcribit) huiuſmodi eſt, caſtigatio pecuniaria multa, munerum interdictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominioſa miſſio, quæ eſt cum quis propter delictum ſacramento ſoluitur. nam honeſta

5. Ducis exercitus officium.

6. In l. deſertorẽ ff. de re milit.

habetur miſſio 7. quæ militiæ tempore impleto datur, ſicut cauſaria, cum quis vitio animi, vel corporis minus idoneus militiæ renunciatur. Coercendi ſunt milites qui delinquunt, & legum formidine cohibendi, vt emanſores, qui diu vagantur, deinde ad caſtra reuertuntur. Et deſertores, qui ad prolixum tempus euagantur, poſtremo reducuntur. Miles qui prior in acie fugam fecerit exemplo aliorum capite puniendus, ſic & qui bello rem prohibitam à duce egerit, aut mandata non ſeruauerit; etiam ſi rem bene geſſerit. Qua in re perpetuis ſeculis laudatur Mãlius Torquatus, 8. qui filium ſecuri percuti iuſſit, quod contra eius imperium pugnauerat, tametſi viriliter pro re. publ. dimicaſſet. Miles turbator pacis capite etiam puniatur, arma alienaſſe graue crimen eſt, quæ culpa (vt Paulo iureconſulto 9. placet) deſertioni exæquatur. Hæ leges, & complures aliæ præſcribendæ ſunt, vt expeditione ducum, imperatorumque nutu. Sed hoc imprimis ſibi perſuadere debent, fruſtra ſe alijs diſciplinam dare, niſi ipſi obſeruent. Proderunt nanque longè magis vitæ exemplo, quam morum cẽſura, aut aliquo

7. Miſſionum genera vide in l. ij. ff. de his qui not. infã.

8. Pli. de vir. illuſt. cap. 28. et Valer. max. lib. 2. cap. 2. & Liui⁹ lib. 8. Dec. 1.

9. In l. Qui commeatus. § Arma ff. de re milit.

ſæuitiæ genere. Cyrum inducit Xenophon concionem habentem, his penè verbis. Præcipuum principis opus eſt, ſeſe virum bonum præbere, ac etiam curare, vt qui eius imperio parent, quàm optimi euadant. Munus autem militis eſt imperanti parere. Labores, ac pericula vltro ſubire, non niſi in ordine pugnare, armis lætari, peritiam rei militaris tenere, & honorem, ac dignitatem cæteris rebus omnibus anteferre. Seueræ admodum in re bellica fuerunt leges Lacedæmoniorum, quibus acriter puniebatur (vt Ammianus Marcellinus refert) miles, qui procinctus tempore auſus ſit ſub tecto videri. Idem ſcriptor elegantiam, opulentiámque militũ ſui temporis arguit, aſſerẽs ea vitia Romanũ exercitũ paulo ante inuaſiſſe, quæ prius omnino erãt incognita, cum ſub Maximino Cæſare, vallo regis Perſarũ direpto, gregarius quidam miles ſacculum parthicũ, in quo erant margaritæ, reperit, qui proiectis imperitia gemmis, abiit, pellis ſolo nitore contentus. Noſtro verò tempore nullũ nequitiæ genus militibus incognitum eſt, & ambitione vltra reges, ac purpuratos laborant, luxúque adeo exultant, vt non modo mẽſas, atq; abacos

aureis, argenteiſque vaſculis onerent, & gemmatis poculis bibant, ſed obſcœna etiam corporis argẽteis matulis excipiant. His opibus non egebat Scipio-
10. *Frontinus lib. 4. cap. 3.* nis 10. menſa, quem tradunt cum amicis ambulantem ſolo cibario pane veſci ſolitum. Sic etiam de Maſſiniſſa ſcribunt, qui nonageſimum ætatis annum agens, ſtans adhuc ante tabernaculum, vel ambulans cibum capiebat: Eiuſmodi peccata ab his qui imperant, præcipuè manant. Milites enim eorum qui præſunt, naturam imitantur. Nam ſi boni fuerint ad honeſta eos ducunt, ſin mali ad turpia. Multitudo etiam facile corrumpitur. Præſens enim voluptas quamprimum homines rapit, & omnes 11. à labo
11. *Ex Terent. in Andri.* re ad libidinem procliues ſumus. Nec æqui, iuſtique eſſe poſſunt, qui cum iniuſtis, iniquiſque aſſiduè verſantur. Difficiléque admodum eſt in luxuriam prolapſos ad virtutem redigere. Scitè Archeſilaus mediæ Academię inuentor, roganti cuidã cur ex diſciplinis aliis multi ad Epicuream tranſirent? Ex Epicurea autẽ nemo ad alias? Reſpondit, quia ex viris Eunuchi facile fiunt, ex Eunuchis autem viri nunquam. Docẽdi ſunt milites exemplo M. Catonis, vt feroces ad-

uerſus hoſtes ſint, humani erga amicos, ac ſocios, timidi ad iniurias inferendas, prompti ad vlciſcendas, & nihil magis cupiant, quàm laudem, ac gloriam adipiſci, quæquidem perſuaſio optima eſt. Cyrus 12. ad milites ait, quod maximum eſt omnium vobis perſuaſiſtis, laudem præ omnibus rebus eſſe expetendã. Laudis enim cupidi nullos labores fugiunt, nullum diſcrimen, aut periculum detrectant, ſed gloriæ cupiditate incenſi, maxima quæque pericula obire non ambigunt. Puniendi etiam ſunt milites cum deliquerunt, Nimia enim indulgētia homines ad vitia proniores facit. Nec ſi plures peccauerunt prę timore omnibus indulgendum eſt. Sed in eos animaduertendum eſt, qui maiorem culpam admiſerint, vel ſi multi plectuntur, diſtribuendi ſunt in diuerſa loca. Sēpronius Gracchus in ea victoria, quam iuxta Beneuentum habuit contra Hannonem Hannibalis ducem, accerſiri iuſſit omnes milites, qui ſeceſſionem ex pugna fecerãt, & ſingulos iureiurando adegit, non aliter quam ſtantes cibũ, potumque acciperent, quandiu militarent, qua ignauiæ nota eos affecit ne diſcrimen virtutis, ignauiæque omnino periret. Iulius autē

12. *lib. 3. de Cyri pædia.*

13. *Plut. in eius vita.* Cæſar 13. legionẽ vnam, quę in eius exercitu tumultũ cõcitauerat, exau ctorauit, ſeditionis ducibus ſecuri percuſſis. Mox eoſdẽ quos exauctorauerat ignominiam deprecantes reſtituit, quorum opera forti, & fideli vſus eſt, & eos omnes optimos milites habuit, vbi verò manifeſtũ vltionis periculũ immineret, diſſimulãdũ eſt, occaſióque vindictæ expectãda. Conſilia quidem (vt ait Cicero pro lege manilia) tẽporũ ſunt quæ in horas mutantur. & rurſus, pro. Cn. Põpeio. maiores noſtri ſemper in pace conſuetudini, in bello vtilitati paruerunt. Sempérque ad nouos caſus tẽporum nouorum conſiliorũ rationes accõmodauerunt. Proinde cauendũ eſt, vbi pœna ſontẽ tuto afficere nequeat, dolo, vel beneficio agẽdũ erit, vt reſp. ſalua ſit. Marcellus palam cernebat

14. *Frontinus lib. 3. cap. 6. Sabell. li. 3 Enn. 5. & Pl. in Marcello.* Blantiũ 14 Nolanũ virũ audacẽ, ac factioſum oppidanos ſolicitantem, vt ad Hannibalẽ deficerent, nec audebat præ Nolanorum timore eum interimere quo circa eum blandis verbis appellauit, laudauitque coram, vt optimum militem, hortatus eſt, vt in officio perſtaret, ſecúmque militare vellet. Et vt vrbi fidem faceret optimo equo eum donauit, qua benignitate malam eius mentẽ malám-

que animũ mutauit, ac deinceps expertus eſt hominẽ fidum, & omnes qui eum comitabantur. Sunt qui quærãt expediat ne imperatorem, ducem ve vniuerſę militi e hoſti congredi, & ſingulari certamine decernere. Hæc qui affirmant priſcos illos inducunt, quos heroas appellant, Et Vulcanum imprimis, quem nonnulli (vt Diodorus ſcribit) primum regnaſſe volunt. Alij Mercurio antiquiori ſucceſſiſſe, hunc pugnaciſſimum fuiſſe memorant, & multos virtute, ac viribus ſuperaſſe, & quoniam vulnus in pede accepiſſet claudus factus eſt. Laudant Dionyſium patrem quem Bacchum appellant, qui congreſſus principibus multis omnes ſuperauit, Indiæque imperio potitus eſt, quod annos duos, & quinquaginta tenuit. Referunt etiam eum in bello giganteo fortiſſimum gigantem intereniſſe, laudẽmque à ſummo Ioue meruiſſe, qui eum Euchiũ quaſi bonum filium nuncupauerit. Herculem admirantur, qui Antheum ſuperauit, Et triplicem Geryonem, & patriam à variis monſtris, atque animalibus liberauit, Is clauam geſtabat, & leonis pellem, eo námque tempore (vt aſſerit Diodorus libro primo) neque veſtimenta,

15. lib. 1. rerum antiquaũ

neque arma in vſu erant. Vnde illud T. Lucretij.

Arma antiqua manus, vngues, dentéſque fuere.
Et lapides, & item ſyluarum fragmina rami,
Poſterius ferri vis eſt, æriſque reperta.
Et prior æris erat, quàm ferri cognitus vſus.

Hectorem dicunt diutius patriam tutatum fuiſſe corporis viribus, & aſſiduò hoſtiũ congreſſu. Numerant etiam nonnullos duces, qui vel ſoli, vel cum paucis ſtipati magnas victorias aſſecuti ſunt. Magnum Alexandrum in exemplo ponunt, qui periculoſiſſima quæque in bello aggrediebatur, & vbi confertiſſimos hoſtes acerrimè pugnare conſpiciebat, vt inter Romanos ac finitimos, cum præ omnibus ſoli trigemini Horatij, Et Curiatij certauerunt. Bellúmque prius duellum dictum aſſerunt, quod inter duos præcipuè decerneretur. Deinde contractum fuiſſe nomen, bellumque ex duello factũ, ſicuti Cicero 16. teſtatur cũ addit, duellum cum qui pœnoſ claſſe deuicit bellum fuiſſe appellatum, cum ſuperiores omnes duelli ſemper fuiſſent nominati. His & ſimilibus rationibus, & exemplis imperatorem pugnaciſſimũ faciunt. Alij qui cum cõſilio potius, quàm manu decernentem volunt, alia argumẽ-

16. *In orature ad Brutum.*

ta inducunt, quibus colligunt, eum qui exercitui præeſt, nõ niſi in magna neceſſitate viribus, aut ſingulari certamine pugnare oportere, ſatiſque ei eſſe ducis munera non gregarij militis implere. Vrbes euerſas numerãt, & fugatos, cæſóſque exercitus ducum, imperatorúmque temeritate, qui dum ſingulos hoſtes inſequuntur vniuerſum exercitum deſerunt, & dum vnius viri ictus cauere ſtudent, omnes hoſtiles vires alliciunt. Minus cogitantes illorum periculum cladẽ ſecum totius exercitus trahere. Vera eſſe oſtenditur Xenophontis 17. ratio, qui Cambyſem inducit Cyrum filium docentem, duces multo maiora in bello munera præſtitiſſe ingenij, atque animi viribus, quam corporis. Vnde illud Silij Italici. Bellandum eſt aſtu, leuior laus in duce dextræ. Et Iulius Cæſar cum militum paucitate contra innumerabilem hoſtiũ manum artificio potius, quam viribus decernendum ſtatuit. Scipio 18. quoque Aphricanus cum eum quidam parum pugnacem dicerent, prudenter reſpondebat. Imperatorem me mater non bellatorem peperit, vt oſtenderet vincendi rationem in vnius potius ſcientia, & ingenio quam in vnius viribus, & armis.

17. lib. 3. de Cyripedia.

18. Plut. in eius vita.

19 Sabell. lib. 9. Enn. 3 eſſe poſſe. Mago 19. quoque Carthaginienſis diſciplina militari, & bellandi arte non robore, & viribus Pœnorũ imperium condidit. Ferociſſimi habiti ſunt in re bellica Luſitani, Hi tamen ducem nullum, qui viribus corporis præſtaret, ſecuti ſunt, ſed ſolum Viriatum, quem cauendi ſcientem, & declinandorum periculorum peritiſſimum eſſe nouerant, qui arte, & ingenio Romanos gentium domitores, annis decem vario marte fatigauit. Nulláque victoria vnquam illectus eſt, vt arma, veſtem, cultum, victum ve mutauerit. Sed in eo habitu quo militare principium cœperat, perſeuerauit, adeo vt quiuis ſuorum militum imperatore ipſo opulentior videretur. Pyrrhus 20. ſcientia rei militaris regum omnium præſtantiſſimus habitus eſt. Is filium Ptolemæum in oppugnatione Spartæ parti exercitus ſui præfecit, qui primo impetu pugnandi auiditate ductus, in mediam vrbem procurrit, & multitudinis concurſu multis vulneribus confoſſus, periit, eiuſque cadauer Pyrrho relatum eſt, qui cum agnouiſſet filium eſſe ingemuit, aſſerens aliquando tardius eum quem timuerit ipſe, vel temeritas eius meruerit occiſum eſſe. Dixmus ſupe-

20. Iuſtinus & Plut. in Pyrrho.

rius nihil per dolum eſſe agēdum in rep. idque etiam hoc loco affirmamus. Laudauimus quoque eos, qui bello aperto marte decernunt. Exemplaque veterum Romanorum militiæ, & magni Alexandri, ac Leonidæ Spartani attulimus. Attamen in tanta hominum malicia, maliſque dolis omnes ſcriptores ſentiunt vincendum eſſe ex inſidiis, vbi apertè, & collatis ſignis certare periculoſum ſit, vel vbi hoſtis eadem arte nos excipiat. Cambyſem Cyrus apud Xenophontem 21. rogat, qua maxima ratione vincendum ſit, Cui ille. Si victoriam cupit, quacunque arte capiendi ſunt hoſtes, occultis inſidiis, dolo, fraudéque fallendi, & furto, ac rapinis exhauriendi. Nihil enim prætermittendum eſt, quo expugnari hoſtes poſſunt. Ad hæc Cyrus. O qualem me pater virum eſſe ſuades, contrariam enim ab ineunte ætate diſciplinam didici. Tum Cambyſes verum eſt inquit ô filj, ſed ea inter amicos, ac ciues ſeruanda eſt, hoſtes verò quocunque dolo ac fraude inuadendi ſunt. Philippus Macedo Alexandri pater Epamiaundam Thebanū militiæ, & literarum præceptorem habuit, qui ex Pythagorica diſciplina haberi poteſt. Lyſis enim

21. lib. 3. de Cyripadia.

Tarentinus Pythagoræ diſciplinâ patria eiectus, cum Thebas profugiſſet, apud Epaminundam deſedit, quem non me-
22. *Po-* diocriter erudiuit. Is tamē Philippus 22.
lyæn'li.4 bella omnia verſutia, & arte tractauit, deceptiſque hoſtibus gaudebat, quocirca prudentiſſimus habitus eſt & à militibus ſumma beniuolentia complectebatur, vt qui ea dolo, & fraude in hoſtes conficeret, quæ alij reges ſanguine ſuorum, & cæde vix efficere poſſent, & ſæpius conſilio, quam armis vinceret. Huic etiam ſententiæ adſtipulari videtur Homerus. Nam cum Vlyſſem laudibus efferret, eiuſque calliditatem, ac verſutiam admiraretur, belli confectorem eum appellat. Id enim κατασρατηγέοντα ſignificare arbitror, quamquidem laudem neque Aiaci, neque etiam Achilli vnquam tradidit, Fortiſſimum quoque Troianorum Hectorem facit. AEneam autem prudentiſſimum. Sed Achiui (vt Philoſtratus ſcribit) Hectora Troianorū manum, AEneam vero mentem appellabant. Atqui plus negotij eis attuliſſe AEneę ſapientiam dicebat, quam Hectoris furorem. Placuit antiquis Romanis ab initio reipu. nihil per dolum geri. At
23. *Dion.* verò Romulus 23. vrbis cōditor, nōnunquam

quam etiam fraude vicerat. Nam cũ Fidenas obſideret, nec poſſet hoſtes vi ſeparare, inſidias per latebras, & loca inuia diſpoſuit, ad pugnámque cum paucis (vt impar viribus eſſe videretur) Fidenates prouocauit, qui cum eum vrgerẽt, fugam ſimulauit, illi temerè inſequebãtur. Romulus illuc eos produxit, vbi ſuos occultauerat, qui vndique effuſos adorti, magna ex parte cæciderunt. Ab exemplo Romuli paululum diſceſſit Antonius qui cum Panſam cõſulem contra ſe magnis itineribus aduentare compeiſſet, inſidias per ſylueſtria Æmiliç viæ diſpoſuit, agménque eius excepit, fuditque. Maximi ſæpe exercitus inſidiis paucorum pereunt, & imbelles nonnunquam dolo ferociſſimos ſuperant. Thomyris Scytharum regina, non muliebrem animum ſubmiſit, Spargapiſæ filio orbata, cæſóque exercitu à Cyro Perſarum rege, ſed ingenio loci freta vltioni ſe accinxit, ſimulatóque metu hoſtem ad notas militi ſuo anguſtias elicuit, atque ibi repente conuerſo agmine, regem cum vniuerſo exercitu ad vnum vſque trucidauit. Alcibiades Bizantios 24. obſidebat, illi intra mœnia ſe aſſeruabant, nec vlla ratione elici poterant, quodquidem

Halicarnaß. lib. 2. Antiquit. Rã.

24. Diodor. Sic. lib. 13. & Frontinus lib. 3. cap. 11.

cũ cerneret inſidias diſpoſuit, diſceſſúmque ſimulauit. Mox quàprimũ rediẽs, palantes, ac vagos oppreſſit. Viriatus quoque Luſitanus 25. cùm tridui iter, diſcedens feciſſet, illud idem vno die remenſus ſecuros, incautóſque hoſtes profligauit. Opportunum aliquando imperatoris mendacium victoriam peperit, vt illud Valerij Leuini 26. qui exclamauit Pyrrhum à ſe interemptum eſſe, cum militis cuiuſdam cæde gladium cruentum haberet? Quo mendacio Epirotæ conſternati, in caſtra quamprimum ſe pauidi, ac flentes receperunt, Sic etiam Iugurtha, 27. in Numidia occiſũ à ſe C. Mariũ exercitui perſuaſit, quo rumore Romanorum aciem auertit. Ipſe idem Marius mendacio ſibi in exercitu auctoritatẽ comparabat. Vt qui Sagam quãdam ex Syria haberet, à qua dimicationum tempus, & euentum preſcire ſimulabat. Exemplo (vt arbitror) Numæ Pompilij, 28. qui Egeriæ nymphę ſimulata auctoritate nouas feroci populo leges perſuadebat. Et Sertorius candidæ Ceruæ 29. præſagia mentitus male ſibi auſcultantes milites cõciliabat, & ad duriora, quęque imperia capeſſenda promptiores, alacrioréſque reddebat. Magnã vim ha-

25. *Fron. lib. 2. cap. 5.*

26. *Idem eiuſdem lib. ca. 4.*

27. *Idem eodem loco.*

28. *Plu. in Numa.*

29. *Idem in eius vita.*

bet perſuaſio in re bellica, quæ falſa etiam magni momenti plerunque in exercitu cauſa exiſtit. Nicias 30. exercitum in Sicilia amiſit ſolis defectione perterrefactum, non enim ſyderum natura id fieri arbitrabatur, ſed numinis ira in Athenienſes id accidere dicebant. Sunt qui ſcribant Periclem 31. eodem metu perculſum, exercitum ſuum liberaſſe patefacta ſyderum ratione. Alij ſcribunt nõ ſolis defectu confuſos Periclis milites, ſed quod fulmen decidiſſet in eius caſtra. Et idcirco eum concionẽ aduocaſſe, & lapidibus in conſpectu omniũ colliſis ignem excuſſiſſe, qua ex re tumultũ fuiſſe ſedatum, cum docuiſſet ſimili ratione nubium attritu fulmẽ excuti, hoc exemplo docemur diſciplinas bonarum artium, etiam in re militari plurimum prodeſſe. Nam (vt Ariſtoteles ait) Sicut acies oculorum circumfuſo aëre lumen accipit, ſic animus à doctrina, & liberalium artium ſtudio. Docti enim ab indoctis paulominus differunt, quàm viui à mortuis. Eloquentia præcipuè imperatori neceſſaria eſt, quaquidem res magnas longe magis adiuuat, quàm robore & armis. Homerus poetarum ſapientiſſimus triplicem 32. dicendi figu-

30. Diodo. lib. 13 & Plut. in Nicia.

31. Plut. in Pericle.

32. Tripl. dicendi ſigura.

ram tribus principibus in bello Troiano tradidit, vberem Vlyſſi, gracilem Menelao, mediocrem Neſtori, vt oſtenderet pro rerum ipſarum ratione differendum eſſe in bello. Dignitas enim & amplitudo orationis ad promouendos, cõuercendóſque animos inſtructa, ac parata eſt, ſicut venuſtas, ac ſubtilitas ad docendos dilucidandóſque. Mediocritas vero quæ vtriuſque particeps eſt, cõſiliis conuenit, & quotidianis deliberationibus. Apud Athenienſes autem vt quiſque imperator maximus extitit, ita eloquentiſſimus habitus eſt. Nam Piſiſtratus, 33. qui Megarenſes ſuperauit orator temporibus ſuis nõ indiſertus fuit. Sic & Themiſtocles 34. qui Xerxem fudit, fugauitque. Et Pericles 35. qui contra Lacedæmonios fœliciter pugnauit, & eius Collega Sophocles Tragœdiarũ ſcriptor, Alcibiades 36. quoque fortis in bello fuit, & eloquio præclarus. Demoſthenes 37. Græcorũ orator maximus plurima etiam bella geſſit, & prælio magno interfuit apud Cheroneam, cum Philippus Athenienſis vicit, ex quoquidem ſalutem fuga quæſiuit, cúmque id probro ſè ei obiiceretur (mortuo iam Philippo) notiſſimo verſu ſe excuſabat. Flet quidẽ

33. *Valer lib.* 8. *ca.* 9. & *Volater. li.* 18.
34. *Plut. in eius vita.*
35. *Idem in eius vita* & *Valer. Max. libr.* 8. *cap.* 9.
36. *Plut. in Nicia.*
37. *Idem in eius vita.*

victus, victor autem interiit. Romani quoque qui magna facinora in re bellica geſſerunt, in eloquentia claruerũt pene omnes adeo, vt vix ſummum imperatorem inuenias, qui dicendi laude caruerit. Iulius Cæſar, 38. vt rebus geſtis mortales omnes anteiuit, ita Romanos pene omnes latina elegantia ſuperauit. Vtilis eſt etiam his qui armato præſunt, hiſtoriarum cognitio, Cum quod in capiendis conſiliis ex aliorum euentu firmiſſima exempla ſumuntur, tum quod laudata in aliis virtus, nos ad parem laudem aſſequendam inuitat, & caſtigata ignauia fortiores reddit. Atqui haud ſcio an ſcientia rei militaris vlla alia diſciplina magis adiuuari poſſit, quam rerum geſtarum monumentis quibus docemur omnia optimè agere, quę dici, aut cogitari poſſunt. Nihil nouum, nihil admirabile, nihil inauditum accidere poteſt imperatori, qui optimè hiſtorias callet. Ordo militaris, Diſciplina militum, Studium inuadendi, cauendi ve hoſtes. Ars dirigẽdi aciem in cuneum, quem trigonum Græci appellant. Ars inchoandæ dirimendæque pugnæ, quo modo diſponendæ inſidiæ ſint, quomodo cauẽdę, qui locus idoneus eligendus, qui præoccu-

38. *Idem in eius vita.*

pandus,qui hoſti relinquendus, qua via oppugnãdum,qua ve repugnandũ ſit, & innumerabilia alia quæ vix lõgo ſermone cõnumerari poſſent, qua alia ratione facilius ediſci poſſunt, quam hiſtoriarũ monumentis? Sed vt ad alia tranſeamus hoc concludendum eſt, multiſque artibus, multiſque virtutibus ornatum eſſe oportere,eũ,qui exercitui præeſt. Quocirca (vt diximus) Nihil rarius ex omni hominum genere, perfecto imperatore inueniri poteſt,qui ſi nuſquam in ciuitate inuenitur, accerſendus eſt aliunde. Melius eſt enim cum peregrino imperatore optimè pugnare, quàm cum ciue periclitari. Exemplo igitur Carthaginienſium vtemur,qui cum ſæpius malè pugnaſſent contra Romanos, arbitrarentúrque id imperatorum imperitia accidere, ducem à Lacedæmoniis Xantippum 39.impetrarunt,cuius auſpicio, ac ductu Roman⁹ exercitus qui antea ſemper victor extiterat,profligatus eſt.Nam ex triginta milibus militum,quibus præerat M. Attilius Regulus pauci euaſerunt,reliqui omnes partim cæſi, partim autem capti ſunt. Perſeuerandum tamen eſt donec integra victoria potiamur.Nec agendum quod Carthaginien-

39. *Sabellicus lib. 9. Enn. 4.*

ſes, qui poſtquam viderunt Regulum captum, victum à Xantippo quaſi id ſatis eſſet contra Romanos, qui animum etiam à cladibus ſumebant, Xantippum
40. multis muneribus affectum dimiſerunt; nautiſque clam edixerunt vt eum mergerent, ne Lacedæmonij eiuſmodi gloriæ laudem ſibi vendicarent. Sed Deus optimus maximus vltor ingratitudinis, eos compulit vt condignas pœnas luerent, & qui vincere neſciuerunt, eodem bello victi Siciliam, Sardiniámque amiſerunt.

40. *Val. Max. lib. 9. cap.* 6.

Titulus tertius.

DE OFFICIO ALTERIVS CONSVLIS, QVI MILITIAE vrbanæ præeſt, præcepta calliditatis, & cuſtodiæ, de clementia imperatorum in ſubiectos.

ARG. *Exempla quamplurima tum Græcorum tum Romanorum ducum cõmemorat, quibus virtutes militares commẽdat: quæ verò illis ſunt contraria, diſſuadet.*

ALter qui cum imperio ciuitati præeſt, & vrbanam curam agit maxi-

mam diligentiam adhibere debet, nequid detrimenti ciuitas patiatur. Et ſicut ille in caſtris munus ſuum præſtare debet, ſic hic intra mœnia exercere militẽ ſuum, ne ocio, vmbra, & vrbanis deliciis effœminetur. Stationes vigiliáſque interdum obire, nec omnia præfectis vigilum credere, qui longè diligentius excubabunt, ſi eum qui ſummum magiſtratum gerit, vigilantem formidabunt. Sunt qui arbitrentur grauius eſſe ſtatuendum in eos, qui minus diligenter cuſtodias vigiliáſve obſeruant, ne ſomno, aut deſidia vnius, vniuerſa ciuitas pereat, quæ omnia paucorum diligentiæ credit. Quocirca Epaminundam Thebanum 1. laudant, qui cum in magno periculo vigilia circumiret, vigilem, quem dormientem inuenerat, gladio transfixerit, aſſerens mortuum hominem inueni, mortuum reliqui. Nec admirandum eſt Epaminundam imperatorem aliis omnibus mitiſſimum, tantam ſæuitiã in hominem dormientem exercuiſſe, cum videamus vrbes direptas, inceſaſque huiuſmodi negligentia. Vnde illud Virgilij 2. Inuadunt vrbem ſomno, vinóque ſepultam. Et Q. Cecilius Metellus deſperata iam victoria, cum diſceſſum medi-

1. Alex. ab Alex. lib. 1. ca. 12. hoc idẽ Fulgoſ. lib. 2. cap. 2. tribuit Piſiſtrato Athenienſium tyranno.

2. lib. 2. Æneid.

taretur, certior factus à Soſtrato proditore, cuſtodias, vigiliáſque feſto die negligentius aſſeruari, Syracuſas 3. cæſis vigiliis inuaſit. Athenienſes in eo bello quod aduerſus Peloponenſes ſexto & vigeſimo anno gerebant diuturna militia feſſi remiſſius cuſtodias excubiáſque agebant, qua re cognita Lyſander 4. paſſim in agros diffuſos oppreſſit, quaquidem victoria Athenienſes compulſi ſunt, vt qui ſuperiores antea ſemper fuerant Lacedæmoniis ſuccumberent. Et Thraſybulus, qui non longo tempore poſt patriam à triginta tyrannis (quos ei præfecerant Lacedæmonij) liberauit, cum deinde prætor ab Athenienſibus in Siciliam miſſus, claſſem applicuiſſet neque ſatis diligenter in caſtris vigiliæ agerentur, à Barbaris ex oppido eruptione facta, in tabernaculo interfectus eſt, vt in eius vita Æmylius Probus refert, quoquidem interitu Thraſybuli res magnæ longè minores habitæ ſunt. Nam ſicuti præclara mors anteactam vitam illuſtrat, ſic turpis obſcuriorem facit. Hac ſolertia præter cæteros Alcibiades 5. laudatur. Nam Athenis à Lacedæmoniis obſeſſis, vigilibus denunciauit obſeruarent lumen quod nocte

3 Polyænus lib. 1 Syracuſas eo modo ab Alcibiade direptas refert.

4. Plut. in Lyſandro & Polyæn. lib. 1.

5. Front. lib. 3. ca. 12.

oſtenſurus eſſet ex arce, & ad conſpectum eius ipſi quoque lumen attollerent, à quo munere qui ceſſaſſet, pœnas lueret, qua ex re vigiles diligentiſſimos reddidit. Sunt etiam habendi ſemper exploratores, qui hoſtium aduentum è ſpeculis noctu flamma indicent, interdiu autem fumo; nec antè homines in agros è portis dimittendi ſunt, quam exploratum fuerit, eos intrepidè ruſtica munera obire poſſe. Nec diutius perſeuerent iidem exploratores. Sed quotidie integri feſſis ſuccedant, ne labore, aut tędio rem negligentius agant. Eſt etiam admodum vtile, vt qui cum imperio ſunt, ſiue domi, ſiue militiæ, vbi duriora quædam occurrant, ſpeculatum prodeant. Exemplo Marcelli, qui ad collegam ait, quin imus ipſi cum equitibus paucis exploratum? Subiecta enim res oculis certius dabit conſilium. Iubet Plato principibus reipubli. vt ſpeculatum prodeant, & ſecum pueros in equis ducant, vt & ipſi diſcant, & hoſtium aſpectum minus formident. Perutilis admodum habetur ad perdiſcenda omnia quæ agunt Gallorum antiqua conſuetudo, quam plerique populi, ac principes noſtro quoque tempore vſurpant, vt

6. Cæſar in Comment.

ſagaces aliqui viri præficiantur, qui famam, ac rumorem hauriant, & viatores inuitos etiam conſiſtere cogant, & quod quiſque eorũ de quaque re audierit, aut cognouerit quærant, diſcántque quibus ex regionibus veniãt, quidque acturi ſint & quæcunque acceperint, moliantúrque pronunciare cogant. His tamẽ auditionibus non ſemper credendum eſt, nam plerique ad voluntatem eorum, qui interrogant, ficta reſpondent, & incertos Romanos deferunt, ſed ſi quæſtores ſagaces erunt, facile poterunt veritatẽ elicere, & conſilia, quæ in dies capienda ſunt, certis iudiciis adiuuare. Præſtet præterea qui vrbanis imperat magnã diligentiam in portarũ cuſtodia, quarum claues ipſe ſuſcipiat, & vigiles, ſtationeſque optimè diſponat, videat etiã ne ſpecie ſuorũ militum, aut noti ſermonis ſimulatione illudatur. Hannibal enim vrbes complures Italiæ inuaſit, ſuppoſitis militibus ſuis armis, atque habitu Romanorum, præmiſſiſque etiam, qui longo belli vſu Latinè loquerentur. Multi doli intenduntur in limine portarum, qui cauendi ſunt. Nam aliquando de induſtria efficiunt, vt iumenta ſarcinis

impedita decidant, vel trabes relinquãtur prolapſis bobus, vel plauſtra magnis lapidibus onerata deſidant. Et ſic ſubito hoſtium concurſu, cum portę claudi nequeant. paruo labore oppida
7.Val. li. capiuntur, hoc formidantes Maſſilienſes
2. cap. 1. 7 ex optimis reip. inſtitutis, ſic pacis tépore cuſtodiebant vrbem, ac ſi bello vrgerentur, quocirca feſtis diebus portas claudere, vigilias agere, ſtationes in muris obſeruare, peregrinos recognoſcere, & alias bellicas curas habere ſoliti erãt,
8.Virg.2 ne à recta conſuetudine diſcederent,
Æneid. etiam ſi tempora eiuſmodi diligentiam
9.Herod. minus exigerent. Profugi in vrbem ne-
lib.3. quaquam accipiendi ſunt. Sinon 8 nan-
10. Plin. que benignè exceptus exitio Troianis
cap.8. de fuit. Zopyrus 9 quoque Darij Perſarum
vir. illuſt. regis amicus cum videret eum lõga ob-
Ouid. li. ſidione Babylonis defeſſum, nec ſpe vlla
2. Faſt. victoriæ teneri, ſibi ipſi nares & auricu-
val. Max. las abſcidit, & ad Babylonios profugit,
lib.7. ca. multaque in regem oblatrando, victo-
4. Frõti- riam, atque vltionem pollicebatur. Illi
nus lib.1. re credita, Zopyro imperium permiſe-
cap.1. & runt, quo accepto vrbem, atque exercitũ
Volater. Dario tradidit. Sic & Sex. Tarquinius 10
lib.38. ab exercitu patris virgis cæſus fugam
cap.8. ſimulauit, obſeſſiſque Gabiis perſuaſit,

vt ſuo aduerſus regis ſæuitiam odio vterentur, qui dux ab illis erectus, è veſtigio oppidum patri prodidit. Eſt etiam periculoſum plures conuenas in vrbem accipere, tum quod inquieta eſt omnis multitudo ex diuerſa hominum colluuione collecta, & ſæpè, ex parua re tumultum excitat, tum quod inſani hominis eſt, ea inter plures conſumere, quæ haud ſcius eſt an ſatis paucis eſſe poterunt. Ad hanc ſententiam redigi poteſt præceptum illud Cambyſis Perſarum regis ad Cyrum filium, cum ait. Nunquam expectandam eſſe egeſtatem, ſed in rerum copia præcipuè de inopia cogitandum. Alexãder Macedo cum Leucadiam obſideret, paſſus eſt ex finitimis locis omnes illuc confugere, vt citius alimenta, quæ habebant, inter plurimos abſumerent quibus abſumptis facile victoriam aſſecutus eſt. Simili conſilio vſus videtur Antigonus in Athenienſes, 11 qui vaſtatis eorum agris, ſementis tẽpore diſceſſit, vt quod reliquum frumenti habebant, in ſationes ſpargerent, reuerſus deinde nouo verè, ſegetem iam adultam protriuit, & ad famem redactos in ſuam voluntatẽ pellexit. Multitudo etiam peregrinorum militum valde for-

11. *Polyænus lib.4. & Frõtinus li.3.ca.8.*

midanda eſt, hoc Carthaginienſes docuerunt, qui conciliata cum Romanis pace, nunquàm in pari periculo fuerunt. Nam mercenarij milites, 12 qui contra Romanos pugnauerant, quorum numerus circiter viginti milliũ fuerat, cõſpiratione facta defecerunt, omnemque Aphricã abalienarũt, Carthaginẽq; obſederũt, quos Hamilcar imperator, è Sicilia properãs, nõ modo à mœnibus pepulit, verũ eò compulit, vt locorũ anguſtiis clauſi plures fame, quam ferro interierint. Quæcunque acturus eſt, qui imperat feſtinet. Nam vt Xenophõ ad milites Cyrũ loquentem facit. Optima belli comes eſt feſtinatio. Et Alexãder 13 in hoc laudatur præcipuè, quòd velocitate ſua omniũ ducũ celeritaté antecedebat, peditesque ſuos inſtituerat, vt eorum pernicitate equorum velocitatem adæquarent, quocirca cum ab eo vrgeretur Darius, grauiter querebatur, nullum interuallum ſibi ſatis longum dari aduerſus Alexandri alacritatem, qui ſæpe magnis itineribus noctu, diuque ſtrenuè contendebat, vt improuiſus hoſti ſuperueniret. Agat etiam omnia tacitus, nemini que ſecretum ſuum credat, Metelli 14 documento, quem Plutarchus

12. *Ex Polybio Sabell. li. 9. Enn. 4*

13. *Ælian. de varia hiſt. li. 10*

14. *in eius vita & Valer. Max. li. 7. cap. 4. & Frontinus lib. 1. cap. 1.*

roganti cuidam amico quid poſtero die actarus eſſet, reſpondiſſe ait, ſi tunica hæc ſecreta mea eloqui poſſet, exutus quamprimum eam comburerem. Et Licinius Craſſus militi percunctanti quando caſtra mouere inſtitueret, reſpondit, num vereris ne tubam audias? Iulius autem Cæſar cum aciem tranſmittere aliò deſtinaret, iter tacitus capiebat, tabellaſque ſignatas alicui dabat; vt in tempore procinctus locum certum vniuerſi peterent, & nonnunquam ſcriptos lapides inter eundum ſpargi iubebat, in quibus Teſſeram inſequentibus militibus dabat, vt ſcirent quid facto opus eſſet. Nihil præterea in hoſte deſpiciat, nã ſicut magni eſt animi non timere, ſic ſũmi conſilij omnia cauere, quæ rebus noſtris obeſſe poſſunt. Et ſicut optimi medici eſt, nihil quod nociturum ſit in corpore ægroto relinquere, ſic boni imperatoris, quicquid imperio obſtat, remouere. Parua enim ſcintilla contempta magnum aliquã do incendium excitat, vt in prouerbio dicitur. Pro oraculo habenda eſt M. Catonis ſententia, quam ſcripſit in libro de re militari. Alijs in rebus errata poſtmodum corrigi poſſe, in bello auté delicta emendationẽ

non accipere, quippe cum pœna ipſa è veſtigio errorem ſequatur, præſto enim eſt ignauiæ, aut imperitiæ vltor; qui nunquam delinquenti hoſti indulget. Quod ſi plures cum imperio ſunt, ille præferendus eſt, qui virtute, & ſcientia rei militaris præſtat, vt fecit Minutius 15 Fabij Maximi collega contra Hannibalem, qui poſtquam experientia ſenſit, Fabium plurimũ præſtare, conuerſus ad milites ſuos, Heſiodi verſus ad hãc ſententiam occupauit, vt ſcribit Liuius. Sæpe ego audiui eum eſſe virum, qui ipſe conſulat, quid in rem ſit; ſecundum eũ, qui bene monenti obediat; qui nec ipſe conſulere, nec alteri parere ſcit, eum externi ingenij eſſe: Nobis quoniam prima ingenij negata ſors eſt, Secundam, & mediam teneamus, & dum imperare diſcimus, parere prudenti animum deducamus, caſtraque cum Fabio iungamus. Huiuſmodi præceptis ſi auſcultare voluiſſet, C. Terentius Varro 16 homo nouus, & militaris diſciplinæ omnino expers. L. Paulo Æmylio collegæ viro fortiſſimo faſces ſubmiſiſſet, nec temeritate ſua Cannenſis cladis omnium infœliciſſimæ auctor fuiſſet. Ex quaquidem illud malorum ventũ eſt à Romano populo;

15. *Plut. in Fabio.*

16. T. *Liuius lib. 22. ab vrbe condita.*

populo, vt vinceretur, ſi vincere ſciuiſſet Hannibal. Tantus enim terror, tantaque mœſtitia animos inceſſerat, vt patriæ occaſum cum ſuo exitio in dies omnes expectarent, ſed imbre, & ingentibus procellis à mœnibus vrbis repulſus perſuaderi à ſuis ſibi permiſit, vt in oppidis hybernarent, qua ex re id eidem vſu venit, quod non diu poſt Marcellus ad milites dicebat, Capuam Hannibali Cannas fuiſſe, ibi virtutem bellicam, ibi militarem diſciplinam, ibi præteriti téporis famam, ibi ſpem futuri extinctam. Duo denique præcepta ſunt, quæ rem omnem militarem in ſe habere videntur, vt pauci ſint, qui optimè imperent, & hi per omnes militares gradus aſcenderint, vt parendo imperare didicerint, reliqui autem omnes libenter obſequãtur. Hæc quibus aderunt nũquam deeſſe poterit, quin aut victoriam, aut honeſtam pacem conſequantur, quibus verò aberunt, nihil virium ſatis erit, & in manifeſtam mortem cæco impetu beluarum more ferentur. Clementia in ſubiectos maximè imperatores, ac duces commendat, eorumque res geſtas illuſtriores facit. Cicero 17 affirmat omnes recipiendos eſſe, quorum poſitis armis

17. *lib. 1. off.*

murum aries percuſſerit, & Cæſar dicere ſolebat, nihil ſibi gratius eſſe, quam ſupplicibus parcere, nec omittenda eſt hæc virtus in eos qui victi ſunt. Nam clades, libido, crudelitas, & omne inhumanæ ſuperbiæ exemplū, in miſeros ſemper deteſtandum, atque abhorrendum fuit. Maximā conſecutus eſt laudem M. Marcellus, qui antequam Syracuſas vrbē opulentiſſimā prædę pro concione militibus edixiſſet, fleuit, edictoque cauit, ne quis corpus liberū violaret, curamque ſepulturæ interempti Archimedis diligentiſſimè habuit, affectis propinquis præſidio, multiſque honoribus honeſtatis, eius vrbis prædę tātum fuiſſe Liuius 18 refert, quantum vix capta Carthagine tunc fuiſſet, cum qua æquis viribus certabatur.

18. lib. 25 ab vrbe condita.

Titulus tertius.

SCRIBENDÆ MILITIÆ RATIO, DE AETATE, FORma & indole tyronum, & de ludicris armorum certaminibus.

Ætatis, regionis, & educationis moliſque corporeę habendam eſſe rationem ait, in iis deligendis qui militiam ſequantur. pauca item de feriendi hoſtis ratione interiecta ſunt. *ARG.*

SCRIBENDAE militiæ munus conſulibus ſuperius tradidi, æquum nanque videtur eſſe, vt quiſque eorum delectum habeat, quibus imperat. Libaui etiam eo loci nonnulla præcepta pro temporis ratione, nunc res admonet vt reliqua abſoluam, & conſummato prope operi finem præſcribam. Et hoc imprimis præcipiendum cenſeo, 1 longè pluris faciendã eſſe eruditam, exercitatamque paucitatẽ, faciliuſque victoria potiri, quam indoctam, belli expertam multitudinẽ, quæ cædi expoſita eſt, minima quæque formidat, & fugam citius quam gloriã meditatur. Bene igitur præcipitur, Tyronem quærat, qui veteranum non habet. Alexander mortuo Philippo patre, cum quadraginta milibus armatorum, quos ei reliquit optimè eruditos, atque aſſuefactos rei bellicæ, varias, innumerabileſque hoſtium copias ſuperauit, & complures orbis terrarum prouincias ſubegit. Quid de Romanis dicemus? 2 qui modicis orti principiis, ſola

1. paucitas multitudini præſtans.

2. Romanorũ potentia à quibus principiis orta.

virtute, & militari diſciplina vniuerſum terrarum orbem vicerunt. Nonne admirandum eſt paſtorũ, conuenarumque populum Italiam regionũ omnium potentiſſimam inuaſiſſe? Germanos, Galliamque omnem ſpreta corporum proceritate, hominumque numero ſubegiſſe? Hiſpanos bellatores ferociſſimos domuiſſe? Aphros dolis, atque opibus exultantes euertiſſe? Græcorum artes, ac ſapientiam ſuperaſſe? & demum vniuerſo generi humano imperaſſe? Cum verò cogitabimus animorum fortitudinem, corporum exercitationem, & ſciẽtiam rei bellicæ plane fatebimur generã, pertinaceque virtutem omnia ſuperare. In delectu militiæ ætas prius ſpectãda eſt, quæ tenera eſſe debet. Facilius enim pueri ediſcũt, quæ vſui ſunt, molliuſque aſſueſcunt rebus difficilioribus, nondũ obduratis membris, & ad perfectum crementũ adultis, quocirca aptius equo ſedent, leuius habenas tractant, quam vbi obſtipo corpore callum pene omnibus membris obduxerũt. Præterea alacritas deſiliendi, velocitas currendi, celeritas iaciẽdi facilior eſt corpori nõdum pleno, ac perfecto, quàm omni ex parte abſoluto. Plato vigeſimo ætatis

anno legendos adoleſcentes ad militiã cenſuit. Seruius 3 autem Tullius Romanorum rex decimoſeptimo, quo tempore eos iuuenes appellauit, quod remp. adiuuent. Alij primum pubertatis annum optimum delectui eſſe ſcribunt. Noui verò milites, qui vltra trigeſimum annum ſcribuntur, raro vtiles ſunt, & cum arma tractant (quoniam ineptè id agunt) ludibrio habentur, ſæpeque veteri prouerbio inceſſuntur, Clitellę 4 bobus aptantur, quaſi non ſuo onere premuntur. Satius igitur erit eos ad quaſcũque norint artes dimittere, quã ſacramẽto inutiliter adigere, niſi in magna neceſſitate, in qua legimus ſontes è cuſtodia dimiſſos, & cum ſeruitiis etiã deſcriptos, vt ſecũdo Punico bello, cũ M. Iuni? dictator dixit, qui capitalé fraudem auſi, quique pecunia iudicati in vinculis eſſet, qui eorum apud ſe milites fierent, eos noxa, pecuniaque exolui iuſſurum. Forma, habitudo, valetudoque corporis imprimis ſpectanda eſt, Celſus Cornelius habiliſſimum corpus quadratum eſſe ſcribit, & latitudinis, longitudiniſque mediocritatem laudat, quippe cum proceritas (vt in iuuenta decora eſt) ſic matura ſenectute conficitur. Statura autem

3. Eadem eſt ſententia Ariſtotel. li. 8. politic.

4. Explicat Eraſmus in Chyliad.

quæ ad mediocritatem tendit, firmior eſt,& magis diuturna? Sic alia ex parte gracile corpus infirmum habetur, obeſum autem hebes. Scio tamen pleroſque proceritaté militum probare. Exemplo etiam Romanorum, qui inter alacres equites, & in primis legionum cohortibus non niſi eos, qui ſenis pedibus extarent, aut paulo minores militare permittebant. Nec me latet Alexandrum, eiuſque exercitum præ corporum paruitate primò illuſos à Scythis fuiſſe, quorum neminem adeo humilem fuiſſe refert Curtius, vt humeri eius non poſſent Macedonis cuiuſque militis verticem adæquare, ſed paulopoſt didicerunt virtutem, non proceritatem in hoſte dimetiédam eſſe. Accidit enim nonnunquam, vt homines puſillæ ſtaturæ optimi bellatores ſint, vt Tydeus fuit, quem Muſarum præconio paruum, ſed pugnaciſſimum fuiſſe accepimus. Proceritas illa Heroum fabuloſa mihi eſſe videtur, nec animum inducere poſſum, vt vera eſſe credam quæ Philoſtratus 5 ſcribit, quanquam domeſticum teſtem inducit. Ait enim villicus eius. Referebat mihi auus ſe vidiſſe Aiacis 6 ſepulchrum, à maris fluctibus

5. *Vide Scaliger. lib. 13. poeticæ.*
6. *Pauſanias in Atticis.*

dirutum, in quo oſſa erant, quæ vndecim cubitorum hominem extitiſſe oſtẽderent, Adrianumque imperatorem cũ Troiã iter faceret ſepulchrum inſtauraſſe, oſſaque condidiſſe, & monumentis Aiacis rurſus inſcripſiſſe. Veritatem quoque mihi tranſcendere videtur Oreſtis 7. corpus, à Lacedęmoniis in Nemea inuentum, quod cubitorum ſeptem fuiſſe ſcribitur. Idcirco hæc quaſi nimis vetera dimittamus. Habenda igitur ratio erit non proceritatis, ſed virium, membrorum tamen conformatio & figura multa roboris indicia pręſtare poſſunt. Sit imprimis 8 adoleſcens facie liberali, recto corpore, obſtipa, ac tereti ceruice, oculis vigilantibus, lata fronte, lato pectore, latiſque humeris, vt ſimulachrum martis veteres pingebant. Lacertorum toris vigeat, vt ſtatuas Herculis cernimus, ſit firmiſſimis digitorum articulis, vnde quibuſdam in laude fuiſſe legimus, quod ictu nudi digiti malum tranſegerint. Sit longis, pleniſque brachijs, firmis cubitis, modico ventre, pleniore coxa, exili potius quã tereti ſura, obducto pede. Cõmẽdat militẽ, ac ducẽ dignitas formæ, & aſpectus ille truculẽtior. Audi Pacuuiũ

7. *Plin. lib. 7. cap. 16.*

8 *Adoleſcentis deſcriptio*

Capuanum, cum Anilium filium ſupremum, Hannibali enſem ſtringere inter epulas cupientem dehortatur, apud Si-
9. lib. 11. lium Italicum. 9.

Tu ne illũ, quem non acies, nec mœnia, & vrbes
Ferre valent, cũ frons propior, lumẽque coruſco
Igne micat, tu ne illa viri, quæ vertice fundit
11. Plut. in eius vita. *Fulmina pertuleris ſi viſo intorſerit enſe,*
Diram quæ vertit per campos agmina vocem?

Et. C. Marius 11. Gallum percuſſorem in ſe miſſum, quamuis in cuſtodia eſſet, horrore vultus perterruit. M. Antonij aſpectum ſummopere laudarunt, eumque ſimilem Herculis ſimulachris fuiſſe dixerunt, adeoque maieſtatem quandam præ ſe ferebat, vt cum in coronam principũ accederet nonnulli dicerent eius genium, aliorum genios longè obſcuriores reddere. Imperatoria forma præter cæteros fuiſſe dicitur Iphicrates Athenienſis, adeo vt ex aſpectu ſolum
12. Coe. lius lib. 22. cap. 22. cuicunque admirationem inijceret. Artaxerxes 12. quoq; cognomẽto μακρόχειρ quod alteram manum longiorem habe-
13. Plut. in eius vita. ret, præcipuam habuit laudem ampliſſimæ, pulcherrimæque corporis formæ quam viribus, & virtute bellica honeſtauit. Obfuit plurimum Ageſilao 13. La-

cedæmonio exigui corporis informitas, & quod pede altero claudicaret. Nam cum eſſet omni virtute, ac militari gloria illuſtratus, ſæpe ab his, qui eum non nouerant, præ deformitate contemptui habitus eſt. Oris laudatio nonnunquam ex diuerſa facie oritur. vt in geminorum imaginibus cernimus. Pollux enim placidus, ac mitis eſſe videtur, Caſtor autem durior, aſperiorque, vterque tamen eorum laudem ſuam meruit, vt eo quo eſſet aſpectu, ſummus omnium haberetur. Achilles diuina, & admirabili maieſtate, cum grata quadam proteruitatis facie laudabatur. Antilochũ autẽ Neſtoris filium, qui fere eius æqualis fuit, iocunda, & manſueta ſpecies commendabat Nereum vero venuſtas. Vnde Horatius eum ſimilem facit Ganymedi cum ait. Qualis autem Nereus fuit, aut aquoſa raptus ab Ida. In delectu habendo cogitandum etiam erit 14. qua regione orti, educatique ſint, qui nomen militiæ dedere, quamuis enim in ſingulis quibuſque locis, ignaui, & ſtrenui naſcantur, cœli tamen aſpectus ad animum, ac vires plurimum confert, & ſeptentrionalis plaga melior eſt, quam orientalis, omnis verò temperata opti-

14. Milites pro regionũ varietate ad arma alij alijs aptiores.

ma, vt ſuperius libro ſeptimo dictũ eſt. Vtilior 15. ex agris miles legitur, quã ex vrbibus, vt veteres omnes ſentiunt, qui de re militari ſcripſerunt, nec ab re ruſtica illa pubes obdurata ſolib', pulueris, pluuiæ niuiſque patiens, cibario pane, agreſtibus, ſylueſtribuſque báccis contenta, longè facilius ſub dio pernoctat, pluuias, imbreſque perfert, ac per campos lubricos, & illuuie inequitabiles, nudo etiam pede diſcurrit, quam vmbratilis iuuentus, quæ vrbanis blanditijs illecta, vix ſomnum niſi molli ſtrato; & culcitra plumea, longoque accerſitum ſilentio capere poteſt, & caloris frigoriſq; impatiẽs, parũ ſtomacho valet, nunquam eſurit, niſi ciuilium epularũ nidorẽ ſenſerit, cibique pulpamentum ſemper quærit, nec æquo animo domeſticis blandicijs caret. Præterea natura ipſa generi humano hoc præſcribit, vt vulnera, ac mortem minus ille timeat, qui minus deliciarum nouit in vita. Lacedæmonij magnam laudem in re militari meruerunt. Et ſi eorum vitam quærimus, inueniemus eos ad robuſtam vſque ætatem in agris, ac venationibus verſatos, & omnem eorum victũ duriorẽ fuiſſe. Romani veteres militiæ curam & rei ruſticæ vnam candemque

5. Miles fortior ex agris quam ex vrbibus.

eſſe exiſtimabant, vt ijdem pacis tempore ruſticarentur, qui in bello militarent. Vnde. Q. Cincinatus 16. ab aratro vocatus ad dictaturam venit, & rurſus victor, faſcibus depoſitis, ad boues, atque agellum redijt. Sic & Fabritius Pyrrho finibus Italiæ pulſo & M. Curius cognomento dentatus Sabinis victis ad excolendos agros redierunt. C. quoque Marius 17. diu poſt ruſticanus imperatór fuit, is tamen ſep ies conſul, multiſque magnis victorijs illuſtratus eſt & adeo laboribus obduruerat, vt cum varicoſus factus eſſet, ita medico intrepidus, crus ſecandum præbuit, ac ſi lignũ fabro dolandũ tradidiſſet. Et Sertori⁹ 18. ſtrenuã militiam geſſit, natus, educatuſque in agro Sabino oppidoque Nurſię, hic cum in prælio fortiter dimicans luſcus factus eſſet, Philippo, Antigono, Hannibali, qui altero oculo caruerunt, & bellaciſſimi duces habiti ſũt, quartus connumeratus eſt. Hoc tandẽ cõcludẽdũ eſt. Duriores artes robuſtiores milites reddere, Molliores autẽ virtutẽ omnẽ eneruare. Nec expectandũ erit, vt canes, qui ex ganeis, popiniſque exeunt, pardum, aut leonem aſſequantur, ſed vt ad patinas quamprimum redeant. In

16. Eadẽ exẽpla in ſuperiorib⁹ tradita ſunt.

17. Plut. in eius vita.

18. Idẽ in in eius vita.

vrbibus autem, ac delicijs nati, vt primum nomina militiæ dederunt, laboribus obdurent, vallum, & onera ferant foſſam ducant, caſtra muniant, & alia militaria opera non contemnant, non detrectent certamina cum æqualibus, ſed magnum Pompeium imitentur, qui adoleſcens ſemper cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte, ac ſude certabat. Optima eſt enim venationis exercitatio, quæ a ruſticis militaribuſque laboribus nō multum abeſt, Xenophon cū Cyri militiam ſequi deſtinaret, equorum, venationiſque diſciplinā prius ſummo ſtudio aſſecutus eſt, aſſerens inutilem eſſe militem, qui in illis non magnopere verſatus eſſet. Romani iuuenes ne vmbra, & ocio deliteſcerent, neve delicijs fluerent, campum Martium inſtituerunt, quo Ludicra armorum certamina, non modo ad gladiatoris ſpectaculum, verum ad militum vſum celebrabantur, aderātque militum præceptores, qui ex publico duplici annona donabantur, vt diligentius allecti pręmio docerent. Et ſicut mangones, & laniſtę gladiatoria edocebant, ſic donati militaribus donis bellicam diſciplinam, ſenatorum etiam iudicio

adhibito ne quo virtutis ſtudio iuuenes fraudaretur. Exercebatur 19. igitur multis modis, vt in ſuperioribus docuimus, cum de corporis exercitatione diximus Sed optima armorum exercitatio ad palum habita eſt, in qua ſingulorum certaminis ſimilitudo edebatur. Nam ſingulis militibus pali terrę infigebantur, extabantque pedibus ſex contra illum, tanquam in aduerſarium aſſultabat Tyro, Scutum vimineum maioris duplo ponderis, quam verum ſcutum erat, ſiniſtra tenebat, Altera autem clauā, quę itidem altero tanto enſe grauior habebatur, vt cum ad veram pugnā accederet, dimidiato pondere alacrius proſiliret. In palū, tāquā in hoſtē magno impetu, omnique bellandi arte ferebatur, & nunc toto corpore inſurgebat, quaſi caput, aut faciem peteret, nunc autem tectus clypeo, & proiecta haſta poplitibus deſidebat, vt fortius hoſtis impetum excipere videretur. Quo inuento laudatur Chabrias 20. Athenienſis, nam cum Thebanis auxilio miſſus eſſet nec poſſent milites impetum Lacedęmoniorum, qui Ageſilao duce pugnabant, ferre, iamque mercenarij omnes fuſi, fugatique eſſent, iuſſit reliquos loco ſtare,

19. Vide Alex. lib. 1. cap. 10

20. Probus in eius vita

& obnixo genu, ſcuto impetum hoſtium ferre docuit, quòd cum videret Ageſilaus, ſigno tuba receptui dato, ſuos iam incurrentes reuocauit, nec amplius progredi auſus eſt, quodquidem omnis gręcia admirata eſt, & eo ſtatu Athenienſes pro foro ſtatuam Chabriæ decreuerunt, quo exemplo Athletæ victores ſtatuas ſibi deinceps conſtitui, curabant, Sed ad palũ redeo, nũc lateribus nunc cruribus minitabatur, Sedebat nõnunquã, aſſultabat, inſultabat ſimulãdo diſſimulãdoq; omni arte vtebatur, in quo pręcipuè hoc ſeruabatur, vt ita vulnus inferret, ne qua corporis parte pateret ad plagam, in armorũ enim ratione præſtatior ſemper cauendi, quam ictum, inferendi cura fuit. Punctim potius quam cæſim ferire dicebant: Hoſtis quidem confodiendus interimenduſque eſt, non vulnerandus, Puncta enim paululum adacta hominẽ periniunt, nunc tecto corpore infertur priuſque aduerſarium ferit, quam eum ſuſpicari poſſit, cæſum autem dextrum brachium, ac latus nudum exhibet, & corpus obluctanti aduerſario obnoxium facit, faciliuſque eum quiſque decutere, aut cauere poteſt, cum manifeſtè immineat, torquebant etiam in pa-

ſum magnis viribus haſtilia grauiora, dè ſtinato optimè ictu, & nonnunquam etiam arcu in illum ſagittas dirigebant Vſus pali adeo communis erat omnibus apud Romanos, vt non modo, ad eum exercerentur viri omnes, ſed nonnullę fœminę Spartanarũ 21. more, quæ Lycurgi legibus etiam in palęſtra luctabantur. Quarum non ſine indignatione meminit Iuuenalis, cum ait, 22. Quis nõ vidit vulnera pali, Quem cauat aſſiduis ſudibus, ſcutoque laceſſit, Et paulo poſt addit, Aſpice quo fremitu monſtratos perferat ictus, quanto galeę curuetur põdere, quanta Poplitibus ſedeat. illud indignationis eſt. Quem præſtare poteſt mulier galeata pudorem, Quæ fugit à ſexu. Feſſi deinde his exercitationibus mergebãtur in Tyberim nõ modo vt ſudorẽ, ac puluerẽ abluerẽt, ſed vt natandi vſum diſcerent, ad cõplures neceſſarios militiæ caſus. Idq; nõnulli armis onuſti faciebant. Vnde illud Silij 23. de indole Scipionis. Vndoſum frangere nando Induti thoraca vadum, Compluribus alijs laboribus inſueſcebant Romani iuuenes, vt vtiles fierent rei bellicæ & præter omnium gentium milites laborioſiſ-

21. *Plato 5. de legibus & Plut. in Lycurgo.*
22. *Satyr. 6.*

ſimi habebantur, nam vallum indefeſſè ferebant, & dimidiata menſis cibaria, vt ait Cicero. Scutum autem, & arma longo vſu quaſi pro membris corporis habebant, celeritateque gradiendi hoſtes ſemper preuertebant, quodquidem Mantuani 24. verſus indicant.

24. lib. 2 Georg.

Non ſecus ac patrijs acer Romanus in armis
Iniuſto ſub faſce viam cum carpit, & hoſtem
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.

Longum eſſet omnes militares exercitationes referre, & earum rationes recenſere, præceptaque dare quibus artibus imbuendi ſunt Tyrones, quo geſtu nitantur, dum tela venientia deflectunt, & quo dum plagam prudenter, & audacter inferunt, & quomodo numeros in armorum ratione implere debeant, quomodo ſcutum tractent, ſudes figant, ordinem ſeruent, locum tueãtur, quæ omnia potius eius eſſe videntur, qui de re militari ſcribit, quam ei' qui de ciuili ſocietate, quocirca multa conſulto prætereunda eſſe duxi, ne in poſſeſſionem alienam furtim obrepere videar, Id tamen concludendum cenſeo complures ex iuuenibus noſtris bellica diſciplina erudiendos eſſe, tum vt remp. tueantur omni tempore, tum ne in

bellorũ

bellorum difficultate omnia peregrino, ac venali militi credere cogamur.

Titulus quintus.

QVA AETATE MILITIAE PRAEFICIENDI SVNT milites.

Militaribus decoris inſigniendos eſſe cenſet provectioris ætatis homines, quibus in cæteros imperium credi tutius eſt quam iuuenibus. ARG.

PLATO ante trigeſimum ætatis annum neminem militię præficiendum ſtatuit, etiam ſi ſpectatæ virtutis eſſet, & aliqua militari gloria illuſtratus. Hanc ætatem legitimam etiam bellicis muneribus arbitrati ſunt Athenienſes. Tametſi huic legi aliquando derogauerint, & præcipue in Alcibiade, 1. qui adeo gratus populo in adoleſcentia fuit, vt omnium ciuium oculos, quoties in publicum prodiret, in ſe vnum conuerteret; nemoque ei par Athenis exiſtimaretur. Is ante ætatem bello Siracuſano præfectus eſt, cui tamen duo longe maiores natu collegę dati ſunt Nicias, & Lamacus, vt tutius reip. con-

1. *Plut. in eius vita.*

Aa

ſulerent. Idem etiã placuit Romanis, nec ab hoc præſcripto diſceſſerunt, niſi in maxima reip. calamitate, poſt varias, multiplicesque Hannibalis victorias, cum iam vrbi immineret, ciuesque omnes in magna deſperatione eſſent; Scipioné 2 iuuenem admodum delegerunt, quem cum exercitu Carthaginem mitterent, vt preſſi domeſticis malis ab Italia Hannibalem reuocarent. Octauius 3 quoque duo de viginti natus annos imperator deſignatus eſt, Cicerone id populo Romano ſuadente, verũ cum deinde rem gereret minus ex ſententia, ingemuit Cicero, & pertæſus conſilij ſui, epiſtolam 4 ſcripſit, in qua ſe nunquam ſapientem exclamat, & remp. à ſe deceptam fatetur. Sed longè tutius veteranis militibus exercitus creditur, iuuenibus nequaquam, quorum cõſilia illa prima ferociora ſunt, minuſque incerta caſuum reputant, cum fortuna nunquam eos deceperit. Senes autem quieto animo multa præuident, & fortunæ aditus conſilio præcludũt, & vbi fortibus viris opus eſt; faciunt id quidem non tam libenter, quam neceſſario, maluntque in prelio potius, quàm in fuga mortem oppetere. Duæ verò illæ virtutes (quas in

2. Authcr eius vitæ et Sabell. lib. 9. Enn. 5. et Alex. li. 3 cap. 1.

3. Appianus in ter tio ciuiliũ

4. ad Octa:ium.

1 Pl.

Themiſtocle ſũmis laudibus effert Thucydides 5) non niſi poſt longam experiẽtiã in ducibus eſſe poſſunt, vt de inſtantibus veriſſimè iudicẽt, & de futuris callidiſſimè coniiciant. Neſtor Nelei filius 6 maximus natu græcorum omnium, qui contra Troianos militauerunt, quanta virtute, quanta ſapientia, quantaque eloquentia ab Homero, & aliis qui de bello Troiano ſcripſerunt fuiſſe dicitur. Sic & Philoctetes, 7, qui ſexagenarius Troiam venit, pleroſque iuuenes virtute, & conſilio ſuperauit, adeo vt ex eius ſagittis fatum troianum non parua ex parte pẽderet; Doctus enim ab Hercule, ſagittarius optimus euaſit meruitque ſagittarum ab eo heres inſtitui. Hanc ſententiam ſecutus eſt Alexander Macedo 8 qui annũ vnum & vigeſimum agens, Philippum patrem amiſit, & vt non tam imperij, quam gloriæ ſucceſſor eſſet, cum paternum exercitum heres accepiſſet, non æquales ſuos, cum quibus educatus fuerat, alioſve primæ ætatis, ac roboris iuuenes, ſed veteranos elegit, & pleroſque etiam emeritę militię, qui cum patre dudũ militauerant, vt non tam milites, quã militiæ magiſtri lecti viderentur: ordines autem non niſi ſexagenariis per-

5. *lib. 2.*

6. *Cic. in Catone Maiore.*

7. *Ouid. 3 Metam.*

8. *Auctionus de gestis Boiorum geſtis li. 1 & Alex. li. 1. c. 20*

miſit,vt principia intuentes,non caſtrorum magiſtratus, ſed antiquæ alicuius reipubl: ſenatum eſſe putarent, quæquidem res effecit, vt victor ſemper euaſerit,& cum parua admodum manu ſexcenta Perſarum milia ſuperauerit,& niſi morte præuentus fuiſſet,vniuerſum terrarum orbem ſubegiſſet. Atqui ſi rectè iudicare volumus non modo conſules,ſed deinceps omnes,qui cum imperio ſunt,aliiſque imperant, grauitatem conſilij, & magnam rerum experientiam habere debent. Nam (vt Romanis nominibus vtar) Legati in bello 9 nonne imperatoris vicem ſubeunt? omnibus præſcribunt quid facto opus ſit, vadimonia conſtituunt, & cum expedit iuſtitium indicunt, aliáque omnia agũt quæ ad ſummũ quemque ducẽ ſpectant: ſic tribunus militũ,10. qui primæ legioni præeſt; vir fortiſſimus eſſe debet, & virtute,atque omni militari arte optimè inſtitutus. Præfecti quoque ſingularum legionũ qui tot viros dicto audiẽtes habẽt,tum ſuo munere grauiſſimi eſſe debent,tum quod abſente legato eius vices gerunt. Præfectus præterea ad quem caſtrorum poſitio pertinet, peritiſſimus omnium ſit opus eſt,longa, probataque

9. De huius officio et authoritate Alex. ab Alex. li. 6. cap. 3.

10. Vide Feneſtel. cap. 16. Pompon. Letum c. 19. & Alex. ab Alex. lib. 5. ca. 2. et li. 6. c. 18

militia ſpectatus: loci enim genium diligenter ſpeculari debet; vt optimam partem eligat, in qua tutiſſima ſint caſtra, ne mons immineat ex quo facilè ab hoſtibus milites noſtri exturbari poſſint, néve à flumine inundari, ac mergi, ſeu à nimis vicina ſylua incendio deleri, quod Craſſo bello ſociali 11 contigit, qui eiuſmodi incuria cum omnibus propè copiis, ſubito igne ab hoſte ſuppoſito crematus eſt. Sic etiam Camillus incendio proximæ ſyluę Volſcorum caſtra deleuit. Præterea cogitet, vt lignorum, pabuli, aquæque copia ſuppetat, facilis ſit egreſſus in ſubiectos agros, tutiſſimuſque reditus in caſtra: nec longa experientia carere debet fabrorum præfectus, cui præcipua cura incumbit, ne quid exercitui deſit, quod ad expugnandum, repugnandúmque pertineat. Hic lignarios, ferrarios, carpentarios, tignarios cęmentarióſque fabros paratos habere debet, ad machinas, turreſque ligneas & ad arietes, onagros, baliſtas, cęteraque tormentorum genera. Denique cõcludendum eſt maiores natu reliquis in exercitu præficiendos eſſe, iuuenes autem aliis honoribus honeſtãdos, & præcipuè his, qui plus gloriæ ha-

11. *De hoc bello copioſe Appian. li. 1. bell. ciuil. Strab. li. 5. Oroſ. li. 5. c. 18. Eutrop. li. 5. ca. 2. Plin. lib. 33. c. 26.*

beant vbi res bene ſucceſſerit, quam periculi, ſi fortuna eos fraudarit.

Titulus ſextus.

DE PRÆMIIS, AC MVNERIBVS MILITARIBVS.

ARG. *De triumpho & ouatione agit qua de cauſa decernerentur, & à quibus quoque tempore primum inſtituta, quibuſque rebus geſtis debita.*

PRæmium, & pœnam duo quaſi numina ſtatuenda eſſe in rep. in ſuperioribus 1. diximus, idque in re militari cenſendum eſt, Neque enim ſatis erit pœnæ formidine milites dicto audientes habere, niſi gloriæ, præmiique ſpes calcaria fortitudini adhibeat, & virtutis ſtudium ea vltro ſingulis præſcribat, quę neque duces, neque imperatores edocere poſſunt. Maximus quidem animi affectus eſt ſpes, & ad ea nonnunquam impellit, quæ præter humanas vires eſſe videntur, nullaque ratione ſuaderi poſſent. Hac opinione ductus Simonides poeta hunc affectum, quem alij omnium dulciſſimum eſſe dicunt, Tyrannum honorum appellauit, vt qui

1. *Titulo 6. lib. 1.*

inuitos ſæpenumero trahat, & torpentes foueat, oſcitãteſque expergefaciat. Prodeſt caſtigata ſegnicies, adiuuat laudata virtus, ſed laudes, gloriæque præmia longè magis militum animos excitant, hinc munera in repub. & coronæ militares à veteribus expoſitæ ſunt, quarum auctorem nonnulli Vulcanum, 2 qui apud Ægyptios regnauit, fuiſſe perhibẽt. Nam cum bellum gereret fortitudine præſtantes milites corona, quam ex auro & gemmis Indicis fecerat, alliciebat, hanc coronam ſuaſu Veneris Baccho dono datam dicunt, cum ab inferis Dionem matrem incolumem reduxiſſet. Alij Bacchum à Venere in nuptiis Ariadnes dono accepiſſe aſſerunt, eamque conditioné fuiſſe ſtupri, vt ad æternam Bacchi memoriã inter ſydera, nouæ Ariadnes aſtrũ luceret, vt appareat fortibus viris coronam præmiũ eſſe. Athenienſes 3 (vt fabulas omittamus) hoc inuento gloriantur, vt qui primi oleagina corona bene de rep. meritos ciues, & fortes imperatores, ac duces decorauerint, quãquidẽ ex olea ad honorẽ Palladis, virtutis, ac ſapientiæ deæ fieri voluerũt. Ea coronatus dicitur Thraſybulus, qui patriam à Tyrannis liberauit, quem fide, conſtantia

2. Vide Plin. lib. 16. Cæl. li. 6. c. 19. & Scaliger. li. 1. poetices cap. 13.

3. Valer. Max. li. 2 cap. 1. vide pariter apud Aul. Gell. c. 6. li. 5. coronarũ genera ſequentia

& animi magnitudine nemo Athenienſium vnquam vicit, 4 duxitque ſatis pro meritis ſuis in patriam Oleaginam coronam eſſe, cum magna munera, & patriæ prope imperium ei deberetur. Romani complures militares coronas inſtituerunt, & imprimis triumphales, Laureaſque, quas deinde malo vſu ex auro à populis, principibuſque imperatoribus dato effecerunt, aurumque coronarium appellarunt. Secundum munus fuit Oualis corona, 5 qua donabantur imperatores, qui non triumphantes, ſed ouantes in vrbem reuertebantur, Hæc myrtea erat in honorem Veneris. Fuit & alia quam Obſidionalē 6 appellarunt, quam hi, qui liberati obſidione fuerant, ei duci dabāt, qui illos liberauerat. Hæc graminea fuit facta eo loci, quo obſidio facta fuerat. Ciuica 7 quoque corona inter nobiliſſimas habita eſt, quam ciuis ciui à quo ſeruatus in prælio fuerat, ſalutis vitæque teſtem dono dabat. huius meminit Cicero cum ait, At etiam egregij milites faciunt inuiti, vt coronam dent ciuicam, & ſe ab aliquo ſeruatos eſſe fateantur, non quod turpe ſit protectū in acie manibus hoſtium eripi; nam id accidere niſi forti viro, & cominus

4. Probus in eius vita.

5. Oualis myrtea.

6. Obſidionalis graminea.

7. Ciuica quernea.

pugnanti non poteſt. Sed onus beneficij reformidant, quod permagnum eſt alieno debere, idem quod parenti. Ea fuit quernea ex Martis honore, vt quidam volũt, vel quoniam cibus, victuſque antiquiſſimus ex glãde fuit. vnde deficiẽte quercu iligna fiebat, cum ſecundam glãdem ferat Ilex. Muralis 8 corona etiam nobilitate clara eſt quam imperator donabat ei, qui primus hoſtium muros inuaſerat. Idcirco quaſi muri pinnis inſignita erat, ſicut Caſtrenſis, quæ inſigne valli habuit, qua coronabatur qui primus in hoſtium caſtra pugnãs introiuerat. Sic & Naualis 9 roſtris nauium ornata, quæ maritimo prælio donabatur militi, qui primus hoſtium nauim vi tranſiliiſſet. Multis aliis muneribus eos afficiebant Romani, qui fortiter pro rep. pugnauerãt, ne virtutis præmia deeſſent, ſed gloria allicerentur, qui fortitudinis exempla oſtenderent. Nam torques, annuli, bullæ, armillę dona fuerunt militaria. Et optio etiam vxoris inter quaſque pulcherrimas virgines pręmium virtutis, apud nõnullas gentes aliquando fuit, vt apud Tapyros 10 qui inter Derbicas, & Hircanos habitant, quorum fortiſſimus quiſque patrio inſtituto quã-

8. Muralis aurea.

9. Naualis aurea.

10. *Strabo lib.* 11.

cunque vult ducit vxorem. Pedeſtres verò, equeſtreſque ſtatuæ clariſſimorum artificum manufactæ, quid aliud quam militum gloriam oſtendunt? Sic trophæa, & arcus triumphales imperatorum, ac ducum, in quibus non modo inſcriptiones, & nomina illorum geſta immortalitati commendant, verum elegantiſſimæ ſculpturæ pugnarum faciē indicant, & poſteros ęmulationis ſtudio incendunt. Antiquiſſimum victorię monumētum Obeliſcus 11 fuit apud Ægyptios (vt Ammianus Marcellinus 12 ſcribit) lapis quam maximus, ſpecie quadrata, conſurgens in excelſam altitudinem inſtar radij ſenſim decreſcens in anguſtum verticem, elatuſque à baſi, exciſque talis quatuor quaſi pedibus ad angulorum perpendiculum: in eo inciſę erant innumerę volucrum, ferarumque formę, velut notę hiſtoriam indigantes, non enim adhuc literę inuentę fuerant, quibus mentis humanę ſenſus facilè exprimerentur, ſed ſingulę animalium figurę ſingula verba, ſingulaſve ſententias ſignificabant, quibus perpetuę memorię poſteris ſeculis imperatorum laudes mandarentur. Fuerunt etiam Thebis obeliſci, in quibus regum nomi-

11. vide etiam Diod. li. 1 & 2. ca. 4. Plin. li. 36. ca. 9. & 10. & li. 34. cap. 7.

12. lib. 17

na inſcripta erant, & præclara eorum domi, militiæque geſta ex illis declarabantur, non modo ex ambitioſo portarum numero Thebas fuiſſe præclaras, verum etiam ex imperio, quodquidem vſque in Scythiam, & Bactrianam & Indiam, & Ioniam propagauerant, vt Strabo Cretenſis paſſim refert. Diodorus tamen Siculus 13. antiquiſſimũ trophæum fuiſſe putat Columnam in Libya erectam ab Hercule Ægyptio in memoriam belli gigantei, principio quaſi humani generis, priuſquam ferrum, & veſtimenta inuẽta eſſent. Vnde heros ille clauam geſtabat, & leonis pelle tegebatur. fuerunt etiam imperatores, qui ob memoriam magnæ alicuius victoriæ vrbes cõdiderunt, vt Octauius Auguſtus, qui ante oſtium Ambrachij ſinus, vbi nauali prælio M. Antonium, & Cleopatram ægypti reginam vicit, vrbem ſtatuit, quã à victoria Nicopolim, 14. appellauit, & Actio Apollini templum præclari operis ædificauit, ludoſque conſecrauit, quæ Actia dicebantur. Nec ſolum viuos homines, qui res egregias in bello geſſerant, præmijs, & honoribus afficiebant veteres, verum illos, qui fortiter occubuerant in numina relatos eſſe

13. lib. 1.

14. *Chreſtomachiæ ſcriptor & Plutar. in Antonio & Sueton. in Aug. & Plin. lib. 4. cap. 1*

opinabantur, eiſque locum in cælo dari putabant, in quo cum dijs æuo perpetuo fruerentur. Hac opinione ductus Demoſthenes ſæpenumero iurat in orationibus ſuis per interfectos in Marathone, & Salamine, quaſi indigetes illos, aut deos eſſe omnino arbitraretur. Publicum præterea ſepulchrum illis cõſtituebant, quod πολυάνδριον Græci appellant, & nominibus titulíſque clariſſimis inſcribebant, vt perpetuæ memoriæ viri fortes commendarentur, quale fuit apud Thermopylarum 15. anguſtias, in quo omnes, qui cum Leonida pro ſalute Græciæ ceciderunt, ſepulti ſunt, & quinque columnæ verſibus ſculptæ illorum virtutes poſteris indicabant. Tale etiã extitit apud Marathonem vicum, vbi Milciades 16. Perſarum copias ſuperauit. Simile monumẽtum erat apud Plateas, quo loci Mardonium ducem cum trecentis Perſarum militibus, græcorum copiæ deleuerũt. Simile etiam apud Cheroneam. 17. vbi Philippus Macedo magno prælio victis Athenienſibus Bœotijs, & Corynthijs Græciã ſubegit. Simile etiam apud Leuctras, vbi Thebanus Epaminundas Lacedæmonios 18. ſuperauit, quos de-

15. *Pauſanias in Laconicis.*

16. *Idem in Atticis*

17. *Pauſanias in Boeoticis*

18. *Idem in Arcadicis et Suidas.*

inde apud Mantineam vicit & ipſe in eo prælio occubuit. Romani gentium victores hoſtium fugam trophæis ſignabant, & pro tempore truncis arborum, fugientium exuuias & reliqua arma ſuſpendebāt. Deinde quam maximas columnas turrium inſtar erigebant, in quibus & ſculpturis, & literis ſummam, faciemque hiſtoriæ adnotabant, vt teſtimonium virtutis perpetuò ſeruarent. Q. Fabius Æmylianus 19. trophęum cādido marmore ſtatuit ad Comenum mō tem, vbi Iſar & Rhodanus in vnūm alueum concurrunt, eo nanque loci cum triginta militibus Romanorum militum ducenta gallorum milia profligauit. Eius inuentum nonnulli Liberi patris 20. (quem Dionyſium appellant) fuiſſe perhibent; hunc enim omnium primum triumphaſſe dicunt, cum vniuerſam Indiam ſuperaſſet, eiuſque currum Tygres, ac Lynces traxiſſe fabulantur; & ceremoniales operationes (quæ Orgia dicuntur) longo ordine præiſſe. nam ſuis locis diſpoſiti erant Sileni, Satyri, Fauni, Tityri, Bacchæ, Lænæ, Thyæ, Mimallones, & Nymphæ, ac Muſæ omnes, quæ choreas ducerent, carminaque varijs modulis in honorem Bacchi concinerent: nituntur que etiam hoc o-

19. Alex. lib. 1. cap. 22.

20. Diodor. lib. 5. & 6. rer. antiq & Plin. lib. 7. & Solinus

ſtēdere à triumphi nomine, græcè enim θρίαμβος 21. dicitur, quod alij dictū putāt à poetico furore, quā Thriaſin vocāt, & iābo poetico pede: ïābicis enim verſibꝰ in triūphāte Bacchū cauillabātur milites, qui currū ſequebantur. Alij deducūt hoc nomē à ficulneis frondibꝰ, quæ Græcè θρία vocātur, & iambo. Ficus enim Libero patri dedicata eſt: cuiꝰ folijs ante oſcillorū, ac perſonarū vſum oēs, qui in triūphantē conuitiabātur faciē (ne internoſcerētur) velabāt, quo liberius iābicis cauillis vti poſſent. Ex hac cōſuetudine ἰαμβίζειν dicunt, quod cauillari, & conuitiari ſignificat. His opinionibus conſtat triumphi nomen Græcam habere originem, cuius rei Varro, & nonnulli grāmaticorum adſtipulatores ſunt, & niſi vſus præualuit. T. aſpirationem habere debet. Suetonius tamē Tranquillus triūphum latinam dictionem eſſe ſentit, dicique putat à Tripertito honorātium iudicio, Exercitus, Senatus, & populi: quod ſi ita eſſet T. omnino aſpiratione careret. Latini etiam T. non aſpirant in ſuis dictionibus. Romani triumphandi morem à Romulo vrbis conditore habuerūt. Huius rei Dionyſius Halicarnaſſeus 22. teſtis eſt, ad hanc ferme ſen-

21. Vide Alex. lib. 22. et Blondum Romæ triūphātis lib. 13.

22. lib. 2. antiquit. Rom. & Plut. in vita Romuli.

tentiam Romulus, Geninenſibus victis, primitias offerre, varia ſacrificia facere, triumphumque ducere inſtituit. Vltimus ipſe post triumphalé pompam quadriiugo curru vehebatur; purpurea indutus veste, & lauro coronatus, equeſtres pedeſtreſque copias ſequebatur, dijs pro victoria gratias agentes. primo carmine ducem ſuum efferebant extemporalibus verſibus. Romani omnes qui intra mœnia remanſerant, cum coniugibus, ac liberis, præ victoria gaudentes obuiam prodire, vinum pateris libare, & menſas paſſim ante illuſtriores ſternere, dapibuſque, ac ferculis onerare redeuntibus victoribus feſtinabant. Hunc triũphi ordinem à Romulo inſtitutum creſcente imperio cõſules, imperatoreſque populi Romani adeo auxerunt, vt nihil præſtantius, nihil admirabilius dici, aut excogitari poſſit. Omitto Liuiũ, omitto Ammianũ Marcellinũ, & cõplures alios noſtros, qui aliquid de triũpho ſcripſerũt; ne qua ſuſpicio gratiæ, aut adulationis in eis fuiſſe videatur. Lege Plutarchũ hominé. Græcum qui æmulatione latini nominis ductꝰ, vel vera omnino ſcribit, vel extenuat potius, quã auget, quæ maiora, aut admirabilia eſſe cernuntur. Is

Macedonicum triumphum triũm dierũ
23. *in vita Æmylij Pauli.* ſerie ordinat, 23. Primam quidem diem vix ſatis fuiſſe ait tabulis, Coloſſis ſignisque tranſmittendis, quæ ducentis, & quinquaginta curribus vehebantur. Secunda die pulcherrima, & ornatiſſima Macedonum arma multis curribus delata fuiſſe aſſerit. Galeas præterea, ſcuta, thoraces, Ocreas, & cretenſes peltas, & Thraiicias cetras. Pharetras etiam, & equorum fræna, & nudos enſes, ac Sariſſas infixas, quæ minas etiam præ fulgore adeo ſeruare videbantur, vt ſine ſpectantium metu cerni haud poſſent. Poſt hos armorum currus tria virorum milia fuiſſe ait, qui numiſmata ferebant argentea, vaſis trecentis quinquaginta, vas quodlibet trium talentorum extitiſſe dicit, & quatuor viros ſingulum quodque detuliſſe, alios compluꝛes ſuo ordine Crateras argenteos, & Phialas, & calices ingẽtes, & præclari operis portaſſe. Tertia die prima luce tubicines bellicum canentes præiĳſſe ait, quos & viginti boues auratis cornibus, & vittis, ſertiſque ornati ſequebantur. pueri aureas, argenteaſque patinas ſacrificij
24. *eodẽ loco.* gratia deferebant. Hos ſequebantur (vt idem refert) 24. iuuenes plurimi,

qui

qui tria & octoginta vaſa humeris fere-bant aureorum numiſmatum, quorum quodque erat trium talétorum: his ſuccedebat, qui auream phialam decem talentorum gerebat; quam Æmylius ex lapillis effecerat, Item qui Antigoni, & Seleuci, & Therei, & Perſei vaſa portabant. Poſt hæc Perſei currus, & arma, & diadema Deinde modico interiecto interuallo illius filij ducebantur maſculi duo & fœmina vna, & cum eis pædagogi, ac miniſtri manus ad ciues tendentes mœſti adeo, vt pleriſque ciuibus lachrymas excuterent. Ipſe autem Perſeus poſt filios, & miniſtros ibat, pulla veſte amictus, & crepidas more patrio in pedibus habens ad omnia trepidus, & mente turbatus præ magnitudine malorum. Poſt eum deferebantur quadringentæ aureæ coronæ, quibus Æmylium virtutis gratia Græciæ ciuitates donauerant. Æmylius deinde ſequebatur ornatiſſimo curru vectus, indutus purpuram auro contextam, lauri ramum dextera gerens: ſic quoque milites qui circum currum Legiones, Cohortes, Manipuli militeſque omnes longo ordine ſequebatur, partim Æmylij laudes canentes, partim cauillis, & iocis per riſum cum

25. Des triumphantiū dignitate apparatu & ceremonijs vide plin. lib. 5. cap 5. Plutar. in Romulo Liniū lib. 3. decad. 1. & lib 1. dec. 4. et Blōd lib. 10. Rom. triūphant.

(vt moris erat) laceſſentes. Hæc pauca (vt breuius potui) ex Plutarcho collegi, quibus facile coniectare poſſumus, triumphi pōpam omniū mortalium rerum quam maximam fuiſſe apud Romanos. Habitus triumphātiū ex Hetruſcorum regum habitu fuit. Nam coronam auream habebāt, Sellam eburneam, Sceptum eburneum, & aquilam deſuper, Vnde illud Iuuenalis. 26. Da nunc, & volucrem ſceptro quę ſurgit eburno. Tum purpuream tunicam, contextam auro, quam Iouis tunicam idem poeta appellat. Tum amictum purpureum varium quali amiciebantur Lydi, Perſæque reges, vt Dionyſius etiam refert, & duodecim faſces, duodecimque ſecures ex Hetruſcorum regum more. Decernebatur triumphus ex ſenatuſconſulto, & his ſolum, qui vrbes expugnaſſent, aut magnos exercit⁹ profligaſſent. Quin etiam ne parua ex victoria triūphus peteretur, niſi ei cuius ductu quinque hoſtium milia vno prælio cecidiſſent, & ne falſus numerus referretur, legem addiderunt, qua indicebatur pœna imperatoribus, qui aut hoſtium occiſorum in prælio, aut amiſſorum ciuiū falſum numerum ſenatui auſi eſſent ſcribe-

26. Satyr. 10. vide etiā Virg. Æneid 11.

re, iurabantque antequam de triumpho ageretur, apud pretores vrbanos de vtroque numero verè ab his ſenatui eſſe ſcriptum. Lex etiam fuit, vt pro aucto ſolum imperio non pro recuperatis, quæ populi Romani fuerant, triumphus decerneretur, idcirco nec Fuluio qui amiſſam Capuam reſtituit; nec L. Opimio qui Fregellianos, qui defecerant, ad deditionẽ cõpulit, aditus fuit ad ſenatũ, vt de triũpho 27 referretur. Miſſis etiã ad res gerẽdas ſine vllo magiſtratu triũphus nõ decernebatur. Ideo nec P. Scipio ob recuperatas Hiſpanias, nec M. Marcell⁹ ob 28. captas Syracuſas triumphauit. Sed ſi quando per ſeditionem extorqueretur extraordinari⁹ triũphus dicebatur, quod etiã Liuius ſentire videtur in tertio libro Romanarum hiſtoriarum, his verbis. L. Valeri⁹, & M. Octaui⁹ cõſules de Aequis ac Sabinis quos bello vicerant triũphũ petẽtes à ſenatu repulſi ſunt. Popul⁹ autẽ referẽte L. Iulio tribuno plebis triũ phũ cõſulib⁹ tũ primo decernit Caio Claudio vociferante de Patribus non de hoſtib⁹ cõſules triũphare velle, gratiãq; pro priuato merito in tribunũ, nõ ꝑ virtute honorẽ peti, nunquã ante de triũpho per populũ, actumſemper per eſtimationem arbi-

27. Valer. lib. 2. cap. 3.

28. Author eius vitæ.

trium quæ eius honoris penes Senatum fuiſſe. Mutatus deinde eſt ordo triumphantium pro voluntate, ambitioneque principum, vt Appianus Alexandrinus pleraque refert in triumpho Cn. Pompeij, quæ præter cõſuetudinẽ ſunt aliorum qui ante eum triumphauerant. Fuit & minor triumphus, quam ouationem 29. appellabant. Huius inuentores Romanos fuiſſe Dionyſius Halicarnaſſeus refert, 30. cum ait ſuperatis Sabinis apud Neretum oppidum maximo prælio Senatus redeuntes cum victoria conſules triumphis ornauit, Menenium quidem Lanatum maiore, Publium verò Poſthumium minore. Ouatione quidem tunc primum (vt ait Licinius) à ſenatu inuenta. Differt autẽ Ouatio à Triũpho, quod pedes ingreditur cum exercitu non clangentibus tubis ſed præcinentibus tibijs, Laurea tantum corona ornatus, vt Dionyſius refert. Vt verò A. Gelius cap. 6. lib. 5. & ex Græcis Plutarchus Myrtea. Nam Laurea ſolis triumphantibus debebatur; non vehitur curru, nõ induitur picta veſte, neque aureo clauo, neq; trabea, neq; ſceptrũ tenet, reliqua pene omnia triũphantiũ habet Ouationis nomẽ alij putãt Græcã habere ori-

29. Cauſas cæremoniis pompam & apparatum ouationis leges apud Gell. lib. 5. cap. 6. Plut. in Marcell. Sabel. lib. 8. Enn. 2. Blondũ lib. 10. et Alex. lib. 6. cap. 17. et Valer. Max. lib. 2.

30. lib. 5. antiq. Rom.

gine. Alij à Bacchi nomine dici atque ἰυὰν veteres poetæ. Sed alia ratione diligens verborũ indagator Feſtus Pompeius dici putat, quod ouantes lætantes dicantur, ab eo clamore, quem faciunt redeuntes ex pugna victores milites, geminata o, litera. Sunt qui opinantur ouationem dici à ſacrificio, ac victima, quæ ex ouibus fiebat. Nam ſicut in maiore triumpho centum boues mactabantur, Sic in minore cẽtum oues, id exemplo Laconum fiebat. Sparta 31. enim quondam centum vrbibus imperabat, cognominabatúrque Hecatonpolis: ſingulis námque annis ab vrbium numero Spartani ciues, boues centum immolabant. Et id ſacrificium appellabant Hecatomben, quod tamen nomen poetæ Latini vſurpant, quodcunque enim ſacrificium centenarii numeri Hecatomben appellant. Vnde illud Pindari, Omnia centena faciebãt, Sic etiam Satyrus noſter 32. Nec deerunt qui promittant Hecatomben. Nec contrarium huic rei videri debet, quòd Plutarchus in vita Æmylij Paulij, vt diximus, cẽtum & viginti boues ad victoriam ductos dixerit. Nec id magnitudini triumphi, aut gloriæ rerum geſtarum tribuendum eſt, licet Macedonas vicerit, Xerxem regem

31. *Stra. lib.* 8.

32. *Iuuenalis Satyr.* 11.

ſuperauerit, ſeptuaginta Epirotarum vrbium euerterit; ex quibus centum & quinquaginta milia mortalium in ſeruitutem redegerit, vt auctor eſt Polybius. Sed veterum ſacrorum ritu; Facturi ſiquidem ſacra, vt ex ſententia Varronis cerni licet, vltra numerum animalium quæ mactaturi eſſent, aliud eiuſdem generis præmittebant. Alia ſubmittebant, ne quid ſacrificio deeſſet, vel fuga pecorum vel quod aliquo alio caſu minus idoneum haberetur. Præſto igitur aderat vnde acciperent ne minueretur numerus, piaculumque committeretur, vocabaturque Præcidanea hoſtia, quæ præcedebat, & ſuccidanea quæ ſuccedebat. Sic ergo in triumpho Æmylij Pauli iudicandum eſt centum boues veram victimam fuiſſe, reliquos autem præcidaneos ſuccidaneoſque. Hæc de triumpho, & reliquis muneribus ſatis. Nunc autem tempus admonet, vt huic operi finem imponamus, ne magnitudo voluminis laudem (ſi quam mereretur) obſcuriorem reddat. Solonis 33. enim illius ſapientis ſententia iamdudum pro oraculo habita eſt, cum ait, omnibus in rebus videndum eſſe, ne quid nimis. Nam quamuis ſuus cuique rei modus adhibé-

Ex mēte Feſti.

33. Laert. teſte ſunt qui ſolõis ſunt etiã qui Thaleti aut etiam Pythagoræ adſcribãt. Ariſtotel. lib. 3. Rhetor. ad Biãtã authorem refert.

dus ſit, tamen magis offendit nimium, quàm parum qua in re veteres ſcriptores ſummopere laudant Apellem, qui & decorum optimè ſeruauit, & pictores illos vehementer peccare dicebat, qui non ſentirent, quid eſſet ſatis. Atqui Phidias 34. Athenienſis Olympij Iouis ſimulachrum ex ebore fecit, cuius pulchritudinem omnes mortales admirati ſunt: in hoc peccaſſe depræhenditur, quod dimenſionis rationem non rectè ſeruauit. Nam cùm ſederet ſimulachrum tantæ magnitudinis erat, vt tectum templi attingere videretur: quod ſi erigeretur, ſtarétque, tectum omnino deiiciendũ fuiſſet. Ne igitur in ſimilem culpam incidamus hactenus dixiſſe ſufficiat.

34. Artificis operiſque huius meminit Val. Max. li. 3. cap. 7.

FRANCISCI PATRICII SENENSIS PONTIFICIS Caietani Libri Noni, & Vltimi, de institutione reipub.

FINIS.

INDEX LOCVPLETISSIMVS VERBORVM, HISTORIARVM, SENTENTIARUM, dictorum, factorúmque memorabilium quæ his nouem de repub. libris continentur.

A.

ABies. *fol.290.a*
Abortiuúſne futurus ſit partus indicium *fol.172.b*
Abraham literarum omniũ author Syrus & Chaldæus. *fol..50.a*
Accius ciuis Romanus.f.72.b. natus libertinis parentibus *fol.eod.*
Achæi apud Sabaram à Træzenis hoſpitio ſuſcepti *f.248.b*
Achilles & Patroclus *fol.144.b*
Actius poeta ſtatuam ſibi poſuit *f.42.b*
Actus quadratus centum & viginti pedibus finitur *f.132.b*
Admetus Theſſaliæ Rex *f.144.a*
Adoleſcentis deſcriptio *f.364.a*
Adriani ſepulchrũ in Cizico admirabile.f.39.a
Adulatio *f.203.b*

Adulteram vxorem Cæſar repudiauit f.147.a
Aduocatorum præmium f.114.b
Ædes Baſilica cui vſui deſtinata f.333.b
Ædificia vbi optima f.282.a
Ædiles ſacrarum priuatarúmque ædium curas habent f.110.a
eo nomine appellantur quod ſacris priuatiſque ædibus præſint f.129.a
Ædis ſacræ latitudo longitudinis dimidium eſſe debet. f.334.a
Ædium ſacrarum triplex ratio f.333.b
Ædium pulchritudo auget viri dignitatē f.327.b
AEgroti muſica ſanati f.58.b
AEgyptij literarum loco animalium figuris vtebantur f.49.a
Oſirim ſolem dixerunt. f.68.b
Aſtrologiam qua futura diuinarent didicerunt fol.54.b
ſe Philoſophiam inueniſſe gloriantur. f.83.b
geometriæ inuentores f.53.b
mortuos condiunt f.226.a
AEgyptiorum lex de furto f.17.b
AEgyptiorum connubia f.142.b
AEgyptiorū mos qui ad noſtros tranſiit. f. 296.a
AEgyptius filius Nili f.83.b
AEgyptus cœleſti humore deſtituta f.304.a
AEmylia virgo veſtalis f.158.a
AEneæ mors f.67.b
AEqualitas ſocietatem ciuilem ſtabilit. f. 161 a.

& 21.a.concordiam parit f.21.a
Aeſchylus tragoedias in lucē primus edidit f.72.a
AEſculapius primus omnium de medicina ſcripſit f.59.b. habuit filios Machaonem & Podalyrium. f.eod.
AEſculus f.286.b
AEſopi tragœdi filius lurco f.113.b
AEtatis cuiuſque virtutes f.207.b
AEtio pictor f.41.a
Agamemnon ad capiendam Troiam decē Neſtores potiuſquam totidem Aiaces optat. f.12.a
Agathocles f.236.b
Ager eſſatus f.315.b
Aglauſon ſimplici colore vſus f.41.a
Aglaus Pſophidius fœliciſſimus ab Apolline iudicatus f.27.b
Agnomen 268.b
Agri emptorē quid conſiderare oporteat. f.276.b
Agri nouem diſcrimina f.283.a
Agricolæ in rep. neceſſarij. f.14. a tractādis rebus vrbanis deterrimi. f.28. b. non debent gerere vrbana munera f.281.b
Agricolarum induſtria laudanda f.28.b
Agricolis nō ſunt denegādi honores publici f.28. b
Agricultura quæſtuoſa. f.25.b. alimenta præbet. f.27. ædificiū adiuuat. f.eod. veſtimētum ſuppetit. f.eod. expreſſa in clypeo Achillis. f.eod. neceſſaria ad ſocietatem ſeruādam f.25.b. indiget Aſtrologia. f.53.b. ſanis alimentum pro-

mittit f.59.a
Agriculturæ vtilitas f.25.b
Agrippæ fabula f.14.a
Agrippa conciliat plebem patribus f.14.a
Agrorum diuiſio 113.a
Agrorum & regionis diuiſio f.140.b
Agrum aut fundum malè colere cenſorum erat fol.17.a
Agrum auitum alienare vetabant leges Romanæ f.27.a
Albidius ciuis Romanus f.213.b
Alcæus ab Apolline aureo plectro donatus f.75.b
Alceſte Admeti mariti ſui fata ſubiuit f.144.a
Alexander ciceris modio donauit qui ciceris grana in acum præforatam tranſmitteret f.35.b. quid reſpondet matri Olympiadi poſcenti vt inſontem occideret. f.119.b. præceptori ſuo quantu debeat gratias. f.176.b. natus tempore Ariſtotelis. f. 80.b. in Sigeum ad ſepulchrum Achillis accedit. f.74. b. fortunatum Achillem iudicat quod Homerum virtutis ſuæ præconẽ habuit. f. eod. preceps ad iram. f. 206.a quando natus. f.329.a. eruditionem prætulit opib⁹. f.174.a. laudat Homerum. f.74.
Alexandri reſponſum f.122.b
Alexandri vigilia. f.125.a. epiſtola ad matrem. f.149.b. mors eiuſdem. f.298.a
Aſtutia eiuſdem. f.359.a. eiuſdem velocitas. fol. eodem.

Alexandria f.310.a
Aliud eſt meretrici aliud vxori congredi. 166.b
Altellus Romulus f.67.b
Aluminoſi fontes f.301.a
Ambitio iudicium corrumpit f.16.a
res deterrima ac periculoſa f.258.a
Ambitioſi ciuis incommoda f.258.a
Amicorum omnia communia f.138.a
Amicitia ſenſim diſſuenda f.260.a
Amor iudicium perturbat f.16.a
Amphiaraus terra abſorptus f.212.b
Amphion & Zetus muſica inuentores f.58.a
Amphiõ Iouis & *Antiopes filius.f.57.b.docuit Linum Euboeum canere* f.eod.
Anatomia f.60.b
Anaximander Mileſius terra motum Lacedæmoniis prædixit f.54.a
horologiorum inuentor f.79.b
Angerona Deá admoto ad os digito f.263.a
Ania f.164.a
Anima pro halitu f.160.b
Animæ tres gradus f.312.a
Anim⁹ gloria iuuenescit ſeneſcẽte corpore f.48.a
ex ſolis reliquorúmque ſyderum natura conſtat f.60.b
non paucioribus morbis laborat quam corpus fol. 61. a
languens corpus victum reddit f.87.a
Anſerum ſolertia f.263.a

Anthei corpus ſeptuaginta cubitorum f. 227. a
Antheì ſepulchrum ſanctum f. 227. b
Anthes Anthedonius *optimus cantor* f. 58. a
Antigoni imaginem quomodo pinxit Apelles fol. 41. b
Antigoni calliditas f. 359. a
Antiphilus pictor f. 42. a
Antipho Ramnuſius primus omnium ob defenſam cauſam mercedem accepit f. 115. a
Antiſtes ciuitatis f. 109. a
Antoninus optimus imperator. fol. 4. a. Stoicus Philoſophus f. eod.
vxoris turpitudinem tegere curauit f. 147. a
frugaliſsimus fol. 155. b
Apelles decorum ſeruauit in pingendo f. 41. b
Apes regem habent f. 2. b
Aphrica f. 307. a
Aphricanus Linterni *moriēs* Teſtamento *cauit ne in patriam oſſa ſua referrentur* f. 124. a
Aphricani reſponſum f. 351. a
Apis pictura regem ſignificabat apud Aegyptios fol. 49. b
Apis medicinæ inuentor. f. 59. b. *Phoroni & Pithonis filius. f. eod. Rex* AEgyptiorū *f. eod. in numero deorum habitus. f. eod. Oſiris dictus* f. eod.
Appia *via* f. 326. b
Appius Clodius *decemuir libidinoſus* f. 13. a
occaſionem dedit plebi à patribus diſcedēdi f. eod.

legem cynthiam temperauit. f. 63.b
Appij Claudij lex in Senatorum luxum f. 105.b
Apollo muſarum dux f. 57.b
citharæ & tibiæ inuentor f. 58.a
Apollonius Aladabenſis f. 87.a
Apud Cicones miræ fluuius naturæ f. 296.b
Aqua ciuitati neceſſaria f. 295.a
optima quæ f. 302.b
inſalubris quæ f. 302.b
Aquæ noxiæ f. 299.a
Aquæ puræ ſigna f. 302.a
Arachne Lyde dicta f. 165.b
Arbacis propoſitum f. 264.a
Arbores glandiferæ f. 285.a
Arbores infœlices f. 288.a
Arbores fœlices f. 288.a
Archeſilaus mediæ Academiæ princeps fol. 80. a & f. 348.b
Archimedes Syracuſas diutiſſimè defendit. fol. 37.b
Archimedes interemptus f. 38.a
ſphæram primus inuenit f. 199.a
Archimedis mortem Marcellus ægrè fert f. 38.a
Architectura belli paciſque tempore vtilis f. 36.a
eſt diſciplina ex effectu operis conſtans fol. eod.b
diſci non poteſt ſine Arithmetica & Geometria f. 53.b
Architecturæ inuentor Vulcanus f. 37.a

Architecturæ inuentor Dædalus f.37.a
Architecti officium tempore pacis & belli fol.37.b
Architecti in repub. neceſſarij f.37.b
vrbes illuſtrant f.38.a
Architectus eruditus eſſe debet f.36.a
Archytas Tarentinus f.199.a
Arcis munimentum Thebanis fuit exitio. fol. 323.b
Arenarum genera f.294.b
Areopagitæ apud Athenienſes iudiciis præerant fol.115.a
Areta Ariſtippi maioris filia f.174.a
Argiui in bello tibiis vtebantur f.55.b
Argonautæ ædificarunt delubrum Dyndimenæ fol.39.b
Ariſtides Thebanus pictor. f.41.b. *Eius tabula vna quanti venierit* f.eod.
Ariſtides teſtaceis ſuffragiis in exilium actus fol.255.a
Ariſtippus pecuniam contempſit f.34.a
Ariſtogiton tyrannicida ſtatua honoratus eſt fol, 42.b
Ariſtoteles ſectæ peripateticæ princeps. f. 80.b
Ariſtotelis ſcripta de republica qualia ſint. fol.5.b
Ariſtotelis tempore natus Alexander Macedo fol.80.b

Arithmetica quid ſpeculatur. f.53. à iuuenibus ediſcenda f.eod.
Arithmeticæ & Geometriæ inuentores. f.53.a
Arma antiqua f.350.a
Armenia Tigranis *vxor.* f.167.a
Armeniorum mos f.143.a
Armodij & Ariſtogitonis *ſtatuas ſerui non vendebant* f.259.a
Ars oratoria circa tria cauſarum genera verſatur. f.62.a
Artemiſia Mauſoli *ſepulchrum maximum ſculpi iußit. f.38.b.* Mauſolum *virum ſuum deperibat.*
Artes inuentæ ſunt à ciuili viro f.9.a
Artes minimè politiores factæ ſunt ſocietate hominum conſtituta f.9.a
Artes liberales f.182.b
Artium ſtudia iuuenibus diſcenda f.30.a
Artium bonarum honos, rei militaris gloria præſtat f.47.a
Aruum f.283.a
Ara Palladis f.324.b
Aſſyrij Aſtrologiæ *primi inuentores* f.54.b
Aſtrologia non parum confert agriculturæ f.53.b
Aſtronomia ediſci non poteſt ſine Arithmetica *& Geometria f.53.b. publica eſſe debet in omni republica* f.eod.
Aſtu quid ſit f.189.b
Aſtutia f.189.b

Athenienſes libertate priuati f.13.a. deſidia ceciderunt f.357.a
Athenienſium infœlix pugna apud Choroneam fol.13. a. decretum de gemina vxore ducenda f.141.a. inſtitutum f.142.b
Athenienſibus triginta pretores Lyſander præfecit f.252.b
Atlas Lybicus Philoſophiam tradidit f.84.b
Attalus tabulam vnam Ariſtidis emit centum talentis f.41.b
Atticæ regionis cauſa certarunt Neptunus & Pallas f.3.b
Atyllus Antonij & Fuluiæ filius f.363.b
Auaritia iudicium corrumpit f.16.a
Aues quandiu pullos ſuos enutriant f.7.b
Aues ad pictam ſpeciem ſui generis excitatæ. f.40.a
Auguſti indulgentia nimia in filias 148.a
Auguſti Cæſaris dictum f.219.b
Aulus Manlius Athenas mittitur f.17.a
Aures in genibus f.203.b
Aurum & argentũ Lacedæmonij eiecerũt. f.33.b
Authoris laus à generis antiquitate. f.231 a.

B.

Babylon à Semiramide condita. f.38.b. vrbs mirabilis. f. eod.
Babylonij f.143.a
Babylonis altitudo latitudóque f.317.a

Bellaria 218.a
Belli ſubſidia diuitiæ 12.b
Belli authorem ſe polliceri in repub. periculoſum 341.b
Bellum decernendum ne ſit imperij augendi gratia 342.a
Bellum vnde 350.b
Bene imperabit populo qui legibus parere didicit 98.b
Beneuolentia & ſui & alieni æris domina eſt 121.b
Bias Prienæus quintus ſapientum 86.a
Bibliotheca Ptolemæi 47.a
Bibliothecæ laus 331.b
Bibliothecæ ſitus 332.a
Bituminoſæ aquæ f.301.a
Bombardæ 320.a
Boni virtutis amore bene agunt 20.b
Bos ad aſpectum viæ bonis mugiit 40.a
Britannorum mos coniugalis 242.b
Bruti libertatis ſtudioſi fuerunt 14.b
Bruti ſententiæ 253.b
Brutij oram Italiæ pone Lucaniã incolunt 180.b
Brutus vltor violatæ libertatis. 14. b. violatæ pudicitiæ vltor. eod. numerum ſenatorum auxit 104.b
Bryxis 38.b
Bulla inſigne puerorum ingenuorum 256.b
Buxus 209.b

C.

CAdmaea 324.a
Cadmus Agenoris filius literarum inuentor 49.b
Cadmus & Theſeus vrbibus ſuis exacti 71.a
Calatores 32.a
Cœlibs quis 166.b
Cæſar dictator emit octoginta talētis duas Ariſtidis tabellas. 41.b. repudiauit adulteram vxorem 147.a
Cæſaris verſutia 360.a
Caia Cecilia Tarquinij Priſci coniunx 166.a
Caij Marij varices 88.b
Caij Gracchi mors 24.a
C. Sergius Orata 213.a
C. Lælius Scipionis amicus 245.b
C. Gracchus frater. T. Gracchi 246.a
C. Terentius Varro 360.b
C. Claudius quantam maritimam nauem conceſſerit ſenatori aut ſenatoris patri 33.a
C. Gracchus ſeditioſus. 24.a; inter concionãdum fiſtulæ modulis excitabatur 56.a
C. Calphurnius Piſo pœnam pecuariam induxit in lege quam tulit de ambitu 107.b
C. Fabricius cenſor 117.a
Calanius pictor 41.a
Calanus indus Gymnoſophiſtarũ penè clariſſimus 83.a
Chaldæi chalybes ducti. 54.b. ſe omniũ antiquiſſimos prædicant 85.b

Callicrates pictor non mediocris.f.42.b. præditus acri oculorum acie.f.eod. formicas perexiguas ex ebore fecit f.eod.
Callimachi dictum f.97.b
Calliope muſarum ſeptima ad ſphæram Mercurij canit f.57.b
Calliphron docuit Epaminundam ſaltare f.57.a
Calliſthenes Ariſtotelis diſcipulus f.81.a
Cambyſes Perſarum rex.f.101.b. Cyri Perſarum regis pater f.124.b
Cambyſis Cyrique eius filij diſceptatio de æquitate in bello ſeruanda f.352.a
Cambyſes præceptum ad filium f.359.a
Camillus f.270.b
Camma mulier illuſtris f.145.a
Campus Martius f.366.b
Canacus pictor f.41.a
Candaulus Lydorum rex f.153.b
Canere foris & canere intus f.57.a
cantu furor placatus f.56.a
Cantus muſarum f.57.b
Cantus Iouis inuentum Heracliti f.57.b
Capi iunipero ſaginantur f.284.b
Capitalium rerum iudicia apud Romanos fol. 120.a
Capite cenſi f.118.a.& 237.b
Capitolium mirabile ædificium f.38.b
Carbinus pater Laſi Hermionei f.58.b
Cardo limes f.113.a

Carthaginenſes Ennius appellauit fœdifragos f.99.b
Carthaginenſes centum ſenatores delegerunt f.105.b
Carmēta ad Latinos prima literas detulit.f.50.a
Caro iurulenta, aſſa, frixa f.219.b
Caſtanea f.286.b
Caßius Seuerus orator peregregius f.97.b
Caſtor & Pollux f.365.a
Caſtrorum eligendorum mos antiquus f.302.a
Cato cenſorius de agricultura primus apud Romanos ſcripſit.f.26.a. ægrè ſtatua carere potuit.f.43.a. vnde dictus Cenſorius. f.116. b. taciturnus f.202.b
Cato Vticenſis mortem ſibi conſciuit f.340.a
Catonis grauitas f.73.a
Catonis præcepta militaria f.348.b
Catonis ſententia f.360.a
Cauſidicorum olim nullus vſus f.115.a
Cecrops AEgyptius.f.3.b.rex Athenienſiū f.eod. charior Athenieͤſibus quàm Piſiſtratus.f.eod. Atticæ regioni nomē dedit.f.eod. humandi ius inuenit.f.224. a literarum primus author apud Græcos f.49.b
Cedrus f.291.a
Celſus Cornelius de agricultura ſcripſit. f. 26.a
Cenſores moribus præſunt. f. 110.a. à cenſendo dicti f.116.b
Cenſus f.244.b
Ceræ vas f.226

Cenſus ille dicebatur qui centum millia in profeßionem detuliſſet 118.a
Chilon tertius ſapientum 86.a
Cicero in pictura oculos eruditos habuit 40.b
Cicerones 272.a
Ciceronis ſcripta de Repu. qualia .5.b. non extant 6.b
Ciceronis laus 64.a
Ciceronis locus 33.a
Cimber Marij vultu perterritus 364.b
Cimon Milciadis filius ſororem duxit. 142.b
Cinna ambitioſus 192.b
Cincinnatus dictator ab agris Romam accerſitus 26.a. triumphum de victis hoſtibus egit. eod. dictatura depoſita ad agrum rediit eod.
Circenſes magni 90.b
Circenſes ludi vnde dicti 90.b
Cyri inſtitutio in gratiam Cyri à Xenophonte tradita eſt 4.a
Cyri pædia veritati non eſt omnino conſentanea 4.a
Cirrus 168.a
Cithara vſus Epaminundas 57.a
Citharæ inuentor Apollo 58.a
Cithariſtæ veteres vtriuſque manus officio fungebantur 57.a
Ciuis qui ſit. 11.a
Ciuitas quomodo conſtituta 8.a
Ciuitatis ſeminarium coniugium 8

Ciuitatis nomen quid ſignificet 7.b
Ciuitatis diuiſio 230.b
Ciuitatis ordo triplex 231.a
Claudia virgo veſtalis 158.b
Claudius Caſar Ioui ſtatuam dicauit. 43.a
Cleanthus 246.b
Cleobuli præcepta de re vxoria 154.a
Cleobulus Lindius ſextus ſapientum 86.b
Cleopatræ & Philippi nuptiæ 260.a
Clio muſarum octaua continit ad globum Lunæ 357.b
Cliſthenes apud Sycionios tyrannidem exercuit. 254.a
Clitellæ bolus aptantur 363.a
Clitus Philippi & Alexandri militiam ſecutus. 346.b
Clodiorum familia plebi aduerſa 13.a
Clodiæ votum & imprecatio aduerſus Romanos 13.a
Clodius Pulcher religionem contempſit. 24.b. *claſſem perdidit.* eodem. *filium habuit optimum* eodem.
Clonas tibiæ regulas primus compoſuit 58.a
Clypeus Achillis agriculturam depictam habebat 27.b
Cnei Pompeij modeſtia in poſsidonium 81.b
Cœlites 272.a
Codrus Athenienſium rex 194.b
Cœlicor Sol appellatus 57.b

Cœlibes nota cenſoria digni. f.117. b. *reipublicæ muneribus indigni* f.153.a
Cognomen f.268.b
Coloni boni appellatio honoris plena f.27.a
Coloſſus Iouis, Apollinis f.38.b
Coloſſus Apollinis *triginta cubitorum* f.43.b
Columella ſcripſit de agricultura f.26.a
Comœdia à Theatris exigenda. 73.a
Comœdiæ dicuntur prætextatæ à dignitate perſonarum. 73.b. *Attellanæ à ciuitate Campaniæ vbi primum actæ ſunt* eod.
Communis terror concordiam parit 261.b
Coniugium prima ſocietas. 7.b. *ſeminarium ciuitatis*. 8.a. *Conon* Cypri *vixit* 254.b
Conſtantia dictorum, gerendorumque fidiſſima cuſtos f.100.b
Conuiuia olim dominia dicta f.220.a
Conuiuium quatuor rebus conſtat 220.b
Coriolanus f.340.b
Cornelia Gracchorum mater 164.b & 173.b
Cornelius Gallus Thebarum prouinciæ præfuit 44.b. *Seditionem in Thebaide compoſuit*. eod. *Inuidorum delationibus impetitus ſtricto enſi incubuit* eod.
Corporis habitudo ſpectanda in milite. fol. 363.a
Corynna lyra quinquies Pindarum *vicit* fol. 75.b
Crantor Solenſis Xenocratis auditor 96.b

Crantoris quadriuium f.98.a
Crates Thebanus Philoſophus aurum abiecit 34.a
Crepidæ ſuberatæ 286.b
Cretenſes vtebantur Lyra in bello 55.b
Crotoniatæ didicerunt reip. diſciplinam à Pythagora 52.a
Cteſiphon Gnoſius ædem Dianæ ædificauit 38.a
Cupidinis forum Romæ ante dictum 35.a
Cupreſſus 291.a
Curiones curiis præerant 240.a
Curia quid ſignificauit apud veteres 111.b
Curius dentatus victis Sabinis ad agrum rediit. 26.b
Cyneæ dictum in Pyrrhum 343.b
Cyneas Theſſalus orator. 62.a. Comes Pyrrhi. eod. Demoſthenis diſcipulus eod.
Cypſellus apud Corynthios tyrannidem inuaſit. 258.b
Cyprus 276.b
Cyrenaicæ prouinciæ ons mirus 297.a
Cyrus ad milites 349.a

D.

DÆdalus ſerram inuenit, aſciam, perpendiculum terebrum & glutinum. 37.a. inuẽtor architecturæ. eod. Labyrinthum ædificauit

inuentor materiariæ fabricæ f. eod.
Damon & Pythias f. 144. a
Darius exigendis tributis mediocritatem præ ſe tulit. 122. Alexandrum fugit 215. a
Decemuiri à Repub. eiecti 251. b
Decij ſe patria deuouerunt 14. & 194. b
Decoctoribus quis locus in quatuordecim ordinibus conſtitutus 32. a
Decumanus 113 a
Decuriones decuriis præerant 240. a
Defraudare genium 312. b
Deiotarus Galatiæ rex 150. a
Demaratus Corynthius pater Tarquinij Priſci 50. a. literas Ethruſcis dedit eod.
Demetrius vrbium expugnator appellatur 321. b.
Protogenis cauſa Rhodiis pepercit eod.
Demodoc. Corcyreus cecinit excidiũ Troiæ 58. a
Demoſthenis fabula notanda 261. a
Denarius numerus perfectiſſimus 209. a
Deos fruſtra rogamus ea quæ ſunt in noſtra poteſtate 212. a
Derbices 225. b
Dercyllidas neglectus quod liberos nullos haberet 189. b
Deſidia 264. a
Deſperatio in virtutem aliquando conuertitur 24. b
Deus vnus conditor ac motor rerum omnium 2. a

Dialectica ſimilis pugno 65.a
Dialectica inuentores. 65.b. *eiuſdem commendatio* eod.a.
Dialecticam inuenit Zeno Eleates 65.a
Dianæ Epheſiæ templum 329.a
Dij penetrales 314.b
Diligentia nihil laudabilius 31.a
Democrates Architectus iuuenes pleróſque artem ſuam edocuit. 38.a. *Alexandro mirum pollicitus* 127.a
Diogenes pictor 40.b
Diogenes Sinopeus qui & Cynicus 327.a
Diogenis Cynici reſponſum. f.186.a. & 204.b & 212.b
Diogenis Platoniſque reſponſa 223.a
Dionem Syracuſanum erudiuit Plato. 81.a
Dionyſius regno pulſus 81.b
Dionyſij Halicarnaſſei laus 158.b
Dionyſij ſæuitia in Locrenſes 325.b
Dionyſius Bacchus 197.a. & 350.a
Dionyſius tyrannus 206.a. & 249.a. & 258.b
Diſciplinæ tres ſpecies 36.b
Diſcordia Romanos perdidit 192.b
Diuerſi filiorum mores 185.a
Diues indoctus ouis inaurati velleris 179.b
Diuites pauciores pauperibus 12.b
Diuerſis ſtudiis an vtile ſit eodem tempore vacare 181.a

Diuitiæ belli ſubſidia & pacis ornamenta fol. 12.b
Diu conſultandum priuſquam bellum inferatur f.338.b
Docti doctos amant f.47.b
Draco Athenienſium legiſlator f.18.b
Draconis leges immitiores f.20.b
Draconis leges exploſæ f.120.a
Ducis exercitus officium f.347.a
Duo Philoſophorum genera f.79.a
Duo virtutum genera f.178.a

E.

EBrietas corruptionis principium fol. 171.b
Elegia f.75.b
Eloquentia animi pabulum fol. 61. a. *ea in Republic.opus* f. 62.b *eſt medicina animi* f. 61.b *nimium elatos ad vitia Philoſophiæ rationibus comprimit* f.eod.*eſt rerum domina* f.62.a
Empedocles cãtu furibundum adoleſcentem placauit f.56.a
Endymion f.211.a
Ennius eloquentiam appellauit flexanimam fol. 62.a *poëtas ſanctos dixit* f.70.b. *Carthagienſes appellauit fœdifragos* fol.99.b
Epaminundæ reſponſum fol.184.b

Epaminundas optime ad citharam canebat f. 57. a fuit Thebanus f.184.a præceptorem habuit Dionyſium citharœdum f. 57. a. ab Olympiodoro didicit cantare ad tibiam. fol. eod. ſaltare didicit à Calliphrone f.eod. Philoſophiam à Lyſia f.eod. imperator fuit f.89. a. Multa ſciens pauca admodum loquitur fol. 202. b. Operam paleſtræ dedit fol. 89.a
Epheſiorum edictum f.255.b
Epheſus Lydiæ quondam vrbs clariſſima fol. 329.a
Ephori f.237.b
Epicurus voluptatis aſſertor f.216.b
Epigramma ſcriptum in tripode Heſiodum anteponens Homero f.48.a
Epimenides Cretenſis f.211.a
Equeſtris ordo f.231.b
Erato muſarum quarta ad Martis ſphæram canit f.57.b
Ergaſtula f.136.b
Eroſtratus nomen ſuum ſcelere perpetuum fecit f.329.a
Eſſe verè quænam Plato putabat f.52.a
Eſſedones f.226.a
Eſſentia duplex f.52.a
Ethruria religionis gymnaſium f.241.b
Eubœici Homerum Heſiodo poſtponunt fol. 28.a

Euander Lupercalium author fuit 52.b filius Carmentæ 50. a Ex Arcadia in Italiam nauigauit eod.a. literarum Latinarum inuentor fol. eod.
Euterpe Muſarum tertia ad Iouis ſphæram canit 57.b
Exercitatio corpus firmat 87.a
Excuſſores 32.a

F.

FAbij Maximi adoleſcentia corrupta 266.a
eiuſdem dictum 326.a
Fabius Gurges vnde dictus 213.a
Fabius Patricius in pictura ſe exercuit fol. 40.a
Fabius Rullianus Maximus cognominatus fol. 18.a
Fabri tignarij 25.a
Fabrica & Architectura vt differunt 36.b
Fabrica quid ſit 36.b
Fabricij epiſtola ad Pyrrhum 251.b
Fabricius Pyrrhum vicit 26. b in agrum ſe contulit f.eod.
Tabulæ memoriam iuuant 71.a
Facinoribus nox aptior die 126.a
Familiariter factum quid 134.a
Familiaris diſciplina 134.a

Fata diuerſa ſunt geminorum eodem ſydere nãtorum 55.a
Fel hoſtiæ Iunoniæ cur eximebant antiqui fol. 162.b
Fælicitatis tantum cuique quantum virtutis 34.b
Ferrarij 32.a
Ficus Athenis ſuſpendio nobilis 256 b
Fides eſt dictorum factorumque conſtantia fol. 99.b
Fides etiam hoſti ſeruanda 202.a
Figuli 32.a
Filij non debent luere parentum culpam fol. 24.b
Filij bonæ indolis ſunt parentum lauta ſupellex 160.a
Filij peßimi ex optimis parentibus 241.a. *optimi ex peſſimis parentibus* f.eod.
Filij gloria eſt patris triumphus 179.a
Filiorum ſpe lenitur languida ſenectus fol. 180. b
Filius à parente non inſtitutus eum alere non debet 32.b
Fiſtulæ inuentor Phanius 58.b
Flatores 32.a
Fælicitas aliena inuidis eſt toxicum fol. 256.a
Fænus homicidio proximum 34.b

Fœmina virum facilius eligit bonum quam vir fœminam f.161.b
Fœminæ quæ pudicæ f.151.b
Fœminis cur oſcula libarent viri f.171.a
Fons inſipientes faciens f.209.a
Formicæ in communi laborantes nobis exemplo ſunt f.30.a
Fortitudo ſecunda virtus fol.100.a & 144.b
in laboribus periculiſque obeundis verſatur f.194.a
Frumenti ſpecies f.217.a
Frumentum quomodo diu ſeruetur. f.242.b
Funerum ſumptus comprimendi f.222.b
Funis fieri non poteſt ex arena, prouerbium fol. 238.b
Fur apud AE*gyptios furti dodrantem accipiebat* f.17.b
Furem nocturnum adulterumque deprehenſos occidere licuit f.126.a
Furius Camillus in exilium pulſus eſt f.124.a
Furor cantu placatus f.56.a
Fuſores f.32.a

G.

GAlenus Niconis Geometræ & architecti filius f. 60.a
Galli cornibus vtuntur in bello f. 55.b
Galli Italis *proceriores* f.278.a

Gallorum

Gallorum mos militaris f.357.b
Gallus fluuius f.299.a.
Ganimedes raptus à Ioue ſtupri cauſa f.67.a
Gemini eodem ſydere nati diuerſa habent fata. f.55.a
Genij dæmones dicti f.313.a
Genius f.311.b
Geometria cuius rei ſcientiam profitetur f.53.a
iuuenibus ediſcenda f.eod.
Geometriæ & Arithmeticæ inuentores fol. 53.b
Gigantum bellum 71.b
Gladiatorij ludi ab omni humanitate alieni.fol. 91.b
Gladiatorum ordo 91.b
Gladius Maſſilienſis 268.a
Glans quernea 285.b
Gorgias Leontinus orator inſignis aurea ſtatua decoratus 42.b
Græcorum reditum à bello Troiano ſcripſit Phemius Itacenſis 58.a
Græcorum mos 161.b
Grammatica ſcientia triuialis cur dicta fol. 51.b & 327.a Grammatica omnium diſciplinarum fundamentum fol. 51.a doceri poteſt cum muſica fol. 182.a vbi inuenta fol. 51.b & à quibus primum exculta fol.eod.

Gratiæ tres 200.b
Grues excubias agunt 125.a
Gula plures occidit quam gladius 212.b
Gymnaſia tria ex publico conſtituta fol. 87.b
Gymnici ludi 89.b
Gymnoſophiſtæ ocium odio proſequebantur 29. b

H.

HAdrianus Cæſar 222 b
Hannibal literarum peritus 235.a
Hannibalis ſententia 339.a
Harmodius Tyrannicida ſtatua honoratus eſt 42.b
Harpyiæ 155.a
Heraclea vrbs ponti 246.a
Hercules Deus habitus 197. a *aeris gloria* 68.a
Antheum ſuperauit 350.a *cœlum vertice ſuſtinet* 68.a
Herculis ſomnium 179.b
Herculis viſio 71.a
Hermodorus 255.b
Heroici Poetæ legendi ac ediſcendi ſunt 74.a
Heſiodus quo tempore obiit fol. 28. a *certat cum Homero de carminis præſtantia fol.* 28.a

Heſperus & lucifer idem 54.b

Hieroglyfica notæ 49.a

Hieron Syracuſanus Tyrannus 149.a & 166.b

Hippias Harmodij *ſororem vi compreſſit fol.* 259.a

Hippias diſertiſſimus orator, *Philoſophus peregregius* 198.b

Hippocrates peſtilentiam prædixit fol. 54.a *honoribus affectus quibus Hercules fol. eodem*

Hippodamus 230.a

Hippolitus Theſei filius 26.b

Hiſtriones publico munere indigni fol. 73.a

Homerus *laudatur ab Alexandro* 74.b

Homerus & Heſiodus *vter vtro prior incertum* 28.a

Homerus *quo tempore vixit* 28.a

Homerum Heſiodo *poſtponunt* Euboici *fol.* 28.a

Homines lecti 220.b

Homo natus ad ſocietatem 7.b & 19.b *perfectè viuens animalium optimum* 9.b *quomodo lupus fiat* 254.a *legibus repugnans animalium peſſimum* 9.b *qua cura ſuos liberos alit* 8.a *ad Iuſtitiam natus* 19.b. *Deum cognoſcit* f.eod.

Honori quiſque ſtudet 22.b

Hones virtutis comes & corporis vmbra fol. 183.a

Horatius cocles 194.a

Horatius *inter Satyros præcipuum locum habet.* 75.a

Horti *olitorij* 242.b

Humana *vita anni temporibus comparatur fol.* 209.a

Hyganis *omnium primus tibia vſus fol.* 58.a

Marſyam filium docuit eod.

Hypanis *naturam imitantur qui prius benigni poſterius terribiles fiunt* 298.b

Hyrcani 307.a

Hyrcanorum, *Caſpiorum & Bactrianorum mos fol.* 225.a

I.

IActantia maiores fieri voluptates 153.b

Ichthyophagi 306.b

Ilex 285.b

Imperare *bene difficilimum* 3.a

Imperatoris ornamenta 346.a

Imperandi *rationem parendo diſcimus* 22.b

Incuria *quid ſignificauit apud veteres.* 111.b

Indulgere *genio* 312.b

Ingratitudo Carthaginenſium 356.a

Ingratitudinis *crimen Perſæ omnium grauiſſime*

vlciſcebantur fol. 101.a
Ingratitudinis vitium 200.b
Inſtituendorum iuuenum mos imitandus 177.a & 175.a
Inuidia gloriæ & fœlicitatis comes 254.b
Inuidiæ cibus venenum 256.a
Iouis Tarentini ſtatua cubitorum 40.a *Lyſippo facta* 43.b
Iouis ſtatua cubitorum quadraginta 43.b
Iphicrates apud Thraces vixit 254.b
Iracundia 205.b
Iſis vxor Oſiridis 67.b
Iſis Aegyptiorum regina 156.a
Iſcomachus optimus œconomus ibid.b
Italia à bobus nomen habet 219.a
Italiæ ſitus 279.a
Italicum Philoſophiæ genus inſtituit Pythagoras 79.a
Iuba Numidicus 235.a. *eius mors* 340.a
Iudæi primi literas Phœnicibus tradiderunt fol. 49.b
Iudex corruptus pecunia pœnam meretur; lingua verò laudem 114.b
Iudicia perturbantur affectibus 16.a
Iudicium capitale poſita verna inſtituebatur f. 120.b
Ingenium 132.b
Iulij Cæſaris modeſtia fol. 254. *a eiuſdem ſen-*

tentia 119 b
Iulius Cæſar & Cneus Pompeius affines fol. 37.b
Iulius Cæſar Alexandri imagine viſa quid fecit dixitque fol. 43.a Quæſtor in Hiſpaniam miſſus Alexandri Magni laudem ſuperauit. f. eod. in omni literarum genere eruditus fol. 81. b. tyrones per equites Romanos erudiri iubebat fol. 88.b dictaturam inuaſit fol. 111.a
Iulius atticus de Agricultura ſcripſit fol. 26.a
Iulius Gracinus ſcripſit de agricultura fol. 26.a
Iuniperus 291.a & 284.b
Iunius Brutus vindex Romanæ libertatis 24. a. habuit degeneres filios f. eod.
Iuno aer 69.a
Iuppiter Cretenſium rex fol, 67. b Impius in parentes fol. eod. Nec ſorori Iunoni nec filiæ Veneri pepercit eod. Phrygium Ganymedem ad pocula admiſit fol. eod.
Iuppiter ætheris poteſtas 69.a
Iuris æqualitas quid 21.b
Ius honorum 113.b
Iuſiurandum 201.b
Iuſtitiam Perſarum pueri diſcebant vt literas f. 5.b.

Iuſtitia bonorũ ciuilium maximum. f. 9. b. fundamenta iacit humanæ ſocietatis. f. eod. prima virtutum. f. 99. a. ea carentibus feræ nomen potiusquam hominis conuenit. fol. 9. b. ciuibus colenda. fol. 21. 6. in deo eſt fol. 19. b
Iuſtitiæ primum munus pietas erga deũ f. 19. b eiuſdem ſolus homo particeps eod.
Iuſtitium. 113 a.
Iuuenes vnde dicti. f. 363. a.

L

Lac aſininum frontem ſtriatã polit f. 161. a
Lac vnde fit. f. 169. b
Lacedæmonij diligentes in alendis pueris f. 184. b plures magiſtratus eodem tempore vni denegabant f. 23. a. aurum & argentum à ciuitate eiecerunt f. 33. b. Thebanorum arcem occupant f. 324. a. venationi & res militari ſtudebant. f. 17. b. quarum rerũ furta permittebant. f. eod.
Lacedæmon terræmotu concidit f. 54. a
Lacedæmoniorũ pecunia ferrea. f. 33. b. conſuetudo eorumdẽ in educandis pueris f. 87. b. infelix pugna in Leuctris f. 13. a. eorum cõuictus. f. 133. b. ſucceſſus f. 250. a. eorum mos reprehẽditur f. 90. a
Lacænæ in paleſtra nudæ exercebantur 17. b

Lælius vni tantum mulieri congreſſus f.149.b
Lanarij f.32.a
Lapidicinæ f.293.b
Lapidarij f.32.a
Laquearij deſiliendo laqueis decernebãt f.91.b
Larinum oppidum f.292.b
Laſus Hermioneus *Periandri loco vnus è ſeptem ſapientibus f.58.b. primus ſcripſit librum de muſica* f.eod.
Latini tubis vtuntur in bello f.55.b
Legatorũ ſcythiæ *verba ad* Alexãdrũ f.343 a
Legem Cynthiam *temperauit* Appius Claudius f.63.b
Leges aranearum telis ſimiles f.10.b. præeſſe debent magiſtratibus 18.b
Leges acceptæ à dijs f.17.a. non oẽs conueniunt omnibus ciuitatibus 17.b. aliquando abrogandæ. 18.a. vitiorum emendatrices virtutũ commendatrices f.20.a diuerſas diuerſæ regiones exigunt f.eod.b. magiſtratibus imperare debent. f.98.b.
Leges Romanæ *abſolutiſſimæ. f.29.a cæterarũ omnium norma.* f.6.a
Leges duodecim tabularum decemuirales appellatæ f.245.a. vnde petitæ f.19.a harum libellus bibliothecas Philoſophorum *ſuperat* f.eod
Legibus quandoque derogãdũ eſt f.18.a
Legis obſeruãtiã magiſtrat' curare debet f.18.a
Legis virt' quæ ſit apud Modeſtinum f.17.a

Legiſlatores deos ferebant authores ſuarum legum f.17.a
Legũ latores naturã imitari debẽt f.19.b.et 20.a
Legum mutationem mutatio morũ exigit f.18.a.
Legum quærendarum cauſa Romani legatos Athenas mittunt f.17.a.& 19.a
Lentuli f.272.a
Leocares f.38.b
Leonidas Lacedæmoniorum dux f.144.b
Leonides Alexandri Magni præceptor eum quibuſdam vitijs imbuit f.51.a
Leontini oppidi fons f.296.b
Lepidus f.272.a
Lex Aemylia f.221.b
Lex Agraria .245.a
Lex caret affectibus 16.b.
Lex Cynthia 63.a.& 115.a
Lex Didia 221.b
Lex emendare potiuſquam interimere ciues debet 20.b
Lex faunia 221.a
Lex Iulia de adulteris 150.b
Lex Iulia repetundarum 122.b
Lex Licinia 221.b
Lex mutus magiſtratus 18.b.& 98.a
Lex quid ſit Ariſtoteli & Pomponio f.17.a
Lex quomodo promulganda f.16.b.à quibus cõdenda.eod. reipublicæ potius quam reſpublica legi accommodanda eſt f.17.b

Lex Roſcia f.32.a
Lex Solonis f.226.a
Lex ſumptuaria f.219.b.& 214.a
Lex Voconia f.158.a. &.118.a
Lex XII tabularum funebris f.224.a
Liber pater in bellicis rebus illuſtris f.82.b
indagator rerum occultarum f.eod
Libertas finis reipub.popularis.12.a.*quid ſit eod*
Libertini ī tribubus Roma. *quando recepti ſunt.* 18.a
Lictores Prætoris *tantum ſex* 113.b
Licinius 150.a
Lingua dentium vallo cohibetur 202.b
Linus Chalcidenſis Hercu lis *præceptor*49. b *lite ras ad* Græcos *tulit* eodem
Linus Magiſter Orphei 70.a
Linus Apollinis & *Maiæ filius lyræ inuentor* 58.a
Linus Mercurÿ & Vraniæ *filius*. 84.b. *philoſophiæ inuentor apud* Thebanos eodem
Linificium Iſis docuit 165.b
Liparus 299.b
Lis vnde. 113.a
Literarum inuentores.49.*b. quanto in honore fuerint apud multas gentes*.50.a *earum fructus vberrimus* 50.b
Literarum loco Ægyptÿ animalium figuris vtebantur. 49.a

Literarum rudis ſimilis arbori infructuoſæ. 50.b
Literarum profeſſores publici neceſſarij. 51.a
Literarum vſum memoriæ obeſſe ſcribit Plato. 48.b
Literas docere ſuos filios officium patris. 50.b
Literas æternas Plinius arbitratur 49.a
Locrenſes Dionyſium tyrannum exceperunt profugum. 325.a
Loqui ignorat qui tacere neſcit 202.a
L. Pauli exercitus eclipſim lunæ non veretur. 54.b
Lucius Antonius *virginem quam duxerat repudiauit*
Lucius Aemilius Paulus *quam curioſe filios ſuos docuit* 182.b
L. Flaminius ad ſpectaculum amatæ mulierculæ nonnullos ſontes ſecuri percuti iuſſit 117.a
L. Sylla fœlix 147.b
Lucretia 166.a. & 159.b
Lucullus Apollinis *coloſſum Romam deuexit* 43.a. *tibicine vſus concedente ſenatu* 57.a
Ludorum genera. 89.b. *origo. eodem*
Luna noctis præſes 2.a
Lunæ obſeruatio in cædendis arboribus 290.a
Lupercalia 92.b
Luſitani 351.b

Luſtrum. f.118.a
Lycurgi leges plures magiſtratus eodem tempore vni denegabant. f.23.a.
Lycurgi lex. f.180.
Lycurgus Apollinem facit inuentorem ſuarum legum. f.17.a.
Lycurgus inſtituit filias indotatas ducere. 174.a
Lacedæmonem amplificauit. f.15.a. *Lacedæmoniorum legiſlator.* f. 18.b. *Quanti muſicam fecerit.* f.55.b. *Tibias in re militari cõſtituit.* f.eod.
Lydia prius Mæonia dicebatur. 89.a.
Lydi 145.a.
Lyra vtebantur Cretenſes in bello. 55.b.
Lyræ inuentor Linus. 58.a.
Lyræ inuentor Mercurius. 58.a.
Lyræ regulas Terpander primus compoſuit. 58.a.
Lyrici poetæ. 75.b
Lyriope fons. 296.b.
Lyſander ab Hercule degenerauit. 251. b. *auræ popularis captator* 252.b.
Lyſippi diſcipulus Chares. 38.b.
Lyſippus Iouis Tarentini ſtatuam fecit. 43.b. *pictor eximius* 42.a.

M

MAcellum eſt locus vbi vendantur omnia quæ ad victum pertinent. 118.a.

Macellus ob latrocinia in exilium actus. 35.a.
eius ædes diruta & bona publicata ſunt. 35.a.
Macellum vnde dictum. 35.a.
Machaon filius Aeſculapij. 60.a.
Magiſter à Magnitudine deducitur. 98.b.
Magiſtratibus leges praeſſe debent. 18.b. *tria ſunt neceſſaria* 101.a.
Magiſtratus lex loquens. 18.b *dicitur à Magiſtro.* 98.b.
Magiſtratu familiæ quædam excluſæ. 23.a.
Magiſtratus perſonam publicam gerunt. f.110,a.
Magiſtratus plures ab vno eodemque geri non debent. 22.b. *plures vni viro eodem tempore concedebantur à Carthaginienſibus.* 123.a.
ruſtici ab agricolis gerendi. 29,a.
Magiſtratus vrbani agricolis denegandi. 89.a.
Magiſtratus deferre an peregrinis liceat. 102.a.
Magiſtratus quanta cura ſint ordinandi. 22.a.
Magiſtratuum diuiſio. 108.b.
Magiſtratuum eligendorum mos obliterandus 266.b.
Magiſtratibus eligendis ætas legitima. 267.a.
Magiſtratuum grauius eſt peccatum quam plebeiorum. 105.a.
Magnitudo bipartita. 53.a.
Mago. 351.b. *de agricultura libros* 28. *edidit.* 26.a. *Ruſticationis parens dictus à Columella.* eod. *eius libri in latinum ſermonem conuerſi*

mandato ſenatus. f.eod.
Maieſtas reipub. continet dignitatem & amplitudinem ciuitatis. 98.b
Mali pœnæ formidine à ſceleribus abſtinent. 20.b.
Mendacium in bello non parum prodeſſe. 352.b
Manlius. 269.a
Manlius Torquatus filium ſuum obtruncari iuſſit. 101.b
Manliana imperia 101.b
Manlius Torquatus ſpem de ſe dubiam fecit 165. *in filium ſuum animaduertit* 347.b
Marcellus Syracuſas expugnauit 57.b
M. Catonis dictum 383.b
M. Antonij oratoris fidelis ſeruus 336.a
M. Antonius picturæ operam dedit 40.b
M. Attilius Regulus 20.
M. Antoninus ſanctitate vitæ omnes Romanos imperatores anteiuit 82.a
M. Marcellus gallorum ducem ſingulari certamine vicit 130.a. *primus Romanorum Hannibalem vinci poſſe docuit* eod.
M. Curius dictus dentatus 132.a
Marinas ad aquas ducendus 276.a
Mars Nerio dictus 205.b
Marius ſanguinis humani ſitibundus 192.b
Marſyas Hyganis filius 58.a.
Mares vbique fœminis præſunt 137.b

Martia minor Catonis filia 164.b
Maſſilienſes à Phocenſibus inſtaurati 264.b
Maſſilienſium ſolertia 358.b
Mathematica ciuili viro neceſſaria 52.a
Mathematicorum de anno fatali ſententia. 209
Mediaſtinus 313.a
Medicina trifariam diuiditur 60.b. *ægris remedium promittit* 59.a; *diſciplinarum antiquiſſima* 59 b
Medicinæ inuentor Apis 59.b
Mediocres viri reipub. vtiliſſimi 236.b
Medus rex 266.a
Megabyſes rempublicam optimatum probat. 12 a
Megalenſes Ludi 91.a
Melotius pictor 42.a
Melpomene muſarum quinta ad Solem canit. 57.b
Memphis commendatur ob telarum tenuitatem 32.b. *puella regia* 83.
Menas rex ÆEgyptiorum primus legiſlator. 17.a. *fingit Mercurium authorem ſuarum legum* eod.
Mendacium 201.b
Menſæ duæ 218.a
Mentor Iouem Capitolinum fecit 32.b
Mercatura quæ laudanda & quæ vituperanda 31.b. & 32.a. *in ciuitate exercenda* 30.a

Mercatores in re pub. neceſſarij 14 a. & 31.a
Mercatores qui nauigant multis periculis obnoxij 31. b. ſintne admittendi ad munera reipub. 33.a. Omnes ſordidi Ciceroni. eodem
Mercatores negabat Socrates honeſtandos eſſe publicis honoribus 33.b
Mercatorum vita virtuti aduerſa 33.b
Mercatores quales reipub. muneribus honeſtandi. 34.b
Mercatores Thebani qua conditione admittebantur ad honores reipub. 34.a
Mercatoribus non patebat aditus ad gallos 31.b
Mercurius leges tradidit Menæ ægyptio 37.a
Mercurius Trimegiſt⁹ Aegyptijs leges tulit. 18.b
Mercurius mortalibus vtilitates plurimas contulit 68.b. paleſtræ inuentor. 94.a. hermes ſiue interpres dictus 68.b. lyræ inuentor 58.b.
Mercurius Nili filius literarum author 49.b
Meſſagetæ 225.b
Meſſalina Claudij Cæſaris vxor 147.b
Meſſenij à Lacedemonijs vincuntur 55.b
Meta à metu tranſiliendi dicta 90.a
Metelli reſponſum 360.a
Metellus Numidicus 143.a
Metus iudicium corrumpit 16.a
Militiæ exercitandæ mos antiquus & optimus 367.a
Militiæ præcepta duo optima 361.a
Militum poenæ 347.b. Luxuria 348.a
Milonis

Milonis Crotoniatæ mors 93.b
Mineruā 183.a
Minos rerū capitalium iudex apud inferos. 121.a
Cretenſium legiſlator 17.a & 18.b. *Iouē ſuarum legum authorem facit* eod.
Mirabile ſerui nequam exemplum 136.b
Mirum de mulieribus Indiæ 145.a
Mirum de larice 252.b
Miſcellanei ludi Lugdunenſes 176.a
Miſericordiam colebant Athenienſes 62.a
Mithridates rex Ponti 160.a
Moderandam eſſe imperandi cupiditatem 342.b
Modeſtia actionum moderatrix atque auriga 100.b
Mœnia vnde dicta 8.b
Moneta dea 123.a
Monymus pecuniam abijcit inſaniam ſimulans 34.a. *ad Diogenem ſe contulit.* eod. *carere lucro maluit quam ſapientia* eod.
Morbus Iracundiæ 61.a
Morbus auaritiæ 61.a
Mortui gratia in Simonidem 101.a
Moſes primus Hebræorum legiſlator. 18.b. *literarum author apud Iudæos* 49.b
Mulieribus Romanis interdictū erat vino 171.a
Mulieris grauidæ regimen 167.b
Mulierum dominium apud Aegyptios 156.a
Murus vnde dictus. 8.b
Muſarum nouem Hierarchiæ 57.b

Muſica ciuibus neceſſaria Socratis iudicio 55.a edifici non poteſt ſine aritmethica & Geometria 53.b. oblectatio in otio 56.b. Maſculs debet eſſe non effœminata eod. non excitat ignauos ſed generoſos 56.a. unde manauit ex ſententia Pythagoræ 57.b. In deorum conuiuio vſitata 56.b. triplex 57.a. vtilis & iucunda. 57.b. pluris facta apud Græcos quam apud Romanos 57.a
Muſica ſomnus leniter irrepit 56.b. eadem ægroti curantur 58.b.
Muſicæ librũ primus ſcripſit Laſus Hermioneus 58.b
Muſicæ inuentor Pythagoras 58.a
Muſicæ naturæ munus 56.b
Muſicam cœleſtem quã fabula poetæ ſignificarũt 53.b eam Ariſtoteles ciuili viro commendat 56.b. eandem didicit Socrates ſenex ſolio 55.b
Muſice quid ſpeculatur 53.a
Mutuli 339.b
Myris ante Dedalum labyrinthum ædificauit 37.a
Myro pictor 41.a
Myſiæ mons ab Olympio denominatus 58.a

N

NAutica artes reipublicæ vtiles 30.a
Neceſſaria homini tria, alimentum, domus ac veſtis 27.a
Nemora 284.b
Nemus 284.b
Neptunius fons 298.b
Ne quid nimis Solonis dictum 100.b
Nero vxorem interemit 148.a
Nerua nomen fortitudinis 273.a
Neſcis quid ſecurus veſper vehat 220.b
Neſcire magis eſt turpe quam clarum eſt ſcire. 107.b.
Nicias eclipſi perterritus exercitum amiſit. folio 54.a
Nicomachus 41.a
Nicoſtrata Euandri mater. 174. b. Carmenta appellata. eodem. & 50. a. literas ad Latinos prima tulit 50.a ex Arcadia in Italiam nauigauit. eodem.
Nihil in bello oportet contemni 125.b
Nihil per ambitionem agatur 130.a
Nigidius vnde dictus figulus 55.a
Nili incrementum quo tempore fit 304.a
Nilus fluuiorum feraciſsimus 303.a
Nobiles plebi aduerſantur 13.a
Nobiles quam plebem ſatius imperare. 14.b cur virtutem potiusquam plebs diligunt. folio 14.b.

Nobilibus virtutes quædam ingenitæ 14.b

Nobilitas 233.b

Nobilius eſt dare quam accipere. 201.a

Nomen quale cuique imponatur non parui refert 267.b

Non tam clarum eſt literas ſcire quam turpe neſcire 234.b

Nouale 283.a

Nubere 140.b

Numa Pompilius pecuniã primus ſignauit. 123.b *nomen nummo à nomine ſuo dedit. eodem, & Eugeriã ſuarum legũ magiſtram fingit.* 17.a

Numerius cupes latro in exilium actus. 35.a *eius ædes diruta.* eodem

Nummus vnde dictus 123.b

Nundinæ cur ita dictæ 26.b

Nundinarum conuentus ad quid indictus 26.b.

Nupta mecum 40.b

Nuptiæ 140.b

Nutricibus nihil dandum quod indignum ſit filijs 170.b

O

OBliuionis malorum lex à Thraſibulo lata 253.b

Ochus Perſarum rex 59.b & 67.a

Octauij Auguſti in Antonium vltio 263.b

Octogeſimus quintus annus vitæ humanæ terminus. 209.b *Idem ſat alis.* eodem.a
Odium iudicium corrumpit 16.a
Officina nihil habere poteſt ingenuum. 32.a & 33.a
Olymp. diſcipulus Marſiæ. 58. a.*Myſiæ monti nomen fecit* eodem.
Opifices voluptatum miniſtri ciuitate extrudendi 35.a
Opificum vita ignaua virtutique aduerſa 33.b.
Opificum ceu artificum varia genera 32.a
Oppidum vnde dictum 8.b.
Opportunum ſilentium 203.b
Optimatum finis virtus 12.b
Optimi ciuis præcepta 189.a
Orationis duo genera. 65 a.*eius vis* 61.a
Oratoriæ artis primi ſcriptores 63.b
Orcheſtra præſtantior locus in theatro 331.a
Ordeum vetuſtiſsima fruges 141.a
Oreſtes & Pylades 144.a
Oreſtis magnitudo 364.a
Orientalis meridionaliſque plaga 277.a
Orpheus in Pierio monte educatus 70.a. *Oreagri & Calliopes filius* eodem
Oſiris factus deus ſolis 67.a.*quid apud Aegyptios* .268.a. *diuinis honoribus honeſtatus.* 197.a

Oſirim ſolem dixerunt Aegyptij 68.b
Othanes rempub. popularem probat 11.a
Otiari aliquando licet homini libero folio 56.b
Otij damnati capite puniebantur 30.b
Otij comites 232.b
Otio nihil deterius 31.a
Otioſi non debent eſſe ciues. 22.b. aliorum induſtriæ inuident. eodem. excludendi à publicis functionibus eodem.
Otioſi pueri impranſi ablegabantur folio 30.a
Otioſi capite damnabantur apud Aegyptios. fol. 30.b.
Otioſi iuuenes ſunt venenum ciuitatis. 30. b. ad multa vitia procliues, eodem. bonis ſaltem multandi vel extorres agendi. eod. patria eiecti reſipiſcunt. eodem
Otium deteſtabantur Gymnoſophiſtæ folio 29.b
Ouium commendatio 218.b

P

PAcis ornamenta diuitiæ eodem
Pacuuius Brundusinus Ennij ex filia nepos fol. 72.b

Pedia 178.a
Pœon ægrotos muſica ſanauit 58.b
Palamedes Argiuus quot literas inuenerit folio 49.b
Pallas aer purior 69.a
Pamphilus pictor 42.a
Panthea 144.b
Panthera 307.a
Papyrius & Sempronius primi cenſores. folio 117.b.
Papyrius prætextatus 142.a
Parendo imperandi rationem diſcimus 22.b.
Parentes auari ne ſint in dociles filios 178.b
Parmenidis laus 345.b
Parrhaſius Geometricam ratioñ picturæ addidit. 41.a
Parthi nulla delicta adulterio grauius vindicant 143.a
Parthorum conſuetudo 161.b
Parthorum mores 278.b
Paſcendo bene locupletari poſſumus 27.b
Paſſus 317.b
Pater familias qualis eſſe debet folio 155.a
Patres ab dignitate dicti ſunt folio 231.a
Patricij appellati ſunt ſenatorum poſteri. folio 205.a.

Patricius poemata ſcripſit quatuor voluminibus diſtincta 76.a
Paulus Æmylius repulſam aliquoties tulit. 107.a
Pauonem quis primus menſis appoſuerit 214.a
Pauperes plures diuitibus 12.b. diuitibus fauorabiliores 257.a
Pauſaniæ Macedonici factum 259.a
Pauſanias 252.b
Pauſanias Perſas ſuperauit 346.b
Peccata æqualia non ſunt 21.b
Peccatum grauius exemplo quam culpa 214.a
Pecunia Lacedæmoniorum ferrea 33.b
Pecunia mutuo hic accepta in futuro ſeculo reddenda 82.b. ciuitatis neruus 121.b. vbi primum ſignata 123.b
Peculatores qui 122.b
Pedeſtris militia 231.b
Pelaſgi literas primi in Latium tulerunt 50.a
Pelopidas Thebis potitur
Penates 313.b
Penelope 165.b
Pennæ 319.b
Pentaſilea 268.a
Penus 157.a.& 334.b
Periandri loco in ſeptem ſapientibus muneratus eſt Laſus Hermioneus 158.b
Pericles Anaxagoræ Clazomenij diſcipulus. 81.a

Periander Corinthius ſeptimus ſapientum 86.b
Meliam vxorem interemit eod. paucorum potentiā in republica periculoſam putabat 12.b
Periandri nefandum facinus 259.b
Pericles exercitum eclipſi perterritum metu liberauit 54.a: *contra Lacedæmonios fœliciter pugnauit* 254.b
Pergamena bibliotheca 332.a
Perſæ pueros ſuos iuſtitiam docebant 5.b. & 9.b *cum Ægyptijs de vetuſtate certant* 85.b: *ingratitudinis crimen omnium grauiſſimè vlciſcebantur* 101.a: *grauiter in adulteros animaduertunt* 149.a: *diligentes in alendis pueris* 184.b
Perſarum mos in erudiendis pueris 100.b
Perſarum rex Cambyſes 101.b
Perſarum mos 214.b
Pes 317.b
Peſtilentia quomodo vitanda 282.a
Petri exitus 340.a
Phaleas Carthaginenſis 244.b. *de ciuili ſocietate ſcripſit* eodem.
Phænius fiſtulæ inuentor 58.b
Phemius Itacenſis Græcorum reditū ſcripſit 58.a
Phidias ſculpſit ſtatuam Iouis olympij 32.b
Phidias deos quam homines melius exprime-

bat 42,a. Iouis Olympij ſepulchrum ex ebore fecit cod.
Philamon Delphus muſicus 53.a
Philippi Macedonis interitus 260.a
Philippus Macedonum rex 80.b. iniuriam ab vxore acceptam riſu diſsimulauit 147.b. Machetæ cauſam negligentius audiens reprehenditur 19.a. dolo Athenas obſidet 260.b
Philoctetes 68.b
Phocion Athenienſis 206.b
Phœbidæ 234.a
Phœnices à Iudæis primo literas acceperunt 49.b. arithmeticæ & aſtronomiæ inuentores 53.b. Ochum philoſophiam reperiſſe volunt 84.b
Phœnix Agenoris filius literarum inuentor 49.b
Phoroneus primus Argis leges ſtatuit 18.b
Phrygij tibiarum inuentores 58.b
Pictis vuis quidam decepti 40.a
Pictura delectat, memoriam rerum præteritarum ſeruat 42. eſt poeſis tacens eod. ea Romani primis temporibus non delectabantur. 43.b
Picturæ conuenientia cum poetica & oratoria 40.a
Picturæ ſtudioſus Plato 40.b
Picturæ operam dedit M. Antoninus 40.b
Picturam exercuit Fabius 40.a. Eandem ma-

gni fecerunt Philippus & Alexander 42.b
Pierius Macedo muſicus 58.a
Pietatis officia 99.a
Pietas erga Deos eſt primum iuſtitiæ munus 19. b
Pingendi ſculpendique artes vt negligi cœperunt 43.b
Pinnæ 319.a
Pyramides Ægypti 38.b
Piſces ægrota corpora præſtant 306.b
Piſiſtrati filiorum interitus 259.a
Piſiſtratus Megarenſes ſuperauit. 254.b. apud Athenienſes tyrannidem inuaſit 258.b
Pittacus Mitylenæus quartus ſapientum. 86. a patriam à tyranno liberauit 254.b
Pixis 290.b
planctus 144.b
Plato Reipubl. inſtituta ſcripſit. 5.b. Rempubl. commentitiam tradidit. eodem. picturæ ſtudioſus 40.b. imitator Pythagoræ. 52.a. quas demum res eſſe putabat. eod. Dythirambos ſcripſit. 71. a. vnde dictus Academicus. 80. a. philoſophorum maximus. 89. a. palæſtricam exercuit. eodem prius. Ariſtoteles dictus. fol. eod.
Plautinus 73.b
Plautus comicorum poetarum facetiſſimus fol. 67.b

Plebs imperat crudeliter & ſeruit humiliter. 13.a
Plocius Plancus 135.b
Plutarchus Traiani Cæſaris præceptor. 81.b
Podalyrius filius Æſculapij 60.a
Pœna non debet eſſe maior quàm culpa 21.b
Pœna numinis loco habita 23.b
Pœnarum octo genera apud Romanos folio 120.a
Poeſis pictura loquens. 40.a
Poetæ à repub. exigendi 66.b
Polycletus pictor 42.a
Polydamas pugil clariſsimus 94.a
Polymnotus ſimplici colore vſus 41.a
Pomœrium 315.b
Pontifex græco verbo appellatur epiſcopus 109.b
Pons ſublicius 194.a
Popilia 148.a
Poppæa Neronis vxor 161.a
Populonia 280.a
Populus arbor 290.b
Porcus troianus 221.a
Portia Catonis filia 144.b
Porta 314.b
Portus manufacti 305.b
Portus naturales 305.a
Potentia ſuperbiam gignit 52.b

Præceptores literarum in ciuitate neceſſarij eſſe debent 51.a
Præfecti annonæ 128.a
Præmia proponenda ſunt viris virtute præditis 9.a
Præmium numinis loco habitum 23.b
Præneſte vrbs 286.b
Prænomen 268.b
Præſtantes doctrina fœminæ 174.b
Prætor vrbanus vnde 113.b
Prætor peregrinus qui 113.b
Præuaricatores vendunt iuſtitiæ patrocinium 114.b. *nunc reum nunc vero actorem emungunt* eod.
Praxiteles pictor eximius 38.b. & 42.a
Primum ingenij ſignum in pueris 177.a
Priſcorum religio 108.b
Priuata publicis cultiora 112.a
Profugi non admittendi 358.b
Proiectis in vrnam nominibus magiſtratus deſignabantur 107.b
Proletarij. 237.b. *vnde dicti* 118.a
Prometheus Aſtronomiæ fuit peritiſſimus 85.b
Propria nomina 267.b
Proteruia quid 213.b
Protogenes 41.a. & 42.a
Protogenis cauſa Demetrius Rhodiis pepercit 32.b
Prouerbium Ouem lupo committere 51.a

Prouocatio à magiſtratu ad populum 18.a
Prudentia tertia virtus.100.a.in delectu bonorum malorúmque verſatur 193.a
Prudentiæ adminicula 195.a
Ptolemei bibliotheca. 332.b.& 47.a
Ptolomæus 210.a
Pub.Sulpitius Camertin⁹.Athenas mittitur.17.a
Publicola ſepultus ſumptu publico.18.b.eo defuncto luctus in annum inductus matronis eod.
Publij dicuntur qui grati ſunt populo 211.a
Publica mercede impertiantur patroni 115.b
Pudor moderator cupiditatum 119.a
Puer editus quomodo alendus 169.a
Pueri Sarmacis non aſſueſcant 172.b
Pugiles ingemiſcunt in iactandis caſtibus.92.a. dicuntur à pugna eod.
Pugna à pugno nomen habet 92.a
Pulpa 285.b
Pylades & Oreſtes 144.a
Pylades pro Oreſte ſe morti obtulit 144.a
Pyrrhi dictum de Cynea oratore. 62.a
Pyrrhi conſilium ad Athenienſes.325.a. eiuſdem adoleſcentia & geſta fol. 344.a
Pyrrhus Epirotarum rex 62.a
Pythagoræ ſilentium 201.b
Pythagoras Italicæ Philoſophiæ princeps. 52.a edoctus ab Ægyptiis aſtronomiam auxit. 54. b. Crotoniatas docuit diſciplinam Republicæ

52.a. Iuuenum libidinem tibia compreſsit. 55.b. Arithmeticam & Geometriam abſolutas reddidit. 52.a. muſicam inuenit. eod. Crotoniatas reddidit frugales. 157.b. virtutis cognitionem primus philoſophiam appellauit, 76.b.

Pythagoriei muſica vtebantur vt ſomnus leniter irreperet 56.b

Pythius Architectus 38.b

Q.

Quæſtiones ab Alexandro Gymnoſophiſtis factæ 83.a

Quæſtiones tres conſtituendi 121.b

Quantitas diſcreta multitudo 52.a

Querelæ ſubditorum non contemnendæ 260.a

Quatuor diuini furores 70.b

Quatuor amicorum paria 143.b

Quercus arboris robor 285.b

Q. Curtij ſententia 203.a

Quintilianus 70.a

Q. Cæcilius Metellus 356.b

R.

Reges non regnant eo animo quo regnum accipiunt 2.b

Reges ob ſuam potentiam ſuperbiunt. fol. 2.b

plerique violenta morte pereunt 3.a
Reges deteriores cur euadant 4.a
Regia adminiſtratio cæteras præcedit 1.b
Reipub. quàm optimates regunt deſcriptio 12.a
Reipublicæ quam pauci regunt deſcriptio 12.b
Rempub. vtrum præſtet ab vno an à pluribus gubernari. 1.b
Reſpub. popularis quid. 11. b. *optima quæ ſit* 16.a
Reſpub. beatæ quæ à Philoſophis *gubernantur* 30.a
Reſtibilis 283.a
Rhetorica palmæ ſimilis 65.a
Rhodiorum reſpub. cur euerſa 261.b
Riconicæ comœdiæ 74.a
Robur 286.b
Rogationis promulgandæ mos apud Romanos 16.b
Roma & Nicæa *vrbes quadratæ* 315.b
Romanæ plebis modeſtia in proſcriptos 263.a
Romani agriculturæ ſtudio dediti 26.a
Romani ab anſere expergefacti 125.b
Romanorum geſta 362.a
Romuli verſutia bellica 352.b
Romulus Romanæ vrbis conditor. 67. *ab initio vrbis centum patres conſtituit.* 104.b. *ſacerdotes reges vocabat* 169.b
Rubor pudoris ſignum 171.b

Rure educati ad militiam aptiores quàm qui in vrbe aluntur 26.b
Ruſticitas 189.b

S.

Sabacus Ægyptiorum rex 119.b
Sabinarum virginum laus. 137.b
Sacerdotum nutu omnia gerebantur fol. 109.b
Salapia 280.a
Salmacis fons 297.a
Sulphurei fontes 300.a
Saltare didicit Epaminundas à Calliphrone 57.a
Saltus 284.b
Samothraces 314.a
Sapientia quarum rerum eſt 52.a
Sappho Mytilenæa plectrum inuenit 75.b
cum Steſichoro certauit. eod. cum Alcæo certauit eod.
Sappho Erexia 75.b
Sappho Lesbia 97.b
Sardanapalus ignauiſſimus & vecors fol. 56.a
Sarſenæ pater ac filius de agricultura ſcripſerũt. 26.a
Satyra tota eſt Latina 75.a
Satyrus architectus 38.b

Satyrus Clearchi frater 246.b
Scena 273.a
Scæuola 273.a
Scena 321.b
Scenarum tria genera 331.a
Scenum 321.b
Scientiam omnium rerum nemo ſibi vendicare debet 15.b
Sciluri exemplum 191.a
Scipio Aphricanus 183.a
Scipio Aphricanus iunior 216.a
Scipionis laus. 88.b. *eiuſdem factum memorabile* 200.a
Scipionis ſententia 338.a
Scire non eſt tam clarum quàm turpe neſcire 207.b
Scopas 38.b
Scortum corium 284.b
Scrota de agricultura ſcripſit 26.a
Sculpturæ ars à pictura deſcendit 42.b
Scythæ à ſeruis ſuis finibus excluſi. 135. b. *ſunt inuicti. eod. Anacharſim philoſophiæ inuentorem agnoſcunt* 85.a
Secunda menſa 217.b
Secutores ad honorem Vulcani pugnabant fol. 91.b
Seges 283.a
Sementarij 32.a

Semiramidis ſepulchrum 226.b
Sempronius & Papyrius primi cenſores fol. 117.b
Sena reſpublica bene morata. 5.a. *natale ſolum Patricij* eodem
Senatores ab ætate dicti ſunt 231.a
Senatores belli & pacis authoritatem habere debent 104.a
Senatorum poſteri Patricij appellati ſunt fol. 105.a
Sententia Tragica 262.a
Septem ſapientes inuenta Philoſophiæ plurima dederunt 85.b
Septenario quoque annorum numero hominum mores mutantur 208.b
Septentrionalis plaga 277.b
Sepulchrum Adriani in Cyzico admirabile. fol. 39.a
Sepulchrorum impenſa 222.b
Seres Aſiæ populi. 276.a. *Vellere laudantur* 32.b 32.b
Sericum vnde 276.a
Sermo hominis vnius proprius eſt. 8 .b. *quando diſtinctus ſint.* eodem. *diſtinguit hominem à cæteris animantibus.* eodem. *affectuum inde x:* eodem
Sermonis modeſtia 202.a
Sermonis ſuum genus eſt ſingulis pro-

uinciis & ciuitatibus 9.a
Sertorij cerua 353.b
Seruilis fides retro tentanda 136.a
Seueritas ſalutaris, ſæuitia peſtifera fol. 263.a
Syluius Italicus 64.b
Simonides Poeta. 201.a. quot literas inuenerit 49.b
Simonidis ſententia 233.b
Simon exitio Troianis fuit 358.b
Sinatus ciuis Galatarum 145.a
Societas prima eſt in coniugio 7.b
Societatem fugiens ciuilem non homo ſed bellua eſt 9.b
Socrates pictura delectatus. 42. gratias finxit eodem. ſenex muſicam didicit. 556. Sophronici filius. 77. a. vxores duxit 141.b
Socratis ſermo anceps. 77.b. eiuſdem reſponſum 141. b
Sol vnicus dici præſes. 2. a. dux & princeps orbium. 57.b. mens mũdi & cor cœli appellatus eodem. aurigarum numen 90.b
Solon ad Piſiſtrati tyrannidem abolendam hortatur. 3.b. multorum adminiſtrationem paucorum potentiæ anteponit. 14. b. Athenienſium legiſlator. 18. b. leges Athenienſibus dedit 86.a. ſecundus ſapientum. f. eod. cur leges non tulit in parricidas 104.a

Solonis leges quàm Draconis mitiores 20.b
Solonis lege pater qui filium non inſtituerit ab ipſo non eſt alendus 32.b
Solonis dictum ne quid nimis. 100. b. *eiuſdem in parentes de filiis benemeritos*, 182. a. *eius lex in otioſos* eod.
Sophocles filiis ſuis tædio fuit. 210. a. *tragædiarũ ſcriptor* 254.b
Spartacus & chryſus gladiatorum duces fol. 249. a
Spes iudicium perturbat 16.a
Sphæram Archimedes primus inuenit 199.a
Sponſioni comes iactura 86.a
σφραγιδὸς *ars ad quam multas artes viam paret* 40.b
Spurius Caßius à patre ſuo occiſus 42.b
Spurius Lucretius 195.a
Spurius Poſthumius Albus Athenas mittitur 14. a
Stadium 317.b
Statuæ erigunt animos iuuenum. 43. a. *viris de repub. bene meritis equeſtres vel pedeſtres poſitæ* 43.a
Statuarij 32.a
Status rerum publicarum quot upliçes ſint. 11.b
Stoici dicti ſunt à Zenone Cyttico 80.a
Stoicorum ſententia 78.a
Stolones 272.a
Stratonica Deiotari vxor 150.a

Suber 286.b
Suburbana prædia 242.b
Succidia porcina caro ſalita 219.a
Succidiam alteram Cato hortum appellat 217.a
Suffragiis qui quibus anteponendi 35.b
Sulpitia Lentuli vxor 163.b
Sulpitius eclipſis lunæ quid eſſet diſſeruit 54.b
Suſis 299.a
Sutores 32.a
Sylla proſcriptor 192.b
Sylua caduca quo tempore cædi debet 289.a *quadrifariam diuiditur* 284.a
Syncris ciuis Galatarum 145.a
Syracuſæ triennio obſeſſæ ante expugnationem 37.b

T.

TAbernariæ comœdiæ 74.a
Tarentini ignauiæ ſuæ pœnas luerunt fol. 325.b
Tarquinius Priſcus filius Demarati Corynthij 50.a & 136.a
Taxus 288.b
Taygetus mons terræ motu concidit fol. 14.a
Temperantia in prætermittendis voluptatibus maximè cernitur 144.b

Temperantiæ comites 195.a
Terentius 73.b
Terpander regulas lyræ primus compoſuit fol. 58.a
Terpſichore muſarum ſexta ad ſphæram Veneris canit 57.b
Terræ motu agitata Lacedæmon & mons Taygetus 54.a
Teſſeram imperare 126.a
Textores 32.a
Thales Mileſius inuentor arithmeticæ & geometriæ 53.b vnus è ſeptem ſapientibus Græciæ fol.77.b cecidit in ſcrobem fol.eod. inſtituit Ionicum philoſophiæ genus fol. 79. a. & b. inuentor minoris vrſæ 85.b primus ſapientum f.eod.
Thalia canit ludens inter flores & herbas terræ 57.b
Thamyras filius Philamonis Delphi fol. 58.a cum muſis certans de canendi præſtantia obcæcatur fol.eod.
Thebani libertate priuati fol. 13. a eorum inuidia 256.a infœlix pugna apud Cheroneam 13.a
Thebæ vrbs in Aegypto mirabilis 38.b numero portarum celebres 44. a. quo tempore & à quibus dirutæ fuerunt f.eod. quo tempore venerunt in numerum Romanarum prouinciarum fol.eod.

Themiſtoclea ſoror Pythagoræ 174.a

Themiſtocles *neglecta lyra indoctior iudicatur* 55.b *obliuionis artem memoriæ prætulit* 152.a Miltiadis *trophæis à ſomno excitatus* 185.b *centum & ſeptem annos natus ſapere incipiebat* 208.a Xerxem *fudit* 254.b *qualis eius adoleſcentia* 185.a *illius ætas* 210.a *eiuſdem callidum reſponſum* 253.b

Themiſtoclis *adoleſcentia turpis* 266.a

Theodorus *Ariſtippi diſcipulus fuit* 79.b Atheus *cognominatus eſt ob impietatem* 79.b *Atylli pædagogus fuit* 263.b

Theophraſtus *vnde cognominatus* 80.b & 210.b

Theopompus 144.b *Ephoros primus inſtituit* 254.a

Thraſibuli *modeſtia in* Athenienſes 255.a

Thraſibulus conſulit Periandrum 12.b *famam ſuam ſomno obſcurauit* 125.a *libertatem Athenienſibus reſtituit* 253.a

Tib. Gracchi *mors* 24.a

T. Gracchus *ſeditioſus* 24.a & 133.a *authoritate Scipionis Naſicæ oppreſſus* 258.b

Tibia vſus Pythagoras iuuenum libidinem compreſsit 55.b

Tibia vſus Epaminundas 57.a

Tibia primus omnium vſus Hyganis 58.a

Tibiæ in re militari excitatæ 55.b *eius inuentor* Apollo 58.a *eiuſdem regulas Clonas primus*

compoſuit
Tibiarum cantu Lacedæmonij concitati vincunt 55.b earum inuentores Phrygij 58.b
Tibicinem honoris cauſa concedebat Senatus Romanus 57.a
Tibiis vtebantur Argiui in bello 55.b
Tideus ingenio pugnax, corpore paruus erat 363.b
Tigres 30.
Tilia arbor 290.b
Timantes Cichnius Iphigeniam immolandam dixit 41.b Colotem vicit f.eod. Agamemnonis caput obuoluit f.eod. affectus animi pictura expreſſit f.eod.
Timotheus ſuis modulis Alexandrum ad arma compellabat 56.a muſicus 152.a apud Lesbios vixit 254.b
Tirtæus tibicen deficientes Lacedæmonios victores reddidit 55.b
Titi Veſpaſiani comitas 200.a
Titus Gracchus filios habuit degeneres 24.a ſalutem coniugis propria morte redemit 144.a
Togatæ comœdiæ 73.b
Toxica 288.b
Tragœdia pene omnis extrudenda ab optima ciuitate 72.a
Tribuni tribubus præerant 40.a militum 102.b vrbani f.eod.
Tribus Romanæ tres 102.a
Tributa à tribubus appellata ſunt 102.b

Trinundinum 16.b
Triplex dicendi figura 254.b
Triptolemus Deus *habitus* 197.b *frumenti vſum* Atticos docuit f.ead.
Triumuiri capitales 120.b
Troianum excidium cecinit Demodocus *Corcyreus* 58.a
Tubarum inuentores Tyrrheni 58.b
Tubis in bello vtuntur Latini 55.b
Tucia 158.b
Tullus Hoſtilius 236.a
Turia Q. Lucretij vxor 163.a
Turres qua forma ædificandæ 318.a
Turturis natura 163.b
Typhon Oſiridis frater 67.a
Tyronem quærat qui veteranum non habet fol. 362.a
Tyrrheni tubarum inuentores 58.b
Tyrrhenus in Italiam venit cum ingenti Mæonum multitudine 89.b
Tyrus commendatur ob telarum tenuitatem fol. 32.b

V.

VAdimonia omni tempore conſtituenda fol. 113.b
Vagitus pueris vtilis 172.a
Valeria Meſſalarum ſoror 165.a

Valerius Publicola 195.a tulit legem de prouocatione ad populum 18.a publico ſumptu ſepultus 97.b
Varro homo leuiſſimus conſul deſignatus fol. 107.a *pontificem à ponte faciendo dictum putat* 109.a
Varronis Memppea 146.b
Velleris aurei fabula 298.a
Vellus aureum 218.b
Venatio 284.b
Veneti ſortem Electionis miſcent 108.b
Venetorum Reſpub. 63.a & 103.b
Venienti morbo occurrendum 262.b
Venti qui ſalubres 280.a
Ventorum nomina & regiones 281.b
Vergilius 70.a
Verſuram facere 247.b
Veſpaſianus mores in melius mutauit fol. 3.a
Veſta magnum nomen apud Getas 17.a *Dea* 313.b
Veſtiarij 32.a
Vetus comœdia ſatyræ fuit principium 75.a
Via Flaminia 329.a *Aemylia f. eod.*
Viarum latitudo 316.a
Viduæ nuptias labor duplex comitatur 152.a
Vini vſus in conuiuiis 228.a
Vir mulierem non mulier virum corrigit 150.b
Virgines Spartanæ 159.b

Viri mobetales. 125.a
Viri Imperium foris, fœmina domi exercent 138.b
Viriatus 351.b
Viridis calor oculorum iuuat aciem 332.a
Virtutis optimum indicium 177.b
Virtutum ſtudia ciuili viro accepta referuntur 19.a *ſemina nobis à deo tribui* 20.a *cardinalium non citius vna quàm omnes comparatur* 195.b
Virtus quid ſit 12.b *ſatis eſt ad bene beateque viuendum* 20.a
Vita humana ferro comparatur 30.b
Vitæ humanæ ratio 96.b *ſpatium* 208.b
Vitellius ſæuitia luxuriæque deditus 214.a
Vitriarij 32.a
Vlyſſes Penelopem pudiciſſimam expertus eſt 149.a
Vrania muſarum prima 57.b
Vrbanitas 189.b
Vrbs vnde dicta 8.b
Vrbis ſitus qualis eſſe debet 277.a
Vſura homicidio non minor 247.a
Vtilitas ſocietatem hominum conſtituit 32.b
Vtilitatis gratia conſtitutæ ciuitates 27.a
Vulcanus Mercurij ſucceſſor in regno 37.a *Aſtronomiæ peritiſſimus f. eod. ex igne cuncta creata fuiſſe putauit f. eod. aurifodinas inuenit f. eod. ferraria inuenit f. eod. Philoſophiæ inuentor & ignis* 84.a *aſtra ignea eſſe putauit*

f. eod. in re militari plurimum valuit f. eod.
claudus ex vulnere in pede accepto f. eod.
Vulgi ſententiæ infirmæ 138. b
Vulpina pellis aſſuenda quo Leonina non peruenit 251. b.
Vxor ducenda 140. a vna duobus viris apud Lacedæmonios 142. a.
Vxores mitius tractandæ 147. a eas indotatas ducere Lycurgus inſtituit 174. a
Vxori mortuæ plus honoris quam viuæ Nero tribuit 147. a
Vxoris electio periculoſa 151. a
Vxorum mirabilis amor 144. a

X.

XEnocratem dixiſſe pœnituit, tacuiſſe nunquam 202. Quinquagenarius diſcebat 208. a
Xenophon muſa attica dictus. 1. b Athenis natus f. eod. in Lycæo inſtitutus f. eod.
Xerxes 266. a

Z.

ZAmolſis Getarum legiſlator Veſtam ſuarū legum numen prædicat 77. a Philoſophiā Getis inueniſſe traditur 84. b
Zeno purpuram mercatus naufragium fecit 34. a

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE

ad Cratem ſe cõtulit f. eod. ex mercatore ut ſit præclarus Philoſophus f. eod. naufragio facto ſe ventis ſecundis nauigaſſe dixit. f. eod.
Zeno Eleates Dialecticam inuenit 65.a
Zetus & Amphion muſicæ inuentores 58.a
Zeuxis Helenam pinxit 74.b
Zopyrus Darij amicus 358.b
Zoroaſtes aſtronomiæ inuentor 85.b magicarum artium inuentor f. eod.

FINIS.

4.7

1921

image
not
available